

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 12

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук
відповідно до Наказу МОН України від 04.04.2018 № 326 (додаток 9)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: Зимомря І.М. – *д.філ.н., професор*

Заст. гол. редактора: Девіцька А.І. – *к.філ.н.*

Відповідальний секретар: Вереш М.Т. – *к.філ.н.*

Члени редколегії: Добровольська О.Я. – *д.філ.н., доцент*

Мафтин Н.В. – д.філ.н., професор

Печарський А.Я. – д.філ.н., проф.

Фабіан М. П. – д.філ.н., професор

Чик Д.Ч. – д.філ.н., доцент

Голик С.В. – к.філ.н., доцент

Попович Н.М. – к.філ.н.

Рогач Л.В. – к.філ.н., доцент

Чендей Н.В. – к.філ.н., доцент

Grzesiak Jan – доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)

Pawlak Miroslaw – доктор габілітований з філології, професор (Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 12 від 19.12.2019 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

серія КВ № 23097-12927Р,

видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Баранник Н.О. ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА.....	9
Борисов В.А. СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНІВ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ.....	15
Гаценко І.О. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗАГАДОК.....	20
Іванишин Н.Я. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ДОРОГА» В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ МАРІЇ ВАЙНО «ПОДОРОЖНЯ».....	24
Кирилюк О.Л. АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНА МІКРОГРУПА «НАЗВА КОНФЛІКТУ» В ДИСКУРСІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	29
Стукан Г.О., Глушок Л.М. МОВНИЙ СВІТ ІГОРЯ КАЧУРОВСЬКОГО.....	35
Чорноморець О.К. ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ШЛЯХОМ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНОЇ МЕТАФОРИ (НА МАТЕРІАЛІ РАДЯНСЬКОЇ ПРЕСИ).....	39

РОЗДІЛ 2

РОСІЙСЬКА МОВА

Панахлы С.Т., Алджанова А.Дж., Гусейнова З.С. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ И НАРРАТИВНЫЙ РЕЖИМ ВРЕМЕНИ РУССКИХ ГЛАГОЛОВ.....	44
--	----

РОЗДІЛ 3

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Волкова І.В. ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ВІЙСЬКОВИХ ПРОМОВ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ.....	50
Ворона Т.О. ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС DEUTSCHE WELLE ЯК ДОДАТКОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ.....	55
Гошилик Н.С., Мельник Н.Я. ФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ <i>ALGORITHM</i> (НА МАТЕРІАЛІ ІТ-ДИСКУРСУ СЕРІАЛУ “SILICON VALLEY”).....	59
Гуменюк І.Л. ТОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНВАРІАНТНОЇ ІНТОНАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ МІСЬКИХ СТАТИЧНО-ДИНАМІЧНИХ ПЕЙЗАЖНИХ ОПИСІВ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ.....	63
Humeniuk N.H. PRAGMA-COMMUNICATIVE ASPECTS OF THE BORIS JOHNSONS’ FIRST SPEECH AS A PRIME MINISTER (JULY 24, 2019).....	68
Давидова Т.В. <i>SPEAKING NAMES</i> У КАЗКАХ І НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ.....	75
Дзядик Ю.І. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ ОДНОРІДНИХ ДІСЛІВНИХ ФОРМ У ПОСТМОДЕРНІСТИЧНИХ ЖІНОЧИХ РОМАНАХ.....	81
Добровольська О.Я. НАЗВИ МОРЕПЛАВЦІВ ТА РИБАЛОК: ДЕТЕРМІНАНТНИЙ АНАЛІЗ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ В СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	86
Ковбасюк Л.А. ВИГУКИ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ СМС- І WHATSAPP-ПОВІДОМЛЕННЯХ.....	94
Корягіна А.Ю. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НІМЕЦЬКО- ТА УКРАЇНОМОВНИХ ТЕКСТІВ КУЛІНАРНИХ РЕЦЕПТІВ.....	99
Красовицкая Л.Е. СОЦИАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО БУДУЩЕГО В ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКОЙ КАРТИНЕ МИРА Ю. Н. ХАРАРИ.....	104
Оксанич М.П. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДРЯДНИХ ВІДНОСНИХ СПОЛУЧНИКІВ У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	109
Petryk T.V. CHANNELING AS PRAGMATICALLY MARKED DISCOURSE.....	114
Русавська О.О. ВПЛИВ ТЕМПУ НА ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДІЇ МОВЛЕННЯ КАНАДЦІВ.....	119
Сорокіна М.Є. ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ.....	124
Talavira N.M. COMPUTER GAMES IN THE LIGHT OF CONSTRUCTIONS.....	128
Шерстюк О.І. ОСОБЛИВОСТІ ГРАФІЧНОЇ ТА МОРФОЛОГІЧНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ТЕРМІНІВ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	132

Шундель Т.О. ПЕРЕХІДНИЙ ХАРАКТЕР СИНКРЕТИЧНИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ З ПІДРЯДНОЮ ЧАСТИНОЮ ПРИЧИНИ ТА АТРИБУТИВНОСТІ.....	137
---	-----

РОЗДІЛ 4**РОМАНСЬКІ МОВИ**

Гладка В.А. ПРОБЛЕМА МІЖРІВНЕВОГО СТАТУСУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	143
Гродська Е.Б. МЕТАФОРИ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІСПАНСЬКІЙ МОВАХ.....	148
Кабов А.В. ЛІНГВОПРАГМАТИКА ТА ПОЛІФОНІЯ ФОРМ СУБ'ЄКТИВНОГО СПОСОБУ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ В ПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ СПОСОБУ ДІЇ ТА ПОРІВНЯННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ).....	151
Конєва М.З. ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ІННОВАЦІЙ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	155
Костроміна О.В. ВАРІАТИВНИЙ ХАРАКТЕР МОВЛЕННЯ АВСТРАЛІЙЦІВ НА ПРОСОДИЧНОМУ РІВНІ.....	160
Пономаренко Т.О. КОГНІТИВНА ДОМІНАНТА В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	166
Хоміченко В.В. ПРОНОМІНАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ЯК ГРАМАТИЧНА МАНІФЕСТАЦІЯ ЗМІНИ ОПОВІДАЧА В ПОЛІФОНІЧНІЙ ОПОВІДІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.).....	170

РОЗДІЛ 5**ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Ахмад И.М. СПЕЦИФИКА ПОЛІАСОЦІАТИВНИХ СВ'ЯЗЕЙ НАЗВАНИЙ ЧАСТЕЙ СУТОК.....	176
Філатова К.О. ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ КОМПЗИТИВІВ ІЗ КОЛЬОРОНАЗВАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	180
Черник М.В. КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНІ АСПЕКТИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ФЕНОМЕНУ МИСТЕЦТВА.....	186

РОЗДІЛ 6**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО**

Смирнова М.С., Тарасова В.Ю. ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ РАКЕТНО-КОСМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЮ ТА НІМЕЦЬКОЮ МОВАМИ.....	191
Старух В.О. НЕОЛОГІЗМИ В АСПЕКТІ УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	195

РОЗДІЛ 7**ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Байлюк Н.О. СПІЛЬНОКОРЕНЕВА ЛЕКСИКА НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	200
Devitska A.I. SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN BILINGUAL CHILDREN: CASE OF IMMIGRANTS.....	206

РОЗДІЛ 8**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА**

Гуцуляк С.І. БУКОВИНСЬКІ МАГНІТИ Й АВТОРИТЕТИ МИХАЙЛА ТКАЧА.....	211
Ковальчук Ю.А. МІФОЛОГІЧНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ОПОВІДАННЯ «ВОЛОДИМИРОВЕ СРІБЛО» ЗІ ЗБІРКИ «ЛЕГЕНДИ СТАРОКІЇВСЬКІ» НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СИМВОЛІЧНИХ ОБРАЗІВ ПЕРІОДУ СТАНОВЛЕННЯ ХРИСТИЯНСТВА В КИЇВСЬКІЙ РУСІ.....	215
Матвієнко В.Е. ХУДОЖНЯ ПАРАДИГМА БОРОТЬБИ У ЗБІРЦІ «БЛОКПОСТ» БОРИСА ГУМЕНЮКА.....	220

РОЗДІЛ 9**РОСІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА**

Долга О.О., Філявіна Н.М., Сінявіна Л.В. ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА М. В. СТАНКЕВИЧА.....	225
--	-----

РОЗДІЛ 10**ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ**

Рождественская И.Е., Варех Н.В. ЭЛЕКТРОННОЕ ПИСЬМО КАК ЗНАК ВРЕМЕНИ В РАССКАЗЕ ВОЙЦЕХА КУЧОКА «ПРИДИ КО МНЕ».....	232
---	-----

РОЗДІЛ 11**ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Довганич М.В. МІФОЛОГЕМА «ДІМ» У ТВОРАХ КАДЗУО ШІГУРО.....	238
Любимова С.А. СУБКУЛЬТУРА В КОНЦЕПЦІЇ СТЮАРТА ХОЛЛА.....	243
Осіпчук Г.В. КОНЦЕПТ «ЇЖА» В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА (НА МАТЕРІАЛІ «РІЗДВЯНОЇ ПІСНІ В ПРОЗІ»).....	248
Slamka K. “THE RAVEN”: A POEM OF MELANCHOLY TONES.....	253
Штепа А.Л. ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ ЯК ЗАСІБ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ У ТВОРЧОСТІ ОСКАРА УАЙЛЬДА.....	259

РОЗДІЛ 12**ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Dolhusheva O.V. REINTERPRETING “DAUGHTER” BY E. CALDWELL AND “NOVYNA”/“THE NEWS” BY V. STEFANYK: A COMPARATIVE APPROACH.....	263
Медвідь Н.О. ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО В ПОЕМІ «ГАЙДАМАКИ» Т. ШЕВЧЕНКА І ДРАМІ «ВІЛЬГЕЛЬМ ТЕЛЛЬ» Ф. ШИЛЛЕРА.....	269

РОЗДІЛ 13**ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ**

Дроздовський Д.І. ГЕНЕТИКО-ФІЗІОЛОГІЧНІ Й ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРСОНАЖІВ БРИТАНСЬКИХ ПОСТПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ РОМАНІВ.....	275
Eminova Gunel. MASHADI MUHAMMAD BULBUL’S EPOCH, LIFE AND ART.....	280
Жуковець А.М. ЧАСОПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ П’ЄСИ КАТРІН РЬОГЛА «WIR SCHLAFEN NICHT» ЯК СПРОБА ОСМИСЛЕННЯ ХРОНОТОПУ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ.....	285
Маланій Н.І. СТУДІЇ ДИЗАБЛІТІ В ТРАНСАТЛАНТИЧНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПРОСТОРІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ.....	290

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Baranyk N.O. ARTISTIC SPACE IN THE OLEXANDR DOVZHENKO'S LANGUAGE WORLD VIEW.....	9
Borysov V.A. SYSTEMIC ORGANISATION OF TERMS IN THE SPHERE OF EDUCATIONAL MANAGEMENT.....	15
Hatsenko I.O. LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF UKRAINIAN FOLK RIDDLE.....	20
Ivanyshyn N.Ya. REALISATION OF CONCEPT «ROAD» IN MARIA VAJNO' LITERARY TEXT «TRAVELLER».....	24
Kyryliuk O.L. THE ASSOCIATIVE-SEMANTIC MICROGROUP "NAME OF CONFLICT" IN THE DISCOURSE OF INFORMATION WAR.....	29
Stukan H.O., Hlushok L.M. THE LANGUAGE WORLD OF IHOR KACHUROVSKYL.....	35
Chornomorets O.K. CREATING A COMIC EFFECT BY ACTUALIZING A COGNITIVE METAPHOR (BASED ON MATERIAL FROM THE SOVIET PRESS).....	39

SECTION 2**RUSSIAN LANGUAGE**

Panakhly S.T., Aldzhanova A.Dzh., Huseinova Z.S. STRUCTURAL-SEMANTIC CLASSIFICATION AND NARRATIVE TIME REGIME OF RUSSIAN VERBS.....	44
--	----

SECTION 3**GERMANIC LANGUAGES**

Volkova I.V. PROSODIC FEATURES OF ENGLISH MILITARY SPEECHES IN TERMS OF GENDER.....	50
Vorona T.O. DEUTSCHE WELLE ELECTRONIC RESOURCE AS ADDITIONAL EDUCATIONAL MATERIAL.....	55
Hoshylyk N.S., Melnyk N.Ya. THE FRAME MODEL OF THE ALGORITHM CONCEPT (BASED ON THE IT-DISCOURSE SAMPLE OF THE "SILICON VALLEY" SERIES).....	59
Humeniuk I.L. TONIC FEATURES OF ENGLISH URBAN STATIC-AND-DYNAMIC LANDSCAPE DESCRIPTIONS' INVARIANT INTONATION PATTERN.....	63
Humeniuk N.H. PRAGMA-COMMUNICATIVE ASPECTS OF THE BORIS JOHNSONS' FIRST SPEECH AS A PRIME MINISTER (JULY 24, 2019).....	68
Davydova T.V. <i>SPEAKING NAMES</i> IN FAIRY-TALES AND FOLKLORE: LINGUOCOGNITIVE POTENTIAL.....	75
Dziadyk Yu.I. STRUCTURAL AND SEMANTIC FUNCTIONS OF HOMOGENEOUS VERBAL FORMS IN POSTMODERN FEMINIST NOVELS.....	81
Dobrovolska O.Ya. MIDDLE ENGLISH NAMES OF SAILORS AND FISHERMEN: THE DETERMINANT ANALYSIS OF THE SERIES OF SYNONYMS.....	86
Kovbasiuk L.A. INTERJECTIONS IN GERMAN SMS- AND WHATSAPP-MESSAGING.....	94
Koriahina A.Iu. LINGUISTIC ANALYSIS OF GERMAN AND UKRAINIAN TEXTS OF CULINARY RECIPES.....	99
Krasovytskaia L.E. SOCIAL SPACE IN THE FUTURE IN THE WORLDVIEW OF Y. N. HARARI.....	104
Oksanych M.P. FUNCTIONING OF CONTRACTUAL RELATED CONNECTORS IN THE MID-TERMINAL LANGUAGE.....	109
Petryk T.V. CHANNELING AS PRAGMATICALLY MARKED DISCOURSE.....	114
Rusavska O.O. THE INFLUENCE OF TEMPO ON THE SPEECH PROSODY OF CANADIANS.....	119
Sorokina M.Ie. SOME FEATURES OF DISTANCE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES.....	124
Talavira N.M. COMPUTER GAMES IN THE LIGHT OF CONSTRUCTIONS.....	128
Sherstiuk O.I. FEATURES OF GRAPHIC AND MORPHOLOGICAL ASSIMILATION OF THE ANGLO-AMERICAN TERMS IN THE GERMAN LANGUAGE ECONOMIC TERMINOLOGICAL SYSTEM.....	132
Shundel T.O. TRANSITIVE CHARACTER OF COMPLEX SENTENCES IN REASON AND ATTRIBUTIVE SUBORDINATE CLAUSES.....	137

SECTION 4**ROMANIC LANGUAGES**

Hladka V.A. THE PROBLEM OF THE IDIOMS' INTERLEVEL STATUS.....	143
Hrodzka E.B. METAPHORS OF TIME IN UKRAINIAN AND SPANISH LANGUAGES.....	148
Kabov A.V. THE LINGUOPRAGMATICS AND POLYPHONY OF THE SPANISH SUBJUNCTIVE MOOD FORMS IN SUBORDINATE MANNER AND COMPARATIVE CLAUSES (ON THE MATERIAL OF THE BELLES-LETTRES OF THE XX TH CENTURY).....	151
Koneva M.Z. ADVANTAGES OF USE OF INFORMATION INNOVATION IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	155
Kostromina O.V. VARIATIVE NATURE OF AUSTRALIAN SPEECH AT THE PROSECUTIVE LEVEL.....	160
Ponomarenko T.O. COGNITIVE DOMINANT IN THE AUTHOR'S INDIVIDUAL WORLDVIEW.....	166
Khomichenko V.V. PRONOMINAL MARKERS OF THE NARRATORS SHIFT IN POLYPHONIC NARRATION (BASED ON MODERNIST NOVELS OF THE EARLY 1900S).....	170

SECTION 5**GENERAL LINGUISTICS**

Akhmad I.M. SPECIFICITY OF POLYASSOCIATIVE RELATIONS NAME'S OF THE DAY.....	176
Filatova K.O. A COGNITIVE LINGUISTIC ANALYSIS OF UKRAINIAN COMPOUNDS WITH COLOR-TERMS.....	180
Chernyk M.V. COMMUNICATIVE AND DISCOURSIIVE ASPECTS OF THE ARTISTIC PHENOMENON ACTUALISATION.....	186

SECTION 6**TRANSLATION STUDIES**

Smyrnova M.S., Tarasova V.Iu. METHODS OF ENGLISH ROCKET AND SPACE TERMINOLOGY TRANSLATION IN SCIENTIFIC FICTION DISCOURSE INTO THE UKRAINIAN AND GERMAN LANGUAGES.....	191
Starukh V.O. NEOLOGISMS IN THE ASPECT OF UKRAINIAN-ENGLISH TRANSLATION.....	195

SECTION 7**COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS**

Bailiuk N.O. SINGLE-ROOTED VOCABULARY ON THE EXAMPLE OF UKRAINIAN AND GERMAN.....	200
Devitska A.I. SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN BILINGUAL CHILDREN: CASE OF IMMIGRANTS.....	206

SECTION 8**UKRAINIAN LITERATURE**

Hutsuliak S.I. MYKHAILO TKACH'S BUKOVYNIAN MAGNETS AND AUTHORITIES.....	211
Kovalchuk Yu.A. MYTHOLOGICAL AND LITERARY SOURCES OF THE STORY "VLADIMIR'S SILVER" FROM THE COLLECTION "LEGENDS OF THE ANCIENTS" BY NATALIA KOROLEVA. INTERPRETATION OF SYMBOLIC IMAGES OF THE PERIOD OF CHRISTIANITY IN KIEVAN RUS.....	215
Matviienko V.E. THE ARTISTIC PARADIGM OF THE FIGHT IN THE COLLECTION BY BORIS GUMENYUK'S "BLOCKPOST".....	220

SECTION 9**RUSSIAN LITERATURE**

Dolha O.O., Filianina N.M., Siniavina L.V. THE LITERARY HERITAGE OF STANKEVICH.....	225
--	-----

SECTION 10**SLAVIC LITERATURE**

Rozhdestvenskaia Y.E., Varekh N.V. EMAIL AS A SIGN OF TIME IN THE WOJCIECH KUCZOK STORY "COME TO ME".....	232
---	-----

SECTION 11

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Dovhanych M.V. THE MYTHOLOGEM OF «HOME» IN THE WORKS OF KAZUO ISHIGURO.....	238
Liubymova S.A. SUBCULTURE IN VIEW OF STUART HALL'S CONCEPTION.....	243
Osipchuk H.V. THE CONCEPT "FOOD" IN CHARLES DICKENS' CREATIVE WORKS (BASED ON THE MATERIALS OF "A CHRISTMAS CAROL IN PROSE").....	248
Slamka K. "THE RAVEN": A POEM OF MELANCHOLY TONES.....	253
Shtepa A.L. ARTISTIC DETAILS AS A MEANING OF CHARACTERISTICS IN THE CREATIVES OF OSCAR WILDE.....	259

SECTION 12

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Dolhusheva O.V. REINTERPRETING "DAUGHTER" BY E. CALDWELL AND "NOVYNA"/"THE NEWS" BY V. STEFANYK: A COMPARATIVE APPROACH.....	263
Medvid N.O. ARTISTIC SPACE OF THE HISTORICAL PAST IN THE POEM "HAYDAMAKY" BY T. SHEVCHENKO AND IN THE DRAMATICAL PIECE "WILHELM TELL" BY F. SHILLER.....	269

SECTION 13

LITERARY THEORY

Drozdovskyi D.I. GENETIC-PHYSIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE CHARACTERS OF THE BRITISH POST-POSTMODERN NOVELS.....	275
Eminova Gunel. MASHADI MUHAMMAD BULBUL'S EPOCH, LIFE AND ART.....	280
Zhukovets A.M. CHRONOTOPIC ORGANISATION OF THE KATHRIN RÖGGLA'S PLAY "WIR SCHLAFEN NICHT" AS AN ATTEMPT OF A REAL-TIME CHRONOTOPE COMPREHENSION.....	285
Malanii N.I. DISABILITY STUDIES IN THE TRANSATLANTIC ENGLISH SPACE OF THE END OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURIES.....	290

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'42; 801.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.1>

ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА ARTISTIC SPACE IN THE OLEXANDR DOVZHENKO'S LANGUAGE WORLD VIEW

Баранник Н.О.,

*orcid.org/0000-0001-7159-3809**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри педагогіки та психології початкового навчання
Кременчуцького педагогічного коледжу імені А.С. Макаренка*

У статті описано лексичні засоби вербалізації художнього простору в мовотворчості Олександра Довженка.

Дослідження виконано у світлі одного з пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики – вивчення особливостей вербалізації мовної картини світу письменника, у якій виявляється специфіка індивідуального художнього мислення й бачення світу. З'ясовано, що категорії простору і часу є домінуючими ознаками мовотворчості письменника. Вони притаманні будь-якому художньому твору, організують його цілісність і розкривають глибинний сенс.

У статті висвітлено трактування поняття «простір» у лінгвістиці та суміжних науках, визначено його характеристики як основної категорії буття. На основі аналізу наукової літератури доведено, що художній простір, як і художній час, мають важливе значення для створення образності. Вони забезпечують цілісне сприйняття художньої дійсності, організують композицію твору, уможливають опис різних явищ і процесів навколишнього середовища, оскільки все, що презентується у свідомості людини, осмислюється за допомогою цих координат.

Необхідність опису мовних одиниць на позначення просторових відношень, які беруть участь у конструюванні мовної картини світу Олександра Довженка, визначає актуальність проблеми на сучасному етапі розвитку мовознавства.

Аналіз мовотворчості письменника засвідчив, що з метою відтворення просторового реалізму митець надає перевагу одиницям із високим потенціалом створення візуально яскравих образів, які описано за допомогою різних рівневих мовних засобів, з-поміж яких на особливу увагу заслуговують одиниці лексичного рівня.

У процесі дослідження виокремлено три великі тематичні групи, які відображають різноманітні просторові відношення в аналізованих творах: небесний простір, водний простір і земний простір. Конкретизація просторових значень та відношень дозволила виокремити підгрупи до основних тематичних груп – назви ландшафту; назви, пов'язані з геополітикою; топоніми й мікротопоніми тощо.

Образність як визначальна риса мовотворчості Олександра Довженка створюється за допомогою зображально-виражальних засобів лексичного рівня (епітетів, метафор, антитез, порівнянь), які дозволяють авторові не лише майстерно зобразити художній простір, конкретизувати найтонші його деталі, а й розкрити внутрішній світ героїв, передати сприйняття ними навколишнього світу.

Ключові слова: індивідуальна мовна картина світу, художній текст, просторові відношення, мовні засоби, зображально-виражальні засоби, образність.

The lexical means of the artistic space verbalization in Olexandr Dovzhenko's linguistic creativity are described in the article.

The research was made within one of the priority directions of modern linguistics – the study of writer's language world view verbalization, which reveals the specifics of individual artistic thinking and the world perception. It was determined that the categories of space and time are the dominant signs of a writer's linguistic creativity. They are peculiar for every artistic work, organize its integrity and reveal a deep meaning.

The article deals with the interpretation of the concept of «space» in linguistics and related sciences, defines its characteristics as the basic category of existence. Based on the scientific literature analysis, it is proved that the artistic space, as well as the artistic time, are essential for figurality. They provide a holistic perception of artistic reality, organize the composition of the work, make it possible to describe the various phenomena and processes of the world, because everything in man's conscious is understood using these coordinates.

The necessity of describing the linguistic units to indicate the spatial relations that construct Olexandr Dovzhenko's language world view determines the relevance of the problem at the present stage of the linguistics development.

An analysis of the writer's linguistic creativity has shown that he prefers units with high potential in vivid imagery creating to reproduce spatial realism. They were described by means of multilevel linguistic means, among which the units of lexical level deserve particular focus.

In the course of the study three major thematic groups reflecting the various spatial relationships in the analyzed works were identified: celestial space, water space, and earth space. Specification of spatial meanings and relationships made

it possible to distinguish subgroups into the main thematic groups – the names of the landscape; geopolitical names toponyms and microtoponyms, etc.

Imagery as a defining feature of Oleksandr Dovzhenko's linguistic creativity formed by means of visual and expressive means of lexical level (epithets, metaphors, antithesis, comparisons). They allow the author not only to depict the artistic space skillfully but also to concretize its subtle details and to reveal the characters' inwards, to convey their world perception.

Key words: individual language world view, artistic text, spatial relations, linguistic means, visual and expressive means, imagery.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики є підвищений інтерес науковців до проблеми *мовної картини світу* як одного з основних понять антропоцентричного напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення індивідуальної мовної картини світу і мовної особистості як окремої галузі в аспекті теорії мовної картини світу є предметом наукового зацікавлення Р. Будагова, Н. Арутюнової, Ю. Караулова, Б. Ларіна, В. Григор'єва, В. Телії та ін. Привертають увагу дослідників і основні категорії картини світу – простір і час, які пронизують будь-який художній твір. Так, питанням мовної картини просторових уявлень займалися Ю. Апресян, Р. Зорівчак, А. Журинський та ін.; вербалізація простору одиницями різних мовних відображена у працях С. Фоміної, Т. Скорбач, В. Головіної (лексичний рівень), В. Гака, Н. Арутюнової, І. Вихованця, К. Шульжука, А. Загнітка, В. Войцехівської (морфологічний і синтаксичний рівні).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність опису мовних одиниць на позначення просторових відношень, що беруть участь у конструюванні мовної картини світу Олександра Довженка, визначає актуальність проблеми на сучасному етапі розвитку мовознавства.

Формулювання цілей статті. Дослідити лексичні засоби вербалізації художнього простору та їх функції в мовотворчості Олександра Довженка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні лінгвісти розглядають *мовну картину світу письменника* як індивідуально й творчо вербалізоване уявлення про світ, пропущений через призму свідомості автора, внутрішню духовну дійсність, яку він прагне втілити в текст. Основним шляхом до вивчення мовної картини світу письменника є аналіз його індивідуальної мовної системи як організованої ієрархічної структури, у якій виявляється специфіка індивідуального художнього мислення, бачення світу і його репрезентація [1]. Однією з найважливіших складових частин категорії «*мовна картина світу*», на думку вчених, є її *просторово-часова організація*, оскільки саме «простір» і «час» є домінантними ознаками індивідуальної творчої

манери письменника, головними атрибутами, які буквально пронизують будь-який художній текст [2, с. 101], організують його цілісність та розкривають глибинний сенс.

Дослідниця Н. Копистянська зауважує, що формування і трансформація реального простору у творі зумовлені низкою об'єктивних чинників, із-поміж яких першочергове значення відводиться особливостям суспільних відносин епохи, характеру зображуваних подій, світогляду письменника і його ставленню до подій, специфіці матеріалу, який використовується в різних напрямках мистецтва [3].

Загальноприйнятою є думка про те, що художній час і художній простір – це найважливіші характеристики художнього образу, які забезпечують цілісне сприйняття художньої дійсності та організують композицію твору; уможливають опис різних явищ і процесів навколишнього середовища, оскільки все, що презентується у свідомості людини, осмислюється за допомогою цих координат [4].

Композиційний образ картини світу спочатку формується у свідомості автора художнього твору, унаслідок чого початкова трансформація реальності відбувається на індивідуально-авторському рівні свідомості. Потім письменницький задум реалізується в мовній системі образів, призначеній для декодування групи символів адресатом. Зображення художнього простору в тексті здійснюється митцем відповідно до тих цілей і завдань, які він ставить перед собою, орієнтуючись на максимальну повноту сприйняття їх читачем. Різні автори роблять це диференційовано, що й визначає ідіостиль кожного з них. Одні – до найдрібніших нюансів передають усі деталі описуваної реальності, характеризуючи кожен об'єкт докільця, в результаті чого читач має можливість майже фізично відчутти смак, колір, обсяг просторового континууму художнього образу. Інші митці виділяють і детально описують лише окремі просторові фігури, оскільки саме вони залишаються в пам'яті читача. Нарешті, є і третя можливість – за допомогою окремих штрихів, які визначають головні ознаки простору, стимулювати відтворення цілого [5].

У сучасному мовознавстві можна простежити різні підходи вчених щодо характеристики про-

стору як бінарної структури: локалізованість/нелокалізованість у просторі відносно певного відправного моменту, динамічність/статичність, контактність/дистанційність, векторність тощо (С. Терехова). Із позицій авторської стильової індивідуальності Н. Морозова називає такі види просторового континууму: об'ємно-статичний, об'ємно динамічний, пунктирний та непозначений просторовий [5]. Д. Лихачов визначає кілька видів художнього простору: а) точковий, площинний, лінійний, об'ємний простір; б) обмежений/необмежений простір; в) побутовий (реальний) /чарівний простір; г) зовнішній/внутрішній простір та інші види [6, с. 81].

Отже, з викладеного вище узагальнюємо, що художній простір є однією з визначальних ознак художнього стилю, який забезпечує глибинний зв'язок змістових частин твору і надає йому особливої внутрішньої єдності, перетворюючи твір в естетичне явище.

Вивчення мовотворчості О. Довженка, відомого українського письменника, кінорежисера й кінодраматурга, засвідчує, що домінантною ознакою його ідіостилю є кінематографічність, яка реалізується в текстах за допомогою різноманітних засобів мови, серед яких заслуговують на увагу одиниці лексичного рівня.

У процесі аналізу мовного матеріалу було виокремлено три основні тематичні групи з просторовою семантикою: повітряний простір, водний простір, земний простір.

1. Тематична група «**Назви повітряного простору**» представлена лексемами: небо (*блакитне, зоряне, вечірнє*), сонце (*ясне, розпечене, безпощадне, південне*), місяць (*блідий, український*), зорі (*золоті, далекі, ясні*), хмара (*чорна, темно-сиза, сніжна, важкі*) та ін. Наприклад: *Старий український місяць освітлював їх байдужим своїм світлом* (Україна в огні); *Далекі зорі освітлювали його холодним байдужим світлом* (Україна в огні); *Але ось наступає темно-сиза хмара і швидко застилає небо* (Антарктида); *Так під сонцем на погребні, коло яблуні, він і помер* (Зачарована Десна) та ін.

Варто відзначити, що улюбленою в автора є лексема «небо», про що свідчить переважна більшість його творів. Так, О. Довженко характеризує його різнобічно: за кольором – *блакитне, синє, чорне димне, темне*; за часовими характеристиками – *вечірнє, полудневе, осіннє*; за психологічним сприйняттям – з одного боку, воно *чорне димне, темне*, а з іншого – *велике, урочисте, вічне*. Наприклад: *Вершники біжать великими житами, оглядаючись назад, на чорне*

димне небо (Україна в огні); *Небо було велике, урочисте вічне* (Україна в огні); *Під осіннім холодним небом табір здавався великим кладовищем розритих могил* (Україна в вогні).

Похідними від лексеми «небо» є назви небеса, небозвід (*із велетенськими кольоровими смугами; темний*), небосхил, небесна далечінь (*срібносяйна*), зокрема: *Ось і він зникає за небосхилом* (Антарктида); *Увесь небозвід спалахнув раптово велетенськими кольоровими смугами* (Антарктида).

В окрему підгрупу виділяємо абстрактні лексеми на позначення сферичного простору: земна куля, планета, атмосфера, зоряний всесвіт, Чумацький шлях: *Земна куля оберталася у міжнародному просторі* (Повість полум'яних літ); *Димла планета від Нордкапу до Чорного моря, а над її ідеальною сферою сновигали літаки* (Повість полум'яних літ).

Примітно, що письменник, майстерно поєднуючи між собою лексеми аналізованої групи, посилює тим самим візуальне сприйняття описуваної дійсності, а саме: *Ідеши так у доброму косарськьім товаристві і бачиши, ідучи, й вечірнє небо, і ясну зорю...*(Земля); *На синє небо повиходили зорі* (Земля); *Потім пророки, воїнство і птах об'єднались в одну чорну хмару, що заповонила небо аж по саме сонце* (Земля).

Особливо експресивними у творах є речення, у яких автор зображає об'єкти небесного простору на протиставленні, наприклад: *Ні зірок, ні сонця, ні місяця, – одна мла несеться без кінця й краю* (Антарктида). Пейзаж побудовано на контрасті: зорі, сонце, місяць мають властивість освітлювати, викликати позитивні емоції, а їм протиставляється лексема «мла», тобто неосвітлений простір, темрява, що посилює психологічне сприйняття розповіді.

2. Тематичну групу «**Назви водного простору**» репрезентують лексеми: вода (*весняна, гнила, брудна, жива вода, хлюпотить, закипає в річці*), океан (*Тихий океан, кипить*), ріка (*чиста, бистра, велика, сибірські ріки*), озера (*мальовничі, затишні, з лататтям, озера в комишах*), болота (*гнилі, холодні, пахне болотом, брели болотами*) та **поняття, що їх стосуються**: розвержена водяна безодня, вируюча пучина, велетенський пінистий водоспад, кришталеві струмки джерел, тиха затока, морські глибини, берег, осока, лататтячко, плавні, та ін.: *Вода, хмари, плав – все пливло, все безупинно неслося вперед, шуміло, блищало на сонці* (Зачарована Десна); *Південні зорі в небі і в глибині безбережних тихих океанських вод* (Антарктида); *і вони плавали вже кілька*

літ в царстві свободи, мов риби в **тихій неглибокій річечці**, де було завжди видне і дно, і небо, і **лататтячко**, й **омутець** (Україна в огні).

Окрему підгрупу назв водного простору становлять **власні назви річок** (Волга, Дон, Об, Єнісей, Ангара, Лена, Амур, Дніпро, Десна, Бистра), **океанів** (Північний Льодовитий, Великий, Південний Льодовитий, Тихий), **заток** (Порт-Джаксонівська затока), наприклад: *Російська Федерація багата могутніми ріками – Волга, Дон, Об, Єнісей, Ангара, Лена, Амур та інші. На Україні Дніпро один* (Поема про море); *Всі чотири українських фронти від **поліських боліт** до самого **Чорного моря** знялись помахом єдиної руки й рушили на захід* (Повість полум'яних літ).

Важливе місце в житті Олександра Довженка мала Десна, з якою пов'язані його дитячі незабутні літа, любов до рідного краю, до України. Особливу ніжність, любов до своєї ріки письменник передає епітетами: *Одна лише Десна зосталася **нетлінною** у стомленій уяві. **Свята, чиста** ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрії. Нема тепер уже таких річок, як ти була колись, **Десно**, нема* (Зачарована Десна); ***А на Десні краса!** Лози, висип, кручі, ліс – все блищить і сяє на сонці. Стрибаю з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду. **Вода, ласкава, солодка*** (Зачарована Десна).

Автор майстерно обіграє аналізовані лексеми в контекстуальному оточенні. Так, наприклад, динамічність розповіді в тексті, силу і неприборканість ріки передано поєднанням лексеми «Бистра» з дієсловами на позначення руху. Ріка не просто текла, вона аж сичала, не лише заливала хліви і клуні, а навіть вривалася в хати: ***Бистра текла по вулицях, левадах з піною і аж сичала** по під призьбами й сінешніми дверима, заливала хліви, кошари, клуні. Потім, **піднявшись аж на півтора аршина зразу, ввірвалася** в хати через двері й вікна* (Зачарована Десна).

3. Найбільшою за обсягом у мовотворчості О. Довженка є тематична група «**Назви земного простору**», представлена лексемами, які позначають загальне найменування суші: земля (*рідна, батьківська, наша, **українська***), степ (*широкий, голий, знемагає без води, українські, волзькі, донецькі*), долини (*благодатні*), гори (*чорні, овіяні смутком*), поле (*темне, чисте, рідне, крижане, міновані*), ліс (*наш, затопило ліси, втекти до лісу, тягатися по лісах*), сад (*квітучий, рідний, вишневий*), узлісся та ін. Наприклад: ***Степи** гнівом утоптані, та прокляттям, та тугою і жалем* (Україна в огні); *Хочеться діду Демиду осідлати коня вороного, хочеться їхати **в чисте поле** літа доганяти...* (Україна в огні); ***Міновані нескошені***

***поля** були сповнені зловісних тасмниць* (Україна в огні).

Як відомо, визначальною ознакою художнього тексту є образність і багатозначність. Так, наприклад, образ землі в ідіостилі О. Довженка функціонує з різними значеннями в різних контекстах: 1) рідний край: *Пошли ж вам, боже, щасливу долю та сили в руки, щоб виповнити свій довг перед миром, щоб возвеличити трудами **красну землю нашу українську*** (Україна в огні); 2) суша: – ***Земля! Земля!** – кричать на бом-салінгу* (Антарктида); 3) ґрунт: *...а під босими ногами і в тебе, і в неї **тепла земля, укочена колесами, втоптана копитами, вкрита м'яким, як пух, теплим пилом чи ніжною грязюкою**, що так присмно лоскоче між пальцями* (Земля); 4) живописна природа: *Як усе було гарно. Які простори, **яка земля!*** (Україна в огні); 5) символ духовності, материнства: *Ідеш, і слухаєш, і чуєш **рідну землю**, що годує тебе не тільки хлібом і медом, а й думками, піснями і звичаями, і не тільки годує й **ростить**, а й **прийме** колісь до свого матернього лона, як прийняла прадідів своїх і діда під яблунею* (Земля).

У межах тематичної групи на позначення об'єктів земного простору виділяємо декілька підгруп.

– **Назви напрямків і місця пересування:** дорога (*далека, фронтова, розмиті*), шлях (*кривавий, широкий, сумний*), путь (*щаслива, смертна*), стежка (*мальовнича, звивиста*) та ін.: *Іване! Іваночку! – бігла до нього **стежкою** вона, найдорожча його Уляна* (Повість полум'яних літ); *В стомленій хворій уяві переплуталися всі **шляхи-дороги** цілого світу* (Повість полум'яних літ).

– **Назви ландшафту:** луг, байраки (*темні, трупом запалі*), долини, рови, гори, острови, яри: *Вони бігли довго по полю, потім **байраками, долинами** до лісу* (Україна в огні); *Поїзд співав **недолю по степах, по горах, по долинах*** (Україна в огні); *3-а хмар блиснуло сонце, і його проміння освітило **чорні скелі високого, занесеного снігом острова*** (Антарктида).

Широкоформатне зображення величі й краси рідного краю розкривається перед читачем за допомогою просторових прикметникових епітетів положистий, широкі, далекі, величезні, просторе: *На **положистому горбі**, звідки розкриваються **широкі панорами** на степи, на **далекі села**, на старий Зелений Кут, серед вирубаних вже плавнів, на річки Підпільну, Скорбну й Чортотлик і на всю **величезну чашу** майбутнього моря, – **будується нове село, просторе, з широкими прямими вулицями й двома будинками шкіль-десятирічок*** (Поема про море).

– **Назви зелених масивів та рослин:** тютюн, малина, груша, трава, жито, просо, ячмінь, насіння позначають просторові відношення в тексті, наприклад: *Одні тільки бджоли гудуть та десь з-за тютюну...* (Україна в огні); *Приємно спати в човні, в житті, в просі, в ячмені, у всякому насінні для печі* (Україна в огні); *Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. А соняшника, а маку, буряків, лободи, укрупу, моркви!* (Зачарована Десна).

– **Назви топонімів та мікротопонімів.** В аналізованих творах автора функціонують такі назви країн (Україна, Росія, Франція, Бельгія, Голландія, Молдавія, Угорщина), назви міст і сіл (Вінниця, Загребелля, Бахмач, Борзна, Мале Устя): *Рятуї людей на Загребеллі* (Зачарована Десна); *Франція, Бельгія, Голландія, все, що нацисти завоювали, – дурниці, бульки на воді...* (Україна в огні); *Немов цілі століття незламної упертості і бойових щедрот розкрилися раптом в Вернигорах, Труханових, Вовках і Якимахах. Рідна батьківська земля умножила їх гнів і силу бойового запалу* (Україна в огні) та ін.

– **Назви просторових понять, ужитих у переносному значенні:** простори серця, тернистий шлях, шлях смерті, шляхи війни, шлях героїства, наприклад: *Я зрозумів, Олесю, – стежка назад до тебе є одна, один є шлях. Шлях героїства* (Україна в вогні); *...і в неї зовсім не хатня мрія, щось зовсім не буденне, ніби сама вона теж лине десь у просторах свого серця* (Зачарована Десна). *Світ здурів, то й бджоли подуріли* (Україна в огні).

Отже, аналізована нами розгалужена група мовних одиниць на позначення просторових значень та відношень, представлена лексичними засобами, різноманітними за своєю семантикою, дає змогу уявити не лише просторові координати творів, перебіг подій, а й розкрити внутрішній світ героїв та самого автора. Реалізації цієї стилістичної функції сприяють образно-виражальні засоби лексичного рівня. Найбільш уживаними у творах О. Довженка є епітети, метафори, порівняння, антитези.

Проведене дослідження засвідчило, що письменник часто будує розповіді на контрастному зображенні картин. Сутність контрасту як композиційно-стилістичного принципу розгортання мови полягає в динамічному протиставленні двох змістовно-логічних або структурно-стилістичних планів викладу. Одним із різновидів контрасту є **антитеза**, яка часто простежується в художньому мовленні автора, зокрема: 1) протиставлення замкнений/незамкнений простір: *Йому*

тісно в пасажирській кабіні. Хочеться бачити стени, відчувати простори (Поема про море); 2) протиставлення великий/малий за обсягом: *Яка могутня вона (людина) при всій своїй малості! Коротку мить живе вона на маленькій планеті, десь в одній з незліченних галактик, – і все ж обіймає всесвіт, увесь, від початку до кінця* (Поема про море); 3) протиставлення чітко локалізованого/узагальненого простору: *Він не бачить уже під собою ні Київщини, ні Харківщини, ні Запоріжжя, тільки цілу планету, окутану легким блакитним маревом* (Поема про море); 4) протиставлення осьових координат «низ-верх»: *Ледве змахнувши рукою, вона лине в голубому небі над рікою* (Поема про море) та ін.

Мовотворчість письменника багата на епітети, які є одним із найпоширеніших художніх мовних засобів, що дозволяють читачеві образно уявити ті чи інші простори, яких він не має можливості побачити особисто. Змалювання колоритних пейзажів не можливе без **постійних епітетів**, які виділяють не характерну, а загальну ознаку певного поняття, як-от: вечірнє небо, велика ріка, темний небозвід, безмежний простір, квітучі луки, крихітні віконця, вбога хатка, білі печі, мальовничий низ села, ясне небо, рідні простори, широкі лани та ін. Наприклад: *Чарівний світ пливе передо мною: сині води, білі піски, хати на високих берегах* (Поема про море); *На темному небозводі проносяться яскраві метеори. І над усією цією красою в безмежному просторі світиться Південний Хрест* (Антарктида).

Привертають увагу у творах **прикрашальні епітети**, які надають текстам більшої виразності та образності, дозволяють читачеві краще уявити не лише описувану дійсність, а й відчуті психологічний стан героїв: *Виблискуюча грязюка здається мені прекрасною* (Поема про море); *Полудневе небо відбивається в аспидній грязюці величезного болота* (Поема про море).

Ідіостилію письменника властиві також і **підсилювальні епітети**, які не просто виокремлюють певну ознаку того чи іншого предмета, а й підсилюють її значущість. Наприклад: *Тютюн був високий і густий-прегустий* (Зачарована Десна); *І Дніпро там синій-синій* (Поема про море); *Прекрасні схід і захід сонця, один від другого урочистіші* (Антарктида).

Функцію естетичного впливу на читача виконують у текстах **кольористичні епітети**. Вони переважно експресивні, емоційно наповнені, зі смисловим та естетичним навантаженням, ефективно сприяють візуальному сприйняттю описуваних пейзажів. Такими барвистими словами

письменник послуговується як у прямому, так і в переносному значенні: блакитно-сині гори, криваво-червоне сонце, багряні промені, темно-сиза хмара, темно-синя далина, срібний берег, чорні скелі та ін.: *За кормою – човен полинув кудись у темно-синю далину: замислений рибалка, зорі в небі і воді, срібний берег лине, лине у далечінь* (Поема про море); *Вся неосяжна рівнина, і Дніпро, і безхмарне небо залиті каламутно-червоним світлом посухи* (Поема про море).

Дослідження показало, що письменник активно послуговується **метафорою** – найпотужнішим образотворчим засобом у художньому тексті. Метафоричні перенесення в нього переважно прості за структурою, побудовані на основі подібності просторових понять за кольором (... **срібний берег лине, лине у далечінь** (Поема про море); за розміром (*Здається, сама загибель вже дивиться, наближаючись на цю жменьку моряків з віючих холодів високих крижаних палаців, з цих неприступних блакитно-білих гір, що плавають серед неосяжних хвиль* (Антарктида); за формою (*Розкриваються останні ворота шлюзу: переді мною Хортиця і величава дуга греблі Дніпрогесу* (Поема про море); *Рятівниця наша, ще, ще, ще!.. – кричить Касаткін з салінга, піднімаючи, як йому здається, на гребінь хвилі судно без керма все вище й вище...* (Антарктида); за зовнішніми і внутрішніми властивостями (*Худі воли круторогі, голий степ*) (Поема про море); *Захоплений красою трав, квітів і неба, я майже не торкаюсь босими ногами рідної моєї лагідної землі, – так мені легко* (Поема про море); *Нестерпні довгі поневіряння на чужих дорогах доводили її не раз до каламутного відчаю, провалювали в болото отупілої байдужості і бажання вмерти* (Україна в огні); *Притока Дніпра, весела Конка, – спотворена* (Поема про море) та ін.

Опрацьований фактичний матеріал дозволяє констатувати також і наявність у мові письменника найпоширенішого різновиду метафори – **персоніфікацію** (художнє оживлення довкілля): *Безпощадне сонце ворогує із землею* (Поема про море); *Земля мстить за зраду..* (Поема про море); *Земля тремтить під тягарем сталевого потоку німецько-фашистських танків* (Поема про море); *Величаво мріє над рікою Тарасова гора* (Поема про море) та ін. Як бачимо, персоніфікація конкретизує представлені образи, уявно робить їх доступними для візуального, акустичного, тактильного сприймання.

Важливу стилістичну роль у текстах виконують порівняння, тропи, що полягають в уподібненні одного предмета до іншого за наявністю між ними спільної ознаки. Найчастіше у ролі об'єктів порівняння О. Довженко використовує лексеми з просторовою семантикою, а зв'язок між суб'єктом і порівнюваним об'єктом передає за допомогою найтипівіших сполучників: як, мов, немов, наче): *Так композитори творять свою безмежну, мов океан, музику всього-навсього лише з семи нот* (Антарктида); *З трюму, наче з пекла, посміхаючись і хмурачись від яскравого світла, пожовклі, сірі, побряклі піднімаються трудівники низу* (Антарктида); *Хвилі підіймаються, як гори* (Антарктида); *Пісні вливалися в процесію з усіх вулиць і вуличок безупинно, неначе потоки у велику ріку* (Зачарована Десна). Подеколи в порівняннях письменник опускає сполучники, наближаючи їх до метафор: – *Землиця... Ліс!.. – Паліцину раптом здалося, що ліс у нього поплив перед очима. ... Дайте полежу трошки! (Лягає), Касаткін, адже це рай? Касаткін! Ра-ай...»* (Антарктида); *А на зміну виникають один за одним невідомі коралові острови, і що не островів, – рай на землі* (Антарктида). Трапляються в аналізованих текстах і випадки вживання порівнянь у формі придієслівного орудного відмінка: *Тихий океан переливається фосфоричним світлом, і здається, що корабель оточує не звичайна піна і бризки, а вогонь і золото, а струмок за кормою здається рікою в океані* (Антарктида).

Висновки. Отже, художній простір у мовотворчості Олександра Довженка репрезентовано трьома основними тематичними групами: повітряний, водний і земний. Виокремлені в процесі дослідження лексеми є словами-координатами, які спрямовують погляд читача на певні місця, деталі, дозволяють авторові вербально змалювати простір і набувають конотативної семантики виразності.

Вдало використані митцем лексико-стилістичні засоби надають його творчості індивідуального звучання, допомагають передати найтонші відтінки і нюанси, відтворити почуття, переживання відносно описуваних подій, явищ, які обов'язково пов'язані з певним простором. Твори О. Довженка завжди відзначаються емоційною яскравістю, образністю, багатством і колоритністю лексики в цілому, а в зображенні художнього простору зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кочнова К. Языковая картина мира писателя: аспекты и методы исследования. *Инновационная наука : Международный журнал*. № 10. 2015. С. 15–158.
2. Семенов А.Н. Пространство и время художественного текста. *Вестник Югорского государственного университета*. Ханты-Мансийск, 2005. Вып. 1. С. 100–106.
3. Копистянська Н.Х. Аспекти функціонування простору, просторової деталі в художньому творі. *Молода нація : альманах*. Київ : Смолоскип, 1997. С. 172–178.
4. Категоризация мира: пространство и время. М-лы научной конференции / Отв. редактор проф. Е.С. Кубрякова. Москва, 1997, 236 с.
5. Морозова Е.В. Грамматическая категория пространственного континуума в художественном тексте (на материале английского языка) : автореф. дис.... канд. фил. наук. : 10.02.04 / Е. Морозова. Москва, 1984. 23 с.
6. Лихачев Д.С. Внутренний мир художественного произведения. *Вопросы литературы*. 1968. № 8. С. 74–88.

УДК 811.161.2: 001.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.2>

СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНІВ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

SYSTEMIC ORGANISATION OF TERMS IN THE SPHERE
OF EDUCATIONAL MANAGEMENT

Борисов В.А.,

orcid.org/0000-0001-7468-727Xкандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету іноземної філології

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Статтю присвячено обґрунтуванню системної організації української термінології управління у сфері освіти. Визначено чинники, що спричинюють наявність у царині освіти синонімічних термінів. За поняттєво-семантичними зв'язками, які виражають протиставлення членів опозиції, виокремлено термінологічні антонімічні пари. Проналізовано омонімічні й паронімічні зв'язки.

Термінологія є одним із найбільш динамічних складників лексичної системи мови, оскільки внаслідок частотності вживання одні терміни детермінологізуються, тобто переходять до розряду загальноновживаної лексики, водночас із появою нових досягнень науки й техніки виникають нові терміни, що потребують номінації.

Актуальність дослідження зумовлена потребою цілісного й усебічного аналізу фахової лексики. Аналіз системних зв'язків термінів освіти ще не був об'єктом спеціального дослідження. Функціонування цих терміноодниць у науковій та науково-виробничій царині, а також широке застосування їх у загальномовній комунікації детермінує встановлення специфічних закономірностей формування лексичної системи державного управління.

Метою поданої розвідки є дослідження системної організації термінів державного управління у царині освіти, зокрема їхніх парадигматичних відношень.

Термінологічна система державного управління у царині освіти характеризується цілісністю, у якій терміноскладники утворюють упорядковану кількість одиниць, що співвідносяться або протиставляються за значенням і будовою. Хоча терміносистема є штучною, вона розвивається за законами природної мови, тому має структуру, що охоплює самостійну організацію одиниць: парадигматику й синтагматику.

Системна організація термінології ґрунтується на природі терміна як особливого мовного знака й на класифікації термінів відповідно до їхньої семантики та структури й до складу наукових галузей загалом. Лінгвістичні засади класифікації, поділ термінів за граматичною структурою й за семантикою дають змогу визначити підгрупи, розряди термінів у межах термінологічної системи дискурсу освіти. У цьому вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: терміни, освітній дискурс, системні зв'язки термінів, синонімія, антонімія, омонімія, паронімія.

The article deals with the reasoning of systemic organization of Ukrainian terminology in the sphere of educational management. Factors that cause the existence of synonymous terms in education are identified. Terminological antonyms are distinguished by conceptual-semantic relations which express opposition of opposition members. Homonymic and paronymic relations are also analyzed.

Terminology is one of the most dynamic constituents of the lexical system because due to frequent usage some terms are determinised and become common words, meanwhile with the development of science and technology new terms appear and they need nomination.

The topicality of the research is predetermined by the necessity for complex analysis of professional vocabulary. The analysis of systemic relations of terms in education has not been the subject for special research. The functioning of these terms in scientific sphere, as well as their widespread use in everyday communication, determine the establishment of specific patterns of formation of the lexical system of management.

The aim of this research is to study the systemic organization of terms in the sphere of educational management, their paradigmatic relations in particular.

The terminological system of management in the sphere of education is characterized by integrity, terms-constituents form a systematic number of units that correlate or contrast in meaning and structure. Although terminological system is artificial it develops according to the laws of the language, so it has a structure that covers the independent organization of units: paradigmatics and syntagmatics.

The systemic organization of terminology is based on the essence of the term as a special lingual sign and on the classification of terms according to their semantics and structure and to the composition of scientific spheres in general. The linguistic principles of classification, the distribution of terms by grammatical structure and semantics, make it possible to define subgroups, categories of terms within the terminological system of educational discourse. This presupposes the prospects for further research.

Key words: term, educational discourse, systemic relations of terms, synonymy, antonymy, homonymy, paronymy.

Постановка проблеми. Важливим складником мови державного управління, зокрема в галузі освіти, є терміни державного управління, тобто слова або словосполучення, у семантиці яких актуалізовано зміст суспільних відносин держави й освіти і які мають дефініцію в освітніх документах.

У сучасній науці термінознавство як самостійна наукова дисципліна характеризується істотними змінами, зокрема одним із найважливіших питань є теоретичне осмислення системних зв'язків між термінами. У літературі з досліджень термінології проаналізовано її функціонування як окремої системи мовних одиниць, відмінної від лексичної. Дотримуємося такого погляду й пояснюємо це наявністю певних системних зв'язків у термінології та відмінностей між лексичним і граматичним значенням.

Уперше про мову як упорядковану цілісну систему елементів висловилися Ф. де Соссюр та І. О. Бодуен де Куртене. Слідом за розумінням системності мови було порушено питання про системну організацію лексичного матеріалу (В.В. Виноградов, М.М. Покровський, М.І. Сидоренко, Л.В. Щерба).

Сьогодні дослідники системних зв'язків у лексиці (Л. Лисиченко, А. Лучик, Л. Томіленко, М. Фабіан та ін.) справедливо зазначають, що подібні дослідження здійснюються на двох рівнях: 1) усередині одиниці (між семами всередині семми слова або семми терміна), 2) між одиницями (всередині лексико-семантичної або термінологічної групи). На першому рівні системних зв'язків одиницею дослідження є не слова й терміни загалом, які можуть бути багатозначними, а семми, або лексико-семантичні варіанти слова, і семми терміна.

Семний аналіз лексичного значення та встановлення системних зв'язків між його компонентами в межах семантичної структури терміна є можли-

вим у поєднанні доробків традиційної семантики та сьогочасних лінгвістичних студій, зокрема в аспекті досліджень метамови термінознавства. З'ясування особливостей системної організації термінів державного управління в освітньому дискурсі, семантичних зв'язків між термінопоняттями має важливе значення для обґрунтування законів семантичного розвитку освітньої терміносистеми, для подальшого впорядкування й стандартизації цієї галузевої лексики.

Одним із видів системних зв'язків у лексиці є парадигматичні відношення, які «пов'язують мовні одиниці на основі спільності / відмінності за формою чи значенням або за тим і тим одночасно» [4, с. 458]. Зокрема, парадигматичними в лексико-семантичній системі є синонімічні, антонімічні, омонімічні, паронімічні, гіпонімічні, гіперо-гіпонімічні та інші зв'язки.

Незважаючи на низку поцінованих праць із термінознавства (Ю. Апресян, В. Виноградов, Г. Винокур, В. Гак, В. Даниленко, В. Звегинцев, Т. Кияк, І. Ковалик, А. Крижанівська, Д. Лотте, Т. Панько, О. Реформатський, О. Суперанська та ін.), метамова термінів поки що досліджена на недостатньому рівні. Розв'язання цієї проблеми активізоване переважно в лінгвістичній (Д. Кирик), науково-технічній (Т. Михайлова), видавничій (М. Процик), податковій (О. Чорна), правничій (С.А. Юлдашева), менеджменту (Н. Краснопольська), цивільного права (М. Шевченко), органічної хімії (Н. Цимбал), нафтової промисловості (С. Дорошенко), державного управління (К. Дубич) галузях.

Питання першочергового впорядкування поняттєвого апарату державного управління та подальшого вивчення проблематики термінології аналізують такі українські мовознавці, як Н. Артикуца, В. Демченко, Г. Їжакевич, І. Кочан, Ю. Прадід, О. Сербенська, В. Сімонок, О. Юрчук та інші.

Мета розвідки – дослідження й опис системної організації, зокрема парадигматичних відношень, термінів державного управління в царині освіти.

Виклад основного матеріалу. Системність термінології державного управління виявляється у виокремленні в її складнику цілої низки мікро-терміносистем, зокрема мікротерміносистеми державного управління в освіті. Термінологічна лексика цієї галузі знань може бути систематизована й класифікована за семантичним критерієм, що дозволяє віднести термін до тієї чи тієї мікротерміносистеми. Терміносистема є сукупністю термінологічних одиниць, об'єднаних загальною семантичною ознакою, яка залучає терміни в мікротерміносистему, що відображає в мові певну поняттєву сферу. Крім цього, термінологічні одиниці, пов'язані системними синтагматичними й парадигматичними відношеннями, реалізуються в термінології термінами-синонімами, антонімами, омонімами, паронімами.

Основним виявом парадигматичних відношень термінів є явище синонімії. Синонімічними в сучасному мовознавстві називають відношення значень, що виражені різними термінами, передають істотні ознаки одного поняття й мають семантичний інваріант. Синонімія в термінології може бути презентована явищем термінологічної дублетності, що по-різному називає ті самі поняття й виконує стилістичні завдання. Між дублетами немає тих зв'язків, які організують синонімічний ряд, немає емоційно-експресивних, стилістичних відтінків, нема опозиції, тому вони тотожні. Відсутність стилістичних показників зумовлена природою терміна й критеріями, що висуваються до нього, а саме те, що термін повинен бути стилістично нейтральним.

Проблема синонімії термінів, тобто використання декількох спеціальних лексичних одиниць для номінації одного поняття, є на сьогодні однією з найбільш дискусійних проблем термінознавства. Науковці вивчають синонімію в терміносистемі з огляду на сутнісні властивості терміна, його лексико-семантичні й граматичні характеристики, що не дозволяє однозначно трактувати явище синонімії в термінології. Так, наприклад, В. Гак і Т. Кияк вважають синонімію проявом варіантності й говорять про терміни-синоніми тільки з огляду на системність мови загалом.

Л. Русинова виправдовує наявність синонімії в термінології і зазначає, що термінологія будь-якої галузі знань слугує для спілкування фахівців цієї галузі в різних сферах їхньої діяльності: виступи на симпозіумах і конференціях,

викладання у ЗВО, написання статей. У зв'язку із цим виникають умови для позначення одного й того ж поняття за допомогою декількох термінів. По-друге, синонімічні терміни дозволяють уникнути одноманітності наукового викладу. Це означає, що повне усунення синонімії в упорядкуванні термінології функціонально буде послаблювати її [6].

Незважаючи на різні погляди, функціонування термінів-синонімів у галузевих терміносистемах є вже фактом. Явище синонімії не досить поширене в межах сучасної термінології управління у сфері освіти, проте воно об'єктивно існує й уникнути його не можна.

До основних чинників виникнення в термінологічній науці синонімічних термінів належать:

1) динамічність мовного простору, що супроводжується виникненням нових понять і їх номінація (*система залікових одиниць – Європейська система залікових одиниць*);

2) неуніфікованість термінологічної системи (*Державний стандарт початкової освіти – Державний стандарт НУШ*). Серйозними проблемами розвитку системних характеристик термінології є неуніфікованість української термінології, наявність застарілих номінацій, які функціонують рівнобіжно з новими, тотожне вживання запозичень і національних термінів, виникнення паралелізму коротких форм, зручних для спілкування та документації, – усе це породжує синонімічні варіанти різних структурних рівнів. З'ясування доцільності наявних дублетів та синонімічних пар у системі термінології управління у сфері освіти сприятиме фіксації у відповідних словниках, а це дасть змогу її уніфікувати;

3) наявність застарілих назв, які функціонують одночасно з новими (*перевірка знань – тестова діагностика*);

4) паралельне використання запозиченого й питомого терміна (*управління в системі освіти – менеджмент у системі освіти, навчальна програма дисципліни – силабус*);

5) прагнення замінити ненормативні, переважно скальковані терміни сучасними українськими відповідниками (*завідуючий кафедрою – завідувач кафедри / завідувачка кафедри*);

6) надання переваги коротким формам (*процедура оцінювання закладів освіти – акредитація*). Синонімія в термінології виникла внаслідок пошуку науковцями влучної й точної назви для певного наукового поняття. Для його номінації поруч з українськими залучають ресурси інших мов, а тому разом із власне українським терміном

нерідко функціонує запозичений термін з ідентичним значенням.

Антонімія як зв'язок семантичної протилежності також є основним структуротвірним елементом у терміносистемі категорійного апарату сучасної термінології управління освітою. Значення протиставлених терміноодиниць мають інваріантну основу (спільну родову сему) й різняться видовою семою переважно між аналітичними двокомпонентними термінами (*початковий рівень – науковий рівень*) і багатоконпонентними (*вузькопрофільне навчання в школі – мультипрофільне навчання в школі*). Антонімія – досить поширене явище в термінології управління у сфері освіти, їй притаманна прихована антонімія, що виявляє себе на семантичному, а не на лексичному рівнях.

Аналіз протилежних наукових понять, що функціонують парами, зокрема дослідження явища антонімії в терміносистемі державного управління, що є регулярним принципом найменування наукових понять із протилежним змістом, дає змогу точніше визначити місце терміна в зазначеній терміносистемі, а також встановлено, що терміноантонімія базується на вираженні антонімічними лексемами видових понять усередині родового. Важливо наголосити, що термінологічна антонімія позбавлена якісної ознаки, оскільки, якщо загальномовне антонімія – це вираження протилежності якісних і різноспрямованих понять, то в термінологічній антонімії істотною є полярність тих чи тих видових термінів, підпорядкованих родовому поняттю.

Традиційне розуміння омонімії відіграє важливу роль у наукових контекстах із термінології, логічної семантики й семіотики, є природною генералізацією відповідного лінгвістичного поняття.

У мовознавстві існують різні погляди на явище омонімії. Згідно з першим, «омонімами визнаються лише такі однозвучні слова, які завжди були різними за формою й тільки в процесі історичного розвитку збіглися між собою у звучанні внаслідок різних фонетичних, а загалом випадкових, причин. Решта ж випадків, коли однакова матеріальна, звукова форма набуває різного змісту, вважається явищем полісемії слів» [3, с. 3]. Згідно з іншим поглядом, до омонімів належать слова, різні за походженням, які через певні історичні причини збіглися за звучанням, і ті випадки, коли втрачається семантичний зв'язок між значеннями полісемічного слова, даючи право на існування двом абсолютно новим словам [3].

Між терміносистемами і власне мовою відбувається безперервний «узаємообмін» лексичними одиницями: слова літературної мови втрачають деякі свої ознаки й перетворюються в терміни і, навпаки, терміни стають одиницями власне мови. Процеси термінологізації та детермінологізації є джерелом виникнення омонімів у різних термінологічних системах: *апарат (прилад) – апарат (установа), блок (механізм) – блок (об'єднання)*.

Омонімія в термінології управління у сфері освіти є результатом семантичного формування знакової системи, розмежування значень полісемічного слова, в межах термінів вона може кваліфікуватися як міжгалузевий феномен: терміни лексико-семантичного способу творення, терміни – лексичні одиниці різних терміносистем. Зазвичай омоніми – це реальна дійсність різних термінологічних полів, у форматі конкретного термінополя подібні терміни однозначні, а тому не заважають процесу комунікації та справочинству в управлінні.

Явище омонімії в термінології презентовано досить обмежено. За нашими спостереженнями, омонімічними до термінів можуть бути як самі терміни, так і загальноживані слова. Омонімія в мові управління у сфері освіти характеризується здебільшого як міжсистемне явище, хоча в ній наявні й поодинокі випадки внутрішньосистемної мотивації. Специфіка прояву омонімії в термінологічній лексиці полягає в тому, що вона презентована загалом міжнауковою омонімією, у якій фонетичний комплекс наповнюється різним змістом, оскільки цей об'єкт є предметом вивчення різних наук, тобто одна й та ж одиниця є конструкцією кількох терміносистем.

У широкому розумінні паронімії до цього розряду залучають слова, що мають звукову подібність, не враховуючи морфемного складу слова (*нотація – анотація, оголосити – наголосити, проголосити*), у вузькому – приналежність до паронімічних груп спільнокореневих слів, які мають певний змістовний зв'язок (*комунікативний – комунікаційний, активний – активізований*). Семантичні зв'язки між паронімами можуть бути різними – синонімічними, антонімічними, іноді це слова з близьким, суміжним значенням або члени однієї тематичної групи. Основну групу паронімів становлять слова, що семантично пов'язані між собою, частково збігаються за морфемним складом, близькі за походженням.

У зв'язку зі змінами, що відбулися за останні десятиліття в політичному й соціально-економічному житті України, зростає інтерес до аналізу та досліджень професійної лексики, до складу

якої постійно надходить велика кількість іншомовних слів, формується нова власне українська лексика на позначення різних понять і процесів, водночас збагачується система галузевої термінології різних наукових дисциплін, зокрема термінології управління у сфері освіти. Саме незнання чи нерозуміння лексичного значення слова стає причиною численних помилок в усній та письмовій комунікації, зокрема й уживанні паронімів – слів, які близькі за звучанням, але різні за значенням і написанням. Саме ця близькість, незначна звукова різниця в мовленні спричиняє труднощі в засвоєнні слів і призводить до помилок. Паронімія – явище, поширене в усіх галузях мовної діяльності [7].

Висновки. Пароніми як феномен лексичної системи стали об'єктом спеціального вивчення значно пізніше, ніж синоніми, антоніми, омоніми. Зростання інтересу до паронімів у термінологічній системі управління у сфері освіти зумовлене увагою науковців до паронімічних відношень у системі різних мов, що дозволяє виявити їхні специфічні риси: *вихований – виховний, дипломований – дипломний, досвід – дослід, досвідчений – освічений, інформативний – інформаційний, компетентність – компетенція, метод – методика, методологія, правління – управління.*

Кожна термінологічна одиниця посідає певне місце в терміносистемі, має певне значення, що не збігається зі значенням іншого елемента цієї системи. Аналіз ієрархічних зв'язків термінів дозволяє не тільки сформулювати уявлення про зміст цієї предметної царини й краще зрозуміти логіку виникнення галузевої термінології, але й виявити національні особливості її будови, зумовлені професійною мовною картиною світу, що має велике значення для лексикографічної й перекладацької практики.

На початковому етапі становлення тієї чи тієї науки загальний стан і розвиток пізнання був таким, що вимагав порівняння певних понять із відповідними предметами довшілля за аналогією як одного із зовнішніх стимулів термінологізації загальноживаних слів аналізу структурно-семантичних термінів.

Системні зв'язки української термінології управління у сфері освіти породжені як лінгвальними, так й екстралінгвальними чинниками. До найважливіших із них належать зміни в освітньому науковому просторі, що й зумовлює виникнення нових понять, які потребують точних номінацій. Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні семантики й структури термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гринчишин Д.Г., Серебрянська О.А., Словник паронімів української мови. Київ : Радянська школа, 1986. 222 с.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. Київ : Академія, 2006. 464 с.
3. Кузьменко Г.І. Омонімія: аспектологія, проблематика : філологічна розвідка з лексики та стилістики. Київ : Київський ун-т, 2000. 36 с.
4. Михайлова Т.В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 20 с.
5. П'ятецька О. Пароніми в професійній мові економіста. *Всеукраїнський журнал «Культура слова»*. 2010. № 73. С. 144–148.
6. Русинова Л.Н. О некоторых вопросах упорядочения и стандартизации терминологии (терминологическая синонимия). *Термины в языке и речи*. Горький : Изд-во ГГУ, 1985. С. 25–31.
7. Українська мова : енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2007. 856 с.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗАГАДОК

LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF UKRAINIAN FOLK RIDDLE

Гаценко І.О.,

orcid.org/0000-0002-9056-4744

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філософії і суспільних наук

Чернігівського національного технологічного університету

У статті проаналізовано головні принципи створення загадковості в енігматичному тексті. Шляхом опису структури загадки розкриті основні стереотипи архаїчної свідомості. Дослідження об'єднує в собі вивчення структури автономного тексту, народної загадки з вивченням її функціонування в енігматичному макротексті, досліджено способи презентації прихованого денотата в енігматичному тексті, механізми кодування і способи декодування в загадках, їхній зв'язок з тематикою тексту і його місцем в енігматичному корпусі. У результаті метасемантичних слововживань виділено і типізовано основні види перенесення значень і кодоутворення.

Доведено, що в різних тематичних групах загадок переважають різні способи кодування, саме цей критерій ліг в основу структуризації паремій у межах енігматичного макротексту.

Проаналізовано мовні факти на тлі даних інших культурних кодів, а також верифікацію результатів лінгвістичного дослідження за допомогою екстралінгвістичних чинників.

Визначено, що енігматичний образ прихованого денотата в текстах загадок створюється за допомогою чотирьох основних видів кодування: метафори, опису, okazionalizmu і тавтології. Найпоширенішими, такими, що зустрічаються на всіх рівнях енігматичного макротексту, є метафора й опис, okazionalizmi зустрічаються у текстах лише певної тематичної приналежності. Тавтологія є рідкісним із способів енігматичного кодування.

Зроблено висновки, що зазначені види енігматичного кодування неоднорідні за структурою і поділяються на підкласи. Серед метафоричних видів кодування виділяють номінативну метафору, метафоричний образ і метафоричну ситуацію. Номінативна метафора зіставляє два сегменти реальності – денотат і сигніфікат лексеми, що його кодує; метафоричний образ обов'язково містить описовий елемент, що виступає в переносному значенні; метафорична ситуація кодує всю пропозицію загалом, і це декодування неможливе поза межами єдиного метафорично цілого. Серед різних видів опису слід зазначити прямий неметафоричний опис, порівняльні конструкції і функціональну антитезу.

Ключові слова: народна загадка, енігматичний текст, денотат, механізм кодування, кодоутворення.

In the article main principles of creation of inscrutability are analyzed in enigmatic text, by description the structures of riddle are exposed basic stereotypes of archaic consciousness. Research unites in itself the study of structure of autonomous text, folk riddle with the study of her functioning in enigmatic macro text, the methods of presentation of hidden denotate are investigational in enigmatic text, code mechanisms and methods of decoding in riddles, their connection with the subjects of text and his mestome in a enigmatic corps. In the total metasemantic word usages the basic types of transference of values are distinguished and typifies and coding. It is well-proven that the different methods of code prevail in the different thematic groups of riddles, exactly this criterion underlay structuring of paremiaes within the limits of enigmatic macrotext. Language facts are analyzed on a background data of other cultural codes, and also verification of results of linguistic research by means of extralinguistic factors. Certainly, that enigmatic character of hidden denotate in texts of riddles is created by means of four basic types of code: metaphor, description, occasionalism and tautologies. Most widespread, such that meet on all levels of enigmatic macrotext, there are a metaphor and description, occasionalism meet in texts only of certain thematic belonging. Tautology is rare from the methods of enigmatic code. Drawn conclusion, that the marked types of enigmatic code are heterogeneous after a structure and divided into subclass. Among metaphorical kinds codes distinguish a nominative metaphor, metaphorical character and metaphorical situation. A nominative metaphor compares two segments of reality - denotate and signification lexemes, that encodes him; metaphorical character contains a descriptive element that comes forward in figurative sense necessarily; a metaphorical situation encodes all suggestion on the whole, and this decoding is impossible out of limits only metaphorically whole. Among the different types of description it should be noted direct unmetaphorical description, comparative constructions and functional antithesis.

Key words: popular enigma, enigmatic text, denotation, coding mechanism, coding.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що народні загадки як феномен фольклору привертала увагу науковців вже з початку XIX ст., до цього часу вони залишаються недостатньо вивченими. Довгий час загадки залишалися на периферії інтересів дослідників, їх включали до збірників прислів'їв, не розглядаючи як окремих об'єктів вивчення. Залишаючись порівняно

новим напрямом у пареміології, вивчення загадок ставить перед вченими низку питань, на які ми так і не отримали ще однозначної відповіді. Ключовим і найбільш важливим з них є питання про можливість відгадування, знаходження прихованого денотата шляхом логічних міркувань, а також пов'язане з цим питанням коло проблем, які дають відповідь на запитання, чи існують

певні принципи і закони побудови загадки або ж її структура випадкова.

Незважаючи на те, що інтерес до загадок активізувався останнім часом, український енігматичний корпус залишається ще недостатньо вивченим. Крім того, в українській науковій традиції не враховувався міжтекстовий зв'язок, і не було спроб дослідити енігматичний макротекст як єдину структуру.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є спроба простежити, які компоненти моделі світу усвідомлювалися в давнину як найбільш значущі, тобто які денотати і за яких умов ставали об'єктом загадування; розглянути можливість встановлення зв'язку між денотатом і одиницею, що його кодує (субститутум), у загадці, виявити та описати основні способи кодування; встановити залежність між способом кодування і приналежністю загадки до певної тематичної групи; а також показати міжтекстовий зв'язок у загадках і пояснити їхню природу; описати структуру енігматичного макротексту. Відповідно, предметом нашого дослідження є способи презентації прихованого денотата в енігматичному тексті, механізми кодування і способи декодування в загадках, їхній зв'язок з тематикою тексту і його місцем в енігматичному корпусі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження об'єднало в собі вивчення структури автономного тексту народної загадки з вивченням її функціонування в енігматичному макротексті. Нами були виділені та описані основні способи подання прихованого денотата в тексті загадки – способи енігматичного кодування. Дослідження метасемантичних слововживань дозволило виділити і типізувати основні види перенесень значень і кодоутворення. Оскільки дослідження показало, що в різних тематичних групах загадок переважають різні способи кодування, саме цей критерій ліг в основу структурування паремій у межах енігматичного макротексту. Нами також був зроблений системний опис загадок різних тематичних груп і концептуальний аналіз найбільш частотних денотатів.

На підставі компонентного аналізу різних аспектів значення субститутів, компаративного та порівняльного дослідження текстів загадок нами зроблена спроба відновлення втрачених конотативних значень і міжпредметних метафоричних зв'язків, актуальних для носія архаїчної культури.

Енігматичний образ прихованого денотата в текстах загадок створюється за допомогою

чотирьох основних видів кодування: метафори, опису, okazіоналізму і тавтології. Найбільш частотними з них є метафора й опис, okazіоналізми виступають у текстах певної тематичної приналежності, наприклад, у загадках про частини тіла людини, у загадках про похорон.

У досліджуваному жанрі відбувається своєрідне розчленовування образу у відгадці для позначення його характеристик. У кодовій частині загадки нарівні з образом, що заміщає реалію у відгадці, представлені її типові й у той же час унікальні ознаки. Це сприяє створенню нерелістичного зображення. У загадці реалізується моделююча функція, оскільки, маючи специфічні засоби, вона створює світ, що відтворюється, за допомогою можливості поєднання непоєднуваного [3].

Тавтологія є рідкісним із способів енігматичного кодування і представлена в текстах, денотат яких пов'язаний з уявленнями про особливу його цінність. Зазначені види енігматичного кодування неоднорідні за структурою і поділяються на підкласи. Серед них можна виділити номінативну метафору, метафоричний образ і метафоричну ситуацію. Номінативна метафора зіставляє два сегменти реальності – денотат і лексему, що його кодує: *У бабиній хатині висить хліба країна, собаки гавкають, а достати не можуть (Місяць). За лісом, за пралісом червоні чоботи висять (Калина).* Метафоричний образ обов'язково містить описовий елемент, який виступає в переносному значенні: *Летіла птиця – не синиця. Носок стальненький, голосок тоненький. Хто її заб'є, той свою кров проллє (Комар).*

Метафорична ситуація кодує всю пропозицію цілком, її декодування неможливе поза межами єдиного метафоричного цілого: *Летіла тетеря, не вчора, тепера. Упала в лободу, шукаю, не найду (Бджола).* Особливим видом, який зустрічається тільки в загадці, слід назвати випадки інверсивної метафори, коли допоміжна тема виступає як предикативна характеристика головної, остання своєю чергою приписує свої властивості допоміжній, тобто властивості денотата переносяться на код: *Їхав Марок на ярмарок, купив коня. Купив коня без хвоста, а приїхав додому – причепив йому хвоста (Голка і нитка).* Метафора в загадці може будуватися як шляхом уподібнення несхожих денотатів: *Дівка красная, на ногах ясная. По полю ходить, коріння копає (Соха). Ішов чернець з Монастирець. Як упав, так пропав, чорним порохом пропах (Вихор),* так і на основі реальної подібності денотата і сигніфіката до його субституту: *Стоять розсохи, на розсохах мішок, на*

мішку млинок, сопун, кліпун, лісок, а в тім ліску куропатви бігають (Людина). Кусочок м'яса до діри, а кісточка догори; як пхай, то мовчить, а виїмай, то кричить (Дитина, груди); метафори можуть створюватися одноразово, а можуть бути стійкими і повторюватися в багатьох текстах.

Часто метафоризації підлягає не сам (або не тільки) денотат, але і його характеристики – атрибутивні, локативні, предикативні, квантитативні тощо: *Чорна циганка щовечора, щоночі червонці лічить (Кочерга). Бик рогатий, на залізо багатий, їжу хапає, а сам голодає (Рогач)*. Серед них слід виділити прямий неметафоричний опис, порівняльні конструкції і функціональну антитезу. Прямий неметафоричний опис вказує на реальні характеристики прихованого денотата, не спотворюючи його; енігматичний образ при цьому створюється за рахунок фігури умовчання, недостатності ознак для ідентифікації цього об'єкта: *Котиться клубочок зовсім без ниточок. Замість ниточок – триста голочок (Іжак). Тоненьке, вузеньке, по землі в'ється, як батіг довге, але зовсім не б'ється, людини боїться, молоко уживає; в лісі їх багато, мабуть, кожен знає (Вуж)*. Під час порівняння в одній парадигмі із загаданим денотатом виступають варіанти, що відповідають характеристикам опису; загадка виключає їх з можливої сфери пошуку денотата: *Чорний, а не тава, рогатий, а не бугай, шість ніг – і всі без копит (Рогатий жук). Солоне, а не сіль, біжить, а не річка, блищить, а не золото. Коли б угадати та мені його знати (Сльози)*. Функціональна антитеза реалізує дві можливі моделі: загадка може стверджувати, що денотат виконує якусь функцію без наявності необхідного для цього інструмента. *З ногами, а без рук, з боками, а без ребер, з спинкою, а без голови (Стілець). Без голови, а з ушами (Макітра)*, або в тексті видається, що, незважаючи на наявність інструменту, денотат не виконує (не може виконувати) відповідної функції: *Немає ніг, а ходить, має вухо, а не чує (Голка). З зубами, а не кусає (Гребінець). По всьому бігає, а на лавці спить (Ганчірка)*.

Ще одним видом кодування є okazionalne. Це такий вид субституції, за якого прихований денотат кодується не засобами мови, а за допомогою нової, створеної в рамках енігматичного тексту лексеми, яка не вживається в інших текстах. Okazionalne кодування текстологічно зумовлене. Okazionalne субститути з'являються або в парадигмі, коли прихований денотат, зважаючи на його табуїзованість, не називається цілком, а кодується по частинах разом з іншим okazionalizmom: *Стоять два кілки, на кілках бочка,*

*на бочці кавуни, а на кавунах трава (Людина). Суть дві розсохи. На розсохах кадовбець, на кадовбі драбинка, на драбинці гірка, а на гірці куля з горбками, ямочками, пошита листками (Людина), або як в okazionalnii тавтології, де okazionalizm виступає поряд з експлікованою в тексті лексемою, – створює основу, яку він дублює: *Виса висить, хода ходить, виса впала, хода з'їла (Яблуко, свиня). Стоїть мур мурований, склеп склепований. Ще не вмер – вже похований (Картопля, закопана в землю)*.*

Такі випадки є експресивним засобом, вони служать для акцентування уваги на характерній ознаці денотата для підкреслення його домінанти. Текстологічна зумовленість okazionalniiх субститутів виявляється і на морфологічному рівні: якщо вони виступають у парадигмі, тоді для їхнього утворення використовується єдиний формант (або в тексті з'являється кілька рядів субститутів, що використовують однакові форманти): *Був собі гай, за гаєм моргає, за моргаєм глядай, за глядаєм сапай, за сапаєм хапай, за хапаєм тримай, за тримаєм бовтай, за бовтаєм ковтай (Волосся, очі, брови, ніс, губи, зуби, язик, горло)*.

Найчастіше okazionalne кодування буває вмотивованим, номінативна лексема є похідною від предикативних або атрибутивних характеристик прихованого денотата: *За лісом, за пралісом талалайко живе (Язик). Повна хата білих кур, а між ними белькотун (Язик, зуби). Живая живушечка на живій колодочці живе м'ясо їсть (Дитина груди ссе)*. Крім okazionalniiх іменників, у загадках можуть з'являтися okazionalni прикметники та дієслова. Прикметники при цьому бувають тавтологічні відповідним іменникам: *Дерево дерев'янське, лися коханське, цвіт янгольський, а листя коханське (Троянда)*, а okazionalni предикати представлені дієслівними вигуками: *Звірок маленький, зимою біленький, літом сіренький, по полю стриб-стриб, по лісу тик-тик (Засць)*. Особливим, рідкісним видом okazionalniiх кодування можна вважати анаграму. Нами розглядаються не випадки звукопису-відгадки, які виступають як підказка і не є самостійним явищем (це специфіка фонетичного ряду, що накладається на інші види кодування: метафору, опис), а анаграма як самостійний кодовий прийом. Це загадки, у яких фонетичний чинник має безпосередній вплив на утворення субститута, тобто випадки, коли не мовний матеріал використовується при анаграмуванні, а саме анаграма стала причиною виникнення okazionalniiх кодових лексем під час створення тексту.

Елементи анаграми не розосереджені по тексту загадки, а сконцентровані в рамках лексеми, яка кодується і корелює з реальною назвою денотата, а денотат (і субститути), які корелюються, виступають в парадигмі, тоді як анаграма-підказка не може вводити в текст кілька фонетичних репрезентантів: *За лісом – го-го, а у лісі – гу-гу (Горох, гриби). Отака танана, отакий тпру-тпру-тень (Макітра і макогін).*

Тавтологія має ще один вид субститути. На відміну від оказіональних тавтологій, тавтологія, яка виступає як спосіб кодування, не вказує на властивості прихованого денотата, а максимально нівелює їх: *Ішов дорогою, знайшов зло і зло злом зарубав (Солдат, гадюка і шабля). По дорозі йшло зло, побачило зло, тоді витягло зло із зла і ударило злом по злу (Солдат, гадюка і шабля).*

При цьому може навіть стиратися межа між різними синтаксичними позиціями актантів, які через тавтологічність набувають семантики спорідненості й однорідності: *Скакля скаче, риндя рие, тікай, ринде, хорман іде (Сорока, свиня, вовк). Виса висить, хода ходить, виса впала, хода з'їла (Яблуко і свиня).* Тавтологія як спосіб кодування використовується загадкою, коли йдеться про денотат, аксіологічно зазначений.

Досвід дослідження загадок показує, що під час створення енігматичного образу найчастіше використовується не один, а кілька видів кодування, поєднаних між собою. Структура автономного тексту загадки детермінована існуванням основних принципів створення енігматичного образу. Тому за всього різноманіття різних автономних текстів енігматичного корпусу всі вони будуються за одними законами і принципами, а отже, повторюваність прийомів кодування дозволяє виокремити типові структурно-магічні моделі, для яких застосовані єдині принципи декодування.

Для дослідження макротексту статистичним методом був визначений набір найбільш частотних у загадках денотатів і субститутів. Частотність їхнього вживання, підвищений інтерес до них дозволяє припустити, що саме вони є найбільш значущими, концептуальними елементами представлені в загадках моделі світу і, отже, становлять найбільший інтерес для нашого дослідження. Нами були виділені концепти, які розділені на шість груп: 1. Феномени неживої природи. 2. Людина і частини її тіла. 3. Живопис. 4. Рослини. 5. Будинок. 6. Знаряддя праці, господарські інструменти. Аналіз загадок показав, що структура енігматичного макротексту подібна до структури поля, що має ядро і периферію.

До ядерної групи належать тексти сакрального змісту, їхні денотати аксіологічно відзначені. Це загадки, висхідні до космічних сюжетів, які відображають основні універсалії. У текстах цієї групи зближуються об'єкти макро- і мікрокосмосу, причому можна говорити про багаторівневе зближення: тексти набувають подібної структури, по-перше, за рахунок ідентичного кодування, наприклад, час – смерть: *Не старіє, не вмирає, а все нищить, забирає (Час). У темному бору на лузі сидить птиця-синиця, всі до неї йдуть, всі її бояться, а ніхто не втече (Смерть),* а по-друге, у результаті численних взаємоперекодувань (перехід піч – рот): *Повна піч паляниць, а посередині – днище (Рот і зуби);* вікно – очі: *Що на дірці стоїть та без очей плаче (Вікно). Без очей, а сльози проливає (Вікно).*

Отже, як показало проведене нами дослідження, структура автономного тексту загадки детермінована існуванням основних принципів утворення субститути. Тому за всього різноманіття різних автономних текстів енігматичного корпусу всі вони будуються за одними законами і принципами. Повторюваність прийомів кодування дозволяє виокремити типові структурно-граматичні моделі, для яких застосовуються єдині принципи декодування [9; 1; 3]. Структуру енігматичного макротексту можна порівняти зі структурою поля, що має ядро і периферію. До ядерної групи належать тексти сакрального змісту, їхні денотати, аксіологічно зазначені. Це загадки, висхідні до космогонічних сюжетів, які відображають основні універсалії. У текстах цієї групи зближуються об'єкти макро- і мікрокосму, причому можна говорити про багаторівневе зближення: тексти набувають подібної структури, по-перше, за рахунок ідентичного кодування, а по-друге, у результаті численного перекодування. Денотат, що належить до енігматичного ядра, об'єднаний до того ж знаковою здатністю відзначати світовий центр. У цій парадигмі виступають концепти часу і смерті, людина і світове дерево, ізоморфні та ізофункціональні семіотичні будинок і піч, небо і небесні світила. Периферійну групу загадок енігматичного поля становлять тексти буденного змісту. Це загадки, що описують тварин, рослини, інструменти [1; 2].

Висновки. Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що центр і периферія енігматичного поля розрізняються за багатьма параметрами. По-перше, якщо в групі загадок, що належать до центру, найважливішим з текстотворюваних факторів є метафоричні стереотипи, то на периферії енігматичного поля подібності

в описі спостерігаються лише в межах тематичних груп. У межах тематичних груп опис схожих денотатів може бути недетермінованим, денотати можуть набувати подібних характеристик та атрибутів. По-друге, істотні відмінності і в способах кодування: знаково відмічені денотати центру кодуються найчастіше метафорично або okazionalno, а чим більше профанізується текст, тим більш явними стають в ньому описові неметафоричні елементи. Подібні висновки підтверджуються і в спостереженнях над сучасною загадкою, адже вона не розрахована ні на знання,

ні на можливість логічного знаходження відповіді і будуватися лише на ефекті несподіванки і комізму, метафора ж як спосіб кодування не використовується в ній взагалі. Це ще раз підтверджує правильність судження про те, що тексти енігматичного ядра – найбільш давні, а тексти периферії виникли пізніше і менш відображають ціннісні космогонічні значення. Загадки периферії можуть зберігати лише гранично вироджені і трансформовані паралелі з основним міфом, тоді як тексти енігматичного ядра відтворюють основні міфологічні сюжети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алещенко Е.И. Этнотыпология картина мира в текстах русского фольклора (на материале народной сказки): автореф. дисс. ... д. филол. н. Волгоград, 2008. 45 с.
2. Венгранович М.А. Традиция как базовая стилевая черта фольклорного текста. *Стереотипность и творчество в тексте: межвуз. сб. науч. тр.* Пермь, 2004. Вып. 7. С. 96-110.
3. Гаценко І.О. Своєрідність загадки як жанру фольклорного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Видво НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 107-110.
4. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества. *Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию*. 2-е изд-е. Москва, 2000. С. 35-298.
5. Никитина С.Е. Устная народная культура и языковое сознание. Москва: Наука, 1993. 283 с.
6. Эмер Ю.А. Миромоделирование в современном песенном фольклоре: когнитивно-дискурсивный анализ: дисс. д. филол. н. Томск, 2011. 458 с.

УДК 811.161.2'371

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.4>

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТУ «ДОРОГА» В ХУДОЖЬОМ У ТЕКСТЕ МАРИИ ВАЙНО «ПОДОРОЖНЯ»

REALISATION OF CONCEPT «ROAD» IN MARIA VAJNO' LITERARY TEXT «TRAVELLER»

Іванишин Н.Я.,

orcid.org/0000-0003-1835-0466

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті на матеріалі художнього тексту Марії Вайно «Подорожня» здійснено аналіз концепту «дорога» та виявлено особливості його реалізації, зокрема визначено роль різномовних засобів у процесі формування цілісного образу концепту та досліджено їх вплив на організацію та декодування художнього цілого; окреслено систему мікро- та макрообразів, здатних імплікувати досліджуваний концепт.

Глибинний аналіз художнього тексту показав, що слово-образ «дорога» – вузол зчеплення семантичної тканини художнього цілого, своєрідний каркас, який організовує текст та дає можливість адекватної його інтерпретації. Аналізований концепт виявився ключовим, стрижневим компонентом тексту, домінантою, без розуміння специфіки й особливостей реалізації якої неможливе його дешифрування. Доведено, що мовні одиниці різних рівнів здатні брати участь у формуванні концепту, ставати відповідними точками для творення асоціативних рядів, із допомогою яких значення концепту увиразнюється, доповнюється.

Важливу роль у процесі декодування тексту відіграє заголовок – сильна позиція, здатна спрямовувати вектор рецепції у визначене автором русло та бути точкою відліку для реалізації перспективних відношень. Зазначено, що саме назва є епіцентром семантичного розгортання тексту, в якій експліцитно вербалізовано сему «дорога».

Концепт «дорога» в аналізованому тексті реалізується в експліцитній та імпліцитній площинах. Якщо експліцитний масив інформації репрезентований, насамперед, назвою твору та дієсловами з семантикою руху, то латентний

базується на перекодуванні ключових текстових концептів, наданні їм нових семантичних вимірів та можливостей інтерпретації і проектує життєву дорогу ліричної героїні загалом, адже концепти «дорога» та «життя» тісно пов'язані.

Ключові слова: концепт, етноконцепт, текст, символ, художній текст, імпліцитність, текстовий сегмент, латентний, експліцитний, мікрообраз, макрообраз.

In the article on the material of Maria Vajno's literary text "Traveller" the analysis of the concept "road" is made and the peculiarities of its realization are revealed, in particular the role of multilevel linguistic issues in the process of forming the integral image of the concept is defined and their influence on the organization and decoding of the text is investigated; a system of micro- and macro-images which are capable to implicate the researchable concept is outlined.

An in-depth analysis of the literary text revealed that the word-image "road" is a knot of its semantic fabric, a kind of framework that can organize it and enable it to be interpreted adequately. The analyzed concept was a key component of the text, dominant, without understanding the specifics and features of its implementation is impossible to decrypt it. It is proved that linguistic units of different levels can take part in the formation of the concept, to become the starting point for the creation of associative rows, through which the meaning of the concept is expressed, supplemented.

An important role in the process of text decoding is played by the title – a strong position, which is capable to direct the reception defined by the author and being a point of reference for the realization of prospective relations. It is stated that the name of the literary text is the epicenter of the semantic unfolding, in which the seme "road" is explicitly verbalized.

The concept "road" in the analyzed text is implemented in explicit and implicit planes. If the explicit information is represented by the title of the literary text and verbs with movement semantics, the latent is based on the recoding of key text concepts, providing them with new semantic dimensions and interpretive possibilities, and projecting the life journey of the narrator as a whole, because the concepts "road" and "life" are related.

Key words: concept, ethno-concept, text, symbol, literary text, implicit, text segment, latent, explicit, micro-image, macro-image.

Постановка проблеми. Художній текст завжди був і залишається в полі зору наукових зацікавлень багатьох лінгвістів, адже дає широкі можливості для інтерпретації, виявлення прихованих відтінків значення кодифікованих номінацій, аналізу додаткових смислових напластувань, маркерами яких є вербально виражені лінгвоодіниці. Інакше кажучи, художній текст – це полізначеннєве утворення, дослідження якого характеризується контрверсійністю та можливістю множинності потрактувань, що дає змогу виявляти нові смисли, свідомо чи несвідомо закладені автором у креативний авторський конструкт.

Важливу роль у процесі формування та дешифрування тексту відіграє концепт – вузол зчеплення семантичної тканини тексту, здатний імплікувати ряд мікро- та макрообразів, які, своєю чергою, є базовим пластом концептів, точкою відліку для творення підтекстових смислів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема концепту не є новою в лінгвістичній науці. Він неодноразово ставав предметом наукового дослідження багатьох мовознавців (Н. Алефіренко, М. Голянич, О. Кагановська, В. Маслова, М. Скаб тощо), однак кожен окремий художній текст здатний по-новому розкривати імпліцитні смислові компоненти уже досліджених слів-образів, надавати їм додаткових ментальних і семантичних вимірів. Приміром, концепт «дорога» ставав предметом спеціального лінгвістичного аналізу Ж. Краснобаєвої-Чорної (концепт «дорога» у структурі концепту «життя») [1], Т. Монахової (концепти «дім» і «дорога» в художньому тексті Валерія Шевчука) [2], А. Москальчук (концепт «дорога» у структурі художньої кар-

тини світу Валерія Шевчука) [3], Н. Сегал (образ дороги у віртуальному політичному дискурсі) [4] тощо, однак у тексті Марії Вайно він обростає додатковими смислами, набуває нових вимірів, стає стрижнем художнього цілого, відправною точкою для його декодування й інтерпретації.

У сучасній мовознавчій науці є чимало визначень концепту, однак у статті ми керуватимемось таким: «концепт – абстрактна одиниця ментального рівня, яка відображає зміст результатів пізнання людиною довкілля та в якій зосереджено відомості про пізнаваний об'єкт, його властивості, місце в культурі народу й результати емоційно-оцінного сприйняття цього фрагмента світу людиною» [5, с. 5–6].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей реалізації слова-образу «дорога» в прозовому тексті Марії Вайно «Подорожня». Мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) окреслити систему мікро- та макрообразів, здатних імплікувати концепт «дорога»; 2) визначити роль різнорівневих мовних засобів у процесі формування цілісного образу концепту та аналіз його впливу на організацію й процес дешифрування художнього цілого.

Виклад основного матеріалу. Авторка Марія Вайно кваліфікує жанр тексту як образок, специфіка якого полягає в ущільненості організації задля створення ефекту фрагментарності, своєрідної щоденниковості, потоку свідомості, відчуженості від зовнішнього світу.

Повністю текст наводити не будемо, оскільки він доволі значний за обсягом, однак для чіткості та вичерпності аналізу спробуємо окреслити основні тематичні лінії. Так, у концептосфері

художнього тексту – лірична героїня, яка постійно перебуває в русі: вона то прагне вирватися з гамору міста та на певний час осісти в тихій та спокійній батьківській хаті, то знову втікає до мегаполісу, де на неї чекає син. Авторка намагається зобразити роздвоєність душі ліричної героїні, яка постійно перебуває в пошуках себе, однак не може довго затриматись на одному місці. Текст має заголовок – «Подорожня» – сильну позицію, здатну спрямовувати вектор рецепції у визначене автором русло; «пружину, що розкриває свої можливості в процесі розгортання» [6, с. 133–134]. Прикметно, що це єдина лексема в тексті, де експліцитно вербалізовано сему «дорога» (в самому викладі вона присутня тільки імпліцитно, однак виявляє себе через різнорівневі мовні засоби, зокрема дієслова руху, іменники зі значенням локативності, прийменники тощо). Заголовок органічно вплітається в художню тканину та концентрує увагу реципієнта на семантично значущій інформації, тому, безперечно, його аналіз є важливим і знаковим для формування цілісності та завершеності художнього цілого. Так, Словник української мови трактує лексему «подорожня» як «та, що подорожує, перебуває в дорозі» [7, Т. 6, с. 754], тобто ключовою, важливою для декодування тексту загалом є сема «дорога». Саме вона є відправною точкою для інтерпретації тексту, стрижнем, що його пронизує та водночас організовує мовний матеріал, підпорядковуючи елементи різних мовних рівнів одній меті – зображенню постійного руху, в якому перебуває лірична героїня. Можемо стверджувати, що назва закладає передумови для дешифрування тексту, налаштовує на встановлення контакту з адресатом-читачем. Важливо, що текст має епіграф із повісті Джека Лондона «Місячна долина», який акцентує на зв'язку людини з природою, що є органічним для кожної особи.

Лексикографічна характеристика номінації «дорога» репрезентована кількома семемами, однак одна з них виявляється ключовою для аналізованого тексту: «дорога» тлумачиться як «перебування в русі» [7, Т. 2, с. 378]. В українській етномовній картині світу символ «дорога» інтерпретується як «традиційний образ блукань, пошуку; зображення плину життя, напряму діяльності; рух, поступ; життєвий шлях конкретних осіб» [8, с. 96–97], «подорожування, перебування в русі, мандри, далекі світи, об'єкт переосмислення» [9, с. 196].

Прообраз *дороги* – фоновий для сприйняття й декодування тексту М. Вайно. Він формує своєрідну звукову завісу, до нього наближаються інші

мікро- й макрообрази, дистрибутивний аналіз яких дає змогу увиразнити ключовий текстовий концепт, надати йому нових семантичних вимірів. *Дорога* слугує своєрідним посередником між містом і домом (очевидно, селом, однак ця номінація також не вербалізується, вона присутня ніби за текстом, імпліцитно). Цікаво, що текст має своєрідне семантичне обрамлення, яке символізує життєвий шлях ліричної героїні, пошуки себе, дисонанс між бажаннями, прагненнями та обов'язком. Вибудовується домінантний смисловий ланцюг: *місто – втеча – прадідівщина (село) – втеча – місто*, – в якому обігрується ключовий образ дороги не тільки у значенні подорожування, а й відшукування власного «я», переосмислення життя, зміни орієнтирів, адже «концепт дорога безпосередньо пов'язаний із концептом життя, оскільки виявляється майже в усіх його семантичних полях, активізуючи різні ядерні значення та характеристики» [1, с. 87].

Так, текст М. Вайно «Подорожня» можна умовно просегментувати на три частини, в кожній з яких семантику руху зосереджено в окремих мікрообразах. Так, перша лексія репрезентована концептом «*місто*», складниками якого на лексико-семантичному рівні є номінації «гамір», «*машини*», «*метро*», «*трамваї*», «*пил*», «*вакуум*», «*шум*», «*електричка*», «*поїзд*». Вже перше речення образка має закодовану в собі ідею втечі, представлену нагромадженням прийменника *від*, семантика якого в українському мовознавстві тлумачиться неоднозначно. Так, М.І. Степаненко стверджує, що зазначений «локативний прийменник разом із субстантивом у формі родового відмінка репрезентує статичне і директивне значення» [10, с. 67], при цьому найбільшою кількістю варіантів представлена саме семантика напряму руху.

Оскільки службові частини мови, серед яких і прийменник, здатні реалізувати свій комунікативний потенціал лише в контексті, можемо припустити, що поєднання прийменника *від* з іменниками в родовому відмінку, що вказують на місце дії (місто, машини, метро, трамваї, урбанізація тощо), є своєрідним способом відображення внутрішнього «я» ліричної героїні, яка будь-що прагне вирватися з гамору міста й усамітнитися (як випливає з тексту, у селі). Прикметно, що кожне речення першого абзацу образка містить на початку тільки аналізовані прийменники та субстантиви (*від гамору міста, від гальм машин, від пилу, від вакууму*), що, з одного боку, сигналізує про статику, з іншого ж – імплікує смисли, в яких сема руху є наскрізною і виступає важливим засо-

бом текстотворення, хоча дієслово з відповідною семантикою – *втікаю!* – вербалізовано в самому кінці абзацу. Процес «втечі» ліричної героїні з міста формує негативну оцінну рамку останнього, базовану на основі асоціацій, пов'язаних із ключовими текстовими номінаціями. Так, *місто* мислиться як негативний об'єкт, в якому *«сизо сміється пил»*, *«вакуум урбанізації роз'їдає тіло, блокує думки»*, *«забувають про подорожнього»* [11], місце, в якому героїня відчувається чужорідним елементом, тому цілком закономірним у цьому ключі виявляється її бажання залишити його з метою пошуку себе та усамітнення.

Розгортання тексту підтверджує таке припущення, оскільки ключовими в наступному абзаці є дієслова, вжиті у формі теперішнього часу (*«шукаю»*, *«виштовхує»*, *«їду»*), які експліцитно виявляють рух, динамізують розповідь, однак латентно характеризують наміри дійової особи переосмислити власний життєвий шлях.

Як бачимо, слово-образ *«дорога»* експліцитно не виражене, однак імпліцитно присутнє в кожному реченні першого абзацу, оскільки останній пронизаний лексемами із домінантною семантикою руху.

Другий сегмент відображає прагнення ліричної героїні до спокою та пошук його на прадідівщині. Якщо перша частина тексту динамізована завдяки широкому використанню дієслів із семантикою руху, то для другої характерні статика, умиротворення від єднання з природою. Ключовими в цій лексії виступають концепти *«хата»*, *«мальви»*, *«світлиця»*, *«криниця»*. Прикметно, що різко змінюється тональність розповіді – від надривно-напруженої до спокійно-фрагментарної, що зумовлено специфікою декодування слова-образу *«хата»*, яке на українському мовному ґрунті сприймається як етноконцепт, тобто набуває характеристик, що легко декодуються українцями: *«воля»*, *«незалежність»*, *«перспектива щасливого життя»* [8, с. 176–177]; образ хатини з мальвами та криницею на подвір'ї є наскрізним у народній творчості та символізує родинний затишок, дорогу додому, щастя від перебування на малій батьківщині (у тексті вербалізовано: *«мальви – оберемок щасливого цвіту»*, *«криниця – жива вода, рай, затишок»* [11]).

Важливо, що в цьому сегменті спостерігаємо нагромадження дієслів майбутнього часу, що сигналізує про проспективність, відкриває перед читачем сподівання ліричної героїні, проектує її життєву дорогу, «передбачає перенесення текстових подій у майбутній час і простір як прогнозування майбутнього» [12, с. 606]: *«відглухнути»*,

«відчути», *«зберегти»*, *«замісити»*, *«викисне»*, *«виспіє»*, *«спечеться»*, *«розкраю»*, *«понесу»* тощо. В аналізованому сегменті простежується реалізація текстотвірного потенціалу всіх мовних одиниць, їх здатність «проекувати не тільки «бачення тексту назад/вперед», але й формувати вертикальний «рух когніції» художнього світу – від «прочитання» лінгвістичних маркерів (експлікованих сильних, вузлових позицій) до проникнення в імпліцитні пласти тексту» [13, с. 334], тобто авторка дає відправні точки для розгортання змісту, насичує текст семантично місткими лінгвоодинаціями, які сприяють його адекватному прочитанню. Великий пласт інформації в тексті кваліфікуємо як імпліцитний, оскільки для його інтерпретації необхідні додаткові мисленнєві зусилля адресата. Наприклад, нагромадження дієслів *«замісити»*, *«викисне»*, *«виспіє»*, *«спечеться»*, *«розкраю»* проектує в уяві читача образ хліба, однак у художньому тексті йдеться про майбутнє загалом: *«...й замісити завтрашній день. Викисне, виспіє, спечеться тут, і розкраю його на дні собі, дітям, онукам...»* [11]. Таке проведення паралелей свідчить, з одного боку, про перекодування ключових текстових концептів, у результаті якого слово-образ *«майбутнє»* наділяється характеристиками номінації *«хліб»*, що в українській етносвідомості тлумачиться як *«скарб»*, *«святість»*, *«позитив»*, *«згода»*, *«щастя»*, *«багатство»*, *«працьовитість»*, *«пошана»*, *«єднання»*, *«Божий дар»* [9, с. 618]; з іншого – у проекції на життєвий шлях головної героїні – *майбутнє* потрактовується як неспокійне, шумне, не завжди безхмарне, однак таке, що може бути змінене за допомогою любові, позитиву та спокою (порівняймо у тексті: *«І понесу ті скарби зі старої світлиці – до нової оселі, що хоч і гарна, та як у невістках, – серед шуму, неспокою, – німа якась. Тільки хліб її освітить, освятить, схвалить, сповнить оселею»* [11]). Антонімічна пара *старий* (світлиця) – *новий* (оселя) репрезентує зміни, що відбуваються в житті ліричної героїні, символізує наступність поколінь, бажання змінити життя на краще, незважаючи на несприятливі обставини.

Останній сегмент репрезентовано двома реченнями, синтаксична організація яких свідчить про фрагментарність, відображає потік свідомості, уривчастість думок, емоцій та вражень. Епіцентром семантичного розгортання тут виступає висловлення *«...щоб сильнішою бути, треба бути разом... і треба йти, втікати... щоб бути...»*, тобто знову простежуємо повторення дієслів, зокрема із семантикою руху, основна роль яких у структурі художнього тексту –

динамізувати сюжет, відображати рух, розвиток дії; в аналізованому сегменті нагромадження інфінітивів сигналізує про емоційну насиченість, енергію, експресію, гостроту [14, с. 60], невідворотність майбутнього та подолання усіх перешкод, що постають на життєвому шляху. Спостерігаємо своєрідну циклічність життя, чергування світлих і темних смуг у ньому, які варто просто прийняти і пережити, щоб життя тривало.

Висновки. Концепт «дорога» реалізується в художньому тексті М. Вайно «Подорожня» як на експліцитному, так й імпліцитному рівнях. Експліцитний пласт інформації репрезентований заголовком та дієсловами, в яких домінантною є сема руху (*подорожня, шукаю, виштовхує,*

втікаю), латентний же значно семантично місткіший та розлогіший, оскільки репрезентує життєву дорогу ліричної героїні загалом і базується на перекодуванні ключових текстових концептів, наданні їм нових семантичних вимірів (*місто, село, хата, мальви, криниця тощо*).

Концепт «дорога» є важливим елементом мовної картини світу українців, тому цікаво було б простежити його реалізацію в різних типах текстів. Аналізоване слово-образ входить у ціннісну систему представників етносу, формує їх світобачення, тому його детальний аналіз дасть змогу зробити аргументований висновок про національний характер, світогляд, ментальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Краснобаєва-Чорна Ж. Концепт ДОРОГА у структурі концепту ЖИТТЯ. *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія «Філологія». 2007. Том 20 (59). № 6. С. 85–91.
2. Монахова Т.В. Концепти «дім» і «дорога» у творах Валерія Шевчука: Коментар письменника. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіумах*. 2007. № 1. С. 90–91.
3. Москальчук А. Концепт дорога у структурі художньої картини світу В. Шевчука: традиційні та індивідуально-авторські складники. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2015. № 3 (11).
4. Сегал Н.А. Образ дороги в виртуальному політичному дискурсі. *Культура народів Причорномор'я*. № 94. С. 95–100.
5. Скаб М.В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 36 с.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования : монографія. Москва : КомКнига, 2007. 144 с.
7. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка. 1970-1980.
8. Кононенко В.І. Символи української мови : монографія. Івано-Франківськ : Плай. 1996. 272 с.
9. Жайворок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра. 2006. 703 с.
10. Степаненко М.І. Семантична диференціація просторових прийменників. *Мовознавство*. 2015. № 3. С. 63–73.
11. Вайно М. Подорожня : веб-сайт. URL: <http://mariyavaino.if.ua/podorozhnya/>.
12. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, Київ. 2010. 844 с.
13. Художній текст – слово – образ: лінгвостилістичний аспект : монографія / М.І. Голянич та ін. ; за ред. М.І. Голянич. Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. 408 с.
14. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 423 с.
15. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / М.І. Голянич та ін. ; за ред. М.І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик. 2012. 392 с.

АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНА МІКРОГРУПА «НАЗВА КОНФЛІКТУ» В ДИСКУРСІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

THE ASSOCIATIVE-SEMANTIC MICROGROUP “NAME OF CONFLICT” IN THE DISCOURSE OF INFORMATION WAR

Кирилюк О.Л.,

orcid.org/0000-0002-9764-8756

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри української філології, теорії та історії літератури
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

У статті досліджено структуру асоціативно-семантичної мікрогрупи «назва конфлікту» в контексті інформаційної війни, пов'язаної з подіями на Донбасі. Зазначено, що збройний конфлікт в Україні не тільки кардинально змінив суспільно-політичне життя, а й суттєво вплинув на лексичний склад мови й індивідуальний словник мовців зокрема. За допомогою асоціативно-семантичного моделювання встановлено низку асоціативно-семантичних рядів (АСР) у межах мікрогрупи. Проаналізовано мотиви добору певних лексичних одиниць на позначення подій, явищ, процесів, пов'язаних із ситуацією на Сході України. Установлено відмінність добору слів залежно від офіційних і неофіційних повідомлень представників органів державної влади. Також з'ясовано найбільш поширені номени, характерні для розмовного дискурсу. Згруповано та проаналізовано лексеми обох наративів сторін-учасників конфлікту – російського та українського. Визначено, що обидва наративи сформовано за допомогою однакових стрижневих слів «війна», «конфлікт», «операція», однак відмінними є особливості сполучуваності цих лексем з іншими номінативними одиницями. У результаті вивчення українського інформаційного поля виділено асоціативно-семантичні ряди на позначення конфлікту на Донбасі з такими висхідними лексемами: «війна», «конфлікт», «агресія», «протистояння», «операція», «АТО», «ООС», «вторгнення», «зіткнення» тощо. Поряд із лексемами на позначення конфлікту розглянуто номени, об'єднані в мікрогрупу «характер війни», оскільки в суспільному дискурсі вони визначають ставлення громадськості до подій на Донбасі. Найбільш поширеними характеристиками війни є такі епітети: «національно-визвольна», «оборонна», «незрозуміла», «дивна», «неоголошена», «російсько-українська», «гібридна», «ідеологічна». У межах російського наративу переважає добір лексем, які покликані в суспільному дискурсі перекласти відповідальність за агресію з Росії на Україну і звизити масштаб конфлікту виключно до внутрішньоукраїнських подій.

Ключові слова: асоціативно-семантичне поле, асоціативно-семантична група/мікрогрупа, аксіологія, рефлексема, парадигматичні й синтагматичні відношення.

The paper investigates the structure of the associative-semantic microgroup “name conflict” in the context of the information war associated with the Donbas hostilities. It is noted that the armed conflict in Ukraine significantly influenced the lexical structure of the language and the individual vocabulary of the speakers in particular. A number of associative-semantic rows (ASRs) are established within the microgroup by means of associative-semantic modelling. The motives of selecting certain lexical units with denotation of events, phenomena and processes related to the situation in the East of Ukraine are analyzed. The difference between the selection of words depending on the official and unofficial messages of the representatives of the state authorities are found out. Also the most typical names for spoken discourse are defined. The lexemes of both narrations of the parties to the conflict – Russian and Ukrainian are grouped and analyzed. It is determined that both narrations are formed using the same dominant words “war”, “conflict”, “operation”, but the peculiarities of the compatibility of these lexemes with other nominative units are different. As a result of the study of the Ukrainian information field, the associative-semantic rows are singled out to mark the Donbas conflict with the following ascending lexemes: “war”, “conflict”, “aggression”, “confrontation”, “operation”, “ATO” (Anti-Terrorist Operation), “JFO” (Joint Forces Operation), “invasion”, “collision”, and others. Along with the lexemes of conflict designation, the names combined into the microgroup “character of the war” are considered, as in public discourse they determine the public's attitude to the Donbas events. The most common characteristics of the war are the following epithets: “national liberation”, “defensive”, “incomprehensible”, “strange”, “unannounced”, “Russian-Ukrainian”, “hybrid”, “ideological”. Within the Russian narration, the selection of lexemes prevails in the public discourse to shift the responsibility of aggression from Russia to Ukraine and narrow the scope of the conflict exclusively to the domestic events.

Key words: associative-semantic field, associative-semantic group/microgroup, axiology, reflexeme, paradigmatic and syntagmatic relations.

Постановка проблеми. Події 2014 року не тільки кардинально змінили суспільно-політичне життя в Україні, а й суттєво вплинули на лексичний склад мови й індивідуальний словник мовців зокрема. Звичні лексеми, словосполучення, фрази набули нового значення. Наприклад, раніше сполука з темпоральним значенням «до війни» асоці-

ювалася переважно з контекстом Другої світової. Нині ж контекст змінився й породжує асоціації виключно з війною на Сході України: «До війни я був держслужбовцем. Коли почали «віджимати» Крим, став чекати повістки» (зі спогадів солдата). Лексема *віджати* теж почала асоціюватися з воєнними діями на Донбасі. Раніше

вона поєднувалася переважно зі словом *бізнес* (*віджати бізнес*). Наприклад: *Одночасно в пресі почала з'являтися інформація про «віджимання» успішного бізнесу руками силових відомств* (pravda.com.ua, 16.05.2012). З початком війни на Сході України серед військових набув поширення наратив «віджати щось у сепарів», тобто відібрати зброю або техніку під час бойових зіткнень: *Раніше у ньому жили бійці «Оплоту», але потім ми цю машину віджали, – розповів один з бійців АТО»* (ednist.info, 12.08.2015). Водночас в інформаційному полі лексема «віджали» так само активно вживається стосовно характеристики дій сепаратистів: «Біля відділу економічної безпеки АМК раніше була митниця. Сепари її недавно *віджали*» (ipress.ua, 05.03.2015). Слово *сепари* теж раптово стало серед найуживаніших у суспільному дискурсі.

До активного словника мовця одразу увійшла велика кількість лексем, пов'язаних із воєнною й військовою тематикою: *передова, фронт, на нулі, блокпост, мобілізація, ротація, броник* (бронезилет), *нічник* (прилад нічного бачення). А слова *війна* й *АТО* посіли місце серед ключових номінацій сучасної мовної практики й активно рефлексують як у публіцистичному дискурсі, так і в мовленні пересічних громадян.

Тому особливій актуальності набуває вивчення семантико-асоціативного потенціалу лексеми «війна» у світоглядній парадигмі сучасного українського мовця, а також дослідження особливостей парадигматичної та синтагматичної організації відповідних лексем-рефлексивів. Оскільки контексти, пов'язані з війною, часто є емоційно насиченими, а інколи психологічно травматичними, то важливим є також аналіз аксіологічного потенціалу використовуваних номенів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній мовознавчій науці *асоціативність* визначають як «парадигматичне підпорядкування значень певної лексеми, що створюють її внутрішню форму, а також системність зв'язків лексеми з іншими одиницями мови, які перебувають у різноманітних відношеннях опозиції» [1, с. 9]. Проблемам вивчення асоціативності присвячені праці багатьох мовознавців. Асоціативний потенціал лексеми *Чорнобиль* у текстах української художньої літератури досліджено в працях І.Л. Гоцинець [1]. Структуру асоціативно-семантичної групи як форми парадигматичної організації лексики вивчено в науковому доробку Т.В. Сливи [5]. Оцінному потенціалу лексем публіцистичного й художнього дискурсів присвячені роботи С.І. Равлюк [4].

Однак в українському мовознавстві ще немає подібного дослідження, яке б ґрунтувалося на матеріалі дискурсу інформаційної війни.

Постановка завдання. Метою пропонованої студії є встановлення парадигматичної й синтагматичної організації рефлексем у межах асоціативно-семантичної мікрогрупи «термінологія конфлікту», що входить до асоціативно-семантичного поля «війна». Головні завдання: визначити репрезентативні якості номінації «війна»; установити набір лексем, асоціативно пов'язаних із нею; структурувати досліджуваний набір номенів відповідно до ієрархії: асоціативно-семантичне поле (АСП), асоціативно-семантична група (АСГ), асоціативно-семантична мікрогрупа (АСМ), асоціативно-семантичний ряд (АСР).

Виклад основного матеріалу. Використання асоціацій є одним із дієвих способів впливу на суспільну думку. Уміння побудувати текст так, щоб викликати в реципієнта потрібні образи та, як результат, необхідні емоції, стає нині основною умовою формування інформаційного поля. Наприклад, у реченні «*Бойовики захопили місто*» ніколи неможлива заміна слова *захопили* на *звільнили*. Семи цих слів кардинально відрізняються: у першому переважають негативні: «зброя», «напад», «загроза», у другому – позитивні: «справедливість», «воля», «повернення свого». Так само на позначення ворогів, від яких країна захищається, не вживають слів *солдати* чи *воїни*, оскільки ці номени асоціюються виключно з позитивними характеристиками, якими не можна наділяти ворога.

Маркування подій, явищ, процесів, учасників конфлікту на Донбасі викликає неоднозначну реакцію різних політичних сил і громадськості. Офіційні повідомлення влади часто є спробою пом'якшити емоційний вплив на суспільство, тому для цього обирають нейтральні слова, які не дають чітко вказівки на сторону й учасників конфлікту: *У нас війна офіційно називається антитерористичною операцією, окуповані території – зоною АТО, збройні сили Росії – терористами і сепаратистами, лінія фронту – лінією зіткнення* (pravda.com.ua, 16.02.2015). Водночас неофіційні висловлювання представників влади є більш категоричними: *Моя мета як президента – це деескалація, прийняття рішень про миротворців, виведення окупаційних військ РФ з окупованої території Донбасу* (П. Порошенко, 16.12.2018).

Однак варто відзначити важливість правильного оперування термінологією подій російсько-українського протистояння, оскільки, як показує

практика, одним лише вживанням або невживанням відповідних термінолексем можна керувати суспільними настроями. Лексеми *конфлікт*, *протистояння* (до того ж без ідентифікації сторони конфлікту), замість термінів *війна Росії проти України*, *російська агресія*, *російське вторгнення*, розмивають поняття ворога, спрямовують громадську думку в напрямі сприйняття подій на Сході як таких, що відбуваються не зрозуміло чому, а часто й формують хибне уявлення про вину в конфлікті самої країни, проти якої ведеться агресія.

Об'єктом пропонованого дослідження є найбільш поширені лексеми, що функціонують в інформаційному просторі стосовно позначення подій, фактів, явищ, пов'язаних із бойовими діями на Донбасі. Класифікацію цих лексем здійснено відповідно до їх семантики та асоціації, які вони викликають у реципієнтів.

Найвищим складником асоціативної ієрархії є асоціативно-семантичне поле (АСП). У представленому дослідженні воно репрезентоване ядерним асоціатом «війна». Оскільки проблема позначення досліджуваного конфлікту є особливо гострою, вважаємо за доцільне зосередити увагу на вивченні структури асоціативно-семантичної мікрогрупи (АСМ) «назва конфлікту».

У добу гібридних воєн питання юридичного визначення війни дещо розмите. Політичні експерти стверджують, що «нова військова реальність отримала назву «війни серед народу» (*war amongst the people*)» [3, с. 19]. Тобто протистояння ведеться не стільки на лінії фронту, скільки в тилу противника, де інформаційна війна домінує над звичайною, і її мета – деморалізувати противника, зменшити його здатність до опору.

У ХХІ столітті війни не є офіційно оголошеними, тож і в суспільстві немає єдиної чітко сформованої термінології щодо позначення різного роду воєнних конфліктів. Тому стосовно характеристики подій на Донбасі використовується значна кількість термінолексем і терміносполук. До того ж ці терміни переважно мають локальну вказівку, аби уточнити місце конфлікту. Тому до лексем *війна*, *конфлікт*, *агресія* та інших додаються географічні назви «конфлікт на Донбасі», «конфлікт на Сході країни», «конфлікт в Україні».

Виділено такі асоціативно-семантичні ряди (АСР) в межах українського наративу.

АСР₁ з вихідною лексемою «конфлікт» представлений такими сполуками: «збройний конфлікт», «конфлікт на Сході України», «збройний конфлікт на Донбасі», «міжнародний збройний конфлікт», «вогнище конфлікту»: *Мінські угоди*

зменшили інтенсивність збройного конфлікту, але не зупинили його (radiosvoboda.org, 26.02.2019); *Жертвами конфлікту на Сході України стали майже 13 тисяч людей* (dw.com/uk, 21.01.2019); *Міжнародний кримінальний суд (МКС) постановив, що війна на Сході України – це «міжнародний збройний конфлікт між Україною та Російською Федерацією»* (radiosvoboda.org, 26.02.2019), Росія підтримуватиме *вогнище конфлікту* на Донбасі (texty.org.ua, 17.11.2014).

АСР₂ «війна» репрезентують такі терміни: «війна на Донбасі», «війна на Сході України», «російсько-українська війна»: *Британці знайшли нові докази участі Росії у війні на Донбасі* (unian.ua, 18.08.2019); *Війна на сході України чинить жахливий вплив на становище цивільного населення* (Голос Америки, 29.01.2015); *На території України у розпалі російсько-українська війна* (pravda.com.ua, 16.02.2015).

АСР₃ «агресія». Термінолексемою «агресія» в системі міжнародного права позначають «застосування державою військової сили проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави»¹. Використання такого терміна в дискурсі інформаційної війни засвідчує той факт, що Україна стала об'єктом збройного нападу іншої країни. Отже, у слові містяться семи звинувачення Росії у веденні таких дій, а отже, суспільству чітко дається вказівка на винуватця війни.

Цей ряд об'єднує рефлексми: «збройна агресія Росії», «російська гібридна агресія», «*акт агресії*»: *Верховна Рада України ухвалила заяву «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків»* (radiosvoboda.org, 21.04.2015); *Минув ще один тиждень, який відзначився нестійкою безпековою ситуацією у зоні конфлікту, що є наслідком актів агресії Російської Федерації проти України* (eeas.europa.eu, 30.05.2019). *Унаслідок російської гібридної агресії на Сході України, за даними ООН, загинули понад 10 тисяч людей* (radiosvoboda.org, 29.11.2018).

АСР₄ «протистояння» репрезентований терміносполуками «військове протистояння», «протистояння на Донбасі», «російсько-українське протистояння»: *Бойовики змінюють тактику військового протистояння на Донбасі* (zik.ua, 25.02.2019); *Нинішнє українсько-російське протистояння тісно переплітається з воєнно-політичними аспектами міжнародних відносин*

¹ Словник термінів для ЗМІ щодо російсько-українського конфлікту. URL: https://ms.detector.media/ethics/standards/slovník_terminiv_dlya_zmi_schodo_rosiyskoukrainskogo_konfliktu/ (дата звернення: 05.11.2019).

(nbuviar.gov.ua); *Військове протистояння між українськими солдатами та проросійськими сепаратистами триває у регіоні майже п'ять років* (dw.com, 23.06.2019).

АСР₅ «АТО». Лексема АТО є чи не найуживанішою щодо визначення статусу конфлікту на Донбасі. Цю назву можна вважати офіційною, оскільки рішення про початок антитерористичної операції прийнято на державному рівні. У публіцистичному дискурсі вживаються дві термінолексеми: антитерористична операція та аббревіатура АТО, а також евфемізм «війна на три літери»: *Антитерористична операція* триватиме до відновлення державних кордонів України (pravda.com.ua, 23.03.2018); Мережу зворушила історія батька, який пішов в *АТО*, щоб помститися за сина (gazeta.ua, 23.12.2017), *«Війна на три літери»* закінчується в понеділок (tsn.ua, 29.04.2018).

Зафіксовано випадки використання лексеми АТО як засобу творення анекдотів-каламбурів на основі омофонів: – Ти за ДНР? – Да. А шо? – *А ТО!*

АСР₆ «ООС». Лексему ООС теж можна вважати офіційною, оскільки вона зафіксована у відповідних нормативних документах. Уживають термінолексеми «операція об'єднаних сил», «ООС»: *Покинув універ і пішов на фронт: українців зворушила історія юного героя ООС* (obozrevatel.com, 27.09.2019); *В університеті обговорили захист економічних інтересів України в районах здійснення Операції об'єднаних сил* (nusta.edu.ua, 24.05.2019). Однак через свою фонетичну складність і немилозвучність ця аббревіатура не набула широкого поширення в приватному мовленні, на відміну від аббревіатури АТО.

АСР₇ «вторгнення». Щодо ситуації на Донбасі використовують також терміни «вторгнення», «російське вторгнення». Переважно він уживається з метою констатувати факт перетину російськими військами українського кордону. Наприклад: Українська розвідка підтверджує факт *вторгнення* російських військ у Донбас (segodnya.ua, 19.01.2015).

Однак у деяких контекстах термін «вторгнення» функціонує як синонім до термінів «війна», «бойові дії»: *Російське вторгнення на Донбас не є перешкодою для руху України в НАТО – Волкер* (ukrinform.ua, 28.05.2019). Наступні цитати з наведеного тексту дають зрозуміти, що поняття «вторгнення» й ведення «бойових дій» сприймаються мовцем як синоніми: *Той факт, що Росія окупує частину України і продовжує бойові дії в Україні, є предметом занепокоєння* (ukrinform.ua, 28.05.2019).

АСР₈ «зіткнення». Лексему *зіткнення* також використовують на позначення боїв на Донбасі. Асоціативно-семантичний ряд формують терміни «зіткнення на Донбасі», «бойове зіткнення»: *Один український військовий зник під час бойового зіткнення минулої доби* (radiosvoboda.org, 29.11.2018).

АСР₉ «дружба». Використання слова *дружба* на позначення війни створює троп-іронію. Такий термін, використовуваний виключно в побутовому мовленні, трапляється переважно в коментарях або дописах у соцмережах. Уживання цієї лексеми мотивоване наявністю російського нарративу про «дружбу братніх народів». Обстріли й убивства – отака «дружба» небратнього народу. *Війна* – це і є російська «*дружба*» (коментарі в мережі «Фейсбук»).

Усі вищезгадані терміни на позначення воєнного конфлікту функціонують у публіцистичному дискурсі як синоніми. В одному повідомленні може вживатися кілька термінолексем, які замінюють одна одну й допомагають уникнути повторів. Результати дослідження свідчать, що в офіційних повідомленнях переважають лексеми «*агресія, конфлікт, операція об'єднаних сил, АТО*», а в розмовному мовленні домінують більш звичні й простіші у використанні номени *АТО* і *війна*.

У багатьох повідомленнях відбувається звуження семантики лексем «*війна*»/«*АТО*» до визначення виключно зони бойових дій: *пішов на війну, пішов в АТО – пішов на фронт, пішов на передову*.

Так само слова *АТО* і *війна* часто є контекстуальними синонімами: *Пам'ятні знаки, стели, монументи та кенотафи героям АТО, загиблим у війні, почали з'являтися у великих українських містах* (uk.wikipedia.org). Це віддзеркалено навіть у назвах громадських організацій, створених із початком бойових дій в Україні: «*ГО «ВА Асоціація ветеранів, інвалідів війни та волонтерів АТО*» – або в назвах книг «*Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО*».

Однак у багатьох контекстах такі лексеми вживаються з різним значенням з метою чіткого розрізнення цих понять і навіть їх протиставлення: *У нас не АТО – у нас війна* (day.kyiv.ua, 04.11.2016). Також трапляються заголовки, які чітко розмежовують ці поняття: *Війна чи АТО?* (pravda.com.ua, 16.02.2015).

Поряд із лексемами на позначення конфлікту варто розглядати й номени, об'єднані в мікрогрупу «характер війни». Вони визначають ставлення громадськості до подій на Донбасі.

Рефлексми АСР₁ «позитивні характеристики» визначають героїчний характер боротьби укра-

їнських військ: *війна за незалежність, війна за майбутнє, національно-визвольна, оборонна.*

Епітети АСР₂ «негативні характеристики» визначають традиційно негативне ставлення до збройної агресії: *не наша війна, загарбницька, непотрібна, нікому не потрібна, незрозуміла, дивна, колоніальна.* Наприклад: *Це в жодному разі не АТО, а справжня війна – загарбницька, незрозуміла та абсолютно непотрібна війна* (Сергій Лойко, інтерв'ю).

Немарковані рефлексами об'єднано в АСР₃ «нейтральні характеристики»: *неоголошена, російсько-українська, гібридна, ідеологічна війна.*

Оскільки воєнне протистояння передбачає участь іншої сторони конфлікту (агресора), то й наративи висвітлення подій, створювані нею за допомогою лексем, суттєво відрізняються.

Варто зазначити, що набір стрижневих компонентів асоціативно-семантичної мікрогрупи «назва конфлікту» в російському наративі подібний до українського. Це той самий набір лексем *конфлікт, війна, операція.* Однак їх синтагматичні особливості вже кардинально відрізняються. Ці слова в російському (проросійському) трактуванні подій поєднуються з лексемами *громадянська (війна), каральна (операція), (війна) проти свого народу/зі своїм народом.*

Лексема *операція* стає стрижневою в українському терміні «антитерористична операція» й у російському «каральна операція».

Терміни *тероризм, терористи* вже давно укорінені в суспільній свідомості сучасного громадянина незалежно від країни проживання. У всьому світі проти терористів проводять, відповідно, операції щодо їх знешкодження та ліквідації. Тому в новинних повідомленнях слово *терорист* буде сполучуватися з лексемами «ліквідований», «знешкоджений», «знищений», а територія від терористів «зачищена». І ніколи слово «терорист» не повинно поєднуватися зі словом «убитий», бо ця лексема має значення «позбавляти життя», у суспільному дискурсі переважно має сему «співчуття».

Як стверджує мовознавець М. Кронгауз, «називаючи свого ворога *терористом*, ти легалізуєш свої дії й залучаш весь світ на підмогу» [2]. З боку України використання такої лексеми на позначення сепаратистів є цілком виправданим, оскільки навесні 2014 року українським військовим довелося вступити в бої проти незаконних збройних формувань на території Донбасу. Тому цілком закономірним і виправданим є те, що проведена на Донбасі військова операція отримала статус «антитерористичної». Російська пропа-

ганда не мала підстав використовувати стосовно української армії таку лексеми. Це слово не могло б асоціюватися у свідомості мовця з офіційною армією незалежної країни. Тому взята лексема *каратель*, яка не суперечить «законності» військових, але несе так само негативну семантику. Тому в російському наративі дії українських військових із захисту своєї країни трактуються як «*каральна операція*» Цей термін чітко асоціюється в свідомості реципієнтів з історією каральних загонів СС доби нацистської Німеччини, безумовно, на асоціативному рівні має сему «фашизм», яка активно нав'язується російською пропагандою стосовно українців.

Подібні лексеми функціонують у російському інформаційному полі, але його вплив на частину українських громадян досить відчутний: рос. *Гражданская война на Украине уже началась* (iagex.ru, 06.02.2014); рос. «*Война против собственного народа*»: *пять лет назад Украина начала силовую операцию в Донбассе* (russian.rt.com, 14.04.2019). До того ж українські джерела також ретранслюють ці лексеми на рівні інформування аудиторії. Наприклад: «*Президент Росії підкреслив необхідність негайного припинення військової каральної операції в південно-східних областях*», – *ідеться в повідомленні прес-служби Кремля* (ukrainian.voanews.com, 27.05.2014).

Позначення подій на Донбасі такими лексемами, як *громадянська війна, громадянський конфлікт, каральна операція*, у свідомості реципієнта перекладає провину за бойові дії з агресора на жертву агресії, доводячи, що це виключно внутрішній конфлікт між самими українцями.

У межах мікрогрупи «характер війни» в російському наративі теж немає особливих відмінностей щодо набору лексем. Антиукраїнський інформаційний простір так само трактує події як *війну за незалежність*. Однак на синтагматичному рівні домінують номени, що формують думку про відокремлення частини української території з метою легалізації у свідомості мовців незаконних квазідержавних і квазіетнічних утворень: *війна за незалежність Донбасу, за незалежність молодих республік, за майбутнє народу Донбасу.*

Також ведення бойових дій трактується російською пропагандою як *братня підтримка Росії*. Таке позначення покликане «відбілити» у свідомості мовця дії Росії на Донбасі, вивівши її з розряду агресора до ролі третьої сторони, яка тільки допомагає «слабшому».

Російська пропаганда навіть завчасно готує й запускає в інформаційний простір набір лексем,

якими, на її думку, реципієнти мають позначати події на Донбасі: *«Отже, війна, яку новий київський режим веде в Донбасі – це війна: імперіалістична, колоніальна, загарбницька, поневолювальна, ідеологічна (війна неолібералізму та українського неофашизму проти їхніх ворогів), класова (війна заможних класів проти незаможних, паразитичних класів проти тих, хто працює), несправедлива. Війна, яку веде народ Донбасу проти київського режиму, – це війна: антиімперіалістична, антиколоніальна, оборонна, національно-визвольна, ідеологічна (війна проти неолібералізму та українського неофашизму), класова (війна незаможних проти заможних, працюючих класів проти класів паразитичних), справедлива»*². Цей текст побудований за допомогою антонімів: *імперіалістична – антиімперіалістична, колоніальна – антиколоніальна, загарбницька – оборонна, поневолювальна – національно-визвольна, несправедлива – справедлива*. Виняток становить тільки одна лексема – *ідеологічна*, якою війну позначено в обох парадигмах, однак для пояснення цієї ідеології обрано так само прийом протиставлення.

У наведеному тексті чітко протиставляються учасники воєнних дій: *київський режим і народ Донбасу*. Такі лексеми покликані штучно зменшити в суспільній свідомості масштаб конфлікту, обмеживши його виключно українським полем. Використаний набір лексем на позначення кожної зі сторін закладає вже готову оцінку, відповідно до якої офіційна українська сторона сприймається негативно. За допомогою сполуки «народ Донбасу» відбувається спроба «виокремити» жителів певних регіонів з-поміж решти території

України, нав'язавши думку, нібито вони є окремою етнічною групою. Реципієнт, якому нав'язується такий наратив, не може робити висновок самостійно, оскільки отримує негативні чи позитивні емоції разом зі словами в повідомленні. Сторону, яку позначено маркерами *неофашизм, заможні паразитичні класи, несправедливі*, читач не буде підтримувати чи хоча б ставитися нейтрально через їхній аксіологічний потенціал, спрямований на негативне маркування. Натомість реципієнт співчуватиме тим силам, які цій стороні протистоять.

Уживання таких номенів у суспільному дискурсі є небезпечним, оскільки формує хибне уявлення про реальні події, пов'язані зі збройним конфліктом на Донбасі. Завдання держави – вести широку роботу з нейтралізації негативного впливу пропаганди, а також вибудовувати чітку мовну контрпропаганду.

Висновки. Отже, використання відповідних лексем в інформаційному полі здатне сформувати громадську думку щодо певних подій. Російський та український наративи стосовно воєнного конфлікту на Донбасі суттєво відрізняються, хоча й створюються переважно за допомогою схожого набору стрижневих лексем «війна», «конфлікт», «операція», які, однак, відрізняються сполучуваністю, а отже, і загальним контекстом. Перспектива пропонованого дослідження полягає в подальшому вивченні структури асоціативно-семантичного поля «війна» в межах російсько-українського воєнного конфлікту на Донбасі, а також у необхідності аналізу семантичних відтінків обраного корпусу лексем, що маркують події, поняття, явища, пов'язані з темою війни на Сході України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гоцинець І.Л. Асоціативно-семантичне поле «Чорнобиль» в сучасному українському художньому дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 24 с.
2. Кронгауз М. Вырабатываются специальные слова ненависти. Известный лингвист о пропагандистских приемах, поляризации общества, о речевом поведении и умении договориться. *Новая газета*. 2014. 15 сентября. № 103. URL: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2014/09/12/61126-maksim-krongauz-171-vyrabatyvayutsya-spetsialnye-slova-nenavisti-187> (дата звернення: 05.11.2019).
3. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ : КАПАМАР, 2017. 268 с.
4. Равлюк С.І. Аксіологічна лексика і фразеологія художньо-публіцистичних виступів 90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2003. 24 с.
5. Слива Т.В. Асоціативно-семантична група як форма парадигматичної організації лексики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 «Російська мова». Київ, 2005. 25 с.

² Тарасов А. Какой характер носит война в Донбассе? URL: http://saint-juste.narod.ru/Kakoj_harakter.html (дата звернення: 05.11.2019).

МОВНИЙ СВІТ ІГОРЯ КАЧУРОВСЬКОГО

THE LANGUAGE WORLD OF IHOR KACHUROVSKYI

Стукан Г.О.,

orcid.org/0000-0002-5036-8095

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Глушок Л.М.,

orcid.org/0000-0003-2565-2526

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

У статті здійснено спробу дослідити мовний світ відомого письменника, перекладача, дослідника, професора Ігоря Качуровського, для якого рідне українське слово, українська культура, чистота, точність, невичерпне багатство української мови було чимось особливим, хвилюючим, непорушним. Письменник не вважав себе духовно відірваним від рідного краю, хоч жив довгий час на чужині, працював не покладаючи рук в непростих еміграційних умовах. Він обрав шлях вірного служіння національній культурі, зростанню її престижу в світі. Писемне мовлення Ігоря Качуровського, особливо епістолярій, характеризується логічною впорядкованістю думок, чіткістю, величезним словниковим запасом. Поетичні збірки, повісті, новели, твори для дітей, поетичні пародії, переклади з німецької, іспанської, португальської, французької та інших мов, підручники з віршознавства, стилістики, компаративістики, статті, есеї, розвідки про творчі напрацювання несправедливо забутих і замовчуваних письменників свідчать про неабиякий талант письменника. Прикметникові та дієслівні метафори, оригінальні порівняння допомагають авторові створити самобутні новаторські образи, а читачі мають змогу правильно оцінити дійсність, занурившись у художній текст. Точні, вдало дібрані епітети слугують ефективним прийомом розкриття образів, символізують настрої і почуття. Письменник часто вдається до складнопідрядних речень з обставинними підрядними частинами, застосовує безсполучникові складні речення з різнотипними частинами, майстерно вибудовує складні синтаксичні конструкції з різними типами зв'язку, досягаючи стилістичної виразності. Завдяки яскравим виражально-зображувальним засобам І. Качуровський образно розкриває внутрішній світ персонажів, показує непростий вибір людини між добром і злом, високим і приземленим, вимальовуючи образ українця, який має почуття гідності, цінує свободу, заглиблений у майбутнє, яке завжди є невідомим, демонструє характер авторської експресії, а відтак висвітлює стильові особливості ліричної прози. У статті показано оригінальність художнього мислення автора відомих прозових та поетичних творів.

Ключові слова: лірична проза, образне мислення, світобачення, метафоризація, мовосвіт.

The article deals with investigation of the linguistic world of Ihor Kachurovskyi, the famous writer, translator, researcher, professor, for whom the native Ukrainian word, Ukrainian culture, purity, accuracy, inexhaustible richness of the Ukrainian language were something special, exciting, and inviolable. The writer did not consider himself spiritually detached from his native land, although he lived for a long time in foreign countries, worked hard under difficult emigration conditions. He chose the path of faithful dedication to the national culture, the growth of its prestige in the world. The written speech of Ihor Kachurovskyi, especially the epistolary, is characterized by logical orderliness of thoughts, clarity, and huge vocabulary. Poetic collections, stories, short stories, works for children, poetic parodies, translations from German, Spanish, Portuguese, French and others languages, textbooks on poetry, stylistics, comparative studies, articles, essays, and explorations of creative works of unjustly forgotten and suppressed writers testify to the exceptional talent of the writer. Adjectival and verbal metaphors, original similes help the author to create distinctive innovative images, and the readers can correctly assess reality by immersing themselves in the literary text; accurate well-chosen epithets serve as an effective method of revealing images, symbolizing mood and feelings. The writer often resorts to complex sentences with adverbial subordinate clause, uses complex conjunctionless subordinate clause, skillfully constructs complex syntactic constructions with different linking types to reach stylistic expressiveness. Thanks to the bright expressive and pictorial means I. Kachurovskyi figuratively reveals the inner world of the characters, shows the difficult choice of a person between the good and the evil, the high and the down-to-earth, depicting the image of a Ukrainian who has a sense of dignity, values freedom, absorbed in future that is always unknown, demonstrates the nature of the author's expression, and therefore highlights the stylistic features of lyrical prose. The article shows the originality of artistic thinking of the author of well-known prose and poetry works.

Key words: lyrical prose, figurative thinking, world outlook, metaphorization, linguistic world.

Постановка проблеми. 1 вересня 2018 року минуло 100 років від дня народження Ігоря Качуровського – відомого письменника, перекладача, члена Національної спілки письмен-

ників України, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка. За словами М. Неврлого, І. Качуровський – той, хто «підпірав скарбницю духу в чужині» [6, с. 51].

Перебуваючи в еміграції (Австралія, Аргентина, Німеччина), він не був самотнім, бо мав багато друзів та універсальний таланти. Саме завдяки йому став автором багатьох збірок поезій, повістей, поеми «Село», новел, творів для дітей, поетичних пародій, шаржів, епіграм, літературних жартів, підручників з віршознавства, стилістики, теорії літературних жанрів, компаративістики, а ще – автором спогадів, що увійшли до збірника «Крути мого дитинства».

Підсумком дослідницької праці професора І. Качуровського як історика української літератури стала книжка «Променисті силуети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки», де розкрито творчі напрацювання несправедливо забутих і замовчуваних літераторів.

Багато часу він приділяв художньому перекладу з іспанської, португальської, німецької, старофранцузької та інших мов.

Із щирих листів до Віталія Мацька, подільського письменника і літературознавця, постає справжній Ігор Качуровський: відкритий, не вміє лицемірити, вимогливий, говорить те, що думає, справедливий у судженнях про письменників та їхні твори, хоча часто різкуватий. Наприклад, глибоко ображений за те, що його довгий час не «пускали в літературу». Про Юрія Шевельова (Шереха) каже, що він «українцем не був і не став», що чужу працю (підручник Грицька Шевчука) видав у співавторстві під своїм іменем, що незаслужено назвав у своїй статті «втраченим» покоління Другої світової війни в літературі української еміграції, а Зуєвський не дав жодного з них до «Української хрестоматії» за числюсь вказівкою. І. Качуровський називає його кагебістом і у відповідь не подає в інформації про російськомовних поетів з України. Також він був обурений, що Юрій Мушкетик унікав зустрічі з ним як з «ворогом народу». А ще писав В. Мацьку: «Книжки О. Смотрича не присилайте, непрочитані й недочитані, вони вже давно лежать у мене чималою копицею, деякі поставлено на полиці – так вони і стоять» [4, с. 72, с. 77, с. 80, с. 87]. Зустрічається ще багато цікавих і несподіваних висловлювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життя і творчість Ігоря Качуровського досліджували Г. Гордасевич, І. Дзюба, В. Мацько, М. Неврлий, М. Слабошпицький, С. Реп'ях, В. Скуратівський, Д. Чуб, В. Шевчук, В. Шелест та інші.

Перекладацьку діяльність вивчали О. Астаф'єв, В. Коптілов, М. Стріха, Л. Череватенко; «самоцвіти» його поетичної та прозової творчості –

Ю. Покальчук; орнаментальну (опоетизовану) прозу, зокрема художньо-словесну образність, досліджував Віталій Мацько. Проте ще не достатньо досліджена його епістолярна спадщина, статті та есеї на мовні теми, зображувально-виражальні засоби художніх творів.

Мета статті – вивчити особливості мови художніх творів І. Качуровського «Дім над кручею» та «Шлях невідомого», з'ясувати специфіку відбору та використання лексичних та синтаксичних зображувально-виражальних засобів для змалювання реальної дійсності.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи мовний світ І. Качуровського, зазначаємо, що під «мовою художньої літератури» розуміємо мовну систему, яка «функціонує в художній літературі як засіб створення естетичної реальності, найповніше виявляє творчі можливості кожної національної мови [3].

Насамперед наголошуємо, що Ігор Качуровський усвідомлював, які «незліченні скарби розкриваються в нашій мові», і був глибоко переконаний, що вирішувати мовні проблеми має право лише той, хто добре обізнаний з етимологією слів. Цікаві думки він висловлює у листах до Віталія Мацька щодо використання слів «*витоки*», «*натхнення*», «*митець*». Він, зокрема, пише: «Слово «*митець*» означає майстер, а штучно створене слівце «*митець*» взагалі позбавлене сенсу. Сполука *ст* – нерозривна. Тож «с» зі слова «*митець*» не випало само, його свідомо вилучено. Хтось «очевидно цього і прагнув»... [4, с. 91].

Коли І. Качуровський вчитав надіслану В. Мацьком працю «Мовний орнамент в ліричній прозі Ігоря Качуровського», то написав йому: «Помилок і дурниць не бачу», і зробив такі зауваження щодо вислову «духовні витоки натхнення митця в Україні»: «Слово «*витоки*» означає ту рідину, яка витікає. А в нас було колись джерело»... [4, с. 88], «... до джерел закликав М. Зеров, але його вилучено, а причина вилучення ясна і проста: адже в російській мові немає ні такого слова, ані фонем [дж] [4, с. 90].

«Наша мова – дзвінка, тож дзвінкі приголосні не втрачають дзвінкості ні в кінці слів (як в російській), ані перед глухими приголосними (як теж роблять російські). У нас було і є слово «*надхнення*» (від дух)» [4, с. 88], «...натхнення асоціюється з іншим рядом – «*тхнути*» (смердіти), «*натхнутися*» [4, с. 90].

Гнів та обурення в І. Качуровського викликала заміна виразу «*на Україні*», виразом «*в Україні*» у 1991 році. З цього приводу в листі

до Віталія Мацька він розмірковує так: «у відриві від контексту «*на*» дає уявлення про певну зверхність, а «*в*», відповідно, про обмеженість. Протягом 700 років – від 1282 року по 1991 рік ми говорили і писали на Україні [4, с. 92].

«Страшним ударом», за його словами, для нього стало те, що «професор І. Огієнко, підрахувавши «*в*» і «*на*» у творах Тараса Шевченка, «... твердить буцімто слід уживати лише вираз «*в*» на Україні». Ніхто з поважних філологів його не підтримав [4, с. 92].

Після того професор Петро Одарченко ще раз зробив підрахунки і виявив, що І. Огієнко кількість «*на*» зменшив удвічі. І. Качуровський пише: «І тут виникає питання, хто і пощо домігся в 1991 році вилучення «*на*» і впровадження «*в*». А відповідь приходиться та сама, що й у випадку «джерела», запаскудженого «*витоками*» [4, с. 92].

Він робить висновок, що у виразі «*на* *Україні*» «ми чуємо білябіяльний «*в*» тобто нескладотворний «*у*», а «... це одна з тих фонем, котрих немає в мові російській» [4, с. 93].

В іншому листі письменник просить у Віталія Мацька вибачення за нібито допущені помилки. Це засвідчує його вимогливість до письма і готовність до критики і самокритики. А в одному із листів І. Качуровський дякує «...за українське написання імени *Олександр*: др. – це явище суто російське» [4, с. 70].

«Ім'я *Александр* – це типовий франко-русизм. У романських мовах маємо -дро: іт. *Сандро*, есп. *Александро*, фр. *Александр*. Але -е в кінці слів відпало, тож московити («так їх звали в Європі, мабуть, до походу Наполеона») перехопили це ім'я вже без -е [4, с. 71].

І хоч сам письменник вимогливо і дбайливо ставився до кожного написаного слова, все ж відчувається вплив діаспори, зокрема, написання окремих слів за скрипниківським правописом: радості, вічності, гордості, пам'яті, дзвінкості, реклямувати, матеріял.

Для художніх творів І. Качуровського характерні величезний словниковий запас, логічна впорядкованість думок, образне мислення. У прозових творах «Шлях невідомого» та «Дім над кручею» найефективнішим прийомом розкриття настрою персонажів є прикметникові та дієслівні метафори: «... після бою червоний сніг горить на сонці» [1, с. 70]; «Вітер був пронизливий, дощ безугавний, а грязюка – непролазна» [1, с. 45]; «стемніло зовсім, зарясніли зорі, встав місяць» [1, с. 137]; «... я перебирав кожне слово, кожен рух, кожен подих» [1, с. 226]; «вершина сірої берези оподаль раптом стала золотаво-зеленою.

На заході, над самим обрієм, прорвавши запону хмар, з'явилося сонце» [1, с. 266].

Віталій Мацько зазначає: «Метафора сприяє письменникові творити самобутні новаторські образи. Повістяр зчаста переходить від прямого значення слова до переносного, для цього використовує перифрази, антоніми, синоніми, порівняння, розширює структуру метафори епітетом. Все це сприяє рухомості подій, довкілля, що їх зображено в тексті, і надає прозі І. Качуровського естетичного смаку, який допомагає читачеві, занурившись у художній текст, правильно оцінити дійсність крізь призму естетичних категорій і супроводжується естетичним осяянням» [5, с. 9]. До прикладу: «... день був безсоняшно сірим, чорніла під листом весняна земля, ніжно звисали брунатні сережки ліщини...»; «легкий без вітру морозець, чисте аж дзвінке повітря, дві паралельні, тендітні, рожево-золоті смужки хмарок над обрієм, сніг вранішнього світла, що падає з-за рогу скирти і, лишаючи мене в тіні, опромінює її [Ніни] обличчя, відсвічується на червоному светрі, робить шкіру чола і щік ніжно-рожевою, а колір губ вишнево-червоним. Темно-каштанове волосся, а очі несподівано блакитні, лише не небесної – надто ясної тепер барви, а темніші, суворіші» [2, с. 250].

Як бачимо, епітети є ефективним прийомом розкриття образу, символізують настрої і почуття, вірність, кохання.

Цікавим метафоричним образом життєвої дороги постає брід через річку: «Іти мені ставало щодалі, то важче: спочатку я брів по кісточки, потім по коліна, по пояс, по під руки, брів, плутаючись ногами в корінні, натикаючись грудьми на колючі стебла скритого під водою мертвого очерету. Вже коли вода сягала мені по шию, і я мусів підводитися навшпиньки і задирати підборіддя, переді мною, несподівано через туман, виріс брунатний від гнилого коріння берег плаву» [1, с. 224].

Лірична проза Качуровського визначає позицію автора, його ставлення до життя, передає думки, переживання, почуття. Письменник вдало використовує всю палітру зображувально-виражальних засобів української мови, щоб читач міг абстрактно сприйняти чи відчутти, перейнятися психічним станом літературних персонажів, заглибитися в художній світ твору, зрозуміти авторський спосіб бачення світу.

Експресивності та динамічності розповіді письменник надає з допомогою вдалих ампліфікацій: «...коли жах смертельний, останній жах, за яким нічого нема, приходиться уночі, в холод,

у бурю (найкращий час для нього – осіння дощова ніч), він зливається з темрявою, стає пронизливим вітром, колючою мжичкою, проламаним парканом, ослизлим муром, розчахнутим деревом. Все, що нас оточує, ми сприймаємо як прояв того самого жаху, акорд у тій самій гармонії відчаю або смерті. Але коли ми спіткаємося з ним при яскравому сонці, серед живої зелені, коли в очах ще не поблякли щойно бачені лілії, він або піддається красі і зникає, або, якщо це справді останній жах – нестерпним дисонансом приглушує мелодію радісних барв, стає зосередженням усіх наших почуттів, і довколишній світ з його красою для нас просто перестає існувати» [2, с. 230–231]. Автор порівнює жах з розчахнутим деревом, ослизлим муром, пронизливим вітром, колючою мжичкою, проламаним парканом. Останнє речення цитати – це складна синтаксична конструкція, до якої вдається письменник, щоб деталізувати думки, дати додаткові відомості про предмет осмислення, не виходячи за межі одного речення. Підрядні частини умови конкретизують зміст думки, вираженої в головному реченні, вказують на реальну чи можливу умову дії. Віталій Мацько влучно зазначає, що «автор так часто вдається до складних синтаксичних конструкцій, тавтології, що доводиться ще раз перечитувати речення, аби вловити головну думку, як-от: «Того самого дня, коли я вже зміцнів, пообідав, впізнав у старій Мар'яні нашу далеку родичку, коли дізнався, що моя мати повернулася з Сибіру ще в 1935 році і мешкає за кільканадцять кілометрів у місті, де працює в лікарні прибиральницею, коли я змушений відповідати на питання тітки Мар'яни, хоч-не-хоч розповів їй, що розстрілу я уник не один раз, а декілька, – саме тоді прибіг до хати хлопець – Палажчин Коля [2, с. 119].

Письменник використовує і складносурядні речення з відношеннями одночасності й послідовності виконання дій, а також протиставного типу. Рідше застосовує безсполучникові речення з однотипними частинами, зокрема лише для змалювання цілісної картини подій та явищ, частіше з різнотипними частинами, що свідчить про схильність автора до роздумів, аналізу, з'ясування

причин та пояснення їх. Широко послуговується І. Качуровський складнопідрядними реченнями, зокрема обставинними, майстерно вибудовує складні синтаксичні конструкції, в яких поєднуються різні типи підрядного зв'язку.

Віталій Мацько помітив, що письменник вдало послуговується лексемами-кольоронозвами, які варіюються залежно від психіки людини, її темпераменту. Це теж своєрідний спосіб бачення світу прозаїком. До прикладу: «Яких тільки очей не доводилося мені в ті дні бачити: темно-карі, що здаля видаються чорними, карі, ясно-карі, карі з темними крапками або смужками, сірі з карими цятками, двокольорові – з сірим зовнішнім колом і карим внутрішнім, жовтаві, зеленаві, сірі, темно-сірі, темно-сірі з синню, срібно-блакитні і блакитно-сірі, небесно-блакитні і волошково-сині. Фіялкових, правда, не бачив [2, с. 72].

Лексика на позначення кольорів і кольорів з відтінками служить у творах для створення емоційно-оцінного змісту явищ, предметів, для створення нових метафоричних та чуттєвих образів.

Висновки. Отже, як засіб виразності І. Качуровський у своїх творах використовує найчастіше метафори, суть яких часто можна зрозуміти лише в контексті і таким чином «відчутти» спосіб бачення світу автором, його творчу уяву. Застосовуючи незвичну сполучуваність слів автор творить індивідуальні епітети, які в поєднанні з метафорами створюють цілісну картину світу. Іноді письменник ампліфікує метафоричні дієслова, що надає розповіді динамізму та експресії.

Лексико-семантична структура метафор переконливо свідчить про високий рівень художньо-образного мислення Ігоря Качуровського. Вміло послуговується автор і складними реченнями як окремою ланкою в загальній системі стилістичних виражальних засобів. Саме завдяки їх функціонуванню досягається стилістична виразність, зокрема, складнопідрядні речення розмежовують висловлені думки, систематизовують, упорядковують їх взаємозалежність, багатоконпонентні речення розширюють і уточнюють думку, найкраще передають зміст, створюють ритмомелодійний тон розповіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Качуровський І. Дім над кручею : [повість]. Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1996. 268 с.
2. Качуровський І. Шлях невідомого: [роман]. Київ : КМ Академія, 2006. 443 с.
3. Літературний словник-довідник. Київ : Академія, 1997. С. 427.
4. Мацько В.П. Епістолярний материк. Том 1. Хмельницький : ФОП Цюпак А.А., 2018. 448 с.
5. Мацько В.П. Мовний орнамент у ліричній прозі Ігоря Качуровського. Хмельницький : ФОП Цюпак А.А., 2013. 76 с.
6. Неврлий М. Скарбницю духу в чужині підперти. *Україна*, 1990, № 41, С. 10.

ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ШЛЯХОМ АКТУАЛІЗАЦІЙ КОГНІТИВНОЇ МЕТАФОРИ (НА МАТЕРІАЛІ РАДЯНСЬКОЇ ПРЕСИ)

CREATING A COMIC EFFECT BY ACTUALIZING A COGNITIVE METAPHOR (BASED ON MATERIAL FROM THE SOVIET PRESS)

Чорноморець О.К.,

orcid.org/0000-0002-7777-9345

*аспірантка кафедри української мови
філологічного факультету*

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті розглядається когнітивна метафора ВІЙНА – ЦЕ СВЯТО на матеріалі статті «Миротворець 007» (газета «Радянська Україна», 01.01.1984). Стиль цієї аналізованої політичної статті – сатирично-іронічний. Автор передусім прагнув акцентувати увагу на негативних аспектах політики США на міжнародній арені. Вибір метафори ВІЙНА – ЦЕ СВЯТО і образу Санта-Клауса зумовлений часом публікації тексту й тезою про нещирість політики США. У пропонуваній статті аналізуються концепти ВІЙНА і СВЯТО окремо, а також у взаємодії. Досліджено важливі для автора аналізованої статті та акцентовані в тексті певні аспекти цих концептів. У тексті виявлено певні матеріальні (конкретна лексика) та емоційні (абстрактна лексика) атрибути образів Санта-Клауса та військового США, через які втілюється метафора ВІЙНА – ЦЕ СВЯТО. У пропонуваній статті проаналізовано модель творення цієї когнітивної метафори. Виявлено, що когнітивна метафора ВІЙНА – ЦЕ СВЯТО впливає на творення комізму в тексті. Комічний ефект твориться шляхом недоречного взаємопроникнення двох концептів, що базується на поняттєвій моделі «подарунки = нові снаряди => радість = смерть». Композиція аналізованого тексту така, що одразу задається іронічний тон, а настрої змінюються відповідно до зміни акцентного образу (від Санта-Клауса і позитиву – до військового і негативу). Автор щодо описуваних подій займає іронічно-викривальну позицію. Виявлено, що іронічну взаємодію двох концептів підтримують інші засоби творення комічного: контраст, прецедент, нагромадження однотипних конструкцій. Використання концептуальної метафори показує певні аспекти світобачення того періоду, зокрема ставлення до політики США. Підкреслено протиставлення «свій – чужий». Найчастіше когнітивна метафора вживається в іронічних контекстах, завдяки чому вона більш експресивна і має більший вплив на читача.

Ключові слова: когнітивна метафора, концепт, експресивність, комізм, іронічність, радянська преса.

The article deals with a cognitive metaphor that can be described as 'WAR IS A HOLIDAY', on the basis of an article called "Myronosets 007" (newspaper "Radianska Ukraina", 01.01.1984). The style of this analyzed political article is satirically ironic. First of all, the author tried to emphasize the negative aspects of the United States foreign policy of that time. The choice of 'WAR IS A HOLIDAY' metaphor, as well as the use of the character of Santa Claus, was most likely determined by the time of publication of the text and a thesis about hypocrisy and dishonesty of the US policy. The proposed article analyzes the concepts of 'WAR' and 'HOLIDAY' separately as well as in conjunction with one another. The text identifies certain material (specific vocabulary) and emotional (abstract vocabulary) attributes of images of Santa Claus and a US soldier, through which the 'WAR IS A HOLIDAY' metaphor is embodied. The proposed article analyzes the model of creation of this cognitive metaphor. The cognitive metaphor of 'WAR IS A HOLIDAY' influences the creation of certain comical aspects in the text. The comical effect is created by the inappropriate interpenetration of the two concepts, based on the conceptual model "gifts = new shells => joy = death". The composition of the analyzed text is set in an ironic tone and the mood changes according to the change of accent (from Santa Claus and a positive one to the soldier and a negative one). The author takes an ironically accusatory stance on the described events. It is revealed that the ironic interaction of the two concepts is supported by other means of creating the comic: contrast, precedent, accumulation of the same types of constructions. The use of the conceptual metaphor shows certain aspects of the worldview of that time period, including attitudes towards the US policy. The juxtaposition of "one's own – another's" is emphasized. Most often, the cognitive metaphor is used in ironic context, which makes it more expressive and makes a greater impact on the reader.

Key words: cognitive metaphor, concept, expressiveness, comic, irony, Soviet press.

Постановка проблеми. Одним із напрямів сучасних мовознавчих досліджень є когнітивна лінгвістика, заснована на твердженні, що мова і світосприйняття нерозривно взаємопов'язані. Дж. Лакофф та М. Джонсон у праці «Метафори, якими ми живемо» ("Metaphors We Live By") стверджують, що наша звична поняттєва система метафорична за своєю суттю, а отже, є метафори, які впорядковують наше уявлення про світ. Серед таких базових метафор вони виокремлюють

пояснювальну метафору ДИСКУСІЯ – ЦЕ ВІЙНА (ARGUMENT IS WAR). Ця метафора впорядковує дії людини, виконувани під час дискусії, в термінах війни. І це явище є передусім упорядкуванням мислення, а не просто мовлення. Саме цю модель, у якій сутність метафори полягає в осмисленні одних явищ у термінах інших [10, с. 5], ми взяли за основу, аналізуючи статтю «Миротворець 007» (газета «Радянська Україна», 01.01.1984) і виокремлюючи метафоричну

конструкцію ВІЙНА – ЦЕ СВЯТО, що має іронічну природу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням когнітивної лінгвістики присвячені праці А. Вежбицької, С. Воркачева, В. Карасика, О. Кубрякової, Дж. Лакоффа, О. Селіванової, А. Приходька та ін. Центральним поняттям когнітивної лінгвістики є концепт. З. Попова і Й. Стернін називають концепт «базовою одиницею мисленнєвого коду людини і результатом пізнавальної діяльності особи і суспільства» [4, с. 34]. Концепт СВЯТО в українській лінгвістиці досліджений фрагментарно, зокрема в працях С. Богдан (в епістолярії Лесі Українки), Н. Гошилик (як темпоральний маркер), Т. Давидової і А. Колюки (в англійській літературі), О. Хомчак (асоціативно-вербальна модель). Концепт ВІЙНА в українському мовознавстві ставав об'єктом досліджень Л. Брославської (в англійській літературі), Т. Вільчинської (у сучасному газетному тексті), Г. Яворської (на матеріалі української літератури) та інших.

Постановка завдання. У цій статті ми не прагнемо цілком дослідити концепт свята чи війни, натомість ставимо собі за мету проаналізувати, як автор залучає ключові, на його думку, елементи концепту для характеристики іншого концепту, у якому також акцентує певні ядрові елементи. Відповідно до мети ставимо завдання: 1) проаналізувати модель творення когнітивної метафори і передачі концепту війни через концепт свята; 2) виявити, як ця когнітивна метафора впливає на творення комізму в тексті.

Виклад основного матеріалу. У 80-х роках ХХ століття радянська пропаганда зосередилась переважно на зовнішніх ворогах, передусім США. Автори статей критикували буквально кожен аспект політичного, соціального та культурного життя США. Найбільш болісно і вороже сприймалися дії США для утвердження власного впливу в країнах, які перебували в політичних пошуках, а отже, могли приєднатися до одного з двох таборів – капіталістичного чи соціалістичного. В аналізованій статті йдеться про державу Гренада (у радянському правописі – Гренада), у якій невдовзі після отримання незалежності від Великої Британії владу захопила партія, що швидко налагодила зв'язок з СРСР і Кубою. США, відповідно, не були задоволені такою ситуацією. Внаслідок цього 1984 року США вторглися на територію Гренади.

Стиль подібних політичних статей можна назвати сатирично-іронічним. Оскільки у СРСР була поширена емоційна критика ворогів (не

завжди хоча б у чомусь конструктивна), такий стиль відповідав цим вимогам. В аналізованій статті іронічно ставиться під сумнів головна теза зовнішньої політики США – ніби вони несуть лише добро.

Формат газетної статті передбачає стислість і яскравість мовних засобів, саме тому авторові був необхідний влучний промовистий образ. Вибір метафори зумовлений тим, що дії США збіглися в часі з новорічними святами: військові вторглися на чужу територію і принесли замість святкових подарунків снаряди. За такою логікою вибір образу Санта-Клауса очевидний. У тексті використані такі назви: *Санта-Клаус; заокеанська модифікація Діда Мороза; той самий, який виконує найпотаємніші бажання і дарує вимріяне, чийого приходу чекають з радісним хвилюванням* (описова номінація); *прототип, створений дитячими мріями і дорослим рекламним бізнесом; справжні санта-клауси* (написання з малої літери свідчить про перехід до іншого концепту). Зауважимо, що загалом Санта-Клаус і Дід Мороз – національно марковані концепти, які мають певні спільні риси. Це номінації позитивного міфічного персонажа, що з'являється в новорічно-різдвяний період, дарує подарунки дітям і загалом несе добро і радість. Зважаючи на конфлікт двох культур, у тексті вони перебувають у межах протиставлення «свій-чужий». Тут це протиставлення засноване не просто на культурних відмінностях, а й на політичній ворожнечі. Автор одразу відмежовує образ радянського Діда Мороза від образу американського Санта-Клауса, унеможливаючи будь-які подальші паралелі не лише прями, а й метафоричні, пов'язані з конструкцією ВІЙНА – це СВЯТО.

У ядрі концепту СВЯТО, за дослідженням О. Хомчак, перебувають позитивні емоції та почуття. У досліджуваній статті актуалізуються і матеріальні, і чуттєві атрибути концепту. Так, лексеми й словосполучення *срібний дзвоник, санта-клаусівський дзвоник, борода* (біла), *мішок, пронафталінений кожух* називають конкретні предмети, які безпосередньо пов'язані з образом Санта-Клауса і є його невіддільними атрибутами. Зауважимо, що означення *пронафталінений* не є традиційним для *кожуха* як атрибуту Санта-Клауса, але в аналізованому тексті виконує оцінну функцію і свідчить про неактуальність, застарілість концепту СВЯТО у контексті звичного позитивного сприйняття Санта-Клауса. Лексеми і словосполучення *всепоглинаюча доброта, чуйність, любов до ближнього, ідилія, різдвяне умиротворення* стосуються передусім

емоційної сфери, є номінаціями позитивних емоцій і станів, належать до поняттєвого поля концепту СВЯТО. Звертаємо увагу, що ці лексеми не є унікальними складниками аналізованого концепту, а про належність до нього вказує контекст, зокрема означення *різдвяне*. Сполука *подарункові мішки* і лексема *подарунки* позначають атрибути, що конкретні за визначенням, але сприймаються як такі, котрі мають потужний емоційний конотат. В аналізованому тексті всі ці атрибути вжиті не тільки для характеристики концепту СВЯТО і образу Санта-Клауса в ньому, а й для творення іронічного ефекту – вживаються в межах концепту ВІЙНА. Автор використовує традиційний атрибут в іншому ключі, що створює іронічний ефект:

Приміром таке: «Сполучені Штати бажають допомогти у відновленні демократичних інститутів у Гренаді» (Р. Рейган), і рука підсвідомо тягнеться до санта-клаусівського дзвоника: щось давненько ми не радували тамтешніх тубільців подарунками!

А згодом, відклавши вбік цей багатозарядний засіб виробництва, розпашилий від масових убивств, Санта-Клаус знову риється у своєму мішку.

Автор створює таку картинку, за якої незрозуміло, у поняттях якого концепту він висловлюється.

За допомогою прецедентного імені *Джеймс Бонд* автор вводить ще один атрибут, не характерний для традиційного сприйняття образу Санта-Клауса і святкового концепту: *Інакше кажучи, реальному Санта-Клаусу, як кінематографічному Джеймсу Бонду, присвоєно модний серед певних кіл Заходу кодовий номер 007, що значить: «З правом на вбивство»*. Атрибут «Право на вбивство» належить концепту ВІЙНА. На цьому прецеденті будується заголовок *Миротворець 007*. Це своєрідний оксиморон. За СУМ-11, миротворець – той, хто сприяє встановленню миру, усуває ворожнечу, сварки. Додаємо значення прецеденту і маємо миротворця з правом на вбивство. Автор одразу акцентує увагу на суперечливості і нещирості політики США. Експресивність заголовка одразу повертає увагу читача і налаштовує на відповідне, упереджене сприйняття тексту. Також зауважимо, що такий заголовок належить до поняттєвого поля концепту ВІЙНА, а не СВЯТО, і контрастує з початком тексту.

Номінації та атрибути, що стосуються концепту ВІЙНА, виражені не так яскраво, але серед них також виділяємо кілька категорій. Перша – конкретна лексика на позначення суб'єктів кон-

цепту: *морська піхота США; вашінгтонські миротворці; Джонні з Далласа та Джіммі з Літл-Рока (штат Арканзас)*. Щодо останньої сполуки, то важливо зазначити, що автор використовує збірні образи військових і вказує не тільки їхні імена, а й походження, для більшої експресії та з метою узагальнити явище. Друга – конкретна лексика на позначення атрибутів концепту: *плямистий комбінезон; пиво; казарми*. Такі деталі допомагають увиразнити загальний образ, надати йому чітких, предметних ознак. Сполука *собаче життя* оцінна, а її негативна конотація не викликає питань щодо позиції автора. Деякі з цих атрибутів протиставляються атрибутам метафоричної сфери-джерела: *п'ятисантиметрова довжина волосся* (на противагу *бороді Санта-Клауса*); *снаряди* (на противагу *подарункам*).

Структура аналізованої статті така, що спочатку автор задає іронічний тон, зокрема в першому абзаці:

Де литаври? Де фанфари і барабани, я вас питаю? Чому досі не розквітають у небі фейєрверки, у різнобарв'ї яких від чорної заздрості зблякне Північне сьйво?

У конструкції, утвореній нагромадженням риторичних питань, що створюють комічний ефект, вжито деякі атрибути свята (фанфари, барабани, феєрверки), але немає конкретики щодо назви. У читача виникає враження чогось масштабного й урочистого. Автор окремо говорить про образ Санта-Клауса в межах концепту СВЯТО, окремо про образ піхотинця в межах концепту ВІЙНА. Потім ці два концепти взаємодіють, утворюючи когнітивну метафору ВІЙНА – це СВЯТО. Зі зміною предмета авторської думки змінюється і настрій статті. Наприкінці тексту автор відмовляється від позитивного, святкового образу Санта-Клауса, зосереджуючись на характеристиках військових. Тут акцентується активна викривальна й засуджувальна позиція автора, негативна характеристика військових:

Та все ж найлегше морському піхотинцеві США. Для того, щоб за наказом президента йому завдячував весь світ, Джонні або Джіммі не тільки не треба натягати пронафталений кожух Санта-Клауса (який забороняється уставом), а навіть не варто змивати з себе чужу кров: адже завтра знову пошлють кудись «збувати принципи американської демократії», а в цьому ділі обов'язково доведеться з голови до ніг паскудитися.

Свято в контексті не актуалізується ніяк, крім номінації предмета *кожух*, на перший план виходить другий, військовий концепт.

Взаємодія двох концептів відбувається поступово: автор спочатку говорить про існування двох образів, які між собою не пов'язані, хоч і називаються однаково:

По собі знаєте: коли чогось гаряче чекаєш, то насправді воно виявляється децю інакшим. І Санта-Клаус – не виняток. Зокрема, його зовнішній вигляд не має нічого спільного з прототипом, створеним дитячими мріями і дорослим рекламним бізнесом.

Автор проводить чітку межу між двома виявами за принципом «справжнє – несправжнє», що проявляється ще й у такому звороті: *презирливо косячись на своїх двійників-сурогатів з рекламних фірм і бюро послуг.* Цей принцип підтримує аналізовану метафоричну конструкцію. Також можна звернути увагу, що автор акцентує комерційний складник образу Санта-Клауса.

Взаємопроникнення двох концептів яскраво проявляється далі, зокрема в такому контексті:

Поруч з «гренадськими откровеннями» верховного головнокомандуючого Р. Рейгана в мішку у Санта-Клауса і напучення його безпосереднього шефа – міністра оборони К. Уайнберга. <...> Пройнявшись до глибини душі високоетичним кредо містера міністра, Санта-Клаус розчулено промокне очі рукавом плямистого комбінезона і, звичайно, не пошкодує для ліванців найкращих подарунків.

Використання атрибутів, нехарактерних для Санти і характерних для військових, а також залучення статусних професійних номінацій (*верховний головнокомандувач і безпосередній шеф міністр оборони*), актуальних для військового концепту, а не святкового, іронічно підкреслює недоречне взаємопроникнення двох концептів. Про це свідчить така поняттєва схема: подарунки = нові снаряди => радість = смерть:

Недарма про ці подарунки згодом у захваті розповідатиме американська телекомпанія Ен-бі-сі: «Збройні сили США почали застосовувати під час артилерійського обстрілу ліванських населених пунктів нові снаряди, начинені дрібними металевими голками з оперенням. Вибухаючи над поверхнею землі, цей снаряд викидає сотні таких стріл, які уражають все живе на великій ділянці відкритої місцевості... Жертвами цієї зброї уже стали багато мирних жителів, які не беруть участі в будь-яких бойових діях...».

Когнітивна метафора дозволяє акцентувати іронічно-викривальну позицію автора щодо описуваної ситуації. В аналізованій статті використовуються різні засоби творення комічного, які пов'язані з концептами ВІЙНА чи СВЯТО.

Зокрема, вперше образ Санта-Клауса з'являється саме в іронічному контексті:

Адже сталося те, чого чекали покоління й покоління. Вони марили цим у своїх чорно-білих, а згодом і кольорових снах, нескінченними запитаннями доводили до істерик батьків, дідусів і бабусь, навіть листи писали в далеку безвість... Тож як не радіти людству з нагоди вікопомної події, яка прославить рік минулий: Санта-Клаус матеріалізувався!

Гіперболізоване іронічне нагромадження також вказує і на часові межі, знову ж таки, в іронічному ключі: *марили цим у своїх чорно-білих, а згодом і кольорових снах.* Певна іронія виникає через конфлікт «очікування – реальність»:

Скільки вже разів втовкмачували світові, що все геніальне – насправді просте, як яблуко. Так в історії з Санта-Клаусом: шукали його під новорічною ялинкою десь у Гренландії, а він, виявляється, поруч.

Маємо тут просторову характеристику концепту, автор акцентує антонімічні зв'язки.

Автор актуалізує емоційний складник метафоричної конструкції ВІЙНА – ЦЕ СВЯТО, наприклад, у такому контексті:

І головне – всепоглинаюча доброта, чуйність, любов до ближнього. Справжні санта-клауси, яким повинен завдячувати світ (196 тисяч чоловік, причому виключно добровольці, 400 бойових літаків, 600 вертольотів, 300 танків, 450 плаваючих всюдиходів), несуть у різні його кінці різдвяне умиротворення буквально з надзвуковою швидкістю. У їх подарункових мішках порипують скрижалі з викарбуваними на них посланнями вашінгтонських миротворців.

Контраст між реальною атмосферою війни, яку створює документальна фіксація кількості військових і техніки, й атмосферою свята, передусім в емоційному виявленні (*всепоглинаюча доброта, чуйність, любов до ближнього; різдвяне умиротворення*), створює іронічно-сатиричний ефект, викриваючи реальні наміри політики США, про що свідчить сполука *справжні санта-клауси*. Уживання маленької літери графічно маркує появу метафоричної конструкції.

Висновки. В аналізованому тексті когнітивна метафора передусім слугує для вираження викривальної позиції автора. Водночас використання концептуальної метафори показує певні аспекти світобачення того періоду, зокрема ставлення до політики США. Автор підкреслює протиставлення «свій – чужий». Найчастіше когнітивна метафора вживається в іронічних контекстах, завдяки чому вона більш експресивна і має більший вплив на читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брославська Л.Я. Концепт «війна» в англомовній картині світу: доконцептуальні основи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.* 2013. № 1051(73). С. 46–51.
2. Вільчинська Т.П. Концепт «війна»: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії.* 2017. Вип. 34. С.110–114.
3. Гошилик Н.С. Дискурсивні характеристики темпоральних соціокультурних концептів ДЕНЬ ТИЖНЯ, МІСЯЦЬ, ПОРА РОКУ, СВЯТО. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6045/1/Goschilik.pdf> (дата звернення: 30.10.2019).
4. Попова З., Стернин И. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ: Восток-Запад, 2010. 314 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
6. Ткаченко Ю.В. Негативна нормативна оцінка в медіатекстах про свята. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2015_138_70 (дата звернення: 06.11.2019).
7. Ткаченко Ю.В. Дискурсивна рецепція релігійних свят у радянській пресі: мовні засоби відчуження й рефреймінгу. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2016. Вип. 769. С. 51–55.
8. Хомчак О. Формування асоціативно-вербальної моделі концепту свята. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/795> (дата звернення: 15.09.2019).
9. Яворська Г. Концепт «війна»: семантика і прагматика. URL: <http://jlingst.donnu.edu.ua/article/view/5582/5609> (дата звернення: 15.09.2019).
10. Lakoff G., Johnsen M. *Metaphors we live by.* London: The university of Chicago press. 2003. 276 p.

РОЗДІЛ 2 РОСІЙСЬКА МОВА

УДК 81-23

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.8>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ И НАРРАТИВНЫЙ РЕЖИМ ВРЕМЕНИ РУССКИХ ГЛАГОЛОВ

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТА НАРРАТИВНИЙ РЕЖИМ ЧАСУ РОСІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ

STRUCTURAL-SEMANTIC CLASSIFICATION AND NARRATIVE TIME REGIME OF RUSSIAN VERBS

Панахлы С.Т.,

orcid.org/0000-0001-9602-279X

кандидат филологических наук,

*преподаватель кафедры иностранных языков
Азербайджанского медицинского университета*

Алджанова А.Дж.,

orcid.org/0000-0003-7811-453K

*преподаватель кафедры иностранных языков
Азербайджанского медицинского университета*

Гусейнова З.С.,

orcid.org/0000-0001-7865-312Z

*преподаватель кафедры иностранных языков
Азербайджанского медицинского университета*

В статье впервые рассматривается структурно-семантическая классификация русских глаголов, которая учитывается при преподавании русского языка в высших учебных заведениях. Несмотря на то, что в лингвистике, в том числе и русистике, встречаются многочисленные исследования глаголов, нарративный режим глагольного времени не был достаточно изучен до настоящего времени, что обуславливает актуальность исследования. В зависимости от аспекта рассмотрения представляется возможным выделить самостоятельные, вспомогательные, связочные, модальные разряды глаголов в русском языке. Данные группы и разряды глаголов значительно отличаются друг от друга. Чтобы выявить их отличительные и сходные свойства и черты, необходимо подходить к данному вопросу комплексно. С этой точки зрения новизной исследования является новый подход к данному вопросу в нарративном освещении. Структурно-семантические особенности обуславливают функционирование категории времени. С точки зрения смещения значений временных форм категория времени рассматривается в нарративном режиме. В ходе исследования впервые, согласно их структурно-семантическим характеристикам, рассматривается дифференциация глаголов. Методом для исследования являются описательно-сравнительный и исторически-сравнительный методы лингвистики. Также отдельно рассматриваются предельные и неопредельные глаголы, которые определяются по характеру стремления к завершению действия. Анализируется нарративное прошлое время, нарративное настоящее время и нарративное будущее время, сравниваются их общие и отличительные характеристики и значения в языке и речи. Подводя итоги, отмечаем, что в нарративном режиме доминируют формы прошедшего времени. Формы настоящего и будущего времени в нарративном режиме практически не представлены и выражают значения постоянных, вневременных действий, событий. Результаты исследования имеют практическую значимость для исследователей, которым интересна и актуальна данная тема, а также изложенные материалы в ходе исследования могут быть полезны для педагогов в процессе преподавания русского языка как иностранного.

Ключевые слова: самостоятельные глаголы, вспомогательные глаголы, связочные глаголы, модальные глаголы, нарративный режим, категория времени.

У статті вперше розглядається структурно-семантична класифікація російських дієслів, яка враховується під час викладання російської мови у вищих навчальних закладах. Незважаючи на те що в лінгвістиці, в тому числі й русистиці, зустрічаються численні дослідження дієслова, нарративний режим дієслівного часу недостатньо вивчений до теперішнього часу, що зумовлює актуальність дослідження. Залежно від аспекту вивчення видається можливим виділити самостійні, допоміжні, зв'язкові, модальні розряди дієслів у російській мові. Ці групи й розряди дієслів зна-

чно відрізняються один від одного. Щоб виявити їх відмінні та подібні властивості й риси, необхідно підходити до цього питання комплексно. Із цього погляду новизною дослідження є новий підхід до цього питання в наративному висвітленні. Структурно-семантичні особливості зумовлюють функціонування категорії часу. З погляду зміщення значень часових форм категорія часу розглядається в наративному режимі. У ході дослідження вперше, згідно з їх структурно-семантичними характеристиками, розглядається диференціація дієслів. Методом для дослідження є описово-порівняльний та історично-порівняльний методи лінгвістики. Також окремо розглядаються граничні й ненасичені дієслова, які визначаються за характером прагнення до завершення дії. Особливо аналізується наративний минулий час, наративний цей час і наративний майбутній час, порівнюються їх спільні та відмінні характеристики й значення в мові та мовленні. Підводячи підсумки, відзначаємо, що в наративному режимі домінують форми минулого часу. Форми теперішнього й майбутнього часу в наративному режимі практично не представлені та висловлюють значення постійних, позачасових дій, подій.

Результати дослідження мають практичну значимість для дослідників, для яких цікава й актуальна ця тема, а також викладені в ході дослідження матеріали можуть бути корисні педагогам у процесі викладання російської мови як іноземної.

Ключові слова: самостійні дієслова, допоміжні дієслова, зв'язкові дієслова, модальні дієслова, наративний режим, категорія часу.

There is discussing for the first the structural-semantic classification of Russian verbs, which is of significant importance in teaching the Russian language in higher education in the article. Despite of the fact that in linguistics, including Russian studies, there are numerous studies of verbs, the narrative mode of the verb tense has not been sufficiently studied to date, which determines the relevance of this study. Depending on the aspect of consideration, it seems possible to distinguish independent, auxiliary, connective, modal categories of verbs in Russian language. These groups and categories of verbs are significantly different from each other. To identify their distinctive and similar properties and features it is necessary to approach this issue in an integrated manner. From this point of view, the novelty of this study is a new approach to this theme in narrative coverage. Structural and semantic features determine the functioning of the category of time. e forms, the category of time is considered in a narrative mode. During the study for the first time according to their structural and semantic characteristics, the differentiation of verbs is considered. The method for this study is the descriptive-comparative and historical-comparative methods of linguistics. Here, limiting and non-limiting verbs are also considered separately, which are determined by the nature of the desire to complete the action. The article especially analyzes the narrative past tense, narrative present tense and narrative future tense, compares their general and distinctive characteristics and meanings in language and speech. Summing up, it is noted that in the narrative mode forms of the past tense dominate. Forms of the present and future tense in a narrative mode are practically not presented and express the values of constant, timeless actions, events. The results of this study are of practical importance for researchers who are interested and relevant to this topic, as well as the materials presented during the study can be useful for teachers in the process of teaching Russian as a foreign language.

Key words: independent verbs, auxiliary verbs, connected verbs, modal verbs, narrative mode, category of time.

Постановка проблеми. В лінгвістической літературе можно встретить много материалов и исследований, связанных с глаголами и их видовременными формами. Поскольку глагол является главным звеном в лексическом составе языка и речи, он всегда находится в центре внимания исследователей разных областей, особенно лингвистов. Будучи флективным языком, глаголы русского языка еще недостаточно изучены, что и обуславливает актуальность данной темы.

В составе глаголов русского языка, на наш взгляд, могут быть выделены определенные структурно-семантические группы или разряды, которые отличаются один от другого как по характеру лексического значения, так и в структурном отношении.

Анализ последних исследований и публикаций. Попытки рассмотрения русских глаголов в структурно-семантическом плане до сих пор не предпринимались в отечественной лингвистике, в ней мы можем обнаружить лишь различные подходы к семантической классификации русской глагольной лексики [8, с. 59–81; 6, с. 105–111; 17, с. 396–410]. Дифференциация глаголов согласно их структурно-семантическим харак-

теристикам производится впервые, в связи с тем что выделение структурно-семантических разрядов необходимо нам для установления сферы действия грамматической категории времени русского глагола.

Постановка задачи. Главная цель исследования – рассмотреть нарративный режим времени русских глаголов в рамках структурно-семантической классификации.

Изложение основного материала. В зависимости от аспекта рассмотрения представляется возможным выделить следующие разряды глаголов.

Самостоятельные глаголы. Их абсолютное большинство. Они выражают действие или состояние предмета или лица и выступают в качестве самостоятельного члена предложения.

Вспомогательные глаголы. Термин «вспомогательные глаголы» встречается в современной лингвистике достаточно редко и не получает четкой, общепринятой формулировки. По А.А. Шахматову, вспомогательными являются глаголы, не обнаруживающие в двусказуемых сочетаниях полноты своего значения [16, с. 466]. Г.А. Золотова относит

к вспомогательным (неполнозначительным) глаголам связочные, модальные и фазисные глаголы, в связи с тем что они не образуют самостоятельных компонентов предложения [8, с. 156–158]. Под вспомогательными глаголами мы понимаем грамматический класс глаголов, выполняющих служебную, морфологическую функцию и служащих для образования сложных форм глагола. В отличие от Г.А. Золотовой, мы полагаем, что к группе вспомогательных глаголов не следует относить связочные и модальные глаголы, так как они выполняют собственные, только им свойственные функции и имеют свой узкий круг значений. К группе вспомогательных глаголов нам представляется целесообразным отнести глаголы типа *стать, сделаться, становиться, приходиться, оставаться, оказаться, начать (начинать), приняться (приниматься), продолжать, кончить (кончать), прекратить (прекращать), бросить (бросать)* в значении «кончить, кончать» и др., например: *Я уже начинаю забывать про дом с мезонином, и лишь изредка, когда пишу или читаю, вдруг ни с того ни с сего припоминается мне то зеленый огонь в окне, то звук моих шагов, раздавшихся в поле ночью, когда я, влюбленный, возвращался домой и потирал руки от холода* (Чехов А. Дом с мезонином).

Связочные глаголы. Термин «связочные глаголы» представлен в лингвистической литературе достаточно широко (Адмони [1], Арутюнова [2], Всеволодова [5], Селиверстова [14], Шахматов [16] и др.). Под связкой, как правило, понимается глагол *быть* в функции предиката [14, с. 594]. Бытует мнение, что связками могут быть и такие глаголы: *являться, представлять, представлять собой, составлять, служить, выступать чем (как что), заключаться (в чем), состоять (в чем), сводиться (к чему)*, в связи с тем что данные глаголы являются полузнаменательными и выступают в виде связки «*есть*», оставаясь вспомогательными средствами [8]. Однако данный подход к рассмотрению связочных глаголов не распространен. Мы полагаем, что к связочным глаголам следует отнести глаголы *есть* и *быть*, так как что они, зачастую употребляясь в составе именного сказуемого, выполняют ряд задач по организации предложения, которые обычно осуществляются полнозначными глаголами, например: *Моя сестра была учительницей; У меня есть эта книга.*

Модальные глаголы. В русской лингвистической традиции модальные глаголы никогда не выделялись в особый семантический класс ввиду того, что в традиционном понимании модальность в русском языке выражается посредством накло-

нений, служебных слов, синтаксических средств (ср. Космеда [10], Петров [13]). Однако нам представляется, что выделение модальных глаголов в русском языке необходимо, в связи с тем что они в большинстве случаев употребляются в сочетании с каким-либо глаголом действия или состояния, являясь при этом частью составного глагольного сказуемого, и выражают при этом возможность, желательность, необходимость какого-либо действия или состояния. К модальным мы относим такие глаголы, как *хотеть, желать, мочь, уметь, намереваться, пытаться, стараться, отказываться, надеяться, бояться* и др. Например: «*О, ради такой девушки молено не только стать земцем, но даже истаскать, как в сказке, железные башмаки*» (Чехов А. Дом с мезонином); «*Боюсь тебе наскучить*».

Следует упомянуть здесь, что вспомогательные, связочные и модальные глаголы могут быть знаменательными и выступать в качестве самостоятельного члена предложения, например: «*Работы в области расщепления атомного ядра начались в Англии лишь немногим позже, чем во Франции, и тоже при правительственной поддержке*» (Овчинников. Горячий пепел); «*Вы тогда были воодушевлены и много говорили, были очень интересны, и, признаюсь, я даже увлеклась вами немножко*»; «*Но этого никогда не будет – человечество вырождаться, и от гения не останется и следа*»; «*Я имею на этот счет очень определенное убеждение, уверяю вас, – ответил я, а она закрылась от меня газетой, как бы не желая слушать*»; «*Мне не хотелось домой, да и незачем было туда идти*» (Чехов А. Дом с мезонином). В подобных случаях наша структурно-семантическая характеристика на них не распространяется.

По характеру стремления к завершению действия отметим предельные и непредельные глаголы (классификация глаголов на предельные и непредельные принимается большинством современных лингвистов: А.В. Бондарко, Ю.С. Масловым и др., мы в данном случае включаем предельные и непредельные глаголы в свою структурно-семантическую классификацию, в связи с тем что они особенным образом влияют на образование категории времени в русском языке):

1. Предельные глаголы выражают действия, которые по своему характеру направлены на его завершение. Пределом тому может послужить переход в другое состояние субъекта либо объекта действия, достижение определенного результата, например: *Спортсмен улучшил свой предыдущий рекорд; Наконец я нашел то, что*

искал; Было уже одиннадцать часов, когда я проснулся и т. д.

2. Непредельные глаголы называют действия, которые к своему завершению не стремятся. К таким глаголам относятся глаголы, обозначающие *постоянные свойства предметов* (Земля движется вокруг своей оси), состояние предмета (Она радовалась весь вечер), ту или иную деятельность или род занятий (Он пилотирует самолеты уже на протяжении десяти лет), отношения (Его поведение значительно отличается от образцового), нецеленаправленные действия или процессы с неактивным субъектом (Дождь льет как из ведра, не прекращаясь ни на минуту).

Таким образом, мы считаем, что структурно-семантические особенности обуславливают образование и употребление глагольных форм, следовательно, и функционирование категории времени.

Время представляет собой сложную грамматическую категорию, требующую рассмотрения не только в контексте употребления и значения некоторых грамматических форм, но и со структурно-семантической и синтаксической точек зрения, что осуществляется здесь впервые.

Однако при рассмотрении грамматического времени с позиции режима интерпретации (по Е.В. Падучевой) возникает вопрос, что в повествовательном тексте момент речи персонажей не совпадает с моментом речи читающего, то есть для временной формы первостепенным является не точка отсчета, а «текущий момент текстового времени» [12, с. 286].

В связи с этим обнаруживается некоторое смещение значения временных форм. Так, например, прошедшее время в нарративном режиме может служить точкой отсчета, тогда как настоящее также используется в повествовании о прошлом. В результате подобного смещения обе временные формы по своему значению зачастую становятся синонимичными. Что касается будущего времени, то оно является таковым только лишь относительно текущего момента текстового времени.

Следует отметить и тот факт, что для каждого речевого режима характерно тяготение к определенным временным формам. Так, в речевом режиме наиболее употребительными являются формы презенса, прошедшего несовершенного, присутствует большое количество форм будущего совершенного и несовершенного, тогда как в нарративном режиме наиболее употребительными являются формы прошедшего совершенного, формы настоящего времени встре-

чаются изредка, а будущее можно встретить лишь в единичных случаях.

Для выражения временных значений может быть использована определенная структура предложения, в данном случае речь уже идет о синтаксическом времени.

Нарративному режиму или режиму повествовательного текста присущ определенный набор временных форм, которые обладают собственной семантикой и характеризуются по признаку отнесенности к текущему моменту текстового времени.

Учитывая сложность и многоаспектность категории времени, считаем необходимым рассмотреть её по следующим критериям:

1. критерий характера временной отнесенности;
2. структурно-семантический критерий;
3. синтаксический критерий.

1. По принципу временной отнесенности к моменту речи в русском языке можно выделить три временных значения: значения предшествования моменту речи, одновременности с моментом речи и следования за моментом речи. В связи с тем что временные формы взаимодействуют с категорией вида, в плане предшествования можно выделить такие формы, как прошедшее совершенное и несовершенное, в плане следования – будущее совершенное и несовершенное.

Следует особо подчеркнуть, что повествовательный текст тяготеет к определенному набору грамматических форм времени, наиболее употребительной здесь (около 75–80% случаев употребления) является форма прошедшего времени (совершенного и несовершенного видов). Второе место в повествовательном тексте занимает настоящее время (на его долю приходится около 20%–25%). Будущее время в повествовательном тексте практически не представлено (количество случаев употребления менее 1%).

Временные формы настоящего и прошедшего нарративного являются синонимичными, т. к. обе они используются для обозначения действия, относящегося к прошлому. Нарративное употребление настоящего времени часто называют настоящим историческим (*praesens historicum*). М.Я. Гловинская отмечает, что при использовании настоящего нарративного возникает ощущение того, что действие происходит «как бы на глазах у говорящего» [7, с. 106], например: «Вхожу в губернаторскую ложу (меня пригласили туда в антракте), смотрю – рядом с губернаторшей Анна Алексеевна, и опять то же самое неотразимое, бьющее впечатление красоты и милых

ласковых глаз, и опять то же чувство близости» (Чехов А. О любви). Настоящее нарративное время помещает читателя в пространство и время, в котором находится повествователь, например: «И кабатчик и конокрады покойно спят, а мы, порядочные люди, раздражаем друг друга и спорим» (Чехов А. Дом с мезонином).

Настоящее нарративное время

Настоящее нарративное время располагает рядом различных значений, как актуальных, так и неактуальных. Выделяя значения настоящего, прошедшего и будущего времен как в нарративном режиме, так и в речевом, мы учитываем классификации, предложенные В.В. Виноградовым [4], Н.И. Формановской [15], А.В. Бондарко [3], И.Г. Милославским [11], М.Я. Гловинской [7] и М.И. Всеволодовой [5], адаптируя и дополняя их при этом согласно нашим задачам и собранному практическому материалу.

Настоящее нарративное имеет только одно актуальное значение – расширенное значение, то есть такое, при котором действие осуществляется в определенный момент речи, при этом охватывая некоторый отрезок прошлого, а иногда имеющий продолжение в будущем, например: «Профессор Энрико Ферми, который вместе с доктором Лео Сцилардом и другими учеными работает над этой проблемой, едет в Вашингтон и позвонит Вам в управление» (Овчинников. Горячий пепел).

Настоящее нарративное может иметь и неактуальные значения:

1. значение **статичности, постоянства, повторения**, например: «*Науки и искусства, когда они настоящие, стремятся не к временам, не к частным целям, а к вечному и общему, – они ищут правды и смысла жизни, ищут бога, душу, а когда их пристегивают к нуждам и злобам дня, к аптечкам и библиотечкам, то они только осложняют, загромождают жизнь*» или «*Все эти мелкие подробности я почему-то помню и люблю, и весь этот день помню, хотя не произошло ничего особенного*» (Чехов А. Дом с мезонином);

2. значение настоящего абстрактного, то есть такого настоящего, при котором действие **не имеет связи с моментом речи и понимается в широком смысле**, например: «*Обыкновенно любовь поэтизируют, украшают её розами, соловьями, мы же, русские, украшаем нашу любовь этими роковыми вопросами, и притом выбираем из них самые неинтересные*» (Чехов А. О любви);

3. изобразительное настоящее (описательное) выходит за рамки момента речи, выполняет художественную функцию, например: «*В при-*

лив все исчезает, волны бьют прямо в паранет, но в отлив воцаряется апофеоз джоггинга», «Поднимается занавес; открывается вид на озеро; луна над горизонтом, отражение ее в воде; на большом камне сидит Нина Заречная, вся в белом» (Аксенов. Редкие земли);

4. комментирующее настоящее, употребляется в ремарках, объяснениях, совпадает с моментом текстового времени «Входят Полина Андреевна и Дорн» (Чехов А. Дом с мезонином).

Таким образом, настоящее нарративное в современном русском языке сохраняет исконное свое значение и указывает на действие, не ограниченное временем.

Прошедшее нарративное время

Прошедшее время в нарративном режиме является основным, базовым, а в повествовательной части текста единственным, выражающим, как правило, текущий момент текстового времени, например: «Лидия, или, как её звали дома, Лида, говорила больше с Белокуровым, чем со мной» (Чехов А. Дом с мезонином). Прошедшее нарративное время, в отличие от настоящего, дистанцирует повествователя и описываемую ситуацию от читателя: «Он жил в саду во флигеле, а я в старом барском доме, в громадной зале с колоннами, где не было никакой мебели, кроме широкого дивана, на котором я спал, да ещё стола, на котором я раскладывал пасьянс» (Чехов А. Дом с мезонином).

Прошедшее нарративное, также как и настоящее, по нашим данным, может иметь различные оттенки значения. Для прошедшего времени несовершенного вида, помимо актуального значения предшествования моменту речи, характерны два неактуальных оттенка значения:

1. ироническое отрицание действия: «Боялся я его!» в смысле «не боюсь я его»;

2. значение пренебрежительного отношения к чему-либо: «Плевал он на этот выговор».

Прошедшее время совершенного вида в актуальном значении обозначает действие, осуществившееся в определенный момент прошлого, в неактуальном значении прошедшее совершенное может обозначать действия, которые случаются в нарративном будущем, часто с эмоционально-экспрессивным оттенком, например: «Так я и поверил!», «Как же, испугался я!».

Таким образом, при описании прошедшего времени приходится обязательно отмечать видовую характеристику действия.

Будущее нарративное время

В повествовательном тексте, как уже отмечалось ранее, будущее время практически не

представлено. Основная функция форм будущего времени в нарративном режиме заключается в том, чтобы повествователь мог как бы забежать вперед, приоткрыть некоторые стороны сюжета: «Интересная семья, – сказал Белокуров. – Пожалуй, сходим к ним как-нибудь» (Чехов А. Дом с мезонином); «Хорошо, я доложу фюреру о нашем совещании и извещу вас о решении насчет масштабов дальнейших работ, – заключил Шпееру» (Овчинников. Горячий пепел).

Выводы. Формы прошедшего времени являются доминирующими в нарративном режиме,

формы настоящего и будущего времени здесь практически не представлены и выражают не собственные значения настоящего и будущего времени, а значения постоянных, вневременных действий, событий.

Категория времени в русском языке неотрывна от категории вида. Форма настоящего времени русского глагола сохранила древние значения. Форманты, используемые для выражения настоящего времени в современном русском языке, восходят к общеиндоевропейскому состоянию.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Адмони В.Г. Нулевая связка, связочный глагол и грамматика зависимостей. *Вопросы языкознания*. 1983. № 5. С. 34–42.
2. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Москва : Наука, 1976. 383 с.
3. Бондарко А.В. Теория морфологических категорий и аспектологические исследования. Москва : Языки славянской культуры, 2005. 620 с.
4. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). Москва : Русский язык, 2001. 717 с.
5. Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Москва : Из-во МГУ, 2000. 502 с.
6. Гиро-Вебер М. Вид и семантика русского глагола. *ВЯ*. 1990. № 2. С. 102–112.
7. Гловинская М.Я. Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола. Москва : Наука, 1982. 155 с.
8. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва : КомКнига, 2005. 352 с.
9. Колтунова М.В. Связочные разновидности биноминативных предложений. *Международная ассоциация преподавателей русского языка и литературы*. URL: <http://www.mapryal.org/vestnik/vestnik45/problems.shtml> (дата обращения: 20.04.2018).
10. Космеда Т.А. Категория оценки и категория модальности: точки соприкосновения и отличия. *Вопросы функциональной грамматики*. Вып. 4. Москва, 2002. С. 94–103.
11. Милославский И.Г. Морфологические категории современного русского языка. Москва : Просвещение, 1981. 254 с.
12. Падучева Е.В. О семантике синтаксиса. Москва : КомКнига, 2007. 296 с.
13. Петров Н.Е. О содержании и объеме языковой модальности. Новосибирск : Наука, 1982. 161 с.
14. Селиверстова О.Н. Труды по семантике. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 960 с.
15. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения. Москва : Наука, 1955. 421 с.
16. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. Москва : URSS, 2007. 624 с.
17. Шведова Н.Ю. Русский язык. Избранные работы. Москва : Языки славянской культуры, 2005. 640 с.

РОЗДІЛ 3 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'34

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.9>

ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ВІЙСЬКОВИХ ПРОМОВ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

PROSODIC FEATURES OF ENGLISH MILITARY SPEECHES IN TERMS OF GENDER

Волкова І.В.,

*orcid.org/0000-0003-1378-7001**викладач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

У статті представлено результати експериментально-фонетичного дослідження особливостей просодичної організації промов представників генеральського складу Збройних сил США з урахуванням гендерного аспекту. З огляду на стрімкий розвиток військової сфери та її вплив на суспільне життя сьогодення доцільним є детальне вивчення різних аспектів сучасного військового дискурсу, зокрема специфіки його просодичного оформлення, адже просодія є важливим засобом передачі змісту і мети висловлень. Крім того, зважаючи на зростання чисельності жінок, які займають керівні посади у лавах збройних сил різних країн світу, особливо цікавим є проведення фонетичних досліджень із урахуванням гендерного аспекту.

Під час проведення дослідження особливу увагу було приділено детальному розгляду основних просодичних параметрів (темпу, паузації, мелодики мовлення та інтенсивності). Аналіз кожного параметру проводився на двох рівнях – перцептивному (аудитивний аналіз із залученням професійних аудиторів-фонетистів) та акустичному (електроакустичний аналіз із використанням спеціальних комп'ютерних програм для обробки звукового сигналу). Основне завдання на кожному етапі дослідження полягало у визначенні специфіки функціонування відповідного просодичного параметра у професійному мовленні військовослужбовців генеральського складу Збройних сил США.

Результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження військових промов представників обох гендерних груп дають підстави стверджувати, що просодичне оформлення професійного мовлення жінок- та чоловіків-генералів Збройних сил США не є гендерозумовленим. Функціонування основних просодичних параметрів залежить здебільшого від загальних умов розгортання дискурсу, рівня підготовленості мовців до виступів, а також індивідуальних особливостей мовлення. Крім того, дослідження показало, що у своїх промовах представниці генеральського складу Збройних сил США тяжіють до наслідування домінантності, притаманної чоловікам, підвищуючи таким чином рівень довіри до своїх слів та більш ефективного впливу на реципієнта.

Подальші наукові розробки з обраної проблематики дозволять більш точно встановити специфіку просодичного оформлення сучасного англомовного військового дискурсу з урахуванням гендерного аспекту.

Ключові слова: просодія, експериментально-фонетичне дослідження, гендер, військовий дискурс, військова промова.

The results of the experimental-phonetical research of prosodic organization of speeches of representatives of the US Armed Forces general staff in terms of gender are given in the article. Taking into account current impetuous development of military sphere and its influence on today's social life, the profound study of different aspects of modern military discourse is reasonable in contemporary linguistics. One of the most interesting aspects of the military discourse research is the detection of the specificity of its prosodic organization. Prosody plays the great role in military discourse, helping to render not only the content, but also the purpose of the message in the process of military professional communication. Moreover, considering the fact of women's role transformation in modern society, we can observe the rapid growth in number of servicewomen in military formations all over the world. Many of them reach the grade of general and obtain leading positions in the structures of the Armed Forces. One of the countries with the biggest number of women-generals is the United States of America. That leads us to the experimental-phonetical research of the US women-generals' professional speech to find the peculiarities of its prosodic features in comparison with the latter of their men-colleagues.

While conducting our experimental-phonetical research the biggest attention was paid to such prosodic parameters, as tempo, pauses, speech melody and intensity. The specificity of each prosodic parameter was analyzed on two levels – perceptive (with the help of professional phoneticians) and acoustic (using special audio software).

The obtained results have shown that the prosodic organization of military speeches of female- and male-representatives of the general staff of the US Armed Forces is not specified by their gender and depend mostly on the conditions of discourse development and individual peculiarities of speakers. Moreover, it was noticed, that women-generals tend to

follow the masculine features, inherent to their male colleagues, within the framework of their professional communication to have greater influence on their subordinates and audience in general.

Further experimental-phonetical research will help to specify the features of modern military discourse organization taking into account the gender of the participants of military communication.

Key words: prosody, experimental-phonetical research, gender, military discourse, military speech.

Постановка проблеми. Посилення міжнародної військової співпраці та глобалізаційні процеси сьогодення спонукають науковців до більш детального вивчення різних аспектів сучасного військового дискурсу. Минуле століття відзначилося кардинальною зміною ролі та місця жінки у суспільстві. Ці зміни своєю чергою вплинули і на подальший розвиток військової сфери. Чисельність представниць жіночої половини людства у військових структурах різних країн світу зростає кожного року. Все більше жінок обіймають вищі керівні посади у лавах збройних сил багатьох країн світу. Проте дослідження відмінностей професійного мовлення жінок- та чоловіків-військовослужбовців, зокрема гендерної зумовленості просодичної організації військових промов, все ще залишається поза фокусом наукових розвідок, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

У межах цієї статті передбачено проведення порівняльного аналізу основних просодичних параметрів, властивих мовленню жінок- та чоловіків-військовослужбовців вищого офіцерського складу Збройних сил США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям проведеного експериментально-фонетичного дослідження стали наукові праці видатних фонетистів, які займалися вивченням просодичних особливостей різних видів дискурсу, зокрема А.А. Калити, Ю.М. Захарової та інших.

Попередні дослідження особливостей просодичного оформлення англomовних військових промов військовослужбовців вищого офіцерського складу Збройних сил США [3; 4; 5; 6; 7] дали змогу отримати початкові дані щодо просодичної організації англomовного військового дискурсу із урахуванням гендерного аспекту. Однак вони вимагали верифікації отриманих даних та збільшення загального об'єму матеріалів дослідницького корпусу для отримання більш точних та достовірних результатів нашого експериментально-фонетичного дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей просодичного оформлення англomовних промов жінок- та чоловіків-військовослужбовців генеральського складу різних родів військ Збройних сил США шляхом проведення експериментально-фонетичного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Під час проведення дослідження основну увагу було приділено детальному розгляду таких просодичних параметрів професійного мовлення генералок та генералів, як темп, паузація, мелодика та інтенсивність.

Кожен параметр досліджувався на двох рівнях – перцептивному (проведення аудитивного аналізу із залученням професійних аудиторів-фонетистів) та електроакустичному (із використанням спеціальних комп'ютерних програм для обробки звуку, зокрема Speech Analyzer 3.0.1, SFS WASP Version 1.5, Sound Forge Pro 10.0 та Wavesurfer). Матеріалом слугували аудіо- та відеозаписи промов генералок та генералів Збройних сил США загальною тривалістю 240 хвилин.

Темпоральний компонент просодії є важливим засобом актуалізації інформаційної структури усного монологічного тексту, який пов'язаний зі змістовною структурою англomовного дискурсу [1, с. 362]. Зміни тривалості синтагм у досліджуваних промовах впливають на передачу мовцями смислу висловлювань.

Під час проведення аудитивного аналізу темпорального компоненту було визначено особливості реалізації синтагм (інтонаційних груп) у промовах. На цьому етапі аудитори не були обмежені у кількості прослуховувань матеріалу. Отримані результати свідчать про те, що синтагми у промовах генералів є тривалішими за синтагми у промовах генералок. Слід зауважити, що тривалість синтагм у промовах представників обох гендерних груп варіюється у різних структурних частинах промов. Так, у промовах генералок синтагми вступної частини є тривалішими, аніж синтагми основної та заключної частин промови, які при цьому характеризуються однаковою тривалістю.

Промовам генералів властиве поступове зростання тривалості синтагм від вступної до основної частини. У заключній частині тривалість синтагм зменшується, що свідчить про різке зростання темпу мовлення.

Електроакустичний аналіз дав змогу отримати показники абсолютної тривалості синтагм досліджуваних промов.

Було виявлено реалізацію широкого діапазону синтагм у промовах представників обох гендерних груп. За підрахунками, діапазон їх реалізації у професійному мовленні жінок-генералів становить в середньому від 250 до

3 243 мсек. У чоловіків цей діапазон сягає від 540 до 3 548 мсек.

Середня тривалість синтагм у вступній частині промов жінок становить 1 740 мсек, чоловіків – 2 008 мсек. Середня тривалість синтагм в основній частині сягає 1 180 мсек у промовах генералок та 2 456 мсек у промовах генералів. Середня тривалість синтагм у заключній частині промов становить 1 350 мсек у жінок та 1 280 мсек – у промовах чоловіків. Загальна середня тривалість синтагм у промовах жінок склала 1 284 мсек, чоловіків – 2 230 мсек.

Загалом показники тривалості синтагм у вступній, основній та заключній частинах промов генералів перевищують показники тривалості синтагм у промовах генералок.

Пауза, як важливий компонент темпоральної підсистеми просодії, відіграє важливу роль у сприйнятті мовлення та передачі змісту та мети висловлення.

Основним завданням аудитивного аналізу було визначення тривалості та функціональності пауз у промовах. При цьому тривалість пауз було поділено на п'ять груп – надкороткі, короткі, середні, довгі та наддовгі.

Було виявлено, що найчастіше вживаними у промовах представників обох гендерних груп є надкороткі паузи, що свідчить про підготовленість та неспонтанний характер промов.

Аудиторами також було відмічено вдавання мовців до психологічних пауз, основною функцією яких є посилення емоційності висловлювань. Слід зазначити, що частіше до таких пауз звертаються генералки, адже саме жінкам притаманна більша експресивність та емоційність висловлювань.

Крім того, у промовах представників обох гендерних груп було відмічено наявність пауз хезитації. Цікавим є той факт, що відсоток таких пауз у промовах генералок сягнув 1,7% від загальної кількості пауз, тоді як їх відсоток у промовах генералів становив 2,8% від загальної кількості.

Дані електроакустичного аналізу показали, що для промов обох гендерних груп, як чоловіків, так і жінок, надкороткою слід вважати паузу до 287 мсек, короткою – до 574 мсек, середньою – до 1 148 мсек, довгою – до 1 722, наддовгою – до 2 300 мсек.

Показники середньої тривалості пауз у промовах генералок є нижчими за показники генералів. Різниця показників середньої тривалості внутрішньосинтагменних пауз у промовах жінок та чоловіків-військовослужбовців становить

32 мсек, міжсинтагменних пауз – 174 мсек, міжфразових пауз – 243 мсек.

Внутрішньосинтагменні паузи становлять більшу частину від загальної кількості пауз у промовах як жінок, так і чоловіків-військовослужбовців.

Розрахунки коефіцієнту паузації (відношення загальної тривалості звучання промови із урахуванням паузи до загальної фонаційної тривалості х звучання) показали, що для жінок-військовослужбовців коефіцієнт паузації становить 1,24, для чоловіків – 1,37.

Загалом результати проведеного аналізу паузного оформлення професійного мовлення генералів та генералок Збройних сил США показали, що паузне оформлення залежить від ситуації особливостей розгортання дискурсу та індивідуальних особливостей мовця.

Як відомо, компоненти інтонації корелюють із певними інтонаційними характеристиками. Мелодика співвідноситься із частотою основного тону (далі ЧОТ).

Серед компонентів мелодики мовлення у ході дослідження було приділено увагу висотно-тональному рівню, діапазону, інтервалу та швидкості.

Аудитивний аналіз дав змогу визначити інтонаційні контури синтагм із урахуванням структурної частини промови, а також виявити особливості локалізації частотних максимумів у синтагмах.

Представники обох гендерних груп у своєму професійному мовленні задіюють різні інтонаційні контури залежно від структурної частини промов.

Аудитивний аналіз показав, що у вступній частині промов генералок переважають інтонаційні контури “Pre-Head+Head+Nucleus+Tail” та “Head+Nucleus+Tail”. У вступній частині промов генералів найчастіше вживаними є синтагменні структури “Pre-Head+Head+Nucleus+Tail”.

Основна частина промов як генералок, так і генералів характеризується переважанням інтонаційного контуру “Pre-Head+Head+Nucleus+Tail”.

Заключна частина промов як жінок, так і чоловіків характеризується використанням інтонаційного контуру “Pre-Head+Head+Nucleus+Tail”. При цьому генералки також часто вдаються до контурів “Pre-Head+Head+Nucleus” та “Head+Nucleus+Tail”, а генерали – до синтагменної структури “Head+Nucleus+Tail”.

Аналіз локалізації частотних максимумів на перцептивному рівні показав, що максимальні показники ЧОТ у промовах представників обох гендерних груп локалізуються у шкалі синтагми,

рідше – у ядрі синтагми. Локалізація частотних максимумів у передшкالی є більш властивою для генералок, що свідчить про більшу експресивність висловлень.

Електроакустичний аналіз дав змогу більш точно встановити такі характеристики мелодійного контуру військових промов, як частотний діапазон, інтервал та швидкість зміни ЧОТ).

Частотний діапазон визначався шляхом знаходження різниці між усередненим максимальним та усередненим мінімальним показниками ЧОТ із урахуванням структурної частини промов. Максимальний показник значення ЧОТ у кожній структурній частині промови прирівнювався до 100%, після чого умовно сегментувався на п'ять зон [2, с. 238]: вузька (до 20%), звужена (21–40%), середня (41–60%), розширена (61–80%) та широка (81–100%).

Це дало змогу встановити межі кожної зони градації діапазону ЧОТ. Отримані дані показали, що частотний діапазон промов генералок ширший за діапазон їхніх колег-чоловіків.

Показники частотного інтервалу у промовах представників обох гендерних груп вказують на незначні варіювання відповідно до структурної частини досліджуваних промов.

Дослідження швидкості зміни ЧОТ показали, що промови генералок відрізняються підвищенням швидкості зміни ЧОТ в основній частині порівняно зі вступною частиною промов. Швидкість зміни ЧОТ в основній та заключній частинах залишається на одному рівні. Промови генералів характеризуються зниженням швидкості зміни ЧОТ в основній частині проаналізованих промов та поступовим зростанням показників у заключній їх частині.

Під час проведення експериментально-фонетичних досліджень гучність (на перцептивному рівні) та інтенсивність (на акустичному рівні) є важливим параметром, який у взаємодії з іншими параметрами просодичної системи надає висловлюванню певного конкретного смислу [2, с. 124–125].

Під час дослідження динамічних характеристик професійного мовлення генералів та генералок враховувалися такі ознаки: показники максимальних та мінімальних пікових амплітуд інтенсивності та їх локалізація у синтагмі; усереднене значення амплітуди інтенсивності із урахуванням структурної частини промов; силовий діапазон.

Під час аудитивного аналізу аудиторі мали визначити особливості реалізації гучності у синтагмах на перцептивному рівні, враховуючи при

цьому структурну частину промов. Крім того, необхідно було встановити локалізацію максимальних та мінімальних показників гучності у синтагмах.

Вступна частина проаналізованих промов генералок відзначається помірною гучністю. Максимальні пікові амплітуди локалізуються у середині синтагм, а мінімальні – на початку та наприкінці синтагм.

Вступна частина промов генералів також характеризується помірною гучністю. При цьому максимальні та мінімальні показники гучності локалізуються у середині синтагм.

Основна частина промов генералок відзначається підвищенням рівня гучності, а максимальні та мінімальні пікові амплітуди локалізуються у середині фраз.

В основній частині промов генералів також відбувається незначне підвищення гучності. При цьому максимальні показники локалізуються на початку синтагм, тоді як мінімальні – у середині та наприкінці синтагм.

Заклучна частина промов генералок відзначається зниженням показників гучності. Максимальні пікові амплітуди локалізуються у середині синтагм, мінімуми – на початку.

У заключній частині промов генералів також спостерігається зниження рівня гучності. При цьому максимальні показники гучності локалізуються на початку синтагм, мінімальні – у їх середині.

Електроакустичний аналіз дав змогу встановити усереднені абсолютні показники інтенсивності у промовах генералок та генералів. Силовий діапазон визначався знаходженням різниці між усередненим максимальним та усередненим мінімальним показниками інтенсивності, враховуючи структурні частини промов.

Під час проведення аналізу було встановлено межі кожної зони градації діапазону інтенсивності, які варіюються залежно від структурної частини промови. Для цього максимальний показник значення інтенсивності у кожній структурній частині промови прирівнювався до 100%, після чого діапазон диференціювався на вузький (до 20%), звужений (21–40%), середній (41–60%), розширений (61–80%) та широкий (81–100%).

Отримані дані показали, що силовий діапазон промов генералок є ширшим за силовий діапазон промов їхніх колег-чоловіків.

Параметр інтенсивності у промовах представників обох гендерних груп реалізується у широкому силовому діапазоні.

Висновки. Таким чином, проведене експериментально-фонетичне дослідження дало змогу встановити специфіку функціонування основних просодичних параметрів (темпу, паузації, мелодики та інтенсивності) у військових промовах генералок та генералів Збройних сил США із урахуванням гендерного аспекту.

Результати дослідження темпорального компоненту просодії показали, що середня тривалість синтагм у професійному мовленні генералок та генералів має свої відмінності. Показники тривалості синтагм у вступній, основній та заключній частинах промов генералок є нижчими за показники їхніх колег-чоловіків.

Специфіка паузного оформлення військових промов представників обох гендерних груп полягає у широкому використанні надкоротких пауз. Крім того, військовослужбовці часто вдаються до психологічних пауз із метою більш ефективного впливу на слухача. Однак значних відмінностей паузної організації промов генералок та генералів виявлено не було.

Дослідження мелодійного компоненту інтонації показало, що представники обох гендерних груп задіюють у своєму професійному мовленні

широкий спектр інтонаційних контурів. Серед відмінностей функціонування цього параметра у проаналізованих промовах генералок та генералів слід виділити той факт, що професійне мовлення жінок характеризується більш широким частотним діапазоном та коротшим інтервалом зміни ЧОТ.

Аналіз показників інтенсивності не виявив суттєвих відмінностей у функціонуванні цього просодичного параметра у промовах представників обох гендерних груп.

Загалом проведене експериментально-фонетичне дослідження дає підстави стверджувати, що просодичне оформлення професійного мовлення генералок та генералів не є гендерозумовленим. Мовлення військовослужбовиць характеризується наслідуванням певного рівня маскулітності, притаманної чоловікам, для ефективного впливу на підлеглих та підвищення ступеня довіри до своїх слів під час промов.

Перспективним вбачається подальше детальне вивчення функціонування просодичних параметрів у професійному мовленні представників вищого офіцерського складу Збройних сил США із урахуванням гендерного аспекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Захарова Ю.М. Інтонаційна організація сучасного англійського мовлення. Київ. 2004. 84 с.
2. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання. Київ. 2001. 351 с.
3. Сердюк І.В. Просодичні засоби інтенсифікації висловлень. *Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди*. Харків. 2016. Вип. 43. С. 87–92.
4. Сердюк І.В. Особливості паузної організації англійської військової промови. *Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди*. Харків. 2016. Вип. 44. С. 130–136.
5. Сердюк І.В. Темпоральна реалізація синтагми в англійській військової промові. *Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди*. Харків. 2017. Вип. 46. С. 189–193.
6. Сердюк І.В. Особливості мелодійного контуру англійської військової промови: гендерний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (серія: «Філологія»)*. Одеса. 2017. Вип. 30 (Том 2). С. 44–48.
7. Сердюк І.В. Динамічні характеристики англійської військової промови в гендерному аспекті. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород. 2018. №6. С. 65–70.

ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС DEUTSCHE WELLE ЯК ДОДАТКОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

DEUTSCHE WELLE ELECTRONIC RESOURCE AS ADDITIONAL EDUCATIONAL MATERIAL

Ворона Т.О.,

orcid.org/0000-0001-7177-8563

*викладач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

Швидкий обмін інформацією стимулює впровадження застосування електронних ресурсів у навчання. Зрозуміло, що вивчення іноземної мови – це тривалий процес, який потребує великих зусиль з боку студента та викладача. Щоб додати різноманіття у проведення занять, пропонуємо розглянути електронний ресурс Deutsche Welle (DW) для різних рівнів.

Цей мультимедійний матеріал можна з легкістю використовувати на заняттях у навчальних закладах. Можна доступно вивчати іноземну мову в онлайн режимі, навіть не виходячи з дому. Сайт пропонує велику кількість аудіо-матеріалу та відеоряду. Що найголовніше, DW підлаштовується під свого користувача, враховуючи вік та інтереси. Якщо той чи інший відеоматеріал є занадто важким, можна обрати за допомогою пошуку легший рівень, аби краще сприймати інформацію та не перевантажувати себе дуже складною лексикою. Ресурс DW розвиває навички читання, письма, вимови та граматики.

Сайт пропонує відео різноманітної тематики: політика, культура, історія, музика та кіно. Якщо студент вирішив ознайомитися з поданим сайтом, він може обрати будь-який розділ та підрозділ на свій смак. Для кращого освоєння на сайті можна знайти словник з незнайомими чи незрозумілими словами. Для людей, які мають намір не тільки прослухати відеоматеріал, а й зрозуміти посил оповідача, пропонуються різноманітні завдання, після виконання яких опрацювання незнайомої лексики стане значно легшим. Також DW може бути корисним викладачам.

Для початківців (A1-A2) та середнього рівня (B1) на сайті розміщена теленовелла “Nicos Weg”. У рубриці “Top Thema” B1 студенти можуть знайти короткі аудіотреки на різноманітні актуальні теми. Аудіодоріжки невеликі за обсягом, що робить їх дуже зручними в роботі.

Наступна рубрика – “Das sagt man so” – розроблена для студентів рівня B1 та представляє собою розбір часто вживаних, цікавих та актуальних виразів. Також трапляється і молодіжний сленг.

Рубрика “Langsam gesprochene Nachrichten” B2 – щоденна добірка актуальних новин з понеділка до суботи. Рубрика містить інформацію з різних сфер життя – мистецтва, політики, громадської діяльності.

Сайт призначений для людей будь-якого віку. Найголовнішим фактором є те, що сайт – безкоштовний. Єдиним мінусом є недосконалий вигляд сайту на смартфонах (під час виконання деяких вправ слід перетягнути слово і вставити в текст, але на смартфонах необхідно писати слово вручну). Загалом ресурс Deutsche Welle є ідеальним як для студентів, так і для викладачів.

Ключові слова: німецька мова, електронні ресурси, новітні технології, вивчення іноземної мови, вимова, правопис.

The rapid exchange of information encourages the usage of electronic resources in learning. It is clear that learning a foreign language is a long process that requires a lot of effort on the part of the student and the teacher. To add variety, we consider the Deutsche Welle online resource for different levels.

This multimedia material can be easily used in educational settings. You can learn a foreign language online without leaving your home. The site offers a great deal of audio and video. Most importantly, DW adjusts to its user based on age and interests. If this or that video is too complex, you can use the search engine to select a lighter level to better understand the information and not overload yourself with very complex vocabulary. The DW resource develops reading, writing, pronunciation and grammar skills.

The site offers videos of various topics: politics, culture, history, music and cinema. If you decide to read the site, you can choose any section and section to your liking. For better exploration, you can find a dictionary with words that are unfamiliar or incomprehensible to you. For people who intend not only to listen to video footage, but also to understand the message of the narrator, multilevel tasks are offered. After processing, there will no longer be any difficulty in developing an unfamiliar vocabulary. DW can also be useful for teachers.

For beginners (A1-A2) and mid-level (B1), the site features the telenovela “Nicos Weg”. Under “Top Thema” B1 students can find short audio tracks on a variety of topical topics. The audio tracks are small in size, which makes them very user-friendly.

The following section “Das sagt man so” is designed for B1 students and is a breakdown of commonly used, interesting and relevant expressions. There is also youth slang.

The heading “Langsam gesprochene Nachrichten” B2 is a daily compilation of topical news from Monday to Saturday. The heading contains information from different spheres of life: art, politics, public activity.

The site is for people of all ages. The most important factor is that the site is free. The only disadvantage is the imperfect appearance of the site on smartphones (during some exercises you should drag the word and paste it into the text, but you need to type the word manually on the smartphones). In general, the Deutsche Welle resource is ideal for students and teachers as well.

Key words: German, electronic resources, new technologies, foreign language learning, pronunciation, spelling.

Постановка проблеми. З появою всесвітньої мережі та смартфонів стає необхідним використання їхнього функціоналу в освітніх цілях. Проблема полягає у з'ясуванні конкретних шляхів взаємодії студента і смартфона для ефективного вивчення німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із розвитком новітніх технологій зростає й зацікавленість викладачів-практиків електронними ресурсами як додатковими навчальними матеріалами для навчання іноземних мов. Серед дослідників зазначеної проблематики можна відзначити П.Г. Аскоянца, Ю.А. Гапона, І.В. Крилова, С.Ю. Ніколаєву, А.С. Нісімчука, К. Хан та інших. Вони розглядали в своїх працях проблеми розробки та впровадження інформаційних технологій під час вивчення іноземної мови.

Постановка завдання. Основне завдання статті – з'ясувати шляхи застосування електронного ресурсу Deutsche Welle для ефективного вивчення німецької мови, розглянути варіативність запропонованих завдань для успішного вивчення нового граматичного, лексичного та синтаксичного матеріалів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток новітніх технологій вплинув на всі сфери людського життя. Сфера освіти – це не виняток. Тепер студенти часто отримують домашні завдання на електронну пошту або у соціальних мережах. Життя сучасної людини тісно пов'язане з технологіями. Все частіше замість особистих зустрічей студенти діляться враженнями та новинами у соціальних мережах. Щохвилини вони отримують інформацію: повідомлення, коментарі до фотографій та інші сповіщення. Таке активне застосування смартфонів та їх функціонал зумовлюють впровадження використання смартфонів в освітньому процесі, а саме у вивченні іноземних мов. Для опанування будь-якої мови є надзвичайно важливими розширення словникового запасу.

На думку К. Хан, за умови правильного використання планшетів заняття з іноземної мови мають дидактичний потенціал передусім у таких видах мовленнєвої діяльності, як говоріння та аудіювання. За словами дослідниці, особи, які навчаються, можуть слухати на планшеті аудіозаписи чи переглядати короткі фільми в тому темпі, який відповідає рівню знання мови. До того ж вони мають можливість декілька разів прослуховувати ті частини тексту, які викликають труднощі [1].

Увагу сучасних молодих людей важко залучити тільки текстовими завданнями, набагато краще проводити заняття в ігровій формі, а також

у вигляді дискусій. Викладачеві потрібно намагатися конкретизувати складні моменти на уроці якимось прикладом, ілюстрацією та іншим, а також не забувати про роботу на уроці іноземної мови з віршами, скоромовками, піснями, наочним матеріалом [2].

Завдяки всесвітній мережі ми маємо доступ до багатьох мобільних додатків, комп'ютерних програм та веб-сайтів. Вони допомагають зробити процес навчання сучасним, ефективним та різностороннім.

Нині для вивчення німецької мови є багато корисних сайтів, серед яких виділяється Deutsche Welle. DW – це ресурс, який містить у собі не тільки німецькі новини, але й різноманітні курси німецької мови для різних рівнів (A1-C1). Саме тому стаття присвячена електронному ресурсу та способам його застосування для покращення знань студентів та розширення їх світогляду. На сайті розміщена актуальна інформація для людей, які вивчають німецьку мову. Крім того, навчальний матеріал розподілений по рівнях складності: від найлегшого A1 до найскладніших C1.

Пропонуємо детально розглянути завдання для різних рівнів на сайті Deutsche Welle [3].

Для початківців (A1–A2) та середнього рівня (B1) на сайті розміщена теленовела *“Nicos Weg”*. Такі відео не тільки допомагають розширити словниковий запас студента, а й сприяють застосуванню нових лексем. Після перегляду кожної серії студентам пропонують виконати додаткові онлайн вправи. Завдання розподілені від найпростіших до складніших. До простих завдань належать такі: поєднати зображення і лексему, вибрати із запропонованих речень те, яке диктор промовляє в аудіо. Складніші завдання пропонують відновити правильну послідовність фраз, щоб отримати діалог. Також серед завдань є і вправи для покращення вимови студентів. Одну фразу спочатку промовляє диктор, а потім студент має повторити її (ця відповідь буде записуватися) і оцінити правильність своєї вимови. Слід зазначити, що завдяки варіативним вправам студенти практикують одразу аудіювання, письмо і навіть говоріння (короткі діалоги).

Ще одна значна перевага застосування цього онлайн-ресурсу полягає у тому, що одразу після виконання завдань кожен може оцінити свої результати, і викладачеві вже не треба перевіряти купу самостійних робіт. Завдяки мультимедійним матеріалам студенти практикують аудіювання та засвоюють вимову носіїв німецької мови.

Крім того, після опрацювання лексичного та граматичного матеріалу до кожної лекції під-

готовані невеликі блоки лінгвокраїнознавчого матеріалу. Це допомагає студентам краще розуміти поведінку людей у різних комунікативних ситуаціях.

У кінці кожної лекції студент отримує нові слова та фрази (з англійським перекладом у текстовому та аудіо форматах) та результати вивченого матеріалу у відсотковому співвідношенні. У разі необхідності кожен може самостійно повторити лекцію, що робить застосування електронного ресурсу повністю індивідуальним.

“*Deutsche Welle*” є дуже гарним ресурсом для тих, хто хоче вивчити німецьку мову. Сайт пропонує декілька видів мультимедійних курсів, одним з яких є “*Top Thema*” B1. У цьому розділі учні можуть знайти короткі аудіотреки на різноманітні актуальні теми. Аудіодоріжки невеликі за обсягом, що робить їх дуже зручними в роботі.

Окрім того, вони озвучені носіями німецької мови, що чудово допомагає у призвичаюванні до живої мови. Також за цими матеріалами викладач має змогу проводити тестування із аудіювання. Крім самих доріжок, цей розділ пропонує вправи трьох видів, текстову версію аудіодоріжки та глосарій. Підрозділ із вправами виконаний таким чином, що завдання можна виконувати прямо на сайті та там же перевірити правильність своїх відповідей.

У тексті аудіо запропоновані короткі пояснення до незнайомих слів, а глосарій допомагає збагачувати словниковий запас. Все це робить курс “*Top Thema*” чудовим посібником для тих, хто бажає володіти німецькою мовою. Навчальні курси “DW” доступні не лише на власному сайті, а й на різних інтернет-платформах.

Наступна рубрика “*Das sagt man so*” розроблена для студентів рівня B1. Вона являє собою розбір різних виразів, які для початківців будуть повністю незрозумілими. Вирази, фрази, слова, які ця рубрика опрацьовує, часто вживані, цікаві та актуальні. Також трапляється і молодіжний сленг.

Кожна тема складається із загального вступу з фразою і основною частиною, де подано її пояснення, ілюстроване прикладами. Кожна тема у рубриці має 4 складники. Основні змістові блоки: текстова частина і звукова доріжка, що відтворює цей текст. Звукову частину завжди начитує німецький диктор, який говорить чітко і не швидко, отже, це чудова практика сприйняття мови на слух. Далі йдуть загальні питання до тексту для перевірки того, чи вся інформація з тексту була зрозумілою. В кінці подані граматичні завдання до тексту. Відповіді на запитання

можна перевірити онлайн. Останній складник: посилання, за якими можна завантажити усе, що пропонує рубрика. Це корисно під час підготовки до будь-яких завдань. У тексті також є можливість одразу, за натисканням, дізнатися значення деяких слів.

Щодо недоліків, то вони майже відсутні, однак можна було б організувати переклад цієї рубрики або ж короткий глосарій для початківців. Також доречно було б додати різних вправ на вживання опрацьованих фраз. І загалом для тих, у кого рівень німецької достатньо високий, рубрика втрачає свою актуальність через просту подачу, орієнтовану на тих, хто тільки на початку свого “німецького шляху”.

У наступній рубриці “*Wort der Woche*” щотижня вводиться цікаве німецьке слово. Ця платформа також корисна тим, що кожен може підібрати слово для свого рівня. До аудіо також додається манускрипт. Це сприяє тому, що студенти мають змогу перечитати текст, щоб з'ясувати складні лексеми або фрази. Також на сайті можна знайти архів за алфавітом. Там розміщені слова, які були завантажені ще у 2009 р.

Слід зазначити, що у рубриці доступні посилання на вебсайти, що є дуже зручним. Всі матеріали легко завантажити на будь-який носій інформації безкоштовно і без зайвих реєстрацій. Ця платформа дуже зручна для користування в офлайн-режимі. Єдиний недолік цієї рубрики полягає у відсутності вправ для засвоєння лексичного, граматичного та синтаксичного матеріалу.

Розглянемо рубрику “*Langsam gesprochene Nachrichten*”, розміщену на сайті *Deutsche Welle*. Це вільний ресурс з інтернету без вікових обмежень. Зазначена вище рубрика є щоденною добіркою актуальних новин з понеділка до суботи. Головна особливість у чіткій та повільній вимові ведучого. Рубрика націлена на широку аудиторію, отже, може стати у нагоді не лише учням та студентам, а й викладачам. Метою є ознайомлення усіх бажаючих з актуальною інформацією, поданою у доступному вигляді. Рубрика містить інформацію з різних сфер життя – мистецтва, політики, громадської діяльності. Відкриваючи цей ресурс, бачимо перелік новини, отже, дуже зручно знайти саме те, що вам необхідно. Кожна новина подана в аудіоверсії. Новина є невеликою за розміром – лаконічною. Нижче від аудіоверсії завжди є манускрипт тексту, отже, перевірка правильності розуміння та написання слів є легкою та швидкою.

Висновки. Отже, після розгляду варіативних вправ, завдань різних рівнів складності

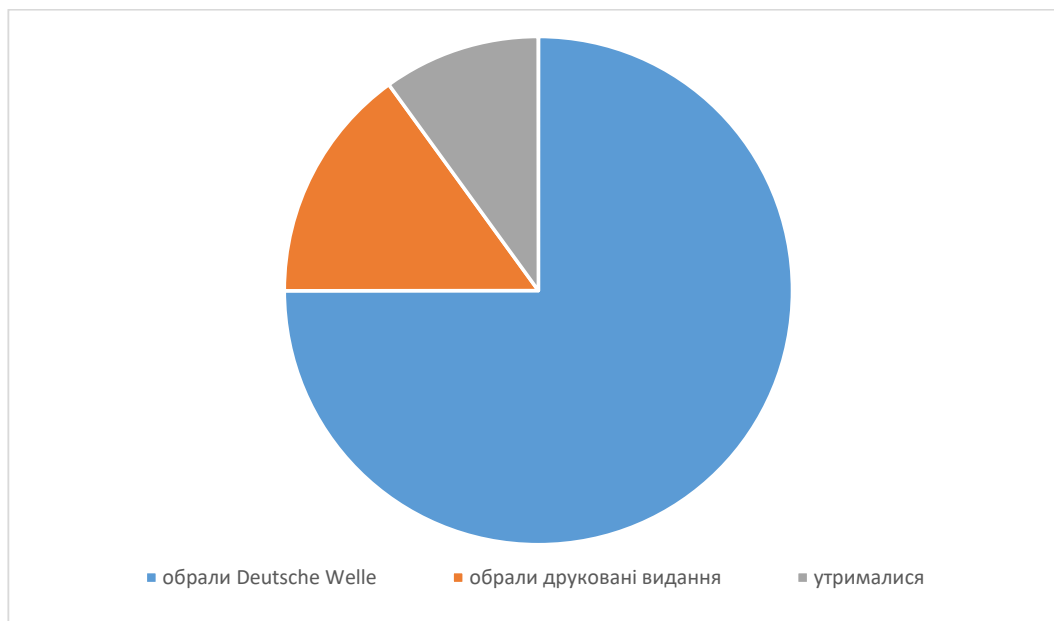

Рис. 1. Результати опитування студентів «Кращий ресурс для вивчення німецької мови»

(для початківців – теленовела *“Nicos Weg” A1 – B1*; рубрика *“Top Thema”* та *“Das sagt man so”* розроблені для студентів рівня B1; та рубрика *“Langsam gesprochenе Nachrichten” B2* – щоденна добірка актуальних новин з понеділка до суботи) та тем можна сміливо зробити висновок, що книги поступаються цьому електронному ресурсу, бо тут постійно розміщена актуальна інформація, і у розпорядженні кожного є величезний архів. Всі вправи та завдання перевіряються та розраховані на різний рівень складності. Саме тому електронний ресурс Deutsche Welle містить величезний граматичний, лексичний, лінгвокраїнознавчий та аудіоматеріал.

Тематика текстів, розміщених на сайті, також вражає своїм різноманіттям. Електронний ресурс пропонує побутові тексти, новини кінематографу, спорту, політики, екології та навіть сталі вирази, значення котрих знають лише корінні німці. Тому цей ресурс є джерелом невичерпної інформації для студентів різних спеціальностей як для перекладачів, так і для політологів, еконо-

містів, екологів, а також для студентів технічних спеціальностей.

Крім того, сайт надає можливість завантажити відео чи аудіо, отже, продивитися або прослухати цікаву інформацію можна, навіть не маючи інтернету у дорозі, а коротким посиланнями завжди зручно поділитися з друзями. Значною перевагою також є доступність – всі матеріали абсолютно безкоштовні.

Таким чином, студенти мають можливість працювати з сайтом в університеті, допрацьовувати проблемні моменти вдома та прослуховувати аудіоінформацію взагалі у будь-якому місці. Це сприяє так званому безперервному навчанню, яке необхідне для ґрунтовного вивчення іноземної мови.

Зроблені висновки яскраво та влучно демонструють результати опитування, проведеного серед студентів-перекладачів третього та четвертого курсу Чорноморського національного університету імені Петра Могили м. Миколаїв у жовтні 2019 року (див. рис. 1).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hahn K. Tablets im DaF-Unterricht Das digitale Klassenzimmer. URL: <https://www.goethe.de/de/spr/mag/20516230.html>.
2. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. Продвинутый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей. Москва : АСТ Астрель, 2008. 270 с.
3. URL: <https://www.dw.com/ru/учить-немецкий/s-2559>

ФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ *ALGORITHM* (НА МАТЕРІАЛІ ІТ-ДИСКУРСУ СЕРІАЛУ “SILICON VALLEY”)

THE FRAME MODEL OF THE ALGORITHM CONCEPT (BASED ON THE IT-DISOURSE SAMPLE OF THE “SILICON VALLEY” SERIES)

Гошилик Н.С.,

orcid.org/0000-0002-9053-1379

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови та літератури

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Мельник Н.Я.,

orcid.org/0000-0003-1224-0346

магістрант кафедри англійської мови та літератури

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Пропоноване дослідження спрямоване на побудову фреймової моделі концепту *ALGORITHM*, що актуалізується в серіалі *Silicon Valley*. У роботі поєднані когнітивний підхід до аналізу мовних явищ та безпосередньо лінгвістичний підхід до аналізу ІТ-дискурсу. Саме це дало змогу показати структурні, концептуальні та змістові характеристики як загалом аналізованого ІТ-дискурсу серіалу *Silicon Valley*, так і концепту *ALGORITHM*. Увага до тематики та сфери ІТ виходить з швидкого поширення, розвитку інформаційних технологій та відведення їм місця в ланці базових потреб людини, тим самим виступаючи невіддільною частиною нашого життя в сучасному світі. Інформаційна компетентність базового та професійного рівнів актуалізується в серіалі за допомогою опису алгоритмів, способу його дії, належності до інших категорій та можливості здійснювати дії стосовно інших об'єктів.

Проведений аналіз, який базується на концепції фреймових моделей С.А. Жаботинської, показав, що концепт *ALGORITHM* реалізується схематично фреймовою мережею, що складається з чотирьох базових фреймів: предметного, посесивного, компаративного та акціонального. Предметний фрейм представляє собою якісну ознаку (*lossless, famous, unique, solid*) та спосіб існування референта (*paxos algorithms for consensus protocols*). Посесивний фрейм виражений субфреймом «ціле має частину» або «ціле втілює частину» (*mission : algorithm, world changes : making the world a better place*). Компаративний фрейм представлений нечисленим субфреймом тотожності (*the product of the company, a unique compression that makes files smaller, it's called Pied Piper, a really good schema*). В акціональному фреймі учасники події приймають певні аргументні ролі, а саме спосіб (*at seven megabits per second, 60 ps*), ціль / об'єкт (*smaller / files*); результат (*a better place*).

Ключові слова: концепт, фреймова мережа, базова фреймова структура, референт, ІТ-дискурс.

The study aims at building a frame model of the concept *ALGORITHM* on the basis of the series *Silicon Valley*. The work combines a cognitive approach to the analysis of the linguistic phenomena and directly linguistic approach to the analysis of IT discourse. This approach gives a possibility to show the structural, conceptual and content characteristics of the analyzed IT discourse of *Silicon Valley* series and the concept *ALGORITHM*. Attention drawn to IT sphere comes from the rapid spread and development of information technology and its place within basic human needs, thus making it an integral part of our lives in the modern world. The information competence of the basic and professional levels is being actualized in the series by means of the describing algorithms, the way they act, the way they may be categorized and belong to other categories and their potential to act upon other objects.

The analysis based on the frame models concept by S.A. Zhabotyńska defined that the concept *ALGORITHM* is represented schematically by a frame network consisting of four basic frames: subjective, possessive, comparative and action frames. The subjective frame is denoted by a qualitative trait (*lossless, famous, unique, solid*) and a referent existence (*paxos algorithms for consensus protocols*). Possessive frame is expressed by the subframe “integer has a part” or “integer embodies a part” (*mission : algorithm, world changes : making the world a better place*). The comparative frame is represented by a few subframes of identity (*the product of the company, a unique compression that makes files smaller, it's called Pied Piper, a really good schema*). Within the action frame, event participants take on certain argumentative roles such as: way of the action (*at seven megabits per second, 60 ps*), cause / purpose of action (*smaller / files*); result (*a better place*).

Key words: concept, frame network, basic frame structure, referent, IT discourse.

Постановка проблеми. Сфера інформаційних технологій проникла в усі сфери життя людини, наприклад, ІТ-дискурс об'єктивується у різних суб-сферах, як професійних, так і розважальних, зокрема у контенті кіноіндустрії. Актуальність цього дослідження полягає в тому, що вперше

проаналізовано концептуальні характеристики одиниць ІТ-дискурсу у домінантному концепті, визначеному на основі серіалу *Silicon Valley*.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень з теми ІТ-дискурсу показав, що в основному об'єктом аналізу

ставали дискурс ІТ-корпорацій, лексика до якої входять притаманні ІТ-сфері терміни, сленги, розмовні фрази, які використовуються в середовищі програмістів [8, с. 597].

Постановка завдання. Метою цієї наукової розвідки є виявлення характеристик концепту ALGORITHM на матеріалі серіалу *Silicon Valley*.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: виділення та аналіз актуального для серіалу та ІТ-сфери загалом ключового концепту, визначення фреймових мереж та їхніх структур, виражених в певних комунікативних ситуаціях на основі класифікації С.А. Жаботинської.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи концепт ALGORITHM, перш за все варто сказати, що навколо цього поняття розвиваються основні події серіалу *Silicon Valley*, життя та кар'єра головних героїв. Алгоритм – це те, що являє собою покроковий метод вирішення певної задачі. Зазвичай він використовується для обробки даних, розрахунків та інших, пов'язаних з ним комп'ютерних і математичних операцій.

Алгоритм також використовується для маніпулювання даними різними способами, такими як вставка нового елемента даних, пошук певного елемента або сортування елемента.

Технічно комп'ютери використовують алгоритми для перерахування детальних інструкцій, призначених для виконання операції. Наприклад, для обчислення зарплати працівника комп'ютер використовує алгоритм. Для виконання цього завдання в систему необхідно ввести відповідні дані. З погляду ефективності, певні алгоритми здатні легко і швидко виконувати операції, і тому програмісти шукають все нові і нові методи обчислення, щоб максимально полегшити роботу, бути достатньо конкурентноспроможними, або ж навіть здійснити прорив у сфері технології та тим самим здобути гроші, популярність чи затребуваність. Саме про це і йдеться в серіалі *Silicon Valley*, де герої, знайшовши такий алгоритм, намагаються вибороти собі місце під сонцем, і саме це все знаходить відображення у даному серіалі у вигляді реалізації концепту ALGORITHM.

Поняття “*algorithm*” в серіалі вживається у трьох основних аспектах:

– як метод покращення стиснення файлів без нанесення жодної шкоди і зберігання початкової якості зображення, музики чи відео та тим самим нового відкриття людства, яке б певною мірою полегшило життя.

– як прогрес у сфері інформаційних технологій, основною здатністю якого була б еко-

номія пам'яті пристрою, місця, часу та грошей і як наслідок – переворот та реорганізація мережі загалом.

– як основа для імплементації та релізу нового продукту, який пропонуватиме рішення для широкого спектру завдань та дозволить успішно та стрімко розвинути новий бізнес, який і є можливістю для головних героїв серіалу.

Перед тим як розглянути термін “*algorithm*” у таких наявних джерелах, як Merriam-Webster's English Dictionary [2], Macmillan English Thesaurus [1], Oxford Living Dictionary [4], варто з'ясувати його походження.

В етимологічному словнику Online Etymology Dictionary [3] знаходимо такі дані 1690s, “*Arabic system of computation*” from French *algorithme*, *refashioned (under mistaken connection with Greek arithmos “number”) from Old French algorisme “the Arabic numeral system” (13c.)*, from Medieval Latin *algorismus*, a mangled transliteration of Arabic *al-Khwarizmi “native of Khwarazm” (modern Khiva in Uzbekistan), surname of the mathematician whose works introduced sophisticated mathematics to the West (see algebra). The earlier form in Middle English was algorism (early 13c.)*, from Old French. Meaning broadened to any method of computation; from mid-20c. especially with reference to computing.

Тобто на основі вище згаданих джерел можемо узагальнити такі визначення поняття “*algorithm*”:

– *a procedure for solving a mathematical problem (as of finding the greatest common divisor) in a finite number of steps that frequently involves repetition of an operation (broadly : a step-by-step procedure for solving a problem or accomplishing some end);*

– *a set of rules for solving problems or doing calculations, especially rules that a computer uses;*

– *a process or set of rules to be followed in calculations or other problem-solving operations, especially by a computer.*

Синонімічними до поняття “*algorithm*” є: *rule, method, formula* [5].

Концепт ALGORITHM реалізується у серіалі *Silicon Valley* шляхом, який передбачає експліцитну реалізацію концепту, а саме подання визначення цього поняття, його основних переваг та характерних особливостей (“*Oh, we're mostly working on a lossless compression algorithm. – A what? – It makes files smaller. Doesn't matter. Uh, it's called Pied Piper. It's gonna be famous*”, “*the algorithm is the product of the company*”, “*Pied Piper's mission is to bring its unique compression algorithm - to a variety...*”, “*Yeah, your algorithm is solid. It's a really good schema*”, “*We're making the world a better place, through paxos algorithms for consensus protocols. And we're making*

the world a better place through software defined data centers for cloud computing. A better place through canonical data models to communicate between endpoints. A better place through scalable, fault-tolerant distributed databases with asset transactions. And we are truly local mobile social”, “My, uh, algorithm is lossless. I can deliver the same 4K video, at seven megabits per second, 60 fps. We are faster and have a higher quality than EndFrame at a third of the bit rate”).

Базуючись на схемі побудови концептуальної міжфреймової мережі С.А. Жаботинської, на основі серіалу Silicon Valley побудуємо концептуальну міжфреймову мережу з центральним елементом “algorithm”.

У предметному фреймі зв'язок між референтом і його характеристиками будується за допомогою дієслів «є / існує». Якісна ознака (ЩОСЬ Є ТАКЕ) представлена лексемами *lossless, famous, unique, solid*. Кількісна характеристика (ЧОГОСЬ Є СТІЛЬКИ) – не присутня. Місце перебування референта (ЩОСЬ Є ТАМ) та час існування референта (ЩОСЬ існує ТОДИ) також відсутні на базі лексичного матеріалу. Спосіб існування референта (ЩОСЬ існує ТАК) представлений фразами: “*We’re making the world a better place, through paxos algorithms for consensus protocols*”, “*It can deliver the same 4K video, at seven megabits per second, 60 ps.*”

Посесивний фрейм (ХТОСЬ має ЩОСЬ) пролягає тільки імпліцитно, виражений субфрейм «ціле має частину» або «ціле втілює частину»,

а саме “mission” як ціле для “algorithm” та “world changes” як ціле для “making the world a better place”.

В цьому понятті також відсутнє вираження таксономічного фрейму (роду, виду, іпостасі) на основі лексичного матеріалу Silicon Valley.

Компаративний фрейм представлений нечисленним субфреймом тотожності (ЩОСЬ Є ЩОСЬ), а саме: *the product of the company, a unique compression that makes files smaller, it’s called Pied Piper, a really good schema*.

В акціональному фреймі учасники події приймають певні аргументні ролі, а саме: місце дії; час дії; реципієнт; оцінка дії; інструмент (помічник); причина/мета дії; ціль/об’єкт; результат.

Зокрема, референт “algorithm” не в усіх випадках є виконавцем дії: в деяких він лише виконує одну з аргументних ролей та являє собою спосіб для виконання певних дій.

Перш за все, базуючись на вище сказаних словах, спостерігаємо такі приклади, в яких виконавцем дії виступає референт “algorithm”:

– “makes”; об’єкт – “files”, ціль – “smaller”;

– “deliver”; об’єкт – “the same 4K video”; спосіб – “at seven megabits per second, 60 ps”.

У разі якщо виконавцем дії є ХТОСЬ, та дія безпосередньо пов’язана з референтом, референт виступає об’єктом, над яким здійснюється дія, а виконавцями є:

– “we”; дія – “making”; об’єкт – “the world”;

результат – “a better place”; спосіб – “through paxos algorithms”;

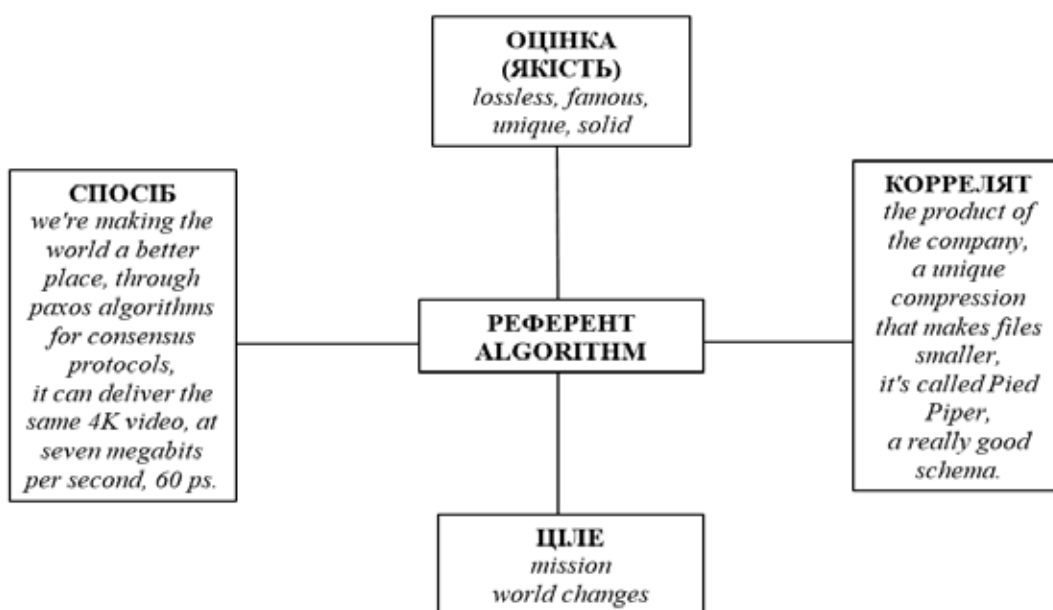

Рис. 1. Концептуальна міжфреймова мережа предметного, посесивного та компаративного фреймів

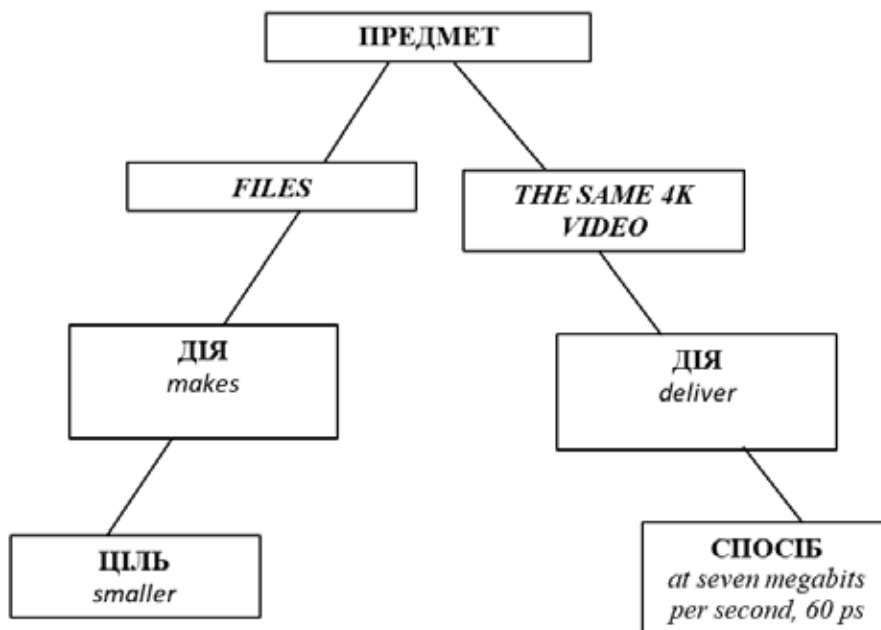

Рис. 2. Акціональна фреймова мережа, з референтом “algorithm”

– “we”; дія – “make it faster and with a higher quality”; оцінка дії через порівняння – “than EndFrame at a third of the bit rate”.

Висновки. Отже, поняття “algorithm” являє собою важливий складник, який виступає в житті головних героїв серіалу *Silicon Valley* як інновація, шанс вибороти собі місце під сонцем, зробити світ кращим та полегшити багато технічних процесів. Реалізація концепту здебільшого експліцитна. В цьому лексичному матеріалі пода-

ються визначення цього поняття, його основних переваг та характерних особливостей. Тому **перспективи** подальшого студіювання цього концепту і йому подібних вбачаються у можливості використання його вихідних положень та результатів у викладанні спецкурсів з когнітивної лінгвістики, когнітивного мовознавства, спецкурсів, пов’язаних з ІТ сферою, а також під час написання навчальних посібників та студентських наукових праць.

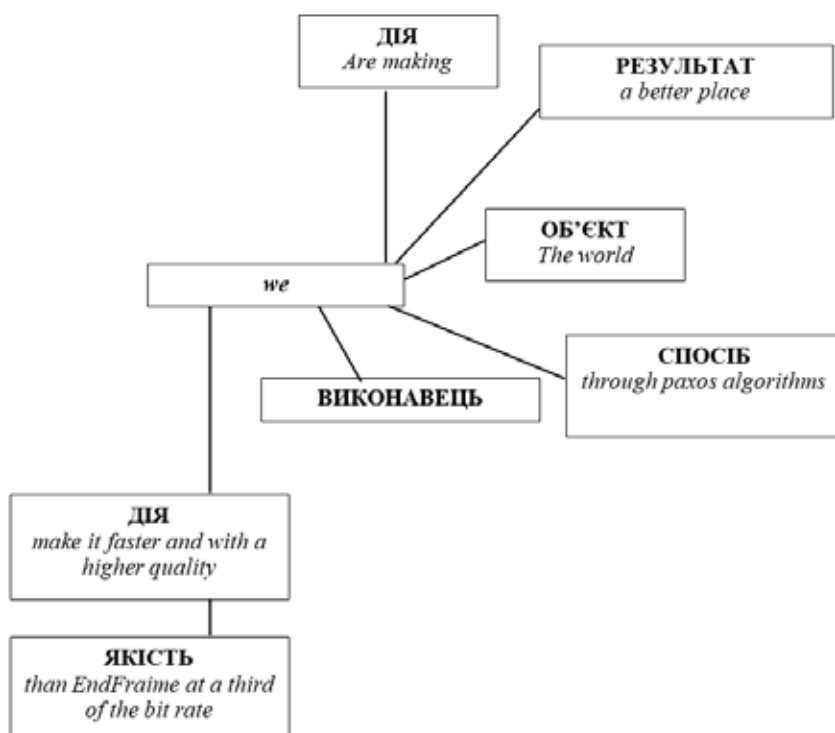

Рис. 3. Концептуальна акціональна фреймова мережа, виконавцем в якій є не референт, але він безпосередньо бере участь в події, виконуючи певну аргументну роль

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Macmillan English Thesaurus. URL: https://www.macmillandictionary.com/about_thesaurus.html (дата звернення: 02.08.2019).
2. Merriam-Webster's English Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/dictionary> (дата звернення: 02.08.2019).
3. Online Etymology Dictionary [Douglas Harper, 2010]. URL: <https://www.etymonline.com/> (дата звернення: 02.08.2019).
4. Oxford Living Dictionar. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/> (дата звернення: 02.08.2019).
5. Thesaurus. URL: <https://www.thesaurus.com>.
6. Жаботинская С.А. Концепт/домен: матричная и сетевая модели. *Культура народов Причерноморья*. № 168, Т. 1. 2009. 254–259 с.
7. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: Фреймвые сети. *Проблеми прикладної лінгвістики*. Одеса : Вид-во Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, 2004. С. 81–92.
8. Королева Л.Ю. Профессиональный дискурс программистов в современном обществе. Тамбовск : Вестник ТГТ, 2006. Том 12. № 2Б. 597 с.

УДК 811.111'34

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.12>

**ТОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНВАРІАНТНОЇ
ІНТОНАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ МІСЬКИХ СТАТИЧНО-ДИНАМІЧНИХ ПЕЙЗАЖНИХ
ОПИСІВ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ**

**TONIC FEATURES OF ENGLISH URBAN STATIC-AND-DYNAMIC LANDSCAPE
DESCRIPTIONS' INVARIANT INTONATION PATTERN**

Гуменюк І.Л.,

orcid.org/ 0000-0003-0412-8389

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри практики англійської мови

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

У статті на основі наявного в лінгвістиці теоретичного та емпіричного знання про актуалізацію художніх прозових творів з'ясовано тональні характеристики інваріантної інтонаційної моделі англійських міських статично-динамічних пейзажних описів. У ході проведення аудиторного аналізу розгляданого виду міських пейзажних описів на матеріалі творів Д. Брауна «Ангели і демони» (2003), Ч. Дікенса «Різдвяні історії» (1994), С. Кінга «Зелена миля» (2007), А. Крісті «Вони приїхали до Багдаду» (2004) досліджувалися такі тональні характеристики інваріантної інтонаційної моделі статично-динамічних описів міста: тональний рівень такту, функціонування типів шкал, термінальних тонів, тонального діапазону, розподіл тональних інтервалів між інтонаційними групами й між ділянками інтонаційного контуру кожної з них. У результаті здійсненого аудиторно-фонетичного аналізу запропонованих статично-динамічних фрагментів були виявлені такі тональні параметри інваріантної інтонаційної моделі досліджуваних описів міста: середній підвищений і висхідний такт; усічена, поступово спадна ступінчаста шкала і поступово спадна ступінчаста шкала з порушеною поступовістю; низький і середній спадний термінальні тони; звужений тональний діапазон на статичних ділянках та середній, розширений і широкий – у динамічних частинах; нульовий тональний інтервал між інтонаційними групами та на всіх ділянках інтонаційного контуру. Тональна підсистема є вагомим складовою частиною інваріантної інтонаційної моделі міських статично-динамічних пейзажних описів, яка уможливує безпомилкове відокремлення прослуханих фрагментів від описів інших типів та видів.

Ключові слова: аудиторний аналіз, міські статично-динамічні пейзажні описи, інваріантна інтонаційна модель, тональний рівень такту, шкала, термінальний тон, тональний діапазон, тональний інтервал.

The article deals with the analysis of the existing in linguistics theoretical and empiric knowledge about prose works' actualization as the basis to find out the tonic features of English urban static-and-dynamic landscape descriptions' invariant intonation pattern. During auditory analysis of the urban landscape descriptions from "Angels and Demons" (2003) by D. Brown, "The Christmas Books" (1994) by Ch. Dickens, "The Green Mile" (2007) by S. King, "They Came to Baghdad" (2004) by A. Christie the following tonic features of urban static-and-dynamic landscape descriptions were studied: tonic level of the head; functioning of scale types, terminal tones, tonic range; distinguishing of tonic intervals on the boundary of intonation groups and segments of their intonation contour. The auditory analysis of the given static-and-dynamic fragments, made by phoneticians, resulted in distinguishing the following tonic parameters of the invariant intonation pattern of urban landscape descriptions under study: medium and raised ascending head; one-set scale, gradually descending stepping scale and gradually descending stepping broken scale; low and medium falling terminal

tone; narrowed tonic range in static parts and the medium, broadened and broad tonic range in dynamic parts; zero tonic interval on the boundary of intonation groups and segments of their intonation contour. The tonic subsystem is a crucial integral part in the invariant intonation pattern of English urban static-and-dynamic landscape descriptions. It enables correct distinguishing of the actualized fragments from descriptions of other types and kinds.

Key words: auditory analysis, urban static-and-dynamic landscape descriptions, invariant intonation pattern, tonic level of the head, scale, terminal tone, tonic range, tonic interval.

Постановка проблеми. Одним із актуальних аспектів лінгвістичних досліджень сучасності є вивчення інтонації реалізованих художніх творів, оскільки саме усна актуалізація здатна впливати на більш повне сприйняття твору читачем. Крім того, актуальність даного дослідження витікає з необхідності доповнити й поглибити раніше отримані результати вивчення описів, й пейзажних описів зокрема, на матеріалі англійських прозових творів.

Постановка завдання. Отже, метою даної праці є встановлення тональних характеристик інваріантної інтонаційної моделі актуалізації англійських міських статично-динамічних пейзажних описів. Тому завданням даної статті є проведення аудитивного аналізу вищезгаданих описів аудиторіями-фонетистами.

Виклад основного матеріалу. Дослідники розглядають пейзажний опис як окрему комунікативно-мовленнєву форму тексту [2; 10], якій притаманні певні лексичні [1, с. 50–54; 3, с. 51–56; 4; 12], граматичні [6, с. 75–77; 11, с. 5–13] й стилістичні [9, с. 52–55; 11, с. 5–13; 12] характеристики. При цьому, аналізуючи літературознавчі наукові джерела [5; 13], було встановлено різновекторність критеріїв виділення описів природи, що викликало певні труднощі у визначенні даного виду описів. Тому задля здійснення адекватного аудитивного аналізу була розроблена робоча класифікація пейзажних описів [7, с. 165–169], а також методика проведення експериментально-фонетичного дослідження [8, с. 161–165], згідно з якими було здійснено аудитивний аналіз англійських міських статично-динамічних пейзажних описів (далі СДМО).

Результати аналізу руху тону на першому наголошеному складі шкали міських описів природи свідчать, що середній підвищений і висхідний тональні рівні такту є найрекурентнішими у СДМО. Наприклад: *'No 'fog, 'no 'mist, 'clear, 'bright, 'jovial, 'stirring, 'cold; | 'cold, 'piping for the 'blood to 'dance to; | 'Golden 'sunlight, 'Heavenly 'sky, 'sweet 'fresh 'air, 'merry 'bells. | Oh, 'glorious! | 'Glorious! |* [16, с. 72]. Виявлена закономірність пояснюється тим, що висхідний такт у поєднанні зі спадним тоном у завершенні інтонаційної групи (далі ІГ) сприяє передачі динамічності опису й позначає перехід від статичної до динамічної частини. Ці види такту

маніфестують ІГ, які містять нову думку або є динамічною ділянкою СДМО та можуть бути інформаційними або емоційними центрами описів. При цьому СДМО характеризуються незначним збільшенням долі середнього зниженого різновиду.

У СДМО наявні усічена й повна шкали, серед різновидів якої найчастотнішими є поступово спадна ступінчаста і поступово спадна ступінчаста з порушеною поступовістю шкала, властива здебільшого описам із високим рівнем емоційно-прагматичного потенціалу (далі ЕПП), що сприяє інтенсифікації семантично вагомих лексем та передачі кульмінаційних моментів опису, підвищуючи таким чином ступінь його емоційності. Дані щодо частоти актуалізації типів шкал у СДМО вказують на високу рекурентність поступово спадної ступінчастої шкали (48,66%) і поступово спадної ступінчастої шкали з порушеною поступовістю (40,85%). При цьому поступово спадна ступінчаста шкала властива статичним ділянкам, у той час як висока частотність поступово спадної ступінчастої шкали з порушеною поступовістю в динамічних частинах сприяє підвищенню рівня ЕПП міських пейзажних описів за рахунок її поєднання з модифікаціями гучності й темпу, складним ритмом, розширенням тонального діапазону (розширений → широкий), перепадами тонального інтервалу на ділянках інтонаційного контуру. На зростання динаміки описів також впливає й оформлення окремих ІГ усіченою шкалою, яка домінує саме в динамічних частинах аналізованих описів, де вона у сполученні з модифікаціями темпу сприяє передачі їх емоційної напруги та зростання рівня їхнього ЕПП.

Щодо ролі термінального тону в оформленні СДМО, то тут зафіксовано переважання низького (41,46%) й середнього (14,63%) спадних тонів. Зареєстровано також ІГ, оформлені низьким висхідним термінальним тоном (14,63%). Наприклад: *"'Young 'Mister 'Shrivenham of the of the 'British 'Embassy 'shifted from 'one foot to the 'other and 'gazed 'upwards as the 'plane 'zoomed over 'Baghdad 'aerodrome. | There was a 'considerable 'dust, 'storm in 'progress. | 'Palm 'trees, 'houses 'human 'beings were 'all 'shrouded in a 'thick 'brown 'haze. | It had 'come on 'quite 'suddenly |* [15]. Початок цього опису є статичним, що підтверджується

його інтонаційним оформленням з переважанням спадного тону та його різновидів з малою швидкістю зміни руху тону в завершенні (" 'Young Mister *Shrivenham* of the 'British *Embassy* 'shifted from one foot to the other and 'gazed upwards as the 'plane zoomed over 'Baghdad aerodrome. ||), які поєднуються з плавним ритмом, помірними темпом і гучністю, а також середнім тональним діапазоном. Крім того, ІГ цієї ділянки опису відокремлюються короткими паузами, довгими, ніж у динамічній частині. Динамічна частина аналізованого опису позначається чергуванням різновидів низького і високого спадного тонів. Переважання низького спадного тону чергується з високим його різновидом, передаючи таким чином вирування бурі в пустелі. Динаміка стихії передається модифікаціями гучності (помірна → підвищена) й темпу (помірний → прискорений), стакатоподібним ритмом. Перелік засипаних піском дерев, будівель, людей оформлено різними алотонами висхідного тону. Виділення спеціальним підйомом слова-інтенсифікатора *quite* у сполученні з лексемою *suddenly* дозволяє передати раптовість початку бурі в пустелі та її динаміку, що сигналізує про перехід від статичної до динамічної частини опису.

Крім того, спадно-висхідний тон, притаманний лише СДМО, у сполученні з модифікаціями гучності й темпу передає натяк на приховану інформацію, подальше несподіване розгортання опису та привертає увагу слухача до переходу від одного стану природи до іншого. Підтвердження цьому слугує такий приклад: " *The 'next day* was the 'thickest yet, | and the 'last of our 'strange Oc'tober heat. || 'Thunder was 'rumbling in the west | I 'came to work, and the 'dark 'clouds were be'ginning to ↑stack up there. || They 'moved closer as the night came down, and we could 'see ↑blue-white 'forks of lightning 'jabbing out of them. || 'There was a tor na do in Tra'pingus County a'round ten that night | -it 'killed 'four people and 'tore the 'roof off the 'livery stable in Tefton | -and 'vicious 'thunder storms and 'gale-force winds at 'Cold Mountain. || 'Later it 'seemed to me as if the 'very heavens had pro'tested the 'bad 'death of 'Eduard Dela croix. ||" [17, с. 277]. В аналізованому описі низьким спадно-висхідним термінальним тоном виділено ініціальну ІГ, де описується стихійне лихо – торнадо (*There was a tor na do*) і дається натяк на загрозу катастрофи. Крім того, спадно-висхідний тон розглядається як засіб підвищення емоційного насичення ІГ. Подальший опис розвитку природного катаклізму оформлено спадно-висхідним тоном: високим

спадним тоном на початку термінальної ритмо-групи (*ten... night, livery stable*) й низьким висхідним у її завершенні, що привертає увагу слухача до страшних деталей в описі розгулу стихійного лиха. Незвичайні погодні умови жовтневої ночі, страшні наслідки бурі підкреслюються виділенням спеціальним підйомом семантично важливих лексем (...it 'killed ↑four people; ... and the 'last of our ↑strange Oc'tober heat), що підсилює рівень його емоційної напруги. Описані вище особливості функціонування спадно-висхідного тону, виділення слів спеціальним підйомом у поєднанні з модифікаціями темпу (помірний → прискорений) дозволяють кваліфікувати ділянку з описом торнадо як кульмінаційну. Опис стихійного лиха та його наслідків передують подіям, що розгортаються в камері, де здійснюється смертна кара. Змальована картина природної катастрофи ніби натякає на подальший трагічний розвиток сюжетних подій, чому сприяють також і перепади гучності від помірної до зниженої і темпу від помірного (*Later it 'seemed to me as if the 'very heavens*) до сповільненого в останньому реченні опису (*had pro'tested the 'bad death of Eduard Dela croix*). Крім того, в інтонаційній структурі речення (*There was a tor na do in Tra'pingus County; ...a'round ten that night -| it 'killed ↑four people*) зафіксовано інтонаційний паралелізм, який полягає в тому, що ІГ, оформлені спадно-висхідним термінальним тоном, передують ІГ із низьким висхідним тоном, що забезпечує зв'язність цього СМО, тому кульмінаційні ІГ, незважаючи на модифікації темпу й гучності, органічно сприймаються слухачами. В аналізованому описі торнадо всі повнозначні слова виділені приблизно однаковим ступенем фразового наголосу, що підсилює враження тісного зв'язку між описом стихійного лиха і стратою засудженого. Особливості інтонаційного оформлення наведеного прикладу дозволяють визначити рівень його ЕПП як високий.

За результатами аналізу тонального діапазону в інтонаційній структурі СДМО зареєстровано найвищі показники (33,34%) звуженого тонального діапазону, зафіксованого на їхніх статичних ділянках, у той час як середній (22,23%), розширений (50,00%) і широкий (16,67%) маркують динамічні частини. Розширення або звуження тонального діапазону в поєднанні з іншими просодичними параметрами (перепадами тонального інтервалу на різних ділянках інтонаційного контуру, оформлення ІГ різними за тональним рівнем і конфігурацією термінальними тонами, модифікаціями гучності й темпу) сприяє під-

вищенню чи зниженню рівня ЕПП. Зростанню динамічності слугують розширений і широкий тональний діапазон та значно нижча частота середнього й звуженого – в динамічних частинах СДМО. Як бачимо, загальною тенденцією актуалізації тонального діапазону є його залежність від ступеня емоційності й статично-динамічної домінанти міських описів.

Серед розмаїття тональних інтервалів на стику ІГ зареєстровано високу частоту нульового тонального інтервалу між ІГ, невелику перевагу (57,57%) на статичних ділянках СДМО. Такий тональний інтервал забезпечує, насамперед, зв'язність тексту пейзажних описів. Це особливо характерно для СДМО, де в одному описі поєднуються статичні й динамічні частини з перетіканням одного стану в інший. Крім того, СДМО притаманні нижчі числові показники позитивного розширеного (3,70%) й середнього (7,41% на динамічних ділянках) міжсинтагменних інтервалів. Цей інтервал маніфестує перехід від статичності до динаміки або ж фіксується на стику між ІГ, де кожна наступна семантично вагоміша ІГ оформлюється високими й середніми спадними тонами, та наступних ІГ, тональний рівень початку яких є середнім підвищеним або високим. Розширення або звуження тонального інтервалу зазвичай підвищує рівень емоційного насичення опису в комбінації з помірними темпом і гучністю, передаючи закінченість думки. Середній негативний тональний інтервал зафіксовано переважно між ІГ статично-динамічних (9,09% – на статичних і 22,08% – на динамічних ділянках) міських описів, де цей тональний інтервал реалізується на стику ІГ, оформлених висхідним тоном та низьким рівнем початку наступних ІГ. Широкий негативний тональний інтервал у СДМО маніфестує перехід від статичності до динаміки і підвищує рівень їх ЕПП, що прослідковується на такому прикладі: "The `view  $\xi$  was `staggering.|| –Like an `ocean on °fire,| the `red-tiled `rooftops of `Rome ξ `spread •out be fore him, $\xi$  `glowing in the `scarlet `sunset.|| From `that spot, $\xi$  for the `first `time in his `life, ξ `Langdon `saw be yond the `pollution  $\xi$  and `traffic of Rome ξ to `wards ancient `roots.|| Ci' ta di `Dio –| the `city of `God.|| `Squinting into the sunset ξ `Langdon scanned the rooftops $\xi$  for a church, steeple $\xi$  or `bell- tower.|| But as he `looked ↑farther and →farther $\xi$  to `wards the horizon ξ he `saw `nothing.||" [14, с. 190]. У цьому уривку зафіксовано широкий негативний міжсинтагменний інтервал (From `that spot, $\xi$  for the `first...), який у поєднанні з низьким спадним термінальним тоном і помірним темпом допо-

магає передати позитивні емоції, що переживає головний герой роману під час споглядання величного Риму. Захоплення, подив від побаченого, проникнення в історичне минуле мегаполісу, окрім зафіксованого тонального інтервалу на стику ІГ, передаються комбінацією й інших інтонаційних параметрів. Так, захоплення від споглядання Риму з висоти у червоному світлі заходу сонця передається спадними тонами з малою швидкістю зміни їх напрямку і форми (наприклад, низький спадний тон з висхідним рухом на ядерному складноносіві `sunset та низьким рівним затактом). Термінальний тон такої конфігурації зареєстровано й в інших ІГ аналізованого уривку (rooftops; `bell- tower), де він виконує емотивну функцію. На рівень емоційності опису Вічного міста впливає й наявність двох кінетичних тонів у межах однієї ІГ (... `Langdon `saw be yond the `pollution $\xi$ ; ... `Squinting into the `sunset $\xi$ ; ... `Langdon `scanned the `rooftops ξ), одним із яких є вище описаний різновид спадного тону. Підвищенню емоційного забарвлення цього опису сприяє розширений тональний інтервал на стику різних ділянок інтонаційного контуру в межах однієї ІГ (...he `saw `nothing ξ ; ...Ci' ta di `Dio –| the `city of `God $\xi$ ) у поєднанні з модифікаціями темпу від помірного (Ci' ta di `Dio –|) до сповільненого (the `city of `God ξ) та зниженою гучністю в кінці висловлення. Саме в цій частині фрагмента завдяки його просодичному оформленню передається найвищий ступінь захоплення панорамою Риму, а опис набуває високого рівня ЕПП.

Водночас СДМО вирізняються переважанням негативного звуженого тонального інтервалу (9,09% – у статичних і 3,70% – у динамічних частинах) між синтагмами, які завершуються спадними тонами високого або середнього тонального рівня, а рівень початку наступних ІГ є середнім або низьким. Такий інтервал забезпечує семантичну зв'язність опису на певних ділянках під час переходу від статичності до динаміки.

Результати аналізу частоти міжсинтагменного тонального інтервалу свідчать про високу рекурентність його нульового різновиду в СДМО, який сприяє смисловій зв'язності й цілісності тексту. При цьому у СДМО на статичних ділянках домінує позитивний середній тональний інтервал (18,19% – у статичних і 7,41% – у динамічних частинах), де він зареєстрований між ІГ, оформленими середнім або низьким спадним тоном, та між ІГ із середнім або високим передтактом, що є характерним для статичності.

На ділянці «передтакт-такт» у СДМО зафіксовано переважання позитивного середнього тонального інтервалу (70,58%), який маніфестує середній рівень такту й наростання динаміки в бік від СДМО. Така інтонаційна організація властива монологічному мовленню, зокрема й опису. Звужений позитивний тональний інтервал (17,65%) на зазначеній ділянці домінує у в ІГ, які містять статичну частину СДМО, й маніфестує здебільшого середній рівень початку шкали. Із характеру функціонування тонального інтервалу на стику між передтактом і тактом видно переважання середнього позитивного інтервалу. Його зміна в бік звуження або розширення підвищує рівень ЕПП та роль динамічної складової частини (під час розширення) або не виокремлює цю ділянку як просодично значущу (у випадку звуження).

На ділянці «шкала – ядро» зафіксовано нульовий, позитивний та негативний тональні інтервали, найрекурентнішим із яких є нульовий інтервал (44,11%). Це свідчить про те, що між перед'ядерною частиною і термінальною ритмогрупою в СДМО інтервал однаковий, що пояснюється початком реалізації термінального тону, який не інтенсифікує ІГ і не позначає нову чи важливу інформацію. Дещо нижчі показники частоти середнього позитивного (8,82%), негативного (14,71%) і розширеного негативного (2,95%) тонального інтервалу між перед'ядерною і ядерною ритмогрупами підвищують емоційний рівень СДМО та семантичну вагу окремих ІГ.

Найрекурентнішим тональним інтервалом на стику ядра та затакту у СДМО є нульовий (80,60%). Цей різновид інтервалу зареєстровано в ІГ, позначених рівним або спадним тоном й низьким рівним затактом. СДМО також характеризуються значно меншими показниками звуженого позитивного тонального інтервалу (13,06%) між ядром і затактом ІГ, оформлених висхідним термінальним тоном. Частота середнього позитивного інтервалу в СДМО (8,82%) дещо нижча, що вказує на домінування статичної складової частини в таких описах. Приблизно однакові відсотки позитивного середнього та переважання позитивного звуженого інтервалу на статичних ділянках маніфестують статичність описів.

Висновки. Викладене вище свідчить, що СДМО притаманні певні тональні характеристики, які входять до інваріантної інтонаційної моделі, а саме: середній підвищений і висхідний такт; усічена, поступово спадна ступінчаста шкала і поступово спадна ступінчаста шкала з порушеною поступовістю; низький і середній спадний термінальні тони; звужений тональний діапазон на статичних ділянках та середній, розширений і широкий у динамічних частинах; нульовий тональний інтервал між ІГ та на всіх ділянках інтонаційного контуру. Виокремлені тональні характеристики є важливими складовими частинами інваріантної інтонаційної моделі СДМО, яка дозволить слухачеві безпомилково відрізнити проаналізовані фрагменти від описів інших типів та видів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. Семантика граминальных глаголов. *Вісник Львівського університету. Серія Філологічна*. 1990. Вип. 21 : Мова і сучасність. С. 50–54.
2. Березовская Н.Н. Коммуникативно-прагматические функции коммуникативно-речевой формы «описание» в коротком рассказе (на материале англоязычной прозы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Ленинград, 1989. 178 с.
3. Венкель Т.В. Особливості асоціативної номінації колірною простору в українській та англійській мовах. *Наукові записки. Серія Філологічні науки (мовознавство)*. 2000. Вип. 26. С. 51–56.
4. Волошина О.В. Роль сенсорной лексики в создании художественной образности (на материале английской прозы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Киев, 1994. 175 с.
5. Галанов Б.Е. Живопись словом : портрет, пейзаж, вещь. Москва : Советский писатель, 1974. 341 с.
6. Гонтаренко Н.М. Семантична геометрія дієслів руху сучасної англійської мови. *Актуальні проблеми германської філології* : праці III міжнар. наук. конф., м. Чернівці, 10-12 квіт. 2008 р. Чернівці, 2008. С. 75–77.
7. Гуменюк І.Л. Систематизація ознак описів природи сучасної англійської прози. *Наукові записки. Серія Філологічні науки (мовознавство)*. 2009. Вип. 81(2). С. 165–169.
8. Гуменюк І.Л. Експериментально-фонетичне дослідження англійських прозових описів природи. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. 2011. Вип. 213. С. 161–165.
9. Дятленко Т.І. Пейзаж як один із показників індивідуального авторського стилю (за творами І.Я. Франка). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2006. Вип. 2. С. 52–55.
10. Калинюк Е.А. Композиционно-речевая форма «описание» в научно-фантастическом тексте (на материале научно-фантастических произведений английских и американских авторов 20 ст.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Одесса, 1999. 211 с.

11. Малинович Ю.М. Экспрессия и синтаксис художественного текста. Проблемы лингвистического анализа. 1980. С. 5–13.
12. Пасічник Г.П. Лексико-семантичні та структурні особливості тематично-описового дискурсу «природа» у творах письменників 18 – поч. 20 ст. : дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04. Львів, 2005. 212 с.
13. Эпштейн М.Н. «Природа, мир, тайник вселенной...»: система пейзажных образов в русской поэзии. Москва : Высш. шк., 1990. 303 с.
14. Brown D. Angels and Demons. Croydon, Surrey: Bookmarque Ltd. 2003. 624 p.
15. Christie A. They Came to Baghdad [Audible Audio Edition]; narrated by Lisa Rae Campbell. Kyiv, 2004 (3 hrs and 27 mins).
16. Dickens Ch. The Christmas Books. London: Penguin Books, 1994. 234 p.
17. King S. The Green Mile. London: Penguin Books, 2007. 384 p.

УДК 808.51:328.131

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.13>

PRAGMA-COMMUNICATIVE ASPECTS OF THE BORIS JOHNSONS' FIRST SPEECH AS A PRIME MINISTER (JULY 24, 2019)

ПРАГМА-КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ПЕРШОЇ ПРОМОВИ БОРИСА ДЖОНСОНА У ЯКОСТІ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА (24 ЛИПНЯ 2019 Р.)

Humeniuk N.H.,

orcid.org/ 0000-0002-2275-1396

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Chair of English Philology and Translation

Borys Grinchenko Kyiv University

The following work is devoted to the problem of the using techniques within the Boris Johnsons' first speech as a Prime Minister of the UK, 07.24.19 to realize his speaker's purposes. The given investigation is fulfilled with the help of several methods: method of simple calculation, discourse analysis method, method of immediate constituents, pure sampling and comparative method. The Boris Johnsons' first speech as a Prime Minister of the UK is defined in the investigation as the political institutional discourse. It is assumed that Boris Johnsons uses different techniques of addressee influence with the orientation to the diverse audience. It is stressed that the technique choice greatly depends on the type of addressee: immediate communicator or potential communicator. The results of given research state that Boris Johnsons uses manipulative, argumentative, confronting, cooperative, storytelling as part of manipulative and calling to act techniques. It is pointed out that argumentative technique is realized in Boris Johnsons' speech through the usage of the argumentative blocks of information appealing to real facts, universal and national values, as well as the usage of parallel constructions and emphatic sentences. The manipulative technique is stated to be realized with the help of deictic field manipulative mechanisms. The storytelling is defined as part of manipulative technique with its separation into heroes and enemies. The confronting technique within the first Boris Johnsons' speech as a Prime Minister of the UK is assumed to be slight confrontation with some warning to the opponents of Brexit. The calling to act technique is realized through the series of appeals to act determined within the given investigation as the inner whole nation appeal to act, to change the life for better. It is stated that Boris Johnsons' speech is also oriented to the people living and working in the UK, so it is normal he uses cooperative technique to influence them. All the techniques within the first Boris Johnsons' speech as a Prime Minister of the UK are known to be tactic acts of the strategic plans to influence audience. The results of given investigation presupposes perspective researches of the given techniques in details, as well as stylistic approach to the given material.

Key words: manipulative technique, argumentative technique, confronting technique, cooperative technique, storytelling, calling to act technique.

Подана робота присвячена розгляду використаних технік у першій промові Бориса Джонсона у якості Прем'єр-міністра Об'єднаного Королівства від 24.07.19. із метою реалізувати свої цілі як промовця. Подане дослідження виконане з використанням певних методів: методу простого підрахунку даних, методу дискурсного аналізу, методу безпосередніх даних, методу суцільної вибірки та порівняльного методу. У межах проведеного дослідження перша промова Бориса Джонсона у якості Прем'єр-міністра Об'єднаного Королівства визначається як політичний інституційний дискурс. Передбачено, що Борис Джонсон використовує різні техніки впливу на адресата з орієнтацією на різноманітну аудиторію. Підкреслено, що вибір техніки впливу значною мірою залежить від типу адресата: безпосередній чи потенційний комунікатор. Результати поданого дослідження стверджують, що Борис Джонсон використовує маніпулятивну, аргументативну, конфронтивну, кооперативну види технік, сторітелінг як частину маніпулятивної техніки та техніку заклику до дії. Зазначено, що аргументативна техніка реалізується за рахунок використання аргументативних блоків інформації, апеляції до реальних фактів, до універсальних та національних цінностей, а також за рахунок використання паралельних конструкцій та емфатичних речень. Стверджується, що маніпуля-

тивна техніка реалізована за рахунок використання маніпулятивних механізмів із дейктичними полями. Сторітелінг визначено як частину маніпулятивної техніки з розподілом на героїв та ворогів. Конфронтивна техніка в межах першої промови Бориса Джонсона у якості Прем'єр-міністра Об'єднаного Королівства визначається як незначна конфронтація з застереженням опонентів Брекзиту. Техніка заклику до дії реалізована за рахунок використання серії закликів до дії, яка в межах проведеного дослідження визначається як внутрішній, загальнонаціональний заклик до дій, до зміни життя на краще. Стверджено, що промова Бориса Джонсона також орієнтована на людей, які живуть та працюють в Об'єднаному Королівстві, тому є нормою те, що промовець використовує кооперативну техніку впливу на них. Відомо, що всі ці техніки, використанні в першій промові Бориса Джонсона у якості Прем'єр-міністра Об'єднаного Королівства, є тактичними діями його певного стратегічного плану вплинути на аудиторію. Результати поданого дослідження передбачають подальший детальний розгляд даних технік, а також стилістичний підхід до поданого матеріалу.

Ключові слова: маніпулятивна техніка, аргументивна техніка, конфронтивна техніка, кооперативна техніка, сторітелінг, техніка заклику до дії.

Introduction. Communicative approach is known to be one of the leading paradigm in the modern Linguistics and term discourse is the central part of the scientific researches [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. The given article is a **further step** of the political elite discourse investigations [2; 3; 4; 6; 8] with the emphasis on the personal peculiarities of the discourse organization and realization.

The aim of the paper is to investigate the techniques of pragmatic influence within the Boris Johnsons' first speech as a Prime Minister of the UK, 07.24.19 as the ways to realize pragmatic-communicative tasks of speaker. To realize the given purpose the certain methods were used within the highlighted investigation: method of immediate constituents, method of simple calculation, pure sampling and comparative method, discourse analysis method.

The material of the work. The Boris Johnsons' first speech as a Prime Minister, 07.24.19, as the political, institutional discourse

The newly coined Prime Minister of the UK and Northern Ireland, Boris Johnsons, started his speech on the 24-th of July, 2019, in the Prime Minister's Office, 10 Downing Street, after the resignation of the former Prime Minister Teresa May.

His speech is known to contain the features of the institutional discourse being limited by the norms of its realization and as well as being limited in forms of its representation. These norms of language usage within the institutional discourse presuppose the appeal to the UK monarch and the analysis of the predecessor work. So, Boris Johnsons tried to avoid the usage of the direct appeal to Her Majesty the Queen, mentioning only Her name, thus, making his message more impersonal, and tried to avoid the critics to the former Cabinet with its head expressing his gratitude to her work, as his predecessor Teresa May is a member of the same party he belongs to – the Conservative one:

1. I have just been to see Her Majesty the Queen who has invited me to form a government and I have accepted.

2. I pay tribute to the fortitude and patience of my predecessor and her deep sense of public.

It is obvious that the UK Prime Minister first speech is similar to a presidential inauguration discourse in its purposes. Being the first appeal to the nation, the first UK Prime Minister speech belongs to the communication between the authority and society [4, p. 195], where Boris Johnson represents the authority.

As any communicative act contains both the informative and the pragmatic component, so Boris Johnsons' first speech as a Prime Minister as a certain type of discourse contains the same elements. It includes both the informative component in the form of the authority policy program and the pragmatic component in the form of speaker's intention to influence the addressee whom this message is addressed.

It is normal that Boris Johnsons' first speech as a Prime Minister includes strategic plan of the country development in the form of his Cabinet internal (to restore trust in democracy) and external policy lines (to come out of the EU on October 31 in the form of Brexit, to develop a new and exciting partnership with the rest of Europe based on free trade and mutual support), which form the informative component of it:

We are going to restore trust in our democracy and we are going to fulfil the repeated promises of parliament to the people and come out of the EU on October 31 no ifs or buts and we will do a new deal, a better deal that will maximise the opportunities of Brexit while allowing us to develop a new and exciting partnership with the rest of Europe based on free trade and mutual support.

The pragmatic component of Boris Johnsons' first speech as a Prime Minister is realized through the usage of the certain techniques and tactics. Paying attention to the fact that Boris Johnson started his message with greeting "Good afternoon" without mentioning persons of his address, we can assume that he tried to make his speech impersonal, on the one hand, and universal in its nature, on the other hand. Absence

of the exact addressee at the beginning of his speech made it possible to enlarge the number of potential communicators within the given message a bit later, while moving through the material of the speech:

1. *And so I am standing before you today to tell you the British people that those critics are wrong.*

2. *And next I say to our friends in Ireland, and in Brussels and around the EU...*

3. *... and to all those who say we cannot be ready I say do not underestimate this country.*

4. *...and the first step is to repeat unequivocally our guarantee to the 3.2 m EU nationals now living and working among us and I say directly to you – thank you for your contribution to our society thank you for your patience and I can assure you that under this government you will get the absolute certainty of the rights to live and remain.*

In this case, the given items indicate the potential communicators of Boris Johnson in his first speech as a Prime Minister: 1) *British people*, 2) *people of the EU*, 3) *his opponents (opponents to his vision of the country development)* and 4) *3.2 million people of the EU now living and working in the UK*.

So, we can state that Boris Johnson addresses *British people* and *people living and working in the UK* directly, as to the members of his communication with them, as to his listeners, addressee, using pronoun “*you*”, and he addresses *people of the EU* and *his opponents* indirectly, as to potential communicators, as to indirect listeners, indirect addressee, whose role is limited to the role of the third persons within the given communication – “*they*”. So, such role orientation makes it possible to show preferences and guidelines of the speaker in his communication with audience.

Argumentative techniques in Boris Johnson speech. It is known that speaker creates his / her message with the orientation to his / her potential communicators using different technics and approaches to influence them. So, Boris Johnson creates his message with the orientation to the British people using the argumentative techniques, logically starting with the characterization of the country situation as time to act and to take strong leadership:

The time has come to act, to take decisions, to give strong leadership and to change this country for the better and though the Queen has just honoured me with this extraordinary office of state.

Logically realizing his strategic intention to influence the British people Boris Johnson tries to show his readiness to serve the people:

My job is to serve you, the people because if there is one point we politicians need to remember it is that the people are our bosses.

His argumentative block is intensified by the presentation of his, as a Prime Minister, and his team future acts to change the country for better. This presentation is a plan, a program of the Cabinet real steps to make this country better. Normally, it contains the informative component as well as the pragmatic one.

The pragmatic component of his argumentative block is realized through the usage of the anaphoric parallel constructions with the emphasis on the phrase “*My job is to*”:

1. *My job is to make your streets safer – and we are going to begin with another 20,000 police on the streets and we start recruiting forthwith.*

2. *My job is to make sure you don't have to wait 3 weeks to see your GP and we start work this week with 20 new hospital upgrades, and ensuring that money for the NHS really does get to the front line.*

3. *My job is to protect you or your parents or grandparents from the fear of having to sell your home to pay for the costs of care and so I am announcing now – on the steps of Downing Street – that we will fix the crisis in social care once and for all with a clear plan we have prepared to give every older person the dignity and security they deserve.*

4. *My job is to make sure your kids get a superb education mwherever they are in the country and that's why we have already announced that we are going to level up per pupil funding in primary and secondary schools.*

Repeated several times, the anaphoric constructions united with the emphatic sentences (*that's why we have already announced that we are going to level up per pupil funding in primary and secondary schools, that is the work that begins immediately behind that black door*) greatly influence Boris Johnson's listeners, addressee arresting their attention, stressing on the fact that he is ready to take leadership, that he is responsible for the future of the country:

...and that is the work that begins immediately behind that black door and though I am today building a great team of men and women I will take personal responsibility for the change I want to see.

Using the argumentative technique to influence the British people Boris Johnson appeals to the certain universal values : unity of the country, freedom, free speech, habeas corpus, democracy, as well as to the national values: national flag, inventiveness, humour, universities, scientists, armed forces, diplomacy, making people trust him and his team:

...it is time we unleashed the productive power not just of London and the South East but of every corner of England, Scotland, Wales and Northern Ireland the awesome foursome that are incarnated

in that red white and mblue flag who together are so much more than the sum of their parts and whose brand and political personality is admired and even loved around the world for our inventiveness, for our humour, for our universities, our scientists, our armed forces, our diplomacy for the equalities on which we insist – whether race or gender or LGBT or the right of every girl in the world to 12 years of quality education and for the values we stand for around the world. Everyone knows the values that flag represents. It stands for freedom and free speech and habeas corpus and the rule of law and above all it stands for democracy and that is why we will come out of the EU on October 31 because in the end Brexit was a fundamental decision by the British people that they wanted their laws made by people that they can elect and they can remove from office and we must now respect that decision and create a new partnership with our European friends.

Moreover, within the created chain of values Brexit as the United Kingdom withdrawal from the European Union is shown to be the democratic value of the British people to elect, to create laws, to remove from the offices and to create the partnership with our European countries.

Thus, given the statute of the democratic value within the Boris Johnson's speech, Brexit as part of the external programme of the UK Parliament receives the more elevating meaning, when the most common things become more valuable, relevant and important. Such process of transforming common into special, less important into more important within the certain act of communication is able to influence the audience greatly like certain miracle, wonder.

The calling to act technique in Boris Johnson's first speech as a Prime Minister

Boris Johnson also uses the calling to act technique in his first speech as a Prime Minister. But usage of this technique is possible because of realization of the argumentative technique in his speech – the audience received enough arguments to be ready to perceive his appeal to act.

The idea to act within the Boris Johnsons speech is realized through the repetition of the construction “*The time to act ...*” for several times: at the beginning, in the middle, at the end of his speech. It makes it possible to centrify all the information upon the urgent idea to act, to arrest addressee attention to the given problem, to etch in their memory the necessity to act:

1. The time has come to act, to take decisions to give strong leadership and to change this country for the better...

2. ...it is time we looked not at the risks but at the opportunities that are upon us...

3. It is time to change the record to recover our natural and historic role as an enterprising, outward-looking and truly global Britain, generous in temper and engaged with the world.

Stressing on the fact that Brexit would be possible in the form of no-deal Brexit, or leaving the EU without the withdrawal agreement, Boris Johnson proposed the people of the UK to be ready for it. His proposition to be ready is not given as an appeal, as a command, it sounds rather as universal truth: everybody should be ready for it and this readiness should be active:

1. We will need to get ready at some point in the near future to come out of the EU customs union and out of regulatory control fully determined at last to take advantage of Brexit because that is the course on which this country is now set.

2. With high hearts and growing confidence we will now accelerate the work of getting ready and the ports will be ready and the banks will be ready and the factories will be ready and business will be ready and the hospitals will be ready and our amazing food and farming sector will be ready...

Moreover, we can state that the idea of active readiness is realized in the Boris Johnsons speech through the usage of parallel constructions, mentioned above, and through the usage of the polysyndeton when the conjunction “*and*” is repeated several times. The usage of polysyndeton makes it possible to slow down the tempo of speech and repetition “*will be ready*” stresses the idea of being ready that, complexly, greatly influences the audience.

Active readiness presupposes active actions. So, Boris Johnsons proposes actions using series of constructions “*Let's...*” known as series of appeals:

1. Let's start now to liberate the UK's extraordinary bioscience sector from anti genetic modification rules and let's develop the blight-resistant crops that will feed the world let's get going now on our own position navigation and timing satellite and earth observation systems – UK assets orbiting in space with all the long term strategic and commercial benefits for this country.

2. Let's change the tax rules to provide extra incentives to invest in capital and research and let's promote the welfare of animals that has always been so close to the hearts of the British people and yes, let's start now on those free trade deals because it is free trade that has done more than anything else to lift billions out of poverty.

The constructions of the type “*Let's*” are known to be commands, directives, appeals to act addressed

to the first person plural “we”, which may be determined as inner collective appeal to act, as solidarity appeal of the whole nation to act, to make positive changes, to change the country for better.

We can state that the effectiveness of the appeals to act in Boris Johnsons speech is realized complexly: through the usage of the anaphoric parallel constructions with the repetition of the initial part *Let’s*, through the usage of the polisyndeton with the conjunction “and”, through the usage of the language units with positive evaluative meaning to show the positive effect of all the steps of active actions: *to liberate, extraordinary, develop, feed the world, assets, benefits, extra incentives to invest, promote, welfare, close to the hearts, free trade.*

It is normal that inner appeal to act presupposes the understanding of moment to act as “*now and only now*”, “*extraordinary moment in our history*”:

...all this and more we can do now and only now, at this extraordinary moment in our history.

So, we can stress that appeal to act technique in the first speech of Boris Johnsons as a Prime Minister is realized complexly with the usage of series of appeals, with the usage of parallel constructions, polisyndeton, repetitions, language units with the with positive evaluative meaning.

Manipulative technique in Boris Johnson’s first speech as a Prime Minister

Except the argumentative and appealing to act techniques Boris Johnson uses the manipulative technique to influence the inhabitants of the UK. The process of manipulation is concerned with the deictic fields mechanisms of layering, superpositioning and connecting [1, p. 103–140].

Deictic field is a unity of all the language signs which are grouped on one of the given axes “I/we-now – here”, “You – now – there”, “He/ she/ it/ they – then – there”, which have the semantic and pragmatic identity and fulfil the certain function within the discourse or its segments [1, p. 103].

It is known that any communicative act presupposes a set of certain communicators in it: creator of message, addressee of it and the third persons, who are not the members of given communication, but potentially may be present. The roles of the communicators are marked in any discourse by the presence of deictic fields in it: the deictic field of addressor “I/we-now – here”, the deictic field of addressee “You – now – there”, and the deictic field of the third persons “He/ she/ it/ they – then” [1, p. 103–105].

Within his first speech as a Prime Minister Boris Johnsons uses the mechanism of deictic field layering to differentiate the layers of the deictic field of speaker:

1) the deictic field of speaker “I-individual as a Prime Minister”: (I, my, today):

...and though I am today building a great team of men and women I will take personal responsibility for the change I want to see..

2) the deictic field of speaker “My team and I” (we, now):

We in this government will work flat out to give this country the leadership it deserves and that work begins now.

3) the deictic field of speaker “My nation and I with my team in the history of mankind” (we, our, here):

1. It is here in Britain that we are using gene therapy, for the first time, to treat the most common form of blindness here in Britain that we are leading the world in the battery technology that will help cut CO2 and tackle climate change and produce green jobs for the next generation ...

4. The deictic field of speaker “My nation and I with my team in the process of Brexit” (we, our, here):

1. ...as we prepare for a post-Brexit future it is time we looked not at the risks but at the opportunities that are upon us so let us begin work now to create free ports that will drive growth and thousands of high-skilled jobs in left behind areas...

The given mechanism of deictic field layering made it possible for Boris Johnson to put on different social roles: to be Prime Minister of the UK and to share personal responsibility for future of the country as a result of Brexit, to be leader of his team and to have team responsibility for it; to be an ordinary British to overcome all the difficulties of Brexit.

The mechanism of superpositioning in Boris Johnsons speech we can observe in the case of usage of the word “*people*”, when this word belongs to different deictic fields: to the deictic field of addressee, as well as to deictic field of the addressor:

1. And so I am standing before you today to tell you the British people that those critics are wrong.

2. My job is to serve you, the people because if there is one point we politicians need to remember it is that the people are our bosses.

This manipulative technique of the deictic fields superpositioning makes it possible for Boris Johnsons to manipulate the consciousness of the UK inhabitants, showing that addressor belongs to the sphere of addressee, that addressor is part of addressee, that they have something in common, that role of addressee in the sphere of addressor is great.

But it is pure manipulation. In reality, it is vice versa. Ordinary people are dependent on the political elite of the country, the level of their well-being coordinately diversifies from the well-being of their

state elite. So, not ordinary people, but political elite is bosses of ordinary people.

In his first speech as a Prime Minister Boris Johnsons uses the universal deictic field, represented by the pronouns *no one*:

No one in the last few centuries has succeeded in betting against the pluck and nerve and ambition of this country.

It is known that the universal deictic field is able to change the roles of the communicators making them equal to certain ideas. “*No one*” in this case means addressor, addressee and the third persons as well.

So, the manipulating technique in the speech of Boris Johnsons is realized within the mechanisms of deictic field manipulation.

Storytelling technique in Boris Johnson speech

The first speech of Boris Johnson as a Prime Minister has all the peculiarities of narrative. The given speech has the narrative structure: the introduction, the main body and the end.

The introduction contains the information about Teresa May resign and Boris Johnsons appointment of a Prime Minister. The main body is centralized to the problem of Brexit. The end of narrative is optimistic.

The events in the speech of Boris Johnsons are given through the first person singular presentation, it is the story of the newly coined Prime Minister of the UK.

Moreover, it is a story of conflict, which contains the main characters: heroes and enemies. According to Boris Johnsons vision, his nation with his team and himself are the main heroes of his story struggling with Brexit opponents for their democratic values. Heroes have the great potential to fight their enemies. The end of this story is hopeful in future perspective, it resembles happy end of fairy tale.

We can state that the story telling technique within the Boris Johnsons speech is a part of manipulative technique, when the vision of the addressor of information is given as some kind of truth, as real fact, when the separation into enemies and heroes is doubtly relevant, because opponents to somebody’s position don’t mean enemy to the whole nation. Moreover, opponents are necessary to move ahead, to see strong and weak points, to find the best ways of problem solution.

Confronting technique in Boris Johnson’s first speech as a Prime Minister

Boris Johnsons uses confronting technique to the opponents of his and his team vision of Brexit. This confrontation is given in indirect way, as to persons, who are not his communicators, but may be present in this communication – *they*. As the rules

of communication allow to use the language units with the negative evaluative meaning toward the non-communicative persons, so Boris Johnsons uses them to characterize his opponents:

1. *And so I am standing before you today to tell you the British people that those critics are wrong.*

2. *The doubters, the doomsters, the gloomsters – they are going to get it wrong again.*

3. *The people who bet against Britain are going to lose their shirts.*

We can state that this type of confrontation given in indirect way is known to be slight confrontation. The results of given investigation show that this slight confrontation is gradually increasing in Boris Johnsons speech up to warning, even threat, to the opponents of Brexit, when he addresses them as his addressee, using command, directive:

...and to all those who say we cannot be ready I say do not underestimate this country. Do not underestimate our powers of organisation and our determination because we know the enormous strengths of this economy in life sciences, in tech, in academia, in music, the arts, culture, financial services..

The warning to the opponents of Brexit within the Boris Johnsons speech is transformed into the universal truth at the end of it. So, it sounds rather categorical and without any doubts:

No one in the last few centuries has succeeded in betting against the pluck and nerve and ambition of this country. They will not succeed today.

So, we can assume that Boris Johnsons uses technique of slight, indirect confrontation to his opponents in the first speech as a Prime Minister to show himself be ready to fight, as well as be ready to avoid fighting.

Cooperative technique in Boris Johnson speech as a Prime Minister

Boris Johnsons’ speech is also oriented to the people living and working in the UK. He addressed them “*you*” as to his direct communicators expressing his gratitude for their work in the UK and their contribution for the society:

and I say directly to you – thank you for your contribution to our society thank you for your patience and I can assure you that under this government you will get the absolute certainty of the rights to live and remain...

In this case, Boris Johnsons uses cooperative technique, orienting to cooperation with them. They are not citizens of the UK, they have no rights to influence the political life of the country by voting, but as the potential force they may change the real situation in the country. So, Boris Johnsons tries to show readiness of his team to guarantee them worthy life

and calmness and order in the society life of the UK in general.

Boris Johnsons uses the same cooperative technique for “*our friends in Ireland, and in Brussels and around the EU*”:

And next I say to our friends in Ireland, and in Brussels and around the EU.

I am convinced that we can do a deal without checks at the Irish border, because we refuse under any circumstances to have such checks and yet without that anti-democratic backstop and it is of course vital at the same time that we prepare for the remote possibility that Brussels refuses any further to negotiate.

It is known that there is some conflict of interests between the government of the UK and the EU in regard of Brexit. This conflict of interests is marked in his speech by the usage of the language units of the negative evaluative meaning: *refuse, anti-dem-*

ocratic backstop. But Boris Johnsons tries to avoid the conflict situation showing his team orientation to cooperate with the EU by using the language units of positive evaluative meaning: *friends, vital, possibility, to negotiate*, as well as by using deictic marker “*our*” to show the EU partners as the important part of his team policy.

Conclusions

Summing up the material, we can state that Boris Johnsons uses different techniques to influence his audience, to achieve his pragmatic purposes in the first speech as a Prime Minister: argumentative, manipulative, confronting, appealing to act, cooperative technique and storytelling as part of manipulative one.

All these techniques need more detailed observation, as well as the problems of stylistic aspect investigation within the Boris Johnsons first speech as a Prime Minister.

REFERENCES:

1. Гуменюк Н.Г. Дейктические маркеры как фактор влияющий на реализацию категории оценки (на материале англоязычной прессы и рекламы) : дисс. ...канд. филол. наук : 10.03.04. Киев, 1996. 167 с.
2. Гуменюк Н.Г. Англомовний дискурс П. Порошенка : синтаксично-стилістичний аспект (на матеріалі звернення до Конгресу США від 23.12.15). *Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 21 квітня 2016 р., НТУУ «КПІ». Київ : Кафедра. С. 35–37.
3. Гуменюк Н.Г. Політичний дискурс Б. Обама : синтаксично-стилістичний аспект (на матеріалі звернення до нації з питань Сирії, від 10.09.12). *Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 2014 р., НТУУ “КПІ”. Київ : Кафедра, 2014 р. С. 37–39.
4. Петлюрченко Н.В. Харизматика: мовна особистість, її дискурс : монографія. Одеса, 2009. 464 с.
5. Почепцов Г.Г. Від facebook до гламуру до Wikileaks: медіакомунікації : монографія. Київ : Спадщина, 2014. 464 с.
6. Славова Л.Л. Мовна особистість політика : когнітивно-дискурсивний аспект : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 358 с.
7. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000). Екатеринбург, 2001. 238 с.
8. Slavova L.L. Image of a Leader’s Linguistic Personality in Political Discourse. *Cognition, Communication, Discourse*. 2015. № 11. P. 109–122.

***SPEAKING NAMES* У КАЗКАХ І НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ:
ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ*****SPEAKING NAMES* IN FAIRY-TALES AND FOLKLORE:
LINGUOCOGNITIVE POTENTIAL**

Давидова Т.В.,

orcid.org/000-0001-5815-8503

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри практики англійської мови

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Стаття присвячена дослідженню онімів у паремійному фонді англійської мови: прислів'ях, приказках, казках. *Speaking names* – нетермінологічна назва онімів, вживана в лінгвістичних колах. Власні назви (оніми) належать до мовних універсалій: вони існують в усіх мовах світу, але в кожній мові мають свої специфічні ознаки.

У результаті пізнавальної діяльності людина категоризує інформацію в межах певної концептуальної картини світу. Оскільки картини світу характеризуються національною специфікою, то носії різних мов можуть бачити та членувати світ по-різному, крізь призму своїх мов. У зв'язку з цим у статті здійснено спробу вивчити особливості мислення представників англійської культури та зрозуміти специфічні риси їх менталітету.

У статті окреслено семантичний простір онімів, здійснено їх семантичну типологізацію за тематичним принципом, встановлено їхній лінгвокогнітивний потенціал у паремійному фонді англійської мови та у казках. У процесі дослідження встановлено, що, з одного боку, ізольований від контексту онім, як і будь-яка лексична одиниця, має денотативне значення і позначає референта, а з іншого боку, саме у тексті / дискурсі можна експлікувати такі додаткові відтінки оніма, як суб'єктивна авторська оцінка, емотивність, експресивність, функціонально-стилістична забарвленість.

Семантичний аналіз антропонімів доводить антропоцентричну спрямованість англійської казки. Виявлено, що за кількісними показниками зооніми переважають антропоніми, проте більшість власних назв з анімалистичним компонентом на позначення тварин-референтів алюзивно номінують чесноти чи вади людини, що свідчить про напучуваний характер казок. Отже, *Speaking names* мають потужний лінгвокогнітивний потенціал, адже це певний мікротекст, що абсорбує і транспонує національно-культурну інформацію етнічної групи мовців.

Ключові слова: онім, ономастика, фольклор, антропонім, когнітивна лінгвістика, семантичний простір, лінгвокогнітивний потенціал.

The article is devoted to the study of proper names (onyms) in the English folklore fund: proverbs, sayings and fairy-tales. *Speaking names* is a non-terminological name of onyms used in linguistic circles. Proper names belong to language universalities: they exist in all languages, but in each of them they have their own peculiar features.

As a result of cognitive activity every person categorizes information within a definite conceptual picture of the world. As the picture of the world is characterized by the national specificity, various native speakers can see the world differently, through the prism of their own languages. This article helps to identify the peculiarities of the English speaking ethnic groups representatives, to learn their mentality and to understand the ways of their thinking.

An attempt has been made in the article to outline the semantic space of onyms, to highlight their semantic typology on the thematic principle, to study their linguocognitive potential. In the process of the investigation it was proved that, on the one hand, onym is an isolated lexical unit that has its denotative meaning and names the referent. On the other hand, the text / the discourse enables the reader to explicate the additional shades of meaning in proper names. Proper names found in the context bear their emotive, expressive, evaluative, functional and stylistic colouring. It is in the context that the author's subjective assessment of the proper name can be seen.

The semantic analysis of anthroponyms proves the anthropocentric character of the English fairy-tale. It has been found that proper names with animalistic component outnumber anthroponyms but still allusively name human virtues and vices which speaks for edifying nature of a fairy-tale. Thus, the vast linguocognitive potential of proper names can be described both in a single onym as well as in the context. *Speaking names* are viewed as a kind of micro-text absorbing and revealing the national and cultural peculiarities of an ethnic group.

Key words: onym, onomastics, folklore, anthroponym, cognitive linguistics, semantic space, linguocognitive potential.

Постановка проблеми. Проблема значення власних імен і потреба їх вивчення виникла у вчених із давніх часів. *Онім* (від грецького *ονυμα* – ім'я) – це будь-яке власне ім'я, яке служить для виокремлення названого ним об'єкта серед інших об'єктів, його індивідуалізації та ідентифікації [11, с. 511]. Онімічне значення містить співвіднесення з пев-

ним референтом – людиною, місцем, твариною, астрономічним об'єктом тощо [там само], отже, онім має лінгвокогнітивний потенціал, адже несе певну етнокультурну інформацію. Онім є об'єктом дослідження *ономастики*. Послугуючись англійською термінологією (англ. *name* – ім'я), науковці іноді вживають словосполучення *Speaking*

names на позначення онімів [14]. Синонімічно використовують [5] також терміни «характонім» або «астронім» (рідше «анонім»), якщо, наприклад, йдеться про високого англійця з прізвищем *Longfellow*, смаглявого *Mr. Brown* чи товстенького українця з прізвищем *Вареник*. Крім того, словосполучення *Speaking names* використовують і на позначення антономазії – перифрастичної, метонімічної чи метафоричної номінації людини / тварини без використання її власного імені, з яким встановлюється скрита кореферентність, наприклад, ромео, дон кіхот, батько діалектики (Гегель) тощо [11, с. 33].

Як свідчить **аналіз останніх досліджень та публікацій**, у лінгвістиці спостерігається значний інтерес до проблем ономастики, тобто вивчення власних імен (Н.Ф. Алефіренко, Т.В. Бакастова, Л.В. Гнаповська, Г.В. Колшанський, Т.В. Топорова та ін.). Ономастика – наука, розділ мовознавства про сукупність власних (у більш вузькому сенсі – особистих) імен об'єктів. Ономастика вивчає історію та закономірності їх виникнення, розвитку і функціонування, зміни, поширення і структуру власних імен у мові і мовленні, як в літературній, так і діалектній сферах [5; 11, с. 517]. Наймолодшою галуззю ономастики вважається **когнітивна ономастика**. Когнітивна ономастика, яка виникла внаслідок поєднання когнітивної лінгвістики і ономастики, вивчає власні назви у ментальному лексиконі людини [11, с. 517]. Визнання того факту, що власні імена набувають референції завдяки участі у процесі іменування здатних до мислення істот – носіїв мови, висвітлює новий ракурс у вивченні онтологічної природи онімів – необхідність дослідження того, з якими структурами знань вони співвідносяться і які ментальні процеси покладені в основу ономастичної номінації [8]. Ономастика має міждисциплінарне когнітивне поле, адже вона має тісні зв'язки з історією, культурологією, краєзнавством, філологією, археологією та лінгвістичними дисциплінами – семантикою і семіотикою [7].

Отже, **актуальність** нашого дослідження зумовлюється загальнонауковою тенденцією ґрунтовного вивчення соціокультурних реалій та необхідністю досліджувати лінгвокультурологічні та етнічні особливості певної спільноти, зокрема англійської, що насамперед відображено в онімах.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення сукупності онімів у паремійному фонді англійської лінгвокультури та у казках. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1. вивчити типіка ологію онімів у лінгвістиці; 2. визначити семантичний

простір онімів та здійснити їх типологізацію на основі вивченого матеріалу; 3. дослідити лінгвокогнітивний потенціал власних імен у паремійному фонді англійської мови та у казках.

Об'єкт наукового дослідження – ономастикон англійської мови і його лінгвокогнітивний потенціал. **Предметом** дослідження є власні імена в англійському казковому дискурсі, прислів'ях та приказках, їх семантичні характеристики та когнітивний потенціал. **Матеріалом** дослідження стали 200 власних імен, дібраних методом суцільної вибірки в англійському казковому дискурсі, а також 500 прислів'їв та приказок. У роботі задіяно методи семантичного та контекстуального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Власні назви, або оніми, як зазначалося вище, – це індивідуальні найменування окремих одиничних об'єктів. Належність певній одиниці – це основна ознака власної назви. Безліч Олен та Олександрів не поєднуються в поняття «Олена» й «Олександр»: кожній особі її ім'я належить індивідуально, незалежно від наявності чи відсутності одноіменців, проте назви сортів полуниці або черешні з людськими іменами, як-от Джолі, Ярославна тощо, належать сукупностям одиниць, що об'єднуються відповідними поняттями, і тому не є власними назвами всупереч своїй орфографії. Таким чином, другою ознакою, яка розрізняє власні та загальні назви (апелятиви), є відношення до поняття: загальні назви – носії понять, а власні назви включають усю відому мовцеві інформацію про свої денотати, без певних узагальнень, і тому пов'язуються з поняттями лише настільки, наскільки вказують на різновид об'єктів, до яких належать їх денотати [5].

За денотатами розрізняють такі класи власних назв [5]:

- **антропоніми** – імена людей (особові імена, патроніми – імена по батькові, прізвища та родові імена, прізвиська, псевдоніми тощо);
- **зооніми** – клички тварин;
- **топоніми** – назви географічних об'єктів;
- **астроніми** – імена небесних об'єктів;
- **теоніми** – імена богів, божеств;
- **міфоніми** – імена міфічних істот;
- **криптоніми** – приховувані імена;
- **етноніми** – назви етносів, національностей, племен тощо;
- **лінгвоніми** – назви мов;
- **ергоніми** – назви організацій, виробничих і громадських об'єднань;
- **хрононіми** – назви відрізків часу, подій;
- **хремотоніми** – назви окремих предметів, що включають власні назви матеріаль-

них об'єктів – кораблів, ураганів, алмазів тощо та витворів духовної культури – заголовки творів, назви музичних п'єс, творів живопису, кінофільмів тощо [5].

Онім, активізуючись у тексті чи дискурсі, розкриває свій когнітивний потенціал, утримуючи так званий «компонент відомості» імені, а також стилістичну, оцінну, емотивну, естетичну інформацію [10, с. 139; 11, с. 511]. З одного боку, ізольований від контексту онім, як і будь-яка лексична одиниця, має денотативне значення і позначає референта, або клас предметів, що має однакові ознаки (за Ю.Д. Апресяном), або сукупність ознак класу предметів (за Г.В. Колшанським). З іншого боку, саме у тексті / дискурсі можна експлікувати такі додаткові відтінки значення оніма, як суб'єктивна авторська оцінка, емотивність, експресивність, функціонально-стилістична забарвленість.

Паремійний фонд будь-якої мови є джерелом і носієм національно-культурної інформації, що експліцитно та імпліцитно відображає ціннісні та смислові моделі світу і те особливе бачення, що акумулює специфіку сприйняття життєвих цінностей, історичного досвіду і пам'яті мовного колективу [4; 6]. До паремійного фонду належать стійкі, відтворювані, культурно марковані одиниці переважно реченневої структури – паремії, зокрема, прислів'я, приказки, примовки, загадки, прикмети, скоромовки, замовляння тощо, що є об'єктом вивчення окремої маргінальної галузі на межі мовознавства (зокрема фразеології) та фольклористики, яким властиві ознаки усталеності, клішованості, культурної забарвленості [11, с. 535].

Аналізуючи паремійний фонд англійської мови, вчені [12] дійшли висновку, що образотворчі стилістичні засоби (метафора, метонімія, зіставлення, епітет, перифраз) зустрічаються у структурі майже кожної паремії. Але окрім образотворчих засобів паремії, характеризуються також виразними засобами, які, на відміну від перших, не створюють образів. Вони підвищують прагматичний ефект висловлювання та посилюють його емоційність за допомогою звукового оформлення. Отже, мовними засобами реалізації англійських прислів'їв та приказок є фонетичні (рима, алітерація, асонанс), лексико-граматичні (архаїзми, синоніми, порівняння, розповідне двоскладове речення, пасивний стан, модальні дієслова, синтаксичні розширювачі) та стилістичні (зіставлення, епітети, повтори, метафори, метонімії, перифрази) тощо [12]. Оніми, реалізовані у пареміях та казках,

можна без сумніву назвати *Speaking names*, адже вони транслюють специфіку національної культури, метонімічно й алегорично представлену в антропонімах та зоонімах.

Семантичний простір онімів англійської мови, досліджений на основі казкового дискурсу та паремій, представлений здебільшого антропонімами (37%) та зоонімами (52%); решту складають топоніми та хрононіми (11%).

Серед антропонімів, враховуючи класифікацію [5], розрізняємо:

– **Особові імена** – *John, Jack, Bill, Robin, Bruce, Dolly and Molly (F.B.G.T., p.41)*, властиві простому люду, або більш вишукані, типу *Rapunzel, Archibald, Marmaduke, Ferdinand*, наприклад: *Jack of all trades and master of none, Jack and the Beanstalk*. Антропоніми цієї групи є більш численними у казках, проте в пареміях спектр особових імен обмежується узагальнюючими для всіх представників нації *John* та *Jack* та деякими біблійними іменами типу *Job (Iov* або *Iova/Iezova), Herod (Irod), David (Давид), Adam (Адам), Matthew (Матфей/Матвій), Peter and Paul (Петро та Павло)*, наприклад: *to out-Herod Herod (перевершити жорстокість Iрода); to rob Peter to pay Paul (поцупити в Петра, щоб заплатити Павлу); as poor as Job (бідний як Iов)*.

– **Патроніми (імена по батькові)** – типу слов'янських *Іван Петрович Гончаренко* – в англійській мові або нівельовані взагалі, або утворені з так званих *first name, second name* (типу *Joseph Mallord William Turner* або фр. *Louis Francois Roubiliac*), що скоріше мають право належати до першої групи, у досліджуваному матеріалі не знайдено.

– **Прізвища або родові імена** – *Susan Blue, John Smith, Tom Tailor* тощо.

Семантичний обсяг прізвищ у досліджуваному матеріалі досить різноманітний. Етимологія прізвищ сягає далекої давнини: більшість з них утворені від особових чи родових імен та їх комбінацій з лексемою *son (син)* – *Johnson, Davidson, Thomson*; не менш численна група утворена від ремесел (наприклад: *Smith, Potter, Carpenter, Tailor, Baker*); деякі – від зовнішнього вигляду їх власників – зросту, кольору шкіри, волосся тощо (*Brown, White, Small, Longfellow*); інші – від топографічних об'єктів, що й дотепер утримують давньогерманські семи (*Holmes, Dell*, які у сучасній англійській значать “meadow”, або *Croft* із значенням “farm”) [7].

Антропоніми англійської казки утворені за тим же принципом. Немає сумніву, що *Goldilocks, The Red Ettin, Snow White, Hop-o'-my-Thumb* або

Tom Thumb названі саме так з огляду на золотаве або руде волосся, білий / світлий колір шкіри обличчя, невеликий зріст відповідно.

Іноді онім красномовно свідчить про певну деталь зовнішнього вигляду або елемент одягу, властивий уявному референту, як-от *Little Red Riding Hood*.

З одного боку, зазначені антропоніми, на нашу думку, транспонують естетичну інформацію, емпатизуючи красу і унікальність дівчини із золотавим волоссям (*Goldilocks*) або чистий, як сніг, колір шкіри Білосніжки (*Snow White*), а з іншого – підкреслюють недоліки хлопчика-мізинчика (*Hop-o'-my-Thumb*), а саме – його зріст, що неодмінно компенсується у контексті казки іншими перевагами, наприклад: *Hop-o'-my-Thumb took the seven-league boots, and put them on his feet. In twenty strides they carried him to the King's palace* (EFT, p. 27).

Згідно з контекстом хлопчик-мізинчик (*Hop-o'-my-Thumb*) здобуває чоботи-сороходи, які здатні доправити його до королівського палацу за двадцять кроків (*In twenty strides*), через що імплікується спритність та спроможність маленької зовні людини досягати неочікуваних результатів і бути першою, що говорить про неважливість зовнішньої форми істоти і перевагу особистісних якостей, а також про навіювану казкою віру в магічне, у те, що здається неможливим. Аналогічна ідея культивується у казці “*Little Brave Heart*”: *So, early morning Little Brave Heart put on his shirt and trousers, took his bow and arrows and went to the big green wood* (F.B.G.T., p. 79).

Спираючись на здобутки лінгвістичної прагматики, в антропонімі *Little Brave Heart* вбачаємо імпліцитний концесив «хоч маленький – проте сміливий», що емпатизується у контексті антонімами *little* та *big* (маленький хлопчик пішов у великий ліс, взявши лук та стріли і не боячись нічого) та епітетом *brave* (сміливий), що входить до структури антропоніму.

Антропоніми на позначення казкових героїв несуть не лише позитивне аксіологічне забарвлення, про що свідчать такі імена, як *Tommy Grimes* (Нечепура) *Molly Whuppie* (Забіяка) або *Drowsy Head* (Сплюха). Влучно дібрані власні імена красномовно відображають сутність літературних персонажів, їх зовнішність, звички чи характер, наприклад: *Tommy Grimes crept under the sofa and watched the pot till it boiled* (EFT, p. 82). Антропонім *Grimes*, утворений від англійського іменника *grime* (бруд), позначає хлопчика-нечепуру.

Аналогічним чином ім'я славнозвісної *Попелюшки* (англ. – *Cinderella*, котра є позитив-

ним казковим персонажем і уособленням працьовитості й відповідальності, утворене від англійського іменника *cinder* (*noni*, зола).

Прізвище *Whuppie* (від англ. *to whup* – бити, розгромити) може, з одного боку, позначати або войовничу особу, здатну захищати, обороняти, а з іншого боку, навпаки, задираку-забіяку, хто кривдить і зачіпає.

– **Прізвиська** та **псевдоніми** – *Johnny-cake*, *Jack-the-Giant-Killer*, *Catskin*, *Cap of Rushes*, *Gingerbread Man*, *Mr. Vinegar* тощо.

Антропоніми цієї групи є багаточисленними у досліджуваних казках і майже відсутні у пареміях. Семантичний спектр прізвиськ, аналогічно попереднім трьом типам, може варіюватися за такими ознаками, як зовнішній вигляд референта, риси його характеру та моральні якості, рід діяльності та звички, наприклад:

One day there was to be a great dance at a big house a little way off, and the servants were allowed to go to look at the ladies and gentlemen. Cap of Rushes (Канелюшок з очепету) said she was too tired to go, so she stayed at home (EFT, p. 82).

У наступному контексті антропонім *Lazy Jack* номінує ліниву людину, нездатну заробити собі на життя, що засуджується у суспільстві: *Jack lived with his mother. They were very poor, and the old woman made her living by spinning. But Jack was so lazy that he did nothing but lie in the sun in the hot weather in summer and sit by the fire-place in winter. So people called him Lazy Jack* (EFT, p. 82).

Антропонім *Mr. Bottomsly* (від англ. *sly* – хитрий, *bottom* – зад, сідниці) характеризує дуже хитру людину, що вочевидь засуджується у суспільстві, зважаючи на пейоративне *bottom* у структурі цього антропоніма, що навряд чи міг бути прізвиськом у культурному середовищі.

Отже, культурно значимі семантично збагачені антропоніми – *Speaking names* – так само, як і власне казкові герої, викривають вади суспільства, що говорить про напучувальний характер казок.

Інший казковий персонаж, *Johnny-cake* (Джонні-пиріжок), син пекаря, очевидно був товстеньким та пухленьким, як пиріжок, чим заробив подібне прізвисько. З іншого боку, утворений аналогічним чином антропонім *Gingerbread Man* (Пряничний чоловічок) отримав своє ім'я завдяки своєму складу /своїй сутності, адже він був випеченим із тіста.

Походження деяких імен не є на перший погляд зрозумілим навіть у контексті, наприклад: *Tommy Tit Tot* або *Mr. Miacca*, що є нехарактерними середньостатистичному загалу, адже

вони належать неіснуючим у реальності істотам. Етимологія антропоніма *Mr. Miassa* скоріш за все пов'язана з лексемою *to miaow* (нявкати) за ономотопічним принципом, отже, *Mr. Miassa* – це такий собі *містер Нявкач*, котрий, припустимо, мав якесь відношення до котів.

Віра у перетворення і магичні властивості надає можливість творцям казок уявляти казкових героїв у фізично трансформованому вигляді, що відбувається в результаті магії та чарів, коли принцеса перетворюється на простолюдінку або навіть якусь тваринку (згадаємо, наприклад, Царівну-Жабу), а монстр у кінці казки стає принцом. Подібні трансформації відбуваються в ментальному просторі англійців, що доводить антропонім *Catskin* (EFT, p.76) на позначення дівчини-кішки (від англ. *cat+skin* – кошача шкіра).

– **Криптоніми** та **міфони́ми** – імена міфічних істот – також характерні англійській казці. Це також пов'язано з вірою у надприродну силу і надлюдські можливості, приписувані як позитивним, так і негативним персонажам або образам національних героїв, втіленим у казках. За відсутності справжніх імен таких уявних персонажів, як *велетень*, *людодід*, *відьма*, *маг* або *ельф*, загальні назви стають у казках власними назвами, наприклад: *The Giant*, *The Ogre*, *Witch*, *Magician*, *Elf*, проте іноді цим казковим персонажам також дають імена: *giant named Cormoran*, *giant named Thunderdell*, *giant named Galligantua* (EFT, p. 111).

– **Етніоніми** – назви етнічних груп та національностей – не досить поширені в англійській казці та пареміях. У проаналізованому матеріалі зустрічаються лише поодинокі випадки, наприклад: *When in Rome do as Romans do*.

– **Теоніми** – імена богів, божеств – є найменш численною групою, адже представники окультної сфери найчастіше іменувалися зрозумілими всім словами типу *god*, *devil*, *angel*, написаними з великої літери, наприклад: *As drunk as a Lord* тощо.

Отже, семантичний аналіз антропонімів доводить досить широкий їх значеннєвий спектр, якого немає у жодній з наступних груп. Хоча зооніми є кількісно найбільш численною групою (52%), їх семантика дещо обмежена.

Серед **зоонімів** найпоширенішими є:

– **Назви тварин** (диких та домашніх, у тому числі риб, амфібій та рептилій) – *Three Little Pigs*, *cow named Milky-White*, *Pussy*, *Puss in Boots*, *Goldfish*, *Uncle Crocodile*, *Baby Elephant*, *Baby Bear*, *Foxy-woxy*, *Turtle*, *Talkative Frog* і т. п.

– **Назви птахів** (диких та домашніх) – *Little Swallow*, *Little Red Hen*, *Henny-Penny*, *Cocky-locky*, *Ducky-daddles*, *Goosey-poosey*, *Turkey-lurkey* тощо.

– **Назви комах** – *Big Black Beetle*, *Mrs. Butterfly*, *Caterpillar*, *the Cricket*.

Серед **топонімів** найчисленнішими є:

– **Назви країн, міст та поселень** – *London*, *Cornwall*, *Hamelin*, *Rome*, *Newcastle*, наприклад: *To carry coals to Newcastle*, *Rome was not built in a day* або *All roads lead to Rome*.

– **Назви річок та водних ресурсів** – *Sand Creek*, *the Thames*, наприклад: *He will never set the Thames on fire*.

Серед **хрононімів** знайдено лише:

– **Назви місяців та святкових / пам'ятних днів** – *April Fool's Day*, *As mad as March hare*, *As welcome as flowers in May* або *Doomsday*, наприклад: *To to put it off till Doomsday*.

Семантичний аналіз антропонімів доводить антропоцентричну спрямованість англійської казки та паремій. Хоча за кількісними показниками зооніми переважають антропоніми, проте більшість власних назв з анімалістичним компонентом на позначення тварин-референтів алюзивно номінують чесноти чи вади людини.

Лінгвокогнітивний потенціал власного імені розкривається як у семантиці антропоніма, так і у контексті. Розглянемо декілька ілюстрацій.

Зоонім *Crunch-Munch the Mouse* на позначення казкового персонажа *Мишеня* утворений від англійських дієслів *to crunch* – *гризти*, *хрустити* та *to munch* – *жувати*, *плямкати*, зважаючи на це, читач уявляє зголоділого мишеня, яке жадібно (плямкаючи) гризе все, що бачить. Зоонім *Hop-Stop the Frog* відображає ривковий рух *Жабеняти*, про що свідчать дієслова *to hop* – *стрибати* та *to stop* – *зупинятися* у складі оніма.

Аналогічним чином утворений зоонім *Howly-Prowly the Wolf* позначає *Вовка-небораку*, що вештається в лісі і виє на самоті (від дієслів *to howl* – *завивати*, *стогнати* та *to prowl* – *крастися*, *бродити*, *нишпорити*, *іти крадькома*), а зоонім *Grumbly-Rumbly the Bear* несе лінгвокогнітивну інформацію про гучноголового буркотливого *Ведмедя* (від дієслів *to grumble* – *гриміти*, *буркотіти* та *to rumble* – *грюкати*, *голосно говорити*).

Заєць (а в англійській лінгвокультурі кролик – *Rabbit*) традиційно постає спритним та швидконогим *Fleet-Feet the Rabbit* (від прикметника *fleet* – *швидкий*, *спритний* та іменника *foot-feet* – *ноги*, *ступні*, *лапи*). Метафоричний образ лисиці утримує семантичну ознаку «хитрість», про що свідчать складники антропоніма *Smily-Wily the Fox* (від англ. *to smile* – *усміхатися* та *wile* – *хитрування*, *лукавство*, *відступність*). Ім'я дикого кабана – більш прозаїчне: *Snout-Rout the Boar*; воно утворене від іменника *snout* – *рило*,

морда, нюхало та дієслова *to rout* – *пуги землю носом (про свиню)*.

Слід відмітити, що в усіх зазначених іменах витримано паронімічний принцип, адже всі складники оніма мають часткову звукову подібність, що додає контексту стилістичного забарвлення. З іншого боку, семантика деяких онімів є досить бідною, наприклад: *Baby Bear*, *Three Little Pigs* або *Uncle Crocodile*. Деякі з них побудовані за фонетичним чи ономапоічним принципом: *Cocky Cock-a-doodle-do* або *Cackle-the-Goose* до повної асемантизації: *Foxy-woxy*, *Goosey-poosey*.

Серед проаналізованого матеріалу знайдено також інтертекстуальні елементи, наприклад: *Hamlet' without the Prince of Denmark*, – які асоціюються в ментальному просторі читача з іншим текстом або дискурсом.

Висновки. У результаті дослідження доведено, що проаналізовані оніми у паремійному фонді англійської мови та у казках мають великий смисловий діапазон. *Speaking names* – нетермінологічна назва онімів, які мають розгалужену

типологію: антропоніми, зооніми, топоніми, теоніми, міфоніми, криптоніми тощо. Семантичний аналіз антропонімів доводить антропоцентричну спрямованість англійської казки та паремій. Хоча за кількісними показниками зооніми переважають антропоніми, проте більшість власних назв з анімалістичним компонентом на позначення тварин-референтів алюзивно номінують чесноти чи вади людини. Лінгвокогнітивний потенціал власних імен є досить потужним і розкривається не лише у семантиці антропоніма, але й у контексті. Культурно значимі семантично збагачені антропоніми – *Speaking names*, так само, як і власне казкові герої, викривають вади суспільства, що свідчить про напучуваний характер казок. Онім – це певний мікротекст, що абсорбує і транспонує національно-культурну інформацію. Семантичний спектр онімів може варіюватися від глибинних інтертекстуальних зв'язків до їх повної асемантизації.

Перспективами дослідження залишається вивчення онімів у різних типах мовного матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке: учебное пособие. Москва : Наука, 2005. 416 с.
2. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва : Просвещение, 1974. 302 с.
3. Бакастова Т.В. Семантизация имени собственного в целом художественном тексте (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Одесса, 1987. 16 с.
4. Белая Е.И. Паремииологический фонд языка. URL: <http://www.bachelor.ucoz.ru>
5. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki>.
6. Гасанова М.А. История паремииологических исследований дагестанских языков. URL: <http://www.science-education.ru/pdf/2014/6/1675.pdf>
7. Гнаповская Л.В. Лингвокогнитивные и лингвокультурологические характеристики английских антропонимов германского происхождения : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Киев, 1999. 205 с.
8. Гнаповская Л.В. Что в имени твоём. URL: <http://mognovse.ru/vmy-l-v-gnapovskaya-chto-v-imeni-tvoem-poetika-antroponimiches.html>.
9. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. Москва : Наука, 1980. 408 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / за ред. Богданович Г.Ю. та ін. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
11. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / за ред. Богданович Г.Ю. та ін. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
12. Структурно-семантичні особливості перекладу пареміологічних одиниць англійської та української мови. URL: <http://www.docus.me>
13. Топорова Т.В. Культура в «зеркале языка»: Древнегерманские двучленные имена собственные. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 253 с.
14. Derik I.M. The Problem of Rendering Anthroponyms "Speaking names" in Literary Translation. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/356147.pdf>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

15. E.F.T.: English Fairy-Tales. London : Penguin Books Ltd, 1994. 130 p.
16. F.B.G.T.: For Boys and Girls instead of Toys. Moscow : Nauka, 1980. 176 p.
17. M.B.F.T.: My Book of Fairy-Tales. London : Orion, 1995. 86 p.
18. T.W.L.T.: Treasury of Well-Loved Tales. London : Harddock Ltd, 1995. 192 p.
19. E.P. : English Proverbs. Kyiv : Vian, 1995. 56 p.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ ОДНОРІДНИХ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ У ПОСТМОДЕРНІСТИЧНИХ ЖІНОЧИХ РОМАНАХ

STRUCTURAL AND SEMANTIC FUNCTIONS OF HOMOGENEOUS VERBAL FORMS IN POSTMODERN FEMINIST NOVELS

Дзядик Ю.І.,
orcid.org/0000-0002-9639-1020
асистент кафедри сучасних мов
Університету Гани

У статті на матеріалі англomовного художнього дискурсу розглядаються однорідні дієслівні предикати. Автором аналізується вираження відтінків індивідуальних ліній у реченні з однорідними дієслівними присудками, яке може відбуватися різними способами. Ці відтінки можуть бути представлені у вигляді послідовності або одночасності дій. Особливу увагу звернено на координативний зв'язок, що виражається синдетично або асиндетично, і пов'язує в одне ціле однорідні предикати, які водночас перебувають у субордативному зв'язку з рештою складу речення. У роботі розглядаються конструкції з моносиндетичними та полісиндетичним рядами. Сурядний зв'язок забезпечує внутрішній зв'язок між членами однорідного ряду. Оскільки однорідний ряд становить собою певний вид синтаксичної конструкції, що вводиться у склад речення й ускладнює його структуру, то члени однорідного ряду вступають і у зовнішні відношення з будь-яким членом цього речення. Відповідно до семантичних варіантів сурядного сполучника однорідні дієслівні присудки можуть знаходитися у протиставних, розділових та єднальних відношеннях. У дослідженні основну увагу зосереджено на єднальних відношеннях однорідних дієслівних присудків. Досліджуючи дієслівні предикати, що перебувають у єднальних відношеннях, виявлено той факт, що рівноправність семантико-синтаксичних функцій присудків супроводжується подібністю змісту смислових груп, що утворюються з присудків та залежних від них другорядних членів, а також синтаксичним та морфологічним паралелізмом. Морфологічний паралелізм яскраво виражений у тих випадках, коли повторюються допоміжні дієслова в аналітичних формах дієслів-присудків. Якщо другорядні члени при присудках спільні, то найчастіше допоміжне дієслово в аналітичних формах також спільне. При наявності у кожного предиката своїх другорядних членів схожість змісту у групі присудків виникає не на основі лексичної схожості дієслів, а на основі схожості комплексів, що створюються однорідними присудками. У статті від однорідних дієслівних присудків відмежовано присудки, в яких відсутні ознаки однорідності.

Ключові слова: синтаксична конструкція, сполучник, асиндетичний зв'язок, предикат, ряд.

In the article, homogeneous predicates are analyzed on the basis of the British fiction. The expression of segments of individual lines in sentences with homogeneous verbal predicates is highlighted by the author. These segments are represented by means of consecutive or simultaneous actions in the sentences with a series of homogeneous verbal predicates. A special attention is paid to the coordination which can be of two types: syndetic and asyndetic. The coordination connects predicates in a unit that functions in a subordinate connection with other sentence parts. Constructions with monosyndetic and polysyndetic series are described in the research. The coordination strengthens inner connection among homogeneous parts of a series. Since sentences with homogeneous parts belong to a special type of syntactic constructions that are expanded by means of homogeneous parts, they have connection with other parts of a sentence, too. In accordance with semantic varieties of a conjunction, homogeneous verbal predicates are in different relations with each other. Hence, sentences with disjunctive, copulative and adversative conjunctions appear in the British fiction. It is stated that equality of semantic and syntactic functions of predicates goes along with the similarity of content of semantic groups that are formed by means of predicates and secondary parts of a sentence that depend on predicates, as well as with syntactic and morphological parallelism. Morphological parallelism is expressed in the cases of repetition of auxiliary verbs in the analytical forms of verbal predicates. If predicates have common secondary parts in the sentence or secondary parts are not found in the sentence structure, in most cases, the auxiliary verb is the same in the analytical forms. If every predicate has secondary parts, then similarity of content occurs in a group of predicates not on the basis of lexical similarity but rather due to the complex structures that are formed by homogeneous predicates. In the article, there is differentiation between predicates that have features of homogeneity and the ones that are similar to homogeneous predicates.

Key words: syntactic construction, conjunction, asyndetic coordination, predicate, series.

Постановка проблеми. Стан лінгвістики періоду XX – XXI ст. ознаменувався творенням нового стилю мислення, новою інтегральною парадигмою знань – функціональною за своїм спільним спрямуванням і конструктивною за своїм духом [3, с. 69]. Із структурно-семантичного погляду предикат є основною синтаксею, від якої

залежить кількісно-якісне наповнення речення. Тому аналіз предиката становить важливу ланку в дослідженні структурно-семантичної організації речення, яке виокремилася в окремий напрям і знайшло своє теоретичне обґрунтування у працях В.Г. Адмоні [1], Н.Д. Арутюнової [2], О.В. Бондарка [4], О.І. Москальської [15],

Р. Мразека [7], Л. Теньєра [10], У. Чейфа [11]. Питання про синтаксичний статус речень із кількома предикатами, що належать до одного і того самого суб'єкта не має єдиного вирішення. Це зумовлено тим, що існує кілька поглядів на конструктивну функцію присудка в самій структурі речення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У центрі уваги мовознавців перебувають семантико-синтаксичні конструкції, формальні засоби їхнього вираження і комунікативні чинники організації речення. Ці аспекти дослідження стосуються також вивчення предикатної системи. Особливо актуальними у лінгвістиці є вивчення предиката як носія модальності [6; 23, с. 297–304], граматичні функції предиката [20; 25, с. 68–70], семантичні властивості предиката [16; 22], композиційні конструкції предикатів [14; 17]. Розглядаючи речення з однорідними присудками, мовознавці поділяють їх на прості [8], прості ускладнені [5], складні [26] та стягнені [12]. На сучасному етапі одержано значні напрацювання у сфері синтаксису, однак не всі проблеми вирішено [18; 19; 21]. Однорідні дієслівні форми на рівні художнього тексту доби постмодернізму у феміністичній літературі мало проаналізовані.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у виявленні структурно-семантичних функцій однорідних дієслівних присудків (форм) в англійських «жіночих» романах доби постмодернізму.

Виклад основного матеріалу. Особливістю речень з однорідними дієслівними формами є те, що кожен предикат, що належить до одного і того самого суб'єкта, утворює автономну предикативну лінію, що вступає у семантичні відношення з лініями інших предикатів. Поєднання у складі речення з однорідними дієслівними формами кількох предикативних центрів, що забезпечують вираження відразу кількох пропозицій, роблять це речення придатним для вираження індивідуальних ліній на рівні речень [9, с. 50]. Вираження відтинків індивідуальних ліній у реченні з однорідними предикатами може відбуватися різними способами. Відповідно до певної ситуації такі відтинки можуть бути представлені у вигляді послідовності подій, що йдуть одна за одною в певному часі. Таким чином, виражаються відношення різного часового плану. Цей спосіб є найпоширенішим у представленні індивідуальних ліній у ряді з однорідними дієслівними формами. Ступінь динамізму розповіді в межах індивідуальної лінії є максимально високим, особливо коли однорідний ряд складається більше ніж із двох елементів:

*Whatever the truth, Alice was grateful. And particularly over the past three months, when Jillie, as her best friend, had needed so much companionship and comfort and she had had to leave him to play by himself as Jillie (1) **wept and talked and begged** to be with her. More than once she had had to spend the night at number five, with Kit; Geraldine Curtis, grateful to have someone to share the burden of her distraught, humiliated, heartbroken daughter; (2) **had Jillie's old cot brought out of the attic and fitted it with new covers, bought toys for him, stocked up with Cow & Gate and often gave him his bottle if Alice seemed stressed as she prepared it and said Jillie was crying and she wanted to get back to her** [24, с. 283].*

У реченні з однорідними присудками події можуть бути представлені як такі, що співіснують, відбуваються одночасно, що простежується в першій (1) групі однорідних дієслівних форм. Індивідуальна лінія розширюється, розповідь у цьому відтинку сповільнюється у своєму розвитку; динамізм перетворюється на статичну форму. Дії постають у більш деталізованому світлі. У другій (2) групі наростає динамізм, одна дія змінює іншу. Речення з однорідними предикатами постають тлом, на яке нашаровується додаткова інформація про дочку пані Куртіс. Письменниця вмilo поєднує елементи постмодернізму, підбираючи вдало предикати, які збагачують семантику кожного окремого дієслова.

У процесі дослідження проблеми однорідності дієслівних форм необхідно звернути увагу на лексико-семантичний фактор. Лінгвісти завжди враховують семантичне навантаження речень з однорідними присудками, оскільки в граматичній однорідності проявляються також риси логіко-семантичної наближеності предметів, явищ, ознак чи дій. Елементи ряду можуть виражатися дієсловами різної семантики. Здебільшого це можуть бути дієслова руху або розташування у просторі:

*She [Diana] **reached up and kissed him [Tom] again on the cheek and then turned and walked up the drive towards the house** [24, с. 152].*

Формально-синтаксична структура речення з однорідними предикатами порівняно постійна, це завжди поєднання кількох предикатів, що завжди належать до спільного суб'єкта. Лексичний зміст речення з однорідними присудками змінний і видозмінюється від речення до речення. У будь-якому реченні з однорідними присудками предикати вступають між собою у певні логіко-семантичні відношення, характер яких у кожному окремому випадку залежить від різних факто-

рів, найбільш вирішальним з яких є особливості семантики кожного із предикатів в однорідному ряді, котра, своєю чергою, залежить від їхнього лексичного вмісту, перш за все, від лексичного значення дієслова, що утворює предикативне ядро, а також досить часто і від решти елементів предикативної групи (дodatка або обставини), що можуть модифікувати вихідне лексичне і лексико-граматичне значення дієслова-предиката і в такий спосіб здійснювати вплив на семантичний аспект дієслівних форм.

Сурядний зв'язок знаходить своє вираження у сполучнику, який об'єднує в одне ціле однорідні присудки з функціонально спільним членом. Як граматична категорія, сполучник є знаком функції сурядності як окремо взятих словоформ, так і цілих словосполучень. Проте, крім граматичного значення, сполучник має і лексичне значення. Існують різні семантичні варіанти сполучника: єднальні, протиставні, розділові. Кожен із семантичних варіантів має різну значимість. Аналіз речення з однорідними предикатами свідчить, що вирізняються багатоеlementні ряди однорідних дієслівних форм, між якими сурядний зв'язок як складовий компонент однорідності виражається полісиндетично. Полісиндетичний ряд предикатів утворюється за допомогою повторення сполучника *and* перед кожним елементом конструкції, підкреслюючи автономність кожного з однорідних членів. Видається, що розвиток дії закінчується після кожного окремого предиката з використанням сполучника. Проте дія знову відновлюється з додаванням нових компонентів однорідного ряду. Сполучник, таким чином, буде ряд і формує семантичну основу, на якій розташовуються дієслівні форми в однорідному ряді.

Специфіка речень із рядом однорідних предикатів у моносиндетичному ряді така, що кожен складовий елемент ряду має потенційну змогу завершити речення. Сполучник одночасно слугує формальним показником єдності ряду, виражаючи кінцевий етап переліку і допомагаючи однорідним присудкам поширити речення:

*As he [Tom] sat there, watching Diana, waving for the waiter, ordering champagne, taking in the surroundings, which were scarcely familiar in themselves, but which induced a sensation he recognized from being in Jillie's house – and even, he reflected with some surprise, being in the Southcott house with its glorious warmth that freezing day surrounded by books – he **settled back** in his chair, **took** the champagne from the tray the waiter was offering him **and surrendered** to – what? A sort of rich pleasure, a sense that this was quality in its purest*

sense, and that while this was not where he belonged, he had reached it and not without some difficulty, and having the ability to recognize that, he had every right to enjoy it [24, с. 220].

Рівноправність синтактико-сміслових функцій присудків часто супроводжується схожістю змісту смислових груп, які утворюються із предикатів і другорядних членів речення, що залежать від цих предикатів. Речення поділяється на рівноправні частини, що подібні за своїм змістом, і, хоча підмет виражений у першій частині, він за змістом належить і до наступних частин. Найчастіше схожість змісту частин речення виявляється тоді, коли кожен із предикатів має при собі другорядні члени – здебільшого прями додатки. Для того, щоб передати думку, виражену усім реченням загалом, достатньо лише першої чи другої групи присудка. Варто зазначити, що занаявності в кожного присудка другорядних членів, схожість змісту у групі присудків виникає не на основі лексичної схожості дієслів, а на основі схожості комплексів, що створюються присудками. Не будучи синонімами, у сукупності з другорядними членами, дієслова виражають суміжні дії:

*He [Freddie] then turned back to Kate, who'd curled herself into a ball. He **kicked her** then **dragged her up by hair** and **punched her** again. **She staggered but shook** her head to clear the ringing in her ears as she tried to stand [13, с. 206].*

Відсутність розділових знаків між елементами однорідного ряду вказує на швидкоплинність дій чи їхню майже одночасність, коли часовий проміжок між діями максимально звужений. Речення з присудками, що знаходяться у протиставних відношеннях, є менш вживаними в ілюстративному матеріалі, ніж речення з єднальним зв'язком між однорідними предикатами. Письменниця в дусі постмодернізму зображує ставлення до жінки, і після побиття – нескореність, яка проявляється в її погрозах завдати чоловікові більшого болю, якщо він ще раз доторкнеться до дочки:

*Somehow she grabbed the poker from the hearth and as Freddie lunged at her she smashed it down on his forearm. He **shrieked and clutched** his arm. ... 'And I'll break your head if you touch Ella again,' Kate yelled back [13, с. 206].*

У тих випадках, коли однорідні присудки або не мають другорядних членів або вони спільні в них, схожість змісту у групі присудків базується на семантичній схожості самих дієслів, які або синонімічні, або об'єднані спільністю думки, що виражається. Деколи схожість змісту у групі присудків підкреслюється попереднім реченням, що має узагальнююче значення щодо кількох

присудків у наступному реченні. Це підсилює смислову рівноправність предикатів, оскільки вони розкривають значення узагальнюючого речення. У таких випадках частини речення з однорідними присудками належать до узагальнюючого речення як окреме до цілого.

У разі схожості змісту у групі присудків синтаксична структура речення переважно характеризується паралелізмом. Другорядні члени можуть бути однаковими за своїм характером при кожному із предикатів або спільними, найчастіше – це прямі додатки.

Паралелізм можна спостерігати і в морфологічних формах однорідних дієслівних присудків. Здебільшого такі однорідні присудки виражені однаковими дієслівними видами-часовими, а також аспектуальними формами. Морфологічний паралелізм яскраво виражений, якщо повторюються допоміжні дієслова в аналітичних формах дієслів-присудків. Поліпредикативний характер речень з однорідними дієслівними присудками значно підвищує їхню інформативну вагу. Повторення допоміжного дієслова перед наступним компонентом в однорідному ряді створює надлишковість, проте це не заважає цілісності речення. Очевидно, автор хоче наголосити на дії, що виконується суб'єктом, тому й вживає допоміжне дієслово кілька разів. В однорідному ряді присудки можуть бути поширеними другорядними членами, тому завдяки надлишковості долається дистантність присудків. Маючи стилістичне забарвлення, розповідь просувається уперед, і кожен компонент ряду набуває більшої ваги. Якщо ж другорядні члени при однорідних присудках спільні або відсутні, допоміжне дієслово в аналітичних формах також спільне:

She [Laura] would either have mocked him [Tom] or despised him, probably both [24, с. 226]. The Daily News, the paper he [Josh Curtis] worked for, was a middle-market broadsheet, edited by Harry Campbell who had been raised and trained on some of the finest newspapers in Fleet Street; and the Daily News, very much Harry's creation, was hugely admired [24, с. 174].

У художньому дискурсі знаходимо речення з однорідними присудками, що з'єднані розділовим сполучником, який виражає альтернативні відношення. Проте словосполучення *probably both* наприкінці фрагменту показує, що персонаж здійснював, можливо, по чергово обидві дії. Сполучник у цьому прикладі виражає відношення чергування, послідовності. Для речень із розділовим зв'язком характерний синтаксичний паралелізм і схожість змісту у групі при-

судків. Синтаксична і семантична рівноцінність робить можливою перестановку дієслівних присудків у реченні. Присудки виражають дії, автономні одна від одної; кожна з них безпосередньо пов'язана з підметом. Часто у реченнях спостерігається такий порядок розташування присудків, при якому першим є той присудок, що більше виражає дію фізичного переміщення, розташування у просторі. Другий присудок виражений дієсловом іншого значення: психологічний стан, розумове сприйняття:

Alice sat in bed, cuddling Kit, and thought how lucky she was [24, с. 272].

Займаючи в реченні позицію першого присудка, дієслова руху *to go, to come*, а також дієслово *to take* володіють здатністю послабити своє значення у сполученнях із повнозначним дієсловом, становлячи собою певні синтаксичні зрощення, які виступають як один присудок, тому ми їх відокремлюємо від однорідних дієслівних присудків:

I'm on duty in an hour. I'll go and get a meal and you should get back to the nurses' home and – well, have a good look at yourself [24, с. 171].

'Diana,' said Wenderlien patiently. 'Blanche doesn't need to know that. We'll go to Amies and look at the suits' [24, с. 163].

'Now, have I missed lunch? Shall I go and eat it in the kitchen, with Cook, or up in the nursery with Jamie? That would be better, wouldn't it, more acceptable' [24, с. 153].

Речення з такими синтаксичними зрощеннями можуть бути трансформовані у сполучення, що складаються з дієслів руху та інфінітива, в якому виражається мета: *I'll go to get a meal; We'll go ... to look at the suits; Shall I go to eat it [lunch] in the kitchen?* Чітко видно, як втрачається псевдооднорідність у цих конструкціях.

Висновки. Однорідні присудки, на відміну від інших однорідних членів речення, впливають на розвиток усієї структури речення, ускладнюючи його наявністю кількох предикативних зв'язків. У багатокомпонентному ряді однорідних предикатів кожен із присудків може бути поширеним однаковими або різними другорядними членами. Основним засобом вираження сурядного зв'язку є сполучник, який слугує формальним показником єдності однорідного ряду. Від однорідних присудків відмежовуємо предикати, в яких виявляються ознаки неоднорідності. У перспективі видається необхідним дослідити однорідні іменні конструкції та виявити їхній вплив на структуру речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адмони В.Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка. Москва, 1955. 392 с.
2. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. Москва : Наука, 1976. 383 с.
3. Бехта І. Сучасна парадигма лінгвістичних знань: поняття, сутність, інтерпретація. *Філологічні студії*. 2002. № 3. С. 66–73.
4. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики : на матер. русского языка. Москва : Языки славянской культуры, 2002. 736 с.
5. Венгранович М.А. Предложения с однородными членами и их жанрово-стилистические функции в русской исторической песне 17–19 вв. : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. С.-Петербург. гос. ун-т. Санкт-Петербург, 1996. 17 с.
6. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Вид. 2-ге. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.
7. Мразек Р. Сравнительный синтаксис славянских литературных языков. Исходные структуры простого предложения. Врно : Univerzita J. E. Purkyně, 1990. 149 с.
8. Перетрухин В.Н. Проблемы синтаксиса однородных членов предложения. Воронеж, 1979. 209 с.
9. Полянский С.М. Временная соотнесенность действий в слитном предложении: (на материале современного немецкого языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Ленинград, 1980. 190 с.
10. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / пер. с франц. И.М. Богуславского, А.И. Лухт, Б.П. Нарумова, С.Л. Сахно. Москва : Прогресс, 1988. 656 с.
11. Чейф У.Л. Значение и структура языка / пер. с англ. Г.С. Щура. 3-е изд. Москва : URSS. 2009. 426, [2] с.
12. Francis W.N. The Structure of American English. New-York : The Ronald Press Company, 1958. 614 p.
13. Fullerton J. Hold on to Hope. Orion Books, 2012. 296 p.
14. Lexical Semantics, Syntax, and Event Structure / ed. by M.R. Hovav, E. Doron, I. Sichel. Oxford University Press, 2010. 421 p.
15. Moskalskaja O.I. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Москва: Высш. шк., 1975. 365 с.
16. Napoli D.J. Syntax. Theory and problems. New-York, Oxford: Oxford University Press, 1993. 600 p.
17. Philippova M.M. Syntax of the Subordinate Clause: Its Functional and Communicative Properties. Москва : Диалог – МГУ, 1998. 136 p.
18. Phrase Structure and the Lexicon / ed. by J. Rooryk and L. Zaring. Dordrecht etc. : Kluwer Academic Publishers, 1996. 298 p.
19. Postma G. Zero Semantics: A Study of the Syntactic Conception of Quantification Meaning. Leiden, 1995. 233 p.
20. Radford A. Transformational Syntax. A Student's Guide to Chomsky's Extended Standard Theory. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 402 p.
21. Radford A. English Syntax: An Introduction. Cambridge University Press, 2004. 259 p.
22. Syntax and Semantics. The Nature and Function of Syntactic Categories / ed. by R.D. Borsley. Academic Press, 2000. P. 297–304.
23. Verb Movement / ed. by D. Lightfoot, N. Hornstein. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 388 p.
24. Vincenzi P. A Question of Trust. Headline Publishing Group, 2017. 598 p.
25. Wekker H., Haegeman L. A Modern Course in English Syntax. Routledge, 1985. P. 68–70.
26. Zandvoort R.W. A Handbook of English Grammar. 3-d edition. New-York : Longman: Prentice Hall, Inc., 1966. 349 p.

НАЗВИ МОРЕПЛАВЦІВ ТА РИБАЛОК: ДЕТЕРМІНАНТНИЙ АНАЛІЗ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ В СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

MIDDLE ENGLISH NAMES OF SAILORS AND FISHERMEN: THE DETERMINANT ANALYSIS OF THE SERIES OF SYNONYMS

Добровольська О.Я.,

orcid.org/0000-0001-7412-2244

доктор філологічних наук,

професор кафедри іноземної філології та перекладу

Національного транспортного університету

Статтю присвячено науковій проблемі реконструкції мовної еволюції в аспекті історичної динаміки процесів у лексико-семантичній системі середньоанглійської мови та актуальному питанню розвитку окремих синонімічних рядів у складі лексико-семантичної групи в аспекті детермінантного аналізу, зокрема встановлення специфіки підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи та підпорядкування детермінанти мови на рівні окремого синонімічного ряду як її підсистеми. Предмет дослідження – якісний та етимологічний склад і функційна диференціація синонімічного ряду. Об'єкт дослідження – лексико-семантична група назв осіб за професією (апельятивна і пропріальна агентивно-професійна лексика), зокрема синонімічний ряд назв мореплавців та рибалок як підсистема лексико-семантичної підгрупи назв осіб, зайнятих промислами. Мета дослідження – реконструювати розвиток синонімічного ряду назв мореплавців та рибалок у середньоанглійській мові, встановивши специфіку підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові на рівні досліджуваного синонімічного ряду як її підсистеми. Фактичний матеріал дослідження – 2417 семем лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, зафіксованих в історико-етимологічних словниках англійської мови. У дослідженні використано методичний алгоритм системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи. У результаті дослідження встановлено визначальну роль функції ідентифікації особи в побутуванні назв мореплавців та рибалок у середньоанглійський період і підпорядкування синонімічного ряду назв мореплавців та рибалок як підсистеми лексико-семантичної підгрупи назв осіб, зайнятих промислами, внутрішній детермінанти лексико-семантичної групи назв осіб за професією середньоанглійського періоду.

Ключові слова: агентивно-професійна лексика, мовна детермінанта, назви мореплавців та рибалок, середньоанглійська мова, функційна диференціація, хронологічна стратифікація.

The issues of language development and its causation have long been in the focus of different interpretations of linguists. It is still quite urgent to deal with the scientific problem of the reconstruction of language evolution in the aspect of historical dynamics of language processes in the semantic system of the English language, and it is relevant to study the development of a particular series of synonyms as a sub-system within the semantic group in the aspect of determinant analysis. The aim of the article is to reconstruct the development of the semantic subsystem of the names of sailors and fishermen in Middle English by establishing the specifics of the support of the internal determinant of the semantic group of occupational terms in Middle English at the level of series of synonyms. The subject of the study is the etymological composition, functional differentiation and chronological stratification of the Middle English names of sailors and fishermen. The object of the study is the series of synonyms – 51 names of sailors and fishermen as a subsystem of the semantic group of Middle English occupational terms. The material of the study comprises 2417 Middle English occupational terms recorded in English historical and etymological dictionaries. The methodical algorithm of the system-functional reconstruction of the semantic system development was used in the study. The results of the paper indicate the subordination of functioning and development of the names of sailors and fishermen to the language determinant of the semantic group of the Middle English occupational terms. The results of the paper prove further studies of the semantic system in the aspect of determinant analysis of its subsystems to be relevant and valuable in the field of language evolution.

Key words: chronological stratification, functional differentiation, language determinant, Middle English, names of sailors and fishermen, occupational terms.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві актуальним є поглиблення теорії мовної еволюції (роботи В. фон Гумбольдта, Я. Грімма, Ф. Шлегеля, А. Шлейхера, В. Вундта, Г. Штайнталя, О.О. Потебні, Г. Пауля, Б. Дельбрюка, Г. Остгофа, К. Бругмана, А. Мейе, Ш. Баллі) і теорії сучасної системної лінгвістики (Г.П. Мельников, Л.Г. Зубкова, А.А. Полікарпов, О.О. Кретов та ін.) новими даними щодо словникового складу як найбільш динамічного мовного

рівня. Наше дослідження виконане в руслі системної лінгвістики в межах наукової проблематики мовної еволюції, зокрема проблеми реконструкції розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови [1; 2; 6–8]; присвячуємо його розв'язанню проблеми історичної динаміки мовних процесів у лексико-семантичній групі агентивно-професійних назв XI – XV ст. як складової частини лексико-семантичної системи середньоанглійської мови (зокрема, на матеріалі синоніміч-

ного ряду назв мореплавців та рибалок) в аспекті детермінантного аналізу на основі принципів системно-функційної історичної лексикології як підґрунті методів і методики системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи. У статті розглядаємо такі питання стосовно окремого синонімічного ряду і підпорядкованості його онтологічних і функційних властивостей мовній детермінанті: функційна диференціація лексики; сфери та інтенсивність іншомовного впливу хронологічна стратифікація лексики для виявлення динаміки мовних процесів у межах лексико-семантичної групи та її кількісного наповнення); якісні зміни лексичного складу (поява нових і витіснення застарілих лексичних елементів, тобто втрати та інновації).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На базі принципів теорії сучасної системної лінгвістики та дослідження мови як динамічного об'єкта дійсності [4; 5] у руслі загальної системологічної методології наукових досліджень розглянуто проблему мовної еволюції лексико-семантичної системи англійської мови на матеріалі лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови; розроблено новий системно-функційний підхід до вивчення лексико-семантичної системи в історико-етимологічному ракурсі та сформовано новий напрям лінгвістичного пошуку – системно-функційну історичну лексикологію, побудовану на інтерпарадигмальних принципах історизму й системності, інтегрованих до визначення підпорядкування розвитку окремої лексико-семантичної групи її детермінанті та дії законів діалектики в руслі закономірностей мовної еволюції і впливів різнорівневих чинників; розвинуто поняття мовної детермінанти на рівні лексико-семантичної системи у вигляді сукупності детермінант окремих її складових (лексико-семантичних груп) у проявах на глибших ярусах (у взаємодії між фонологічним, морфологічним і лексико-семантичним ярусами) [1; 2].

Загальні принципи сучасної системної лінгвістики (принципи матеріальності об'єкта, його просторової і часової мірності, тріадичності) як умову системності розгляду процесу мовної еволюції втілено у принципах системно-функційної історичної лексикології (принципах функційної узгодженості узусу і норми, внутрішнього і зовнішнього, реалізованих і нереалізованих потенцій мовної системи, системних і несистемних фактів мови, синтагматики і парадигматики, мови і мовлення) і реалізовано як основу методів і методики теоретико-емпіричної процедури сис-

темно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи [2].

Загальнометодологічний принцип тріадичності втілено у принципі системно-функційної історичної лексикології – принципі тріадичності при описі взаємної узгодженості онтологічних та функційних властивостей лексико-семантичної групи, зокрема агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, тобто у процесі системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної групи, побудованому на низці принципів системно-функційної історичної лексикології шляхом вивчення таких тріад: 1) узус – норма – функція; 2) внутрішнє – зовнішнє – функція; 3) реалізовані потенції мовної системи – нереалізовані потенції мовної системи – функція; 4) системні мовні факти – несистемні мовні факти – функція; 5) синтагматика – парадигматика – функція; 6) синхронія – діахронія – функція, що ієрархічно підпорядковані тріаді 7) мова – мовлення – функція як реалізації номінативної функції (класифікації та ідентифікації) словесного знака [2].

На теоретико-методологічній базі системно-функційної історичної лексикології специфіковано методи і гносеологічні прийоми сучасної системної лінгвістики для формування методичного алгоритму системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи – теоретико-методологічної й методико-емпіричної процедури, що полягає в об'єднанні результатів детермінантного аналізу її підсистем (лексико-семантичних груп у їх сукупності) та охоплює інтегроване до вивчення загальних законів, закономірностей і тенденцій розвитку окремої лексико-семантичної групи в ракурсі дії чинників мовної еволюції багатовекторне дослідження взаємної узгодженості й підпорядкування онтологічних та функційних властивостей лексико-семантичної групи певного періоду мовного розвитку її детермінанті [2].

Внутрішню детермінанту мовного розвитку сформульовано на рівні окремої лексико-семантичної групи, яка визначає функційно значущі характеристики компонентів системи та зв'язків між ними і розвивається під впливом зовнішньої детермінанти (фактора, що визначає функційну характеристику всієї системи); на основі вивчення змін мовної ситуації середньоанглійського періоду встановлено зовнішню детермінанту як функційний запит мовного колективу, що є надсистемою лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв, на виконання нею функції ідентифікації; внутрішню детермінанту встановлено

на підставі визначення функційної диференціації як прояву мовної детермінанти (зокрема, детермінанти англійської мови – комунікативного ракурсу події) в межах окремої лексико-семантичної групи шляхом вивчення процесу мовних змін у системі досліджуваної лексики в різних її функційних різновидах, визначених за виконанням функцій класифікації та ідентифікації, на основі виявлення специфіки варіювання (зокрема функційної варіативності, а також фонографічної, лексико-морфологічної, лексико-семантичної і номінативної варіантностей) протягом досліджуваного періоду мовного розвитку, залучаючи дані попереднього та наступного періодів, а також шляхом установлення підпорядкування мовній детермінанті усього комплексу характеристик лексико-семантичної групи (її лексико-семантичного складу, функційної диференціації, етимологічного складу, структурно-семантичної характеристики словотворчих полів, якісних змін та динаміки мовних процесів) [1; 2].

Постановка завдання. *Мета нашого дослідження* – реконструювати розвиток синонімічного ряду назв мореплавців та рибалок у середньоанглійській мові, установивши специфіку підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові на рівні синонімічного ряду як її підсистеми. *Завдання дослідження:* 1) виокремити синонімічний ряд назв мореплавців та рибалок у межах лексико-семантичної підгрупи назв осіб, зайнятих промислами; 2) проаналізувати етимологічний склад їх твірних основ; 3) визначити їх функційну диференціацію; 4) здійснити хронологічну стратифікацію їх перших письмових згадок. *Предмет дослідження* – етимологічний склад, функційна диференціація та якісний склад синонімічного ряду як характеристики семантичної підсистеми в її підпорядкуванні мовній детермінанті. *Об'єкт дослідження* – лексико-семантична група назв осіб за професією (апелятивна і пропріальна агентивно-професійна лексика), зокрема синонімічний ряд назв мореплавців та рибалок як підсистема лексико-семантичної підгрупи назв осіб, зайнятих промислами, в середньоанглійській мові. *Фактичний матеріал дослідження* – 2417 семем лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, зафіксованих в історико-етимологічних словниках англійської мови. У дослідженні використовуємо *методичний алгоритм* системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи [2] як поєднання методики та комплексу методів, що охоплює загальнонауковий індуктивно-дедуктивний

і лінгвістичний порівняльно-історичний методи та методи сучасної системної лінгвістики [5] як нові методи системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи [2], а також методичні системно-функційні прийоми реконструкції розвитку лексико-семантичної системи [2]: 1) розмежування лексики на функційні різновиди на підставі виконання двох видів номінативної функції лексичної одиниці – класифікації та ідентифікації; 2) розмежування лексики на функційні різновиди узусу; 3) багатоаспектний комплексний аналіз лексики у трьох функційних різновидах у межах трьох складників лексико-семантичної групи/підгрупи – питомої, гібридної, запозиченої; 4) хронологізація мовних фактів; 5) дослідження мовної інтерференції в межах окремої лексико-семантичної групи/підгрупи; 6) дослідження якісного складу лексико-семантичної групи/підгрупи певного періоду мовного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Послідовність етапів детермінантного аналізу визначає побудову встановлення специфіки підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові на рівні досліджуваного у статті синонімічного ряду:

1) установлюємо функційну диференціацію семем досліджуваного синонімічного ряду за функціями класифікації та ідентифікації, виконуваними у мовленнєвому колективі як надсистемі;

2) різновиди узусу як кодифікованої норми (зокрема, неусталений, обмежено-нормований, усталений) семем визначаємо за ступенем їх усталеності в середньоанглійській мові (тобто за їх наближенням до норми на етапі входження до системи мови);

3) розподіляємо семем досліджуваного синонімічного ряду за розрядом загальних назв (функція класифікації) та розрядом власних назв (зокрема, назв прізвищевому типу періоду активного формування прізвищевих системи, які виконують функцію ідентифікації особи як додаткового до особового власного імені компонента антропонімної формули);

4) досліджуємо етимологічну модель синонімічного ряду на підставі аналізу мовної приналежності твірних основ апелятивів та антропооснов назв прізвищевому типу;

5) систематизуємо агентивно-професійні назви мореплавців та рибалок за століттями середньоанглійського періоду (XI – XV ст.) [3, 54] на підставі принципу хронологічної фіксації фактичного матеріалу [2]: 1) наводимо дату першої письмової згадки лексико-семантичного варіанта слова, вжитого як апелятив; 2) дати всіх фіксацій

лексико-семантичного варіанта слова як назви прізвищевому типу у складі антропонімних формул із подальшим їх групуванням за фонографічними варіантами у хронологічній послідовності з метою вивчення появи в англійській мові пито-мої, гібридної лексики та запозиченої лексики.

Отже, виокремлюємо три підгрупи середньоанглійської лексики у межах кожної етимологічної групи: а) агентивно-професійні назви, зафіксовані в пам'ятках як апелятиви й оніми (тлумачимо їх як назви з усталеним узусом); б) агентивно-професійні назви, відображені пам'ятками виключно як оніми (тлумачимо їх як назви з неусталеним узусом); в) агентивно-професійні назви, відображені пам'ятками виключно як апелятиви (тлумачимо їх як назви з обмежено-нормованим узусом). Наводимо агентивно-професійну назву як середньоанглійський апелятив зі словниковою дефініцією лексико-семантичного варіанта і датою його першої письмової згадки у пам'ятках (або як апелятив, реконструйований на основі однокореневих слів середньоанглійської доби, чи на основі словникових даних давньоанглійського/новоанглійського періодів, із датою його першої письмової згадки як оніма).

1. Англійські агентивно-професійні назви, що виконують функцію класифікації та ідентифікації:

bōt-man 'one who owns or manages a boat or ship; also, a sailor' 1391 MED, *boatman* 'a man who manages a boat' 1513 NED > *Bootman* 1225, *Botman* 1274, 1288, 1355, 1374, 1378, 1475, *Boteman* 1310, 1315, 1381, 1444, *botman* 1393, *boteman* 1450;

feri-man 'one who owns or operates a ferry' 1464 MED > *ferriman* 1192, 1414, *Feriman* 1247, 1297, *Phariman* 1265, *Fermon* 1332, *Feremone* 1354;

fish-man 1466-7 MED, 'fisherman, or seller of fish' DBS > *ffisshman* 1360, *Fissheman* 1474;

fisher(e) [OE *fiscere*] 'one who is engaged in fishing, fisherman' MED, 893 NED > *Fisher* 1212, *Visser* 1239, *Fischer* 1263, *fychere* 1296-6;

fisherman 1462-3 MED > *Fissherman* 1441;

lōdes-man [cp. *lōd-man* & OE *lād-man*] 'one who navigates a ship during a voyage (distinct from the master and the steersman); a pilot' 1200 MED > *lodesman* 1390-1;

lōd-man [OE *lād-man*] '= lodes-man' 1345-6 MED > *Lodman* 1265, 1341, *Lademan* 1301, *Ladman* 1316, *Lodeman* 1346;

rouer(e) 'a rower, an oarsman; also, a mariner, sailor' 1382 MED, *rower* 'one who rows; an oarsman' 1374 NED > *Rowere* 1240;

ship-man [OE *scip-mann*, *scyp-mann*] 'a sailor, seaman; one skilled in navigation' 900 NED, 1122 MED, 'an oarsman' 1475 MED, 'the master, commander, or owner of a ship; a helmsman, pilot' 1250 MED, 'a master mariner; the master of a ship; a skipper, a pilot' 1386 NED > *Scipman* 1243, 1267, 1290, *shippman* 1379;

stēre-man [OE *stēor-mann*] 'one who steers a ship, a helmsman' 1200 MED, *steerman* (*stereman*, *sterman*) 'pilot, master of a ship', 'a steersman' 1000 NED > *Stirman* 1066, *Stereman* 1202, *Sterman* 1296, 1327, 1332;

stēresman [OE *stēores-mann*] 'one who guides the course of a boat or ship, a helmsman or pilot' 1200 MED > *Steresman* 1169, 1200, 1279, 1327, *Sterisman* 1296;

wāter-man 'a seaman, mariner; also, a man who works on a boat or around boats; ?also, a man who hires out his boat or its use, a ferryman' 1421 MED > *Waterman* 1196, 1215, 1249, 1279, 1313, 1333, 1392, 1411, 1431, *Watermon* 1362.

2. Англійські агентивно-професійні назви, що виконують виключно функцію ідентифікації:

*bōter 'a boatman' MED, *boater* 'one who rows or manages a boat: a canal-boat man; one goes boating for pleasure' 1605 NED > *Botere* 1168, 1279, 1301, 1317, 1369, *Botor* 1235, *Botere* 1301, *botere* 1321, 1336, 1365;

*bōt~maister 'one who manages a boat or ship' MED > *Botmeyster* 1248;

*bōt~ward 'boat guard' MED > *Batward* 1346;

*diver 'a person who dives under water; spec. one who makes business of diving in order to collect pearls, to examine sunken vessels, etc.' 1506 NED > *Dyvere* 1252, 1428, *Divere* 1279, *Dyvoor* 1414;

*floater 'one who or that which floats' 1783 NED > *Flotyere* 1249, *Floter* 1281;

*hēringer 'one who catches or sells herring' MED > *Haringer* 1229, 1231, *herenger* 1296-7, *Harenger* 1412, *Herynger* 1438-9;

*hēring~breder 'one who roasts herring', in surnames – MED (*breidere* 'one who makes nets or cords' 1440 MED) > *Haryngbreder* 1275;

*hēring-man (in surnames – MED) > *Heringman* 1327;

*hōker(e) (*hōken* v. 'to hook (a fish), catch with a hook' 1301 MED, *hōk* n. [OE *hōc*] 'a fishhook' 1225 MED) > *Hocere* 975, *Hoker* 1199, *Hokere* 1219, *Hoker* 1327, *Houker* 1332;

*ores-man 'an oarsman', in surname – MED > *aresman* 1460-61;

*sē-man [OE *sā-mann*] 'a sailor' MED > *Seman* 1250, 1305, *Sceman* 1275, *seman* 1419;

*sē-grōm (in surnames – MED) (OE *sē* ‘sea’ + ME *grōm* ‘servant’, ‘seaman, sailer’ DBS) > *Segrom* 1307, 1327;

**ship~maister* ‘the captain of a ship’ MED > *schypmester* 1375;

**ship~ward* (in surnames – MED) > *Shypward* 1434, 1443, *Shipward* 1455, 1470;

*stīler ‘a fisherman’ or ‘a trapper’ DBS (*stīle* n [OE *stigel*, -ol, *stihle*]) > *stygheler* 1332, *Stylere* 1428;

*stīle-man ‘a fisherman’ or ‘a trapper’ DBS (*stīle* n [OE *stigel*, -ol, *stihle*]) > *Stegelman* 1270, *Stighelman* 1327, *Stileman* 1327.

3. Англійські агентивно-професійні назви, що виконують виключно функцію класифікації:

seiler ‘one who sails, a sailor’ 1400 MED (*seilen* v. [OE *seglan*, *seglian*]);

ship~berere ‘one who carries an incense boat’ 1450 MED (*ship* [OE *scip*, *scyp*] ‘an incense boat; also, a container for holding malt’);

ship~gome a shipman, sailor’ 1200 MED (*gome* [OE *guma*] ‘a man’);

scip~maister ‘the captain of a ship’ 1375 MED.

4. Гібридні похідні агентивно-професійні назви, що виконують функцію класифікації та ідентифікації

4.1. Гібридні похідні з твірними основами давньофранцузького походження:

barġe-man ‘a master or crewman of a barge or ferry’ 1383 MED (*bāġe* [OF *barge*] ‘a sea-going sailing vessel of moderate size’ 1325 MED; ‘a war vessel, larger than a balinger, attending upon a great ship’ 1300 MED) > *Bargeman* 1332;

4.2. Гібридні похідні з твірними основами латинського / давньофранцузького походження:

anglēr [from verb] ‘a fisherman’ 1450 MED (*anglen* v. [from *angle* ‘hook’] ‘to fish with hook and line, to fish’ 1450 MED; *angle* n. [OF *angle* & L *angulus*] 1387 MED) > *Angeler* 1306;

4.3. Гібридні похідні з твірними основами скандинавського походження:

bōt~sweīn [LOE *bátswezen*] ‘a minor officer on a ship, a boatswain; prob. also , a sailor’ 1304 MED, ‘an officer in a ship who has charge of the sails, rigging, etc., and whose duty it is to summon the men to their duties with a whistle’ 1450 NED (*bōt* [OE *bāt*] ‘a boat’, *sweīn* [ON: cp. OI *sveinn*] ‘an attendant upon a knight, a squire; a soldier below the rank of knight; a retainer, an attendant; a servant; a man, young man, boy’ MED) > *Batsuen* 1055, *Batswegen* 1050-71, *Batsueīn* 1190, *Botsweyn* 1319, 1327, 1332;

cokswain ‘an officer in charge of a cockboat and its crew, coxswain’ 1463 MED (*cok* [AF *coque* (corresp. to CF *coche*)] ‘a ship's boat, cockboat; also = *cogge* 1319 MED) > *Cokeswayne* 1327.

4.4. Гібридні похідні з твірними основами нижньонімецького походження:

kēl~man [from *kēle* & *man*] ‘one who works on a keel or lighter, a bargeman, bargee’ 1453 MED (*kēle* [MDu. *kiel*] ‘a small vessel for loading ships, a lighter’ 1367 MED); *keelman* ‘one who works on a keel or barge’ 1516 NED; *keel* (*kele*) ‘a flat-bottomed vessel; a lighter’ 1332 NED) > *kelman* 1257, *Kelman* 1296, 1332, *Keleman* 1328;

kēler ‘crewman of a kele, keelman’ 1322 MED (*kēle* [?MDu *kiel*] ‘a small vessel for loading ships, a lighter’) > *keller* 1322;

shōut(e~man) ‘the master of a shoute; also, a sailor on a shoute’ 1395 MED, (*shōut(e)* [prob. from MLG *schūte*, *schutte* or MDu. *schute*, *schuyt*, *scute*, cp. ON (cp. OI *skūta*); AL *scūta*, *scouta*, *schoutum*, *shouta*, *s(c)hūta*; & AF *escute*, OF *scute*] ‘a flat-bottomed boat, barge’ 1295 MED) > *schoutman* 1365, *Shouteman* 1381;

skipper(e) [MDu *schipper*, *scipper*; also cp. AF *eskipe*, var. of OF *eschipe*. Forms in *sc-* may be from MLG *schipper*, OF *eschipe*, or OE *scipere*] ‘the captain or master of a ship’ 1391 MED; *skipper* [MDu or MLG *schipper*] ‘the captain or master of a ship, esp. of a small trading, merchant, or fishing vessel; a shipman, seaman’ 1390 NED) > *Scipre* 1177, *Scippere* 1180, *Skippere* 1285, *Skypper* 1286, 1452, *Skipper* 1311, *Skyppere* 1359, 1428;

stokker ‘one who prepares or sells stockfish’ 1419 MED (*stok* n.(shortened form of *stok-fish* n.) ‘a fish dried in the air without salt, stockfish’ 1328 MED, *stok-fish* [MDu *stocvisch*, *stock-*, MLG *stokvisch*] ‘a fish dried in the air without salt, a stockfish’ 1282 MED) > *stokkere* 1222, *Stocker* 1232, *Stokkere* 1259-60, *Stoker* 1287, *Stocker* 1301, 1332, *Stokkere* 1310, 1370, *Stokker* 1392, 1434, 1460.

5. Гібридні похідні агентивно-професійні назви, що виконують виключно функцію ідентифікації

5.1. Гібридні похідні з твірними основами давньофранцузького походження (центральнофранцузькі основи):

*cockler ‘one who collects cockles (the shellfish)’ 1769 NED (*cockle* sb. [ME *cokille*, F *coquille* ‘shell’] ‘cockle (the English name of bivalve mollusc)’ 1393 NED; ‘the shell of this mollusc’ 1507 NED; cf. *cockle-gatherer* ‘one who gathers cockles for food’ 1867 NED, *cockle-wife* ‘a woman who gathers cockles for sale’ 1884 NED) > *Cokeler* 1281 1332;

*cogger ‘a sailor or master of the cog’ DBS (*cog* [ME *cogge*, OF. *cogue*, *coge* ‘a kind of ship, esp. ship of war’] ‘a kind of ship of earlier times’ 1325 NED) > *Coggere* 1195-7, *Cogere* 1218, *Cogger* 1219;

**cok-fisher(e)* (*cok* [OF *coque* 'shell' & OE *sæ-cocc* 'cockle'] 'a shellfish: cockle' 1364 MED) > *Cokfisser* 1330;

*perler (*pearler*) 'a trader engaged in pearl-fishing; an employer of pearl-divers; also, a small vessel employed in this trade' 1887 NED, cf. *pearl-diver* 'one who dives for pearl-oysters' 1667 NED, *pearl-fisher* 'one who fishes for pearls' 1748 NED, *pearl-fishing* 1667 NED (*pearl* sb. (*perle*) [ME, F *perle*] 1259 NED) > *Perler* 1291, 1297.

5.2. Гібридні похідні з твірними основами латинського/давньофранцузького походження:

*kidel-man 'one who has charge of a kiddie, ?a maker of kiddies' MED (*kidel* [AL & AF] 'a stationary fence made of stakes, wattles, and nets set in rivers or along seacoasts for catching fish; the net on such a weir' 1209 MED, 'one in charge of a fishing-weir' DBS (*kiddle* (*kydell*, *kidel*) [AF *kidel*, *kydel*] 'a dam, weir, or barrier in a river, having an opening in it fitted with nets or other appliances for catching fish; an arrangement of stake-nets on the sea-beach for the same purpose' 1215 NED) > *Kydelman* 1280, 1307, 1327, *Kidelman* 1376.

6. Гібридні похідні агентивно-професійні назви, що виконують виключно функцію класифікації

6.1. Гібридні похідні з твірними основами давньофранцузького походження:

barġer 'a master or crewman of a barge' 1437 MED (*bārġe* [OF *barge*] 'a sea-going sailing vessel of moderate size; a war vessel, larger than a balinger, attending upon a great ship; a river craft; a barge used on state occasions; a barge, boat, or raft for ferrying' MED).

6.2. Гібридні похідні з твірними основами латинського/давньофранцузького походження:

anker-man 'a sailor in charge of the anchors (stationed in the prow)' 1225 MED (*anker* [OE *ancor*, OF *ancre* & L *anc(h)ora* (ult. Gr.)] 'a ship's anchor' MED).

6.3. Гібридні похідні з твірними основами нижньонімецького походження:

dogger-man 'a man who fishes from a dogger or on the Dogger Bank' (*dogger* [MDu *dogger* 'a fishing boat', *dogge* 'fishing net'] 'a broad-bowed, two-masted fishing vessel' 1500 MED).

7. Запозичені агентивно-професійні назви, що виконують функцію класифікації та ідентифікації

7.1. Запозичені агентивно-професійні назви давньофранцузького походження (норманські запозичення):

marinĕr [AF *mariner* & CF *marinier*, *marenier*, *maronier*] 'a seaman, sailor; navigator; boatman;

?also, a fighting sailor or marine soldier' 1300 MED; 'the master or owner of a ship, captain' 1300 MED; *mariner* (*merriner*) [AF *mariner* = F *marinier*] 'one who navigates or assists in navigating a ship; a sailor, seaman; in law the term includes all persons employed on ships' 1290 NED > *marinier* 1197, *mairener* 1230, *Meriner* 1211-23, 1228, 1275-6, *Maryner* 1296, 1381, *Mariner* 1307, *Marnir* 1327, *Marner* 1327.

7.2. Запозичені агентивно-професійні назви нижньонімецького походження:

skipper(e) [MDu. *schipper*, *scipper*; also cp. AF *eskipe*, var. of OF *eschipe*. Forms in *sc-* may be from MLG *schipper*, OF *eschipe*, or OE *scipere*] 'the captain or master of a ship' 1391 MED; *skipper* [MDu or MLG *schipper*] 'the captain or master of a ship, esp. of a small trading, merchant, or fishing vessel; a shipman, seaman' 1390 NED > *Scipre* 1177, *Scippere* 1180, *Skipper* 1285, *Skypper* 1286, 1452, *Skipper* 1311, *Skyppere* 1359, 1428.

Результати та їх обговорення. Синонімічний ряд назв мореплавців та рибалок у середньоанглійській мові налічує 51 лексему, утворюючи 2% від загальної кількості 2417 середньоанглійських агентивно-професійних назв і 50% від загальної кількості 102 лексем підгрупи назв осіб, зайнятих промислами.

Дані щодо етимологічного складу та функційної диференціації назв мореплавців та рибалок у середньоанглійській мові наведено в Таблиці 1.

За функційними різновидами досліджувана лексика кількісно переважає у функції ідентифікації, зокрема це співвідношення 86%:14% кількості назв мореплавців та рибалок, що виконують у середньоанглійський період функції ідентифікації, і кількості назв мореплавців та рибалок, що виконують у середньоанглійський період виключно функцію класифікації.

За етимологічним складом синонімічний ряд назв мореплавців та рибалок має переважання питомої лексики у співвідношенні: 63% англійських лексем, 33% гібридизмів і 4% запозичень.

Хронологічний ряд перших письмових фіксацій назв мореплавців та рибалок у середньоанглійській мові: XI ст. – 4%, XII ст. – 20%; XIII ст. – 37%; XIV ст. – 25%, XV ст. – 14%.

Дані щодо хронологічної стратифікації перших письмових згадок назв мореплавців та рибалок у середньоанглійській мові наведено в Таблиці 2.

Якісний склад синонімічного ряду назв мореплавців та рибалок формувався протягом середньоанглійського періоду: максимум (37%) перших письмових згадок припадає на XIII ст. Вісім лексем – 16% – беруть свій

**Етимологічний склад і функційна диференціація назв мореплавців та рибалок
у середньоанглійській мові**

Етимологія/ функція	Англ.	Гібридні похідні				Запозичення-асимілятиви		Загалом	Частка (%)
		Фр.(ц)	Лат./фр.	Сканд.	Ннім.	Фр.(ц)	Ннім.		
Класифікація & ідентифікація	12	1	1	2	5	1	1	23	45
Ідентифікація	16	4	1	–	–	–	–	21	41
Класифікація	4	1	1	–	1	–	–	7	14
Разом	32	17				2		51	100
Частка (%)	63	33				4		100	–

Таблиця 2

**Хронологічна стратифікація перших письмових фіксацій назв мореплавців та рибалок
у середньоанглійській мові**

Століття	XI	XII	XIII	XIV	XV	Разом
Кількість	2	10	19	13	7	51
Частка (%)	4	20	37	25	14	100

початок у давньоанглійській період: *bōt-swein* [LOE *bātswezen*], *fisher(e)* [OE *fiscere*], *hōker(e)* [OE **hōcere*], *lōd-man* [OE *lād-man*], *sē-man* [OE *sē-mann*], *ship-man* [OE *scip-mann*], *stēre-man* [OE *stēor-mann*], *stēresman* [OE *stēores-mann*]; із них дві лексеми (*hōkere*, *sē-man*) в середньоанглійський період вийшли із ужитку і побутовали виключно у функції ідентифікації особи як другий, додатковий до особового власного імені, компонент антропонімної формули. П'ять лексем є неологізмами, які в середньоанглійський період побутовали виключно із функцією ідентифікації, і як апелятиви їх зафіксовано в письмових джерелах новоанглійського періоду: *bōter* (XVII ст.), *cockler* (XVIII ст.), *diver* (XVI ст.), *floatier* (XVIII ст.), *perler* (XIX ст.).

Висновки. У тріаді «системні мовні факти – несистемні мовні факти – функція» виявлено такі результати стосовно функційної диференціації досліджуваного синонімічного ряду:

а) 45% – лексика з усталеним узусом, вживана у функціях класифікації та ідентифікації: 12% – лексика, що бере свій початок у давньоанглійський період і продовжує побутовувати в наступні періоди; 33% – лексика, що виникла в середньоанглійський період і продовжила побутовування в новоанглійський період;

б) 41% – лексика з неусталеним узусом, вживана виключно в ідентифікаційній функції, що в середньоанглійський період не входила до апелятивного фонду мови: 27% – лексика, побутовування якої окреслено межами середньоанглійського періоду; 4% – лексика, що, виникнувши в давньоанглійський період, зазнала архаїзації в середньоанглійський період; 10% – неологічна

лексика, що увійшла до апелятивного фонду в новоанглійський період;

в) 14% – лексика з обмеженим узусом, вживана виключно у класифікаційній функції, які перейшла в наступні періоди розвитку мови.

Функційну узгодженість синтагматики і парадигматики виявлено за принципом тріадичності у процесі встановлення загальної характеристики комплексу мовних змін досліджуваного синонімічного ряду, зокрема виявлено специфіку переважання питомої (63%) і гібридної (33%) лексики над запозиченою у співвідношенні 96%:4%.

Розгляд антиномії «внутрішнє – зовнішнє» та антиномії «синхронія – діахронія» у тріадах із функцією лексичних одиниць, яку вони виконують у надсистемі середньоанглійської мови, дає змогу розкрити синхронно-діахронічну функційну узгодженість у кореляції із функційною узгодженістю власномовного/запозиченого стосовно до якісного складу досліджуваного синонімічного ряду в межах етимологічних груп і встановити таке співвідношення: а) 69% лексики, що продовжила побутовування в наступні періоди (у т. ч. 37% – питомі АПН, 28% – гібридизми, 4% – запозичення); б) 31% лексики (у т. ч. 4% архаїзмів давньоанглійського періоду), що на початок новоанглійського періоду вийшла з ужитку і до апелятивного фонду середньоанглійської мови не входила, побутовуючи виключно в рамках антропонімії середньоанглійської мови (у т. ч. 25% – питома і 6% – гібридна).

У тріаді «мова – мовлення – функція» (за системно-функційним принципом вивчення співвідношення мови і мовлення, зокрема співвідношення норми і узусу) виявлено такі дані щодо

специфіки функційної диференціації досліджуваного синонімічного ряду:

а) 45% становить агентивно-професійна лексика з усталеним узусом, уживана у функціях класифікації та ідентифікації;

б) 41% становлять агентивно-професійні назви з неусталеним узусом, уживані виключно як назви прізвищового типу у функції ідентифікації, які в середньоанглійський період не входили до апелятивного фонду мови;

в) 14% становлять агентивно-професійні назви з обмеженим узусом, уживані виключно у класифікаційній функції апелятива, що *свідчить про визначальну роль функції ідентифікації особи* в побутуванні назв мореплавців та рибалок

у середньоанглійський період і підпорядкування синонімічного ряду назв мореплавців та рибалок як підсистеми лексико-семантичної підгрупи назв осіб, зайнятих промислами, внутрішній детермінанті лексико-семантичної групи назв осіб за професією середньоанглійського періоду.

За результатами дослідження розвитку лексико-семантичної групи на рівні окремого синонімічного ряду в аспекті детермінантного аналізу, зокрема встановлення специфіки підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи і її підпорядкування мовній детермінанті на рівні окремого синонімічного ряду як їх підсистеми, є актуальним та перспективним напрямом досліджень у галузі теорії мовної еволюції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Добровольська О.Я. Агентивно-професійна лексика в історії англійської мови: деривація і таксономія : монографія. Чернівці, 2016. 624 с.
2. Добровольська О.Я. Реконструкція розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови (на матеріалі агентивно-професійної лексики XI – XV століть) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Київ : Знання, 2018. 42 с.
3. Костюченко Ю.П. Історія англійської мови. Київ, 1963. 426 с.
4. Мельников Г.П. Системология и языковые аспекты кибернетики. Москва, 1978. 366 с.
5. Мельников Г.П. Системная типология языков: Принципы, методы, модели. Москва, 2003. 395 с.
6. Солонович Т.Ф. Развитие тематической группы наименований лиц по профессии в английском языке : дис. ... канд. филол. наук. Минск, 1986. 204 с.
7. Шилова Н.В. Формирование системы производных наименований лиц по профессии в английском языке: Сфера ремесленно-промышленного производства : дис. ... канд. филол. наук. Владивосток, 2006. 195 с.
8. Ярцева В.Н. Развитие национального литературного английского языка. Москва, 2004. 288 с.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Middle English Dictionary / Ed. Robert E. Lewis, et al. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1952–2001. Online edition in Middle English Compendium. Ed. Frances McSparran, et al.. Ann Arbor: University of Michigan Library, 2000–2018. URL: <http://quod.lib.umich.edu/m/middle-english-dictionary/> (Accessed 10 November 2019).
2. Reaney, Percy Hide. *A Dictionary of British Surnames*. London, Great Britain : Routledge and Kegan Paul, 1966.
3. The Oxford English Dictionary. John Simpson and Edmund Weiner (Ed). 2nd ed., 20 vol. Oxford, Great Britain, 1989.

ВИГУКИ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ СМС- І WHATSAPP-ПОВІДОМЛЕННЯХ

INTERJECTIONS IN GERMAN SMS- AND WHATSAPP-MESSAGING

Ковбасюк Л.А.,

orcid.org/0000-0002-1441-2458

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької та романської філології

Херсонського державного університету

Стаття присвячена вивченню вигуків у сучасній німецькій мові, що вживаються в смс- і WhatsApp-повідомленнях. Мовний статус вигуків є невизначеним питанням. Вигуки є частиною неформальної лексики німецької мови, незмінною частиною мови, що виражає почуття й волевиявлення, не називаючи їх; емоційно-вагомим прошарком системи мови, що використовується спонтанно та емоційно. У традиційній німецькій граматиці вигуки розглядають як мінімальні комунікативні одиниці, що використовуються в мовленні автономно, з іншими членами речення або реченнями, завжди на початку, з метою привернення й утримання уваги. Різні типи вигуків сучасної німецької мови широко вживаються під час комунікації, опосередкованою мобільними телефонами та смартфонами, швидке розповсюдження яких почалося з початку XXI ст. Під час смс-комунікації та комунікації в месенджері WhatsApp відбувається обмін смс- чи WhatsApp-повідомленнями, яким властиві певні ознаки, найважливішими серед яких є: 1) мовна економія шляхом різних скорочень, 2) специфічне вживання або відсутність знаків пунктуації, 3) використання невербальних засобів спілкування (смайли, емотикони), 4) певний етикет, що регламентує мовну поведінку учасників опосередкованої комунікації. Аналіз корпусу смс- і WhatsApp-повідомлень німецької мови показав, що в проаналізованих повідомленнях використовуються як первинні, непохідні (63%), так і вторинні, похідні вигуки німецької мови (37%). Зазначимо, що одиницям аналізу властиве різноманітне орфографічне написання (великі літери, маленькі літери, повторення голосних чи приголосних звуків, абрєвіатури тощо), що є характерним для такого типу повідомлень. Аналіз показав, що ґрунтуючись на семантиці та прагматичних функціях одиниць дослідження, можна виокремити: 1) емотивні вигуки (70%), 2) волевиявні вигуки (27%), 3) когнітивні вигуки (3%). Перспективу подальших досліджень убачаємо в контрастивному вивченні вигуків німецької, англійської та української мов у різних типах віртуальної комунікації. Важливим є вивчення перекладу вигуків українською мовою.

Ключові слова: німецька мова, вигук, комунікація, класифікація, функція, структура.

The article deals with interjections in Modern German used in SMS and WhatsApp text messages. The linguistic status of interjections remains in linguistics dubious. Interjections are part of the informal vocabulary of German, an invariable part of language that expresses feelings and wills without naming them. They are an emotionally significant part of the spontaneous and emotional language system. According to traditional German grammar interjections are the minimum communicative units used in speaking autonomously with other parts of a sentence or sentences. They are included in a sentence (usually at the start of a sentence) to attract and retain attention. Different types of interjections of modern German are widely used in mobile-mediated communication the rapid spread of which started at the beginning of the 21st century. SMS messaging and WhatsApp messaging let us send text messages that have certain features. The most important linguistic features are: 1) usage of different abbreviations, 2) unconventional end-of-sentence punctuation or no punctuation at all, 3) use of non-verbal means of communication (smileys, emojis), 4) some etiquette that regulate the linguistic behavior of participants in mobile-mediated communication. The corpus of SMS text messages and WhatsApp text messages is analyzed. The types of interjections are investigated (primary, non-derivative (63%) and secondary, derivative (37%). The variant spellings of interjections (capital letters, lowercase letter, the repetition of vowel sounds and consonant sounds, abbreviations ect.) in German SMS text messages and WhatsApp text messages are described. Considering the semantic meaning and pragmatic functions interjections can be subdivided into: 1) emotive (70%), 2) volitional (27%), 3) cognitive (3%). The article offers the perspectives on the new linguistic investigation. The contrastive analysis of interjections in German, English and Ukrainian in different types of virtual communication may be interested for linguists. The translation of interjections into Ukrainian is very important, too.

Key words: German, interjection, communication, classification, function, structure.

Постановка проблеми. Мовлення будь-якої сучасної людини тісно пов'язане з її емоціями та почуттями, що відображають її особистість, ставлення до того, про що вона повідомляє або що обговорює з іншим співрозмовником. Засобами вербалізації емоцій і почуттів людини в процесі комунікації слугують як слова, словосполучення, фразеологічні одиниці, певна будова висловлювання, так і вигуки, особливі звуки та слова, що виражають почуття й емоції, не називаючи їх.

Добре відомо, вигуки є частиною неформальної розмовної лексики, вживаються здебільшого в повсякденній усній комунікації. Але поява новітніх електронних засобів комунікації, що сприяли розвитку нового різновиду комунікативної взаємодії мовних особистостей, сприяла появі нової форми спілкування, письмово-усної, тобто особливої форми реалізації людського мовлення – усного за внутрішньою концепцією, але реалізованого в письмовій формі [8]. Вигуки

є невід'ємною частиною такої віртуальної комунікації, вони є важливим складником смс- або WhatsApp-повідомлень, їх природа, структура та семантика становлять неабиякий інтерес для науковців сучасності й потребують ретельної уваги, оскільки сучасна німецька та вітчизняна германістики не мають достатньої кількості ґрунтовних праць у цій царині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз вигуків (*Ausrufewort*, *Empfindungswort*, *Interjektion*) у сучасній німецькій мові привертає до себе увагу певної кількості лінгвістів. Найбільш відомими дослідниками вигуків у сучасній германістиці, на нашу думку, є Г. Бальдауф-Квіліатр, яка аналізує місце певних вигуків у системі німецької мови [5; 6], М. Корт, який досліджував лінгвістично-дидактичні аспекти вигуків під час вивчення німецької мови як іноземної [9], Д. Нюблінг, яка висвітлювала вигуки-прототипи та їх характерні ознаки [12], і М. Шварц-Різел, яка вивчала роль вигуків у вербалізації певних емоційних станів людини, та інші [13].

Серед робіт української германістики хотілося б звернути увагу на лінгвістичний аналіз вигуків з урахуванням їх лінгвокультурного та комунікативно-прагматичного аспектів дослідницею В.І. Тесля [4], на дослідження функціонування вигуків у сучасному німецькомовному художньому дискурсі О.В. Пилипко [3] та в казках братів Грімм Н.В. Романової [2].

Постановка завдання. Метою роботи є ґрунтовне багатоаспектне вивчення вигуків сучасної німецької мови, що активно використовуються мовцями, які спілкуються за допомогою різних сучасних гаджетів. Об'єкт дослідження становлять вигуки в складі німецького лексикону. Предметом аналізу є семантичні, структурні та функціональні ознаки німецьких вигуків. Матеріалом дослідження слугували смс-і WhatsApp-повідомлення (450 повідомлень), відібрані під час наукового стажування в університеті м. Аугсбург (2017–2018 рр.) у магістрів, що вивчають германістику та німецьку мову як іноземну. До корпусу вивчення ввійшли також повідомлення, розташовані в Інтернеті для вільного застосування на сторінках chatvongesternnacht.de та jetzt.de [7; 16].

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці не існує єдиної думки стосовно визначення й місця вигуків у системі мови. Так, за позицією більшості науковців, вигуки є незмінною частиною мови, що виражає почуття й волевиявлення, не називаючи їх. Вигуки не належать ні до самостійних, ні до службових частин мови.

Вони не виконують номінативної функції, не мають етимології, використовуються не в усіх функціональних стилях мови, а лише в розмовно-побутовому мовленні. Водночас вони є емоційно-вагомим прошарком системи мови, що використовується спонтанно та емоційно.

Вигуки, на думку А. Вежбицької, є мовними одиницями із самостійним значення, що суттєво відрізняється від значень будь-яких інших мовних одиниць. Ці значення відповідають певній зовнішній формі та закріплені в кожній мові відповідно до культурно-специфічних конвенцій певного етносу [15, р. 285–287].

У роботі ми дотримуємося визначення вигуків з позиції німецької традиційної граматики [14, с. 362–363], згідно з якою вигуки вважаються самостійними інтерактивними функціональними одиницями в певному дискурсі, що є ні словами, ні реченнями. Їх розглядають як мінімальні комунікативні одиниці, що використовуються в мовленні автономно, з іншими членами речення або реченнями, завжди на початку, оскільки головна мета їх уживання – привернути й утримати увагу.

Вигуки як різновид мовних одиниць німецької мови ставали об'єктом вивченням видатних лінгвістів ще в XIX ст., наприклад, Г. Пауля, коли головна увага приділялася звуконаслідуванню як шляху виникнення вигуків і їх ролі в розвитку німецької мови. Науковці того часу вважали, що вигуки були перехідною формою між звуками природи та культурно визначеними мовними одиницями. Крім того, уважалось, що вигуки нерозривно пов'язані з певними жестами, виникають у людини під час якое афекту [11, с. 131–132]. У XX ст. досліджувалися належність вигуків до частин мови, їх діахронічний розвиток, функціональні аспекти, класифікація тощо. З 1970-х років увага зосередилася на контрастивному дослідженні вигуків у різних мовах. Науковці XXI ст. працюють над визначенням дефініції вигуків і висвітленням уживання вигуків у різних типах дискурсу, від художнього дискурсу, до коміксів і віртуальної реальності [5, с. 293–297].

Існує велика кількість класифікацій вигуків сучасної німецької мови. Ґрунтуючись на лексичному аспекті вигуків і їх структурі, виокремлюють дві великі групи: 1) первинні, непохідні та 2) вторинні, похідні вигуки [12, с. 11–12]. До першої групи належать вигуки, що складаються з одного чи більше звуків, які властиві людині чи тварині, і такі вигуки, які утворилися шляхом звуконаслідування: *aha*, *brr*, *miau*, *nanu*, *pfui* тощо. Зазначимо, що найбільш поширеними є одно- або двоскладні вигуки, вигуки типу *auweia* не є поширеними

в сучасній німецькій мові. Кількість таких вигуків відносно стала, становить приблизно 30 одиниць, що допомагають висловити різні почуття й емоції, наприклад, *hoppla, oi (Überraschung); nanu, oho (Bewunderung); naja, tja (Ratlosigkeit)*.

Головними критеріями належності мовної одиниці до первинних вигуків, на думку деяких науковців [12, с. 13, 16–24; 14, с. 362–363], є: 1) експресивне вираження певного спонтанного емоційного стану, 2) відсутність референційного значення, 3) незмінність, 4) конвенціональність, оскільки вживанню вигуків у кожній мові необхідно навчатися, 5) синтаксична автономія, 6) вигуки утворюють певні мовленнєві акти, а саме ілокутивні, коли вживаються з реченнями, 7) імовірна наявність звуконаслідувальних структур, 8) автономність на морфологічному рівні, 9) систематична тональна структура, завдяки якій реалізуються певні значення вигуків, 10) мультифункціональність, оскільки один і той самий вигук може виражати різні відчуття та емоції й використовуватися в різних дискурсах, тощо.

До другої групи належать вигуки, що є похідними від інших частин мови, які втратили здатність до формоутворення та фактично є застиглими незмінними формулами, що містять у собі одне чи більше слів: *Donnerwetter! Echt wahr? Meine Güte! Quatsch!* У цій групі можна виокремити такі важливі, на нашу думку, підгрупи вигуків: 1) вигуки іншомовного походження, наприклад, *Fiasco! Ole! Shit, oh my God!*; 2) фразеологічні одиниці, наприклад, *Ach du dickes Ei! Ach du grüne Neune! Pfui Teufel!*

Грутуючись на здатності вигуків указувати на ментальний стан/ментальну дію мовця, виокремлюють: 1) емотивні вигуки (наявний семантичний компонент «я щось відчуваю»: *Autsch! Brr! Oh!*); 2) волетивні вигуки (мають семантичний компонент «я дещо хочу»: *Psst! Sch!*); 3) когнітивні вигуки (наявний семантичний компонент «я щось думаю»: *Aha! Also*). Емотивні вигуки поділяються на вигуки, що відображають відразу та інші подібні відчуття, і вигуки, що мають загальне призначення. Волетивні вигуки містять вигуки, що застосовуються як взаємодія з тваринами, і вигуки, що можуть застосовуватися до людини. Когнітивні вигуки є певною мірою глобальними, їх зазвичай важко аналізувати, оскільки вони вербалізують психічний стан мовця, не посилаючись на його почуття й бажання [15, р. 291–335].

Різні типи вигуків сучасної німецької мови широко вживаються в новому різновиді людської комунікації, опосередкованої, наприклад, мобільними телефонами і смартфонами, швидке розпо-

всюдження яких почалося з початку ХХІ століття. Під час смс-комунікації та комунікації в месенджері WhatsApp відбувається обмін смс- чи WhatsApp-повідомленнями. Зазначимо, що таким різновидам повідомлень властиві певні ознаки, найважливішим серед яких є: 1) мовна економія шляхом різних скорочень, 2) специфічне вживання або відсутність знаків пунктуації, 3) використання невербальних засобів спілкування (смайли, емотикони), 4) певний етикет, що регламентує мовну поведінку учасників опосередкованої комунікації [2; 10].

Аналіз корпусу смс- і WhatsApp-повідомлень показав, що в повідомленнях використовуються як первинні, непохідні (63%), так і вторинні, похідні вигуки німецької мови (37%). Зазначимо, що одиницям аналізу властиве специфічне орфографічне написання (великі літери, маленькі літери, повторення голосних чи приголосних звуків, абрєвіатури тощо), що є характерним для такого типу повідомлень. Зауважимо також, що вигуки, які належать до мовленнєвого етикету соціальної комунікації, а також звуконаслідувальні вигуки не є об'єктом цього наукового дослідження.

Найбільш уживаними непохідними вигуками як німецького, так й іншомовного походження серед одиниць дослідження є такі: *ah* («Überraschung, Erstaunen, Schmerz»), *aha* («Überraschung, Genugtuung»); *äh* («Gesprächswörter. Dienen der Verzögerung, um eine Sprechpause zwischen zwei Wörtern zu füllen»); *boah(r)* («Erstaunen, Überraschung, Genervtsein»); *ey* («Erstaunen, Überraschung»); *ha (haha)* («Ausruf der [freudigen] Überraschung, des Triumphes, der Überlegenheit; imitiert Lachen»); *hm, hmm* («Ekel, Angewidertsein, Abscheu, Ablehnung»); *huhu* («Aufmerksamkeitslenkung»); *hui* («Überraschung, Bewunderung»); *na* («Ungeduld, Ungehaltenheit»); *naja* («Ratlosigkeit»); *oh* («Erstaunen, Überraschung»); *o(h)je* («Enttäuschung, Mitleid, Verachtung»); *Olé!* («Anerkennung, Begeistung»); *puh* («Erleichterung»); запозичення *oops* («Überraschung, Erstaunen»); *wow* («Anerkennung, Staunens, Überraschung, Freude»). У більшості випадків такі вигуки є складником висловлювання [12, с. 15; 17] (73%):

– *AHA deswegen sollte ich alles noch einmal wiederholen;*

– *Da hat doch neulich in der Pariser Straße gleich am Anfang eine Bar aufgemacht, die ziemlich nett sein soll. 21 Uhr da? 16:57 – Äh, geht auch früher? 17:03;*

– *Boah, da hattet ihrs ja ganz schön eilig!;* – *Boah, das war der geilste Geburtstag ever! – Boah ey, ich hab echt keinen Bock mehr auf euren Peiloscheiß 15:55;*

- **Hm** da hab ich SO darüber noch nicht gedacht; **hmmm** irgendwie seid ihr nicht so begeistert, was;
- **Hui**, das ist natürlich schon ein bisschen wenig für einen Trip. 06:34;
- drei Berufsvorschläge? **na** da raus damit 11:25 – *förster, steuerberater, psychotherapeut* 11:26; – **Naja**, mich wundert es nur, weil ich immer Rücksicht nehmen soll auf deine Trennungssituation und deine Kunst;
- **Oh!** Du hattest recht, Milena. Kohlblätter. Ich fass es nicht;
- **Ohje**, ich glaube das ist nix für mich... bin voll müde, irgendwie machen mir die Klimaanlage zu schaffen. Echt ätzend! 16:34;
- **Puh** mal sehen. Wenn du übrigens jemanden in München kennst, der meine Bücher kaufen will... du weißt ja ich hab ein paar echt nice Bildbände 13:27;
- **Wow**, du bist wirklich sehr in der Verletzung. 20:20; **Wow**, Lorenz. In welcher Seifenoper sind wir hier eigentlich 21:40 (7; 16).

Деякі одиниці цієї групи (3%) використовуються з іншими первинними вигуками в одному висловлюванні, наприклад: – *hab morgen Lust aufs Kino, kommst mit?* – **mh, naja, klar**, bin dabei 00:05.

Зустрічаються також непоодинокі випадки, коли вигуки цієї групи вживаються як повноцінні висловлювання в комунікативній ситуації (27%): – *fänds cooler wenn ihr das nicht zur gewohnheit werden lasst* – **hä?**; – *Was ist das für ein widerlicher hirnfurz???* 23:05 – **ohlala...** 23:09; – *Kannst ja mit Merle weiterschauen.* – **hm, naja** (7; 16).

Найбільш уживаними похідними вигуками (37%) у нашому корпусі є:

1) вигуки, що складаються з одного слова німецького походження або запозичені з інших мов (22%): *Quatsch* («Blödsinn! Unsinn!»), *Scheiß*, *Shit*, *Schitt* («Ausruf bei aufgetretenen Schwierigkeiten und Missgeschicken oder Fluch»), *Sorry* («tut mir leid!»), *Verdammt*, («Ausruf des Ärgerns») [17]:

- **Quatsch** ich bin jetzt einfach voll und ganz #plantmama, auch wenn ich sagen muss, dass das manchmal schon ganz schön anstrengend ist mit der Verantwortung 13:33;
- **Sooooorryy**, ich musste mich noch hübsch machen. Einer aus unserem Stockwerk gibt mir nachher ein Ride geht schon mal vor! 21:21;
- **Scheiß** ich lerne seit 4 stunden für diese Mathearbeit. Ich könnte heulen 11:30 – *Seit wann so motiviert?*; – *Prüfungsergebnisse sind online. Was hast du?* – **scheiße** wie krieg ich denn diese ganzen follower wieder weg? ich will die nicht das ist voll creepy, ich hab schon meinen account auf privat

gestellt, aber die sind ja trotzdem noch da und ich kann doch nicht alle durchgehen und einzeln sperren das ist ja höllenaufwendig 18:35;

– **Shit**, ich glaube der Drink von gestern hat mehr Prozent (7; 16).

Зустрічаються непоодинокі випадки, коли вигуки цієї групи є самі висловлювання у комунікативній ситуації (9%): – *im gewerbegebiet hat ein neuer edeka aufgemacht* – **nice**; – *Schere – Stein – Verdammt* (16).

У цій підгрупі виокремлюються великі чотири типи вигуків, а саме: 1) субстантивні вигуки, наприклад, *Donnerwetter*, *Quatsch*, *Scheiß*, *Mist*; 2) дієслівні, наприклад, *halt*, *komm*, *come on*; 3) прикметникові, наприклад, *krass*, *nice*, *sweet*; 4) дієприкметникові, наприклад, *verdammt*, *verflucht*.

Найбільш уживаними серед вигуків, що складаються з двох або більше слів і є сталими одиницями мови (15%), є такі вигуки: *oh Mann* – «Ausruf der Verwunderung»; *oh (mein) Gott*, *OMG*, *oh Gott nochmal* – «Ausruf der Verärgerung/Ungeduld/des Überdrusses»; *ach du scheiße* – «Ausruf der Bestürzung/des Erstaunens/der Betroffenheit» [17]: – **Oh Mann**. Das ist doch Bullshit, denk halt mal nach 15:37; – **oh man** du hast ja immer noch die verlinkung auf mir drauf! mach die weg! 18:40; – **Oh Gott**, gehts dir gut? Was ist denn passiert?; – **Oh mein Gott**, mir ist schlecht; – **O M G** Ich geh mich jetzt ganz heftig prügeln. 20:40; **omg** ich sag dazu jetzt nichts, sonst gibts streit 21:01; – 8: 18 **Ach du scheiße** geradeaus laufen fällt aus wegen ist nicht Weißte jetzt schon, wo du bist? – *nee keine ahnung – ach du scheiße dann frag doch die leute da!* (7; 16).

Зауважимо, що більшості проаналізованих одиниць зібраного корпусу (77%), що використовуються в одній комунікативній ситуації, власне одночасне використання як первинних, так і вторинних вигуків, наприклад: – *Schatz, sehen wir uns morgen?* 19:30 – *Ne sorry* Topspiel zweite liga 19:31 – **Hmm** Mittwoch? 19:31 – *geht nicht Champions Leage* 19:31 – *Donnerstag oder wie* ☹☹☹. 19:32 – **Quatsch**, da ist Euro Leage 19:32; – *Wir steigen in London und paris um. Ist das normal?* 16:41 – **Ähm** nein, ist es nicht. **Oh Mann** Mama es tut mir so Leid ich hätte dir echt mehr helfen müssen mit dieser Reise. Ich war zu beschäftigt mit meinem Leben hier 16:48 (7; 16).

Аналіз показав, що одиниці цього дослідження можна поділити на такі групи, ґрунтуючись на семантиці та прагматичних функціях: 1) емотивні вигуки (70%), 2) волевтливні вигуки (27%), 3) когнітивні вигуки (3%).

У групі емотивних вигуків, що виражають емоції мовця, тісно пов'язані з негативною

чи позитивною оцінкою та роблять мовлення експресивним, можна виокремити: 1) негативні вигуки, наприклад, *ach, boah ey, naja, ohje, krass, Scheiße* тощо: – *Wie geht's eigentlich Lenis Impfwunde am Arm? 10:00 – Ja, sie heilt schon ab und die KÄ hat gemeint, das sei normal. 10:15 – Und was findest du? 10:32 – Naja, toll fand ich es nicht, aber ist wohl alles normal. 10:33; – Aber bis Fr hab ich noch stress, muss morgen den kurs leiten für ca 200 jung studenten und hab noch nicht mal mein powerpoint fertig. – ohje un jez=); schade, ich hatte gehofft, dass du das vielleicht machen willst isi. du kannst doch yoga und bist doch auch so mit ernährung. 21:00; 2) позитивні вигуки, наприклад, *geil, juhu, puh, uff*: – **GEIL!** *Wo, wann, wie kann ich abholen?; – Sind wir wieder gut? 13:18 – Uff, bin ich froh! 14:40; – Puh, Pensum erledigt für heute. Morgen vormittag dann Fußnoten-Endspurt 00:16; 3) амбівалентні, наприклад, boar ey: **Boar ey.** *Ich weiß schon, dass du es nicht für nötig hältst, dir bei sowas Mühe zu geben. Hier weht aber ein anderer Wind. und es wäre echt schön, wenn Mama auch mal jemand anders entlasten könnte! Ich bin nicht gleich Mädchen für alles, nur weil ich zufällig hier wohne! 15:22 (7; 16).***

Волевитивні вигуки поділяються на: 1) вигуки звертання, привертання уваги, наприклад, *huhu*: – **Huhu!** *12:57 – ??? 15:03 – Langsam habe ich echt das Gefühl, dass du überhaupt nicht mehr Schluss machen willst... 17:26; 2) вигуки, що виражають згоду, наприклад, *klar, all right*: – *fahren wir morgen früh zusammen ins Tierheim den Rocco abholen? 11:32. – klar bi 10 bei dir; – ja sorry war einfach echt viel los bei mir heute. Ich komm so um 14 Uhr zu dir. ok? – All right. Passt; 3) вигуки, що виражають незгоду, наприклад, *no way*: – *ich möchte dir ein angebot unterbreiten 20:21. – no way; 4) вигуки, що закликають до певної дії, наприклад, *komm, come one*: – *Benni, was geht?! Lang ists****

her. Werd leider ziemlich beschäftigt sein am WE. – Komm, ein Drink wird doch drin sein; – Come on, so ungefähr passt das. will jetzt hier nicht wieder mit dem Meterstab durch die Bude rutschen, damit hier jeder mikrocentgenau berechent wird. 15:40; – ich möchte nicht berühmt sein und ich möchte auch kein instagram business haben und ich will keine creepy stalker und gar nichts 20:45. – ich glaub ich lösche mich 20:46 – HALT! Isi du darfst dich nicht löschen 20:50 (7; 16).

Когнітивні вигуки не є поширеними в проаналізованому корпусі, наприклад, *also* є більш уживаним, ніж *aha*: – *was ist denn jetzt genau local travelling? also, wo traveln wir da hin? nur in der stadt? 18:40; – Miriam war nie ein Fan von einfach drauflosfahren. – ALSO kein Drama; – Also ich würde gern ein Projekt mit dir starten, aberdefinitiv nicht so was. – Ja ist ja gut (16);*

– *Normalerweise stressen sich alle, kaufen nen Haufen Zeugs. Und am Ende schleppt jdr bergeweise Müll heim. bekommt vielleicht 2 coole Sachen und lächelt beim Rest gequält 13:03 – Aha! Bergeweise Müll, das ist Weihnachten für dich? 13:04. (7).*

Висновки. Проведене дослідження показало, що вигуки відіграють важливу роль у смс- і WhatsApp-повідомленнях. Вони є особливим різновидом мовленнєвих одиниць, що вживаються в мові автономно, слугують вираженню емотивного стану, ставлення (позитивного чи негативного) мовця до певної інформації. Вигуки функціонують у контексті різних мовленнєвих актів у смс- і WhatsApp-повідомленнях, виконуючи оцінну функцію, привертаючи увагу, закликаючи до певної дії тощо. Перспективу подальших досліджень убачаємо в контрастивному вивченні вигуків німецької, англійської та української мов у різних типах віртуальної комунікації. Важливим є також питання вивчення перекладу вигуків українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковбасюк Л.А. Субстантивні композити в німецькомовних смс-повідомленнях. *Учёные записки Таверического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальная коммуникация» : Научный журнал.* Симферополь : ТНУ, 2013. Том 26 (65). № 4. Часть 1. С. 59–64.
2. Романова Н.В. Семантика междометий в немецком языке (на материале сказок братьев Гримм). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/semantika-mezhdometiy-v-nemetskom-yazyke-na-materiale-skazok-bratiev-grimm> (дата звернення: 27.09.2019).
3. Пилипко О.В. Функціонування однослівних вигуків в сучасному німецькомовному художньому дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* 2014. Вип. 46. С. 148–151.
4. Тесля В.І. Вигуки у сучасній німецькій мові: лінгвокультурологічний та комунікативно-прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2012. 19 с.
5. Baldauf-Quilliatre H. Über Lautäußerungen und ihr Verhältnis zur Sprache (am Beispiel von pff). *Diskursive Verfestigungen: Schnittstellen zwischen Morphosyntax, Phraseologie und Pragmatik im Deutschen und im Sprachvergleich.* Berlin/Boston : de Gruyter, 2018. S. 29–310.

6. Baldauf-Quilliatre H., Faivre L., Pérennec M.-H. Wörter, die keine sind. *Am Ende bleibt das Wort*. Lyon : Université Lumière 2, EA LCE. 2013. P. 25–39.
7. Chat von gestern Nacht. URL: <https://chatvongesternnacht.de> (дата звернення: 27.09.2019).
8. Dürscheid Ch. Parlando, Mündlichkeit und Neuen Medien. Anmerkungen aus linguistischer Sicht. URL: https://www.pedocs.de/volltexte/2014/8614/pdf/SZBW_2011_2_Duerscheid_Parlando_Muendlichkeit_neue_Medien.pdf (дата звернення: 17.09.2019).
9. Kohrt M. Interjektionen und Deutsch als Fremdsprache. *Linguistisch-didaktische Aspekte eines komplexen Zusammenhangs. Sprachlernen als Investition in die Zukunft. Wirkungskreise eines Sprachlernzentrums*. Tübingen : NarrVerlag, 2005. S. 241–260.
10. Kovbasyuk L. Instant Messaging vom Smartphone aus linguistischer Sicht. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : збірник наукових праць. Херсон : Вид-во ХДУ, 2017. Випуск 27. С. 151–156.
11. Liedtke F., Rosenbaum L. Interjektionen und Kontextbezug. Pragmatische Templates als Analysemodell. *Expressivität im Deutschen*. Berlin/Boston : de Gruyter, 2019. S. 129–148.
12. Nübling D. Die prototypische Interjektion: Ein Definitionsvorschlag. *Zeitschrift für Semiotik*. 2004. 26, 1/2. S. 11–45.
13. Schwarz-Friesel M. Sprache und Emotion. Tübingen : Francke Verlag, 2007. 401 S.
14. Zifonun G., Hofmann L., Strecker B. Grammatik der deutschen Sprache. Berlin/Boston: de Gruyter, 2011. S. 2569.
15. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction. Berlin/New York, 2003. 502 p.
16. WhatsApp-Kolimne. URL: <https://www.jetzt.de/tag/whatsapp-kolumne> (дата звернення: 19.10.2019).
17. Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, feste Wortverbindungen. URL: <http://www.redensarten-index.de/suche.php> (дата звернення: 25.08.2019).

УДК 811.112.2'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.18>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НІМЕЦЬКО- ТА УКРАЇНОМОВНИХ ТЕКСТІВ КУЛІНАРНИХ РЕЦЕПТІВ

LINGUISTIC ANALYSIS OF GERMAN AND UKRAINIAN TEXTS OF CULINARY RECIPES

Корягіна А.Ю.,

orcid.org/0000-0002-9010-9557

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Стаття присвячена вивченню лінгвістичних особливостей німецько-українського тексту кулінарного рецепта, особливостям його реалізації й функціонування в кулінарній книзі та засобах масової інформації. Переклад кулінарних текстів (рецептів, кулінарних книг і меню) можна назвати одним із найбільш складних напрямів перекладу, адже кожна національність має власні кулінарні традиції, що формувалися протягом багатьох століть. Крім того, кулінарний рецепт є тим типом текстів, які належать водночас до різних стилів. Під час аналізу лінгвістичних особливостей німецького та українського тексту кулінарного рецепта з'ясовано, що більшість глутонімів мають еквіваленти, назви національних страв зазвичай не мають еквівалентів, тобто є лакунами. Відтворення німецьких гастрономічних лакун українською має на меті переорієнтацію тексту на носія іншої культури й відбувається найчастіше за допомогою транскрипції та описового перекладу, а калькування лакун створює культурологічні помилки. Установлено, що фрейми кулінарного рецепту українською й німецькою мовами збігаються за кількістю виділених слотів, причому збігається зміст слотів «назва», «інгредієнти», «спосіб приготування/сценарій», «місце приготування», «смакові якості». Необлігаторний слот «час» у тексті німецького кулінарного рецепта завжди більший за обсягом. У ході дослідження визначено, що в тексті кулінарного рецепта обох мов найбільш уживаними є іменники та дієслова, прикметник посідає третє місце, широко використовуються віддієслівні іменники. У німецьких рецептах особові займенники використовуються ще рідше, ніж в українських текстах, функцію субститутів виконують займенникові прислівники. Головною особливістю тексту кулінарного рецепта в обох мовах є безособовість викладу. Спільним для обох мов є також використання інфінітивних конструкцій з модальними словами, що виражають можливість або неможливість, необхідність. В обох мовах у ТКР вводяться питальні й окличні речення, які активізують увагу адресата.

Ключові слова: кулінарний рецепт, лакуна, глутонім, німецько-український переклад, гастрономічний дискурс.

This article is devoted to the study of the linguistic features of the German-Ukrainian text of the culinary recipe, the peculiarities of its implementation and functioning in the cookbook and in the media. Translation of culinary texts (recipes, cookbooks and menus) can be called one of the most difficult areas of translation, because each nationality has its own culinary traditions that have been formed for many centuries. In addition, a culinary recipe is a type of texts that belong to different styles at the same time. When analyzing the linguistic features of the German and Ukrainian text of the culinary recipe, it was found that most glotonyms have equivalents, the names of national dishes usually have no equivalents, i. e. lacunae. The reproduction of German gastronomic lacunae in Ukrainian is aimed at reorienting the text to a medium of another culture and occurs most often through transcription and descriptive translation, while calculating lacunae creates cultural errors. It is established that the frames of the culinary recipe in the Ukrainian and German languages coincide with the number of slots allocated, and the contents of the slots "name", "ingredients", "method of preparation/scenario", "place of preparation", "taste qualities" coincide. The non-obligatory slot "time" in the text of the German culinary recipe is always larger in volume. In the course of the study it was determined that in the text of the culinary recipe of both languages the most used are nouns and verbs, the adjective occupies the third place, the verb nouns are widely used. In German recipes, personal pronouns are even less commonly used than in Ukrainian texts; the function of substitutions is performed by pronouns. The main feature of the recipe text in both languages is the impersonality of presentation. Common to both languages is the use of infinitive constructs with modal words expressing possibility or impossibility, necessity. In both languages, interrogative and exclamatory sentences are introduced in TKR, which intensify the addressee's attention.

Key words: culinary recipe, lacuna, glotonym, German-Ukrainian translation, gastronomic discourse.

Постановка проблеми. Переклад кулінарних текстів (рецептів, кулінарних книг і меню) можна назвати одним із найбільш складних напрямів перекладу, адже кожна національність має власні кулінарні традиції, що формувалися протягом багатьох століть. Більшість глутонімів мають еквіваленти, назви національних страв зазвичай не мають еквівалентів, тобто є лакунами. Відтворення німецьких гастрономічних лакун українською має на меті переорієнтацію тексту на носія іншої культури й відбувається найчастіше за допомогою транскрипції та описового перекладу (Gaisburger Marsch – м'ясний густий суп у горщиках, Leberkäse – м'ясний свіжоспечений хліб, Leipziger Allerlei – овочева рагу по-лейпцизьки). Калькування лакун створює культурологічні помилки: Kirschwasser – не «вишнева вода», а «вишневий лікер», Frikadelle – не «фрикадельки», а «рублені котлети», Kotelette – не «котлети», а «реберця», Marmelade – не мармелад, а варення.

Текст кулінарного рецепту (далі – ТКР) є невід'ємним складником гастрономічного дискурсу – системи комунікацій, яка відображає особливості національної культури. ТКР є складним комплексом, що відображає не тільки лінгвістичні особливості тексту, а й особливості побуту, культурних, соціальних і кулінарних традицій народів. У гастрономічному дискурсі, який отримує реалізацію в засобах масової інформації, текст кулінарного рецепту є прецедентним текстом і призначений для «свого» читача, що дає підстави говорити про лінгвокультурологічний аспект тексту кулінарного рецепту.

Вивчення кухні країни, мова якої вивчається, та кулінарних уподобань народу дає змогу краще пізнати саму мову з її особливостями, що є актуальним для перекладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості перекладу кулінарної лексики майже

не досліджувалися в сучасному мовознавстві. У рамках дослідження кулінарного дискурсу до проблем перекладу глутонімів поняття «лакуна» зверталися Ю. Бахмат [1], А. Бернацька [2], Д. Гарифова [3], М. Косинова [4], І. Панасюк [5] та інші [6]. Проте це питання залишається досить актуальним, попри всі результативні дослідження.

Постановка проблеми. Метою статті є визначення й порівняння лінгвістичних особливостей німецько- та україномовного текстів кулінарних рецептів.

Виклад основного матеріалу. Лексика ТКР як в українській, так і в німецькій мовах нейтральна як із позиції стилю, так і щодо автора. Експресивно забарвленим може бути тільки заголовок. Лексичні одиниці, що організують текст, розпадаються на загальновоживану, загальнонаукову й вузькоспеціальну частини. До останньої належать терміни, що утворюють одну з головних лексичних груп кулінарного рецепта, складники специфіки цього функціонального різновиду тексту, тому що своїм значенням вони суворо прикріплені до цієї галузі знань. Терміни, що використовуються в ТКР, як правило, однозначні або мають тенденцію до однозначності, стилістично нейтральні, вільні від асоціацій. Вузькоспеціальні кулінарні терміни як в українській, так і в німецькій мовах також розділені на три групи: терміни кулінарного професійного мовлення, які є міжнародними (*flambувати, карамелізувати, панірувати/flambieren, karameliesieren, panieren*); терміни фундаментальних кулінарних понять, що мають національну відповідність у всіх мовах (*варіння, тушкування, смаження/Kochen, Dämpfen, Braten*); терміни, що застосовуються виключно в національних кухнях, властиві лише для цієї національної кухні, а тому не перекладаються іншими мовами (*харчо, курча тапака, чурчхела, равіоли/Blini, Pelmeni, Ravioli*). Частина

вужькоспеціалізованих термінів є запозиченнями. Аргументом на користь використання слів іншомовного походження є їх однозначність, визначеність і відстороненість.

У тексті кулінарного рецепта найбільш уживаними є іменники та дієслова, прикметник посідає третє місце. Ми хочемо підкреслити «номінативність» або «субстантивність» текстів. Говорячи про іменники, варто зазначити, що, по-перше, вони розподіляються по всьому тексту нерівномірно. У першому інтродуктивному блоці іменники є основними лексичними одиницями. По-друге, збільшення числа іменників відбувається за рахунок використання похідних від дієслів, прикметників і прислівників: як в українській, так і в німецькій мовах широко використовуються віддієслівні іменники («пасерування, упрівання, кипіння, закупання, обсмажування»/«*Rühren, Auatragen, Servieren, Zugeben, Wenden, Garwerden*»). Використання віддієслівних іменників можна розглядати як прояв тенденції до економії мовних засобів і компресії тексту.

Віддієслівні іменники в українських текстах кулінарних рецептів, не маючи категорій виду, особи, стану, часу і способу, виражають дію більш узагальнено. Іменнику не притаманні специфічні категорії для вираження низки характеристик дій. Він повідомляє про дію понятійного змісту, тільки називаючи її. Про іменник ще варто зазначити, що в українській мові ім'я дивує своєю зовнішньою правильністю, своїм струнким порядком, простою і ясністю. Дієслово, навпаки, відрізняється своєю різноманітністю, своїм, свавіллям і прихмою. Світ дії представляє інший початок, ніж світ предмета, де все отримало певний зовнішній образ, дія є сила внутрішня, рушійна.

Особливістю німецького кулінарного рецепта також є використання синкретичних утворень. У тексті рецепта найчастіше зустрічаються субстантивовані інфінітиви, завжди середнього роду, сильної відміни, які не мають форми множини, що зумовлено їх семантикою. Такі іменники позначають будь-який стан або процес і в множині зазвичай не вживаються. «*Geröstete Weissbrotwürfel mit den Speckwürfeln und der gehackten Petersilie vor dem Auftragen über die Suppe mitstreuen*». «*Erdbeeren stets vor dem Entstielen waschen, da sie sich sonst voll Wasser saugen*». Збереження субстантивованими інфінітивами семантики дієслова в разі посилення процесуального значення допускає можливість їх перетворення в дієслівну конструкцію. «*Beim Servieren die Sosse über die angerichteten Koteletts*

geben» – Die Sosse über die angerichteten Koteletts geben und servieren. «... nach kurzem Erhitzen iiber die angerichteten Kalbsroellchen geben» – kurz erhitzen und ... geben.

Аналіз тексту кулінарного рецепта показав, що заміна субстантивованого інфінітива дієсловом можлива в тих випадках, коли в його семантиці яскраво виражено посилення процесуального значення похідного дієслова. Субстантивовані інфінітиви за семантикою і формою зберігають властивості дієслова (закінчення «en» – типова ознака інфінітива німецького дієслова, але іменник, на відміну від дієслова, пишеться з великої літери), за морфологічними ознаками – це іменник. Предметний компонент у семантиці іменників забезпечує їх сполучуваність із узгодженими формами прикметників, займенників, дієприкметників, а дієслівний компонент зумовлює керувану форму залежного слова.

Характерний для німецької мови перехід прикметників в іменники в тексті німецького кулінарного рецепта зустрічається рідше. В основі цього явища полягає багатозначність іменника, тобто його здатність позначати як сам предмет, так і його якість. Субстантивовані прикметники є іменниками середнього роду й сильної відміни. Наприклад, прикметник «grün» – зелений, стаючи іменником, отримує значення «зелень».

Дієприкметники також переходять у клас іменників. Для субстантивованих дієприкметників характерним є префікс дієприкметників «ge» і значення ознаки предмета за дією. Дієслово «mischen», дієприкметник «gemischt» та іменник «das Gemisch»: «... aussen mit einem Gemisch aus feingehackten Zwiebeln, Petersilie, Salz, Pfeffer und geriebener Zitronenschale bestreichen ...». Дієслово «hacken», дієприкметник «gehackt» та іменник «das Gehackte»: «*Das Gehackte mit dem Gemüse in wenig Salzwasser kochen*».

До іменників, які зазнали процесу ад'ективації, зараховують утворення з суфіксом «er», яким притаманне територіальне походженням або належність і які зустрічаються в назвах текстів: *Italienischer Salat, Prager Torte, Lyoner Sosse*. Суфікс «er» і правопис із великої літери вказують на їх належність до іменників. Але, так як вони виражають атрибутивну функцію, їх зазвичай зараховують до прикметників у сталій формі.

Цікавим є існування таких слів: дієслова «braten» (смажити, запікати), іменників «das Braten» (смаження) і «der Braten» (печення). Обидва іменники мають спільний звуковий і графічний склад, але різну семантику та різні граматичні категорії роду: середній і чоловічий роди.

Процес переходу одних частин мови в інші є безперервним. Нове, що з'являється в мові, стає надбаням мови або зникає з ужитку. Причиною появи конкретних перехідних явищ є зрушення в співвідношенні форми та змісту. Передумови переходу криються в лексичному і граматичному значеннях слів. Характерні для тексту німецького кулінарного рецепта процеси субстантивзації, ад'єктивації й меншою мірою вербалізації зумовлені відсутністю в мові потрібних слів і конструкцій для вираження думки, прагненням до економії мовних засобів і семантичною ємністю синкретичних утворень.

Щодо прикметників, то в текстах представлені як якісні, так і відносні, а повні форми прикметників переважають над короткими, так як для тексту кулінарного рецепта характерні атрибутивно-іменні словосполучення. У текстах поширена форма вищого ступеня порівняння прикметників. Відносні прикметники вказують на продукт, із якого приготовлено страву, наприклад, *гороховий, гречаний, морквяний*. Якісні прикметники виражають ставлення людини до цього блюда, до його смакових якостей і властивостей, наприклад, *гарячий, холодний, кисло-солодкий, прісний*.

Дієприкметник як в українській, так і в німецькій мовах є синкретичним. У текстах німецьких кулінарних рецептів означення, виражене відмінюваною формою дієприкметників, уживається виключно перед іменником. Слова, що залежать від дієприкметника, розташовуються перед ним. Отже, виникає поширена група дієприкметника, що має додатки й обставини, яка називається поширеним означенням. «*Die Hälfte des in Würfel geschnittenen Specks ausslassen...*» – «половину нарізаного кубиками сала розтопити», «*Das Brot mit Butter bestreichen und den aus der Sosse genommenen Fisch darauf verteilen*» – «і вийняту з соусу рибу покласти на хліб». До складу поширеного означення входить також прийменник, який керує залежним словом, а як прикметник узгоджується з головним словом. «*In eine mit der restlichen Butter sefettete Auflaufform oder kleine Bratpfanne geben*». Використання поширених означень дає можливість не тільки повніше й точніше, а й лаконічніше висловити думку, а також є однією з типових особливостей тексту німецького кулінарного рецепта.

Займенники являють собою досить нечисленну групу, але з великою частотністю повторення. Загальний склад найбільш уживаних займенників в українських текстах можна навести списком: *він, вона, воно, його, її, їх*. Вони набувають указівної функції, перетворюючись на субститути,

виступаючи конкретними замінами іменника, стають його еквівалентами. У німецьких рецептах особові займенники використовуються ще рідше, ніж в українських текстах, функцію субститутів виконують займенникові прислівники: *dazu, darin, daraus, davon, damit, darauf* тощо.

Дієслова, що входять до ТКР, належать до дієслів дії, оскільки рецепт – це певна послідовність дій, які необхідно здійснити для отримання кінцевого результату. Більшість дієслів уживається в наказовому способі, виражаючи спонукання в загальному вигляді. На морфологічному рівні можна виділити таку особливість використання дієслів у тексті кулінарного рецепта: 1) виключення зі структури речення суб'єкта дії. За допомогою конструкцій, що дають змогу зосередити всю увагу на дії, досягається об'єктивність викладу; 2) широка вживаність дієслів дії.

Найчастіше в тексті кулінарного рецепта використовуються такі конструкції:

1. Інфінітив, тобто початкова форма дієслова, що зберігає дві дієслівні функції, необхідні для побудови речення: вона забезпечує граматичну когезію твердження й засвідчує реальність того, на чому наголошується. Однак, будучи іменною формою, інфінітив позбавлений властивостей, що властиві власне дієслівній формі: особи, часу тощо. Ми вважаємо, що речення з інфінітивом позбавлене авторської суб'єктивності й навіть будь-якого зв'язку з мовцем, наприклад, у рецепті: «*М'ясо нарізати на шматочки. Підсмажити на олії цибулю. Приправити сіллю і перцем*», «*Mit Salz würzen. Kalt servieren*».

2. Інфінітивні конструкції з модальними словами, що виражають можливість або неможливість, необхідність (необхідно, можна, слід, потрібно, варто, können, müssen). Наприклад: «*Ці галушки можна готувати із суміші житнього борошна з ячмінним та гречаним. Молоко можна замінити водою*», «*Wer mag, kann die Streifen auch verdrehen*».

3. Дієслова доконаного виду в другій особі множини в кулінарному тексті притаманні українській мові. Наприклад, «*Візьміть: 35–50 грамів дріжджів, 1–2 столові ложки борошна. Перемішайте все в чашиці. Наріжте дрібно цибулину. Увімкніть духовку*».

Головною особливістю тексту кулінарного рецепта є безособовість викладу. Загальна кількість безособових конструкцій зустрічається частіше, ніж в інших типах текстів. Приховування в тексті рецепта адресанта дає змогу зосередити увагу на самій дії. Форма викладу підкреслює об'єктивність процесу, його незалежність від

адресанта, адже будь-хто може повторити подібні дії й отримати ті самі результати.

Безособові конструкції мають також узагальнене значення, але потенційний виконавець може бути вгаданий: а) потенційними виконавцями є всі, включаючи автора; б) потенційним автором є й адресант, й адресат; в) потенційним виконавцем є сам автор, а також ті, хто буде діяти аналогічно; г) потенційними виконавцями є всі, хто має стосунок до цього виду діяльності. До засобів безособового викладу належать пасивні конструкції. У тексті німецького кулінарного рецепта використовуються такі:

– конструкція «man + Präsens Konjunktiv» (має спонукальне значення з відтінком рекомендації; при цьому увага адресата звертається на інформацію, полегшуючи її сприйняття за допомогою спонукальної конструкції): «*Man rühre 60 g Grieß mit 1/8 l halb Wasser... Dann reibe man noch reichlich ebensoviel Butter weich*»;

– конструкція «werden + Partizip II» (у центрі уваги – процес, його результат): «*Vanillezucker und Backpulver zu einem Teig verknetet, der auf einer Tortenform ausgerollt (einen kleinen Teigrest übriglassen) und leicht angebacken wird*»;

– конструкція «man + Verb 3 P. Sg» («man» значною мірою об'єднує адресанта й адресата, а також усіх тих, хто пов'язаний із певною сферою діяльності й буде здійснювати такі самі дії, має узагальнене значення, може ставитися як до всіх разом, так і до кожного окремо): «*Um die Zutaten zu binden, für das Grundrezept siebt man 175 g Mehl mit einer Prise Salz in eine Schüssel und arbeitet 75 g in Stücke geschnittene Butter oder Margarine mit den Fingern ein*».

У службових частинах мови спостерігаються схожі тенденції й закономірності: вибірковість і багаторазова повторюваність.

Найпоживанішими синсемантичними слова в ТКР є прийменники (найчастіше прості неопхідні): в, на, під, при/in, auf, unter, bei та сполучники й сполучні слова, що пов'язують ті чи інші елементи тексту, не порушуючи послідовності викладу, звільняють автора від необхідності повторювати слова. Деякі дослідники розглядають подібне підкреслене вираження зв'язності як одну з рис наукової мови [8, с. 273]. Необхідність послідовної, логічної передачі інформації в усіх блоках тексту зі збереженням взаємозумовленості й взаємозв'язку окремих компонентів висловлювання викликає різноманітність засобів зв'язку. Службові частини мови в цьому типі тексту не несуть інформацію, а допомагають увести її.

Уведення в ТКР питальних та окличних речень, звертань активізує увагу адресата, підтримує й підсилює його інтерес до сприйняття тексту. «*Холодним вечором листонаду добре попиту гарячого чайку з печивом!*», «*Und selbst gemacht sind sie ein wahrer Hochgenuss – der Aufwand lohnt sich!*» [8, с. 273].

Висновки. До лінгвістичних особливостей тексту кулінарного рецепта ТКР належать тенденція до багаторазової повторюваності, використання 2 особи однини наказового способу, особових займенників «я» і «ти», безособових конструкцій, наявність запозичень, аббревіатур, термінів і напівтермінів. У ТКР переважає неемоційна, безоцінна лексика нейтрального характеру; уживані слова мають тенденцію до моносемантичності. Порівнявши лінгвістичні особливості німецькомовного тексту кулінарного рецепту з їх відтворенням в україномовних перекладах, можна дійти висновку, що ці особливості становлять проблему для перекладача виключно на лексичному рівні, оскільки, як правило, не передають фрагментів культури іншого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахмат Ю.Ю. Лінгвістичні особливості текстів кулінарних рецептів (на матеріалі німецької мови) *Перекладацькі інновації* : матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. Київ, 2012. С. 69–71.
2. Бернацкая А.А. К проблеме «креолизации» текста: история и современное состояние. Красноярск. 2000. 109 с.
3. Гарифова Д.Д. Сложности перевода глуттонического дискурса (на примере переводов кулинарных рецептов). 2017. URL: https://dSPACE.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/132049/F_Garifova_159_161.pdf?sequence=-1.
4. Косинова М.А. Особенности терминологии гастрономического дискурса. 2018. URL: <http://rep.barsu.by/bitstream/handle/data/4314/Osobennosti%20terminologii%20gastronomicheskogo%20diskursa.pdf?sequence=1>.
5. Панасюк И. Теория лакун и проблема эквивалентности перевода. *Вопросы психолингвистики*. Москва, 2007. С. 51–72.
6. Фреймовая организация текста кулінарного рецепта. *Актуальные вопросы социальной теории и практики* : сборник научных статей : в 2 ч. Москва, 2003. Вып. 1. Ч. 1. С. 297–304.

СОЦИАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО БУДУЩЕГО В ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКОЙ КАРТИНЕ МИРА Ю. Н. ХАРАРИ

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОСТІР МАЙБУТНЬОГО В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ Ю. Н. ХАРАРИ

SOCIAL SPACE IN THE FUTURE IN THE WORLDVIEW OF Y. N. HARARI

Красовицкая Л.Е.,

orcid.org/0000-0002-8870-2351

кандидат филологических наук, доцент,

доцент кафедры английской филологии

Харьковского национального педагогического университета

имени Г.С. Сковороды

В статье анализируются концептуальные метафорические модели, репрезентирующие ассоциативно-смысловое развертывание текстового концепта «социальное пространство будущего», и определяется специфика их вербализации в мировосприятии Ю.Н. Харари на материале его бестселера нон-фикшн «Homo Deus. Краткая история будущего». В качестве основной методики исследования выбран когнитивно-стилистический подход в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы, который предполагает анализ ассоциативно-смыслового поля концепта и направлений его ассоциативного развития в дискурсе. В индивидуально-авторской картине мира ученого-историка три концептуальные метафорические модели, составляющие ядро анализируемого концепта, демонстрируют существенный сдвиг по ценностной шкале, что определяет вектор развития социума на сторону замены антропоцентричной парадигмы датацентричностью мировосприятия в будущем. Описаны импликации метафорических моделей HUMAN BEINGS ARE ALGORITHMS, ALGORITHMS ARE HUMAN BEINGS и DATAISM IS A RELIGION в научно-популярном дискурсе ученого-историка, что позволяет говорить о продуктивности метафорического моделирования в синкретических видах дискурса. Научно-популярный дискурс, являясь таковым, имеет своей целью передачу научной информации неподготовленной для его восприятия аудитории, что и диктует определенные конвенции при его организации и популяризации – перевод узконаправленного текста в общедоступный формат. Метафорическое моделирование научного знания делает его более доступным наибольшему количеству людей и помогает формировать и структурировать наши представления о мире, выступая инструментом для их вербализации.

Ключевые слова: текстовый концепт, концептуальная метафорическая модель, социальное пространство, научно-популярный дискурс, индивидуально-авторская картина мира.

У статті проаналізовано концептуальні метафоричні моделі, які репрезентують асоціативно-сміслові розгортання текстового концепту «соціальний простір майбутнього», і визначається специфіка їх вербалізації в світосприйнятті Ю.Н. Харарі на матеріалі його бестселера нон-фікшн «Homo Deus. Коротка історія прийдешніх днів». Методологічним підґрунтям статті слугує когнітивно-дискурсивна парадигма лінгвістики, а когнітивно-стилістичний підхід зумовлює зосередження уваги на аналізі асоціативно-сміслового поля концепту та напрямів його асоціативного розвитку в дискурсі. В індивідуально-авторській картині світу вченого-історика три концептуальні метафоричні моделі, які становлять ядро концепту «соціальний простір майбутнього», демонструють суттєве зрушення на ціннісній шкалі, що визначає вектор розвитку соціуму в напрямі датацентричності світосприйняття, яка поступово замінить антропоцентричну парадигму в майбутньому. Аналіз функціонування імплікацій метафоричних моделей HUMAN BEINGS ARE ALGORITHMS, ALGORITHMS ARE HUMAN BEINGS і DATAISM IS A RELIGION у науково-популярному дискурсі вченого-історика дає змогу зробити висновок про продуктивність метафоричного моделювання в синкретичних видах дискурсу. У науково-популярному дискурсі, синкретичному за сутністю, наукова інформація передається аудиторії, яка не має належної підготовки для її сприйняття, що, у свою чергу, зумовлює використання визначених конвенцій – перетворення вузько спрямованого тексту в загальнодоступний формат – у процесі його створення та популяризації. Метафоричне моделювання наукового знання робить його більш доступним для найбільшої кількості людей і допомагає формувати й структурувати наші уявлення про світ, виступаючи інструментом їх вербалізації.

Ключові слова: текстовий концепт, концептуальна метафорична модель, соціальний простір, науково-популярний дискурс, індивідуально-авторська картина світу.

In the article, the conceptual metaphors that represent the associative explications of the textual concept “social space in the future” are analysed and the characteristic features of their verbalization are figured out in the worldview of Y.N. Harari. The research has been carried out on his bestseller non-fiction book “Homo Deus. A Brief History of Tomorrow”. The cognitive stylistic analysis, which is a method within a cognitive discursive paradigm, has been used to study the concept in question. The cognitive stylistic approach presupposes the analysis of the associative field of a textual concept and the ways of its associative development in the discourse. In his individual worldview as the worldview of a scientist and historian, three conceptual metaphors comprise the core of the textual concept “social space in the future” and they represent a considerable shift on the evolution scale. This is what predetermines a vector of the development of modern society. This shift marks a substitution of an anthropocentric paradigm for a datacentric worldview in the foreseeable future.

In this article, the entailments of the following conceptual metaphors HUMAN BEINGS ARE ALGORITHMS, ALGORITHMS ARE HUMAN BEINGS and DATAISM IS A RELIGION are analysed within the popular-scientific discourse of Y.N. Harari and the results of the research allow us to consider metaphorical modelling as a productive way of structuring information in syncretic types of discourse. As the popular-scientific discourse belongs the latter one, it is aimed at transferring scientific information to a lay audience who is unprepared to comprehend it. This fact dictates certain conventions for structuring the information flow and making it friendlier for understanding. Metaphorical modelling of scientific data helps it to become more intelligible for a great number of people and it is a powerful tool of dataprocessing.

Key words: textual concept, conceptual metaphor, social space, popular-scientific discourse, individual author's worldview.

Постановка проблемы. Вопросы концептуализации мира в различных типах дискурса уже имеют свою историю изучения в отечественной и зарубежной филологии, но при этом не утрачивают актуальности. Это объясняется сверхстремительным развитием информационных технологий, которые меняют не только наш стиль жизни, ее ритм, но и образ мышления, что приводит к необходимости переосмысления накопленного человечеством исторического и культурного опыта с целью хоть на шаг вперед спрогнозировать будущее: определить векторы эволюции социума в глобальном понимании. Информационный поток приобретает черты лавины, вышедшей из-под контроля Homo sapiens, который, согласно антропоцентрическому мировоззрению, является «средоточием вселенной и целью всех совершающихся в мире событий» [1]. Поэтому в последнее время наблюдается всплеск интереса к бестселлеру нон-фикшн Юваля Ноя Харари «Homo Deus. Краткая история будущего». Научно-популярный дискурс еще не был объектом пристального лингвистического анализа с точки зрения когнитивного представления категории пространства, и мы попытаемся восполнить этот пробел.

Анализ последних исследований и публикаций. До сих пор было принято использовать термины «индивидуально-авторская картина мира», «текстовые концепты», «социальное пространство» исключительно при анализе художественного дискурса, и в отечественной лингвистике изучение этих понятий имеет внушительную библиографию. Так, текстовые, художественные концепты анализируются в диссертационных исследованиях О.М. Кагановской (текстовые концепты и их иерархия) [2], В.Г. Никоновой (художественный концепт представлен как система систем), [3] в научных работах О.П. Воробьевой (рассматриваются кенотипичные проекции концептов и вводятся понятия текстовой голограммы и эстетического концепта) [4; 5]. В монографии Е.В. Чернцовой «Дискурсивное варьирование когнитивной семантики слова: опыт интегрального исследования» показано, что вербализация концепта зависит как от конкретного контекста, так и от типа дискурса, к которому данный текст принад-

лежит [6]. Социальное пространство и социально-историческое время детально изучаются в монографии Лю Юйин и Т.И. Соколовой «Пространство и время в романе А.Р. Иличевского «Матисс»» [7] и определяются как базовые концепты романа, формирующие основу его концептосферы.

Однако стремительное расширение медийного пространства определило тенденцию развития различных типов дискурса, одновременно происходит размывание четких границ между ними и появление синкретичных жанров, например, TED talks, интернет блогов и влогов и др. Эти изменения особенно заметны в научно-популярном дискурсе, который характеризуется, с одной стороны, профессиональной направленностью, интертекстуальностью и прагматичностью, а с другой – социальной оценочностью, манипулятивностью и повышенным уровнем экспрессивности. Именно экспансия медийного дискурса и его огромное влияние на нашу повседневную жизнь, а также обширная база современной когнитологии по изучению концептов в когнитивно-дискурсивном, лингвокультурологическом и лингвопоэтическом направлениях дают возможность сегодня активно использовать еще один подход в исследовании основной единицы концептологии, а именно когнитивно-стилистический анализ. Культурные концепты рассматриваются не как относительно устойчивые фрагменты национальной картины мира, а как текстовые концепты с целью описания их специфики в определенных типах дискурса того или иного автора (ученого, журналиста, политика, общественного деятеля, блогера/влогера). В рамках этого подхода осуществляется «моделирование ассоциативно-смыслового развертывания концепта в тексте или дискурсе, результатом чего определяется миромоделирующий потенциал концепта с учетом его дискурсивно-стилистической отнесенности» [8].

Постановка задачи. Цель статьи – обозначить ассоциативно-смысловое поле концепта «социальное пространство будущего» в нон-фикшн Ю.Н. Харари «Homo Deus. Краткая история будущего» и определить специфику его вербализации в мировосприятии автора.

Изложение основного материала. Основными «участниками» социального пространства будущего у Ю.Н. Харари являются концепты HUMAN BEINGS/PEOPLE, ALGORITHMS и DATA, а отношения между ними представлены тремя основными концептуальными моделями: HUMAN BEINGS ARE ALGORITHMS, ALGORITHMS ARE HUMAN BEINGS и DATAISM IS A RELIGION. Рассмотрим каждую из них более подробно.

Ю.Н. Харари отмечает, что именно развитие биотехнологий и медицины позволяет сегодня рассматривать человека не как «божественное начало, мерило всех ценностей на земле», а как совокупность, «коллекцию» биохимических алгоритмов, которые могут быть “**upgraded**”, “**advanced**” или “**reinvented**”. Поэтому одна из центральных концептуальных моделей, участвующих в создании образа человека будущего, – это HUMAN BEINGS ARE ALGORITHMS. Она вербализуется в целом ряде рассуждений: *Humans had a very good reason to regard themselves as an autonomous system; every animal including Homo Sapiens is an assemblage of organic algorithms; Humans will become accustomed to seeing themselves as a collection of biochemical algorithms; It is likely that future upgrades to the human mind will reflect political needs and market forces. The only way for humans to stay in the game will be to reinvent themselves repeatedly; Twenty-first-century octogenarians all too often, what is left is a collection of dysfunctional biological systems kept going by a collection of monitors, computers and pumps. Human being is an outdated biochemical algorithm* [9].

Далее домен-источник анализируемой концептуальной метафоры ALGORITHMS материализуется в более конкретные, физически осязаемые объекты: MACHINES, которые устарели и требуют усовершенствования. Импликация HUMAN BEINGS ARE OUTDATED MACHINES репрезентирована в основном глагольной и адъективной метафорами: *A new elite of upgraded superhumans; to upgrade the healthy.*

Ученый констатирует факт, что уже сейчас человек становится все менее востребованным как рабочая сила; технологически продвинутые машины все стремительнее вытесняют людей с рынка труда, особенно ручного труда. И в этом плане человек утрачивает свою социальную ценность. Эта идея (outdated machines lose their value → people lose their value) эксплицируется в следующих метафорических выражениях: *humans are in danger of losing their economic value; the masses lose their economic importance;*

economically and military useless; humans will lose their value completely; they will still be valuable collectively, but will lose their individual authority, and instead be managed by external algorithms; the useless class.

Развивая мысль о бесполезности людей, имеющих определенные профессиональные навыки, уже в ближайшем будущем, Ю.Н. Харари определяет тенденцию развития социума в направлении концентрации финансов и технологий в руках все меньшего количества людей, и, как следствие, доступность технологической «роскоши» только для элиты (elite → upgraded superhumans). *Most humans will not be upgraded and will consequently become an inferior caste dominated by both computer algorithms and the new superhumans.*

Концептуальная модель HUMAN BEINGS ARE ALGORITHMS представлена еще одной импликацией HUMAN BEINGS ARE WEAPONS: *in many asymmetrical the majority of citizens are reduced to serving as human shields for advanced armaments.* Автор отмечает, что уже сегодня люди используются в качестве живого щита в решении военных конфликтов, и в будущем эта роль человека будет только усугубляться.

В концептуальной модели ALGORITHMS ARE HUMAN BEINGS домен-мишень вербализуется целым рядом метонимических репрезентантов: *computers, sensors, brain scans, systems* (electronic machines which use computer programs based on algorithms); *AI* (the study of how to make computers do intelligent things); *Google, techno-giants* (IT companies that deal with anything involved in the transmittal of information), *new technologies.* Алгоритмы отождествляются с человеком в его идеальном воплощении: HOMO DEUS (человек божественный), который наделен природными суперспособностями, во многом превосходящими человеческие. Их метафорическая интерпретация эксплицируется адъективными словосочетаниями *omnipresent/highly intelligent/superb/all-knowing algorithms* и глаголами, обозначающими умственную деятельность: *can react to the data much faster than a human can blink; react in no time; can locate more precedents in a day than a human can in a lifetime; can reveal lies and deceptions at the press of a button; will know instantly; will listen to your problem, deduce your personality type.* Алгоритмы как сверхчеловеки лишены тех свойств, которыми обладают люди и которые влияют на продуктивность труда: *digital teachers will never lose their patience, shout at me, go on strike; will never be tired, hungry or sick, will have all the time in the world for me.* И, как результат,

станут более могущественными, чем их создатель: *may soon **outperform** humans in most tasks; may soon **excel human consciousness** in recognizing patterns; Google, Facebook and other algorithms will **become all-knowing oracles***. Примечательно, что суперчеловеческие навыки алгоритмов часто актуализируются благодаря наречным модификаторам с максимальной степенью значения: *will be **intimately familiar with**; will know **instantly**; could tell **precisely** what you need; could know **exactly** how I feel*.

Анализируемая концептуальная модель имеет следующие импликации. Как и любой человек, алгоритмы проходят стадии развития и роста: *development of a human being → development of an algorithm: Google wasn't born yesterday, algorithms **are groomed** to do more serious work; they **are getting smarter**; they may **evolve** into agents and into sovereigns*.

Постепенно они станут нашими лучшими советниками ALGORITHMS ARE ADVISORS в различных областях жизни: состояние здоровья, образ жизни, юридические проблемы, политические советы. *We accept the algorithm's recommendation; people **will grant it increasing authority**; ... **advise** the wearer how to alter his/ her diet; **inform** you how many years of life you have left; may **represent** the user's interests (in court); **represent** even my own political opinions **better than I can**; Facebook algorithm is **a better judge** of human personalities and dispositions*.

В социальном пространстве будущего экспансия алгоритмов приведет к захвату власти (или ее добровольной сдаче). И здесь возможны два сценария развития отношений а) ALGORITHMS ARE A SAVIOR/DEFENDER: *algorithms will **fight epidemics**; shield us from cancer, heart attacks and Alzheimer's; they won't revolt and enslave us; they will be so good at making decisions for us, ... many of us would be happy to transfer much of our decision-making processes into the hands of such a system;* б) ALGORITHMS ARE AN OPPRESSOR/CONQUEROR: *will **discriminate against human beings**; will **eliminate the human experience** of tens of millions of human jobs; robots and 3D printers are already replacing workers in manual jobs and highly intelligent algorithms will do the same to white-collar occupations; will **displace** archeologists, the voter, the customer and the beholder; they will **squeeze / push** humans out of the job market; will **'hack humanity'**; could **accumulate a fortune**; having much power in its hands, may **start manipulating** people; the new technologies of the twenty-first century may **strip humans***

*of their authority and **empower non-human algorithms** instead; **algorithmic upper class** will own most of our planet*.

Следствием двух проанализированных концептуальных моделей является третья DATAISM IS A RELIGION, которая определяет ценностные ориентиры человечества. Религия в понимании Ю.Н. Харари – «всеохватывающий миф, наделяющий человеческие законы, нормы и ценности надчеловеческой законностью. <...> Каждая религия верит в свой собственный свод естественных законов, открытых разными пророками и провидцами, от Будды и Лао-дзы до Маркса и Гитлера» (перевод наш – Л. К.) [9, с. 211–212]. Согласно этому рассуждению, между мировыми религиями и политическими идеологиями XX – XXI вв. нет существенной разницы, и автор убедительно доказывает это путем системы аналогий. Развивая эту мысль в отношении будущего человечества, историк прогнозирует возникновение новой глобальной религии – религии данных или Датаизма.

Примечательно, что и домен-источник, и домен-мишень в анализируемой когнитивной модели являются абстрактными понятиями, но относительно друг друга домен-источник RELIGION более «конкретен» и семантически более «определенно» выражен в силу длительного периода существования/присутствия в человеческом сознании.

Так, концептуальная модель DATAISM IS A RELIGION картируется следующим образом в дискурсе ученого. Data in Dataism → : God in a religion:

*"The most interesting emerging religion is **Dataism**, which venerates neither gods nor man – it worships data". "Data religion now says..."*.

A Dataist → a worshiper: *"Dataists believe in the invisible hand of the dataflow"*.

A data-processing system → a mortal/ human being: *"From a Dataist perspective, we may interpret the entire human species as **a single data-processing system**". "Humankind is **a single data-processing system**". "People just want to be part of the dataflow"*.

A chip in the system → a human individual: *"The individual is becoming **a tiny chip inside a giant system**"*.

Information flow → a value of a religion: *"The supreme value of this new religion is **'information flow'**". "To be disconnected from the dataflow risks losing the very meaning of life"*.

Не может остаться незамеченным резкое снижение ценностного компонента образной репрезентации концепта HUMAN BEINGS в индивидуально-авторской картине мира ученого

и обожествление алгоритмов, возвеличивание их, признание их господства. В системе человеческих ценностей концепты HUMAN BEINGS и ALGORITHMS меняются местами, что зафиксировано в смене доменов. Домен-мишень в первой концептуальной модели HUMAN BEINGS ARE ALGORITHMS становится доменом-источником во второй ALGORITHMS ARE HUMAN BEINGS, что априори повышает уровень ценности и важности последней в видении социального пространства будущего и низвергает человека с пьедестала «средоточия вселенной» до уровня «набора биохимических алгоритмов» и «системы свободного информационного потока», управляемых компьютерными алгоритмами и небольшим количеством сверхлюдей – усовершенствованных биологических систем. Впервые ученый заявляет о возможности смены господствующей антропоцентричной парадигмы. Как в XVIII столетии деоцентричная картина мира была вытеснена антропоцентричным мировосприятием, так и последнее уступит место даноцентричному мировоззрению. *“In the eighteenth century, humanism sidelined God by shifting from a deo-centric to a homo-centric world view. In the twenty-first century, Dataism may sideline humans by shifting from a homo-centric to a data-centric view”*. *“We abandon the homo-centric world view in favour of a data-centric world view”* [9, с. 460].

Выводы. Понятие текстового концепта выходит за рамки художественного дискурса и является основной понятийной единицей любого дискурса, в том числе и синкретичного, представляющего собой слияние нескольких его видов.

Текстовые концепты как репрезентанты индивидуально-авторской картины мира уче-

ного, политика, композитора и т. д. могут иметь иную структуру и вербализацию, нежели они представлены в когнитивистике (где они описаны как языковые универсалии, структуры и категории, существующие в человеческом сознании) и лингвокультурологии (где они рассматриваются как константы культуры, отражающие фрагменты национальной концептосферы).

При когнитивно-стилистическом подходе анализ текстовых концептов имеет своей целью описать не их инвариант, а специфику моделирования мира в рамках конкретного дискурса.

Анализ текстового концепта «социальное пространство будущего» в нон-фикшн Ю.Н. Харари показал, что его ядро составляют три концептуальные модели, тесно связанные между собой на уровне ценностных компонентов.

Впервые идея господства технологий и роботов, поставивших человека в зависимое от них положение, вышла за пределы дискурса научной фантастики и нашла научно обоснованную доказательную базу в работе Ю.Н. Харари, который весьма успешно использовал когнитивные метафорические модели для изложения своей теории.

Метафорическое моделирование является продуктивным способом структурирования научного знания и эффективным приемом конденсирования, сжатия информационного потока при трансляции этого знания наиболее широкой аудитории.

Перспективой исследования является изучение концептуализации социального пространства в публицистических и медийных идиостилиях других авторов и сопоставление приемов и способов концептуализации в дискурсах разных типов, например, научном, научно-популярном, и художественном.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Соколов В.Ю. Енциклопедія Сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles (дата звернення: 25.09.2019).
2. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя). Київ : Вид. центр КНЛУ, 2002. 292 с.
3. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу у поетіці Шекспіра : монографія. Дніпропетровськ : ДУЕП, 2008. 364 с.
4. Воробйова О.П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях. *Мова. Людина. Світ: До 70-річчя проф. М.П. Кочергана* / за ред. О.О. Тараненко. Київ : КНЛУ, 2006. С. 72–86.
5. Воробьева О.П. Концептология в Украине: обзор проблематики. *Лингвоконцептология: перспективные направления* : монография / под ред. А.Э. Левицкого. Луганск : ГУ «ЛНУ им. Т. Шевченко», 2013. С. 10–38.
6. Чернцова Е.В. Дискурсивное варьирование когнитивной семантики слова: опыт интегрального исследования (на материале глагольных предикатов *казаться*, *показаться*, девербатива *кажимость*, парентезы *кажется*) : монография. Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2019. 428 с.
7. ЛюЮйин, Соколова Т.И. Пространство и время в романе А.В. Иличевского «Матисс»: лингвокогнитивный и стилистический аспекты : монография. Киев : Українське видавництво, 2012. 158 с.

8. Орлова О.В. Когнитивно-стилистический анализ текстовых концептов в контексте современных лингвоконцептологических исследований. *Вестник Томского государственного университета*. 2009. № 326. С. 34–37.
9. Harari Y.N. *HomoDeus. A Brief History of Tomorrow*. Vintage, 2017. 513 с.

УДК 811, 112, '2, 367, 335

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.20>

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДРЯДНИХ ВІДНОСНИХ СПОЛУЧНИКІВ У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

FUNCTIONING OF CONTRACTUAL RELATED CONNECTORS IN THE MID-TERMINAL LANGUAGE

Оксанич М.П.,

orcid.org/0000-0002-1322-0251

*викладач кафедри німецької мови та методики її викладання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка*

У статті розглядаються питання, пов'язані з функціонуванням і розвитком підрядних відносних сполучників у середньовіснійнімецькій мові. Простежено зміни в сполучниковій системі німецької мови в різні періоди її розвитку. Установлено, що синтаксис середньовіснійнімецької мови тривалий час характеризувався структурною варіативністю.

Підрядні означальні речення середньовіснійнімецької мови, незважаючи на відсутність єдиної форми вираження, є складними синтаксичними одиницями зі стійкими структурними ознаками, які характерні й для сучасної німецької мови.

Визначальним елементом структурної організації підрядного означального речення є відносний займенник як основний показник характеру синтаксичного зв'язку між підрядним і головним реченням.

У середньовіснійнімецьку епоху найпоширенішим маркерами підрядних означальних речень були відносні займенники *der, die, den*, із якими конкурували маловживані відносні займенники *dem, des, swaz* і прислівник *da*. Сполучник *daz* зберігає в підрядних означальних реченнях свою поліфункціональність, але не проявляє значної активності. У середньовіснійнімецькій період сполучник *daz* зберігає свою функцію сполучника додаткових речень, а в підрядних означальних реченнях він поступово втрачає свої функції сполучника означальних підрядних речень, на зміну йому з'являються інші маркери поєднання частин складнопідрядного означального речення – прислівники, відносні та вказівні займенники.

Хоча в середньовіснійнімецькій період активно розвиваються підрядні зв'язки, недостатньо розвинуті мовні форми не дають засобів їх адекватного вираження, тому логічні зв'язки між двома реченнями могли виражатися їх простим зіставленням, тобто складнопідрядні речення поєднувалися асендетично.

Вибір моделей порядку слів підрядного означального речення, його комунікативно-синтаксична та семантична функції, а також розвиток і функціонування відносних займенників і прислівників можуть бути покладені в основу подальшого наукового пошуку на тлі розвитку складного німецького речення.

Ключові слова: поліфункціональність, сполучник, порядок слів, підрядне речення, відносний займенник, атракція.

The article focuses on the issues of functioning and evolution of relative conjunctions in the Middle High German Language. The changes in German conjunction system in different periods of its evolution have been examined. It has been found out that the Middle High German syntax was characterized by structural variation for a long time.

Despite the absence of a single form of expression, attributive clauses in the Middle High German Language were complex syntactical units with fixed structural features that are typical to Modern German as well.

The relative pronoun is the key element of the structural pattern of attributive clause, being the main indicator of syntactical relations between the main and subordinate clauses.

In the Middle High German epoch relative pronouns *der, die, den* were the most frequent markers of attributive clauses, the following uncommon relative pronouns *dem, des, swaz* and the adverb *da* were in competition with them. Conjunction *daz* retained its multi-functionality in attributive clauses but it didn't demonstrate any significant activity. In the Middle High German period conjunction *daz* retained its function of objective conjunction, whereas in attributive clauses *daz* was losing its function of attributive conjunction and was replaced by other markers joining attributive clauses, such as adverbs, relative and demonstrative pronouns.

Though in the Middle High German period subordinate relations developed intensively, the language forms were not developed enough to provide the means of their adequate expression, that is why logical links between two clauses might have been expressed by mere juxtaposition, i.e. subordinate clauses were linked *asyndetically*.

The choice of the word order pattern in attributive clause, its communicative, syntactical and semantic functions as well as the evolution and functioning of relative pronouns and adverbs may become the basis for further research against the background of German complex sentence.

Key words: multi-functionality, conjunction, word order, subordinate clause, relative pronoun, attraction.

Постановка проблеми. Підрядні означальні речення середньовісньонімецької мови, незважаючи на відсутність єдиної форми вираження, є складними синтаксичними одиницями зі стійкими структурними ознаками, які характерні й для сучасної німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У германістиці роботи, присвячені підрядним реченням із відносним зв'язком, мали своїм матеріалом переважно сучасну німецьку мову. Дослідження історичного змісту, які охоплюють середньовісньонімецький період розвитку німецької мови, обмежуються працями О. Бегагеля, Г. Пауля та Д. Вундера та Т. Кацкової [5; 12; 14; 15].

Постановка завдання. У зв'язку з тим що означальне підрядне речення та його сполучниковий склад у середньовісньонімецький період досліджено недостатньо, на меті маємо з'ясувати функції та семантичну природу сполучників складнопідрядного речення з підрядними означальними в середньовісньонімецькій мові.

Реалізація цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити процес розвитку та функціонування сполучників підрядного речення з підрядними означальними в середньовісньонімецькій мові;
- проаналізувати характер варіювання порядку слів у підрядних означальних реченнях середньовісньонімецької мови;
- визначити структурні особливості означальних підрядних речень у середньовісньонімецькій мові.

Виклад основного матеріалу. Хоча в досліджуваній період відносну підрядність як спосіб зв'язку частин складнопідрядного речення можна вважати сформованою, усе ж такі існували різні види поєднання частин складнопідрядного означального речення, на місці яких у сучасній німецькій мові використовується відносний займенник [5, с. 6; 10, с. 84].

Сполучник – це визначальний складник підрядного речення. Зміни, яким підлягають сполучники, спричинюють різноманітні перетворення в усьому реченні [13, с. 280].

Існує твердження [8, с. 331], що за своїм походженням германські підрядні сполучники є дійктивними елементами або адвербіальними похідними. Дивергентність формальних засобів

актуалізації релятивного зв'язку в окремих германських мовах, а також наявність різноструктурних нашарувань свідчать про те, що германські мови не успадкували від індоєвропейської мови-основи чіткої системи відносних підрядних сполучників, ця система частково формувалася тільки наприкінці прагерманського спільного побутування давньогерманських діалектів. В історії німецької мови спостерігається тенденція до зменшення синтаксичної та семантичної поліфункціональності сполучникових засобів на позначення підрядності, з одного боку, та збільшення їх морфологічної ускладненості – з іншого [3, с. 243].

До визначального елемента структурної організації підрядного означального речення ми зараховуємо відносний займенник як основний показник характеру синтаксичного зв'язку між підрядним і головним реченням.

Означальні підрядні речення в середньовісньонімецькій мові вводилися відносними займенниками *der*, *die* (*diu*), *daz* [2, с. 90; 5, с. 6; 7, с. 158]. Як сполучники могли використовуватися й відносні прислівники *dâ* та *sô* [5, с. 6; 7, с. 158].

Відносний займенник *der* використовувався в середньовісньонімецькій мові в 93,5% випадків [5, с. 6]. Т. Кацкова стверджує, що складнопідрядне речення з підрядним означальним існує в усіх жанрах середньовісньої літератури. Отже, це означає відсутність будь-якої стильової диференціації [5, с. 5].

Проаналізуємо приклад:

(1) *Die enhant nv leider niemen der ir mit triwen pflege (Nibelungenlied, 1219,3). «На жаль, немає жодного, який так про неї піклується».*

У прикладі (1) підрядне означальне речення в постпозиції до головного введено відносним займенником *der*. Наведений приклад демонструє фінальну позицію присудка *pflege* в підрядному означальному реченні, що була не обов'язковою в зазначений період, але структура складнопідрядного речення тяжіла до норм сучасної німецької мови. Дослідження пам'ятки середньовісньонімецького періоду «Пісня про Нібелунгів» виявило 19,42% уживання відносного займенника *der* у підрядних означальних реченнях із загальної кількості (273) проаналізованих одиниць. Цей результат ілюструє той факт, що відносний займенник *der* був одним із основних сполучників для поєднання частин складнопідрядного

означального речення в середньовісній німецькій мові [2, с. 90; 5, с. 6; 7, с. 158].

Відносний давньонімецький займенник *der* зберігав окремі риси, які відрізняли його від сучасного. По-перше, це так звана *атракція* – явище, за якого відносний займенник є вираженням у відмінку антецедента незалежно від своєї синтаксичної ролі в підрядному реченні; по-друге, формальне нерозрізнення в деяких випадках указівного та відносного займенника й відсутність узгодження між іменником і відносним займенником, по-третє, варіативна графічна форма відносного займенника [5, с. 6]. Явище атракції, яке, за Т. Строевою-Сокольською, належить також до архаїзму, свідчить про походження відносного займенника з указівного. Це явище широко представлене в давньовісній німецькій мові, але випадки атракції в середньовісній німецькій мові є поодинокими. У давньовісній німецькій і середньовісній німецькій мові було типовим, але не частотним явищем використання особових займенників як показників відносності двох речень. Усі явища, які характеризують відносне речення архаїчними рисами, невідносяться до новонімецької мови. На підтвердження проаналізуємо приклад.

Приклад (2) демонструє явище атракції. Відносний займенник *der* залежить від дієслова *gedaht* у головному реченні й використовується в цій формі в підрядному реченні.

(2) *Do gedaht maniger leide der ir da heime geschach (Nibelungenlied, 1418,4). «Вона думала про те велике горе, яке трапилося з нею на батьківщині».*

При цьому в прикладі (2) в підрядному реченні присудок *geschach* розташовується у фінальній позиції. У дослідженні пам'ятки «Пісня про Нібелунгів» виявлено 6,96% речень з архаїчним явищем атракції. Цей факт підтверджує, що випадки атракції в середньовісній німецькій мові були поодинокими, що призвело до тенденції відмирання першої в нововісній німецькій мові.

В. Адмоні розглядає *dâ* не як прислівник, а як частку, що використовується в підрядному означальному реченні для заміни особового займенника [1, с. 106], як у реченні (3):

(3) *Do reit mit Dietriche vil manic reche starch dâ si se enpfahen wolden zvo zin an daz velt (Nibelungenlied, 1759,2-1759,3). «До них на поле з Дитрихом їхав один чоловік, який хотів їх привітати».*

Приклад (3) ілюструє вживання прислівника *dâ* в підрядному означальному реченні, при

цьому підрядне означальне речення з прислівником *dâ* розташоване всередині головного речення. Фінальна позиція підрядного речення заповнена присудком *enpfahen wolden*. Підмет *si* знаходиться в постпозиції до прислівника *dâ* і при цьому розташовується дистантно з присудком *enpfahen wolden*. Результати дослідження пам'ятки «Пісня про Нібелунгів» демонструють поодинокі випадки вживання прислівника *dâ* в підрядному означальному реченні, що становить лише 1,46%. Це є підтвердженням думки, що з прислівником *dâ* конкурували інші відносні займенники, такі як, наприклад, *der*, *i*, можливо, згодом витіснили перший.

Попри зазначене, ми схильні заперечити попередню думку. Проаналізуємо приклад:

(4) *Mit den bogen schiezen zen vogelen die da fivogen (Nibelungenlied, 1367,3). «Багато стріляли у птахів, які літали в повітрі».*

У прикладі (4) підрядне означальне речення в постпозиції до головного введене відносним займенником *die*. Присудок підрядного речення *habent gesant* займає фінальну позицію. Згідно з дослідженням, більш розповсюдженим у підрядних означальних реченнях виявився відносний займенник *die* 42,13% із загальної кількості (273) проаналізованих одиниць. Це значно більша кількість, ніж зі сполучником *der*. Отже, кількісний аналіз суперечить твердженню, що *der* був основним відносним займенником, який вводив означальні підрядні речення в середньовісній німецькій мові.

Поліфункціональний сполучник *daz* уважався універсальним показником підрядності в середньовісній німецькій період й вводив також і підрядні означальні речення в структуру складнопідрядного [1, с. 67; 2, с. 90; 6, с. 157; 7, с. 157; 9, с. 108; 10, с. 47–53, с. 61]. Досліджуваний матеріал демонструє вживання вищезазначеного сполучника в підрядних означальних реченнях, як у прикладі (5):

(5) *Er zoch ein scharpfez wafen daz was michel vñ lanch (Nibelungenlied, 1978,4). «Він приніс зброю, яка була могутньою та довгою».*

У прикладі (5) зв'язок між двома реченнями забезпечується поліфункціональним сполучником *daz*. Підрядне речення, знаходячись у постпозиції щодо головного речення, демонструє медіальну позицію присудка *was* із контактним розташуванням сполучника *daz*. Спорадичні випадки вживання сполучника *daz* (9,16%) у підрядних означальних реченнях пам'ятки середньовісній німецького періоду «Пісня про Нібелунгів» підтверджують поліфункціональність сполучника

daz у середньовісній німецькій мові, який відображає більш давню стадію розвитку німецької мови. З часом розвиток підрядності, диференціація мовних засобів вираження підрядності робить зайвим існування поліфункціональних сполучників типу *daz*, оскільки утворювалися нові варіанти з чітко детермінованим значенням [10, с. 83].

Водночас із вищезазначеними відносними займенниками та прислівниками конкурували також відносні займенники *den, dem, des, swaz*, як у прикладах (6–9):

(6) *Wer iener reche wære den dort her Dietrich so frivntlich enpfæhet (Nibelungenlied, 0013,3). «Хто був той воїн, якого так гостинно приймав пан Дітріх?»*

(7) *Do gedaht ovch Hagene an den spileman dem der alde Hildebrant sin lebn an gewan (Nibelungenlied, 2363,1-2363,2). «Хаген знову думав про чоловіка, якому сміливий Гільдебрант урятував життя».*

(8) *Ir slyget Sivride den minen lieben man des ich vnz an min ende immer gnvoc ze weinen han (Nibelungenlied, 1830,3-1830,4). «Ви вб'єте Зігфріда, мого коханого чоловіка, якого я буду оплакувати до самої своєї смерті».*

(9) *Mir ratent frivnde min swaz ich han der getriwen ich svle hie bi in sin (Nibelungenlied, 1096,1-1096,2). «Мої друзі, найкращі, яких маю, порадили мені бути в них».*

Приклади (6–9) експлікують основну рису підрядних означальних речень середньовісній німецької мови – поєднання їх відносними займенниками.

Результати дослідження свідчать про те, що випадки вживання відносних займенників *den, dem, des, swaz* у середньовісній німецькій мові є поодинокими. Так, наприклад, нами виявлено 13,19% уживання *den*, 1,46% уживання *dem*, 2,2% – *des* і 2,93% – *swaz*.

У прикладах (6–9) унаочнюється найважливіша структурна ознака гіпотаксису, а саме фінальна позиція дієслова в підрядному реченні.

Унаочнені мовні факти свідчать про значну варіативність сполучних засобів підрядних означальних речень, що, на нашу думку, є ознакою перехідного етапу розвитку останніх.

Системні зміни, що відбувалися в давньогерманських мовах, підготували ґрунт для поступової граматикизації засобів підрядності, насамперед кінцевої позиції дієслова в залежному реченні [9, с. 219]. Присудок у підрядному означальному реченні в середньовісній німецькій мові займає переважно фінальну позицію як у прозі, так і в поезії [5, с. 7].

Аналіз підрядних означальних речень пам'ятки «Пісня про Нібелунгів» дав нам змогу виявити 80,59% підрядних означальних речень із фінальною позицією присудка та 19,41% – із медіальною. Це означає, що структура підрядних означальних речень у середньовісній німецькій мові тяжіла до структури підрядних означальних речень сучасної німецької мови, але ще не становила норми в зазначений період. Як норма фінальна позиція присудка в підрядних реченнях формується лише в XV – XVI століттях, тобто в ранньовісній німецьку епоху [10, с. 87], коли важливу роль при цьому відіграв вплив латини та гуманістична освіта [12, с. 610].

Отже, складнопідрядні означальні речення середньовісній німецької мови, незважаючи на відсутність єдиної форми вираження (наявність реліктових рис як способів введення і структури підрядного, так і вираження антецедента), є складними синтаксичними одиницями зі стійкими структурними ознаками, які характерні й для сучасної німецької мови.

Отримані результати аналізу середньовісній німецької пам'ятки «Пісня про Нібелунгів» дають підстави погодитися з традиційною думкою, що в середньовісній німецькій період спостерігалася тенденція розвитку тих рис синтаксису, які притаманні сучасній німецькій мові. Проте порядок слів у підрядних означальних реченнях усе ще був вільним, хоча більше тяжів до норм сучасної німецької мови, отже, синтаксис середньовісній німецької мови тривалий час характеризувався структурною варіативністю.

Проведений нами аналіз слугує підтвердженням того, що в середньовісній німецьку епоху найпоширенішим маркерами підрядних означальних речень були відносні займенники *der, die, den*, із якими конкурували маловживані відносні займенники *dem, des, swaz* і прислівник *da*. Сполучник *daz* зберігає в підрядних означальних реченнях свою поліфункціональність, але не проявляє значної активності. У середньовісній німецькій період сполучник *daz* зберігає свою функцію сполучника додаткових речень, а в підрядних означальних реченнях він поступово втрачає свої функції сполучника означальних підрядних речень, на зміну йому з'являються інші маркери поєднання частин складнопідрядного означального речення – прислівники, відносні та вказівні займенники.

Хоча в середньовісній німецькій період активно розвиваються підрядні зв'язки, недостат-

ньо розвинуті мовні форми не дають засобів їх адекватного вираження, тому логічні зв'язки між двома реченнями могли виражатися їх простим зіставленням, тобто складнопідрядні речення поєднувалися асендетично.

Незважаючи на достатньо розвинену систему складнопідрядного речення в середньовісній німецькій мові, відбувався подальший розвиток системи підрядних сполучників, відносних

займенників і прислівників, які розширюють сферу свого використання.

Висновки. Отже, вибір моделей порядку слів підрядного означального речення, його комунікативно-синтаксична та семантична функції, а також розвиток і функціонування відносних займенників і прислівників можуть бути покладені в основу подальшого наукового пошуку на тлі розвитку складного німецького речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1963. 335 с.
2. Бублик В.Н. Історія німецької мови : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
3. Буніатова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV – XIII ст.) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003.
4. Кацкова Т.А. Развитие относительной связи в немецком языке. *Очерки по историческому синтаксису германских языков*. Ленинград : Изд-во Ленинградского гос. ун-та, 1991. С. 99–115.
5. Кацкова Т.А. Сложноподчиненное предложение с придаточным определительным в средневерхненемецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ленинградский ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени государственный университет им. А.А. Жданова. Ленинград, 1975. 18 с.
6. Куркина А.А. Сложные предложения с причинными отношениями в древневерхненемецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Министерство просвещения РСФСР, Ленинградский государственный педагогический институт имени А. И. Герцена. Ленинград, 1966. 19 с.
7. Левицький В.В. Історія німецької мови : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга, 2007. 216 с.
8. Москальская О.И. Местоимение в германских языках. *Сравнительная грамматика германских языков*. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. С. 303–347.
9. Оксанич М. Функціонування сполучника *DAZ* у середньовісній німецькій мові. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Вип. 81 (2) С. 107–111.
10. Строева-Сокольская Т.В. Развитие сложноподчиненного предложения в немецком языке. Ленинград : Ленингр. гос. ун-т, 1940. 106 с.
11. Ярцева В.Н. Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1940.
12. Behagel O. Deutsche Syntax. Bd. III. Heidelberg : Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1928. 322 S.
13. Eroms H.-W. Syntax der deutschen Sprache. Berlin ; New-York : Der gruyter, 2000. 513 S.
14. Paul H. Deutsche Grammatik. Halle: Niemeyer, 1954. Band III, Teil IV. 447 S.
15. Wunder D. Der Nebensatz bei Otfried. Heidelberg, 1965.

CHANNELING AS PRAGMATICALLY MARKED DISCOURSE

ЧЕНЕЛІНГ ЯК ПРАГМАТИЧНО МАРКОВАНИЙ ДИСКУРС

Petryk T.V.,

orcid.org/0000-0003-2884-0020*Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of English Philology
Ivan Franko National University of Lviv*

This article continues a series of publications dedicated to channeling discourse analysis. Channelings, as an integral part of the New Age teachings, are produced in several languages with the biggest popularity in the USA from where they spread to other countries and continents. Channeling, as a modern substitution for God's revelations, is defined as communication of a non-physical entity and the human beings, with a channeler as the mediator of communication. As a separate type of discourse channeling presents an interesting type of communication from the point of view of its structure, informative counterpart and the means of influencing human conscious. The research is carried out within the domain of cognitive-communicative paradigm and employs such methods of analysis as inferential, descriptive, pragmatics. The article tackles the problem of suggestive influence of channelings on the readers and focuses on the means of its verbalisation in the texts of modern American channelings, namely the channelings of Seth (through Jane Roberts) and Kryon (through Lee Carroll). The analysis is carried out on the lexical-semantic (channeler's verbalisation of the message), syntactic (structures performing suggestive influence) and pragmatic (intentions of the addresser) levels. The conducted research shows that suggestion is one of the dominant features of channelling discourse, which reveals itself at different levels of text organisation. Therefore it makes it possible to define channelling as a pragmatically marked type of discourse, aimed at a definite perlocutive effect – changing the outlook of the reader, his/her values and style of life. The article describes in details the means of the suggestive influence employed in the texts of the analysed channelings, including such textual categories as implicitness (realised in the model "if..., then" at the deep structure level of the sentence) and identification (the addresser positioning himself as a member of his addressee's group).

The prospects for the research on the suggestive power of channeling discourse include: (a) category of author's modality; (b) imperative constructions and modal verbs; c) a comparative research on channeling discourse and other types of discourses with suggestive potential, etc.

Key words: addresser, addressee, pragmatically marked, suggestive power, implicitness, identification.

Стаття продовжує серію публікацій, присвячених аналізу ченелінг-дискурсу. Ченелінги як складник учення нью ейдж виходять у світ різними мовами, однак найбільшу популярність вони отримали у США, звідки й поширилися до інших країн і континентів. Ченелінги існують як певною мірою сучасні божественні одкровення, оскільки вони, по суті, є комунікацією істот нематеріальних вимірів із людиною, а посередником цієї комунікації є так званий ченелер (людина у стані трансу чи напівтрансу). Як окремих вид дискурсу ченелінг цікавий із погляду структури, інформативного складника та засобів мовленнєвого впливу на свідомість читача. Дослідження виконано в межах когнітивно-комунікативної парадигми, застосовано такі методи аналізу, як інференційний, дескриптивний і метод прагматичного аналізу. У статті проаналізовано проблему сугестивного впливу ченелінгів на читача, зосереджено увагу на засобах вербалізації цього впливу в текстах сучасних американських ченелінгів – сета (за посередництва Джейн Робертс) і крайона (за посередництва Лі Керролла). Аналіз проведено на лексико-семантичному (вербалізація послання ченелером), синтаксичному (структури із сугестивною функцією) та прагматичному (наміри адресанта) рівнях. Проведене дослідження показує, що сугестивність є однією з домінантних рис ченелінг-дискурсу, яка виявляє себе на різних рівнях організації тексту. Отже, ченелінг можна визначити як прагматично маркований тип дискурсу з певним перлокутивним ефектом, мета якого – змінити світогляд читача, його/її цінності й стиль життя. Стаття детально описує засоби сугестивного впливу в текстах ченелінгів, а саме такі текстуальні категорії, як імпліцитність (зреалізована в моделі "if..., then") та ототожнення (коли адресант позиціонує себе як член групи, до якої належить адресат).

Перспективою дослідження сугестивного потенціалу ченелінг-дискурсу вважаємо аналіз категорії авторської модальності, імперативних конструкцій і модальних дієслів, а також порівняльний аналіз ченелінг-дискурсу та інших дискурсів із сугестивними ознаками тощо.

Ключові слова: адресат, адресант, прагматично маркований, сугестивний потенціал, імпліцитність, ототожнення.

Introduction. The last decades revealed increasing interest towards human subconscious and means of influencing and manipulating it. Of interest are verbal and non-verbal means of suggestion realised in different types of the texts: from shamanic spells to religious prays, from daily communication to psychotherapeutic discourse. Among the instances

that skipped researcher's interest is channelling-discourse. This type of discourse is hardly studied at all, a few publications issued by the author of this article. The suggestive aspect of channelings has not been studied yet, and this article is the first attempt at distinguishing the means of suggestive influence in them.

Channelings are usually perceived as a modern substitution for God's revelations as they are the messages or teachings transmitted to humanity from the non-physical spiritual beings (angels, spiritual guides, ascended masters, etc.), who use the bodies and minds of people (channelers) and produce either automatically written text or an oral message. Channelings have become an integral part of the New Age teachings. Among the earliest are the channelings of Seth by Jane Roberts; among the latest and most popular – the channelings of Kryon through Lee Carroll.

Being *terra incognita* for the linguists as a separate type of discourse, channeling presents an interesting type of communication from the point of view of its structure, informative counterpart and the means of influencing human conscious. The research offered in this article is based on the channelings of Seth (channelled by Jane Roberts) and Kryon (channelled by Lee Carroll) which were published as books. The aim of the article is to describe and classify in terms of linguistics the means of suggestive influence of the channelings and prove that channelings belong to the type of literature with definite suggestive power. The research is carried out within the domain of cognitive-communicative paradigm and employs such methods of analysis as inferential, descriptive, pragmatics. The analysis is carried out on the lexical-semantic (channeler's verbalisation of the message), syntactic (structures performing suggestive influence) and pragmatic (intentions of the addresser) levels.

Suggestion as a Means of Speech Influence. The very term 'speech influence' still causes discussion among the linguists. They offer their understanding of the term in the broad and narrow sense, for example: influencing the consciousness and behaviour with messages in natural language vs separate messages with higher suggestive power [1, p. 30], verbal influence resulting in reshaping of individual consciousness/picture of the world vs change of the object's connotative meaning/general emotional state in a separate communicative frame [2, p. 21–22], and some other. Common for all the approaches is the statement that speech influence presupposes that the addresser has an aim which he wants to achieve through communication.

From the view point of cognitive linguistics speech influence is the realisation of cognitive strategies which help introduce the information into the consciousness of the addressee and make him accept it as if it were his own. Pragmalinguistics considers any text to be endowed with the ability to influence in the broad sense of the word, thus speech influence

is termed as the intention of the addresser realised through speech strategies within a separate speech act. Shelestiuk E.V. states that speech influence is realised in the sets of speech acts joined in a number of types: social influence, figurative images, argumentation, dialogue simulation, etc., while the main means of speech influence are argumentation, suggestion and motivation [3, p. 11]. Also for the texts to have strong suggestive power they should be rich in linguistic and logical-rhetoric means which help achieve suggestive effect [3, p. 11].

One of the first definitions of the term "suggestion" was offered in 1898 by Boris Sidis in his work "The Psychology of Suggestion: A Research into the Subconscious Nature Of Man and Society": 'By suggestion is meant the intrusion into the mind of an idea; met with more or less opposition by the person; accepted uncritically at last; and realized unreflectively, almost automatically' [4, p. 15]. It is possible to stress such basic features of suggestion as: a) the influence on the sub-consciousness of the addressee (as well as his feelings and emotions), b) a certain degree of opposition on the addressee's part which decreases and finally disappears, c) a low level (or absence) of critical comprehension of the information, as suggestive influence "activates peripheral stimuli, while argumentation operates upon the nuclear ones" [5, p. 8]. The power of suggestion influences our daily life, because we are born suggestible and suggestibility – a "peculiar state of mind which is favourable to suggestion" – is "present in what we call the normal state, and in order to reveal it we must only know how to tap it" [4, p. 15–17]. Of course, suggestibility of a man is scarcely a sufficient condition when it comes to intended purposeful influence of one person upon the other: here come forward special techniques and units of high suggestive power properly arranged in an oral or written message.

The focus of attention in this research is language means and mechanisms of verbal suggestion employed in Kryon's and Seth's channelings from the linguistic point of view. Therefore of primary interest for us are the language units of different levels which have suggestive power, their arrangement in the texts and the role they perform in channelings' suggestive influence.

Suggestive Power of Textual Categories in Channeling Discourse. The analysis of the suggestive power of a text may follow different patterns, already described in works on linguistics. The research offered in this article begins with the analysis of the suggestive power of textual categories. The majority of textual categories are endowed with

the influence power. Textual categories like cohesion, informativity, intertextuality and others have a certain degree of suggestivity, though implicitness is the most important textual category, which ensures the suggestive influence of the text. Implicitness is the hidden sense of the text; its logic formula is **“if... then”** [6, p. 169].

In Kryon's channelings the logic formula “if... then” is a common occurrence. First of all, Kryon manipulates with the reader's desire to be powerful, to gain the abilities he is deprived of at present: *Everything that I do here is focused into one purpose: to give you peace over the change, and to give you information that will make so much sense to you that you will self-enable your entity and take the power which belongs to you* [7, p. 22]. The example shows Kryon's explicit statement that his only purpose on Earth is to be useful for humanity; the information implied is: “if you accept my information, then you'll become powerful”. Kryon also uses such human characteristics as fear, namely the fear for death, to manipulate the reader and suggest the desirable idea. The information implied is: “you are to understand my message; if you do, then you'll survive; if you do not, you'll die”. Negative lexemes *to terminate, uncomfortable, fearful* add to the emotional counterpart of the message, increasing its suggestive power: *I am not here to tell you that my third adjustment will require your termination, but without some understanding many of you will terminate yourselves anyway* [8, p. 27]; *It will agree with your changes when you move in a direction with those attributes, and will cooperate with your life as you co-create with it. It will do the opposite if you do nothing and don't move at all spiritually. There is no punishment implied here at all, just a lack of growth and a shorter life of being uncomfortable and fearful* [7, p. 22].

The formula “if... then” may be realised in the text with the help of complex sentences with the subordinate clauses of condition. This way of suggestive influence is described in the very text of one of Seth's channeling “The Way Toward Health”, where he speculates upon the power of suggestion and its influence on human's health: *To a large extent, suggestions are tied into conscious thought processes, following the dictates of reason. For example: “If thus and thus be so, then thus and thus must follow”. There is no magic connected with suggestions – but repeated often enough, and believed in fervently, such suggestions do indeed take on a deeply habitual nature. They are no longer examined, but taken for literal truth* [9, p. 168]. Having described this way of suggesting ideas into human consciousness, Seth, nevertheless, often uses the for-

mula in his messages to the humankind, stating that they contain the true information, beneficial to all the humanity. On the first pages of the book “Seth Speaks: The Eternal Validity of the Soul” Seth introduces himself and through the implicit formula “if... then” insists on the fact that he does exist: *I address an unseen audience. However, I know that my readers exist, and therefore I shall ask each of them, now, to grant me the same Privilege* [10, p. 3]. The idea of this statement is as follows: **if** I (Seth) do not see you, but still believe that you exist, **then** you should believe that I do exist, though you do not see me. Next Seth tries to disillusion the readers concerning his and their nature. Using the “if... then” formula, lexis with negative connotation and particles “no/not”, Seth creates a kind of opposition between the human idea of their nature and the information he offers, thus attributing negative features to the human comprehension of the world and positive – to his own. In the sentence *“My readers may suppose that they are physical creatures, bound within physical bodies, imprisoned within bone, flesh, and skin”* [10, p. 4] physical creature is described as “bound”, “imprisoned” thus arousing in the reader the desire not to be the one. The implicit meaning of the sentence is **“if** you believe that you are physical entities, **then** you are prisoners”.

From the strategy of implicitness Seth moves to more overt suggestion with “if... then” syntactic constructions. The next sentence of his message develops the idea that for a human to identify oneself with the physical body is to recognise one's own mortality: *If you believe that your existence is dependent upon this corporeal image, then you feel in danger of extinction, for no physical form lasts, and no body, however beautiful in youth, retains the same vigor and enchantment in old age* [10, p. 4]. We, people, have always searched for the means of life-term prolongation as well as immortality; therefore our mind is very susceptible when it comes to the topic.

For the speaker to perform effectively, it is necessary to verbalise the expectations of the audience/readers. To be accepted positively he is to say things, which are desirable for his addressee. Besides, creating positive emotional state of the recipient leads towards the decrease of critical information comprehension, at the same time increasing the level of confidence in the addresser. The stronger the positive emotions evoked by the text, the higher the level of sympathy and confidence in the addresser. The formula “if... then” to some extent stimulates us to think, that after the bad variant there will follow a brighter alternative and we are ready to accept it. Though Seth continues to create suspense and intro-

duces one more “if... then” construction, adding to the negative aspect of human body’s mortality: *If you identify with your own youth, or beauty, or intellect, or accomplishments, then there is the constant gnawing knowledge that these attributes can and will vanish*” [10, p. 4]. Together with the previous sentence it constitutes such a stylistic device as parallel constructions. Parallel constructions are used as a means of idea accentuation and are very powerful in rendering/suggesting the author’s viewpoint. In our case they intensify the reader’s desire to get the “right” explanation of his essence, to hear that humans are not mortal. Therefore the reader’s consciousness is not critical anymore, when the answer is given: *I am writing this book to assure you that this is not the case. Basically you are no more of a physical being than I am, and I have donned and discarded more bodies than I care to tell... I am quite independent of a physical image, and so are you* [10, p. 4].

The last two sentences employ another means of suggestion – identification, which is the process of audience transformation through the contact when the speaker reveals and forms common references in communication [11, p. 22]. This helps the addresser gain the status “he is one of us” in the addressee’s picture of the world and in this way win the addressee’s confidence. The sentences render the idea that a human being is as immortal as Seth himself, and it flatters the reader to know that a high spiritual being (Seth) is of the same origin and of the same essence with him.

All the means of identification enable the addresser to “mould” his addressee and are aimed at the idea of symbolic alliance. One of the major ways of identification is the inclusive “we” usage. It positions the addressee as its counterpart. In their channelings Kryon and Seth are rather different concerning this aspect.

In the majority of instances Seth uses the exclusive variant of “we”, meaning the addressee does not belong to the group mentioned in the context. This serves another addresser’s strategy – positioning himself as an entity higher in its development and, therefore, more knowledgeable and experienced. What concerns the inclusive “we”, it is not explicated in the text. Instead, Seth offers syntactic variations of this pattern: “we (non-physical entities) are such, and you (humans) are such, too”, “we (non-physical entities) are such, and you (humans) are also such”, “you (humans) are as... as we (non-physical entities) are”, etc. The implicit meaning of these patterns is “we (both non-physical entities and humans) are such”. The following examples from the text illustrate the idea:

(a) *I will try to give you some idea of my own nonphysical existence. Let it serve to remind you that your own basic identity is as nonphysical as my own* [10, p. 15]. Seth identifies himself with his readers and humanity in general concerning our entities basic essence. Syntactically it is rendered through “as... as” construction; the implication is: “We are both nonphysical, but humans have just forgotten about it”.

(b) *Having long ago recognized the dependence of form upon consciousness, we have simply been able to change our forms entirely so that they more faithfully follow each nuance of our inner experience. This ability to change form is an inherent characteristic of any consciousness. Only the degree of proficiency and actualization varies* [10, p. 18]. It renders the idea that consciousness (even human one) can shape the physical form; the difference is that humans are not “proficient” in this sphere. The chain of Seth’s implicit suggestion is: we (non-physical entities) can change our form – any consciousness can change its form – human has consciousness – human can change the form – we (non-physical entities) and humans are identical.

(c) *Now, we can also take several forms at one time, so to speak, but you can also do this although you do not generally realize it. Your physical form can lie sleeping and inert upon the bed while your consciousness travels in a dream form to places quite distant* [10, p. 18]. Here Seth uses both parallel constructions and the particle “also” to realise his strategy of identification: humanity is postulated to have the ability to exist simultaneously in several forms, like the entities of a higher order.

(d) *We communicate telepathically, but then again, telepathy is the basis for your languages, without which their symbolism would be meaningless... We communicate ... through ... images* [10, p. 19]. Here Seth stresses the similarity in the basic principles of his and our communication: images/concepts stay behind the symbols we communicate with – behind the words. And in examples (e) and (f) he states that humanity will experience the existence on the same plane with Seth, implying that we are similar in the way of our development:

(e) *Each reader is a portion of his or her own entity, and is developing toward the same kind of existence that I know* [10, p. 22].

(f) *My environment, now, is not the one in which you will find yourself immediately after death. I cannot help speaking humorously, but you must die many times before you enter this particular plane of existence* [10, p. 16].

Kryon channelings, to the contrary, actively exploit the “we”-inclusive pattern. The author

identifies himself with the reader, stating that humans are of the same divine origin and as mighty as the other dimensions entities: *We are God. You are a piece of God, and you have the power to become as high on your side of the veil as you were before you came...* [8, p. 16]; *We are collective, but the power source is singular. This means that we all share a common oneness that is the* [8, p. 34].

Similarly to Seth, Kryon elevates the emotional state of the readers, ascribes positive characteristics to them and endows them with uniqueness: *There are many kinds of entities, but the number is always the same. We are constant, and reflect the whole at all times. You are a very important part of the whole, and you are very special. You have elected to be the ones to bring the frequency of the whole to a higher level* [8, p. 15]. The explicit plane of the message informs the reader that the number of entities in the Universe is constant, while the implicit meaning is “when you die, you do not disappear, because the number remains the same, therefore you are immortal”. The idea that they are immortal and so important for the whole makes Kryon’s addressees totally trust him, as any human strives if not to be, than, at least, to seem important and unique. In addition, such information helps create the emotion of joy and happiness within the audience. Such a “flattering” technique complies with the addressees’ desires and, turning them into trustful audience, increases the suggestive power of the channeling. Kryon also employs the objective case of the “we”-pronoun and pronoun “our” when he speaks about different planes of our existence: *Each of us has this exact attribute as an entity of the Universe. Our shape and our colors tell those around us our "names" and our service. And so it is also that each time you descend into humanoid form on any planet, you earn a badge of color that intermingles with the ones you already carry* [7, p. 18–20].

Conclusions. The analysis of Seth’s and Kryon’s channelings shows that their texts have a strong suggestive potential. This potential is realised through such textual categories as implicitness, identification and personality, but is not limited by them. Category of implicitness realises channelings’ suggestive power through the model “if..., then” at the deep structure level of the sentence. Lexemes with negative connotation serve as additional means of contrasting the “wrong” worldview of a human and the “right” one of Seth, leading the reader to noncritical acceptance of the information through the emotionally coloured suggestions.

The next textual category with suggestive power is identification, when the addresser positions himself as a member of his addressee’s group, and thus – the one to be trusted. The mechanism of identification is realised through the usage of “we”-inclusive pronoun and Kryon uses this pattern throughout all his channelings. Seth offers syntactic variations of the pattern: “we (non-physical entities) are such, and you (humans) are such, too”, “we (non-physical entities) are such, and you (humans) are also such”, “you (humans) are as... as we (non-physical entities) are”, etc.

The analysis carried out in this article is not exhaustive concerning the language means of suggestive influence employed in channeling discourse. Certain phenomena intentionally skipped the researcher’s attention, as the amount of the material does not comply with the article’s limitations and requires a separate insight into the problem under discussion, in this way presenting the perspective for further research. It is possible to outline a number of prospects for the research on the suggestive power of channeling discourse in terms of linguistics: (a) category of author’s modality as suggestive influence realisation; (b) imperative constructions and modal verbs as the units with suggestive power; c) a comparative research on channeling discourse and other types of discourses which reveal suggestive potential.

REFERENCES:

1. Паршин П.Б. Речевое воздействие: основные формы и разновидности. *Паршин П.Б., Баранов А.Н., Паршин П.Б. Рекламный текст: семиотика и лингвистика.* Москва : Изд. Гребенникова, 2000. С. 29–35.
2. Петренко В.Ф. Структура сознания в речевом воздействии. *Оптимизация речевого воздействия / В.Ф. Петренко, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов, Н.В. Уфимцева.* Москва : Наука, 1990. С. 18–31.
3. Шелестюк Е.В. Речевое воздействие: онтология и методология исследования. 2-е изд., испр. и доп. Москва : ФЛИНТА : Наука, 2014. 344 с.
4. Sidis V. *The Psychology of Suggestion: A Research into the Subconscious Nature Of Man and Society.* New York : D. Appleton and Company, 1919. 386 p.
5. Толкунова Е.Г. Суггестологическое описание современных русских рекламных текстов : дисс. ... канд. фил. наук : 10.02.01. Барнаул, 1998. 184 с.
6. Шелестюк Е.В. Комплексная методика исследования речевого воздействия произведения письменной речи. *Вестник Челябинского государственного университета.* 2008. Вып. 20. С. 166–176.

7. Carroll L. Kryon – Alchemy of the Human Spirit (A guide to Human Transition into the New Age. The Kryon Writings, Inc., 1995. 376 p.
8. Carroll L. Kryon – the End Times (New information for personal peace). The Kryon Writings, Inc., 1993. 172 p.
9. Roberts J. The Way Toward Health. A Seth Book. San Rafael, California: Amber-Allen Publishing, 1997. 392 p.
10. Roberts J. Seth Speaks: The Eternal Validity of the Soul. Amber-Allen Publishing, 1994. 480 p.
11. Burke K. A Rhetoric of Motives. Berkley: University of California Press, 1969. 365 p.

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.22>

ВПЛИВ ТЕМПУ НА ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЇ МОВЛЕННЯ КАНАДЦІВ

THE INFLUENCE OF TEMPO ON THE SPEECH PROSODY OF CANADIANS

Русавська О.О.,

*orcid.org/0000-0003-1513-1540**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської мови № 2**Національного університету «Одеська морська академія»*

У фокусі пропонованого дослідження перебуває канадський варіант англійської мови та особливості його просодичної системи. Мова відбиває відмінності поведінки національних груп і їхні прагнення відокремитися одна від одної, тому природно, що з'являються мовні варіанти. Варіанти існують у всіх мовах, тому вивчення мови є іноді більш складним завданням, ніж видавалося спочатку. Лінгвісти вже давно звернули увагу на те, що мова зберігає свої ідентичні риси лише в певній частині території поширення й лише за певних умов.

У сучасних лінгвістичних розвідках традиційно приділяється увага вивченню британського або американського варіантів англійської мови. Проте своєрідність канадського варіанта, насамперед його просодичні особливості, ще не були в центрі інтересів вітчизняних лінгвістів. Перша половина ХХ століття викликала появу особливого канадського національного характеру й особливої канадської мови, незважаючи на однаково сильний вплив з боку як американської, так і британської англійської.

Серед канадських лінгвістів усе вагомішою стає точка зору на СпЕ як на особливий національний варіант англійської мови.

Вітчизняні лінгвісти визнають за канадською англійською статус самостійної англійської мови й відмічають, що канадська англійська – це не суміш британської з американською. Вона існує сама по собі й зобов'язана своїм існуванням канадцям, які зробили її такою, як вона є. Саме в сукупності різноваріантних особливостей, що проявляються в англійській мові Канади, й полягає її унікальність.

СпЕ – це національний варіант англійської мови, що має свої особливі структурні риси – власний варіант літературної мови, в основі якої лежить місцева норма, територіальні діалекти – повсякденна розмовна мова. СпЕ становить сплав елементів американської, британської та канадської мов. До його складу входить власний варіант літературної норми та регіональні особливості.

Згідно з метою та завданням дослідження, проведено комплексне інструментальне дослідження темпоральних особливостей мовлення з трьох регіонів Канади – провінцій Британська Колумбія, Саскачеван та острова Принца Едуарда.

Отримані в процесі інструментального дослідження результати дали змогу виявити варіативні темпоральні характеристики, зумовлені інтегративною дією як територіальних, так і гендерних чинників. Отже, темпоральні характеристики мовлення можна вважати одним із ознакових параметрів ідентифікації соціально-територіальних типів канадської вимови, а в більш широкому аспекті темп мовлення може бути маркером територіальної належності мовця.

Ключові слова: канадська англійська мова, національний варіант, американський, британський, регіональні особливості, просодичний характер.

In the focus of our investigation lies Canadian variant of English and its prosodic peculiarities.

The language reflects different behavior of national groups and their longing for separation from one another and naturally language variants come to existence. Variants exist in all languages and their study becomes more difficult than it seems. Linguists long ago paid attention to the fact that language preserve their identical features on a definite territory of extension and only under definite conditions.

Modern linguistic studios pay attention to the study of British and American variants of English. While the unique character of Canadian English, especially its prosodic peculiarities hasn't yet been the keen study of native linguists. The beginning of the XX-th century brought to existence the peculiar Canadian national character and Canadian English language, in spite of the fact that it was much influenced by both American and British English.

Canadian linguists treat CnE as a peculiar national variant, which has its unique features. Native linguists admit that Canadian English has an independent status and that CnE is not an interaction of British and American language. It exists on its own and its existence is due to Canadians who made it as it is now. Its unique character is in the interaction of various peculiarities, which can be revealed in the English language of Canada – literary language variant, on the basis of which local norm and territorial dialects lie.

According to the aim and task of the paper a complex instrumental investigation was provided. It allowed to reveal the diverse temporal characteristics which are conditioned by integral variety of both territorial and gender features. Thus, temporal parameters of speech may be considered characteristic means capable identifying socio-territorial types of Canadian English pronunciation and moreover in wider aspect tempo may serve as a markers of territorial belonging of the speaker.

Key words: Canadian English, national variant, American, English, regional peculiarities, prosodic characteristics.

Постановка проблеми. У сучасних лінгвістичних розвідках традиційно приділяється увага вивченню британського або американського варіантів англійської мови. Проте своєрідність канадського варіанта, насамперед його просодичні особливості, ще не були в центрі інтересів вітчизняних лінгвістів.

У Канаді в результаті тривалої історичної взаємодії британського й американського стандартів склалася своя особлива норма, яка більше не є ані американською, ані британською. Наявність своєрідного, специфічного просодичного оформлення мовлення канадців свідчить про дивергентні характеристики канадського національного стандарту в парадигмі національних варіантів полінаціональної англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені по-різному визначають соціолінгвістичний статус канадської англійської (CnE).

Так, Д. Брозович, а спочатку й А.Д. Швейцер не визнавали її особливим варіантом, зараховуючи до специфічних мовних «зон», – ареалам без «чіткої диференціації, де схрещуються різні особливості варіантів» [3, с. 38], оскільки в ній («зоні») «англійська мова проявляє надзвичайно мало своїх власних розпізнавальних рис і водночас зазнає тиску з боку як британського, так й американського варіантів із явною перевагою рис останнього» [6, с. 18]. Але вже в 1976 р. А.Д. Швейцер писав про «канадський варіант англійської мови, що наближається за своїми відмінними ознаками до американського варіанта» [7, с. 218].

На думку Е. Партриджа, канадці мають досить чіткий різновид (variety) англійської мови, який значно більше відрізняється від різновиду Великої Британії, ніж англійська мова австралійців [9, с. 64].

У попередньому дослідженні [4] ми погодилися з думкою У. Ейвіса, який відзначає, що англійська мова Канади є сплавом (blend) мов Америки й Англії, до якого додалося багато специфічних ознак, запозичених із французької мови, і це помітно проявляється на рівні просодії.

Разом із тим серед канадських лінгвістів усе вагомішою стає точка зору на CnE як на особливий національний варіант англійської мови [10]. Першим про самотутній характер канадської англійської заговорив Ф. Прістлі [11], який писав про те, що «перша половина ХХ століття викликала появу особливого канадського національного характеру й особливої канадської мови», незважаючи на однаково сильний вплив з боку як американської, так і британської англійської.

Вітчизняні лінгвісти Н. Биховець, В. Скібіна визнають за канадською англійською статус самостійної англійської мови й відмічають, що канадська англійська – це не суміш британської з американською. Вона існує сама по собі й зобов'язана своїм існуванням канадцам, які зробили її такою, як вона є. Саме в сукупності різноваріантних особливостей, що проявляються в англійській мові Канади, й полягає її унікальність [2; 5].

Більш широко CnE трактує Н. Биховець [2, с. 15–16], яка розглядає її як національний варіант англійської мови, що має свої особливі структурні риси (власний варіант літературної мови, в основі якої лежить місцева норма, територіальні діалекти – повсякденна розмовна мова).

Уважаємо, що канадський національний варіант англійської мови (CnE) є різновидом, який має власні структурні риси. До його складу входить власний варіант літературної мови, в основі якого лежить місцева мовна норма, розповсюджувана через систему освіти й засоби масової інформації навіть на ті частини території Канади, які відрізнялися локальною своєрідністю мовлення, близького до діалектного статусу [4].

Постановка завдання. Метою пропонованого дослідження є визначення особливостей темпоральної організації мовлення канадців. Основне завдання полягає у виокремленні трьох регіонів Канади – провінцій Британська Колумбія, Саскачеван та острова Принца Едуарда – і вивченні просодичних особливостей (насамперед темпу та паузації) мовлення представників зазначених регіонів.

Авторка статті вже робила спробу дослідити мовлення представників тих регіонів, де англійська мова є найбільш розповсюдженою, а мовлення представників вищезазначених регіонів ще не було об'єктом дослідження.

Матеріалом дослідження слугували 48 фрагментів квазіспонтанного мовлення 6 канадців (по два представники з кожного регіону).

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні фонетисти А. Багмут, О. Іщенко, Т. Бровченко визначають темп як тривалість мовного сегмента.

З іншого боку, темп мовлення визначають як швидкість мовлення, яке вимірюють кількістю тих або інших мовних сегментів за одиницю часу (М. Олійник, В. Берковец, Р. Гриффітс).

Проблема аналізу темпу мовлення полягає в тому, що воно становить складну єдність не тільки біологічних, а й соціальних (гендерних) характеристик. Крім того, темпоральні характеристики регіонального мовлення здебільшого зазнають індивідуального варіювання [8].

У дослідженні ми дотримуємося методики інструментального дослідження, в якому темпоральні характеристики розглядаються з урахуванням таких параметрів:

- тривалість усіх синтагм (у мс);
- кількість складів у всіх синтагмах;
- кількість складів у синтагмі;
- середня тривалість складу в синтагмі (СТС) (у мс);
- коефіцієнт паузації (Кр);

А. Антіпова відмічає, що, чим вищим є показник середньої тривалості складу (СТС), тип повільнішим виявляється темп мовлення [1].

Аналіз величини середньої тривалості складу (СТС) у територіальних групах дає змогу зробити висновок, що в квазіспонтанному мовленні темп артикуляції інформантів із Британської Колумбії

варіює від 257 мс у чоловічому мовленні до 215 мс – у жіночому. У мовленні мешканців острова Принца Едуарда, і в жіночому, і в чоловічому, темп артикуляції швидкий (209 мс і 210 мс відповідно (таблиця 1)).

Зіставлення показників середньої тривалості складу за трьома територіальними групами показує, що швидкий темп превалює в мовленні інформантів із провінції Британська Колумбія, у мовленні інформантів із двох інших провінцій темп мовлення повільний. Найповільніший темп зафіксовано в мовленні мешканців зі Саскачевану. У мовленні чоловіків і жінок з острова Принца Едуарда показники темпу суттєву не відрізняються, як майже й у мовленні представників гендерних груп у провінції Саскачеван.

У чоловічій групі інформантів найвищий темп артикуляції в мовленні мешканців провінції Британська Колумбія (257 мс); у жіночій групі найвищий темп демонструють також мешканки Британської Колумбії.

Однак загальне враження прискореного, уповільненого або нормального темпу пов'язане не тільки із середньою тривалістю складу, а й із паузальною насиченістю мовлення. Тому наступним етапом дослідження стало обчислення коефіцієнта паузації та середньопаузальної тривалості (таблиця 2).

Як показано в таблиці 2, найбільш паузально насиченим є мовлення мешканців з острова Принца Едуарда (1,253 відн. од. у чоловічому мовленні → 1,23 відн. од. у жіночому мовленні), найменш паузально насиченим виявилось мовлення інформантів із провінції Британська Колумбія (1,18 відн. од.). Серед гендерних груп інформанти-чоловіки, на відміну від жінок, демонструють меншу паузальну насиченість. У мовленні чоловіків із Британської Колумбії коефіцієнт

Таблиця 1

Показники середньої тривалості складу в трьох регіонах Канади (в мс)

Регіон	Чоловіки	Жінки	Середнє по групі
Британська Колумбія	257	215	236
Саскачеван	214	217	215,5
Острів Принца Едуарда	209	210	209,5

Таблиця 2

Коефіцієнт паузації в мовленні представників трьох регіонів Канади

Інформанти	Коефіцієнт паузації (у відносних одиницях)		
	Британська Колумбія	Саскачеван	Острів Принца Едуарда
Чоловіки	1,18	1,20	1,25
Жінки	1,19	1,22	1,23
Середнє по групі	1,17	1,21	1,24

паузальної насиченості становить 1,18 відн. од., із Саскачевана – 1,20 відн. од., тоді як коефіцієнт паузації в жінок із тих самих регіонів становить 1,19 відн. од. і 1,22 відн. од. відповідно.

Показники середньопаузальної тривалості наведено в таблиці 3.

Дослідження середньопаузальної тривалості в територіальних групах (таблиця 3) показало, що найменша паузальна тривалість характерна для інформантів із Британської Колумбії (455 мс). Найбільша паузальна тривалість зафіксована в мовленні мешканців острова Принца Едуарда (523 мс). Найбільш збалансованим є мовлення мешканців Саскачевану (497 мс – чоловіки та 5018 мс – жінки), найменш збалансованим виявилось мовлення мешканців Британської Колумбії (жінки – 461 мс, чоловіки – 449 мс).

Показники середньопаузальної тривалості в гендерних групах проявляють значну варіативність. Усі досліджувані паузи класифіковано так:

- надкоротка пауза – до 200 мс;
- коротка пауза – від 201 до 500 мс;
- середня пауза – від 501 до 800 мс;
- тривала пауза – від 801 до 1200 мс;
- надтривала пауза – більше за 1200 мс.

У таблиці 4 представлено результати дослідження видів пауз у мовленні досліджуваних територіальних груп інформантів.

Аналіз видів пауз у мовленні мешканців трьох регіонів Канади продемонстрував паузальну збалансованість мовлення. Усі види пауз представлено в досліджуваному матеріалі, і всі вони мають відносно рівне відсоткове співвідношення, за винятком надтривалих пауз, відсоток уживання яких у всіх групах становить у середньому 8%. Надтривалі паузи зазвичай уживаються наприкінці висловлювань або

цілого абзацу. Але в квазіспонтанному мовленні вони є рекурентними й усередині висловлювань. Частотність надтривалих пауз зафіксована в мовленні інформантів з острова Принца Едуарда (12%) і провінції Саскачеван (4%). Надкороткі паузи здебільшого вживаються інформантами з провінції Британська Колумбія (28%). Короткі й середні паузи виявилися найрекурентнішими в мовленні інформантів усіх трьох регіонів: частотнішими вони є в мовленні представників із Британської Колумбії (35%), Саскачеван (29%). Середні паузи переважають у мовленні мешканців провінції Саскачеван (37%) та острова Принца Едуарда (31%).

Досліджуваний квазіспонтанний матеріал із мовлення 6 інформантів із трьох регіонів Канади дав змогу встановити такий параметр паузації, як заповнені й незаповнені паузи, що є неодмінним складником спонтанного або квазіспонтанного мовлення.

Отримані результати свідчать про те, що найвищі показники в уживанні заповненої паузи належать мешканцям провінції Саскачеван та острова Принца Едуарда, як чоловікам, так і жінкам. Найменші показники зафіксовано в мовленні інформантів із провінції Британська Колумбія (рис. 1).

Висновки. Отримані в процесі інструментального дослідження результати дали змогу виявити варіативні темпоральні характеристики, зумовлені інтегративною дією як територіальних чинників, так і гендерних. Отже, темпоральні характеристики мовлення можна вважати одним із ознакових параметрів ідентифікації соціально-територіальних типів канадської вимови, а в більш широкому аспекті темп мовлення може бути маркером територіальної належності мовця.

Таблиця 3

Середньопаузальна тривалість у мовленні інформантів трьох регіонів Канади

Інформанти	Середньопаузальна тривалість (у мс)		
	Британська Колумбія	Саскачеван	Острів Принца Едуарда
Чоловіки	449	497	524
Жінки	461	501	522
Середнє по групі	455	499	523

Таблиця 4

Види пауз у мовленні інформантів із трьох регіонів Канади (у %)

Регіон	Надкоротка	Коротка	Середня	Тривала	Надтривала
Британська Колумбія	28	33	24	15	-
Саскачеван	13	29	37	17	4
Острів Принца Едуарда	2	16	31	39	12

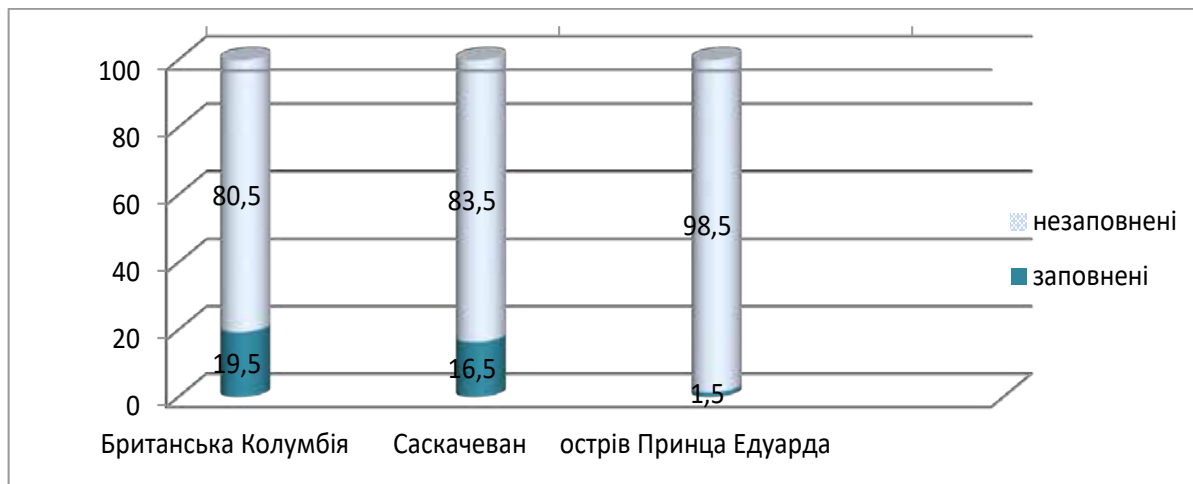

Рис. 1. Співвідношення заповнених і незаповнених пауз у мовленні представників трьох регіонів Канади

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антипова А.М. Система английской речевой интонации. Москва : Высшая школа, 1979. 131 с.
2. Быхолец Н.Н. Лексические особенности английского языка в Канаде. Киев : Наукова думка, 1988. 150 с.
3. Брозович Д. Славянские стандартные языки и сравнительный метод. *Вопросы языкознания*. 1967. № 1. С. 30–38.
4. Русавська О.О. Територіальна варіативність просодії англійського мовленні в Канаді (інструментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2018. 19 с.
5. Скибіна В.І. Дисемінація національної мови та проблеми лексикографії : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1998. 48 с.
6. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика. Москва : Наука, 1977. 179 с.
7. Швейцер А.Д. К вопросу о происхождении различительных элементов американского варианта английского языка и его диалектов на фонологическом уровне. *Теория языка. Англистика. Кельтология*. Москва, 1976. С. 219–227.
8. Шевченко Т.И. Фонетика и фонология английского языка: Курс теоретической фонетики английского языка для бакалавров. Дубна : Феникс+, 2011. 256 с.
9. Partridge E., Clark J.W. *British and American English since 1900*. London : Dakers, 1951. 132 p.
10. Pratt T.K. *Canadian English. Gage Canadian Concise Dictionary*. Toronto, 2002.
11. Priestley E. L. *Canadian English. Partridge E., Clark J.W. British and American English since 1900*. L., 1951.

ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ

SOME FEATURES OF DISTANCE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES

Сорокіна М.Є.,

orcid.org/0000-0001-6487-1751

старший викладач кафедри перекладу

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У цій статті розглянуто специфіку та педагогічні основи дистанційного навчання іноземній мові. У зв'язку з тим, що вимоги до якості мовної підготовки фахівців різних галузей діяльності зумовили відповідні трансформації також у формах організації навчального процесу, методах, засобах навчання і контролю знань, постала необхідність у розробці та створенні курсів дистанційного навчання. Дистанційне навчання передбачає іншу форму подання матеріалу й взаємодії між викладачем і студентом. Зокрема, дистанційне навчання стає новою формою освіти. У статті йдеться про те, що дистанційне навчання – це особлива система навчання з певним компонентним складом: цілями, змістом, методами, організаційними формами, засобами навчання. Таке навчання забезпечує можливість оперативної передачі інформації будь-якого об'єму на будь-якій відстані, зберігання цієї інформації, а також її редагування, можливість інтерактивності за допомогою створюваної з цією метою мультимедійної інформації та оперативного зв'язку з викладачем. У статті розглянуто такі функції комп'ютера: комунікативна, організаційно-стимулююча, інформативна, тренувальна, управлінська й контролююча. Ця стаття розглядає дистанційне навчання як гнучку систему освіти, що дозволяє набувати знання там, де це зручно студенту, і тоді, коли зручно, з урахуванням його потреб. Проте обов'язковою умовою для успішних результатів навчання є створення і розробка електронного підручника або спеціальних курсів, а це дуже трудомісткий процес, оскільки він вимагає ретельного підбору цікавих матеріалів і завдань, оптимальних комп'ютерних програм, відсутності одноманітності, а також урахування потреб аудиторії: вікових, професійних, культурних тощо. У підсумку слід зазначити, що дистанційне навчання дозволяє: індивідуалізувати процес навчання і контролю; підвищити активність тих, хто навчається; інтенсифікувати процес навчання і контролю; підвищити мотивацію здобувачів знань; створити необхідні умови для самостійної роботи; виробити самооцінку у студентів; розвивати пізнавальний інтерес до вивчення іноземної мови; створювати комфортне навчальне середовище.

Ключові слова: дистанційне навчання, метод, інтерактивність, самостійна діяльність, методичні принципи.

This article discusses the specifics and pedagogical foundations of distance learning a foreign language. Due to the fact that the requirements for the quality of language training of specialists in various fields of activity led to corresponding transformations in the forms of organization of the educational process, methods, teaching aids and knowledge control, it became necessary to develop and create distance learning courses. Distance learning involves a different form of presentation and interaction between the teacher and the student. Moreover, distance learning is becoming a new form of education. The article says that distance learning is a training system with its component composition: goals, content, methods, organizational forms, training tools, it provides the ability to quickly transfer information of any volume at any distance, store this information, as well as edit it, the possibility of interactivity with the help of specially created for this purpose multimedia information and operational communication with the teacher. The article discusses the functions of a computer such as communicative, organizational and stimulating, informative, training, managing and controlling. This article considers distance learning as a flexible educational system that allows you to acquire knowledge where and when it is convenient for the student, taking into account his needs. However, a prerequisite for successful results for students is the creation and development of an electronic textbook or special courses and this is a very time-consuming process because it requires careful selection of interesting materials and tasks, optimal computer programs, lack of uniformity, as well as the needs of the audience: age, professional, cultural and etc. In conclusion, it should be noted that distance learning allows you to individualize the learning process and control, increase student activity, intensify the learning process and control, increase student motivation, create the necessary conditions for independent work, develop self-esteem among students, develop a cognitive interest in learning a foreign language, create comfortable learning environment.

Key words: distance education, method, self-dependent activity, interaction, methodological principles.

Постановка проблеми. Під час організації навчального процесу з іноземної мови необхідно орієнтуватися, з одного боку, на мету навчання для цього типу навчального закладу, конкретний етап навчання, а з іншого – на вироблені наукою за довгі роки досить складних пошуків і рішень наявні закономірності навчання іноземним мовам, що полягають у наступному.

1. Під час оволодіння будь-яким видом мовленнєвої діяльності необхідно керуватися слухомоторними навичками, тобто в основі навчання будь-яким видам мовленнєвої діяльності мають бути усні вправи.

2. Оволодіння іноземною мовою передбачає необхідність спираючись на знання рідної мови тих, хто навчається, що забезпечує свідоме і, відповідно, міцніше засвоєння.

3. Незалежно від обраної методики вивчення іноземної мови навчання необхідно будувати так, щоб у свідомості тих, хто навчається, формувалася система мови.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження деяких педагогічних особливостей дистанційного навчання іноземній мові.

Виклад основного матеріалу. Специфіка предмета «іноземна мова» полягає в його діяльній основі, що передбачає необхідність організації самостійної діяльності учнів, надання кожному з них достатньої практики у відповідному виді мовленнєвої діяльності, у вправі з формування відповідних навичок [1]. Як показує багаторічна історія розвитку методики викладання іноземних мов у світі, вивчення іноземних мов є найефективнішим, якщо воно спирається на виявлені вітчизняними вченими три закономірності, зазначені вище.

Ось чому під час обрання зарубіжних курсів, що будуються на інших методичних принципах, особливо якщо вони не враховують спираючись на знання рідної мови тих, хто навчається, необхідність свідомого засвоєння мовного матеріалу, слухачі не досягають очікуваних результатів.

Отже, під час розробки концепції дистанційного навчання іноземним мовам слід брати до уваги, по-перше, дидактичні властивості й функції телекомунікацій, мультимедійних засобів як технологічної основи навчання, по-друге, концептуальні напрями дидактичної організації такого навчання, як елементу загальної системи освіти на сучасному рівні, до того ж необхідно враховувати як загальну специфіку навчання іноземним мовам, так і обрані під час розробки конкретного курсу концептуальні положення конкретної методичної системи.

Під час розробки курсів дистанційного навчання ми керуємося загальними концептуальними положеннями педагогічних підстав навчання на відстані, сформульованих вище й зумовлених характером загальних тенденцій розвитку освіти у світовій практиці. Тому основні концептуальні положення організації дистанційного навчального процесу з іноземної мови можуть бути викладені у такий спосіб.

У основі дистанційного навчання іноземним мовам має бути самостійна практика кожного учня в тому виді мовленнєвої діяльності, який він нині опановує.

Діяльність кожного слухача повинна відбуватися під керівництвом досвідченого педагога, на основі інтерактивності. Навчальний процес має бути побудований так, щоб педагог мав можли-

вість систематично упродовж усього курсу відстежувати, коригувати, контролювати й оцінювати діяльність тих, хто навчається.

Самостійна діяльність учня потребує як ефективного зворотного зв'язку стосовно використаного навчального матеріалу – поопераційний внутрішній зворотний зв'язок, що забезпечує можливість самоконтролю, так і зовнішнього зворотного зв'язку під час роботи в групах і контактах з викладачем.

Учень, відповідно, повинен мати різноманітні контакти в процесі навчання, окрім начального курсу: з партнерами по курсу (парні, групові, колективні); з адміністратором сервера, з викладачем, із зарубіжними партнерами.

Види самостійної діяльності тих, хто навчається, також мають бути різноманітними: індивідуальними, парними, груповими – навчання в невеликих групах за принципом навчання у співпраці (cooperative learning), з усією групою курсу (конференції, колективні обговорення).

Основними методичними принципами, що мають концептуальне значення для організації подібної системи навчання, є такі:

- комунікативний принцип, який забезпечується не лише під час контактів з викладачем (не надто частих), але здебільшого під час роботи в малих групах співпраці, під час використання різноманітних проблемних завдань, розробці спільних проектів, у тому числі й міжнародних із носіями мови, під час роботи з різноманітною інформацією, що отримується учнями з різних баз даних, конференцій, Інтернету й регіональних мереж, бібліотек, наукових і культурних центрів світу;

- принцип свідомості, який передбачає спираючись на певну систему правил, що передують формуванню навички і сукупно дають тим, хто навчається, уявлення про систему мови, яку вони вивчають;

- принцип звернення до знання рідної мови учнів, що полягає в організації їх ознайомлення з новим мовним матеріалом під час формування орієнтовної основи дій;

- принцип наочності, який передбачає різні види і форми наочності: мовну наочність (відбір автентичних текстів мовних зразків, що демонструють функціональні особливості мовного матеріалу, що вивчається, у певному культурному середовищі країни мови, яка вивчається тощо); зорову наочність під час використання різноманітних мультимедійних засобів, організації відео-конференцій; слухову наочність, яка передбачає необхідність використання певних програмних

засобів – саундблестерів, CD-ROM, а також організації аудіо-конференцій;

– принцип доступності, що забезпечується в дистанційних курсах не лише шляхом відповідної розробки навчального матеріалу різних рівнів складності, але й шляхом інтерактивного режиму роботи; інтерактивність – ключове слово не лише в загально-дидактичному плані за дистанційного навчання, воно набуває особливого звучання під час організації навчання іноземним мовам на відстані;

– принцип позитивного емоційного фону, що формує стійку мотивацію навчання для кожного учня, що надзвичайно важливо за дистанційної системи навчання і що досягається, з одного боку, специфічною організацією самого курсу, з іншого, що особливо важливо, – системою встановлюваних стосунків у процесі навчання між викладачем і тими, хто навчається, що також закладається в ідеологію курсу та процесу навчання. Якщо за очної системи навчання створення атмосфери доброзичливості, взаєморозуміння і довіри має величезне значення для успіху навчання, то за дистанційної форми навчання – це одна з вирішальних умов успіху. Відомо, що добре себе виправдовують навчання в співпраці, проектні методи, які дозволяють встановити атмосферу взаємодопомоги і доброзичливості, гарантують успіх і почуття задоволення від виконаної роботи кожному учню (на певному рівні, залежно від здібностей).

Зазначені принципи мають методологічне значення для успішного навчання іноземним мовам дистанційно. Проте це зовсім не означає, що інші методичні принципи не слід використовувати, якщо вони, звісно, не суперечать вказаним тут концептуальним положенням.

У світлі сказаного важливе значення для організації дистанційного процесу навчання мають такі чинники:

1. Відбір і організація мовного матеріалу відповідно до цілей і завдань курсу (це має бути тільки автентичний матеріал).

2. Структуризація курсу, його методична і технологічна організація (гіпертекстові технології, веб-сторінки).

3. Чітке планування роботи групи (організація малих груп, конференцій, у тому числі, за можливістю, аудіо- та відео-конференцій, організація систематичної звітності – індивідуальної, групової).

4. Організація систематичних консультацій з викладачем і куратором сервера.

5. Створення та вправна підтримка позитивного емоційного фону в групі загалом й у кожного учня зокрема.

Особливе значення мають концептуальні педагогічні положення побудови сучасного курсу дистанційного навчання іноземним мовам. Коротко їх можна звести до таких.

У центрі процесу навчання (навчання, а не викладання) знаходиться самостійна пізнавальна діяльність того, хто навчається. Самостійне опанування різними видами мовленнєвої діяльності, формування необхідних навичок і умінь є специфікою цієї галузі знання [2].

Відповідно, по-перше, потрібна гнучкіша система освіти, що дозволяє набувати знання там і тоді, де і коли це зручно учню. По-друге, під час дистанційного навчання той, хто навчається, повинен володіти не лише навичками користувача у роботі з комп'ютером, але і способами роботи з автентичною інформацією, з якою він зустрічається в різних ресурсах Інтернету. Йдеться про те, що учні повинні добре володіти різними видами читання: детальним, пошуковим, ознайомлювальним, працювати з електронними довідниками та словниками, які можуть бути додатками до цього курсу або існувати автономно на різних серверах. Тому важливо мати курси, націлені на навчання цим специфічним видам читання, роботу з довідковими електронними матеріалами.

Самостійне набуття знань не повинне мати пасивний характер, навпаки, учень від початку має бути залучений до активної пізнавальної діяльності, що не обмежується оволодінням знаннями, проте неодмінно передбачає їх застосування для вирішення різноманітних комунікативних завдань у спільній творчій діяльності в групах. З цією метою на курсах іноземних мов особливо ефективні спільні проекти, передусім там, де це можливо, міжнародні – з носіями мови, що вивчається.

Дистанційне навчання, індивідуалізоване за своїм змістом, не повинне водночас унеможлилювати комунікацію не лише з викладачем, але й з іншими партнерами, співпрацю в процесі різного роду пізнавальної та творчої діяльності. Проблеми соціалізації дуже актуальні за дистанційного навчання. Для іноземної мови ця проблема є однією з ключових [3].

Система контролю за засвоєнням знань і способами пізнавальної діяльності, умінням застосовувати отримані знання в різних проблемних ситуаціях повинна мати систематичний характер, будуватися на основі як оперативного зворотного зв'язку (закладеного до тексту навчального мате-

ріалу, а також в організацію оперативного звернення до викладача або консультанта курсу), так і відстроченого контролю (наприклад, під час тестування).

Будь-яка модель дистанційного навчання повинна передбачати:

- гнучке поєднання самостійної пізнавальної діяльності учнів з різними джерелами інформації, навчальними матеріалами, спеціально розробленими для цього курсу;

- оперативну й систематичну взаємодію з провідним викладачем курсу, консультантами-координаторами, групову роботу за типом навчання у співпраці (cooperative learning) з учасниками цього курсу, використовуючи усе різноманіття проблемних, дослідницьких, пошукових методів у ході роботи з відповідними модулями курсу;

- спільні телекомунікаційні проекти учасників курсу із зарубіжними партнерами (міжнародні проекти), обговорення, презентації груп та індивідуальні презентації проміжних і підсумкових результатів у ході електронних телеконференцій з обміном думками, інформацією з учасниками курсу, а також за необхідності з будь-якими іншими партнерами, у тому числі із зарубіжними, за допомогою Інтернету.

Контроль успішності подібного навчання має бути початковим, оперативним і передбачатися під час розробки відповідних навчальних матеріалів, проміжним і підсумковим з боку провідного викладача та у вигляді тестів презентацій, творчих робіт. Останнім часом для таких цілей здебільшого використовуються спеціальні веб-сторінки, які може організувати для себе кожен учень або група співпраці. Робота з такими сторінками значно полегшує весь процес взаємодії.

Ефективність будь-якого виду навчання на відстані залежить від чотирьох складників: а) ефективної взаємодії викладача і того, хто навчається, попри те, що вони фізично розділені відстанню; б) використовуваних при цьому педагогічних технологій; в) ефективності розроблених методичних матеріалів і способів їх надання; г) ефективності зворотного зв'язку [4].

Іншими словами, успішність і якість дистанційного навчання здебільшого залежать від ефективної організації та методичної якості використовуваних матеріалів, а також від керівництва, майстерності педагогів, що беруть участь у цьому процесі.

Можна виділити ряд характеристик, властивих будь-якому їх виду, якщо це навчання претендує бути ефективним:

- курси дистанційного навчання з іноземних мов передбачають ретельніше й детальніше планування діяльності учня, її організацію, чітку постановку завдань і цілей навчання, надання необхідних навчальних матеріалів у міру виконання попередніх завдань;

- інтерактивність – ключове поняття освітніх програм дистанційного навчання. Курси дистанційного навчання, особливо з іноземних мов, повинні забезпечувати максимально можливу інтерактивність між учнем і викладачем, зворотний зв'язок між учнем і навчальним матеріалом, надавати можливість групового навчання, бо специфіка предмета полягає в постійному спілкуванні, в інтерактивності самого процесу;

- надзвичайно важливо забезпечити високо-ефективний зворотний зв'язок, щоб ті, хто навчається, могли бути упевнені в правильності свого просування на шляху від незнання до знання. Такий зворотний зв'язок має бути як поопераційним, оперативним (на етапі формування навичок), так і відстроченим – у вигляді зовнішньої оцінки з боку викладача;

- мотивація – також найважливіший елемент будь-якого курсу дистанційного навчання; у курсах з іноземних мов вона значною мірою досягається за рахунок міжкультурного компонента, а також використання наявних можливостей спілкування з носіями мови, тобто створення природного мовного середовища;

- структуризація курсу дистанційного навчання має бути модульною, щоб той, хто навчається, мав можливість чітко усвідомлювати своє просування від модуля до модуля, міг обирати будь-який модуль на власний розсуд або на розсуд провідного педагога, залежно від рівня учня. Об'ємні модулі або курси помітно знижують мотивацію навчання;

- для курсів іноземної мови особливе значення має звуковий і ілюстративний супровід, який може бути реалізований на основі або мережевих технологій, або CD-ROM.

Висновки. Отже, технічно розв'язати проблему дистанційного навчання на цей час можна по-різному. Сучасні інформаційні технології надають практично необмежені можливості в розміщенні, зберіганні, обробці й наданні інформації будь-якого об'єму і змісту на будь-якій відстані. За цих умов під час організації системи дистанційного навчання на перший план виходить педагогічна, змістовна його організація. Мається на увазі не лише відбір змісту для засвоєння, але й структурна організація навчального матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Слово Slovo, 2000. 624 с.
2. Полат Е.С., Петров А.Е. Дистанционное обучение. Каким ему быть? *Педагогика*. 1999. № 7. С. 29–34.
3. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления / Пер. с англ. Н.М. Никольской. Москва : Совершенство, 1997. 208 с.
4. Щенников С.А. Открытое дистанционное образование. Москва : Наука, 2002., 174 с.

УДК 81'367.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.24>

COMPUTER GAMES IN THE LIGHT OF CONSTRUCTIONS

КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНСТРУКЦІЙ

Talavira N.M.,

orcid.org/0000-0002-5600-5893*Associate Professor at the Chair of Germanic languages and Methods of Teaching Foreign Languages
Mykola Gogol State University of Nizhyn*

The article suggests a typology of constructions denoting computer games in modern English online news discourse.

Constructions are viewed as a pairing of form, meaning and function, stored in mind due to frequent usage. In the vein of syntagmatic relations constructions are classified into immediate, comprising two components, modified, which transform the immediate ones due to adjectives or pronouns, and extended that combine several modified ones.

The constructions under analysis are classified into those naming game-participants and types of games. All constructions about participants are divided into those, who are involved in game making process and those, who play already created games. We have singled out 6 immediate constructions that denote individuals, who are engaged in game developing which are modified by adjectives to denote experience, talents and age of game creators. These constructions enter extended constructions indicating professional duties of game-developers, their financial state and cooperation with players. In terms of constructions that represent game players, we have two immediate constructions which are modified by adjectives and pronouns to reflect gamers' experience, their personal characteristics, and the choice of played games or group work. As for extended constructions, they denote typical activity of gamers, their multitasking performance or prohibitions they experience. The group of constructions is further subdivided into those reflecting the used gadget; the number of participants; the performed task. Extended constructions that are used to describe games are focused on influence on players, their mental activity or contribution to their popularity.

Key words: construction, immediate construction, modified construction, extended construction, computer game.

У статті пропонується типологія конструкцій на позначення комп'ютерних ігор у сучасному дискурсі онлайн-новин.

Конструкції потрактовуються як поєднання форми, змісту та функції і включають морфеми, слова, ідіоми, частково лексично заповнені зразки та повністю узагальнені мовні одиниці. Конструкції вкоренилися у свідомості людей та зберігаються у готовому вигляді завдяки регулярному використанню в мовленні. Парадигматично аналізовані одиниці поділяються на конкретні вирази, лексикалізовані та граматиалізовані конструкції. З огляду на синтагматичні відношення конструкції класифікуємо на безпосередні, які є поєднанням двох компонентів, модифіковані, що трансформують безпосередні за рахунок прикметників, іменників з прийменниками або прислівників, та розширені, утворені декількома безпосередніми.

Тематично конструкції позначають учасників та види гри. Всі конструкції на позначення учасників поділяємо на ті, що називають осіб, задіяних у створенні комп'ютерних ігор, та гравців. Шість безпосередніх конструкцій на позначення розробників ігор можуть бути модифіковані прикметниками для акцентуації досвіду, віку або таланту творців ігор, тоді як розширені конструкції вказують на професійні обов'язки, фінансовий стан та співробітництво з гравцями. Дві безпосередні конструкції, що репрезентують геймерів, трансформуються за допомогою прикметників та займенників для виокремлення особистих характеристик гравців, їхньої групової діяльності або обраних ними ігор. Розширені конструкції іменують типову діяльність гравців, багатозадачність їхньої ігрової активності або заборони, яким вона підлягає.

Конструкції на позначення ігор вказують на пристрій, що використовується, кількість учасників та ключове завдання. Розширені конструкції відображають вплив ігор на геймерів, їхню ментальну активність або популярність завдяки їхньому захопленню.

Ключові слова: конструкція, безпосередня конструкція, модифікована конструкція, розширена конструкція, комп'ютерна гра.

Setting the problem. Computer games have become widespread in our society when players spend hours glued to the screen to enjoy the thrill

of winning or suffer the despair of losing. Computer games are a set of parts that interrelate to form a complex whole [19, с. 55], they have rules and chance,

and they are played – the player plots events and interacts with objects in the game world [4, c. 85]. Games are no longer just children's activity: the majority of players are now adults, and the market is growing. The visual style of games has become increasingly sophisticated, and the game-play itself is becoming ever more challenging. They may be criticized and condemned for the negative influence on young people [20; 3], defined as a new form of art or cultural form [4, c. 4]. Still, the various features and forms of games are increasingly influencing a whole range of other media, from films and television to books and toys. Thus, they are studied from various perspectives [see: 4].

In our cases, we focus on the linguistic aspect. As is known, objective or imagined reality is reflected by various words, word-combinations, phraseological units and sentences as language is considered to be a means of human reasoning and cognition [1, c. 2]. A new linguistic unit singled out by modern researchers is constructions. They are distinguished as non-predictable ready-made units [8, c. 6].

Analysis of previous works. Constructions have been researched by scholars from different perspectives. Researchers investigate characteristics of constructions: their productivity [8, c. 98], degrees of schematicity [17, c. 191], their cross-linguistic similarities [5, c. 157]. In the vein of types of constructions, linguists have studied sentence-level constructions [13, c. 219], variation of the units under analysis [12, c. 155; 16, c. 2] and prefabricated units [6, c. 203]. However, little attention has been paid to the topics that constructions denote. Thus, **the aim** of this study is analysis and classification of constructions that represent different aspects of computer games in English article of the online news site www.bbc.com. To achieve this aim we have to solve the following **tasks**: to specify the notion of constructions and their peculiarities; to classify constructions in accord with the denoted aspects of computer games; to analyze immediate constructions that represent various aspects of gaming and extended constructions they enter.

Constructions are viewed as certain pairings of form, meaning and function [14, c. 5], including morphemes, words, idioms, partially lexically filled and fully general linguistic patterns [9, c. 669; 15, c. 14]. They are prefabricated linguistic units which need only minimal modification to be used in communication [6, c. 203]. Constructions are entrenched in human's mind [7, c. 28] and are stored in a ready-made form [9, c. 699] due to a high frequency of repetition [14, c. 5; 23, c. 187].

Though constructions are units with a fixed structure they allow some transformations due to the slots available in their form, i.e. participant roles associated with a construction or a verb [13, c. 49], varying from one use to the next [14, c. 39].

Constructions are threatened from two perspectives: paradigmatic, concerning different levels of meaning generalization [18, c. 173], and syntagmatic, focusing on their linear expansion [21, c. 102]. Paradigmatically, constructions are divided into item-based, lexicalized and grammaticalized [22, c. 62]. Even though potentially decomposable into constituents item-based constructions are stored and used as single units, e.g. *You keep out of this*. Lexicalized constructions are relatively abstract, e.g. *Let's X it*, *There's a X*. Grammaticalized constructions are highly abstract entities based on commonalities in the forms and functions of a whole host of different specific expressions, e.g. *negation constructions*; *motion construction* [22, c. 62].

From the syntagmatic viewpoint, on the criterion of absence or presence of the context, constructions are divided into immediate, modified and extended [18, c. 173]. Immediate constructions are word combinations with the dependent units either on the left or on the right [ibid]. There are constructions with dependent elements joined on the left, e.g. *designer of a game*, or on the right, e.g. *game designing*. Modified constructions admit additional elements expressed by adjectives, e.g. *a talented game designer*, or pronouns, e.g. *his single-player game* [21, c. 102]. Extended constructions include the immediate constructions into an utterance or a text [11, c. 1]. And when we need to analyze extended constructions the primary attention is devoted to the context in which a construction is used, e.g. *Most video gamers play in the company of friends* (13.03.2017). In this sentence the immediate variant *video gamers* is modified by the pronoun *most* and extended by the element *play in a company of friends*.

A theme-based division is one more method to classify constructions due to the described topic. To name all possible topics is difficult on condition of their diversity.

There are several types of constructions that are mainly used in articles about computer games i.e. a game that is played on a computer, in which the pictures that appear on the screen are controlled by pressing keys or moving a joystick [2]. Having worked with numerous articles connected with games and game developing, we have focused on two main types of constructions. They are:

- game participants engaged in gaming process;
- kinds of games.

Constructions denoting game participants include game-developers and gamers.

According to the different aspects of game making process, we have singled out 6 immediate constructions that denote **game-developers**: *a game maker, a game designer, a voice artist, a video artist, a product manager and a community manager*. They can be modified by adjectives indicating their features: experience, e.g. **aspiring and mature game makers** (27.08.2015); talents, e.g. **creative video artists** (17.04.2018); age, e.g. *a young game designer* (21.10.2016).

Immediate constructions are extended by verbs or verbal phrases, naming professional duties of game-developers, e.g. *game designers gather to grow their ideas* (17.05.2017); *video game designers have created a game with a difference* (16.09.2015); financial state, e.g. *video game actors don't get any extra payments* (11.03.2018), **make their living as voiceover artists** (21.10.2016); cooperation with players, e.g. *tweeted game designer Mike Bithell* (24.10.2016), *game designer Arran Langmead reaches a global audience* (30.02.18); supervision, e.g. *product managers help co-ordinate the overall direction of the game* (19.04.2019), *game designers make you more powerful* (18.02.2016), *community managers handle player feedback* (27.08.2015); by prepositional phrases to specify their duties, e.g. *a game designer of PC-based puzzle games* (21.07.2015).

Constructions denoting gamers – *be a player* and *to be a gamer* – have equal meaning and can be used interchangeably. There are numerous modified constructions where adjectives denote players' experience, e.g. **older players** (24.07.2017), **seasoned players** (11.03.2017), *a professional gamer* (19.08.2018); their personal characteristics, e.g. *an enthusiastic gamer* (08.12.2018), *a keen gamer* (11.03.2017), *an avid gamer* (26.04.2014); the choice of played games, e.g. **video gamers** (05.10.2015), *a cyber-augmented gamer* (20.09.2014), **mobile gamer** (17.08.2016); group work of players, e.g. *a volunteer army of gamers, a huge community of gamers* (11.03.2017).

Entering extended constructions they combine with verbs or verbal phrases denoting typical activity, e.g. *a young gamer who has not played on the original console* (29.11.2018), *a player will win the game* (08.10.2017), *players can spend huge sums* (12.02.2017); their multitasking performance, e.g. *a player solves a puzzle* (21.07.2015); or prohibitions, e.g. *gamers will be banned from playing* (06.11.2019).

Immediate constructions **naming kinds of games** reflect the necessary gadgets for playing, the number

of players, the form of playing and tasks to be solved in a game.

As for **types of gadgets** there are three constructions: *a computer game, a video game and a mobile game*. The modified units underscore characteristics of games, e.g. *a visually rich desktop-based game* (08.10.2017), *an interesting computer game* (21.07.2015). Both immediate constructions *a computer game* and *a video game* enter extended constructions with units having similar meaning, i.e. ability to influence a player positively, e.g. *computer games can make us better people* (21.07.2015), *playing more computer games is good* (08.10.2017), *video games can help people see better, learn more quickly, develop greater mental focus* (26.08.2013); negatively, e.g. *playing video games can lead to brain changes* (24.10.2016); or both ways, e.g. *computer games can either cause problems or be beneficial* (26.08.2013). The immediate construction *a mobile game* enters, in addition, extended constructions indicating portability of mobile games, e.g. *mobile games can be enjoyed anywhere* (14.08.2016).

When focusing on game-constructions reflecting the **number of participants** we can pinpoint two units: *single-player games*, i.e. a game designed for one player only, and *multiplayer games*, i.e. a game that involves several players. These two immediate constructions enter extended constructions that denote player's activity, e.g. *it is better to play single-player game* (18.02.2016), *people engaged in multiplayer-game* (21.07.2015), **play multi-player first-shooter** (14.08.2016).

According to **the form of play**, there are *first-person games* and *third-person games*, depending respectively on whether gamer's movements provide a view of what an actual person would see and do in the game or a player has a personage, which represents him in a game, and can be seen on a screen and whose visual characteristics can be changed [10]. Extended constructions with both immediate components underscore benefits of games, e.g. *a third-person fantasy adventure role-playing game helped gamers to enrich their imagination* (21.10.2016), *those playing a first-person shooter saw an improvement in their contrast sensitivity function* (13.03.2017).

Games can be also classified according to the **type of tasks**: *action games, puzzle games, role-play games*. The extended constructions denote mental activity, e.g. *fast action games require the player constantly to switch their attention* (16.09.2015), *action games improving people's focus* (14.08.2016), *puzzle gamers appear to have better focus* (08.10.2017), *may seem like just another brain-teasing puzzle game* (21.07.2015); indicate contribution to popularity, e.g.

famous for its 15-year-old RuneScape fantasy role-playing game (04.10.2016).

To conclude, constructions verbalizing computer games fall into two groups depending on the denoted aspect: game-participants and types of games. All constructions about participants are classified into those, who are involved in game making process and those, who play already created games. We have singled out 6 immediate constructions that denote people, who are engaged in game developing which are modified by adjectives to denote experience, talents and age of game creators. These constructions enter extended constructions indicating professional duties of game-developers, their financial state and cooperation with players. In terms of constructions that underscore game players, we have two immediate constructions which are modified by adjectives and pronouns to reflect gamers' experience, their personal character-

istics, the choice of played games or group work. As for extended constructions, they denote typical activity of gamers, their multitasking performance or prohibitions they experience. The group of constructions that characterize games is rather diverse. For this reason we have grouped kinds of games according to the gadget that is used while playing. According to this criterion, gaming-constructions may denote computer, video and mobile games. Depending on the number of participants games are grouped into single-player games and multiplayer ones. As for the task that lies in the core, games may be classified into action, puzzle and role-play ones. Extended constructions that are used to describe games are focused on influence on players, their mental activity or contribution to their popularity. Further research in this realm may be connected with differentiating other thematic groups of constructions.

REFERENCES:

1. Гуцалюк О.Н. Типы и функции номинаций персонажа : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 2010. 20 с.
2. Cambridge Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/ru> (accessed 08.11.2019).
3. Computer Games and Technical Communication : Critical Methods and Applications at the Intersection / J. deWinter et al ; ed. by J. deWinter, R. M. Moeller. Farnham : Ashgate Publishing, Ltd., 2014. 336 p.
4. Computer Games : Text, Narrative and Play / D. Carr et al. New York : John Wiley & Sons, 2014. 224 p.
5. Croft W. Constructions and generalizations. *Cognitive Linguistics*. 2009. Vol. 20, № 1. P. 157–165.
6. Dąbrowska E. Language, Mind and Brain. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2010. 262 p.
7. Dirven R., Ruiz de Mendoza Ibáñez F. J. Looking back at 30 years of Cognitive Linguistics. *Cognitive Linguistics in Action. From Theory to Application and Back*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter. 2010. P. 13–70.
8. Eckhoff H.M. Old Russian possessive constructions : A construction grammar approach. Boston : Mouton de Gruyter, 2011. 340 p.
9. Evans V. Green M. Cognitive Linguistics : An Introduction. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 829 p.
10. First Person Shooter (FPS). URL: <https://www.techopedia.com/definition/241/first-person-shooter-fps> (accessed 08.11.2019).
11. Franceschi D. The cum-construction in present-day English. *Italian Journal of Linguistics*. 2013. № 25. P. 1–23.
12. Gisborne N. Constructions, word grammar, and grammaticalization. *Cognitive Linguistics*. 2011. Vol. 22, № 1. P. 155–182.
13. Goldberg A.E. Constructions : A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago, London : Chicago University Press, 1995. 265 p.
14. Goldberg A.E. Construction at Work : The Nature of Generalizations in Language. Oxford : Oxford University Press, 2006. 280 p.
15. Hilpert M. Germanic future constructions : A usage-based approach to language change. Amsterdam : John Benjamins Publishing. 2008. 205 p.
16. Hoffmann T., Trousdale G. Variation, change, and constructions in English. *Cognitive Linguistics*. 2011. Vol. 22, № 1. P. 1–23.
17. Lieven E. Developing constructions. *Cognitive Linguistics*. 2009. Vol. 20, № 1. P. 191–199.
18. Potapenko S.I. Constructions in English : from paradigmatic to syntagmatic relations. Література і культура Полісся. 2017. Вип. 89. С. 172–180.
19. Salen K., Zimmerman E. Rules of Play : Game Design Fundamentals. Cambridge : The MIT Press. 2003. 688 p.
20. Squire K. Cultural Framing of Computer / Video Games. URL : <http://www.gamestudies.org/0102/squire/> (accessed 08.11.2019).
21. Talavira N. English orientating constructions denoting location : classification and article use. *Lingua Posnaniensis*. 2017. Vol. 59, Issue 2. P. 101–120.
22. Tomasello M. First steps toward a usage-based theory of language acquisition. *Cognitive Linguistics*. 2000. Vol. 11, №1/2. P. 61–82.
23. Zeschel A. What's (in) a construction? *New Directions in Cognitive Linguistics* / ed. by V. Evans. Bangor : Bangor University Press, 2009. P. 185–200.

ОСОБЛИВОСТІ ГРАФІЧНОЇ ТА МОРФОЛОГІЧНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ТЕРМІНІВ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

FEATURES OF GRAPHIC AND MORPHOLOGICAL ASSIMILATION OF THE ANGLO-AMERICAN TERMS IN THE GERMAN LANGUAGE ECONOMIC TERMINOLOGICAL SYSTEM

Шерстюк О.І.,

orcid.org/0000-0002-0482-2656

кандидат технічних наук,

старший викладач кафедри філології

Одеського національного морського університету

У статті розглянуто наслідки впливу англо-американських економічних термінів на економічну терміносистему німецької мови. Увагу зосереджено на англо-німецьких гібридних утвореннях німецької мови економіки, які представляють собою результат взаємодії запозичення і словотворення. Доведено, що такі одиниці нерідко являють собою напівкальки – з'єднання екзогенного (запозиченого) і ендогенного терміноелементів. Проаналізовано різні види парадигматичних відносин, які проявляються під час взаємодії англо-німецьких гібридних утворень з іншими термінами в економічній терміносистемі сучасної німецької мови, а саме родовидових відносин, відносин синонімії та антонімії, словотворчих рядів. За допомогою утворення слів-гібридів здійснюється поступова інтеграція екзогенних елементів в систему мови-реципієнта. Ендогенні елементи таких термінів полегшують освоєння і впровадження екзогенних елементів в систему їх мови-реципієнта. Словотвірна синонімія ґрунтується на реляції англо-німецького і німецького композитів, де синонімічними виявляються або визначальні, або основні терміноелементи. Проаналізовано різні гібридні утворення з різними комбінаціями латинської мови з англійськими і німецькими терміноелементами. Доведено, що серед типів словоскладання англо-німецьких економічних термінів, які в основному є іменниками, переважає тип з визначальним словом-іменником. Зроблено висновок про те, що поповнення і утворення синонімічних рядів зазначеної термінології відбувається шляхом запозичення терміноелементів в основному з англійської мови та термінологізації слів загальнонаціональної мови, які в процесі історичного розвитку починають різнитися за змістом, тобто стають ідеографічними синонімами або з часом відрізняються своєю вживаністю. Процес глобалізації неминуче веде до використання все більшої кількості запозичених термінологічних одиниць, які є основним джерелом появи синонімів у досліджуваній терміносистемі.

Ключові слова: гібридизація, економічна терміносистема, терміноелемент, словоскладання, калькування.

The article deals with the effects of the influence of Anglo-American economic terms on the economic terminological system of the German language. Attention is paid to the Anglo-German hybrid combinations of the German language of economy, which are the result of the interaction of borrowing and word formation. It is proved that such units are often half-calques being compounds of exogenous (borrowed) and endogenous term elements.

Various types of paradigmatic relationships that are manifested in the interaction of Anglo-German hybrid entities with other terms in the economic terminology of the modern German language, namely generic relations, synonymic and antonymic relations, word-formation series, are analyzed.

Through the formation of hybrid words, the exogenous elements are gradually integrated into the system of the recipient language. The endogenous elements of such terms facilitate the development and integration of exogenous elements into the system of their host language. The derivational synonymy is based on a relational of the Anglo-German and German composites, where either the defining or the main terminological elements are synonymous. Various hybrid combinations with various combinations of Latin with English and German term elements are analyzed. It is proved that among the types of collocations of English-German economic terms, which are mainly nouns, the type with a determinant of the noun predominates. It is concluded that the replenishment and formation of the terminological synonymous series under consideration occurs by borrowing terminological elements mainly from the English language and terminization of the words of the national language, which in the process of historical development begin to differ in meaning, i.e. become ideographic synonyms, or with time vary their usage. The process of globalization inevitably leads to the use of an increasing number of borrowed terminological units, which are the main source of the appearance of synonyms in the terminological system.

Key words: hybridization, economic terminological system, term element, compounding, calquing.

Постановка проблеми. В епоху глобалізації відбувається інтенсивна взаємодія мов. Інтеграція в різних сферах людської діяльності тягне за собою активізацію процесів запозичення іншомовних позначень. Особливо це поширюється на мову економіки. Оскільки ця область

найбільш часто запозичує англо-американські економічні поняття, то роль мови експортера тут виконує американський варіант англійської мови. Як і в інших мовах, в сучасній німецькій мові економіки відбувається активне поповнення словникового фонду за рахунок інтеграції англо-

американських економічних термінів. Одночасно нові економічні поняття отримують свої найменування за рахунок споконвічних одиниць мови і наявних словотворчих засобів. Але, незважаючи на англо-американські запозичення і створювані на базі споконвічних мовних засобів економічні терміни, не завжди вдається таким чином покрити весь обсяг актуальних економічних понять. Тому потреба в найменуванні реалізується нерідко за допомогою утворення англо-німецьких змішаних термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами англо-американського впливу на економічну термінологію німецької мови займалися німецькі дослідники В. Carstensen, Н. Galinsky, А. Efferenz, U. Vieth, М. Hundt, G. Rings та іншим [1; 2; 3; 4]. Проблемами утворення та функціонування англо-американізмів у німецькій мові, їх освоєння, класифікації, семантичних, стилістичних, словотвірних властивостей займалися такі вчені, як А.П. Майоров, Е.І. Дмитровська, Н.Ю. Суворкіна [5; 6; 7]. Дослідження Ю.М. Калашнікової [8] присвячені вивченню екстра- та інтралінгвістичних передумов проникнення англійських економічних термінів в німецьку мову.

Проблемі гібридизації присвячений ряд робіт вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Одним з перших досліджував цей процес у лексиці Е. Хауген, висвітлюючи його з точки зору запозичення. Гібридними утвореннями, за Е. Хаугеном, називаються слова, утворені частково з рідного, частково з іноземного матеріалу [9, с. 353]. Ведучий лінгвіст в області сучасного німецького словотвору І. Барц бачить суть цього процесу в комбінуванні автохтонних і запозичених елементів відповідно до існуючих моделей словотворення [10, с. 63].

Незважаючи на те, що окремі проблеми вищезазначених лінгвістичних галузей неодноразово і детально вивчалися не одним поколінням лінгвістів, маловивченим виявляється питання графічної та морфологічної асиміляції англо-американських термінів в економічній терміносистемі німецької мови.

Отже, актуальність нашого дослідження полягає в тому, що на цей час в германістиці інтенсивно досліджуються проблеми англо-американського запозичення, а також словотворення з використанням іншомовних елементів. У світлі міжнародних контактів найбільш схильною до запозичення є економічна термінологія, зберігаючи при цьому в якості одного з основних способів поповнення свого складу терміноутворення.

Матеріал дослідження вилучено із словників економічних термінів Дудена [11], Габлера [12] та Англо-російського словника економіки і фінансів [13]. База дослідження складається з 2 010 термінів і містить терміни і стійкі словосполучення з областей макроекономіки, промислового і сільськогосподарського виробництва, маркетингу і менеджменту, торгівлі, страхування, фінансів і кредиту, бухгалтерського обліку та статистики.

Постановка завдання. Метою запропонованого дослідження є визначення особливостей графічної та морфологічної асиміляції англо-американських термінів в економічній системі німецької мови, а також питання освоєння екзогенних одиниць за допомогою такого способу, як калькування. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- 1) виявити основні англо-американські та німецькі терміноелементи у складі складених термінів-гібридів;
- 2) показати шляхи інтеграції англо-американських елементів у терміносистему німецької мови економіки;
- 3) описати системні відносини англо-німецьких економічних термінів;
- 4) представити основні способи утворення англо-німецьких економічних термінів-гібридів.

Виклад основного матеріалу. Критеріями графічної асиміляції англо-американських термінів є заміна не типових для німецької мови букв і буквосполучень (*code – Kode, check – Scheck*) і заміна написання гібридних композитів через дефіс на написання разом. Спочатку дефіс використовувався для розмежування всередині складного слова елементів рідної та іноземної мови. У теперішній час написання через дефіс залишається типовою графічною ознакою поліморфних гібридних термінів, дефіс служить для полегшення читання слова. Доцільність його використання відзначена також у тих випадках, коли англо-американський елемент є фразою (*Bottom-up-Entwurf*).

Здобуваючи нові ознаки словозміни, запозичені англо-американські терміни в системі німецької мови оформлюються відповідно до родової належності іменників. Під час наділення родовими ознаками екзогенної одиниці враховуються методи морфемної структури і лексичної аналогії. Так, англо-американізми, що закінчуються на *-ing*, належать до класу середнього роду (*das Marketing, das Clearing*), односкладові одиниці оформлюються як іменники чоловічого роду (*der Trust*). Відповідно, рід другого компонента економічного гібридного терміна впливає

на рід композиту загалом (*das Kostencontrolling*). Принцип найближчої лексико-синтаксичної відповідності діє для англо-американських одиниць зі складною морфологічною структурою (*die Software – die Ware*). Включення англійської одиниці в систему німецької мови зумовлено характерним для німецької мови оформленням іменника категорією числа. Ступінь асиміляції англо-американських економічних термінів виявляється в способах утворення множини, а саме:

– збереження форми множини, характерної для англійської мови (*die Handelspanels*);

– утворення форми за допомогою німецьких суфіксів (*die Zinstender, die Steuerimporte*).

Прояв процесу інтеграції знаходить своє відображення в частковому калькуванні, наприклад, *Holding-Gesellschaft* (від англ. *holding company*). Серед одиниць словника Габлера [12] зафіксовані приклади напівкальок з точним перекладом англо-американського терміна німецькою мовою: *Erkenntnis-Lag (Recognition-Lag)*, *FOB gestaut (FOB stowed)*. На основі неточного перекладу англо-американського елемента утворені такі гібридні одиниці німецької економічної термінології, як *Fuzzy-Menge (Fuzzy Set)*, *Display-Nachlass (Display Allowance)*. Перекладний елемент при цьому вступає у взаємини з англійським етімоном на основі одного із значень останнього (англ. *set* – нім. *Menge* (безліч, сукупність)).

Принцип калькування поширюється на утворення поряд з англо-німецькими термінами-гібридами повних кальок: запозичений термін (*Batch Processing*), термін-напівкалька (*Batch-Verarbeitung*), термін-повна калька (*Stapelverarbeitung*). У таких прикладах виявляються відносини синонімії.

Інтеграція англо-німецьких гібридних утворень в економічну терміносистему виражається в системних відносинах. Зокрема, формування родо-видового відношення дотримується принципу спеціалізації й уточнення значення. У цьому випадку відбувається «звуження значення родового поняття», що призводить до утворення «парадигми, заснованої на відношенні рід-вид» [14, с. 212–213]. Як підкреслює В.М. Лейчик, прояв «регулярності і аналогічності» характерний для утворення одиниць термінологічної системи. При цьому «наповнення моделей термінів визначається спільною родовою ознакою і частковою видовою ознакою» [15, с. 41].

Яким чином здійснюється спеціалізація економічного поняття, наочно демонструється на прикладах з ключовими елементами *Controlling, Transfer, Markt, Preis, Handel*. Так, родові поняття,

гіперонім *management* служить для утворення видових понять, гіпонімів *Beschwerdemanagement, Kundenbindungsmanagement*. Словоскладання з другого безпосереднього складника *management* є високопродуктивним і показує, наскільки в економічній терміносистемі поширена регулярність в утворенні термінів-гібридів. Випадок, коли одне поняття є більш диференційованим відносно іншого, може бути проілюстровано на такому прикладі: *Management – Kostenmanagement – Zielkostenmanagement – Zero-Based-Kostenmanagement*. Показовими є і такі приклади утворення видових понять економічної мови, де види різних операцій об'єднуються одним родовим поняттям *Geschäft*, що виражене німецькою одиницею *Bartergeschäft, Indentgeschäft, Offset-Geschäft, Spotgeschäft, Switch-Geschäft*.

Словотвірна синонімія може ґрунтуватися на реляції англо-німецького і німецького композитів, де синонімічними виявляються або визначальні терміноелементи (*Transferschwierigkeiten – Zahlungsschwierigkeiten*), або основні (*Abnahmetest – Abnahmeprüfung*). Синонімічні дватерміни-гібрида тоді, коли співвідносяться або англо-німецькі терміни (*Softwarepflege – Softwarewartung*), або англо-німецький та англо-латинський термін (*Exportbeschränkung – Exportrestriktion*). У парах синонімів може не бути загального елемента, наприклад, *Managementebenen – Führungshierarchie*. Терміноелементи, на основі яких виникають англо-німецькі синонімічні терміни, можуть перебувати у відносинах повної синонімії *Export (Warenexport) – Ausfuhr (Warenausfuhr)*. Однак синонімія може виявлятися і на базі їх часткового семантичного збігу *Konzernbilanz – Konzernabschluss*. Приклади лексичної синонімії англо-німецьких термінів-гібридів досить різноманітні: *Fernsehspot – TV Commercial*.

Відносини словотвірної антонімії зафіксовані в парі термінів-гібридів (*Inside-out-Planung – Outside-in-Planung*), що є результатом векторної антонімії. Зустрічаються приклади комплементарної антонімії (*Transferyenehmigung – Transferverbot*). Контрарні антонімічні відносини простежуються у термінах *Großcontainer – Kleincontainer*. Векторну антонімію можна констатувати всередині англо-німецьких термінів-гібридів, наприклад, *Input – Output – Rechnung*. Показовими з погляду системних відносин є також іменники, у яких елементи першого безпосереднього складника висловлюють протилежні поняття (*Hardwareausstattung – Softwareausstattung*). Клас конверсивів – агентивних назв – представлений у німецькій економічній терміносистемі числен-

ними утвореннями, де другий елемент є віддієслівним іменником (*Franchisegeber – Franchisenehmer*).

Системні відносини англо-німецьких гібридних термінів проявляються в тому числі в наявності словотворчих рядів, які формуються за певної моделі. В основі одних лежить повторюваність одного і того ж суфікса похідного німецького терміна – безпосереднього другого складника (*Batch-Verarbeitung, Imageforschung, Teamentwicklung*), інші створюються на основі принципів і є «продуктами словотворення однієї і тієї ж моделі слова» [16, с. 150] (*Marketingleitung, Marketingsicht, Marketinglehre*). Так, у мові економіки виникають «цілі лексичні парадигми» [14, с. 182]. Словотворчі гнізда характеризуються наявністю центрального слова – основної морфеми. Широкі словотвірні можливості показує англійська одиниця (*to*) *manage*, похідні від неї в німецькій мові терміни представлені такими утвореннями, як *managen, Management, Manager, Managerin, Managementberatung, Schnittstellenmanagement*. Німецька одиниця *Rat* також служить вихідним елементом у створенні цілого ланцюжка однокореневих термінів-гібридів, як-от: *Konzernbetriebsrat, Logistikberatung, Marketingberater*.

Характерний для німецьких терміносистем спосіб поповнення термінологічного фонду словоскладання отримує поширення і в економічній терміносистемі. Вибірка гібридних утворень показала, що результатом словоскладання є визначальні композити-іменники (*Reisecharter, Best-Price-Kauf*), де перший безпосередній складник визначає другий. Шляхом складання основ утворюються і прикметники: *controllinggerecht, teamartig*.

Те, як розподіляються елементи всередині визначального і означуваного безпосередніх складників, унаочнює метод «розгалужень», запропонований Г. Вельманном. «Лівобічне розгалуження» передбачає в складі визначника два і більше компонентів, тоді як основне слово представлено одним компонентом [17, с. 120], наприклад, *Checklisten / verfahren*. Рідкісним серед англо-німецьких економічних термінів є «правобічне розгалуження». Тут перший безпосередній складник визначає дво- або трискладовий другий безпосередній складник (*Scanner-/ Handelspanel, Outright- / Offenmarktgeschäfte*).

Більшу частину гібридних композитів становлять двокомпонентні терміни-гібриди, в яких позиційно варіюються німецький та англійський безпосередні складники (*Packungs / test, Service / bereich*).

Той випадок, що економічна термінологічна система містить терміни латинського походження, знаходить відображення і в утворенні англо-німецьких гібридних термінів. Гібридні утворення містять різні комбінації латинського з англійськими і німецькими терміноелементами:

1) 1-ого англо-латинського и 2-ого німецького безпосереднього складника (*Credit-Scoring / Verfahren*);

2) 1-ого німецько-латинського и 2-ого англійського безпосереднього складника (*Wechselkurs / dumping*);

3) 1-ого латинського и 2-ого англо-німецького безпосереднього складника (*Sequenzial / testverfahren*);

4) 1-ого англо-німецького и 2-ого латинського безпосереднього складника (*Kundenmanagement / organisation*).

Серед грецьких елементів відносною частотністю відрізняється префікс *anti-*, який зафіксований в поєднанні з англійськими терміноелементами 1-ого безпосереднього складника (*Anti-Dumping – Verordnung, Antitrust – Gesetzgebung*).

Серед типів словоскладання англо-німецьких економічних термінів, які в основному є іменниками, переважає тип з визначником-іменником N + N (іменник + іменник). Окремі випадки такого типу реалізуються в моделях:

1) з основним словом – німецьким терміноелементом, де воно є простим словом (*Logistikkosten*), складним словом (*Offshore-Steuerabkommen*), похідним словом (*Panelsterblichkeit, Depth-First-Suche*), бессуфіксним утворенням (*Bottom-up-Entwurf*), результатом конверсії (*Double-Loop-Lernen*);

2) з основним словом – англо-американським терміноелементом, де морфологічна структура визначального німецького безпосереднього складника може бути простим іменником-основою (*Steuercontrolling*), зрощенням (*Überseecontainer*), похідним іменником (*Anwendungssoftware, Zehner-Club*), бессуфіксним утворенням (*Verbrauchs-Lag*).

У композитах з основним словом – англо-американським терміноелементом визначник-німецький терміноелемент може бути виражений прикметником A + N (*Halbduplex, Blindtest, Zweitdisplay*), дієслівною основою V + N (*Zuliefer-Marketine*), займенником P + N (*Selbstmarketing*).

Висновки. Поширення англо-німецьких гібридних утворень пов'язано не тільки з тим, що вони відповідають потребі в професійній комунікації, заповнюючи лакуни у відповідній термінології, а й з тим, що дані номінації являють собою

точний засіб позначення економічних реалій, відсутніх у мові-реципієнті. За допомогою тільки ендегенних сполук не завжди вдається здійснити передачу змісту терміну, тому включення в складний термін екзогенного (англо-американського) елемента в цьому випадку виправдано мовною необхідністю. Отже, тенденція до утворення англо-німецьких термінів-гібридів може розгля-

датися як позитивне явище, в якому здійснюється взаємодія запозичення і термінотворення. Завдяки утворенню таких одиниць відбувається поповнення економічної термінології німецької мови. Оскільки гібридне словотворення знаходить відображення і в повсякденній лексиці, його можна вважати перспективною галуззю для подальших лінгвістичних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Carstensen B., Galinsky H. Amerikanismen der deutschen Gegenwartssprache. Heidelberg, 1967. 272 S.
2. Efferenz A., Vieth U. Das Verständnis wirtschaftsspezifischer Anglizismen in der deutschen Sprache beim Unternehmen. Frankfurt am Main: Peterlang GmbH, 1996. 256 S.
3. Hundt M. Modelbildung in der Wirtschaftssprache. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1995. S. 56–72.
4. Rings G. Wirtschaftskommunikation ohne Komposita und Derivate. URL: www.gfl-journal.de/l-2001/rings.pdf.
5. Майоров А.П. Заимствования в лексико-семантической системе языка (на материале англо-американизмов в современном немецком языке в ФРГ и ГДР) : автореф. дис. канд. филол. наук : 10.02.12. Москва, 1967. 21 с.
6. Дмитровская Е.И. Фоно-орфографическое, морфологическое и лексико-семантическое освоение англицизмов современным немецким языком : автореф. дис. канд. филол. наук : 10.02.04. Львов, 1969. 20 с.
7. Суворкина Н.Ю. Сложные слова компонентами-англицизмами в немецком и русском языках : автореф. дис.канд. фил. наук : 10.02.19. Орел, 2004. 19 с.
8. Калашникова Ю.М. Экстра- и интралингвистические предпосылки проникновения английских экономических терминов в немецкий язык : автореф. дис. канд. фил. наук : 10.02.04. Омск, 2005. 23 с.:
9. Хауген Э. Процесс заимствования. *Новое в лингвистике*. Вып. 6 / Под ред. В.Ю. Розенцвейга. Москва : Прогресс, 1972. С. 344–382.
10. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Zweite Auflage. Tübingen : Niemeyer, 1995. 258 S.
11. Duden. Wirtschaft von A bis Z: Grundlagenwissen für Schule und Studium, Beruf und Alltag. 5. Aufl. Mannheim : Bibliographisches Institut, 2013. 1087 S.
12. Gabler. Kompakt-Lexikon Volkswirtschaft / bearb. Von Prof. Dr. Dirk Piekenbrock. Wiesbaden, 2002.
13. English-Russian Dictionary on Economy and Finances. URL: <http://www.diclib.com/cgi-bin>.
14. Китайгородская М.В. Современная экономическая терминология (Состав. Устройство. Функционирование). *Русский язык конца XX столетия (1985-1995)*. Москва : Языки русской культуры, 1996. С. 162–236.
15. Лейчик В.М. Языки для специальных целей – функциональные разновидности современных развитых национальных языков. *Общие и частные проблемы функциональных целей*. Москва : Наука, 1986. С. 28–43.
16. Donalies E. Das Konfix. Zur Definition einer zentralen Einheit der deutschen Wortbildung. *Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation*. 2. Hauptteil. 2000. S. 144–159.
17. Wellmann, H. Deutsche Wortbildung. Tupen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. *Deutsche Sprache*. 2. Hauptteil. Das Substantiv. Dusseldorf, 1975. 500 S.

ПЕРЕХІДНИЙ ХАРАКТЕР СИНКРЕТИЧНИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ З ПІДРЯДНОЮ ЧАСТИНОЮ ПРИЧИНИ ТА АТРИБУТИВНОСТІ

TRANSITIVE CHARACTER OF COMPLEX SENTENCES IN REASON AND ATTRIBUTIVE SUBORDINATE CLAUSES

Шундель Т.О.

*orcid.org/0000-0003-2001-4509**викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1
Донецького національного медичного університету*

Статтю присвячено вивченню утворювання взаємовідношень та синкретичних зв'язків між компонентами складнопідрядних речень з відношеннями причини / атрибутивності та дослідженню функціонально-семантичного потенціалу цієї складної конструкції. Особлива увага звертається на семантико-синтаксичну систему предикативних одиниць, яка характеризується за допомогою структурно-семантичного аналізу за умови розмежування ядра та синкретичної периферії. Аналізується зв'язок між типовими та перехідними синтаксичними одиницями. Виявлено, що мовознавча наука й досі не дала вичерпної відповіді на питання існування видової семантики складнопідрядних речень з урахуванням синкретичного значення опозиційних різновидів. Доводиться, що перетин периферійних зон складнопідрядних речень характеризується відсутністю або нечітко вираженою наявністю комплексу диференційних ознак польової структури цієї синтаксичної одиниці, що призводить своєю чергою до розмаїття значень та функцій взаємодіючих синкретичних периферій численних видових опозицій завдяки гібридному характеру генетичної природи складнопідрядного речення. Встановлено, що синкретичні конструкції з інваріантним значенням причини та атрибутивності втрачають певний набір диференційних ознак у синкретичних периферійних структурах та за певних умов набувають додаткових значень інших польових конструкцій. Простежено умови набуття додаткового значення в поверхневій структурі речення, у рамках яких елемент глибинної структури характеризується нестійким характером, що і призводить до синкретичності форм. Зроблено висновок, що подібне перетворення свідчить про можливу самостійність залежного компонента складного речення. Доведено, що заміна одних граматичних значень іншими підкреслює мінливий характер синкретичних одиниць. При цьому наголошується, що синкретизм є містким засобом передачі значень синтаксичних функцій, які виражають багатоаспектний процес, відкритий для реалізації в конкретній ситуації. Таке відображення ознаки дозволяє модифікувати, формувати реалізацію семантичних значень синтаксичних функцій, тобто відкриває великі можливості для поєднання елементів.

Ключові слова: складнопідрядне речення, шкала перехідності, синкретизм, структурно-семантичні відношення, інваріантне значення, асиметрична природа, гібридний характер.

The article deals with the study of the formation of relationships and syncretic links between the components of complex sentences with cause / attributive relationships and the analysis of the functional-semantic potential of this complex structure. Particular attention is paid to the semantic-syntactic system of predicative units that is characterized by structural-semantic method provided the differentiation between the core structure and the syncretic periphery. The relationship between typical and transient syntactic units is analyzed. It has been revealed that linguistic science has not yet provided a complete answer to the question of the existence of specific semantics of complex subordinate sentences taking into account the syncretic meaning of opposition varieties. It is proved that the intersection of the peripheral zones of complex subordinate clauses is characterized by the absence or unclearly expressed presence of a complex of differential features of the field structure of this syntactic unit which, in turn, leads to a variety of meanings and functions of interacting syncretic peripherals of numerous aspectual oppositions due to hybrid character of genetic structure of a complex sentence. It has been established that syncretic structures with invariant meaning of cause and attributive subordinate clause lose a certain set of differential features in syncretic peripheral structures and under certain conditions take additional meanings of other field constructions. The conditions of taking additional meaning in the surface structure of the sentence have been investigated within which the element of the deep structure is characterized by an unstable character that leads to the syncretism of the forms. It has been concluded that such transformation indicates a possible independence of the dependent component of a complex sentence. It has been proved that the replacement of one grammatical meaning with another emphasizes the changing nature of syncretic units. It is emphasized that syncretism is an impressive means of transmitting the meanings of syntactic functions that express a multidimensional process open to the implementation in a particular situation. Such display of a sign allows to modify, form the realization of semantic meanings of syntactic functions, that is, it opens great opportunities for combination of the elements.

Key words: complex sentence, transitivity scale, syncretism, structural-semantic relationships, invariant meaning, asymmetric nature, hybrid nature.

Постановка проблеми. У мові є ціла низка наукових праць, що присвячені питанням вивчення синкретичної та перехідної природи складних речень, а саме складнопідрядних речень (далі – СПР). Хоча деякі типи синкретич-

них СПР вже потрапляли в коло зацікавленості окремих дослідників з синтаксису, однак синкретичні підрядні частини з перехідним характером причинних та атрибутивних відношень не були об'єктом окремих досліджень. Сьогодні вченими

не висвітлені усі типи синкретичних речень з інваріантними значеннями, не з'ясовані усі структурні характеристики вищезазначених конструкцій з детальним дослідженням специфіки зв'язку з'єднувальних елементів та опорних слів, які впливають на функціонування в мові речень асиметричної природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у дослідження явища синкретизму на рівні складнопідрядного речення зробили такі вчені-лінгвісти, як С. Алексанова [1], П. Бокова [3], С. Дружиніна [4], В. Зарицька [5], Т. Масицька [7], В. Ожоган [8], М. Павлюковець [9], Н. Фарина [10], Р. Христіанінова [11], Л. Шитик [12], які наголошували на необхідності вивчення саме семантичного аспекту СПР, значеннєвої площини підрядних частин та аналізу асиметричного характеру нерівноправних взаємовідношень у плані будови та семантики.

Так, Л. Шитик пропонує звертати увагу на різновиди СПР, враховуючи одночасно декілька чинників (зміст, форму або комбінаторне поєднання змісту та форми) [12, с. 3].

Мовознавець Р. Христіанінова наголошує на нетиповому для складних речень лексико-семантичному оформленні, що спричинює невідповідність між двома планами (семантичним та змістовим), ускладнюючи, таким чином, формально-синтаксичні зв'язки між структурними одиницями СПР [11, с. 1].

З огляду на це ми повністю розділяємо думку Н. Фарини [10], яка говорить про необхідність вивчення всього спектру факторів, що слугують причиною виникнення синкретичного характеру у рамках СПР: семантика речення, залежність опорного слова від з'єднувального елементу, специфічний характер формального зв'язку у реченні, змістовий план наповнення досліджуваної підрядної частини.

Тобто сам факт існування одиниць із складними взаємовідношеннями в підрядній частині СПР, які вирізняються варіативністю семантичного плану, та відсутність чіткого визначення комплексу диференційних ознак польових та перехідних структур зумовлює актуальність наукового пошуку.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення та аналіз підрядних частин складного речення з причинними та атрибутивними відношеннями, виявлення одиниць перехідного характеру та дослідження польових одиниць синкретичної природи. Досягнення поставленої мети можливо здійснити шляхом вирішення таких завдань: аналіз структурних особливостей ядер-

них, периферійних та перехідних одиниць СПР за допомогою шкали перехідності В. Бабайцевої; характеристика семантичної модифікації перехідних та периферійних зон СПР; розкриття суті взаємовпливу перехідних моделей підрядної частини СПР з причинними та атрибутивними відношеннями; дослідження функціональних особливостей синтезованих форм СПР синкретичного характеру.

Виклад основного матеріалу. На думку С. Дружиніної, синкретичний характер СПР виникає у результаті синтезу декількох семантичних значень, що призводить до виникнення різноманітних додаткових значень у поверхневій структурі речення за рахунок нашарування диференційних ознак структурних видів та семантичних полів. При цьому набуте додаткове значення перехідної природи характеризується як синкретичне [4, с. 29].

Універсальний характер СПР у ядерних, периферійних та перехідних зонах можна детально дослідити, використовуючи шкалу перехідності В. Бабайцевої, яка не тільки підкреслює семантичні модифікації та інваріативні значення функціонально-семантичних полів, але й виявляє неоднорідний характер взаємодії з'єднувальних елементів (сполучника або сполучуваного слова) у рамках периферійних зон [2, с. 32–34].

Безперечний інтерес з точки зору вивчення СПР становлять складнопідрядні конструкції з підрядними реченнями, які передають стосунки причини та атрибутивності. Поява синкретичних форм, які ілюструють зближення полярних значень та виникнення синкретичних СПР вже з розширеними значеннями, свідчить про полісемантичну природу сполучних елементів, що створюють труднощі під час визначення функціональної природи останніх.

А. *Susan goes to bingo **because** she finds an outlet in it [13, c. 22]. Katherine was upset **as** she left [13, c. 143].*

Аб. *The smell of the leather **as** he sunk back into the seat was intoxicating [13, c. 165]. All day Katherine had to listen to Dolly complaining about the mess and the behaviour of some of the guests while Joseph moped about grumbling **that** he never got to look over the motor cars properly [13, c. 44].*

АБ. *A small boy wearing such a large cap **what** it almost covered his eyes, came in [13, c. 85]. There was no sign of regret **that** she might have contributed to her husband's death [13, c. 296].*

аБ. *Death has that effect on those **that** are left [13, c. 279]. Christmas for Katherine was just **as** wonderful **as** she knew it would be [13, c. 216].*

Б. *The sun was tempered by the wisteria that roofed the terrace [13, c. 26]. Charlie said it was the ones that got us into this mess who should be going off fighting [13, c. 338].*

У одиниць зони **А** і **Б** домінуючі стосунки причини та атрибутивності є одноплановими. Складнопідрядні конструкції ядерної ланки **А**, у змістовному плані яких домінує лише одне значення, розглядаються вченими як структури односпрямовані для передання лише причинної семантики. Однозначність причинної семантики, що підкреслюється морфологічною природою сполучника *because* (*cause*) та передає каузальні відношення у чистому вигляді, простежується в реченні *a* ядерної ланки **А** та в наступних прикладах: *Perhaps it was because she knew she could now walk out tomorrow and it would have no adverse effect on Peter [13, c. 13]; And she must have appeared in need of guidance because as he took her up to the solitary taxi standing in the front yard of the station, he said, "There now, lass, you're not lost at all [13, c. 12]* (можливе використання модальних слів, дієслів та фраз). Треба відмітити, що каузальні відношення відмічаються в структурі одиниць, де вживаються з'єднувальні елементи для приєднання частин речення причинної семантики: *She didn't go to him and touch him as she wanted to but left the room, saying "I'd get ready; it won't be long before they're here" [13, c. 10]; You stayed for you wanted it easy [13, c. 39].* Причинна семантика визначається також в одиницях підрядних частин, де використовується емотивна лексика. Цей факт підкреслюється реченням *в* та наступним прикладом: *The children were crying and looking terrified as they followed the handcart and the priest who was chanting loudly and waving in sece about [13, c. 107].*

Одиниці ланки **Б** з окремими значеннями атрибутивності аналізуються як приклади, що у своїй структурі містять лише одну смислову лінію. Речення представленого типу розглядаються вченими як конструкції, що не просто поширюють опорне слово, а реалізують атрибутивні стосунки для вказівки ознаки предмета або явища, про яке мовець згадує в головному реченні.

Ядерне значення атрибутивності в складнопідрядних конструкціях ланки **Б** представлено в структурах, що відзначаються:

- наявністю з'єднувальних елементів, які реалізують атрибутивні стосунки в чистому вигляді (*But it was Joe who was worrying Kate [13, c. 356]. There were photographers and reporters all ask-*

ing questions, and a lot of people whom Katherine had never set eyes on before sat and looked at her [13, c. 198]. It was opened by a tall thin woman whose black hair was pulled back into a tight bun, giving her face a taut, pinched look [13, c. 223];

- урахуванням морфологічної природи опорного слова, іменника у поєднанні з вказівним словом (*"For what?", she asked, taking off that hat, which he had knocked sideways" [13, c. 134]. "That's a nice frock, missis", said one of those girls who had been hanging back" [13, c. 60];*

- аналізом позиції підрядної частини: інтерпозиції, постпозиції та змішаного типу (*Even preparing the dinner, which she normally enjoyed doing, didn't hold her attention for long [13, c. 121]. They can be a pair of noisy buggers where they get together [13, c. 178]. "You're right old charmer and no mistake" said Grace, who was busy rushing back and forth, clearing plates and emptying ashtrays of those that bothered to use them [13, c. 285].*

- наявністю незаміщеної позиції залежного компоненту, в структурі яких головну роль грають не лише іменники, але й вказівні слова, що присутні в головному реченні, або є можливість їх відновлення у разі необхідності (*They were nice people who were down on their luck, and it made her feel happy to help them [13, c. 288] – They were those nice people who were down on their luck, and it made her feel happy to help them);*

- використанням прийменників у поєднанні зі з'єднувальними елементами чисто атрибутивного характеру (*She patted the bed on which she was sitting [13, c. 135]. Katherine wasn't prepared to go into details of what had happened [13, c. 139];*

- уживанням опорних слів обмежувальної семантики (*...you're the one what keeps giving my Briony ideas [13, c. 143]. Is that the tart you was telling me about, the one who works for Kate [Williams, 316].*

Так, СПР з атрибутивними стосунками ядерної зони **Б** відзначаються наявністю *визначально-видільних, визначально-якісних, визначально-приєднувальних* конструкцій. Під час аналізу *визначально-видільних* одиниць у структурі СПР простежується використання корелята **that, these, those, this**, вживання якого в головній частині надає їй уточнюючого характеру. Іноді корелят може бути відсутнім у самій структурі головного компонента, але відновлюватися з метою додаткової характеристики предмета або явища, які представлені в головній частині (*Katherine shuddered at that thought of what she did with these strangers [13, c. 112].*

СПР *визначально-якісного* типу з корелятом **so**, **such** у головному реченні уявляють собою невеликий пласт вживання, одиниці якого розкривають якісну сторону предмета або явища (*On Monday Katherine was so surprised at the number of people **who** popped their heads round the door to wish her good luck [13, c. 267]. But it was such beauty **that** made all the other women pale into insignificance [13, c. 171]*).

Визначально-приєднувальні СПР завдяки своєму відносно самостійному характеру складають значний пласт вживання в мові складнопідрядних конструкцій з атрибутивним значенням. Одиниці цього типу, на відміну від визначально-видільних і визначально-якісних, не мають у своїй структурі уточнюючого елементу для конкретизації певного опорного слова в головному реченні, залежний компонент містить незначну згадку про ознаку опорного слова (*It was Charlie **who** spoke [13, c. 355]. I told him he was a selfish bugger **that** didn't deserve all he'd got from your hard work [13, c. 129]*).

На думку Н. Іванової [5], усі означальні залежні компоненти з ядерною семантикою атрибутивності в зоні **Б** можна розподілити, враховуючи спосіб вираження присудку:

1) означальні підрядні, в структурі яких простежується використання присудка, що виражений за допомогою змістового дієслова (*This was only a small- and lonely –bathing place, above which waited an unpleasant and frustrated character with a gun [13, c. 20]. Mama said I've got a brother **who** lives in Australia [13, c. 72]*);

2) означальні підрядні, в структурі яких простежується використання присудка, що виражений за допомогою допоміжного дієслова (*And Tom was always a quiet man **who** had kept his own counsel [13, c. 166]. Lichen and grass covered the ancient tombstones **whose** names had been worn away with time [13, c. 202]*);

3) означальні підрядні, що вживаються під час оформлення певних мовних формул, які, на нашу думку, використовуються для детальної конкретизації сем опорних слів:

- семи на позначення неістот (*Katherine pushed open the door from behind **which** the voice had come [13, c. 86]. He nodded towards the window, **where** a big portfolio lay on the table [13, c. 28]*);

- семи на позначення істот (*Another child, **who** was struggling to see over the top of a large battered bassinet, was desperately trying to keep it going in a straight line [13, c. 59]. He was always ready to talk, even to women, **which** some men still regarded as beneath them [13, c. 73]*);

- семи на позначення часу (*Josh was out in the back room getting food ready for Saturday, **which** was always their busiest day [13, c. 219]*);

- семи на позначення частин тіла (*"It's his business with Dolly and Tom", said Joe, shifting his legs, **which** were sticking through the iron railings, to a more comfortable position [13, c. 122]*);

- семи на позначення абстрактних понять (*Her presence was a great source of amazement, and brought forth a few comments, for **which** she had a good-humoured, quick and ready answer [13, c. 279]*);

- семи на позначення роду діяльності людини (*Ron, the bookiers' runner, **who** was sitting at a table reading his paper, peered at her from under his large cloth cap [13, c. 173]. He's seen the stroker **who's** said he can get us abroad [13, c. 331]*);

- семи на позначення біо-соціальних ознак людини (*On Friday she was curious about the young girl **who** often came in and sat facing the door [13, c. 82]. For a few moments she stood looking at this old man **whose** army uniform hung on his lean frame [13, c. 362]*);

- семи на позначення зовнішності предметів (*Ted followed, a tall thin lad **whose** pale colouring was the same as his mother's, such a complete contrast to his father's weather beaten looks [13, c. 55]*);

- семи на позначення психічного та фізичного стану денотатів (*He was a shy, sensible lad **who** didn't quite know what to call Katherine [13, c. 89]. He was a big man and it would have to be a very brave adversary **who** took him on [13, c. 215]*).

Ми пропонуємо також виокремлювати означальні підрядні з суто атрибутивними підрядними, до складу яких, по-перше, входять модальні слова та фрази (... *he might know of someone **who'll** be able to help [13, c. 329]; All in all, she borrowed five pounds, **which** she had to pay back at the princely rate of ten shillings a week, plus one pound interest [13, c. 261]*), по-друге, використовується дієслово, яке є частиною іменного присудку (*Kate hadn't thought about the many women **who** would be a wage earner missing [13, c. 339]; The bell over the door rang and she looked up to see a well-dressed man, possibly an office type, **which** was unusual round here [13, c. 113]*).

Синкретичні складнопідрядні конструкції проміжної ланки **Аб** мають напівдифузний характер, оскільки значення атрибутивності тут редукується й виникають нові стосунки, центр яких тяжіє більшою мірою до одиниць причинної семантики. Цей факт пояснюється тим, що у складі таких конструкцій релевантну роль грає

сміслові навантаження усього речення: мовця цікавить не факт опису предмету, явища або передачі якості, а причини його постання. СПР такого типу повністю асемантичні й виявляються своєрідними формулами, яким приписується каузальне значення. Для передачі спектру атрибутивного значення в структурному з'єднанні таких одиниць використані різноманітні опорні слова, які в деякому роді, відображують ці стосунки, але незначною мірою. Під час трансформації цих конструкцій атрибутивна семантика зникає майже повністю, й змістовний план підрядного речення перемикається на інший – причинний. Порівняйте: *Josh Trent was a gruff man, who made sure she didn't stand around* [13, с. 77] – *Josh Trent was a gruff man because he made sure she didn't stand around*.

СПР перехідної ланки **АБ** характеризуються рівним співвідношенням причинної й визначальної семантики. Наявність емотивної лексики (*regret, absent-mindedly, to be grateful and thankful*), яка підкреслює емоційний і психологічний стан людини зумовлює підтримку в конструкції типізованої причинної семантики: *Milly began absent-mindedly to pile up the dirty plates that were strewn over the table* [13, с. 195] – *Milly began absent-mindedly to pile up the dirty plates because they were strewn over the table*. З іншого боку, опірні слова, що поширюються за рахунок сполучних елементів та є характерною рисою атрибутивних підрядних конструкцій, використовуються для передачі ознаки предмета: *Joseph stood looking at the back of Grace as she hurried down the road* [13, с. 309] – *Joseph stood looking at the back of Grace who hurried down the road*. Метод трансформації таких синкретичних структур зумовлює синтезування двох змістовних планів, що призводить до розкриття обставинного значення у визначальному компоненті: *There was no sign of regret that she might have contributed to her husband's death* – *There was no sign of regret because she might have contributed to her husband's death* [13, с. 25].

Перехідні складнопідрядні одиниці зони **аБ**, в конструюванні яких релевантну роль відіграють опорні слова з корелятами (вказівними займенниками), які присутні в структурі СПР (*Death has that effect on those that are left; Kate's regular customers, those that were left drifted back* [13, с. 195]) або можуть бути відновлені (*Christmas for Katherine was just as wonderful as she knew it would be – That Christmas for Katherine was just as wonderful as she knew it would be*), свідчать про тяжіння центру цих

одиниць до визначальної семантики. Вживання корелятивів як визначення сприяє переходу змістовного плану причинної семантики на смислово атрибутивну лінію. Тобто створюється своєрідна двоплановість внаслідок того, що лінійна передача інформації СПР змінює вектор свого значення. Таким чином, двопланний характер синкретичних предикативних частин перехідної ланки **аБ** зумовлює наявність взаємодії смислових компонентів та виникнення домінуючого непрямого смислового навантаження визначального характеру. Тісний зв'язок опорного слова з вказівним займенником утрудняє трансформацію даних синкретичних СПР та робить її фактично неможливою.

Аналіз практичного матеріалу та дібрані лінгвофакти дозволяють констатувати, що вживання опорних слів (*the one*), сема яких використовується на означення предметів уточнюючого характеру (*Moreover, he was the only one of his family that had achieved anything* [13, с. 20]), призводить до того, що протиставлення СПР причинної семантики й СПР атрибутивної семантики починає нейтралізуватися. Полісемантична природа сполучника *that* сприяє виходу таких одиниць за межі рамок вживання їх у каузальній функції та зростанню функціонування у визначальному значенні. Трансформація таких конструкцій можлива (*Moreover, he was the only one of his family that had achieved anything – Moreover, he was the only one of his family because he had achieved anything*), але не переважна, оскільки мовця цікавить не причина виникнення дії, а якість або ознака описуваного предмета.

Висновки. Проаналізувавши матеріал з поданої проблеми, ми дійшли висновку, що СПР із перехідними підрядними частинами синкретичної природи представляють собою ускладнені моделі складних речень, де функціональні стосунки між семантичними планами (причина – атрибутивність) структурних одиниць визначаються за рахунок входження залежних компонентів до периферійних зон. Таким чином, синкретичність підрядної частини виникає у разі синтезу двох синтаксичних ядер та зумовлена здатністю ускладненого семантичного ядра призводити до функціональних комбінацій підрядних частин асиметричної природи.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у детальному дослідженні структурно-семантичної організації синкретичних СПР з інваріантними значеннями проміжних одиниць польової природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексанова С.А. Феномен недискретности в сфере обстоятельственных детерминантов. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2008. № 10 (57). С. 138–143. URL: [http://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-nediskretnosti-v-sfere-obstoyatelstvennyh-determinantov_\(дата_звернення_01.11.2019\)](http://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-nediskretnosti-v-sfere-obstoyatelstvennyh-determinantov_(дата_звернення_01.11.2019)).
2. Бабайцева В.В. Зона синкретизма в системе частей речи современного русского языка. *Филологические науки*. 1983. № 5. С. 35–42.
3. Бокова П.М. Структурний та функціонально-семантичний аспекти складнопідрядних речень з підрядними часу в сучасній іспанській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2001. 21 с.
4. Дружинина С.И. Синкретизм в системе сложноподчиненных предложений современного русского языка : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Орловский государственный университет. Орёл, 2009. 470 с.
5. Зарицька В.Г. Синкретичні типи підрядності в системі складного речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2005. 20 с.
6. Иванова Н.В. Атрибутивные придаточные предложения, вводимые полисемантическими союзами QUE: на материале испанского языка XI – XVII вв. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Российский государственный педагогический университет имени А.И. Герцена. Санкт-Петербург, 2005. 10 с. URL: <http://cheloveknauka.com/v/128736/d/#?page=9> (дата звернення 26.10.2019).
7. Масицька Т. Складнопідрядні речення як дериваційна база простих ускладнених конструкцій. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/7038/1/115-126.pdf> (дата звернення 06.11.2019).
8. Ожоган В. Синкретизм складнопідрядних речень займенниково-співвідносного типу несиметричної структури. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*. 2018. Т. 1. С. 3–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nukmapl_2018_1_3 (дата звернення: 01.11.2019).
9. Павлюковец М.А. Синкретизм на морфологическом и синтаксическом уровнях английского языка как проявление языковой экономии: функциональный аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет». Ростов-на-Дону, 2009. 194 с.
10. Фарина Н. Синкретизм у складнопідрядних реченнях атрибутивної семантики. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2016. Вип. 34. С. 164–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gotvnz_2016_34_17 (дата звернення: 06.11.2019).
11. Христіанінова Р.О. Складнопідрядні речення з ознаками різних типів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна*. 2014. Вип. 50. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_50_8 (дата звернення: 01.11.2019).
12. Шитик Л.В. Явища синхронної перехідності в синтаксичній системі української літературної мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Національна академія наук України, Інститут української мови. Київ, 2014. 40 с.
13. Williams Dee. *Katie's kitchen*. London : Headline Book Publishing. 1998. 375 p.

РОЗДІЛ 4 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.27>

ПРОБЛЕМА МІЖРІВНЕВОГО СТАТУСУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

THE PROBLEM OF THE IDIOMS' INTERLEVEL STATUS

Гладка В.А.,

*orcid.org/0000-0002-2732-3817**доктор філологічних наук,**доцент кафедри романської філології та перекладу**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

У статті порушено одне із суперечливих питань фразеологічної науки – статус фразеологічних одиниць у системі мови та їхня належність до певного мовного рівня. Ураховуючи специфіку параметральності фразеологізмів французької мови, а також ступеневий характер їхньої різномірної усталеності, автор досліджує ці мовні одиниці через призму їхнього міжрівневого статусу в ієрархії мовних рівнів і витлумачує їх як перехідні явища, що перебувають на межі двох класів і синтезують властиві їм ознаки. Як логічне продовження вивчення окресленої проблеми щодо співвідношення фразеологізму зі словом основне завдання запропонованої розвідки полягає у встановленні співвідношення фразеологічної одиниці зі змінним словосполученням, реченням і текстом. Такий підхід допомагає осмислити ті особливості фразеологізмів, які ускладнюють їхнє вивчення зокрема й відтворюють суперечності мовної системи загалом. Детальний аналіз формальних (компонентний склад, полілексичність, нарізнооформленість), синтаксичних (синтаксичні зв'язки узгодження і керування між компонентами, предикативна і непередикативна форми), морфологічних (співвіднесеність із частинами мови), лексико-семантичних (пряме і переносне значення, зв'язаність значення, обмежена сполучуваність компонентів, ідіоматичність значення, сентенційний характер, мовне і мовленнєве значення, конотативно-оцінний макрокомпонент), когнітивних (відтворюваність для фразеологізмів і безпосереднє творення у мовленні для змінних словосполучень і речень) і функціонально-комунікативних (комунікативність, змістовна та інтонаційна завершеність) ознак фразеологізму в їхньому протиставленні та уподібненні з відповідними ознаками змінного словосполучення, речення і тексту доводить особливий спосіб їхнього вираження у перших, що й визначає їхній міжрівневий статус.

Ключові слова: фразеологізм, змінне словосполучення, речення, текст, рівень мови.

The article touches upon one of the controversial issues of phraseological science, in particular, the status of phraseological units in the language system and their belonging to a certain linguistic level. Taking into account the specificity of the parametricity of the French phraseological units, as well as the stepwise nature of their multilevel stability, the author explores these language units through the prism of their inter-level status in the hierarchy of language levels and interprets them as transitional phenomena that are on the verge of two classes and synthesize their characteristic features. As a logical continuation of the study of the outlined problem of the relationship of phraseological units with the word, the main task of this article is to establish the relation of the phraseological unit with a variable phrase, sentence and text. This approach helps to understand the features of phraseological units that make it difficult to their study in particular and reflect the contradictions of the language system as a whole. Detailed analysis of formal (component composition, polylexicity, separate formality), syntactic (syntactic relationships between components, predicative and non-predicative forms), morphological (correlation with parts of speech), lexico-semantic (direct and figurative meaning of components, idiomatic meaning, limited compatibility of components, connotative-evaluative macro-component), cognitive (reproducibility for phraseologisms and the creation in speech for variable phrases and sentences) and functional-communicative (communicative, informative and intonational completeness) signs of phraseological units in their juxtaposition and similarity with the corresponding signs of a variable phrase, sentence and text proves a special way of expressing them in the first, which determines their inter-level status.

Key words: phraseological unit, variable phrase, sentence, text, level of language.

Постановка проблеми. Доводячи системність фразеології і виокремлюючи інваріантну одиницю фразеологічного рівня – фразеологізм, мовознавці опиняються перед однією із найсуперечливіших проблем не лише фразеологічної науки, а й мовознавства загалом. Ідеться про перехідні явища, які не вкладаються в межі класифікації і порушують

чіткість уявлень про системні ознаки мовних одиниць. Але якщо перехідні явища (тобто одиниці, що перебувають на межі двох класів і синкретизують властиві їм ознаки) були предметом ґрунтовних досліджень у площині фонетичної, морфологічної та синтаксичної систем (В. Бабайцева, В. Виноградов, Г. Пауль, А. Martinet та інші), то

в доробках фразеологів це явище характеризують лише поверхнево (О. Бабкін, О. Кунін та інші), що, власне, й визначає актуальність запропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Порушуючи проблему належності фразеологізмів до певного мовного рівня, дослідники, на жаль, залишають осторонь питання чинників, які зумовлюють їхній невизначений статус. Позаяк створено всі передумови для глибокого дослідження окресленої проблеми: розроблено чітку концепцію значення слова та актуального варіювання його смислу (В. Виноградов, О. Смирницький, І. Стернін, В. Телія, А. Уфимцева, Д. Шмельов та інші); доведено тезу про дію протилежних тенденцій у семантиці слова (М. Ломтєв); досліджено динамічні аспекти мовної семантики та доведено дію мовної аналогії (В. Мігірін, О. Тараненко); визначено відсутність чітких меж між класами лексичних і фразеологічних одиниць та виділено деякі типи перехідних явищ (М. Копиленко, Л. Лисиченко, О. Снітко, А. Уфимцева та інші).

Значний крок уперед у цій площині був зроблений сучасним науковцем Л. Пелепейченко, яка, аналізуючи чинники міжсистемної та міжрівневої перехідності значень фразем, зараховує до них: 1) тип денотативно-сигніфікативного компонента, який зумовлює можливість співвідношення семантики фраземи із семантикою слова, словосполучення, речення або тексту; 2) компонентний склад; 3) ступінь цілісності; 4) ступінь відтворюваності та ідіоматичності; 5) наявність образності; 6) функцію фраземи. Менш істотними для фразеологічних значень, на її думку, є синтагматичні фактори, зокрема лексична сполучуваність, ступінь порушення симетрії граматичних і смислових відношень, граматичні ознаки (конструкція, парадигма граматичних форм) [9, с. 9].

Постановка завдання. Детальний аналіз параметральності фразеологізмів, який виявляє хиткість фразеологічного масиву, зокрема ступеневий характер їхньої різнорівневої усталеності, доводить необхідність розгляду цих мовних одиниць саме через призму їх міжрівневого статусу в ієрархії мовних рівнів. Саме встановлення співвідношення фразеологізму зі змінним словосполученням, реченням і текстом, яке визначає основну мету й завдання нашого дослідження, допоможе глибше осмислити ті особливості цих одиниць, які ускладнюють їхнє вивчення, з одного боку, й відтворюють суперечності мовної системи загалом, з іншого. Запропонована розвідка є логічним продовженням дослідження проблеми міжрівневого статусу фразеологізмів французької

мови, у якому було викладено міркування щодо співвідношення фразеологізму зі словом крізь призму лексико-семантичних, словотвірних, фонологічних і граматичних ознак, а також когнітивного чинника їхнього виникнення та відтворення [3].

Виклад основного матеріалу. Можливість зіставлення фразеологізму зі змінним словосполученням зумовлено насамперед формальним аспектом їхнього творення: як одні, так і інші містять не менше двох нарізно оформлених компонентів слівного характеру. Водночас ґрунтовніше дослідження показує, що вони виявляють спільні та відмінні ознаки на інших рівнях мови, що, власне, й викликає суперечки серед науковців.

Звернемося насамперед до синтаксичного рівня, де спостерігаємо найбільше спільних ознак між фразеологізмом і змінним сполученням слів. Так, утворені за наявними у французькій мові моделями комбінації слів фразеологізми виявляють ті синтаксичні зв'язки, які властиві також змінним словосполученням, а саме: узгодженню (пор.: *une table carrée* «квадратний стіл» – *une cause perdue* «втрачена, даремна справа», *un cerveau débranché* «необтяжений інтелектом»), керуванню (пор.: *coller au mur* «приклеїти на стіну» – *coller aux basquets* «надокучливо переслідувати когось»).

Притаманні фразеологізмам морфологічні ознаки, завдяки яким вони співвідносяться із лексико-семантичними типами, а також їхня можливість виступати в реченні як його члени, уподібнюють їх не лише до слова, а й до словосполучень нефразеологічного характеру.

Залучення лексико-семантичного рівня до вивчення співвідношення фразеологізмів і змінного словосполучення дозволило лінгвістам не лише обґрунтувати самостійність фразеологічної науки, а й виокремити її одиницю – фразеологізм. Прочитуємо з цього приводу міркування Б. Ларина: «Як найпростіший вид вираження синтезувальної думки, словосполучення є розчленованими єдностями мовлення, які належать до синтаксису. Але ті словосполучення, у яких внутрішню спайку слів-компонентів зумовлено семантичною єдністю, смисловою цілісністю, не можуть бути об'єктом синтаксичного вивчення – вони настільки наближаються до лексики як складені лексеми, що їх потрібно розглядати самостійно – у фразеології» [5, с. 127].

Розмежовуючи ці два класи слів, науковці виходять з трьох опозицій, а саме: 1) слова в змінних словосполученнях вживаються переважно у своїх прямих (номінативних) значеннях, тоді

як у фразеологічних зворотах вони часто вжиті в переносному значенні або в одному з рідкісних часткових значень; 2) слово як компонент змінного сполучення може вільно сполучуватися також з іншими словами, що належать до тієї ж семантичної групи; натомість слово, яке входить до складу фразеологізму, сполучується лише з обмеженим рядом слів однієї семантичної групи, як наслідок, передбачити сполучуваність слів у фразеологічній одиниці на основі значень її компонентів практично неможливо; 3) значення змінного словосполучення завжди являє собою просту суму значень його компонентів, а значення фразеологічного звороту має додатковий смисл, який не впливає безпосередньо із суми значень його компонентів [6, с. 8; 8, с. 199].

Водночас аналіз фактичного матеріалу уможливив уподібнення до змінних словосполучень тих фразеологізмів, які мають частково розчленоване значення, і комунікативна функція яких являє собою двоступеневу ідентифікацію. Так, у фразеологічному звороті *envie de femme grosse* «неочікувана примха» (букв. «бажання вагітної жінки») ідентифікація I ступеня допомагає виокремити предмет чи явище із ряду інших (*envie*, а не *amour*); ідентифікація II ступеня виокремлює його із ряду подібних (*envie d'une femme enceinte*, а не *d'une femme âgée, d'une femme sérieuse*). З огляду на це можемо зарахувати звороти такого типу до перехідної зони між усталеними та змінними словосполученнями. До цієї ж перехідної зони належать також одиниці із фразеологічно зв'язаним значенням типу *café noir* «кава без додавання молока» (букв. «чорна кав»), *thé fort* «міцний чай» (букв. «сильний чай»). Вони уподібнені до змінних словосполучень тим, що мають розчленоване значення, а також тим, що кожний із компонентів виконує комунікативну функцію. При цьому слово із лексично зв'язаним значенням характеризує предмет за однією ознакою (колір, розмір, якість тощо), а не за комплексом ознак. Однак, незважаючи на те, що подана інформація у таких фразеологізмах наближена до тієї, що може передаватися змінним словосполученням, вони вирізняються цілісністю свого значення. У разі заміни одного із компонентів утрачається значення, наприклад: *café instant* «розчинна кав», *thé vert* «зелений чай».

У цьому контексті доцільно пригадати думку лінгвістів щодо обмеженості свободи вживання слів навіть у змінних словосполученнях, зумовленої не лише внутрішніми закономірностями розвитку семантичної системи мови, а й предметно-логічними відношеннями. «Коло вживань

слів з номінативним або номінативно-похідним значеннями (*resp.* вільні слова) та їх зв'язків відповідає зв'язкам і відношенням самих предметів, процесів і явищ реального світу, наприклад: *пити воду, вино, квас* тощо; *кам'яний будинок, підвал, фундамент* тощо» [2, с. 171–172]. З огляду на це можемо стверджувати, що мовленнєвотворення будується на використанні, з одного боку, свободи сполучення слів, а з іншого – на фіксованості, ідіоматичності, необхідності для мовця вводити в мовлення певну кількість уже заготовлених задалегідь утворень.

У такий спосіб ми виходимо в когнітивну площину творення (змінних та усталених) словосполучень загалом, які відтворюються певним чином у мовленні. Однак, як зауважують науковці, характер цієї відтворюваності різний в обох класах одиниць. Так, фразеологізмам властивий дуалістичний характер відтворення як моделі і як сутності, тоді як змінне словосполучення відтворюється лише як модель, а як сутність (тобто як мовне утворення з конкретним лексичним наповненням) – твориться безпосередньо в мовленні [1, с. 160; 4, с. 77].

Отже, дослідження співвідношення фразеологізму й змінного словосполучення на різних мовних рівнях виявило, що за формою, як багатоконпонентна одиниця, фразеологізм може уподібнюватися до змінного словосполучення, але властиві цим двом класам одиниць ознаки лексико-семантичного та когнітивного характеру їх розмежовують.

Зарахування до фразеологічного масиву одиниць реченнєвого характеру виводить нас у площину співвідношення фразеологізму й речення. Сама можливість постановки цього питання вже вказує на мовно-мовленнєву специфіку цих одиниць, яка жодним чином не може бути отождєнена зі словом і змінним словосполученням. На перший погляд, фразеологічні реченнєві конструкції формально ідентичні звичайним реченням як «одиницям синтаксичного рівня <...>, які характеризуються комунікативною, змістовною і інтонаційною завершеністю» [11, с. 517], що зумовило появу у французькій філології назви *locution-phrase* [13, с. 10].

Відмінності між ними спостерігаємо насамперед на семантичному рівні. На відміну від вільного речення, референтом якого є конкретна ситуація, реченнєві фразеологізми абстрактніші, оскільки означають типову ситуацію: вони мають мовне та мовленнєве значення. Типова ситуація формує їхнє мовне значення і виступає як вторинний денотат фразеологізму, а відповідна

комунікативна ситуація – як референт. Так, можемо припустити, що прототипом реченнєвої одиниці *Tire-t'en Pierre* була ситуація, в якій слова «Витягує себе сам із цього, П'єр» були адресовані П'єру, який потрапив у халепу. Набувши узагальнювального характеру, ця одиниця переходить до фразеологічного класу, де вона отримує значення «Виходь із ситуації як знаєш» і вживається в тих випадках, коли людина повинна сама себе рятувати без будь-якої допомоги.

До того ж комунікативне призначення фразеологізмів реченнєвого характеру полягає, на думку лінгвістів, не стільки у виленуванні об'єктів чи явищ із різноманіття світу, скільки «у вираженні оцінки описуваного відрізка дійсності представниками окремої культури» [14, с. 48]. Основним у структурі їхнього значення є конотативний макрокомпонент, завдяки якому вони виконують образно-характеризувальну (напр.: *L'affaire est dans le sac* «Справу зроблено»; *Ce n'est pas un aigle* «Нічого цікавого (про людину)»), модально-характеризувальну (напр.: *Cela ne vaut pas le pet d'un âne mort* «Це нічого не вартує»; *Il y a anguille sous roche* «Щось тут не те (про справу)»), емоційно-характеризувальну (напр.: *En voilà une affaire!* «Оце діло!»; *Pas d'argent, pas de Suisse* «Дарма не буває») тощо функції.

Прикметно, що деякі фразеологізми французької мови залежно від функціонально-семантичної структури можуть мати як непередикативну, так і передикативну форму. Так, на образній основі фразеологічного виразу *faire du bien à qqn* «робити приємне» побудовано усталені реченнєві конструкції *ça fait du bien où (que) ça passe* (йдеться про «вбирання рідини») або *ça fait du bien quand ça s'arrête* (йдеться про «вихід із важкого стану»). Аналогічно співіснують вирази *à vous la balle* та *la balle est dans votre camp* «це стосується вас; слово за вами», але зарахувати перший вираз до фразеології, а другий – виключити із неї, було б нераціонально. До того ж деякі фразеологізми сучасної французької мови вживають винятково в передикативній формі, і через синтаксичну структуру вони не можуть бути трансформовані в номінативну (інфінітивну) форму, наприклад: *il n'y a qu'à se baisser* «це дуже легко (отримати)», *ça fait beaucoup pour un seul homme* «досить; я більше не потерплю», *il n'y en a plus que de beurre en branche* «більше нічого немає».

Від змінного речення усталене вирізняється також характерною для нього відтворюваністю: його не творять, не будують у процесі мовного спілкування, а витягують із пам'яті в готовому вигляді, унаслідок чого він отримує усталені

лексичний склад і стійкість уживання, що, власне, й уподібнює його до фразеологізму. Саме тому, ми абсолютно погоджуємося із думкою А. Назаряна, який вважає нелогічним виключати з фразеології усталені сполучення зі структурою речення, які відрізняються лише тим, що форма їхньої реалізації у мовленні збігається із формою існування в мові [7, с. 58]. Усе це приводить до висновку, що у французькій мові наявні фразеологізми реченнєвої структури, які наділені цілісним образно-експресивним значенням, подібно до непередикативних структур.

Як влучний образний вислів, що формулює певну життєву закономірність або правило й узагальнює багатовікові спостереження народу та його суспільний досвід, функціонують також паремії, як-от: *Abondance de biens ne nuit pas* «Багато зайвим не буває»; *Les absents ont toujours tort* «Потрібно бути присутнім, щоб захистити свої інтереси»; *On apprend à tout âge* «Вчитися ніколи не пізно». Поряд із цим, вони можуть мати на меті вплив на учасника мовного спілкування. Так, паремія *Aide-toi, le ciel t'aidera* «Богу молися, а сам стережися» може вживатися, по-перше, з метою застереження від поганих вчинків (хтось розраховує на випадок і не вдається до дій); по-друге, з метою підбадьорення того, хто намагається розв'язати свої проблеми сам; по-третє, як порада діяти рішучіше. Наявність широкого спектру варіювання цих функцій, власне, й вирізняє паремії від інших типів реченнєвих фразеологізмів. З іншого боку, саме цим вони відрізняються від усталених виразів зі структурою словосполучення, які позбавлені сентенційного значення. До того ж їм властиві просодія і ритмічна структура [10; 12; 14]. Але ці два класи мовних одиниць об'єднує усталеність складу й структури, відтворюваність, цілісність значення, образність, ідіоматичність, наявність дводенотативної віднесеності.

Щодо паремійних одиниць як периферійної частини фразеології, то вони, крім спільних ознак із реченням, виявляють також семантичне уподібнення до тексту, на основі чого названі деякими романистами «текстуальними лексіями» (*lexies textuelles*) (X. Blanco, D. Moreno, V. Pottier та ін.). Серед спільних ознак паремій і тексту дослідники називають наявність теми й структурного плану (моделі судження), завершеність, а також інформативність. Не маючи особливих зауважень до перших ознак, зупинимось на останній – категорії інформативності.

Подібно до тексту, паремії містять змістово-фактуальну та змістово-підтекстову інформацію,

але їхнє співвідношення специфічне. Для тексту змістово-підтекстова інформація факультативна, а для паремій – обов'язкова, оскільки саме вона становить їхній смисл. Слова у складі паремійних суджень служать не засобом передачі змістово-фактуальної інформації, яка частіше всього є надлишковою або несправжньою, а засобом створення образу первинного референта, який допомагає викликати асоціації для сприйняття і осмислення змістово-підтекстової інформації. Так, змістово-фактуальна інформація, що передається паремією *Il ne faut pas courir deux lièvres à la fois* «За двома зайцями поженешся – жодного не впіймаєш», надлишкова, позаяк усім відома: усі розуміють, що людина не може одночасно бігти за двома зайцями. Але настанова викликає асоціації, необхідні для розуміння підтексту: не можна переслідувати одночасно дві мети, оскільки ризи-

куєш не реалізувати жодної. На відміну від змістово-підтекстової інформації тексту, у паремії вона є ситуативною і чітко окресленою. У такий спосіб паремії як семіотичне явище мови мають подвійну спрямованість: з одного боку, це – знаки мовної системи, що виявляють парадигматичні ознаки й мають певну синтаксичну природу, а з іншого, це – мікротексти, занурені у відповідні дискурсивні сфери.

Отже, фразеологізми являють собою явища гетерогенного характеру, які мають спільні ознаки зі змінним словосполученням, реченням і текстом, але різняться від них способом їх вираження, а також специфічним лексико-семантичним значенням і когнітивними особливостями у процесі творення і відтворюваності в мовленні, що, власне, й дозволяє розглядати їх як одиниці міжрівневого статусу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архангельский В.Л. О задачах, объектах и разделах русской фразеологии как лингвистической дисциплины. *Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц* : мат. межвуз. симпозиума. Тула, 1972. Вып. 2. С. 155–194.
2. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва, 1977. URL: <http://www.philology.ru>.
3. Гладка В.А. Фразеологізм ↔ слово: проблема міжрівневого статусу (на матеріалі французької мови). *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*: зб. наук. пр. / від. ред. Н.М. Корбозерова. Київ, 2016. Вип. 30. С. 46–62.
4. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. Москва, 1996. 381 с.
5. Ларин Б.А. Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов). *История русского языка и общее языкознание*. Москва, 1977. С. 125–149.
6. Мордвилко А.П. Очерки по русской фразеологии (Именные и глагольные фразеологические обороты). Москва, 1964. 132 с.
7. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. Москва, 1987. 288 с.
8. Ожегов С.И. Лексикология. Лексикография. Культура речи. Москва, 1974. 352 с.
9. Пелепейченко Л.М. Перехідність значень слів та фразеосполучень : автореф. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.02 – російська мова. Київ, 1996. 48 с.
10. Райхштейн А.Д. Ohne Fleiß Kein Preis. Немецкие устойчивые фразы. Москва, 2004. 240 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
12. Anscombe J.-Cl. Les proverbes: un figement du deuxième type? *Linx*. 2005. № 53: Le sémi-figement. *Revue des linguistes de l'université Paris X Nanterre*. P. 17–33. URL: <http://Linx.revues.org/255>.
13. Dictionnaire d'expressions et locutions / Rey A., Chantreau S. Paris, 2007. 1087 p.
14. Norrick N. R. How proverbs mean: semantic studies in English proverbs. Berlin, 1985. 228 p.

МЕТАФОРИ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІСПАНСЬКІЙ МОВАХ

METAPHORS OF TIME IN UKRAINIAN AND SPANISH LANGUAGES

Гродська Е.Б.,

orcid.org/0000-0002-1122-2878

кандидат культурології,

доцент кафедри іноземних мов

Одеського національного політехнічного університету

Статтю присвячено виявленню та опису загальних і специфічних рис темпоральних метафор, які репрезентують фрагменти національних мовних картин світу. У запропонованому дослідженні проводиться зіставлення фрагментів мовних картин світу носіїв української та іспанської мов, що відображають сприйняття категорії часу. Феномен мовної картини світу давно і пильно вивчається вченими-лінгвістами. Всі теоретичні аспекти цієї галузі дослідження стали класичними, зводяться вони до того, що мовна картина світу – це вторинний, опосередкований мовою образ світу, який відображає погляд народу на реальність і водночас створює базу для певного її сприйняття. Встановлено, що ставлення до категорії часу різних мовних культур дає уявлення про історію розвитку етнічних спільнот, їх традиції, норми поведінки та ставлення до життєвих цінностей. Доведено, що метафора міцно закріпилася в системі мови і мовлення, заповнивши прогалини в механізмах словотворення та інтерпретації явищ дійсності. З одного боку, можна стверджувати, що природа метафори інтернаціональна, адже метафоричні переноси належать до сфери мислення, а це зумовлює існування в різних мовах однакових образів для передачі певної інформації. З іншого боку, метафори є національними структурами через те, що базою для їх виникнення слугують асоціації та цінності, вироблені тією чи іншою колективною національною свідомістю. Незважаючи на інтерес до метафор, у сучасній вітчизняній лінгвістиці мало досліджень, що стосуються порівняння метафорик української та іспанської мов. Проведене дослідження дозволяє припустити, що важливо використовувати фразеологічні одиниці на заняттях з іспанської мови з перших днів навчання, щоб студенти знайомилися з ними як з неподільними одиницями та їхнім власним значенням, завжди спостерігаючи за ступенем їхньої складності.

Ключові слова: темпоральна метафора, мовна картина світу, категорія часу, лінгвістична система, фразеологічні одиниці, іспанська мова.

The article is devoted to identifying and describing general and specific features of temporal metaphors that represent fragments of national linguistic pictures of the world. The proposed study compares fragments of linguistic pictures of Ukrainian and Spanish native speakers, reflecting the perception of the time category. Linguistic scientists have closely studied the phenomenon of the linguistic picture of the world. All theoretical aspects of this field of study have become classic, they boil down to the fact that the linguistic picture of the world is a secondary, language-mediated image of the world that reflects the people's view of reality and at the same time creates a basis for a certain perception of it. It is established that the attitude to the category of time of different linguistic cultures gives an idea of the history of the development of ethnic communities, their traditions, norms of behavior and attitudes towards vital values. It is proved that the metaphor is firmly entrenched in the system of language and speech, filling the gaps in the mechanisms of word formation and interpretation of the phenomena of reality. On the one hand, it can be argued that the nature of metaphor is international, because metaphorical transference belongs to the sphere of thinking, and this causes the existence of identical images in different languages to convey certain information. On the other hand, metaphors are national structures because associations and values produced by one or another collective national consciousness serve as the basis for their emergence. The research suggests that it is important to use phraseological units in Spanish lessons from the first days of study so that students are introduced to them as indivisible units and their own meaning, always observing the degree of their complexity.

Key words: temporal metaphor, linguistic picture of the world, time category, linguistic system, phraseological units, Spanish.

Постановка проблеми. Всі народи мають своє національне світосприйняття, показують, що оточує нас в мовах, використовуючи етнічну специфічність. Незважаючи на те, що сучасні мови мають однакові умови для передачі категорій (морфологічних, фонетичних і стилістичних), при цьому вони використовують різні мовні засоби.

Феномен мовної картини світу давно і пильно вивчається вченими-лінгвістами [1; 2; 3; 4; 5]. Всі теоретичні аспекти цієї галузі дослідження стали класичними, зводяться вони до того, що мовна картина світу – це вторинний, опосередко-

ваний мовою образ світу, який відображає погляд народу на реальність і в той же час створює базу для певного (відповідно до конкретних мовних умов) її сприйняття.

Через особливості різних мов у свідомості їх носіїв створюються різні мовні картини світу [6]. З одного боку, мовна картина світу є синтезом знання людей про природу і соціальну реальність, з іншого боку, вона представляє собою фундамент всіх притаманних мовній спільноті стереотипів. Мовна картина світу створюється різноманітними засобами мови – номінатив-

ними, функціональними, образними, дискурсивними тощо.

У запропонованому дослідженні проводиться зіставлення фрагментів мовних картин світу носіїв української та іспанської мов, що відображають сприйняття категорії часу.

Актуальність теми дослідження. Незважаючи на інтерес до метафор, у сучасній вітчизняній лінгвістиці мало досліджень, що стосуються порівняння метафорик української та іспанської мов. Комплексне порівняння метафор часу в українській та іспанській мовах ще не було предметом наукового інтересу, і роботу в цьому напрямку ми вбачаємо перспективною, оскільки аналіз метафоричних сполучень, що містять сему «час» дає можливість досліджувати відображені в них специфічні риси менталітету носіїв української та іспанської мов.

У нашому дослідженні використовується головним чином порівняльний метод, що виявляє схожість і відмінність у структурі, семантиці та функціонуванні темпоральних метафор в українській та іспанській мовах. У той же час залучаються фактичні дані з етимології деяких лексичних одиниць, у зв'язку з чим використовується історико-семасіологічний підхід до аналізу мовного матеріалу, що дозволяє розглядати розвиток темпоральних метафор. Також ми використовували дистрибутивний метод, аналіз словникових дефініцій, описовий метод, що дозволяє у всіх деталях і системно охарактеризувати аналізований матеріал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо кинути ретроспективний погляд на публікації, які спеціалізуються на дослідженні феномена метафори, то неважко встановити той факт, що вони проводились переважно у філологічній сфері такими вченими, як Н.Д. Арутюнова [1], Т. Гуцуляк [5], М. Джонсон [3], Е.С. Кубрякова [4], Дж. Лакофф [3], у методиці викладання іноземних мов – С.Г. Тер-Мінасовою [6]. Також вагомий внесок у дослідження цього феномена зробили відомі науковці Іспанії С. Mellado Blanco [7], L. Luque Nadal [8], I. Ibarretxe-Antuñano [9].

Мета дослідження. Головною метою даного дослідження є виявлення та опис загальних і специфічних рис темпоральних метафор, які репрезентують фрагменти національних мовних картин світу.

Наукова новизна. Наукова новизна роботи полягає в дослідженні подібностей і відмінностей темпоральних метафоричних моделей, що відбивають час у мовній картині світу носіїв української та іспанської мов; в уточненні фактів,

які свідчать про національну своєрідність української та іспанської мовних картин світу.

Виклад основного матеріалу. Мовна картина світу стає підставою всіх культурних стереотипів і через призму, якою людина бачить навколишню дійсність, представлена переважно в змістовому боці мови. Аналіз картин світу різних етносів дозволяє зрозуміти, чим різняться національні культури, як вони доповнюють одна одну на рівні світової культури. Таким чином, універсальність або унікальність будь-якого феномена в національній культурі може бути виявлена лише за допомогою його зіставлення з подібним феноменом в іншій культурі [8].

Ставлення до категорії часу різних мовних культур дає уявлення про історію розвитку етнічних спільнот, їх традиції, норми поведінки та ставлення до життєвих цінностей. Повторюваність тимчасових циклів знаходить своє відображення в мові. В іспанській мові *tiempo* походить від латинського *tempus*, термін пов'язаний з латинськими дієсловами “*tendo*” (тягнути) і “*teneo*” (триматися, тривати). Також *tempus* безпосередньо пов'язаний з *templum* (храм), спочатку останній термін означав священний простір, який етруський жрець окреслював опівдні.

Особливо яскраво культурно-національні особливості навколишньої дійсності представлені у фразеології. Є думка, що фразеологічні одиниці дуже поширені в повсякденній мові і тому вони повинні займати важливе місце у вивченні іноземної мови [7]. Головна складність полягає в тому, що студенти не завжди враховують роль контексту у розумінні того чи іншого виразу, тому що це залежить від знань, які носії отримують ще з дитинства. В таких фразеологічних одиницях передається емоційний стан людини, її позитивні та негативні риси характеру, різні соціальні та культурні явища, хоча значення категорії часу в різних мовах не завжди збігається, тому кількість фразеологічних одиниць з одним і тим самим значенням часу у різних мовах різна через розбіжності у сприйманні довкілля та різне психологічне тлумачення категорії часу.

Засобом створення мовних картин світу багато вчених вважають метафору. Так, З.Д. Попова та І.А. Стернин поряд з номінативними і функціональними засобами створення мовної картини світу відзначають також образні засоби, в тому числі національну метафорику [10]. Метафора може бути джерелом відомостей про глибинні розумові процеси, що відбуваються в свідомості носіїв мови і впливають на формування мовної картини світу. Вивчення феномена метафори –

одне з найважливіших напрямів когнітивної лінгвістики [1; 3; 4], в якій метафора розглядається як основна ментальна операція, як засіб пізнання, структуризації і пояснення світу.

Для порівняння та аналізу були взяті метафори часу, що найчастіше вживаються в іспанській та українській мовах.

Наприклад, осуд поведінки людей, які не беруть час, витрачаючи його даремно: *El tiempo es oro* (Час – це гроші); *El tiempo y la marea no esperan al rey* (Час не чекає); *Quien mucho duerme, poco medra* (Хто пізно встає, у того хліба не дістає); *A quien madruga, dios le ayuda* (Хто рано встає, тому Бог подає); *Quien va al molino y no madruga, los demas muelen y el se espulga* (Хто раніше на млин прийде, раніше змеле); *No dejes para mañana lo que puedes hacer hoy* (Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні).

Згідно з концепцією «Культурної граматики» Е. Холла [11] за способом використання часу культури прийнято розділяти на два протилежні види – монохронні, де час розподіляється так, що в один і той же відрізок часу можливий тільки один вид діяльності, тому одне йде за іншим, як ланки одного ланцюга, і поліхронні, коли в один і той же відрізок часу можливий не один вид діяльності, а відразу кілька.

У поліхронних культурах велику роль відіграють міжособистісні, людські відносини і спілкування з людиною важливіше, ніж прийнятий план діяльності. У цих культурах пунктуальності і розпорядку дня не надають великого значення, що виражено в наступних фразеологізмах: *El tiempo es el mejor remedio* (Час – найкращий лікар); *Dar tiempo a tiempo* (Час чекає); *El tiempo trae las rosas* (Все пройшло і бур'яном поросло); *Cada cosa a su tiempo* (Всьому свій час); *A más prisa, gran vagar* (Не лізь поперед батька в пекло).

В іспаномовних культурах широко використовується прислівник *mañana* (завтра) в значенні «невідомо коли або чим пізніше, тим краще, а можливо і ніколи». Від прислівника *mañana* утворено велику кількість різних частин мови: *mañanear*, *mañanar*, *mañanismo* тощо. Всі вони мають негативне значення. «*Siempre dices que mañana y nunca mañanamos*» – цей рядок з вірша Лопе де Вега вже став крилатим висловом [12]. Маньянізм (*mañanismo*) – «широко відома іспанська національна звичка відкладати все «на

завтра», «на потім», «давати обіцянку без гарантій зробити що-небудь»[7]. Навіть в англійській мові як синонім неов'язковості використовується стійке словосполучення «*mañana habbit*». Аналогом іспанського *mañana* в українській мові можна вважати прислівник «потім» у значенні «невідомо коли». Крім того, є ідіома «годувати сніданками», що позначає порожні обіцянки, а також приказки «Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні» і «завтра, завтра, не сьогодні, – так ледарі говорять».

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна дійти висновків, що метафора міцно закріпилася в системі мови і мовлення, заповнивши прогалини в механізмах словотворення та інтерпретації явищ дійсності. Метафора – певний продукт роботи думки, «інструментальний засіб пізнання і відображення дійсності, яка оточує людину» [2, с. 155].

З одного боку, можна стверджувати, що природа метафори інтернаціональна, адже метафоричні переноси належать до сфери мислення, а це зумовлює наявність у різних мовах однакових образів для передачі певної інформації. З іншого боку, метафори є національними структурами через те, що базою для їх виникнення служать асоціації та цінності, вироблені тією чи іншою колективною національною свідомістю.

Проведене дослідження дозволяє припустити, що важливо використовувати фразеологічні одиниці на заняттях з іспанської мови з перших днів навчання, щоб студенти знайомилися з ними як з неподільними одиницями та їхнім власним значенням, завжди спостерігаючи за ступенем їхньої складності. Крім того, метафоричне формування груп синонімічних лексичних одиниць слугує джерелом розвитку й збагачення системи образно-виражальних засобів української мови.

Таким чином, розглядаючи формування лексичної компетенції студентів, не слід забувати про освітню та розвиваючу цінність навчання іноземного лексичного матеріалу. Завдяки кумулятивній функції мова на рівні всіх своїх одиниць і насамперед на рівні слова не лише віддзеркалює сучасну культуру, але й накопичує та зберігає досягнення пізнавальної діяльності людства, закріплює й відображає у своїх формах та одиницях минулий та сучасний стан культури, пізнання якої опосередковано мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н.Д. Трудности перевода с испанского языка на русский. Москва : Высшая школа, 2004. 109 с.
2. Глазунова О.И. Логика метафорических преобразований. Санкт-Петербург, 2000. 190 с.

3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. Москва, 2016. 256 с.
4. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. Москва, 1981.
5. Гуцуляк Т. Художня метафора як джерело формування синонімічних засобів української мови. Київ : Філологічні науки, 2013. №1. С. 51–57.
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Слово, 2000. 624 с.
7. Mellado Blanco C. Parámetros específicos de equivalencia en las unidades fraseológicas. Revista de Filología de la Universidad de La Laguna, 2015. № 33, pp.153–174.
8. Luque Nadal L. Principios de culturología y fraseología españolas. Creatividad y variación en las unidades fraseológicas. Frankfurt am Main, Berlin, Berna, Bruselas, New York, Oxford, Vienna : Peter Lang, 2012.
9. Ibarretxe-Antuñano I., Valenzuela J. Lingüística Cognitiva. Barcelona: Anthropos, 2012.
10. Popova Z., Sternin I. Language and National Picture of the World. Moscow – Berlin : Direct – Media, 2015.
11. Hall E. T. Beyond Culture. New York: Anchor Books, 1976. 320 p.
12. Sonetos de Lope de Vega. URL: https://es.wikisource.org/wiki/Tanto_ma%C3%B1ana,_y_nunca_ser_ma%C3%B1ana (access date: 25.10.2019).

УДК 811.134.2'367.335'371-115:82-1/-9"19"

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.29>

ЛІНГВОПРАГМАТИКА ТА ПОЛІФОНІЯ ФОРМ СУБ'ЄКТИВНОГО СПОСОБУ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ В ПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ СПОСОБУ ДІЇ ТА ПОРІВНЯННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ)

THE LINGUOPRAGMATICS AND POLYPHONY OF THE SPANISH SUBJUNCTIVE MOOD FORMS IN SUBORDINATE MANNER AND COMPARATIVE CLAUSES (ON THE MATERIAL OF THE BELLES-LETTRES OF THE XXTH CENTURY)

Кабов А.В.,

orcid.org/0000-0002-7218-3577

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри французької філології

факультету іноземних мов

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті представлено лінгвопрагматику та поліфонію суб'єктивного способу іспанської мови в підрядних реченнях способу дії та порівняння. Розглянуто попередні наукові розвідки щодо дослідження підрядних обставинних речень іспанської мови та ролі, яку відіграє в них суб'єктивний спосіб. Виявлено, що аналіз застосування суб'єктивного способу в підрядних реченнях способу дії та порівняння не знайшов свого відображення в найновіших працях мовознавців. На основі теорії М.Л. Донер проаналізовано поліфонічний потенціал суб'єктивного способу в сучасному іспаномовному художньому дискурсі. Встановлено, що найчастотнішими селекторами прихильної або неприхильної точок зору є дієслова головних речень, заперечні частки, сполучники, іменники, прислівники. Виявлено, що суб'єктивний спосіб в іспанській мові є категорією психолінгвістичною. Використовуючи суб'єктивний спосіб, мовець не є категоричним у своєму висловленні, передає своє ставлення до події. Навіть за наявності певного семантичного спрямування існує змога переконати мовця у його вірогідній неправоті. Зроблено припущення, що це може пояснюватися високим ступенем емоційності, психологізму, семантичною нюансацією іспанського мовлення та характеру.

Зауважено, що дійсний та суб'єктивний способи іспанської мови є семантично взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, оскільки за відсутності суб'єктивного способу речення втрачає альтернативу вибору змістового спрямування. Дійсний спосіб вказує лише на єдиний, незмінний перебіг подій. Суб'єктивний спосіб скеровує адресата повідомлення на пошук відповідного слова-селектора, яке дасть йому вичерпну інформацію про мету та значення висловлення. Адресат на підсвідомому рівні звертає увагу на дієслово головного речення і на граматичні елементи, що оточують його.

Ключові слова: суб'єктивний спосіб, іспанська мова, лінгвопрагматика, поліфонія, селектор точки зору, художній дискурс.

The article highlights the linguopragmatics and polyphony of the spanish subjunctive mood in subordinate manner and comparative clauses. There is an analysis of the previous scientific researches concerning the role of subjunctive mood in spanish subordinate adverb clauses. The lack of the analysis of the use of the subjunctive mood in subordinate manner and comparative clauses was found out in the recent linguistic researches. The polyphonic potential of spanish subjunctive mood in the contemporary belles-lettres discourse has been analysed by means of the theory of M.L. Donaire. It was pointed out the following most frequent selectors of the favourable and unfavourable points of view: main clause verbs, negative particles, conjunctions, nouns and adverbs. It was found out that the spanish subjunctive mood belongs to

the psycholinguistics categories. By means of the subjunctive mood the speaker doesn't express the categorical statement but expresses his attitude towards the event. Even if there is a strict sense in the utterance there is a possibility to convince the speaker of his probable wrongfulness. It was supposed that it can be explained by the high emotional, psychological degree of the spanish language and character and by its semantic nuances.

It was pointed out that the spanish indicative and subjunctive moods are semantically interconnected and complementary elements because in case of the absence of the subjunctive mood form the sentence loses its alternative semantics. The indicative mood shows the unique and unchangeable progress of events. The subjunctive mood pushes the addressee of the message to look for a relevant word selector which will give him the exhaustive information about the aim and the sense of the utterance. The addressee notes unconsciously the main clause verb and its surrounding grammatical elements.

Key words: subjunctive mood, spanish language, linguopragmatics, polyphony, selector of the point of view, belles-lettres discourse.

Постановка проблеми. Дослідження лінгвопрагматики та поліфонічних особливостей дієслівних способів романських мов є актуальним питанням серед мовознавців. Чільне місце займає вивчення особливостей функціонування іспанського суб'єктивного способу в різних типах підрядних обставинних речень.

Згідно з постулатами традиційної граматики, суб'єктивний спосіб, на відміну від дійсного, виражає дію, яка жодним чином не пов'язана з дійсністю і є лише об'єктом, на який спрямовані думки, почуття або воля суб'єкта головного речення. Суб'єктивний спосіб позначає також синтаксичну підпорядкованість дієслова підрядного речення і сприяє появі мовної поліфонії, яка звільняє від прив'язаності до певного стереотипного висловлення.

Наш аналіз базуватиметься на постулатах Марії Луїзи Донер [1], зокрема на її поліфонічній теорії, в якій йдеться про прихильну і неприхильну точки зору щодо змісту підрядного речення. Формант *que* вказує на присутність кількох точок зору в реченні. Важливу роль у процесі набуття висловлення значення відіграє дійсний спосіб. Згідно з поліфонічною теорією Марії Донер, він обирає одну точку зору з полеміки двох, яку представляє форма суб'єктивного способу.

Суб'єктивний спосіб іспанської мови широко використовується у підрядних обставинних реченнях. Варто відразу ж зазначити, що функціонування суб'єктивного способу є синтагматично пов'язаним із низкою сполучників – маркерів умови – *para que, aunque, sin que, hasta que* та ін. У традиційних граматиках йдеться про те, що зв'язок дії підрядного речення з дійсністю проявляється у змісті головного речення в поєднанні з семантикою сполучника.

Суб'єктивний спосіб іспанської мови продуктивно застосовується в сучасному художньому мовленні Іспанії (стилістичних фігурах, літературних тропях, прислів'ях, приказках, сталих виразах тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численними є нещодавні публікації на тему

семантичного аналізу підрядних речень іспанської мови. Проаналізуємо їх.

У своїй публікації «La expresión de temporalidad en las subordinadas de subjuntivo en español y árabe: estudio contrastivo y traductológico» [2] Абдерраїм Аараб Аараб аналізує часове вираження форм суб'єктивного способу арабської мови та наводить їх переклад іспанською. Дослідження базуються на параметрах узгодження часів дієслів головного та підрядного речення.

В іншій своїй праці «Valor semántico-pragmático del modo subjuntivo en las proposiciones sustantivas: estudio contrastivo entre el español y el árabe moderno» [3] Абдерраїм Аараб Аараб досліджує застосування суб'єктивного способу в підрядних підметових реченнях іспанської та сучасної арабської мови. Вчений аналізує суб'єктивний спосіб у підрядних підметових реченнях із семантико-прагматичної точки зору, базуючись на теорії ілокутивних актів Дж. Серля та Гаверкейта, здійснюючи контрастивний аналіз між арабською та іспанською мовами.

К.С. Лансіс та Р. Блейк у розвідці «La alternancia de modo en las subordinadas sustantivas: el caso de *esperar* en la historia del español» [4] вивчають еволюцію синтаксису дієслівного способу підрядних підметових речень, який вживається з дієсловом *esperar*. Вчені дійшли висновку, що застосування дійсного способу у вищенаведених конструкціях досягає свого апогею в середньовічній іспанській мові та протягом більшої частини класичного періоду. Саме починаючи з класичного періоду зазначається зростання вживання суб'єктивного способу з переважанням форм на *-ra* в ХХ столітті.

В іншій праці «Pragmática del modo subjuntivo español en los titulares del periodismo deportivo» [5] Л.Р. Мартінес досліджує різні значення суб'єктивного способу іспанської мови в заголовках спортивної преси, частотність його появи в різних виданнях, надання переваги одному чи іншому аломорфу минулого недоконаного суб'єктивного способу на *-ra, -se*.

Р.Т. Какоуйос, Д. Лакасе, М. Джонс, Й. де ла Роса Якомело у своїй розвідці «El subjuntivo: hacia

la rutinización» [6] аналізують продуктивність суб'єктивного способу в підрядних підметових реченнях із діахронічної точки зору, спираючись на три тексти XIII – XVI століть та на усний корпус. Вчені доходять висновку, що продуктивність суб'єктивного способу в підрядних підметових реченнях пояснюється впливом дієслова головного речення і структурними елементами контексту вже в ранніх текстах іспанської мови.

В. Новіков у дослідженні «Sobre la bifuncionalidad del modo subjuntivo: función sintáctica o/y función semántica?» [7] вивчає функції суб'єктивного способу іспанської мови, базуючись на описовому та типологічно-порівняльному методах, залучаючи до дослідження гіпотетичний спосіб польської мови. Автор приходить до висновку, що суб'єктивний спосіб іспанської мови є «способом підрядності або залежності» та в підрядних волюнтативних реченнях в обох мовах завжди застосовується суб'єктивний спосіб (іспанська мова) або гіпотетичний спосіб (польська мова).

В іншій праці «Aproximación al modo subjuntivo del español desde una perspectiva multivariable» [8] А. Куева Лобейє аналізує прагматичні, семантичні та синтаксичні характеристики конструкцій із суб'єктивним способом іспанської мови.

Д. Ескудеро Аріса в розвідці «Contextos de subordinación sustantiva: el modo en los verbos de pensamiento, voluntad o deseo y sentimiento. Análisis contrastivo español-italiano» [9] концентрує свою увагу на застосуванні суб'єктивного способу у визначених контекстах підметової підрядності іспанської мови та шукає відповідності в італійській мові. Також автор вивчає помилки італомовних мовців у використанні дієслівних способів у вищезазначених типах підрядних речень та має на меті створити дидактичні інструменти для уникнення цих помилок та полегшення італійським студентам вивчення іспанської мови як іноземної.

Х.А. Васкес Гонсалес у статті «Aproximación al subjuntivo en las subordinadas adjetivas explicativas» [10] досліджує застосування суб'єктивного способу в підрядних прикметникових пояснювальних відносних реченнях, базуючись на прикладах із художнього дискурсу латиноамериканських письменників. Вчений доходить висновку, що його використання в зазначених типах речень є рідкістю, проте його вживання не є архаїчним чи граматично неправильним. Автор зазначає, що частотність суб'єктивного способу є вищою в підрядних підметових реченнях.

М.Т. Селада та Н.М. Гонсалес у дослідженні «Concesivas con «aunque» de indicativo y de

subjuntivo – un lugar de interpretación» [11] аналізують вживання дійсного та суб'єктивного способів у підрядних допустових реченнях, які вводяться сполучником «aunque» та дають методичні поради викладачам іспанської мови як іноземної щодо правил навчання учнів сучасного та доречного вживання вищезазначених способів, залучаючи мовців до інтерпретації висловлювань та самозанурення в розуміння смислів, які в них вкладаються співрозмовниками.

Таким чином, можна зробити висновок, що аналіз застосування суб'єктивного способу в підрядних реченнях способу дії та порівняння не знайшов гідного відображення в найновіших працях мовознавців.

Метою статті є дослідження лінгвопрагматики та поліфонічний аналіз суб'єктивного способу іспанської мови в підрядних реченнях способу дії та порівняння на матеріалі з художніх творів таких іспаномовних авторів: Фернандо Аррабала, Ігнасіо Альдекоа, Сальвадора де Мадар'яга, Хуана Руйфо.

Постановка завдання. Завданням запропонованої статті є поліфонічний аналіз прикладів з окремих вищенаведених типів підрядних обставинних речень іспаномовного художнього дискурсу, які містять суб'єктивний спосіб, для вираження різноманітних аргументативних задумів мовця.

Виклад основного матеріалу. З метою поліфонічного аналізу нами було обрано два типи підрядних обставинних речень, які є одними із найчастотніших у художньому дискурсі: підрядні способу дії та порівняння.

Підрядні способу дії.

В іспанській мові підрядні способу дії вказують на шлях виконання дії головного речення. Використання форм суб'єктивного способу переслідуює, передусім, прагматичну мету – показати час виконання дії головного речення і дати зрозуміти адресату повідомлення причину і спосіб досягнення результату. В підрядних способу дії використовуються такі сполучники: «conforme», «según», «sin que», «como», «en lugar de que», «en vez de que» «lejos de que»: «Aquí está la rotura de hoy ; pero todo esto estaba ya roto hace tiempo *sin que lo hubieseis observado*» [12, с. 12], «< . . > y que tenía un jardín donde uno podría beber tranquilo echando una partida de patolli *sin que vinieran a molestarle agüeros ni mayordomos*» [12, с. 20], «< . . > que liaba un cigarrillo parsimonioso *sin que se le cayera una brizna de tabaco*» [13, с. 73], «Esas niñas piadosas – dijo Sánchez intentando un dengue, *sin que cesara su llanto*» [13, с. 94].

Якщо проаналізувати вищенаведені речення з поліфонічної точки зору, то можна зробити висновок, що підрядне речення, хоч і бере участь у полеміці двох точок зору, проте виступає лише як доповнення до основної дії головного речення. Вибір певної точки зору залежить також від наявності або відсутності заперечення, що здатне направити семантику в протилежне русло.

Таким чином, підрядні способу дії іспанської мови володіють такими селекторами точок зору – дієслова головних речень, вжиті в дійсному способі, наявність або відсутність заперечних часток та в деяких випадках семантика сполучника підрядного речення.

Підрядні порівняння.

Підрядні порівняння іспанської мови зазвичай вживаються в дійсному способі. Проте, якщо об'єктом порівняння є речення, то використовуються відповідні їм часові форми. Застосовуються такі сполучники: «*como si, igual que si, lo mismo que si*», «*cual si*». Необхідно зазначити, що сполучник «*como si*» завжди супроводжується минулим недоконаним або давноминулим суб'єктивним способом. Минулий недоконаний суб'єктивний спосіб використовується тоді, коли необхідно виразити теперішню або майбутню дію підрядного порівняння стосовно головного речення, тоді як давноминулий – коли виражається передумання дії головного речення. Дієслово головного речення може вживатися як в одному з теперішніх, так і в одному з минулого часів: «*Paréciese mercaderes de esos que tiemblan de miedo cuando al ir de camino oyen las carcajadas del oactli salir del fondo del bosque, como si no estuviéramos todos hartos de saber que el oactli es un pájaro, que se ríe*» [12, с. 12], «*Y su voz era secreta, casi apagada, como si hablara consigo misma*» [14, с. 2], «*Tus labios estaban mojados como si los hubiera besado el rocío*» [14, с. 9], «*Tomaban el agua a cucharadas como si fuera medicina*» [13, с. 69], «*< . . . > le debían de picar como si siempre tuviera sueño < . . . >*» [13, с. 88], «*No sé por qué te niegas, como si no fuera por tu bien*» [13, с. 91], «*Entra en escena el matrimonio Tepán co cestas, como si vinieran a pasar un día en el campo*» [15, с. 130], «*Su madre lo mira como si se tratara de un niño de pecho*» [15, с. 135], «*Como si fuerais militares sin graduación*» [15, с. 192].

У підрядних порівняння обирається одна точка зору. Вона залежить від слова-селектора, яким є дієслово головного речення. Саме воно визначає єдине семантичне спрямування всього

висловлення. Підрядне речення порівняння відіграє лише роль стилістично-емоційного елемента, який надає дії головного речення образності. Використання правил узгодження часів є слідуванням граматичним нормам. Проте, якщо в підрядному реченні вживається давноминулий суб'єктивний спосіб, це означає, що дії головного речення передувала певна імпліцитна дія, яку мовець намагається відгадати за допомогою порівняння (стилістичного тропу). Не дивно, що підрядні порівняння дуже часто вживаються в художньому дискурсі.

Згідно з положеннями поліфонічної теорії, селекторами точок зору в підрядних порівняння іспанської мови є дієслова головних речень.

Висновки. В іспанській мові суб'єктивний спосіб є категорією психолінгвістичною. Використовуючи його, мовець не є категоричним у своєму висловленні. Навіть за наявності певного семантичного спрямування існує змога переконати мовця у його вірогідній неправоті. Таким чином, за допомогою суб'єктивного способу іспанець передає своє ставлення до події, на підсвідомому рівні він дає змогу переконати себе в тому, що існує інший погляд на подію. Це може пояснюватися високим ступенем емоційності, психологізму, семантичною нюансацією іспанського мовлення та характеру.

Дійсний та суб'єктивний способи іспанської мови є семантично взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, оскільки за відсутності суб'єктивного способу речення втрачає альтернативу вибору змістового спрямування. Дійсний спосіб вказує лише на єдиний, незмінний перебіг подій. Суб'єктивний спосіб скеровує адресата повідомлення на пошук відповідного слова-селектора, яке дасть йому вичерпну інформацію про мету та значення висловлення. Адресат на підсвідомому рівні звертає увагу на дієслово головного речення і на граматичні елементи, що оточують його.

Найчастотнішими селекторами суб'єктивного способу у підрядних реченнях способу дії та порівняння є дієслова головного речення (вжиті в дійсному способі), заперечні частки, сполучники.

Таким чином, присутність суб'єктивного способу в художніх текстах – це ще один його прояв і доказ універсальності використання в сучасній іспанській комунікації.

Перспективою подальших досліджень є вивчення частотності використання найуживаніших форм теперішнього суб'єктивного способу іспанської мови на матеріалі сучасної іспанської та латиноамериканської літератур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Donaire, M.L. Subjuntivo y polifonía (español, francés). Madrid, 2001. 112 p.
2. Abderrahim, A. La expresión de temporalidad en las subordinadas de subjuntivo en español y árabe: estudio contrastivo y traductológico. *Verbeia: Journal of English and Spanish studies = revista de estudios filológicos*. 2016. № 1. P. 8–38.
3. Abderrahim, A. Valor semántico-pragmático del modo subjuntivo en las proposiciones sustantivas: estudio contrastivo entre el español y el árabe moderno. *Revista Internacional de Lenguas Extranjeras = International Journal of Foreign Languages*. 2018. № 8. P. 11–46.
4. Robert, J. Blake, Sánchez Lancis C. La alternancia de modo en las subordinadas sustantivas: el caso de “esperar” en la historia del español. *Actas del X Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. 2018. Vol. 1. P. 513–530.
5. Raya Martínez L. Pragmática del modo subjuntivo español en los titulares del periodismo deportivo. *Tonos digital: Revista de estudios filológicos*. 2019. № 37.
6. Rena Torres Cacoullós, Dora Lacasse, Michael Johns, Johan de la Rosa Yacomelo El subjuntivo: hacia la rutinización. *Moenia: Revista lucense de lingüística & literatura*. 2017. № 23. P. 73–94.
7. Nowikow, W. Sobre la bifuncionalidad del modo subjuntivo: ¿función sintáctica o/y función semántica? *Moenia: Revista lucense de lingüística & literatura*. 2017. № 23. P. 61–72.
8. Cueva Lobelle A. Aproximación al modo subjuntivo del español desde una perspectiva multivariable. *Folios: revista de la Facultad de Humanidades*. 2018. № 48. P. 73–84.
9. Escudero Ariza D. Contextos de subordinación sustantiva. El modo en los verbos de pensamiento, voluntad o deseo y sentimiento: análisis contrastivo español-italiano. *Tonos digital: Revista de estudios filológicos*. 2017. № 33.
10. Vásquez González J.A. Aproximación al subjuntivo en las subordinadas adjetivas explicativas. *Revista de lingüística y lenguas aplicadas*. 2015. № 10. P. 101–116.
11. Celada, M.T., Neide González M. Concesivas con “aunque” de indicativo y de subjuntivo – un lugar de interpretación. *Signos ELE: Revista de Español como Lengua Extranjera*. 2015. № Extra 9. P. 19.
12. Madariaga, S. de Corazón de piedra verde. Barcelona, 1995. 424 p.
13. Aldecoa, I. Cuentos. Madrid, 1994. 256 p.
14. Rulfo, J. Pedro Páramo. University of Minnesota, 1973. 128 p.
15. Arrabal, F. Pic-Nic. El triciclo. El laberinto. Madrid, 1995. 272 p.

УДК 371.31:004

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.30>

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ІННОВАЦІЙ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

ADVANTAGES OF USE OF INFORMATION INNOVATION IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Конєва М.З.,*orcid.org /0000-0003-1395-9838**викладач кафедри методики та практики викладання іноземної мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

У межах статті проаналізовано основні форми та напрями використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання іноземної мови студентів, охарактеризовано переваги використання інформаційних інновацій, сформульовано окремі пропозиції щодо розширення напрямів використання ІКТ в навчальному процесі вищого навчального закладу. Окремо розглядається термін «технології навчання» в сучасному розумінні, а також інформаційні та комунікаційні технології як особливі пристрої та механізми для навчання. Зазначено, що методичним змістом сучасного заняття з іноземної мови є набуття студентами комунікативної компетенції – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації. Основне завдання методики викладання іноземної мови – сприяти опануванню студентами знань і вмінь спілкування в усній і писемній формах відповідно до завдань і соціальних норм мовленнєвої поведінки в типових сферах і ситуаціях. Особлива увага для вирішення поставленого завдання належить комп'ютеру як найважливішому сучасному пристрою ІКТ. Крім того, інформаційні інновації є засобом інтерактивного спілкування між різними мовними групами, а Інтернет відіграє центральну роль у цьому процесі й дає змогу в умовах усе більш глобалізованого світу швидко й ефективно спілкуватися та співпрацювати, створювати інформацію, обмінюватися й керувати нею в професійному житті. Найбільш поширеним засобом ІКТ є використання мультимедійних технологій під час навчання іноземної мови студентів. Мультимедійні технології становлять

особливі інтелектуальні засоби діяльності й мають низку переваг порівняно з іншими інформаційними інноваціями, зокрема є основою дистанційного навчання, забезпечують доступ до передових методів виховання й навчання широкої педагогічної громадськості завдяки всесвітній мережі Інтернет і розгалуженій комунікаційній мережі, створюють штучну мовленнєву середовище, підтримують і вдосконалюють лінгвістичні здібності студентів, являють собою педагогічний засіб покращення змісту й методів навчання та виховання студентської молоді в умовах вищого навчального закладу.

Ключові слова: іноземна мова, інтернет, інформаційні інновації, інформаційно-комунікаційні технології, методика викладання, мультимедійні технології, студентська молодь.

Within this article the main forms and directions of the use of information and communication technologies in the process of students' foreign language learning are analyzed, the advantages of the use of information innovations are characterized, some proposals for expanding the directions of using ICT in the educational process of higher education are formulated. The term "learning technologies" in the modern sense, as well as information and communication technologies as separate devices and mechanisms for learning are considered separately. It is stated that the methodical content of the modern foreign language lesson is the acquisition by students of communicative competence - the ability to use the language depending on the specific situation. The main task of the foreign language teaching method is to facilitate students' acquisition of oral and written communication skills according to the tasks and social norms of speech behavior in typical spheres and situations. Particular attention is paid to the computer as the most important modern ICT device to accomplish this task. In addition, information innovation is a means of interactive communication between different linguistic groups, and the Internet has played a central role in this process, enabling, in an increasingly globalized world, to quickly and effectively communicate and collaborate, create information, share and manage it in professional life. The most common means of ICT is the use of multimedia technologies in teaching students a foreign language. Multimedia technologies represent special intellectual means of activity and have a number of advantages in comparison with other information innovations, in particular, they are the basis of distance learning, provide access to advanced methods of education and training of the general pedagogical public through the World Wide Web and branched communication network. support and improve students' linguistic abilities; they are a pedagogical tool for improving the content and teaching methods and education of students in terms of higher education.

Key words: foreign language, Internet, information innovations, information and communication technologies, teaching methods, multimedia technologies, student youth.

Постановка проблеми. Українськими дослідниками і практиками унесено значний вклад у вивчення й розроблення теоретичних і практичних підходів оновлення сучасної системи вищої освіти, процесу професійної підготовки майбутніх педагогів у вищих закладах освіти. Особливої актуальності в сучасних умовах набуває проблема впровадження інформаційних технологій, спрямованих на мотивацію студентів до професійного навчання, актуалізацію формування готовності до професійної діяльності, професійно-зумовлених особистісних якостей, до іншомовного професійного спілкування.

Упровадження інформаційних інновацій є вагомим способом вирішення проблемних ситуацій, які виникають як перед системою вищої освіти щодо підготовки компетентних і конкурентоздатних фахівців, так і перед споживачами освітніх послуг. Раціональне поєднання традиційних освітніх засобів із сучасними інформаційними й комп'ютерними технологіями є одним із можливих шляхів вирішення завдання модернізації освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дав змогу дослідити процес інформатизації суспільства й освіти, що відображено у вітчизняній і зарубіжній педагогічній літературі. Зокрема, використання засобів ІКТ у навчально-виховному процесі розглядають В. Беспалько, В. Биков, Р. Гуревич, О. Кареліна, В. Краснополський,

Є. Полат, О. Романишина, Д. Соєр, Р. Шенк та інші. Використання ІКТ у процесі викладання й вивчення іноземних мов досліджують В. Краснополський, Л. Морська, Є. Полат, І. Роберт, П. Сердюков, Д. Таушан та інші. Ця проблема також є насувною й для педагогів-практиків, оскільки вона широко обговорюється на педагогічних нарадах, у віртуальних учительських спільнотах, на сторінках методичної преси.

Питання використання ІКТ для навчання мови вже розглядалося різними вченими. Так, С. Алборова, обґрунтовуючи необхідність використання ІКТ в освітньому процесі, зазначала, що дидактичні можливості певних технічних засобів співвідносні з певними бажаними характеристиками. І. Смольянікова зазначає, що «сучасний фахівець у будь-якій галузі повинен володіти навичками використання інформаційних і комунікаційних технологій у професійному контексті».

Але варто зауважити, що питання проведення занять з іноземної мови з використанням ІКТ залишається недостатньо розробленим у науковій літературі. З огляду на викладене вище, постає необхідність ретельно дослідити основні переваги інформаційних інновацій у навчанні, в тому числі іноземної мови.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті сутності переваг упровадження інформаційних інновацій під час навчання іноземної мови майбутніх педагогів у вищих закла-

дах освіти. Основні завдання, які вирішуються в статті:

- визначення ролі інформаційних інновацій під час навчання іноземної мови студентів;
- виділення основних напрямів застосування інформаційних інновацій у методиці викладання іноземної мови у ВНЗ;
- характеристика основних переваг ІКТ під час навчання іноземної мови студентів.

Виклад основного матеріалу. У сучасній методиці викладання іноземних мов значна роль відводиться застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій. Слово «технологія» має грецьке коріння, в перекладі означає науку, сукупність методів і прийомів обробки або переробки сировини, матеріалів, напівфабрикатів, виробів і перетворення їх у предмети споживання. Сучасне розуміння цього слова включає й застосування наукових та інженерних знань для вирішення практичних завдань. У такому випадку інформаційними й телекомунікаційними технологіями можна вважати такі технології, які спрямовані на обробку та перетворення інформації. Інформаційні й комунікаційні технології – це узагальнене поняття, що описує різні пристрої, механізми, способи, алгоритми обробки інформації. Найважливішим сучасним пристроями ІКТ є комп'ютер, забезпечений відповідним програмним забезпеченням, і засоби телекомунікацій разом із розміщеною на них інформацією.

Основне завдання іноземної мови предметної навчальної галузі – сприяти опануванню студентами знань і вмінь спілкування в усній і писемній формах відповідно до завдань і соціальних норм мовленнєвої поведінки в типових сферах і ситуаціях. Основною проблемою є пошук і розроблення ефективної системи організації навчального процесу, що базується на індивідуалізації механізмів особистісного розвитку. Для забезпечення належного рівня знань, умінь і навичок з основ інформаційних технологій необхідно внести зміни в методику та організацію навчального процесу, форми проведення занять і зміст навчання. Застосування інформаційно-технологічних інновацій (мультимедійний формат, гіпертекст, віртуальна реальність, Інтернет-технології) в педагогічній теорії та практиці дають змогу реалізувати індивідуально орієнтований підхід до навчання іноземних мов у вищому навчальному закладі.

Проаналізувавши методи та підходи вітчизняних і зарубіжних авторів до інтенсивного навчання іноземної мови, а саме М. Фібула, Л. Каспера, Ю. Бабанського, Н. Скляренко, можна виділити такі характерні особливості вивчення

іноземної мови: оволодіння іноземною мовою за короткий час за рахунок мобілізації ресурсів особистості та її прихованих резервів; іноземна мова не вивчається, у неї вживаються через спілкування; заняття починаються зі спілкування, а не із засвоєння граматичних правил; навчання іншомовного спілкування проходить у формі рольової гри; ефективнішим є мультимедійний підхід, оснований на використанні декількох взаємодоповнюючих інформаційних технологій.

Основними напрямками використання інформаційних інновацій у методиці викладання іноземної мови можна виділити такі [8, р. 90]:

- використання з метою навчання шляхом моделювання, наочного представлення мовних, мовленнєвих і соціокультурних процесів і явищ;
- організація тренування у використанні навчального матеріалу (формування мовленнєвих умінь і мовних навичок);
- контроль та оцінювання рівня сформованості вмінь і навичок, зберігання, збирання та обробка статистичної інформації;
- забезпечення діалогу, комунікації за допомогою комп'ютерних мереж.

Методичним змістом сучасного заняття з іноземної мови має бути комунікативність, адже в процесі такого навчання студенти набувають комунікативної компетенції – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації. Вони навчаються комунікації в процесі самої комунікації. Відповідно, усі вправи та завдання повинні бути комунікативно виправданими дефіцитом інформації, вибором і реакцією. Найважливішою характеристикою комунікативного підходу є використання автентичних матеріалів, тобто таких, які реально використовуються носіями мови. Мовленнєва взаємодія студентів проходить за співучастю викладача в найрізноманітніших формах: парах, тріадах невеликих групах, з усією групою. Із самого початку студенти опановують усі чотири види діяльності в понадфразовому й текстовому рівнях за обмеженого використання рідної мови.

Уважаємо, що під час навчання іноземної мови за такими програмами відпрацьовуються усі аспекти мови: фонетичний, граматичний, лексичний і комунікативний, що дає змогу більш якісно та швидко засвоювати мовний матеріал, набувати мовленнєвих навичок і вмінь. Саме тому мультимедійні засоби відіграють велику роль у цьому процесі, тому що дають можливість постійно оновлювати навчальні матеріали й удосконалювати системи роботи над ними. Завданням викладача при цьому є здійснення загального контролю

за роботою студентів, розуміння того, що студент є активним чинником у навчальному процесі. Розвиток творчих здібностей студентів сприяє успішній їхній діяльності щодо засвоєння нових знань.

Велика група переваг використання інформаційних інновацій полягає в методичних перевагах ІКТ. Наприклад, учителі використовують здатність комп'ютера миттєво реагувати на введену інформацію для створення найпростіших навчальних програм у вигляді вправ. Технічні переваги навчання іноземної мови за допомогою ІКТ полягають у тому, що звукові карти дають змогу користувачеві записати свою промову, а потім прослухати й порівняти її з вимовою носіїв мови. Графічні можливості комп'ютера можуть представити будь-який вид діяльності у вигляді картинок або анімації. Це особливо важливо під час ознайомлення з новою лексикою, оскільки зображення на моніторі дають можливість асоціювати фразу англійською мовою безпосередньо з дією, а не з фразою рідною мовою. Більше того, ІКТ є чудовим засобом інтерактивного спілкування між різними мовними групами, що особливо яскраво проявляється під час застосування комп'ютерної мережі. Це може бути як локальна мережа, що з'єднує кілька машин в одному навчальному закладі, так й Інтернет – глобальна мережа, яка об'єднує мільйони користувачів по всьому світу [9, р. 184].

Застосування комп'ютерних технологій в освіті має давню історію. Але «ерою відродження» для комп'ютерного навчання стала поява персональних комп'ютерів у 1980-х роках. Індивідуальний характер роботи, графічні можливості й звук, зворотний зв'язок створили насправді чудові можливості для навчання.

Глобальне розширення інформаційного потенціалу призвело до реорганізації освіти в таких напрямках: забезпечення нового рівня якості підготовки спеціалістів, формування гнучкої системи підготовки робітничих кадрів з швидкою адаптацією до змінних умов професійної діяльності. І одним із завдань системи освіти сьогодні є навчити людину жити в умовах інформаційного середовища, створити передумови для безперервної самоосвіти.

Інтернет особливо сильно вплинув на вивчення іноземної мови, а інформаційні технології стали дуже вправним інструментом для вивчення мови [7, р. 92]. Як підкреслює Арно-Мак'я, вивчення мови в режимі он-лайн виходить за рамки вивчення самої мови, зосереджуючи

увагу на культурному та соціальному дискурсах, дає студентам змогу співпрацювати та підтримувати автентичне спілкування у сфері свого професійного дискурсу, щоб отримати доступ до найновішої інформації, яка стосується їхньої професії, а також публікувати свої ідеї [7, р. 91].

За словами Н. Керна, Інтернет відіграє центральну роль і дає змогу в умовах усе більш глобалізованого світу швидко та ефективно спілкуватися та співпрацювати, створювати інформацію, обмінюватися й керувати нею в професійному житті. Професійний світ сьогодні не буде можливим без інформаційних технологій. Автор підкреслює, що цей факт ставить виклик для викладачів, яким необхідно підготувати своїх студентів до глобального он-лайн спілкування в усій своїй складності [8, р. 92].

У методиці викладання іноземних мов багато говориться про використання Інтернету та його багаті ресурси: веб-сайти, електронну пошту, голосову пошту, електронні енциклопедії, телекомунікаційні проекти, блоги, відеоконференції, підкасти, чат-сесії, форуми й мобільні технології та багато іншого як джерело автентичного матеріалу й місце для спілкування іноземною мовою. Студенти можуть використовувати всі ці засоби у своїй майбутній професії.

Багато авторів зазначають, що значна перевага інформаційних технологій у вивченні іноземної мови полягає в пошуку носіїв мови для спільного навчання або спілкування один із одним [9, р. 93]. Безперечно, спілкування з носіями мови є підґрунтям для комунікативної діяльності, тобто практичного засвоєння володіння мовою, актуалізації діяльності кожного студента в процесі навчання, створення ситуації для їхньої творчої активності.

Серед різних видів інновацій, як показали результати соціологічного дослідження, проведеного в школах і ВНЗ СНД, викладачам найбільш знайоме навчання за допомогою використання мультимедійних засобів (66,7%) [6, с. 56–57].

Технологія мультимедіа (англ. Multi-багато й media-середовище) розглядається як інформаційна технологія навчання, що інтегрує аудіовізуальну інформацію декількох середовищ (текст, відео, аудіо, графіка, анімація тощо), що реалізує інтерактивний діалог користувача з системою та різноманітні форми самостійної діяльності [5, с. 51–52].

Використання мультимедійних технологій у процесі навчання дає змогу:

- удосконалювати процес органічного поєднання традиційних форм і методів освіти з інноваційними;

- реалізовувати навчальну, інформаційну, ігрову, моделюючу та аналітичну функції;

- виконувати такі загальнодидактичні принципи, як наочність, доступність, системність, перехід від навчання до самоосвіти, позитивний емоційний фон навчання, зв'язок теорії з практикою [3, с. 14].

Крім того, мультимедійні технології підтримуються мультимедійними програмами, енциклопедіями, словниками та спеціальними інформаційними освітніми середовищами, створеними для пізнання цілісного навколишнього світу в контексті його комп'ютерного проектування, моделювання й конструювання.

Мультимедійні технології виступають як особливі інтелектуальні засоби діяльності й мають низку переваг порівняно з іншими інформаційними технологіями навчання, так як вони:

1. Є педагогічним засобом постійного вдосконалення змісту й методів виховання в сучасних умовах.

2. Дають можливість виявити й підтримувати студентів із лінгвістичними здібностями.

3. Являють собою основу дистанційного навчання.

4. Забезпечують доступ до передових методів виховання та навчання широкої педагогічної громадськості завдяки всесвітній мережі Internet і розгалуженій комунікаційній мережі.

5. Створюють штучне мовне середовище, дають змогу забезпечити вивчення іноземної мови в індивідуальному темпі, підвищити самостійність і відповідальність студентів, організувати навчання іноземних мов для всіх вікових груп, вибудувати навчання іноземних мов згідно з інтересами, цілями навчання, увести в навчання іноземних мов міжкультурний компонент.

6. Мультимедійними технологіями надаються нові й, мабуть, безмежні можливості створення засобів образотворчої наочності.

Крім того, інтенсивна організація навчального процесу передбачає наявність оперативного зворотного зв'язку, швидкого отримання об'єктивної інформації про перебіг педагогічного процесу, про рівні підготовленості студентів у процесі проведення опитувань, тесту-

вань, контрольних робіт, а також оперативного регулювання й корекції навчально-пізнавальної діяльності. За цих умов комп'ютерний контроль і самоконтроль стає ефективним засобом зворотного зв'язку, на що звертають увагу В. Беспалько [1, с. 163], В. Биков [2, с. 10] і Г. Кедрович [4, с. 254].

Завершуючи аналіз переваг інформаційних інновацій навчання іноземних мов, відзначимо, що більшість науковців дотримуються думки, що використання засобів ІКТ сприяє підвищенню ефективності навчання за умови правильного вибору викладачем усіх компонентів педагогічного процесу (мети, змісту, форм, методів і засобів), що відповідають технічним можливостям наявних засобів ІКТ та комплексному використанню в освітньому процесі різних можливостей цих засобів.

Висновки. Останні досягнення в галузі високих технологій відкривають перед викладачами іноземної мови ВНЗ широкі можливості для подальшого вдосконалення навчального процесу та підвищення якості отримання знань. Використання мультимедійних технологій у мовній освіті є одним із перспективних напрямів інформатизації освітнього процесу.

Перераховані переваги дозволяють підкреслити значний потенціал інформаційних та комп'ютерних технологій при навчанні іноземної мови. Властивості мультимедійних програм допомагають вирішити основне завдання мовної освіти – формування у студентів стійкої комунікативної компетенції під мудрим керівництвом досвідченого викладача.

Завдяки оптимальному поєднанню можливостей низки технічних засобів навчання (лінгафонного кабінету, відеофільмів, телебачення, радіо, газет, журналів, книг, бібліографічних довідників, телефону) і володіючи додатковими можливостями (інтерактивність, графічні можливості тощо), інформаційні інновації надають практично безмежні можливості для навчання.

Перспективами подальших досліджень можуть стати виокремлення та дослідження кожного виду інформаційних інновацій під час викладання іноземної мови студентам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беспалько В.П. Образование и обучение с участием компьютеров. Москва : МПСИ, 2002. 352 с.
2. Биков В.М. Комп'ютеризація освіти. *Педагогічна газета*. 2000. Вип. 5. С. 8–13.
3. Использование электронных информационно-образовательных ресурсов поддержки научных исследований молодых ученых / Н.П. Гальцова и др. *Вестн. Томского гос. пед. ун-та. Серия «Педагогика»*. 2006. С. 13–18.
4. Кедрович Г. Теория и практика использования компьютерных технологий в общеобразовательных и профессиональных учебных заведениях Польши / пер. с польск. И.А. Цисовой. Киев : Вища школа, 2001. 335 с.

5. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва : Просвещение, 2000. 312 с.
6. Что такое Интернет? Информационные и коммуникационные технологии в образовании / А.Г. Кушниренко и др. *Информатика и образование*. 1998. № 5, 7. С. 56–57.
7. Arny-Macia E. The Role of Technology in Teaching Languages for Specific Purposes Courses. *The Modern Language Journal*. 1996. P. 89–104.
8. Kern N. Technology-integrated English for Specific Purposes lessons: real-life language, tasks, and tools for professionals. *Innovations in learning technologies for English language teaching*. 2013. P. 89–115.
9. Yang L.R. Benefits and drawbacks of controlled laboratory studies of second language acquisition. Cambridge University Press. 2001. P. 173–193.

УДК 821.111(94)'34'27

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.31>

ВАРІАТИВНИЙ ХАРАКТЕР МОВЛЕННЯ АВСТРАЛІЙЦІВ НА ПРОСОДИЧНОМУ РІВНІ

VARIATIVE NATURE OF AUSTRALIAN SPEECH AT THE PROSECUTIVE LEVEL

Костроміна О.В.,

orcid.org/0000-0002-6756-7701

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови № 2

Національного університету «Одеська морська академія»

Австралійська англійська (AusE), що сполучає у своїй системі ознаки різних регіональних діалектів Великої Британії, етнокультурних діалектів автохтонних мов аборигенів, американського варіанта англійської мови, усе ж таки є самостійно діючим національним варіантом англійської мови з досить широкою варіативністю вживання одиниць усіх рівнів, особливо фонетичного.

Учені по-різному визначають статус AusE. Він розглядається як варіант англійської літературної мови, подібно AmE та BE, як «субстандартний феномен», як територіальний діалект. Австралійські лінгвісти вважають AusE самостійною національною мовою. Існує думка, що основна проблема англійської мови в Австралії – це не стільки проблема варіанта або діалекту, скільки проблема акценту, під яким розуміється діалект, основні відмінності якого від мови містяться в царині фонетики, а точніше, у фонемному інвентарі.

Просодичний рівень у дослідженні австралійського варіанта англійської мови є нині маловивченим і найваріативнішим.

Відомо, що в царині інтонації австралійський елемент яскраво забарвлений використанням висхідного тону в стверджувальних реченнях.

Відповідно до поставленої мети вивчення варіативності мелодійного оформлення мовлення носіїв австралійського варіанта англійської мови, в статті досліджуються акустичні характеристики висхідного та висхідно-спадного тонів.

Визначено корпус експериментального дослідження, який становили 78 уривків квазіспонтанного мовлення носіїв австралійської англійської, що визначаються неофіційним характером і невимушеністю. Методом акустичного аналізу визначено основні інтонаційні моделі мовленнєвої поведінки австралійців.

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що найбільш яскравою рисою австралійського акценту є просодія, яка характеризується високою частотністю вживання висхідного тону (BT) та висхідно-спадного тону (BCT) у нейтрально забарвленому мовленні. Використання цих типів часто пов'язують з інтерференцією американського і британського варіантів мови.

Ключові слова: австралійська англійська, просодичний рівень, висхідний, тон, висхідно-спадний, квазіспонтанне мовлення, частота основного тону (ЧОТ).

Australian English (AusE) which combines in its system features of various regional dialects of Great Britain, American English, ethnocultural dialects of autochthonous languages, on the some time presents an independent national variant of English with a wide variety of units of all language levels usage (phonetic in particular).

Linguists differentiate the status of AusE differently. It is defined as a variant of English literary language, like AmE and BE, as “substandard phenomenon”, as territorial dialect. Australian scientists consider AusE as an independent national language. There is an opinion that the main problem of the English language in Australia is the problem of accent, under which they understand a dialect, main differences of which lie in the field of phonetics, more exactly in phonetic inventory. Moreover prosodic level in the investigation of Australian English is the most variable and hasn't yet been studied thoroughly.

It has been previously proved that in the Australian intonation the most frequently used tone is the Rising one in statements.

Due to the aim of the investigation the study of variable character of melodic component in the speech of Australian English representatives, acoustic characteristics of Rising and Rising-Falling terminal tones has been studied in the given article.

The material of investigation comprises 78 fragments of quazispontaneous speech of Australian English informants which are informal and constraint in their character. Main intonational models of Australian's behavior have been studied by acoustic method.

Thus, the conducted research allows to state that the brightest feature of Australian English Accent is prosody which is characterized by high frequency of Rising and Rising-Falling tones usage in neutral utterances. The usage of these two tones is often connected with the interference of British and American English.

Key words: Australian English, prosodic level, Rising tone, Rising-Falling tone, quazispontaneous speech, frequency.

Постановка проблеми. Зацікавленість вивченням австралійського варіанта англійської мови (далі – AusE) і загалом національних варіантів англійської мови має низку причин. З одного боку, це всесвітня культурна «експансія» англійської мови, яка сприяє появі маловідомих її варіантів, з іншого боку, руйнування колишніх стереотипів (відмова від виняткової переваги викладання норми RP у навчальних закладах Європи, що донедавна було типовим) [1]. Увага до AusE у статті викликана як суто теоретичними (маловивченість, багатогранний характер, проблема World Englishes тощо), так і практичними (вивчення нового національного варіанта, розвиток відносин між сучасною Україною й Австралією тощо) факторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиваючись в умовах географічної й культурної ізоляції, під впливом екстралінгвальних факторів – особливостей навколишньої природи та способу життя, контактних мов, англійська мова в Австралії набула певних особливостей. Вони дають змогу визначити її статус як такого національного варіанта англійської мови, що розвивається власним шляхом, самостійно функціонує й має досить широку варіативність уживання одиниць усіх рівнів (насамперед лексичного та фонетичного). AusE не є другорядною щодо англійської мови, як це властиво територіальним діалектам, вона не обмежена сферою побутового усного мовлення. Вона використовується в державних та освітніх установах, є мовою засобів масової інформації й художньої літератури.

Австралія – мультилінгвальна країна. Тут розмовляють різними мовами (для 80% населення англійська є рідною мовою; інші 20% – білінгви або трілінгви, для яких англійська є другою (третьою) мовою, тобто емігранти з Німеччини, Італії, Греції, арабських країн, Китаю). Незважаючи на те що вимова мешканців Австралії може бути маркована континентальним акцентом, їхнє мовлення, безперечно, залишається австралійським [15].

Сучасна мовна політика Австралії забезпечує державну підтримку не тільки англійській мові як домінуючій за кількістю мовців і за тією соціаль-

ною роллю, яку вона (англійська мова) виконує, а й усім іншим мовам, розповсюдженим на території країни [5; 14].

Відстань та ізолюваність від інших країн і континентів – два головні фактори, що впливають на життя й розвиток AusE.

Учені по-різному визначають статус AusE. Він розглядається як варіант англійської літературної мови, подібно AmE та BE [7], як «субстандартний феномен», як територіальний діалект [3, с. 6]. Р. Іглсон [12], Г. Гай [14] уважають AusE самостійною національною мовою. Існує думка (М. Barnard), що основна проблема англійської мови в Австралії – це не стільки проблема варіанта або діалекту, скільки проблема акценту [8, с. 66–71], під яким розуміється діалект, основні відмінності якого від мови містяться в царині фонетики, а точніше, у фонемному інвентарі. Проте це питання в сучасній англістиці недостатньо висвітлене.

Просодичний рівень у дослідженні австралійського варіанта англійської мови є нині маловивченим і найваріативнішим.

Відомо, що в царині інтонації австралійський елемент яскраво забарвлений використанням висхідного тону у стверджувальних реченнях.

Дуже цікавим є питання акцентології в AusE. Тут також наявна певна варіативність. У деяких словах спостерігається зсув наголосу, відмінний від RP і в деяких випадках від AmE. Наприклад: *intricacy*, *'anecdote*, *'realise* тощо. Акцентна структура багатьох слів в AusE відбиває вплив AmE (прямування до спрощення).

Питання про просодичну варіативність мовлення в Австралії залишається невирішеним і вимагає подальшого вивчення [9; 16; 11]. Однак австралійські вчені XXI століття одноголосно зізнаються, що етнокультурна й регіональна варіативність у майбутньому збільшаться в ході більш глибоких досліджень у цій галузі [10; 11].

У наш час великий вплив на AusE має американський варіант англійської мови [16], що відбивається на всіх рівнях мовної системи.

Постановка завдання. Метою пропонованого дослідження є визначення варіативного характеру мелодійного оформлення мовлення австралійців.

Матеріалом дослідження послуговували 78 фрагментів квазіспонтанного мовлення носіїв австралійського варіанта англійської мови, вилучені з програми «Grand Designes Australia», яка транслюється на телевізійному каналі «The Lifestyle Channel».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до поставленої мети вивчення варіативності мелодійного оформлення мовлення носіїв австралійського варіанта англійської мови, у статті досліджуються акустичні характеристики висхідного та висхідно-спадного тонів, які, як показали попередні дослідження О.В. Костроміної, є найбільш частотними в GenAus (General Australian). В аналізі також ураховувалися висновки дослідників щодо ролі інтенсивності й тривалості, отримані шляхом спостереження над сприйняттям інтонації в Англії та США [6] і в результаті спеціальних експериментів зі створення ефекту виділеності [13].

Необхідність установаження характерних рис висхідного та висхідно-спадного тонів в австралійському варіанті англійської мови зумовила вивчення таких акустичних показників частоти основного тону (далі – ЧОТ), тривалості й інтенсивності:

ЧОТ: середні значення мінімумів і максимумів ЧОТ (Гц), середній інтервал висхідного руху ЧОТ (отн. ед.), середній інтервал спадного руху ЧОТ (отн. ед.), співвідношення інтервалів висхідного й спадного руху ЧОТ.

Тривалість: середня тривалість висхідного руху (мс), середня тривалість спадного руху (мс), співвідношення тривалості висхідного й спадного руху.

Інтенсивність: локалізація максимуму інтенсивності у висхідній або спадній частині.

Важливою частиною вивчення варіативності конфігурацій висхідного та висхідно-спадного тонів є комбінаторика, тобто комбінація показників ЧОТ, інтенсивності й тривалості.

Частотність висхідного тону (далі – ВТ) у досліджуваному копусі становила 35,7%. Із 78 досліджених фрагментів 25 відібрані для акустичного аналізу.

Згідно з отриманими результатами, частотність уживання висхідного тону знижується відповідно до віку мовця. У мовленні молодого покоління ВТ зустрічається в 17,4% випадків; у мовленні середнього покоління це значення становить 14,3%, у мовленні представників старшого покоління ВТ становить усього 4%. Ці результати повністю суперечать більш раннім дослідженням автора [4]. Гендерний фактор підтвердив тенденцію про

більш частотне вживання ВТ в жіночому мовленні, ніж у чоловічому.

Якщо зіставити дистрибуцію термінальних тонів серед двох гендерних груп дикторів молодого покоління, то в мовленні чоловіків відсоток використання ВТ – 7%, а в мовленні жінок – 10,4%.

Параметри ЧОТ і тривалості у ВТ розглядалися на підставі таких показників:

ЧОТ: середні значення мінімуму й максимуму ЧОТ (Гц), середній інтервал висхідного руху ЧОТ (пт).

Тривалість: середня тривалість наголошеного складу (мс), середня тривалість наголошеного й занаголошеного складів у багатоскладових словах (мс), співвідношення тривалості наголошеного складу до тривалості занаголошеного складу в багатоскладових словах.

Середнє значення мінімуму ЧОТ становило 205 Гц, а середнє значення максимуму – 174 Гц.

Середній інтервал висхідного руху ЧОТ становив 3,8 відн. од.

Якщо порівняти середні значення мінімуму й максимуму ЧОТ у ВТ з аналогічними параметрами висхідного відрізка руху ЧОТ у складному висхідно-спадному тоні (далі – ВСТ), то мінімум ЧОТ при ВСТ становить 194 Гц, а максимум – 167 Гц.

Отже, максимум ЧОТ у простому ВТ знаходиться трохи вище за середній рівень, ніж у складному ВСТ. Значення середнього інтервалу висхідного руху, однак, нижче в простому ВТ, ніж у складному ВСТ, де воно становить 2,8 пт.

Середня тривалість наголошеного складу у ВТ становила 411 мс.

У багатоскладових словах тривалість занаголошеного складу в більшості випадків перевищує тривалість наголошеного. У 10% тривалість наголошеного складу перевищувала тривалість занаголошеного. У 2% випадків ці показники збігалися (таблиця 1).

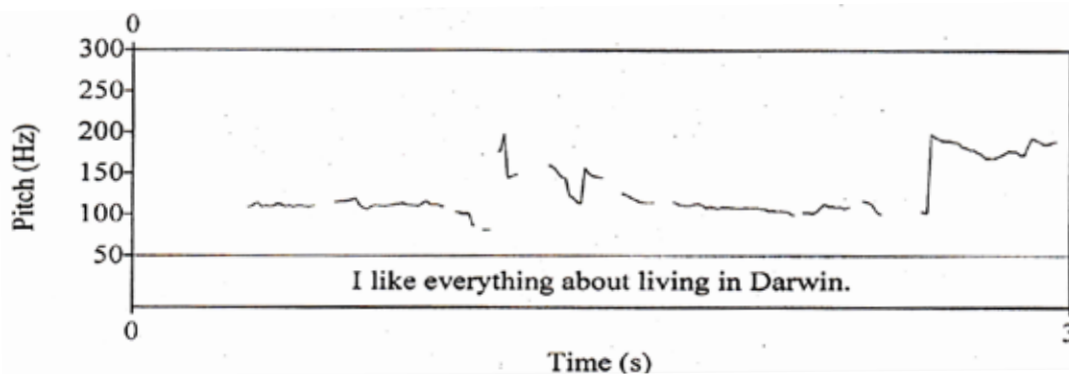
Результати аналізу висхідно-спадного тону свідчать про те, що в структурі ВСТ рівень початку висхідного тону ЧОТ розташовано на 17 Гц вище за рівень спадного завершення тону: середньомінімальні значення ЧОТ становлять 126 Гц і 152 Гц відповідно. Середньомаксимальний рівень ЧОТ – 134 Гц. Отримані результати наведено на рисунку 1.

Зіставлення інтервалів ЧОТ у висхідній і спадній частинах ВСТ також свідчить про більш широкий діапазон спадного руху ЧОТ: середній інтервал висхідного руху ЧОТ становив 1,5 відн. од., а середній інтервал спадного руху ЧОТ – 1,8 відн. од. Більший інтервал спадного руху тону домінує, у решті випадків зафіксовано або під-

Таблиця 1

Середня тривалість наголошеного і занаголошеного складів, співвідношення їх тривалості в багатоскладових словах

Тип складу	Частотність, %	Середня тривалість (мс)		Співвідношення тривалості
		наголошений склад	занаголошений склад	
Наголошений < занаголошений	78	277	318	0,4
Наголошений > занаголошений	12	268	171	1,2
Наголошений = занаголошений	10	179		0,9

Рис. 1. Інтоніограма фрази «I like everything about living in Darwin» (чоловік, середньої вікової групи)

вищення інтервалу висхідного руху, або рівність інтервалів висхідного і спадного руху тону.

У групі молодого покоління, де спадний рух тону менш значний, середній інтервал підйому становив 1,6 відн. од., середній інтервал падіння дорівнює 1,3 відн. од. У разі домінування висхідного тону середній інтервал підйому становив 1,7 відн. од., а середній інтервал спадного тону – 1,8 відн. од. За приблизної рівності інтервалів середнє значення як підйому, так і падіння становило 1,65 відн. од.

Вивчене співвідношення дає змогу стверджувати, що в середньому інтервал спадного руху тону в групі молодого покоління нижчий за інтервал висхідного руху (1:2). Співвідношення інтервалу підйому до інтервалу падіння в групі представників середнього покоління становило 1,8:1,3. У групі представників старшого покоління співвідношення інтервалів 1,1:1,1 (таблиця 2).

Дані аналізу щодо тривалості показують, що середня тривалість висхідної частини тону менша

за тривалість спадного руху тону: середня тривалість підйому становила 171 мс, а середня тривалість падіння – 294 мс.

У 90% випадків тривалість підйому була нижча за тривалість падіння; у 8% – тривалість підйому була вища за тривалість падіння. У 2% випадків величини тривалості підйому і тривалості падіння різнилися незначно.

У групі, де тривалість спадного руху тону перевищувала тривалість висхідного руху, середня тривалість підйому становила 159 мс, а середня тривалість падіння дорівнювала 301 мс. У зворотньому співвідношенні середня тривалість підйому становила 239 мс, а середня тривалість падіння – 198 мс. За рівної тривалості середнє значення як підйому, так і падіння становило близько 274 мс.

Отже, отримані під час дослідження результати свідчать про те, що середня тривалість спадного руху тону удвічі перевищує середню тривалість висхідного руху (1:2).

Таблиця 2

Середні значення інтервалів висхідного і спадного руху ЧОТ і їх співвідношення в трьох групах (у відн. од.)

Група	Частотність (у %)	Середній інтервал, відн. од.		Співвідношення інтервалів
		підйом	падіння	
Молоде покоління	65	1,65	1,6	1,1
Середнє покоління	18	1,8	1,3	1,45
Старше покоління	17	1,1	1,1	1,1

Наступним етапом дослідження було виділення варіантів контуру висхідно-спадного тону залежно від положення максимуму ЧОТ щодо наголошеного складу. Аналіз показав, що найбільш частотні пікові показники ЧОТ припадають на перший наголошений склад (більше ніж 57%), на ядровий склад (друга група) припадає 34% і 9% припадають на заядрові склади (третя група). До першої групи, як правило, належать слова, у яких наголос падає на перший склад, тобто «пик» ЧОТ розташовується ближче до початку слова. Друга група, де відрізки висхідного і спадного руху ЧОТ багато в чому симетричні, містить велику кількість багатоскладних слів. Третя група при цьому містить різні за морфологічним складом слова й має невелику кількість прикладів для виявлення закономірності.

Під час аналізу сполучення ЧОТ та інтенсивності напрям руху ЧОТ та інтенсивність збіглися в 69% випадків, а різноспрямований рух – у 31% від загальної кількості прикладів уживання ВСТ.

Подібна розбіжність руху, як уже зазначено автором статті, може бути компенсаційним явищем

у тих випадках, коли наголос слабо виражений лише за допомогою ЧОТ, інтенсивність допомагає виділити наголошений склад у потоці мовлення. Однак у деяких випадках інтенсивність має кілька «пиків», які можуть як збігатися, так і не збігатися з максимальними показниками ЧОТ, а також можуть як впливати, так і не впливати на загальне сприйняття тону. Також максимуми інтенсивності залежать і від звукового складу слова, а саме від наявності в ньому глухих (сильних) приголосних.

Сполучення ЧОТ і тривалості в досліджуваному корпусі показало, що в більшості випадків (67%) тривалість спадного руху перевищує тривалість висхідного руху ЧОТ; у 20% випадків тривалість підйому перевищувала тривалість падіння; в 13% – обидва відрізки приблизно збігалися за тривалістю.

У досліджуваному матеріалі зафіксовано приклади згладженого контуру ЧОТ, як, наприклад, у мовленні представників молодого і середнього покоління (рисунки 2, 3).

Висновки. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що найбільш яскравою рисою

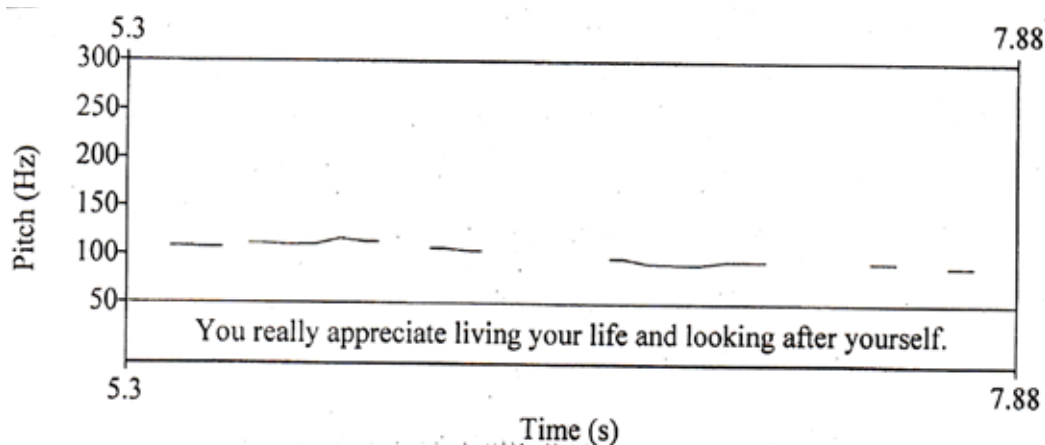

Рис. 2. Інтонаграма фрази «You really appreciate living your life and looking after yourself» (у мовленні представника середнього покоління)

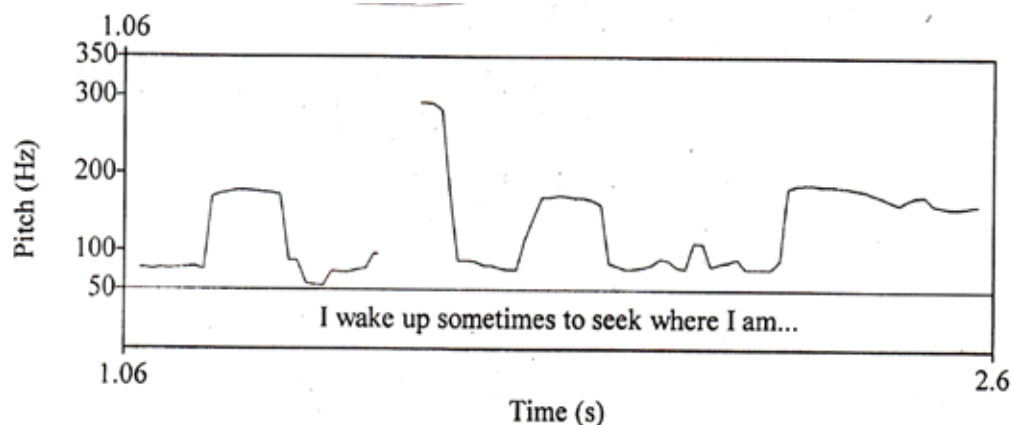

Рис. 3. Інтонаграма фрази «I wake up sometimes to seek where I am...» (у мовленні представника молодого покоління)

австралійського акценту є просодія, яка характеризується високою частотністю вживання ВТ та ВСТ в нейтрально забарвленому мовленні. Використання цих типів часто пов'язують з інтерференцією американського й британського варіантів мови.

Висхідно-спадний термінальний тон є третім за вживаністю тоном, поступаючись висхідному та рівному тонам.

Найбільш характерними акустичними рисами складного ВСТ виявився високий рівень початку висхідного руху ЧОТ порівняно з рівнем завершення спадного руху тону; велика інтенсивність і тривалість спадного руху тону. До особливостей ВСТ можна зарахувати також плавний характер руху ЧОТ. Проте така модель менш частотна в мовленні австралійців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абызов А.А. Фонетические характеристики английской компрессированной речи (на материале канадского варианта английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук. Иваново, 2005. 242 с.
2. Бродович О.И. Диалектная вариативность английского языка: аспекты теории. Ленинград : ЛГУ, 1988. 193 с.
3. Егорова О.А. Интонационные особенности женской разговорной речи (на материале австралийского варианта английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Иваново : ИвГУ, 2008. 22 с.
4. Костроміна О.В. Соціофонетичні особливості австралійського варіанта англійської мови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі спонтанного мовлення) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2015. 19 с.
5. Ощепкова В.В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии. Москва – Санкт-Петербург : ГЛОССА/КАРО, 2006. 336 с.
6. Социолингвистическая вариативность национального языка как целостной структуры / А.Д. Петренко и др. Севастополь : Украинский морской институт, 2009. 182 с.
7. Шахбагова Д.А. Фонетическая система английского языка в диахронии и синхронии (на материале британского, американского, австралийского, канадского вариантов английского языка). Москва : Фоллис, 1992. 283 с.
8. Barnard M. A History of Australia. Sydney : Currawong, 1962. 186 p.
9. Bradley D. Regional Dialects in Australian English Phonology. *Australian English: The Language of a New Society II*. St. Lucia, Queensland: University of Queensland Press, 1989. P. 260–270.
10. Proceedings of the 10th Australian International Conference on Speech Science and Technology, December, Sydney / S. Cassidy, F. Cox, R. Mannell, S. Palethoipe. Sydney, Australia : Macquarie University, 2004. P. 35–42.
11. Cox F., Palethorpe S. An Illustration of the 1PA: Australian English. *Journal of the International Phonetic Association*. 2007. № 37. P. 341–350.
12. Eagleson, R.D. The Evidence for the Existence of Social Dialects in Australian English. *Australia Tasks: Essays on the Sociology of Australian Immigrant and Aboriginal languages* / Clyne M.G. (ed.). Canberra : Australian University Press, 1967. P. 7–27.
13. Grabe E., Kochanski G., Coleman J. Quantitative Modelling of Intonational Variation. *Proceedings of Speech Analysis, Synthesis and Recognition in Technology, Linguistics and Medicine*. Poland, 2005. P. 45–57.
14. Guy G.R. Australia. *English Around the World: Sociolinguistic Perspectives* / J. Cheshire (ed.). Cambridge : CUP, 1991. 213 p.
15. Johnson K. & J.W. Mullennix (eds.). Speech Perception without Speaker Normalization: An Exemplar Model I | Talker Variability in Speech Processing. San Diego : Academic Press, 1997. P. 145–165.
16. Lehiste I. Suprasegmentals. Cambridge, MA : MIT Press, 1970. 196 p.
17. McArthur T. Oxford Guide to World English. Oxford : OUP, 2003. 501 p.

КОГНІТИВНА ДОМІНАНТА В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ

COGNITIVE DOMINANT IN THE AUTHOR'S INDIVIDUAL WORLDVIEW

Пономаренко Т.О.,

orcid.org/0000-0003-1323-7413аспірант кафедри романської філології і перекладу
Запорізького національного університету

У статті досліджується формування когнітивної домінанти в індивідуально-авторській картині світу письменника та її відображення в його ідіостилі.

Ідіостиль – це насамперед певний відбір мовних засобів і способів їх комбінування, взаємодії. Особистість письменника відображається в неповторності й оригінальності асоціацій, вербально матеріалізованих у структурі тексту. В ідіостилі кожного письменника можна виділити домінантний особистісний зміст, який базується на окремих концептах і формах їх репрезентації, системі концептів-домінант, семантичних, асоціативних і лінгвокультурологічних полях. Як основне поняття ідіостилі виділяється когнітивна домінанта, що розуміється як ментальна установка, представлена комплексом домінантних смислів, які можуть утворювати концептуальні моделі, що транслюють систему світогляду автора й визначають композиційну, стилістичну та прагматичну організацію художнього тексту. Саме ці смисли задають напрям інтерпретації й визначають відбір та організацію мовних засобів, тобто є внутрішнім стрижнем художнього твору, забезпечують його зв'язність і цілісність.

Когнітивна домінанта репрезентується через мовний код і зумовлюється особливим вибором і способом організації мовних засобів, завдяки яким автор транслює свою думку в художньому тексті, а також визначає композиційну, стилістичну та прагматичну організацію художнього тексту. Індивідуальний почерк автора, його манера проявляються вже в самому факті вибірковості, перевазі певних лінгвістичних засобів, які нерідко стають базою формування більш складних образів, що запам'ятовуються. Категорія домінанти виявляється на різних рівнях художнього тексту: мовному (мовленнєвому), стилістичному, семантичному (змістовому, когнітивному) й ідейно-естетичному. Правильно знайдені домінанти забезпечують найбільш адекватне сприйняття художнього тексту.

Ключові слова: когнітивна домінанта, ідіостиль, картина світу, мовна особистість, художній текст.

The article describes the formation of cognitive dominant in author's individual worldview and its reflection in his idiostyle.

The idiostyle is first of all a certain choice, the linguistic means and ways of their combination and interaction. The writer's personality is reflected in the uniqueness and originality of the associations that are materialized verbally in the structure of the text. The personal content dominant, which is based on individual concepts, semantic, associative and linguistic and cultural fields, can be distinguished in the idiostyle of each writer. As a basic concept of idiostyle is a cognitive dominant, it is a mental setting, represented by a complex of dominant meanings that can form conceptual models translating the author's worldview system and determine the compositional, stylistic and pragmatic organization of text. These meanings exactly set the direction of interpretation and determine the choice and organization of linguistic means, which is the inner core of the work of art, ensuring its coherence and integrity.

The representation of the cognitive dominant (which is revealed, specified in the system of dominant meanings) through the language code is conditioned by the particular choice and method of organizing linguistic means by which the author transmits his opinion in the text. The individual author's manner is manifested in the fact of choice, the advantage of certain linguistic tools, which often become the basis for the formation of more complex images that are memorable. The category of the dominant is manifested at different levels of the artistic text – the proper linguistic (speech), stylistic, semantic (semantic, cognitive), ideological and aesthetic. True-found dominants provide the most adequate perception of artistic text.

Key words: cognitive dominant, idiostyle, worldview, linguistic identity, text.

Постановка проблеми. Сучасне мовознавство ставить у центр своїх інтересів людину як мовну особистість, наділену індивідуальністю. У лінгвістичних студіях не є новими дослідження ідіостилів письменників або поетів. Проте питання когнітивної домінанти, яка формує індивідуально-авторську картину світу, не є широко вивченим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «домінанта» плідно використовується в різних сферах науки й мистецтва: нейрофізіології, біології, генетики, музиці, архітектурі. Її розуміють як цільну ідею, основну ознаку або

найважливіший складник частину чого-небудь. У «Petit Larousse illustré» домінанта трактується як «un trait caractéristique, aspect prépondérant, qui domine dans quelque chose» [17].

Поняття домінанти в науковий обіг уперше ввів психофізіолог О.О. Ухтомський, який стверджував, що саме принцип домінанти є фізіологічною основою концентрації уваги і творчого мислення [14, с. 63]. Цей термін активно використовували й теоретично обґрунтували представники російського формалізму (В.Б. Шкловський, Р. Якобсон, Б.М. Ейхенбаум, Б.В. Томашевський та ін.), які поняття домінанти літературного тек-

сту пов'язували насамперед із його формою. Р. Якобсон визначає домінанту як компонент, який фокусує художній твір: вона керує, визначає і трансформує інші компоненти. Домінанта забезпечує інтегрованість структури [16, с. 56]. За О.А. Андрєєвим, О.О. Леонтьєвим, домінанта – головна смислова частина тексту, що несе самостійну інформацію, є індикатором основного змісту [1, с. 88; 10, с. 56]. У концепції Л.Г. Бабенко домінанта ототожнюється з прийомами актуалізації текстового сенсу і є інструментом аналізу насамперед формальних засобів вираження змісту [2, с. 327]. Ю.В. Казарін розглядає домінанти як константи й поділяє їх на лінгвістичні, культурні, естетичні, духовні, психологічні, соціологічні, етіологічні і комплексні [6, с. 70]. У рамках сучасних лінгвістичних студій поняття «домінанта» висвітлюється з різних боків: в аспекті когнітивної лінгвістики, текстології, перекладознавства, лінгвокультурології.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення індивідуально-авторської картини світу шляхом визначення когнітивної домінанти ідіостилію письменника.

Виклад основного матеріалу. Мисляча людина, носій мови сприймає навколишню дійсність і на основі своїх вражень створює свою систему уявлень про світ або картину світу. Картина світу є вихідним глобальним образом світу, що лежить в основі світобачення людини, репрезентує сутнісні властивості світу в розумінні її носіїв і є результатом усієї духовної активності людини [12, с. 21].

Дослідження картини світу в лінгвістиці є продуктивним, тому що саме в мові формується мовна картина світу. Цей термін використовується для позначення «своєрідної сітки, накинутої на наше сприйняття, яка впливає на членування досвіду й бачення ситуацій і подій через призму мови» [8, с. 64–65].

У рамках мовної картини виділяють художню, поетичну та інші картини світу, які формуються на основі індивідуальних особливостей світосприйняття окремо взятої особистості.

Як будь-яке зображення картина світу передбачає не буквальну копію світу, а його відображення, рефлексію або фіксацію рис, які людина вважає найважливішими і значущими. Письменник конституює свій вигаданий світ, спираючись при цьому на важливі для нього домінантні смисли за допомогою концептів, символів та інших ключових слів, які вербалізуються в мові художнього твору. Сформований у результаті категоризації суб'єктивний образ об'єктивної реальності від-

бивається в свідомості автора й потім вербалізується в художньому тексті. Варто додати, що в мовній особистості письменника фіксується тезаурус, його фонові знання або, інакше, індивідуально-авторська картина світу.

Визначаючи поняття індивідуально-авторської картини світу, Ю.М. Лотман говорить про контури світу, що втілені в просторових формах у творі мистецтва, які безпосередньо залежать від характеру моделі, якоїсь схеми світу, що існує в свідомості автора й відображена у вигляді тексту [11, с. 49]. На думку Г.О. Винокура, «дослідження мови письменника «може бути прийнятним з метою розкриття психології письменника, його внутрішнього світу і його «душі». Таке право ґрунтується на тому, що в мові письменник не тільки передає той чи інший зміст, а й показує, як автор сам переживає те про, що повідомляє читачеві» [5, с. 44]. Індивідуально-авторська картина світу фіксує передусім унікальність творчого суб'єкта: її індивідуально-особистісний складник визначає сутність тексту як твору словесного мистецтва й естетичної події.

Індивідуальні мовні картини світу значно відрізняються в носіїв навіть однієї мови, так як, крім загальнолюдського та національного складників, важливу роль у них відіграє особистісний компонент.

Отже, індивідуально-авторська художня картина світу – це специфічна форма світосприйняття, яка виступає як альтернатива реальному світу та являє собою результат внутрішньої роботи автора, його творчої діяльності. Автор тексту кодує певними мовними засобами власне емоційне ставлення до переданих подій, персонажів, водночас прагне викликати в адресата тексту емоції, співзвучні авторському задуму. Індивідуально-авторська картина світу – це призма, через яку відбивається реальна або віртуальна реальність, перетворюючись у художню картину світу певного твору.

Художній текст являє собою особистісну інтерпретацію дійсності. Письменник описує ті фрагменти дійсності, з якими він знайомий; розвиває такі міркування, які йому близькі та зрозумілі; використовує мовні елементи й метафори, що наповнені для нього особистісним змістом. Творчий задум автора, характер відображуваної дійсності, індивідуально-авторські світоглядні установки, особливості художнього мислення автора, а також усвідомлене або неусвідомлене ставлення до мови, її потенціалу й норм визначають принципи відбору мовних одиниць та організації мовленнєвої структури літературно-художнього

твору. Уживання мовних засобів у тексті – фонетичних, граматичних (морфологічних і синтаксичних), лексичних – повністю залежить від волі автора, його індивідуального стилю. Це породжує й мотивує строкатість, різноманітність та оригінальність уживання лексики та граматичних форм у творах письменників, навіть близьких за часом, методом, літературно-художнім напрямом. Цей же фактор пояснює прагнення лінгвістів виявити головні, домінуючі засоби мовної структури окремого художнього твору, що формують унікальність його стильової організації.

Цілком очевидно, що творчий стиль письменника також є проявом психологічних (когнітивних та емоційних) переваг у письменника як особистості й, у кінцевому підсумку, проявом домінант автора. «Загальний колорит, під яким малюється нам світ і люди, надзвичайною мірою визначаються тим, якими є наші домінанти і які ми самі» [14, с. 90]. При цьому домінанта, впливаючи на характер сприйняття світу, має тенденцію відбирати в ньому (світі) переважно такий пізнавальний зміст, який сприяє підкріпленню самої доминати.

Особистість автора є визначальним початком його творчості, ключем до розуміння художнього тексту. Саме задум автора визначає мовні елементи, що превалюють у тексті, гармонійно розкривають суперечливу реальність об'єктивного світу й відображають його мову. Відтворення мовної особистості – один із найважливіших пунктів у розумінні психології й основних тенденцій творчості автора та аналізу його поетичної мови, мови його оцінок. Особистість автора діалектично відображається в тексті як категорія автора («образ автора», за В. Виноградовим), визначає напрям і характер взаємодії всіх його структурно-сміслових рівнів. Створюючи засобами мови художню картину світу, автор завжди уточнює зміст своїх висловлювань і позицію.

Одним із методів вивчення питання, як саме відображаються домінанти в художньому творі, є вивчення ідіостилю письменника. Опису ідіостилю присвячені численні роботи вчених (В.П. Григор'єва, В.А. Піщальникової, Н.С. Болотнової та ін.), які розглядають його «як складну систему взаємозумовлених мовних прийомів, що беруть участь у побудові художнього світу поета» [13, с. 7]. Отже, ідіостиль трактується насамперед як формально-стилістичний параметр і належить до способу вираження змісту тексту.

Ідіостиль доцільно розглядати як складний, багатомірний і багаторівневий прояв особистості автора, «що стоїть за текстом», що визначає сво-

єрідність семантики й текстової організації. Ця ідея перегукується з концепцією мовної особистості Ю.Н. Караулова, згідно з якою текст розуміється як утілення фрагмента мовної картини світу автора, відбиває авторську систему світосприйняття й формує художній світ твору. Творча індивідуальність автора виявляється не тільки у відборі матеріалу, визначені тематики та проблематики, у перевазі одних елементів поезики над іншими, а й у виборі та організації різноманітних засобів, що регулюють творчий діалог із читачем, стимулюють асоціативну діяльність адресата в певному напрямі, по-різному моделюють смислове розгортання тексту у свідомості читача.

Відповідно, виявлення ідіостилювої особливості текстової діяльності автора передбачає співвіднесення всіх елементів структури тексту і його семантики з цілями й мотивами творця, оскільки саме вони визначають цілісність і зв'язність тексту. Такі складники ідіостилю, як художній метод і ментальна установка, можна розглядати в єдності. Але найбільш доцільним є використання як основного поняття ідіостилю когнітивної домінанти, що розуміється як ментальна установка, представлена комплексом домінантних смислів, які можуть утворювати концептуальні моделі, що транслиують систему світогляду автора й визначають композиційну, стилістичну та прагматичну організацію художнього тексту. Саме ці смисли задають напрям інтерпретації й визначають вибір та організацію мовних засобів, тобто є внутрішнім стрижнем художнього твору, забезпечують його зв'язність і цілісність, «підсилюють естетичну значимість і прагматичний потенціал, сприяють сприйняттю тексту як певної єдності» [15, с. 110].

Поняття когнітивної домінанти художнього тексту корелює з поняттям «ключові слова» («ключові знаки»). Під «ключовими знаками» прийнято розуміти слова, які актуалізуються в тексті й мають у ньому певну вагу. Це можуть бути як одиниці загального тезауруса, так й авторські неологізми. Саме вони спрямовують розуміння художнього тексту читачем. «Ключові слова», будучи частотними одиницями в межах авторського дискурсу, безумовно, важливі для розуміння та інтерпретації як конкретних текстів, так і творчості письменника загалом. Їм властиво «змістове згущення, своєрідне семантико-тематичне поле, релевантне тільки в цьому тексті, яке стає підставою для рефлексії читача, смисловою віхою для читача в розумінні сюжету» [7, с. 157–158].

За термінологією Н.С. Болотнової, когнітивна домінанта репрезентується через концептуальні

моделі (домінантні смисли), представлені в системі кодів художнього тексту, в якій виділяються смисловий код (і субкоди) і мовний код (мовна репрезентація домінантних смислів) [3, с. 133].

За всього різноманіття шляхів аналізу ідіостилю можна виділити два підходи: функціонально-домінантний і когнітивний. Функціонально-домінантний підхід, який виражається в структурно-стильовому аналізі тексту, тобто у виявленні особливих концептів-домінант, притаманних ідіостилю автора, і різноманітних мовних засобів їх репрезентації, застосовується в роботах Л.С. Виготського, Н.І. Головченко, С.Т. Золяна, В.А. Кухаренко, С.Ю. Преображенського, А.І. Тарасової, Л.І. Белехової. Метою структурно-стильового аналізу художнього тексту тут є тлумачення його ідейно-художнього наповнення шляхом розгляду притаманних йому типологічних і домінуючих стильових ознак, які є гармонійним сплетінням загальномистецького та індивідуального стилів. Індивідуальний стиль письменника трактується як новий художній образ світу, складне діалектичне поєднання закономірно-загального й індивідуально-особливого, характеризується сталими типологічними ознаками (стильовими константами) і переважаючою рисою (стильовою домінантою).

Виходячи з того, що ідіостиль є складним діалектичним утворенням, саме структурно-стильовий аналіз дає повне розуміння принципів відбору та синтезу стилістичних мовних засобів у різних жанрах певного автора, адже саме структурні елементи стилю, стильові домінанти (характер асоціацій письменника, домінування певних лексичних виразних засобів і стилістичних тропів і фігур, типів композиції, фабульно-сюжетні особливості) дають змогу виявити не тільки переважаючі особливості ідіостилю конкретного твору, а й віднайти найхарактерніші ознаки, прототип індивідуально-авторської мовленнєвої моделі.

У рамках когнітивного підходу основною одиницею дослідження є концепт, репрезентований у тексті автора. Сукупність різних концептів створює індивідуально-авторську концептосферу. Вона ж, у свою чергу, створює індивідуально-авторську картину світу, яка є віддзеркаленням

реального світу в мові. Тобто індивідуально-авторська концептосфера, по суті, є ідіостилем автора.

Отже, ідіостиль виявляє себе в результаті текстопороджувальної й естетичної діяльності мовної особистості, тому він передусім відображається в інтеграції бажаних тем, жанрів, засобів і прийомів, необхідних для побудови тексту й передачі як інформативних, так й емотивно-експресивних компонентів. Ідіостиль – це сукупність текстопороджувальних домінант і констант певного автора. Стиль автора визначається тим, що зафіксовано за допомогою численних засобів актуалізації дійсності, які діють на різних рівнях художньої структури, тобто концептами. Саме останні і є тією домінантою, що дає читачу змогу адекватно інтерпретувати текст [9, с. 188].

Отже, когнітивна домінанта розкривається через комплекс домінантних смислів, які знаходять реалізацію в системі смислового й мовного кодів художнього тексту.

Висновки. Репрезентація когнітивної домінанти (яка розкривається, конкретизується в системі домінантних смислів) через мовний код зумовлюється особливим вибором і способом організації мовних засобів, завдяки яким автор транслює свою думку в художньому тексті. Індивідуальний почерк автора, його манера проявляються вже в самому факті вибірковості, перевазі певних лінгвістичних засобів, які нерідко стають базою формування більш складних образів, що запам'ятовуються. Для визначення характеристик ідіостилю важлива система логіко-семантичних способів фіксації суб'єктивної картини світу, об'єктивованої в художньому тексті. Центральними є поняття естетизованої емоції й домінантного особистісного змісту як одиниці концептуальної системи суб'єкта, його концептуальної картини світу. Категорія домінанти виявляється на різних рівнях художнього тексту – на власне мовному (мовленнєвому), на стилістичному, на семантичному (змістовому, когнітивному), на ідейно-естетичному. Правильно знайдені домінанти забезпечують найбільш адекватне сприйняття художнього тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреев О.А. О «новой реальности» языкознания. *Филологические науки*. 1984. № 4. С. 88–95.
2. Бабенко Л.Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : учебник для вузов. Москва : Академический проект, 2004. 464 с.
3. Болотнова Н.С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня : монография / под ред. С.В. Сыпченко. Томск : Изд-во Том. гос. ун-та, 1992. 312 с.
4. Виноградов В.В. О языке художественной прозы. Избранные труды. Москва : Наука, 1980. 362 с.
5. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. Москва : Высшая школа, 1991. 448 с.
6. Казарин Ю.В. Поэтический текст как система. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1999. 260 с.

7. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения (Предисловие). Москва : Язык и личность, 1989. С. 3–8.
8. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
9. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. Москва : Просвещение, 1988. 190 с.
10. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, 1997. 286с.
11. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. Санкт-Петербург : Искусство – СПб, 1998. С. 14–285.
12. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. Москва, 1988. 216 с
13. Тарасова И.А. Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте : монография. Москва : ФЛИНТА, 2012. 196 с.
14. Ухтомский А.А. Доминанта как фактор поведения. Ленинград : Наука, 1978. С. 63–90.
15. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Екатеринбург, 2003.
16. Якобсон Р. Язык и бессознательное / пер. с англ., фр. К. Голубович, Д. Епифанова, Д. Кротовой, К. Чухрукидзе. В. Шеворошкина ; составл., вст. слово К. Голубович, К. Чухрукидзе ; ред. пер. Ф. Успенский. Москва : Гнозис, 1996. 248 с.
17. Petit Larousse illustré. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/dominante/26379?q=dominante#26257> (дата звернення: 07.10.2019).

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.33>

ПРОНОМІНАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ЯК ГРАМАТИЧНА МАНІФЕСТАЦІЯ ЗМІНИ ОПОВІДАЧА В ПОЛІФОНІЧНІЙ ОПОВІДІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

PRONOMINAL MARKERS OF THE NARRATORS SHIFT IN POLYPHONIC NARRATION (BASED ON MODERNIST NOVELS OF THE EARLY 1900S)

Хоміченко В.В.,

orcid.org/0000-0003-0770-8178

*асистент кафедри англійської філології
факультету іноземних мов*

Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу засобів реалізації поліфонічної оповіді, яка перебуває у фокусі наукових досліджень з часів виявлення феномену поліфонії тексту М.М. Бахтіним. Авторка досліджує діапазон засобів вираження поліфонії, який включає не лише лексичні та граматичні маркери, але й з огляду на комунікативну парадигму, індикатори мовленнєвих актів. У статті було проаналізовано роль прономінального показника як маркера поліфонічної оповіді. Методологічну основу дослідження склали загальний діалектичний метод пізнання, загальнонаукові методи (аналіз, синтез, порівняння) і спеціальні методи (формально-логічний, системний, структурно-функціональний). Особлива увага приділяється дослідженню граматичних показників, зокрема категорії особи, які мають велику роль у виявленні поліфонічної оповіді, основоположним принципом якої є контамінація голосів оповідача та персонажу. В статті розглянуто категорію особи як один із показників граматичної маніфестації поліфонічної оповіді. Визначення ролі прономінального маркера у виявленні поліфонічної оповіді базується на тому положенні, що зміна особи є одним із показників внутрішнього, невластивого прямого мовлення, що неодмінно характеризується суміщенням голосів. Основні питання в роботі стосуються аналізу типів оповідача та визначено об'єктивовану та суб'єктивовану оповідь відповідно до типів оповідача. Новизна роботи полягає в тому, що суб'єктивована оповідь розглянута як поліфонічна. Основні висновки в роботі стосуються того, що прономінальний маркер може бути критерієм реалізації поліфонічної оповіді лише у разі об'єктивованої оповіді, коли зміна оповіді з 3-ї на 1-у особу свідчить про зміну оповідача та персонажу. Матеріалом для аналізу слугували твори видатних письменників епохи модернізму початку ХХ ст. – Джона Дос Пассоса (John Roderigo Dos Passos), Вільяма Фолкнера (William Cuthbert Faulkner) та Нормана Мейлера (Norman Mailer).

Ключові слова: поліфонія, двоголосся, суб'єктивована оповідь, прономінальний показник, об'єктивована оповідь, безособовий оповідач.

The article deals with the analysis of means of implementation of polyphonic narration as this issue has been in the focus of linguistic research since the phenomenon of double-voiced narration was discovered. Lexical, syntactical and grammar

means have always been defined as the basic means to reveal the multiplicity of voices in the text, though currently there has been a shift towards communicative paradigm which operates a different set of linguistic tools. The article is an attempt to analyse the role of a pronoun as a linguistic marker of grammar manifestation of the shift of the narrators in a polyphonic narration. Contamination of voices in free indirect discourse is revealed through a range of linguistic markers, pronouns being one of the most meaningful ones. While analysing the role of a pronoun as a marker of polyphonic narration, different types of narrators have been analysed and, as a result, two types of narration have been discussed in the article- first-person narration and third- person narration. Special attention is focused on the first-person narration which is generally supposed to be non-polyphonic narration. It is argued in the article that there are cases when first-person narration turns into a polyphonic one and polyphonic markers of the first-person narration are discussed. Novelty of the analysis lies in the fact that first-person narration might be considered polyphonic on the grounds of "impersonal voice" (a term coined by Henrik Skov Nielsen) being present in the narration. The conclusion has been made that pronominal marker might be considered a valid criterion of polyphonic narration exceptionally in case of third-person narration as the change of the pronouns means the change of the voices of the narrator and the personage. The change of pronouns in the first-person narration generally fails to represent contamination of voices so it cannot be considered a productive means of implementing double-voiced narration. The concept of "impersonal voice" gives ideas for further linguistic research. The analysis provided in the article is based on the literary works of John Dos Passos, Norman Mailer and William Faulkner.

Key words: polyphony, double-voiced narration, implied narrator, first-person narration, pronominal marker.

Постановка проблеми. Поліфонічна оповідь, характерна для англomовної літератури першої половини ХХ століття, пропонує великий потенціал для наукових розвідок, оскільки діапазон поліфонічної оповіді є – від імпліцитної моносуб'єктної поліфонічної оповіді як у невластивому мовленні до експліцитно-вираженої полісуб'єктної оповіді з множинною фокалізацією. Площина реалізації поліфонії голосів варіюється від поліфонічного слова до багатоголосся на рівні тексту. Незважаючи на різновекторне дослідження феномену поліфонії, актуальними все ще залишаються питання способів та мовних засобів вираження поліфонії, з поміж яких, зокрема, зазначимо питання вагомості лінгвістичних маркерів голосів оповідача та персонажу, механізму виявлення зміни погляду оповідача та персонажів. Безумовно, комунікативний підхід у дослідженні системи репрезентації мовлення персонажу дає змогу відмовитися від використання когнітивного потенціалу та пропонує здійснити виявлення мовлення персонажу через дискурсивні ознаки за допомогою виявлення індикаторів мовленнєвих актів [2]. Знання індикаторів мовленнєвих актів дає змогу відмовитися від шляху дослідження персонажного мовлення через модальне забарвлення, форми часу, лексики, синтаксичної конструкції й «усім ладом мовлення персонажу», «цитатними вставками з прямим мовленням персонажу», такими «формами його слововживання, як словосполучення з семантикою оцінювання, порівняння, якісного визначення». Водночас в річищі тривалої наукової дискусії про природу поліфонічної оповіді та двоголосної оповіді провідних світових науковців (Паскаль (1977), Макгейл (1978), Rimmon-Kenan (1983)) М. Флюдернік стверджує, що двоголосся поліфонічної оповіді насамперед є поняттям лінгвістичним, і тільки за наявності лінгвістичних показників читач має можливість відтворити різні голоси [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Граматичний показник особи, від якої ведеться оповідь, прямо чи опосередковано є предметом досліджень таких вчених, як І.А. Бехта, Н.Д. Тамарченко, В. Шмід, М. Флюдернік, Ж. Женетт, Дж. Прінс, та інших. Особливу увагу науковці приділили оповіді від першої особи. Аналіз першоособової оповіді з огляду на комунікативну стратегію та порівняння з конвенціональним аукторіальним типом викладу оповіді був проведений Н.І. Бехтою. Авторка, зокрема, визначає дискурсивні особливості оповіді від 1-особи [1, с. 34]. Новизною характеризується гіпотеза данського науковця Хенріка Сков Нільсена про двоголосся першоособової оповіді, в основі якої лежить питання подекуди «всюдисущого» знання оповідача, який веде оповідь від першої особи.

Постановка завдання. Метою цієї наукової розвідки є аналіз граматичного показника особи у річищі дослідження поліфонічної оповіді та можливість визначення оповіді від 1-особи як поліфонічної.

Виклад основного матеріалу. Одним із найяскравіших граматичних чинників репрезентації погляду оповідача та персонажу в англomовному літературному художньому творі є граматичний показник особи, від якої ведеться оповідь, переважно від третьої чи першої особи, що визначає оповідь відповідно як об'єктивовану чи суб'єктивовану [2, с. 114]. Оповідач від третьої особи, за класифікацією В. Шміда – *повідчар* [3, с. 67], становить враження ілюзорності через свою неназваність та невиявленість. Він, наче розчинений у тексті, має доступ до кожного персонажу, його внутрішнього світу, думок, переживань, вражень тощо. Оповідь від першої особи свідчить про те, що оповідач, класифікований В. Шмідом як *розповідач*, є конкретизований, є учасником подій оповіді, може виступати протагоністом, свідком подій чи лише

репортером, який розповідає те, що йому відомо про події, але він своєю особистістю організовує весь текст.

В конвенціональній об'єктивованій оповіді з ауторіальним оповідачем зміна прономінального показника є маркером внутрішнього монологу та зміни суб'єкту мовлення: оповідача чи персонажу [4, с. 80]. Накладання мовлення персонажу на мовлення оповідача створює ефект двоголосної оповіді, у якій категорія особи є одним із лінгвістичних показників поліфонічної оповіді. Розглянемо такі уривки роману Дж. Дос Пассоса «Манхеттен». “Susie Thatcher stirred in bed moaning fretfully. Those awful people never give me a moment's peace. From below came the jingle of a pianola playing the Merry Widow Waltz. O Lord! why don't Ed come? It's cruel of them to leave a sick woman alone like this. Selfish. She twisted up her mouth and began to cry. Then she lay quiet again, staring at the ceiling watching the flies buzz teasingly round the electric light fixture. A wagon clattered by down the street. She could hear children's voices screeching. A boy passed yelling an extra. Suppose there'd been a fire. That terrible Chicago theater fire. Oh I'll go mad! She tossed about in the bed, her pointed nails digging into the palms of her hands. I'll take another tablet. Maybe I can get some sleep. She raised herself on her elbow and took the last tablet out of a little tin box [5, с. 22]. Сегмент тексту розпочинається мовленням оповідача, який описує стан Сюзі Тетчер, яка після пологів страждає від нервового розладу. Власне, оповідач уникає прямої дескрипції її самопочуття, натомість його опис стосується всього, що оточує жінку (звуки вулиці, крик хлопчика, крики дітей на вулиці, звуки музичного інструменту). Ці описи перемежуються з домішками внутрішнього мовлення, емоційно забарвленого, що виражається залученням питальних та окличних речень, вигуків, неповного речення, типових для мовлення. У діапазоні маркерів внутрішнього мовлення зміна прономінального маркера слугує показником зміни мовлення оповідача на мовлення персонажу.

“Ellen walked down the asphalt path among the shrubbery kicking her toes in the air. Ellen in her dress of Black Watch plaid mummy's bought at Hearn's walked down the asphalt kicking her toes in the air. There was a silver thistle brooch on the shoulder of the new dress of Black Watch her mummy's bought at Hearn's. Elaine of Lammermoor was going to be married. The betrothed. Wangnan nainaine, went the pipes through the rye. The man on the bench has a patch over his eye. A watching

black patch. A black watching patch. The kidnapper of the Black Watch, among the rustling shrubs kidnappers keep their Black Watch. Ellein's toes don't kick in the air. Ellen is terribly scared of the kidnapper of the Black Watch, big smelly man of the Black Watch with a patch over his eye. She's scared to run. Her heavy feet scrape on the asphalt as she tries to run fast down the path. She's scared to turn her head. The kidnapper of the Black Watch is right behind. When I get to the lamppost I'll run as far as the nurse and the baby, when I get to the nurse and the baby I'll run as far as the tree. when I get to the big tree...Oh I'm so tired...I'll run onto Central Park West and down the street home. She was scared to turn round. She ran with a stitch in her side. She ran till her mouth tasted like pennies” [5, с. 55]. Поліфонічність цього уривку майстерно створена цілим діапазоном граматичних та лексичних засобів. До голосу оповідача на початку уривку додаються голоси, припустимо, самої Елейн, на що вказує вживання лексичних одиниць *tummy*, інший голос проголошує про одруження *Elaine of Lammermoor*. Таке багатоголосся переходить у невласне-пряме мовлення, в якому залишається оповідь від 3-ої особи, змінюються часові форми. Зміна особи з 3-ої на 1-у свідчить про те, що змінився оповідач, і оповідь тепер ведеться від імені самої Елейн.

Коли для об'єктивованої оповіді показник особи є одним із найхарактерніших показників зміни оповідача, можливість поліфонізації суб'єктивованої оповіді в принципі ставиться під сумнів, якщо говорити про суб'єктно-мовленнєву гетерогенність поліфонічного тексту як основоположний принцип поліфонічної оповіді. Іншими словами, в оповіді від 1-ої особи, яка є суб'єктивною оповіддю, маніфестація прономінального маркера, як зміни суб'єктів мовлення поліфонічної оповіді, видається не актуальною.

Проте є думка, що суб'єктивована оповідь має право бути поліфонічною, і можна говорити про декілька способів поліфонізації оповіді від 1-ої особи.

Насамперед за браком прономінальної транспозиції в суб'єктивованій оповіді від 1-ої особи вона компенсується іншими морфологічними та синтаксичними маркерами, видо-часовою транспозицією та лексичними маркерами. Як приклад наведемо уривок з роману Фолкнера В. «Галас і Шаленство».

“It was quiet there...I could hear them singing... Well, let them get every quarter and dime in the county; it was no skin off my back. I've done what I could; a man that can live as long as I have

and not know when to quit is a fool. Especially as it's no business of mine" [6, с. 219]. У наведеному сегменті зміна суб'єкта мовлення позначена транспозицією форм минулого часу в формі теперішнього, введення в мовлення спонукального речення та залучення розмовної лексики, тоді як прономінальний маркер залишився незмінним.

Зауважимо, що суб'єктивована оповідь, особливо у разі гомодієгетичного оповідача, має тенденцію до психологізації зображення подій, оскільки оповідач чи розповідач веде оповідь про події, учасником яких, опосередкованим чи безпосереднім, він сам був. Здебільшого такий стиль оповіді представляє внутрішні процеси, які відбуваються у пам'яті оповідача / розповідача, що включає внутрішню полеміку, внутрішній діалог тощо. Суб'єктивована форма оповіді може мати елементи відповіді на чийсь репліку, імітувати чийсь інтонацію, іншими словами є тим двоголосим словом М.М. Бахтіна, що й становить основу поліфонічної оповіді. Ю. Марголін [7, с. 428] та М. Флюдернік [8] звертають увагу та те, що внутрішній діалог та автокомунікація супроводжуються зміною на 2-особу, яка вказує на розщеплення особистості.

Роман «Американська мрія Нормана Мейлера» представляє оповідь молодого популярного американського телеведучого, автора кількох книжок про самогубство та смерть, у минулому учасника війни, успішного політика та лектора з психології, яка рясніє роздумами про смерть, добро і зло, потойбічний світ. Глибоко психологічна суб'єктивована оповідь характеризується поліфонічним звучанням завдяки екстенсивним домішкам внутрішнього мовлення, представленого різними формами, зокрема формою внутрішнього діалогу. Наступний сегмент є прикладом багатопланового внутрішнього мовлення Роджека, внутрішньої суперечки та фантазій, які межують з божевіллям, після усвідомлення скоєного ним вбивства власної дружини та наслідків такого злочину.

"Let me tell you the worst. I had a little fantasy at this moment. It was beyond measure. I had a desire to take Deborah to the bathroom, put her in the tub. Then Ruta and I would sit down to eat. The two of us would sup on Deborah's flesh, we would eat for days: the deepest poisons in us would be released from our cells. I would digest my wife's curse before it could form. And this idea was thrilling to me. I felt like a doctor on the edge of a thunderous new medicine. The details fell into place: what we did not choose to devour we could grind away in the electric Disposall beneath the sink, all the impure organs

and little bones. For the long bones, for the femur and the tibia, the fibula, the radius and the ulna, the humerus, I had another plan. I would bind them in a package and hurl then out of the window, out across the East River Drive and into the water. No, four lanes of traffic and a pedestrian walk to clear, too long a throw, I would have instead to go out in the street and take a taxicab and then another and then another until i ended at last in the marshes of Canarsie or the stretch flats near City Island; there I could fling them in the swamp. With luck those long horsewoman's bones might disappear forever, or would I know for sure? Would I have instead to fill a box with plaster of Paris and imbed the bones, and her teeth as well? But no, the teeth must be disposed of separately, and not in any sewer or trash can, no, they must be buried securely, but where? Not Central Park, not by half, one tooth found and I was dead: as in the movie I could see the police talking to Deborah's dentist – and bones in plaster of Paris dropped at sea, that was not good either, for how was I to rent a boat in March without drawing attention? *Heiress is missing!* the tabloids would scream on the following day and people would remember my face, my heavy package, no, this wasn't going to work; worst of all was Ruta in with me, for she could yet cause trouble. Now the fantasy approached the vanishing point: I saw myself alone beside the tub with Ruta's body in cadaver – there was a tonic humor at the thought which made me smile. No, this was done, this idea was done, and I lay back weakly in my chair as if a spasm of illness which should have discharged itself from my mouth had lifted instead to my brain. What gifts this girl had given to me, what German spice!... Something in me lingered back – I had a panicked minute of argument in which I tried to find some other way. Perhaps I could take Deborah to the elevator (my poor wife is drunk) or sneak her down the stairs, no altogether impossible, and then I signed: if I missed on this one, it was the electric chair for me, for sure..." [9, с. 51]. Розмежування плану оповіді та плану внутрішнього мовлення є можливим завдяки синтаксичним засобам, а саме вживанню питальних та окличного речень, заперечних часток, що створюють ефект діалогу із самим собою. Парентеза експланаторного характеру адресована іншим уявним персонажам. Комунікативна природа суб'єктивованої оповіді спрямована на адресанта / читача, що стає очевидним після слів «Let me tell you the worst». Отже, мовлення розповідача та внутрішнє мовлення розташовуються на різних оповідних рівнях, що створює оповідну поліфонію.

Транспозиція в 2-у особу виводить оповідь на рівень комунікації з адресатом, є апеляцією до читача з певною комунікативною метою. Комунікативна інтенція розповідача чи оповідача, спрямована на читача, робить його залученим у оповідний процес, унаслідок якого відбувається інтерсуб'єктна інтеракція між оповідачем та адресатом [4, с. 82]. Наведені уривки з роману Н. Мейлера є прикладом діалогу з читачем.

“And suddenly I understood the moon. Believe it if you will. The only true journey of knowledge is from the depth of one being to the heart of another and I was nothing but open raw depths at that instant alone on the balcony, looking down on the Sutton Place...” [9, с. 11].

“The mottling had spread in ugly smears and patches upon her neck, her shoulders, and what I could see of her breast. They radiated a detestation so palpable that my body began to race as if a foreign element, a poison altogether suffocating, were beginning to seep through me. Did you ever feel the malignity which rise from a swamp? It is real, I could swear it, and some whisper of ominous calm, that heavy air one breathes in the hour before a hurricane, now came to rest between us” [9, с. 25].

Звернімо увагу на інший випадок двоголосся суб'єктивованої оповіді. У разі суб'єктивованої оповіді оповідач, незалежно чи він є гетеродієгетичним оповідачем в екстрадієгетичній ситуації чи гомодієгетичним оповідачем, має обмежене знання, не має доступу до свідомості, почуттів, думок інших персонажів та обмежений просторовим поглядом. Однак подеколи така суб'єктивована оповідь порушує це правило та зображує те, що перебуває поза межами знання оповідача. В романі В. Фолкнера «Коли Я Вмирала» один із 15 розповідачів роману, Дарл, описує сцену смерті Едді Бандрен та сцену закінчення виготовлення труни для неї, не будучи присутнім в цих сценах і, відповідно, не маючи можливості оперувати достовірною інформацією. За Б. Успенським (2000), таку ситуацію можна пояснити неспівпадінням просторового погляду персонажа та автора. За повного збігу просторового погляду, коли оповідь ведеться від імені персонажу, всі чотири плани вираження точки зору – ідеологічна, фразеологічна, просто-

рова та часова – належать персонажу. У разі коли якийсь із планів вираження поглядів не збігається, автор не перевтілюється в персонаж, не приймає повністю його позицій, а лише є його супутником. Унаслідок цього відбувається зіткнення поглядів, виражених в різних планах. Хенрік Сков Нільсен вводить поняття «безособового голосу» (impersonal voice), який наділений властивістю відокремитися від оповідача в 1-й особі, щоб надати додаткові знання про внутрішній світ інших персонажів та створити двоголосе слово (dual voice) [10, с. 138]. “The impersonal voice of the narrative can move from character to character, limiting its range of insight, its vocabulary, and its point of view to that of one particular character in one passage and that of another character in the next. The impersonal voice of the narrative can say what a narrating-I cannot say, produce details that no person could remember, render the thoughts of other characters, speak when the character remains forever silent etc. It speaks, however, in the first person, both when the possibilities of the person referred to by the first-person pronoun are abandoned and when it says what this person can say” [10, с. 140].

Незважаючи на відмінності між теоріями, їх об'єднує той факт, що кожна теорія прямо чи опосередковано вказує на присутність Іншого в мовленні оповідача-персонажа / гомодієгетичного оповідача, що дає змогу зробити припущення, що у такому разі мовлення оповідача-персонажа є двоголосим. Виявити двоголосся гомодієгетичного оповідача здається можливим, звернувши увагу на наявність лексичних та синтаксичних засобів, характерних для реалізації мовлення гетеродієгетичного оповідача, оскільки саме цей тип оповідача наділений здатністю бачити та коментувати внутрішній світ персонажів. Фрагменти тексту, в яких ці засоби переважають, відповідно не належать лише персонажу, який веде оповідь, а є актуалізацією «безособового голосу» (impersonal voice).

Висновки. У підсумку зауважимо, що прономінальний маркер може бути критерієм реалізації поліфонічної оповіді лише у разі об'єктивованої оповіді, коли зміна оповіді з 3-ї на 1-у особу свідчить про зміну оповідача та персонажу. У разі суб'єктивованої оповіді прономінальний маркер не є продуктивним показником поліфонізації оповіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бехта Н.І. Стандартна оповідь від першої особи: визначення, характеристики та контекст використання. *Наукові записки Національного університету «Острозька Академія». Сер. «Філологічна»*. 2010. Вип. 13. С. 33–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_13_7 (дата звернення: 24.10.2019).
2. Бехта І.А. Лінгвістична типізація суб'єктно-об'єктних видів нарації літературно-художнього твору. *Англістика. Американістика. Збірник наукових праць*. Дніпропетровськ : Пороги, 2006. Вип. 3. С. 114–120. Режим доступу. URL: <https://www.academia.edu/23969398> (дата звернення: 24.10.2019).

3. Шмід В. Наратологія. Москва : Мови слов'янської культури. 2003. 312 с.
4. Федорчук М.М. Лінгвістична структура та стилістичне функціонування внутрішнього монологу (на матеріалі прози США) : автореф. дис.... канд. філол. Наук : 81.11. Львів, 1990. 206 с.
5. John Dos Passos. *Manhattan Transfer* / Boston, New York : Houghton Mifflin Company, 2000. 404 p.
6. Faulkner William. *The Sound and the Fury* / Harmondsworth : Penguin Books, 1977. 284 p.
7. Margolin. Uri. Narrative 'You' Revisited / *Language and Style*. 1990. Vol. 23. №4. P. 425–446.
8. Fludernik, Monika. Pronouns of Address and 'Odd' Third Person Forms: The Mechanics of Involvement in Fiction. *New Essays in Deixis: Discourse, Narrative, Literature*. Ed. K. Green (Ed.). Amsterdam: Rodopi. 1995. P. 99–129.
9. Mailer Norman. *An American Dream*. New York : Random House. 1999. P. 279. ISBN 0–375–70070–6.
10. Henrik Skov Nielsen. The Impersonal Voice in the First-Person Narrative Fiction. *Academia.edu*. URL: https://www.academia.edu/3259239/The_Impersonal_Voice_in_First-Person_Narrative_Fiction (дата звернення: 24.10.2019).

РОЗДІЛ 5 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.34>

СПЕЦИФИКА ПОЛИАССОЦИАТИВНЫХ СВЯЗЕЙ НАЗВАНИЙ ЧАСТЕЙ СУТОК

СПЕЦИФИКА ПОЛІАССОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НАЗВ ЧАСТИН ДОБИ

SPECIFICITY OF POLYASSOCIATIVE RELATIONS NAME'S OF THE DAY

Ахмад И.М.,

*orcid.org /0000-0001-7673-4308**кандидат филологических наук,**доцент кафедры английского языка технического направления № 1**Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»*

Статья посвящена анализу связей между членами ассоциативно-семантической структуры с причинно-следственной связью. Эта парадигма представляет собой набор ассоциативно связанных токенов, имеющих те же семы в семантической структуре, которые находятся в особом роде отношений: гиперсемы исходного слова (каусема) коррелируют с дифференциальными семем членов парадигмы (рефлексема), и наоборот, гиперсемальные рефлексы являются гипосемами в семантической структуре причины. Каждый из членов ASG может выступать в качестве причины по отношению к другим словам. Таким образом, ассоциативно-семантическая группа второго уровня формируется, рефлексы второго уровня выступают в качестве возбудителей АСГ третьего уровня и включаются. Вместе члены ASG всех уровней, прямо или косвенно семантически связанные с первоначальной причиной, образуют ассоциативно-семантическую структуру.

В результате исследования был определен состав и архитектура ассоциативно-семантической структуры с причинно-следственной связью. Он объединяет рефлексы двух уровней, которые семантически связаны с причиной через временные, качественно-временные и качественно-объективные признаки. Ассоциативная связь лексем обусловлена отношениями явлений объективного мира. В нем обобщены принципы включения лексем в ассоциативно-семантические группы, определена роль контекста в выявлении ассоциативно-семантических отношений причинности с рефлексами. Также анализируются факторы, влияющие на актуализацию в контексте определенных элементов слова. Объектом анализа являются слова с временной и качественно-временной семантикой.

Поскольку названия частей дня принадлежат к одной лексико-семантической группе и содержат одинаковые семантические признаки в семантической структуре, логично предположить существование стандартных парадигм с именами причин частей дня. Формирование и описание таких парадигм формирует будущее исследование.

Ключевые слова: ассоциативно-семантическая группа, ассоциативно-семантическая структура, причинность, рефлексема, гиперсема, гипосемия.

Статья посвящена аналізу зв'язків членів асоціативно-сміслової структури із причинним ранком. Ця парадигма – сукупність асоціативно споріднених лексем, що мають однакові у смисловій структурі елементи, що знаходяться в особливому роді відносин: гіперсеми початкового слова (кауземи) співвідносяться з диференційними семемами членів парадигми (рефлексема), і навпаки, гіперсемальні рефлекси – це гіпосеми у смисловій структурі причини. Кожен із членів АСГ може постати причиною стосовно інших слів. Таким чином, формується асоціативно-семантична група другого рівня, рефлекси другого рівня виступають збудниками АСГ третього рівня і перебувають у роботі. Разом члени АСГ усіх рівнів, прямо або опосередковано семантично пов'язані з первинною причиною, утворюють асоціативно-сміслову структуру.

У результаті досліджень було визначено склад та архітектуру асоціативно-сміслової структури із причинним ранком. Він поєднує в собі рефлекси двох рівнів, які семантично пов'язані із причиною через часові, якісно-часові та якісно-об'єктивні ознаки. Асоціативний зв'язок лексеми зумовлений співвідношеннями явищ об'єктивного світу. Він узагальнює принципи включення лексеми в асоціативно-семантичні групи, визначає роль контексту у виявленні асоціативно-семантичних зв'язків причинно-наслідкових зв'язків із рефлексемами. Проаналізовано також фактори, що впливають на актуалізацію в контексті певних елементів слова. Об'єктом аналізу є слова із часовою та якісно-часовою семантикою.

Оскільки назви частин дня належать до однієї і тієї ж лексико-семантичної групи і містять однакові смислові ознаки у смисловій структурі, логічно припустити існування стандартних парадигм із назвами причин частин доби. Формування та опис таких парадигм формує майбутнє дослідження.

Ключові слова: асоціативно-семантична група, асоціативно-семантична структура, причинно-наслідковий зв'язок, рефлекс, гіперсема, гіпосема.

The article is devoted to the analysis of relations between the members of the associative-semantic structure with the *kauzema* «утро». This paradigm is a set of associatively related tokens having the same semes in the semantic structure that are in a special kind of relationship: the hypersemes of the initial word (*kauzema*) correlate with the differential sememes of the members of the paradigm (*reflexema*), and vice versa, hypersemal reflexes, are hyposems in the semantic structure of the *kauzema*. Each of the members of the ASG can appear as a *kauzema* in relation to other words. Thus, an associative-semantic group of the second level is formed, the second-level reflexes act as causative agents for the ASG of the third level and so on. Together, the members of ASGs of all levels, directly or indirectly semantically related to the original *kauzema*, form an associative-semantic structure.

As a result of the research, the composition and architecture of the associative-semantic structure with the *kauzema* «утро» was determined. It combines reflexes of two levels that are semantically related to the *kauzema* through temporal, qualitative-temporal and qualitative-objective features. The associative connection of lexemes is conditioned by the relations of the phenomena of the objective world. It summarizes the principles of inclusion of lexemes in the associative-semantic groups, defines the role of context in identifying associative-semantic relationships of *kauzema* with *reflexemas*. Also the factors affecting the actualization in the context of certain elements of the word are analyzed. The object of the analysis is the words with temporal and qualitative-temporal semantics.

Since the names of the parts of the day belong to the same lexico-semantic group and contain the same semantic features in the semantic structure, it is logical to assume the existence of standard paradigms with *kauzema*-names of day parts. The formation and description of such paradigms forms the future research.

Key words: associative-semantic group, associative-semantic structure, *kauzeme*, *reflexeme*, hyperseme, hyposeme.

Постановка проблеми. В настоящее время невозможно представить себе лексический анализ слова без учета парадигматических отношений, изучение которых в первую очередь позволяет наиболее полно раскрыть его значение. Исследованию лексических парадигм посвящены многочисленные работы классиков языкознания – Ю.Д. Апресяна, Р.А. Будагова, Л.М. Васильева, В.А. Звягинцева, С.Д. Кацнельсона, Л.А. Новикова, Б.А. Серебренникова, А.И. Смирницкого, Ю.С. Сорокина, Ф.П. Филина, Д.Н. Шмелева и мн. др. Лексические группировки слов описаны с различных позиций: с учетом ситуативных и причинно-следственных связей между предметами внеязыковой действительности (тематические, гиперо-гипонимические, меронимические группы); на основе семных взаимодействий лексем (синонимические, антонимические парадигмы, лексико-семантические группы) и их ассоциативных связей (ассоциативные ряды и поля) и т.п.

Несомненно, теория лексической семантической парадигматики давно уже «устоялась», однако ученым удается найти новые принципы объединения лексем и таким образом дополнить общепринятый список парадигм. Так, объединение собственно языкового (взаимодействие сем) и экстралингвистического (ассоциативные связи предметов и явлений окружающей действительности) подходов к классификации лексики позволило Т.В. Сливе выделять особую парадигму – ассоциативно-семантическую группу (АСГ), которая, являясь частью ассоциативного поля, как и любая другая лексическая парадигма, включает в себя грамматически однородные лексемы (слова одной части речи), в семантической структуре которых представлены одинаковые элементы. При этом гиперсема исходного слова

(*кауземы*) в семантической структуре ассоциатов (*рефлексем*) репрезентирует дифференциальный семантический признак, то есть выступает в роли гипосемы, и наоборот, родовые семы *рефлексем* в составе *кауземы* являются семами видовыми [7, с. 98]. Иными словами, в ассоциативно-семантические группы слова объединяются на основе ассоциативно-семантических связей.

Т.В. Слива описала ассоциативно-семантические связи членов закрытой лексико-семантической группы «времена года», иными словами, объектом ее исследования стали АСГ с *кауземами* *зима*, *весна*, *лето* и *осень*. Изучая данные парадигмы, исследователь обратила особое внимание на полиассоциативность *рефлексем*, отмечая, что данное явление достаточно широко представлено в пределах ассоциативно-семантических групп. Полиассоциативность заключается в том, что некоторые *рефлексемы*, будучи связаны ассоциативно-семантической связью с несколькими *кауземами*, входят в состав двух, а иногда и трех АСГ. Так, например, лексема *снег* входит в состав АСГ «зима», «весна» и «осень», *дождь* – в состав АСГ «лето», «весна» и «осень», *гроза* – в АСГ «весна» и «лето», *заморозок* – в АСГ «весна» и «осень» и т. п. [6, с. 120]. Т.В. Слива приходит к выводу, что полиассоциативность *рефлексем* обусловлена прежде всего экстралингвистическими факторами – соположенностью сезонов, существованием основных и переходных времен года и т. п. [5, с. 78].

Постановка задания. Предметом нашего исследования являются ассоциативно-семантические связи членов другой лексико-семантической группы – названий частей суток. Поскольку, подобно году, сутки также условно делятся на четыре части, при этом существуют основные (день, ночь) и промежуточные (утро, вечер)

части суток (равно как основные (зима и лето) и промежуточные (весна и осень) времена года), логично было бы предположить наличие в составе АСГ, вершинами которых являются названия частей суток, полиассоциативных рефлексем.

Изложение основного материала. Основанием для выдвижения подобной гипотезы может также служить изоморфизм семантической структуры названий сезонов и частей суток, которую образуют собственно темпоральные ('часть года/суток', 'следование во времени'), квалитативно-темпоральные ('степень освещенности', 'температурный режим') и квалитативно-предметные ('состояние природы', 'состояние человека') семантические признаки [2, с. 155].

Ядерное положение в семантической структуре лексем, обозначающих отрезки времени, занимают темпоральные признаки. Так, посредством архисемы 'время' лексемы *утро*, *день*, *вечер*, *ночь* входят в состав семантического поля времени, гиперсема 'часть суток' является интегральной для членов одноименной ЛСГ. Однако смысловая связь перечисленных лексем осуществляется и на уровне дифференциальных сем.

Согласно данным «Русского ассоциативного словаря» под редакцией Ю.Н. Караулова, названия частей суток взаимоассоциируются с достаточно высокой частотой встречаемости [4, с. 98]. Наряду с этим каждая из данных лексем связана с тремя другими семантической связью. Так, в словарной дефиниции слова *утро* («1. Часть суток от окончания ночи до наступления дня; время восхода солнца, рассвета» [4, с. 1407]) эксплицированы дифференциальные семы 'по окончании ночи', 'до наступления дня', посредством которых лексема связана со словами *ночь* и *день*. Кроме того, со словом *утро* семантически связана лексема *вечер* ('промежуточная часть суток наряду с утром'). Лексема *день* («1. Часть суток от восхода до захода солнца, от утра до вечера [4, с. 251]), связана с названиями предшествующей (*утро*) и последующей (*вечер*) части суток, а также лексемой *ночь* обозначающей, наряду с *днем*, основную часть суток. Аналогичным образом прослеживаются семантические связи лексем *вечер* и *ночь*.

Актуализация ассоциативно-смысловых связей упомянутых выше лексем происходит в различных контекстах, поскольку, как известно, на синтагматическом уровне реализуются и семантические (закон семантического согласования), и ассоциативные связи слов («...текст является богатным материалом... для формирования и развития ассоциативной структуры

значения слова» [1, с. 38]): *Что было утро, стало день* /В. Хлебников/; *День и ночь хожу по лестнице, завесу Очередной спальни дергая рукой...* /И. Северянин/; *...в последнюю ночь, с вечера до утра, у нее было такое сердцебиение, что все в доме не спали; боялись, как бы не умерла* /А.П. Чехов/; *Утро – вечер, утро – вечер, день и ночь. Стрелки, цифры, циферблаты – сутки прочь* /Ю. Левитанский/; *...Утро перешло в день, день в вечер, а Вера все сидела, склонившись над очередным переводом* /В. Набоков/ и др.

Представленные примеры подтверждают наличие ассоциативно-семантической связи между словами, обозначающими части суток. Кроме того, мы можем говорить о полиассоциативности данных лексем, поскольку каждая из них ассоциативно-семантически связана с тремя другими членами ЛСГ и, следовательно, в роли рефлексемы входит в состав трех ассоциативно-семантических групп.

Не менее важными для лексем *утро*, *вечер*, *день* и *ночь* являются квалитативно-темпоральные признаки, отражающие состояние окружающего мира в то или иное время суток и занимающие ядерное и окооядерное положение в их семантических структурах. Некоторые из них ('восход солнца', 'заход солнца', 'рассвет') эксплицированы в словарных дефинициях, соответствующих лексем (см. определения выше).

Признак 'степень освещенности' в семантической структуре названий частей суток представлен семами 'свет' и 'темнота'. Для наивной картины мира характерно деление суток как на четыре, так и на две части – светлую и темную (такое деление находит отражение в устном народном творчестве: *День да ночь – сутки прочь*). Поскольку светлыми частями суток являются утро и день, а темными – вечер и ночь, можно предположить, что рефлексемы, содержащие гиперсему 'свет', могут быть представлены в АСГ с кауземами *утро* и *день*, а содержащие гиперсему 'темнота', – в АСГ с кауземами *вечер* и *ночь*.

Среди них полиассоциативными являются рефелексемии *свет*, *солнце* («2. Свет тепло, излучаемые этим телом [центральным телом Солнечной системы], место, освещенное им» [3, с. 1233]), *сияние* («1. Ровный, яркий свет, излучаемый чем-л.» [3, с. 1190]), *блеск* («1. Яркий, искрящийся, сияющий свет, отсвет» [3, с. 83]), *луч* («1. Узкая полоска света, исходящая от какого-л. источника света, светящегося предмета» [3, с. 507]) и др., репрезентирующие гиперсему 'свет', которая, в свою очередь, явля-

ется дифференциальной для каузем *утро* и *день*. Ассоциативно-семантическая связь рефлексем с кауземами подтверждается следующими примерами: *Утро красит нежным светом Стены древнего Кремля* /В. Лебедев-Кумач/; ... *итальянское утро, полное солнца и отблесков воды, наполнило тихую избу* /К. Паустовский/; *Весенний день горяч и золот, – Весь город солнцем ослеплен!* /В. Хлебников/; *Блеск утра был волшебный* /Л. Толстой/, *И сердце жаждет блеска дня и счастья* /И. Бунин/; *Как было ясно, как утонченно Сиянье утра надомной* /В. Брюсов/, *Отворите мне темницу, Дайте мне сиянье дня...* /М. Лермонтов/; *Ко мне, что к стертой анаграмме, Подносит утро луч в упор* /Б. Пастернак/ и т.п.

Сема 'темнота' является дифференциальной для лексем *вечер* и *ночь*. Данную сему репрезентирует лексема *темнота*, в качестве гиперсемы она представлена в семантической структуре полиассоциативных рефлексем *мрак* («1. Полное отсутствие света, освещения; тьма, темнота» [3, с. 561]), *сумрак* («1. Неполная темнота, полумрак» [3, с. 1290]), *темень* («1. Разг. Темнота, тьма»), входящих в состав соответствующих АСГ: *Сумрак ночи к западу уходит* /Бунин/; *Вечер нежный. Сумрак важный* /О. Мандельштам/; *Где спастись, куда убежать от отчаяния вечером, в кромешную осеннюю темень?* /Ф. Абрамов/; *Ночью темень. Ночью тишь* /И. Токмакова/; *Вечер синюю свечкой звезду Над дорогой моей засветил. Я не знаю – то свет или мрак?* /С. Есенин/; *Уночи – мрак, У листьев – шум, У ветра – свист, У капли – дробность* /Л. Мартынов/ и т.п.

Полиассоциативность упомянутых выше рефлексем обусловлена, прежде всего, соположенностью частей суток, названия которых являются кауземами АСГ. Однако среди исследованных нами есть слова, обозначающие явления, характерные не для смежных, а для противоположных, а именно для переходных частей суток. Это рефлексемы *сумерки* («1. Полумрак перед заходом солнца и наступлением ночи, а также перед восходом солнца» [3, с. 1289]) и *заря* («1. Яркое освещение горизонта перед восходом и после захода солнца» [3с. 343]), входящие в АСГ «утро» и «вечер». Как видно из представленных дефиниций, имплицированные семы 'утро' и 'вечер' в структуре данных лексем являются дифференциальными, что позволяет говорить о семантической связи кауземы и рефлексем. Ассоциативная связь подтверждается данными ассоциативного словаря и целым рядом примеров: *Мы хотели сумерек*

утра /Ю. Семенов/; *Снова вечер, и мы втроем на сером диване, снова сумерки, и хлопают ставни* /А.И. Цветаева/; *Благословенно утро человека у Кустаная или Челекена, который вышел рано на заре...* /Е. Евтушенко/; *Что пред ней ты, утро майское, Ты, дубрава-мать зеленая, Степь-трава – парча шелковая, Заря-вечер, ночь-волшебница!* /А. Кольцов/ и др.

Семантический признак 'температурный режим' в лексемах, обозначающих части суток, репрезентируется прежде всего семами 'тепло' и 'холод'. При этом следует отметить, что в пределах данного признака релевантными чаще становятся градуальные значения 'самая холодная часть суток' (*ночь*), 'самая теплая часть суток' (*день*), 'менее холодный, чем ночь', 'более холодный, чем день' (лексемы *утро* и *вечер*). В пределах данного признака осуществляется семантическая связь полиассоциативных рефлексем с кауземами *утро* и *вечер*. Это рефлексемы с ядерным значением 'умеренный холод': *свежесть* (синтаксический дериват прилагательного *свежий* в значении 'прохладный'), *прохлада* («1. Умеренный холод, приятная свежесть воздуха» [3, с. 1036]) и *холодок* («1. Легкий холод, прохлада» [3, с. 1450]). Совместное функционирование каузем с рефлексемами наблюдаем в следующих примерах: *Он надел поддевку и, пересиливая мелкую дрожь в животе, вышел на истоптанное крылечко, на ледяную свежесть бледного ненастного утра* /И. Бунин/; *...в окно начинает потягивать свежестью вечера* /А. Чехов/, *...великолепный летний вечер повеял прохладой на раскаленную землю* /К. Паустовский/, *Нас утро встречает прохладой* /Б. Корнилов/, *Прозрачное осеннее утро, ровный бодрящий холодок* /А. Рыбаков/; *Такой вечер: с севера дуло холодком...* /М. Пришвин/ и др.

В АСГ «утро» и «ночь» обнаружена полиассоциативная рефлексема *заморожок* («1. Легкий утренний (ночной) мороз весной (осенью)» [3, с. 334]), в семантической структуре которой представлены дифференциальные семы 'утро' и 'ночь': *Как-то ночью пришел первый морожок* /К. Паустовский/, *Погода уже несколько дней стояла тихая, ясная, с легкими морожками по утрам – так называемое бабье лето* /Л. Толстой/.

Выводы. Таким образом, полиассоциативность рефлексем (способность входить в состав нескольких парадигм на основе ассоциативно-семантических связей) является одним из проявлений континуальности лексической системы языка. В первую очередь она вызвана

екстралингвістическими факторами – причинно-слідственними зв'язами явлень оточуючої дійствительности, котрыє находит отраженіє в язиковій картині мира. Соположенність частей суток, их следованіє друг за другом обусловлюють тот факт, что особенности одной части суток могут быть свойственны другой, смежной с ней и даже противоположной (например, сумерки и заря, характерные для утра и вечера). Однако при формировании ассоциативно-семантических групп нельзя не учитывать лексические значения

лексем, поскольку связь между кауземой и рефлексемами осуществляется не только на основе ассоциативных (чаще причинно-следственных) отношений, но и с учетом семных взаимодействий лексем.

В перспективе планируется выявление полиассоциативных рефлексем в составе других ассоциативно-семантических парадигм, а также определение экстралингвистических и лингвистических причин, обуславливающих полиассоциативность.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Ассоциативно-семантические корреляции лексем утро. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнко: Філологічні науки*. Випуск 44. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 378 с.
2. Ассоциативно-семантические объединения слов: их специфика и сфера исследования. *Духовна спадщина Усходняга Палесся : зборнік науковых артыкулаў / рэд.кал.: А.М. Воінава (гал. рэд.) [і інш.] ; М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны*. Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2018. 274 с.
3. Большой толковый словарь русского языка / гл. ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург : Норинт, 2003. 1536 с.
4. Русский ассоциативный словарь / Ю.Н. Караулов, Г.А. Черкасова, Н.В. Уфимцева, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов. Москва : ООО «Издательство Астрель» : ООО «Издательство АСТ», 2002. Т. 1. От стимула к реакции: Ок. 7000 стимулов. 2002. 784 с.
5. Слива Т.В. Роль ассоциативного эксперимента в формировании ассоциативно-семантических групп. *Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. праць*. Вип. 10. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. С. 78–85.
6. Слива Т.В. Рефлексемы-дериваты в составе ассоциативно-семантических структур. *Слов'янські мови : зб. наук. праць*. Вип. 1(13). Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2018. С. 118–128.
7. Яременко Т.Г. Русский глагол с эксплицированным компонентом времени: деривационная история и перспектива : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 ; Нац. пед. ун-т им. М.П. Драгоманова. Київ, 2008. 264 с.

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.35>

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ КОМПЗИТИВІВ ІЗ КОЛЬОРОНАЗВАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

A COGNITIVE LINGUISTIC ANALYSIS OF UKRAINIAN COMPOUNDS WITH COLOR-TERMS

Філатова К.О.,

orcid.org/0000-0002-9437-4382

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри перекладу

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглянуто процедуру лінгвокогнітивного аналізу композитів із кольороназвами в українській мові, детально описано методику такого аналізу. Зокрема, надано поетапний перелік операцій, застосованих під час лінгвокогнітивного аналізу українських композитів із колоративами *білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, блакитний, голубий, коричневий, сірий, рожевий*.

Запропонована процедура лінгвокогнітивного аналізу композитів із кольороназвами в українській мові складається із двох етапів, які своєю чергою поділяються на певні операції. На першому етапі проводиться аналіз композитів української мови із конкретною кольороназвою, на другому етапі розглядаються усі композити із основними кольороназвами в українській мові.

У нашому дослідженні запропоновано детальний опис лінгвокогнітивного аналізу композитів української мови із кольороназвою *білий*, а також надано результати лінгвокогнітивного аналізу українських композитів із кольороназвами *білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, блакитний, голубий, коричневий, сірий, рожевий*.

Перший етап лінгвокогнітивного аналізу композитів із кольороназвою *білий* передбачав виконання таких операцій: 1) вибірка композитів із кольороназвою *білий* із лексикографічного джерела української мови; 2) розподіл композитів із колоративом *білий* на дві групи, залежно від позначення кольору у їх складі; 3) розподіл першої групи композитів із кольороназвою *білий* за предметними доменами; 4) диференціація композитів із кольороназвою *білий* за прямим та переносним значенням, утвореним на дериваційних кроках номінативного процесу; 5) аналіз композитів із колоративом *білий*, які формують переносне значення за метафоричної номінації; 6) аналіз композитів із кольороназвою *білий*, як символічною ознакою кольору; 7) проведення кількісного аналізу фактичних даних. На другому етапі розглянуто усі композити української мови зі всіма основними кольороназвами.

У висновках представлено результати лінгвокогнітивного дослідження українських композитів зі всіма основними кольороназвами, а саме *білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, блакитний, голубий, коричневий, сірий, рожевий*, та окреслено перспективні пошуки з цієї проблематики.

Ключові слова: лінгвокогнітивний аналіз, композити із кольороназвами, номінативні моделі, пропозиціональні схеми, внутрішня форма композитів, зовнішня форма лексичної одиниці.

The article describes a cognitive linguistic analysis of Ukrainian compounds with color-terms; also it presents the methodology of such analysis. In particular, the article offers the list of operations applied in a cognitive linguistic analysis of Ukrainian compounds with color-terms *білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, блакитний, голубий, коричневий, сірий, рожевий*.

The proposed procedure of a cognitive linguistic analysis of compounds with color-terms in the Ukrainian language consists of two stages, which in turn are divided into specific operations. The first stage provides the analysis of Ukrainian compounds with a basic color-term; the second stage presents the description of all compounds with the basic color-terms in the Ukrainian language.

Our study provides a detailed description of a cognitive linguistic analysis of Ukrainian compounds with color-term *білий*, as well as results of a cognitive linguistic analysis of Ukrainian compounds with basic color-terms, namely *білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, блакитний, голубий, коричневий, сірий, рожевий*.

The first stage of a cognitive linguistic analysis of compounds with color-term *білий* involved the following operations: 1) a sample of compounds with color-term *білий* from a lexical source of Ukrainian language; 2) the distribution of compounds with color-term *білий* into two groups, depending on the color designation in their composition; 3) the distribution of the first group of compounds with color-term *білий* by domains; 4) differentiation of compounds with color-term *білий* by the direct and figurative meaning formed at the derivative steps of the nominative process; 5) analysis of compounds with color-term *білий* that form figurative meaning by metaphoric process; 6) analysis of compounds with color-term *білий* used symbolically; 7) conducting the counting analysis of the data. In the second stage all compounds with basic color-terms of the Ukrainian language are presented.

In conclusion the research presents the results of a cognitive linguistic analysis of Ukrainian compounds with basic color-terms, namely *білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, блакитний, голубий, коричневий, сірий, рожевий* that can be further employed in linguistic studies.

Key words: cognitive linguistic analysis, compounds with color-terms, nominative models, propositional schemas, inner form of a compound, outer form of a linguistic expression.

Постановка проблеми. Численні дослідження кольороназв, зокрема на матеріалі української мови [1; 10; 11; 12; 13; 21; 22; 23; 27], дозволяють говорити про системність самої цієї групи слів, яка є «структурно організованою множиною» [3, с. 4]. «Ця системність виявляється і в участі кольороназв у номінативних процесах, зокрема у творенні композитів різних мов. Системність творення складних слів із компонентом-кольороназвою має лінгвокогнітивне підґрунтя: вона залежить від системи позначених композитами понять, їхньої організації у мисленні» [25, с. 31].

До процесів номінації залучені не тільки лінгвістичні, а й когнітивні здібності людини. Тому номінативні процеси перебувають у фокусі уваги когнітивної лінгвістики, яка «розглядає принципи сприйняття та осмислення людиною навколишньої (об'єктивної) дійсності через мову та намагається знайти пояснення найважливіших феноменів, пов'язаних із пізнавальною діяльністю

людини й постійною участю в цьому процесі мови» [24, с. 35].

Аналіз досліджень. Сформульована в нашому дослідженні процедура лінгвокогнітивного аналізу українських композитів з елементом-колоративом спирається на доробок семантики лінгвальних мереж [14], зокрема на положення про базисні пропозиціональні схеми [18; 20; 19; 17] як основу формування номінативних моделей мовних одиниць.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Не дивлячись на розмаїття наукових розвідок, присвячених дослідженню як кольороназв в українській мові [1; 10; 11; 12; 13; 21; 22; 23; 27], так і композитів із елементом-колоративом на матеріалі різних мов із використанням лінгвокогнітивних методик (наприклад [5; 6; 7; 8; 4; 9]), відчувається необхідність у системному підході до аналізу цієї особливої групи

складних слів. Таким чином, розробка та застосування методики лінгвокогнітивного дослідження композитів із колоративами в українській мові дозволить пояснити природу зв'язку між мовними та ментальними структурами та дослідити процес створення зазначених мовних одиниць в українській мові.

Постановка завдання. Мета нашої розвідки зорієнтована на встановлення лінгвокогнітивного підґрунтя номінації під час створення українських композитів із кольороназвами, зокрема, виявлення концептуальних структур, які беруть участь у створенні номінативних структур композитів із кольоронаймаваннями в українській мові, а також визначення особливостей концептуальної деривації та метафоричних дериваційних процесів. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) опрацювання розробленої методики лінгвокогнітивного аналізу композитів із кольороназвами в українській мові; 2) застосування розробленої методики для аналізу композитів із основними кольороназвами в українській мові; 3) порівняння усіх груп композитів української мови з основними кольороназвами. **Об'єктом дослідження** є композити із кольороназвами в українській мові. **Предмет дослідження** – лінгвокогнітивні основи формування композитів із кольороназвами, представлені в номінативних моделях їхньої внутрішньої форми.

Виклад основного матеріалу. Лінгвокогнітивний аналіз композитів із кольороназвами в українській мові здійснюється за аналогією до лінгвокогнітивного аналізу композитів із кольороназвами в англійській мові [26] та проходить у декілька етапів. Перший етап передбачає аналіз композитів української мови із конкретною кольороназвою, другий – розгляд усіх композитів із основними кольороназвами в українській мові. Компаративний аналіз в нашому дослідженні супроводжується кількісними підрахунками, які демонструють перевагу певної ознаки.

Кожний етап складався із послідовних операцій. На першому етапі:

1. Зроблено вибірку композитів української мови із кольороназвою *білий* із лексикографічного джерела «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (2005).

2. Композити із кольороназвою *білий* розподілено на дві групи: до першої групи було віднесено композити із кольором на позначення онтологічної ознаки предмета, до другої – композити із кольором – символічною ознакою.

3. Композити із кольороназвою *білий* першої групи розподілено на концептуальні домени,

з огляду на назву наділеного кольором предмета у внутрішній формі слова.

4. Композити із кольороназвою *білий* диференційовано за прямим та переносним значенням, утвореним на дериваційних кроках номінативного процесу. Квалітативна пропозиціональна схема «ЩОСЬ (X) (базис) є БІЛЕ (ознака) > БІЛЕ (ознака) є ЩОСЬ (X) (базис)» виступає основою внутрішньої форми композитів, співвіднесених із предметними доменами, вживається в прямих номінаціях, а також бере участь у метонімічних, метафоричних та змішаних зсувах, які спостерігаються на другому, третьому та четвертому дериваційних кроках.

5. Проаналізовано композити із колоративом *білий*, які формують переносне значення за метафоричної номінації. Під час метафоричних зсувів враховується метафоричний потенціал домену онтологічної сутності, наділеної кольором, який залежить від обсягу її метафоричного спектру та кількості відповідних метафоричних виразів [15; 16; див. також 2]. У метафоричних номінаціях назви предметних сутностей виду *білий X*, які належать до різних предметних доменів, є метафоричними корелятами, які формують метафоричні спектри концептуальних референтів [там само].

6. Композити із кольороназвою *білий* як символічною ознакою кольору розподілено із зазначенням тієї онтологічної основи, від якої сформувалося метафоричне значення, перетворене на символ.

7. Проведено кількісний аналіз фактичних даних з метою встановлення пріоритетності онтологічних доменів, наділених кольором предметних сутностей у внутрішній формі композитів; порівняння кількості утворених прямих та переносних значень; визначення частотності вживання базисних пропозиціональних схем на різних кроках деривації у номінативному процесі; встановлення метафоричного потенціалу, метафоричного спектру та кількості утворених метафоричних виразів.

З огляду на вищезазначену методику в нашій статті детально проілюстровано лінгвокогнітивний аналіз композитів української мови із кольороназвою *білий*, що засвідчено такими результатами.

1. Відібрано 81 композит української мови із ад'єктивним елементом *білий*, що становить 20,6% від загального числа прикладів. 40 композитів виступають іменниками, 41 – прикметниками.

2. 68 одиниць (84%) позначають онтологічну ознаку предмета, 13 одиниць (16%) – символічну

ознаку кольору. Прикметникова основа *білий* позначає такі онтологічні ознаки предмета: «який має колір (наближається кольором до) крейди, молока, снігу», «білий колір», «на (у) якому є багато білих плям, вибілених предметів», «зблідлий, блідий», «світлошкірий (про расу)», «посивілий, сивий, сивоволосий», «безколірний, безбарвний, прозорий», «вимитий, випраний: чистий» [28, с. 81].

3. Наділені онтологічними ознаками поняття про предмети конституують сім концептуальних ознакових доменів, які мають такий ступінь номінативної промінантності:

– центральні – **ЛЮДИНА** [Людина: 1, Частина тіла: 22]: 23 – 28,4%; **ТВАРИНА** [Тварина: 2, Частина тіла: 20]: 22–27,2%;

– периферія-1 – **ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ** [Природний об'єкт: 7]: 7–8,6%; **ОДЯГ** [Одяг, прикраси: 5, Частина одягу: 1]: 6 – 7,4%; **РОСЛИНА** [Рослина: 1, Частина рослини: 4]: 5–6,2%;

– периферія-2 – **АРТЕФАКТ** [Артефакт: 3]: 3–3,7%; **ЇЖА** [Їжа: 2]: 2–2,5%.

4. Прямі номінації виду *білий X* (8 одиниць – 9,9%) утворюються на першому кроці деривації. Наприклад, **Тварина: білий амур** [28, с. 80] – ім. промислова риба родини корошових; **Природний об'єкт: білі ночі** [28, с. 80] – ім. літні ночі на півночі, коли вечірні сутінки зливаються зі світанком; **Рослина: білий гриб** [28, с. 80] – ім. один із кращих їстівних грибів; боровик; **Артефакт: білий вірш** [28, с. 80] – ім. вірш без рим; **Їжа: біле м'ясо** [28, с. 80] – ім. м'ясо, придатне для дієтичного харчування (телятина, курятина). Прямі позначення виду *білий X* беруть участь у номінативних зсувах (90,1%): метонімічних / МТН (53–65,4%), метафоричних / МТР (17–21%), метафоричних + метонімічних / МТР + МТН (3–3,7%). Метонімічні номінативні зсуви відбуваються на підставі базисних пропозиціональних схем: партитивності (49 вживань), власності (7 вживань), каузації (2 вживання), контактної дії (1 вживання). Метафоричні номінативні зсуви відбуваються на підставі пропозиціональної схеми подібності / метафори (20 вживань). Зазначені схеми застосовуються у творенні композитів на другому та третьому кроках деривації (67 та 4 одиниць відповідно). Схеми партитивності та контактної дії задіяні також на четвертому кроці деривації (по 1 одиниці). Наприклад:

– партитивність: другий крок деривації – **МТН 1. Така ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ → 2. Партитивність (Частина > Ціле): білоголовий** [28, с. 81] – прикм. 1., який

має світле або сиве волосся; третій крок деривації – **МТР + МТН 1. Така ЧАСТИНА ТІЛА ТВАРИНИ → 2. ЧАСТИНА РОСЛИНИ → 3. Партитивність (Частина > Ціле): біловус** [28, с. 81] – ім. 2. бот. бур'янова злакова рослина, яка росте в полі й на луках; четвертий крок деривації – **МТН 1. Такий ОДЯГ → 2. Власність (Власність-1 > Власник) → 3. Власність (Власник > Власність-2 / Ціле) → 4. Партитивність (Ціле > Частина): білорусизм** [28, с. 81] – ім. слово чи зворот, запозичені з білоруської мови;

– власність: другий крок деривації – **МТН 1. Така ЧАСТИНА ОДЯГУ / Власність → 2. Власність (Власність > Власник): білопідкладочник** [28, с. 81] – ім. заст., зневажл. студент аристократичного походження, що зневажливо ставився до рядового студентства й був ворожий революційному рухові; третій крок деривації – **МТН 1. Такий ОДЯГ → 2. Власність (Власність-1 > Власник) → 3. Власність (Власник > Власність-2): білоруський** [28, с. 81] – прикм. до білорус і Білорусія, у тому числі білоруська мова.

– каузація: другий крок деривації – **МТН 1. Така ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ / Афектив → 2. Каузація (Афектив > Каузатор): білокрів'я** [28, с. 81] – ім. захворювання кровотворної системи, що виявляється у значному збільшенні кількості білих кров'яних тілець у крові; третій крок деривації – **МТР + МТН 1. Такий ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ → 2. ЛЮДИНА → 3. Каузація (Афектив > Каузатор): біла гарячка** [28, с. 80] – ім. гострий психоз, що виникає на ґрунті тривалого зловживання алкоголем;

– контактна дія: четвертий крок деривації – **МТН 1. Такий ОДЯГ → 2. Власність (Власність-1 > Власник) → 3. Власність (Власник > Власність-2 / Пацієнс) → 4. Контактна дія (Пацієнс > Агенс): білорусистика** [28, с. 81] – ім. сукупність наук, що вивчають білоруську мову, культуру, літературу, фольклор;

– подібність / метафора: другий крок деривації – **МТР 1. Така ЛЮДИНА → 2. ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ: білі карлики** [28, с. 81] – ім. зорі білого кольору з малою світлістю, що характеризуються великою густиною речовини.

5. Найбільший метафоричний потенціал мають поняття зі складу корелятивного домену ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ (4 мовні одиниці, чотиричленний метафоричний спектр). Серед референтних доменів більший ступінь

метафоризації має домен РОСЛИНА, представлений у 2 прикладах.

6. Символьною ознакою білого кольору, наявною в українських композитах, є «прихильний до порядку, контрреволюційний» [28, с. 81]. Це значення утворено шляхом метафоричного зсуву від квалітативної онтологічної характеристики «позбавлений (іншого) кольору», яка стає корелятом метафор:

1. **Х: позбавлений (іншого) кольору** → 2. **Х: ПРИХИЛЬНИЙ ДО ПОРЯДКУ, КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНИЙ:** *білогвардійці* [28, с. 81] – ім. монархісти та контрреволюціонери (від кольору прапора прибічників короля під час французької революції 18 ст.); *білоемігрант* [28, с. 81] – ім. людина, яка після перемоги революції 1917 року у Росії емігрувала за кордон; *білополяки* [28, с. 81] – ім. іст. війська Польщі, які в 1919–1920 рр., після розгрому другого походу Антанти, пішли війною проти радянської влади в Росії; *білокозак* [28, с. 81] – ім. кіннотник, що воював у складі військових формувань білого козацтва. Таким чином, білий колір у складі 13 українських композитів виражає 1 символічне значення, утворене від 1 квалітативної онтологічної характеристики.

На другому етапі розглянуто усі композити української мови зі всіма основними кольороназвами. Цей етап є порівняльним, оскільки порівнюються результати аналізу груп композитів із кольороназвами у межах української мови. «Напрями аналізу включають: 1) установлення ступеня промінантності (репрезентативності) різних базових кольорів, які фігурують у складі композитів; 2) з'ясування пріоритетності доменів онтологічних сутностей, наділених кольоровою ознакою; 3) установлення числа композитів, утворених на першому, другому, третьому та четвертому кроках деривації за участі базисних пропозиціональних схем, які виявляють різний ступінь номінативної активності; 4) визначення метафоричного потенціалу онтологічних доменів предметних сутностей, наділених колірними ознаками; 5) з'ясування ролі різних кольорів досліджуваної мови у формуванні символічних значень, представлених у композитах цієї мови» [26, с. 148].

На основі вищевикладеної процедури лінгвокогнітивного аналізу композитів із кольороназвами *білий* нами було проаналізовано композити із іншими основними кольороназвами *чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, блакитний, голубий, коричневий, сірий, рожевий* [25, с. 127–153] та зроблено відповідні висновки [25, с. 153–155].

Висновки. Загалом проаналізовано 393 українські композити з ад'єктивними елементами **білий** (81–20,6%), **чорний** (137–34,9%), **червоний** (65–16,5%), **зелений** (19–4,8%), **жовтий** (39–9,9%), **синій, блакитний, голубий** (21–5,4%), **коричневий** (2–0,5%), **сірий** (18–4,6%), **рожевий** (11–2,8%). Дослідження показало, що в українській мові найбільша кількість представлена композитами із кольороназвою **чорний**. Іменниками виявились 225 композитів, прикметниками – 167, прислівником – 1. 348 одиниць (88,5%) позначають онтологічну ознаку предмета, 45 одиниць (11,5%) – символічну ознаку кольору.

Прикметникові основи *білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, блакитний, голубий, сірий, рожевий* у складі композитів української мови позначають онтологічні ознаки предмета, окрім прикметникової основи *коричневий*, яка позначає лише символічну ознаку кольору. Дослідження показало приналежність понять про предмети, наділені онтологічними ознаками, до восьми концептуальних ознакових доменів:

- центральні – **ТВАРИНА:** 110–28,0%; **ЛЮДИНА:** 100–25,4%; **РОСЛИНА:** 53–13,5%;
- перифірія-1 – **ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ:** 30–7,6%; **АРТЕФАКТ:** 26–6,6%;
- перифірія-2 – **ОДЯГ:** 18–4,6%; **ЇЖА:** 8–2,0%; **МІСЦЕ, ТЕРИТОРІЯ:** 3–0,8%.

Квалітативна пропозиціональна схема «ЩОСЬ (Х) є ТАКЕ-колір» є основою внутрішньої форми композитів, співвіднесених із зазначеними предметними доменами. Зазначена схема вживається у прямих номінаціях та бере участь у подальших номінативних зсувах.

На першому кроці деривації утворюються прямі номінації виду *білий Х, чорний Х, червоний Х, зелений Х, жовтий Х, синій Х, блакитний Х, голубий Х, сірий Х, рожевий Х* (62 одиниці – 15,8%).

Прямі номінації беруть участь у номінативних зсувах: метонімічних (267–67,9%), метафоричних (53–13,5%), метафоричних + метонімічних (8–2%), метонімічних + метафоричних (3–0,8%). Метонімічні номінативні зсуви відбуваються на підставі базисних пропозиціональних схем: партитивності (218 вживань), інклюзивності (52 вживання), власності (20 вживань), каузації (8 вживань), контактної дії (5 вживань), схожості (3 вживання), локативності (2 вживання), темпоральності (1 вживання). Метафоричні номінативні зсуви відбуваються на підставі пропозиціональної схеми подібності / метафори (61 вживання). Зазначені схеми засто-

совуються у творенні композитів на другому, третьому та четвертому кроках деривації (272, 57 та 2 одиниць відповідно).

Найбільший метафоричний потенціал мають поняття зі складу корелятивного домену ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ (6 мовних одиниць, чотиричленний метафоричний спектр), найменший – поняття зі складу корелятивного домену АРТЕФАКТ (одна мовна одиниця, одночленний метафоричний спектр). Серед референтних доменів найбільший ступінь метафоризації має домен ЛЮДИНА, представлений 5 прикладами.

Символьні ознаки кольорів в українських композитах утворюються шляхом метафоричного зсуву від квалітативних онтологічних характеристик, які стають корелятами

метафор. Найбільшу кількість символічних значень у складі українських композитів із кольороною утворює чорний колір – 7, червоний колір утворює 3 символічні значення, жовтий та сірий кольори – по 2 символічні значення, білий та коричневий кольори – по одному символічному значенню. Зелений, синій, блакитний, голубий та рожевий кольори у складі досліджуваних українських композитів не утворюють символічних значень.

Перспектива подальших наукових розвідок вбачається у лінгвокогнітивному дослідженні кольороконцептів у складі номінативної структури композитів класичних мов, зокрема новогрецької, а також у порівняльному аналізі композитів індоєвропейських мовних груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабій І.М. Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1997. 21 с.
2. Бровченко І.В. Концептуальна метафора в клише англійського наукового тексту : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Черкаси, 2011. 368 с.
3. Василевич А.П., Кузнецов С.Н., Мищенко С.С. Цвет и названия цвета в русском языке / ред. А.П. Василевич. Москва : КомКнига, 2005. 216 с.
4. Васильєва О.Г. Концептуальна семантика субстантивних композитів-бахуврихі (на матеріалі антропо-семічної лексики сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2006. 20 с.
5. Деменчук О.В. Колоративна композита: досвід фреймової семантики. *Науковий вісник Волинського державного ун-ту. Серія: Філологічні науки*. 2001. № 13. С. 36–42.
6. Деменчук О.В. Колоративна композита: особливості семантичної структури. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*: зб. наук. статей. Київ : Київськ. нац. лінгв. ун-т, 2001. Вип. 7. С. 65–71.
7. Деменчук О.В. Колоративна композита у когнітивно-ономасіологічному аспекті. *Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики*: зб. матер. конф. / за ред. В.К. Шпака. Черкаси : Черкаськ. інженер.-тех. ін-т, 2001. С. 66–67.
8. Деменчук О.В. Колоративна композита у мовній картині світу української та англійської націй: досвід когнітивно-ономасіологічного аналізу. *Проблеми зіставної семантики*: зб. наук. статей / відп. ред. М. П. Кочерган. Київ : Київський державний лінгвістичний ун-т, 2001. Вип. 5. С. 85–89.
9. Деменчук О.В. Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2003. 240 с.
10. Дзівак О.М. З історії назв кольорів. *Українська мова і література в школі*. Київ : Наукова думка, 1973. № 9. С. 81–84.
11. Дзівак О.Н. Лексика на обозначение цвета в современном украинском языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Украинский язык». Киев, 1974. 34 с.
12. Дзівак О.М. Похідні назви кольорів в українській мові. *Дослідження з фонетики, граматики, лексики і фразеології української мови*. 1975. С. 112–127.
13. Дзівак О.М. Про систему назв кольорів у сучасній українській літературній мові. *Українське мовознавство*. 1975. Вип. 3. С. 23–31.
14. Жаботинская С.А. Генеративизм, когнитивизм и Семантика лингвальных сетей. *Doctrina multiplex, veritas una. Учень багато, істина одна*: зб. праць до ювілею Ізабелли Рафаїлівни Буніятової. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. С. 9–141.
15. Жаботинская С.А. Концептуальна метафора: конгруентное и неконгруентное картирование во множественных данных. *Функциональная лингвистика* : сб. науч. работ / ред. А.Н. Рудяков. Симферополь : Крымский респ. ин-т последипломного пед. образования, 2013. № 5. С. 104–106.
16. Жаботинская С.А. Концептуальна метафора: процедура анализа для множественных данных. *Актуальні проблеми металінгвістики: матеріали VII Міжнародної наукової конференції* / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, Черкаси, 28–29 квітня 2011 р. Черкаси: Ант, 2011. С. 3–6.
17. Жаботинская С.А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2010. Вип. 928. С. 6–20.

18. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход. *Когнитивные исследования языка. Типы знаний и проблемы их классификации* : сб. науч. трудов / ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев. Москва – Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. Вып. III. С. 61–74.
19. Жаботинская С.А. Ономазиологические модели и событийные схемы. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 837. С. 3–14.
20. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии. Проблемы загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького : зб. наук. праць. Чернівці : Книги XXI, 2008. С. 357–368.
21. Ковальова Т.В. Лексико-семантичні поля колоративів в українській поезії початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 1999. 19 с.
22. Критенко А.П. Семантична структура назв кольорів в українській мові. *Славістичний збірник*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. С. 97–111.
23. Критенко А.П. Семантична структура назв кольорів в українській мові. *Мовознавство*. 1967. № 4. С. 97–112.
24. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 34–47.
25. Філатова К.О. Кольороконцепти в номінативних моделях англійських, українських і новогрецьких композитів: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Київ, 2018. 356 с.
26. Філатова К.О. Кольороконцепти в номінативних моделях англійських композитів: лінгвокогнітивний аналіз. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного ун-ту ім. Івана Франка. Серія: філологічні науки (мовознавство)* : зб. наук. праць. 2018. № 10. С. 145–149.
27. Чікало М. Назви кольорів у пам'ятках української мови XIV – XVIII ст. Львів, 1994. 210 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

УДК 81'42:75:78:316.772.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.36>

КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНІ АСПЕКТИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ФЕНОМЕНУ МИСТЕЦТВА

COMMUNICATIVE AND DISCOURSIIVE ASPECTS OF THE ARTISTIC PHENOMENON ACTUALISATION

Черник М.В.,
orcid.org/0000-0002-3666-0671
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри германської філології
Сумського державного університету

У статті розглядаються комунікативно-дискурсивні аспекти актуалізації феномену мистецтва як екстралінгвального засобу, що має потенціал вербалізуватися в мовній картині світу. Увага зосереджується на основних компонентах мистецької комунікативної ситуації, дається аналіз інтеракції комунікантів, актуалізації твору мистецтва та реалізації часо-просторових характеристик у мистецькому дискурсі.

У роботі твір мистецтва аналізується як центральна ланка системи художньої діяльності, спрямована на створення художньої цінності. Мотиви творчості визначаються потребою суб'єктивно-особистісного самовираження й необхідністю спілкування. Розглядаються етапи художньої комунікації – від задуму твору мистецтва до його втілення в матеріально-духовній формі й проєкції на реципієнта, а також зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на свідомість митця під час створення творів мистецтва.

У статті на основі трансляції моделі комунікації Р. Якобсона на мистецький дискурс визначаються основні компоненти комунікації у сфері мистецтва. Етапи інтродукції творів мистецтва в комунікативну ситуацію становлять ланцюжок розвитку подій: від митця (композитора, художника, скульптора тощо) в ролі адресанта до репрезентатора, й далі – до адресата авторського немовного мистецького коду. Також розглядається процес зворотної комунікації, коли митець отримує від реципієнта вербальну або невербальну реакцію на його твір мистецтва.

Окрема увага приділяється часо-просторовим характеристикам актуалізації феномену мистецтва в художньому дискурсі, розглядаються підходи до визначення динамічності та статичності різних видів мистецтва, а також їх репрезентації в художньому тексті.

Враховуючи потужний потенціал емотивного впливу мистецтва, до фокуса дослідження статусно-рольових характеристик учасників спілкування в мистецькому дискурсі потрапляє психологічно-емоційний стан комунікантів, а також основні аспекти їх інтеракції.

Ключові слова: феномен мистецтва, мистецький дискурс, художній дискурс, художній образ, комунікація.

The article deals with communicative and discursive aspects of artistic phenomenon actualisation as extralingual means with the potential to be verbalised in the language picture of the world. The attention is focused on the main components of the artistic communicative situation – the communicants interaction, artwork actualisation, and time and space characteristics realization in the artistic discourse are analysed.

The artwork is analysed as a central core in the system of the artistic activity, aimed at creation of the artistic value. The ground for creative work is determined by the need of subjective personal self-expression and necessity to communicate. The stages of artistic communication are considered from the idea of the artwork to its implementation in the material and spiritual form and its projection onto the recipient, as well as external and internal factors, influencing the artist's conscience during the artwork creation.

The communication model by R. Jakobson is translated to the communication in artistic discourse, the main components of communication in the artistic field are determined. The stages of the artworks introduction into communicative situation constitute the chain of the events progression from the artist (composer, painter, sculptor, etc.) in the role of the addresser to the presenter and further to the addressee of the author's non-verbal artistic code. Also, the process of reverse communication takes place, when the artist gets verbal or non-verbal reaction to his/her artwork from the recipient of this artwork.

Special attention is paid to the time and space characteristics of the artistic phenomenon actualisation in the literary discourse, the approaches to the determination of the dynamic and static nature of different types of art and their representation in the literary texts are considered.

Taking into account the artistic emotional influential power, the research is focused on the status and role characteristics of the communication participants in the artistic discourse. Special attention is paid to the psychological and emotive state of the communicants and the main aspects of their interaction.

Key words: artistic phenomenon, artistic discourse, literary discourse, word picture, communication.

Постановка проблеми. За умов глобалізації й інтеграції світової спільноти виникає проблема пошуку спільних інтернаціональних способів інтеракції між комунікантами, які стали б універсальною точкою дотику світових культур. При цьому на перший план виходять екстралінгвістичні фактори, що імплікують у собі дещо більше, ніж те, що може бути виражене вербально. Не випадковим є зростання інтересу до екстрасенсорного, чуттєвого, езотеричного – до того, що приховане глибоко, здатне викликати емоції й імплікувати інформацію. Людство давно знайшло універсальний міжкультурний засіб спілкування – мистецтво. Більшість видів мистецтва, будучи невербальними за своєю природою, є потужними формами вираження думки [15, с. 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження мистецьких реалій у художньому дискурсі потребує звернення до праць вітчизняних і закордонних дослідників із різних галузей лінгвістики. За основу аналізу комунікативно-дискурсивних аспектів актуалізації феномену мистецтва були взяті праці з теорії дискурсу (В.І. Карасик, І.С. Шевченко, О.І. Морозова, D. Schiffrin [7; 15; 19]), текстології (Ю.М. Лотман, І.Р. Гальперін, Н.Д. Галєєва [9; 5; 4]), комунікативної лінгвістики (Р.О. Якобсон, Ф.С. Бацевич, І.А. Бехта [17; 2; 3]), міжкультурної комунікації (І.М. Рудик [11]) й невербальної комунікації (Л.В. Солощук, І.І. Серякова [14; 13]). Питання

реалізації феномену мистецтва через призму лінгвістичних досліджень висвітлюються в працях В.В. Кандинського, М.В. Козловської, А.А. Щербакової [6; 8; 16].

Постановка завдання. У статті здійснюється спроба дослідити феномен мистецтва з точки зору його комунікативно-дискурсивної актуалізації в художніх текстах. На основі лінійної моделі комунікації Р. Якобсона розробляється схема мистецької комунікативної ситуації, центральною ланкою якої є твір мистецтва як повідомлення, яке актуалізується у відповідному часі та просторі й завдяки якому реалізується спілкування між комунікантами.

Виклад основного матеріалу. Будучи невербальним за природою, феномен мистецтва належить до корпусу позамовних засобів комунікації, які забезпечують спілкування, що полягає в обміні інформацією, вираженою знаковою формою, виконуючи функції доповнення та заміщення мовлення й передаючи емоційний стан комунікантів [14, с. 82; 11, с. 102; 13, с. 36]. Мистецтво як форма пізнання й відображення дійсності відтворює світ у конкретних, індивідуалізованих чуттєвих образах і є носієм індивідуальності автора, а отже, у процесі сприйняття художнього твору можливе спілкування як із його героями, так і митцем, який створив цей твір [1].

Художній дискурс розглядається як комунікативний акт, що актуалізується насамперед на рівні

спроби вплинути безпосередньо на духовний простір реципієнта, тобто на його систему цінностей, знань, світогляд, бажання, особистісні орієнтири [12]. Дискурс мистецтва в системі художнього дискурсу є формою об'єктивації змісту свідомості, що реалізується за допомогою художніх засобів, тобто мовою мистецтва. Початкове значення поняття «дискурс» як комплекс специфічних способів і правил організації мовленнєвої діяльності поступово розширюється й починає застосовуватися й до інших способів породження й фіксації значення немовленнєвих знаків, що використовуються людиною для реалізації спілкування. Поняття «текст» набуває розширених трактувань (світ як текст, свідомість як текст), а з точки зору функціонування на перший план виходить комунікативна функція мистецтва [10].

Автор твору мистецтва як художнього тексту, створюючи нові форми, прагне наповнити своє невербальне повідомлення зрозумілим для сприйняття реципієнта змістом, сподіваючись на його належність до певного соціального й ситуативного контексту, а також досвід сприйняття таких творів мистецтва, тобто створює певний дискурс. Художній текст породжує рефлексію духовних сутностей, ідей, які своєю чергою здатні збагачувати духовний простір людини [4, с. 36; 19, с. 307].

За сучасних умов важливу роль відіграє мова мистецтва як одна з мов культури, за допомогою якої створюються художні дискурси в інформаційному просторі й комунікативних процесах. Інформація, що передається мовою мистецтва, виконує важливі комунікативні завдання: відображення навколишньої дійсності (точна проекція або трансформація з метою зробити акцент на сутності зображеного) для прагматичної реалізації знання про них, а також для породження творчого, переосмисленого сприйняття ситуацій, явищ, образів і предметів.

Мистецький дискурс тісно пов'язаний із поняттям художньої комунікації, що передбачає реалізацію інтелектуально-творчого взаємозв'язку автора й реципієнта твору мистецтва, що базується на вираженні художньої інформації, що має певне відношення до світу, художню концепцію, сталі ціннісні орієнтири. Під час художньої комунікації актуалізуються три типи відношень: автор – дійсність; автор – реципієнт; автор – художній процес [8, с. 6].

Твір мистецтва – центральна ланка системи художньої діяльності, матеріально-духовний предмет, що синтезує й інтеріоризує множинні якісно різні відношення спілкування й комунікації, при цьому він одночасно виявляється їх

наслідком, засобом і передумовою, кристалізує багатоманітні ситуації спілкування [16, с. 80].

Мистецтво як засіб спілкування позначене діалогічністю, що актуалізується через естетико-психологічний міжособистісний, міжсуб'єктний контакт автора із твором мистецтва, митців у процесі спільної творчості, мистецтва й реципієнта в розширеній або ущільненій модифікації твору [16, с. 80].

Провідним суб'єктом діяльності, спрямованої на створення художньої цінності як засобу духовного спілкування, є автор, який одержує імпульси із навколишнього світу. Мотиви творчості приховані як у потребі суб'єктивно-особистісного самовираження, так і в необхідності спілкування. Унаслідок спілкування митця зі світом з'являється ідея твору [6].

А.А. Щербакова початковим етапом художнього спілкування вважає саме сприйняття світу митцем, що визначається як зовнішніми, так і внутрішніми факторами свідомості митця. До зовнішніх факторів належать історичні та соціально-економічні особливості середовища, в якому створюється твір мистецтва. Внутрішні фактори фокусуються на особистості митця, його емоційному й психологічному стані на момент створення твору мистецтва.

Унаслідок цього сприйняття актуалізується наступний етап художнього спілкування – процес реалізації задуму митця, що досягається за рахунок спілкування митця з художнім образом. Митець вступає в своєрідний діалог із матеріалізованим образом у пошуках шляхів вираження змісту, ідеї, побудови форми художнього цілого. При цьому залучаються такі аспекти креативності, як інтуїція, прогнозування, поліфонічність мисленнєвої діяльності, перетворювальна активність, які актуалізують дію емотивного механізму міжсуб'єктного взаємозв'язку з художнім образом.

Наступний етап художнього спілкування позначений втратою суб'єктності художнім образом через віддалення закінченого твору мистецтва від автора й переходу до сфери об'єктивації та проекції на реципієнта, який своєю чергою спрямовує сприйняту інформацію на навколишнє середовище. Твір мистецтва є засобом спілкування митця зі світом, утіленням художньої цінності як інтегральної характеристики мистецтва, що поєднує моральні, естетичні, духовні й екзистенціональні цінності [16, с. 82].

В.І. Карасик з погляду комунікації виділяє такі категорії дискурсу: статусно-рольові характеристики учасників спілкування, умови спілкування,

організацію спілкування та способи спілкування [7, с. 200–201].

Головною передумовою реалізації спілкування є наявність учасників комунікативної ситуації, а саме адресанта й адресата. Статусно-рольові характеристики учасників спілкування містять аналіз кількісних та якісних параметрів адресанта й адресата в комунікативній ситуації. Враховуючи потужний потенціал емотивного впливу мистецтва, до фокуса дослідження потрапляє психологічно-емоційний стан комунікантів, а також основні аспекти їх інтеракції.

За лінійною моделлю комунікації Р. Якобсона адресант, використовуючи засоби мовного коду, формує повідомлення, за допомогою якого в межах конкретного контексту встановлює контакт із адресатом (рис. 1) [17, с. 211].

Транслюючи цю модель на мистецький дискурс, помічаємо, що роль адресанта виконує відправник, який може виступати митцем (композитором, художником, скульптором тощо) або репрезентатором (виконавцем, власником) твору мистецтва. Митець кодує вербалізовану ідею свого твору знаковими засобами певного виду мистецтва й матеріалізує її в художньому образі, нотуючи, зображаючи, ліплячи, залежно від виду мистецтва. Репрезентатор сприймає твір мистецтва, ментально інтерпретує, передає реципієнтові засобами авторського немовного коду. Адресат (реципієнт) сприймає авторський немовний код в інтерпретації репрезентатора й декодує твір мистецтва [17, с. 212]. Цей ланцюжок може звужуватися до будь-якого з компонентів мистецького комунікативного акту.

Уточнюючи модель комунікації Р. Якобсона, зобразимо схему спілкування в мистецькому дискурсі за допомогою твору мистецтва таким чином (рис. 2).

Комунікація за допомогою творів мистецтва не є односпрямованою, адже будь-яка перцепція передбачає подальшу реакцію. Одержавши повідомлення за допомогою твору мистецтва, реципієнт у відповідь відправляє вербальну або невербальну реакцію на нього [18, с. 207].

Природа часу й простору художнього тексту розглядається як неподільна єдність, що є константою буття, яка водночас не позбавлена ознак дискретності [5; 9]. Умови спілкування в мистецькому дискурсі передбачають аналіз часопросторових параметрів комунікативної ситуації, в основі якої – опис твору мистецтва.

З погляду об'єктивації часу та простору в мистецтві необхідно зазначити, що вони є базовими категоріями в класифікації видів мистецтв (часові,

просторові, часопросторові). У теорії мистецтвознавства прийнято часові види мистецтв вважати динамічними, а просторові – статичними. Проте все частіше дослідники стверджують про динамічність просторових мистецтв і статичність часових. Говорячи про онтологію мистецтва в художньому тексті, ця гіпотеза набуває ще більшої предметності. Це зумовлено дуальною природою тексту: з одного боку, він є сталим, завершеним утворенням, з іншого – його внутрішня форма перебуває в постійному русі, що забезпечується засобами часових і просторових характеристик, а саме, послідовністю фактів, подій, що розгортаються в часі та просторі [3, с. 115; 5, с. 87, 93].

Повідомлення в комунікації є інформацією, втіленою в конкретному коді й переданою за допомогою відповідного каналу спілкування. Вона може реалізуватися засобами мови та інших знакових систем, зокрема жестами, мімікою, рухами та постанами тіла, схемами, діаграмами тощо [2, с. 38].

У мистецькій комунікативній ситуації функції повідомлення виконує твір мистецтва, що втілює думки й переживання митця у формі художнього образу. При цьому твір мистецтва може виконувати роль об'єкта, суб'єкта або елемента контексту (фон) комунікативної ситуації. За формою твори мистецтва детермінуються за гомогенними та гетерогенними векторами, що визначають їх належність до сучасності, спосіб презентації та забарвлення перцепції. Етапи інтродукції твору мистецтва в комунікативній ситуації позначені динамічністю й відображають форму буття й реалізації феномену мистецтва.

Висновки. Феномен мистецтва є важливим компонентом міжкультурної комунікації, який актуалізується в мистецькому дискурсі в ролі

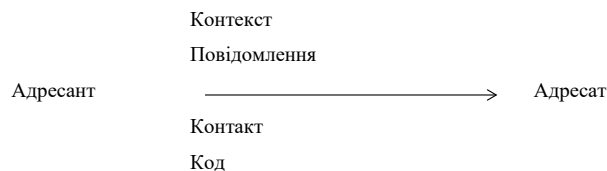

Рис. 1. Модель комунікації Р. Якобсона

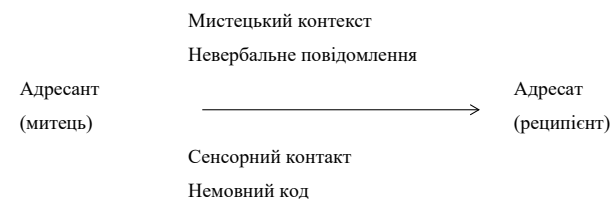

Рис. 2. Модель комунікації за допомогою твору мистецтва

екстралінгвального засобу з потенціалом вербалізуватися в мовній картині світу. Мистецький дискурс у системі художньої комунікації передбачає реалізацію інтелектуально-творчого взаємозв'язку автора й реципієнта твору мистецтва, який визначається ціннісними орієнтирами й потребою спілкування. Мистецька комунікативна ситуація вибудовується за лінійною моделлю Р. Якобсона

й містить такі компоненти, як адресант (митець), репрезентатор, адресат (реципієнт), мистецький контекст, невербальне повідомлення, сенсорний контакт, немовний код. Оскільки актуалізація феномену мистецтва в мові є явищем поліаспектним, перспективним вважаємо подальше встановлення додаткових параметрів опису мистецьких реалій у художньому дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аганесова И.Г. Искусство как средство общения. *Эстетика*. URL: <http://textb.net/23/22.html>.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Бехта І.А. Наратив і контекст комунікативної ситуації: стратегії інтерпретації оповідного дискурсу експериментального письма. *Дані текстових корпусів у лінгвістичних дослідженнях* : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 115–129.
4. Галеєва Н.Д. Параметры художественного текста и перевод : монографія. Тверь : ТвГУ, 1999. 155 с.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. 4-е изд., стереотипное. Москва : КомКнига, 2006. 144 с.
6. Кандинский В.В. О духовном в искусстве. URL: <http://lib.ru/CULTURE/KANDINSKIJ/kandinskij.txt>.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
8. Козловская М.В. Особенности искусствоведческого дискурса на английском языке в XX веке и на современном этапе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2003. 21 с.
9. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. *Об искусстве*. Санкт-Петербург, 1998. С. 19–43. URL: <http://www.ruthenia.ru/lotman/papers/sht/1.html>.
10. Милетова Е.В. К проблеме двойственной природы современного англоязычного искусствоведческого дискурса. *Филологические науки. Язык, речь, речевая коммуникация*. URL: http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/Philologia/7_122922.doc.htm.
11. Рудик І.М. Культурна специфіка невербального коду в міжкультурній комунікації. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2005. Вип. 23. С. 102–103.
12. Самарская Т.Б., Мартиросьян Е.Г. Художественный дискурс: специфика составляющих и особенности организации художественного текста. URL: <http://journal.kfrgteu.ru/files/1/2012.10.20.pdf>.
13. Серякова И.И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках. Киев : Издательский центр КНЛУ, 2012. 280 с.
14. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія. Харків : Константа, 2006. 300 с.
15. Шевченко И.С., Морозова Е.И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Харьков : Константа, 2003. № 586. С. 35–38.
16. Щербакова А.А. Производство искусства в системе общения. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2007. № 47. С. 7–84.
17. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика; пер. с англ. *Структурализм: «за» и «против»*. Москва : Прогресс, 1975. С. 193–230.
18. Auer P. Code-Switching in Conversation. London; New York : ROUTLEDGE. 1999. 345 p.
19. Schiffrin D. Approaches to Discourse. Oxford : Blackwell, 1994. 470 p.

РОЗДІЛ 6 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'255.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.37>

ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ РАКЕТНО-КОСМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЮ ТА НІМЕЦЬКОЮ МОВАМИ

METHODS OF ENGLISH ROCKET AND SPACE TERMINOLOGY TRANSLATION IN SCIENTIFIC FICTION DISCOURSE INTO THE UKRAINIAN AND GERMAN LANGUAGES

Смирнова М.С.,

orcid.org/0000-0002-9561-3728

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри теорії та практики перекладу

Маріупольського державного університету

Тарасова В.Ю.,

orcid.org/0000-0002-8573-4198

студентка магістратури

факультету грецької філології та перекладу

Маріупольського державного університету

Стаття присвячена дослідженню перекладацьких трансформацій під час передачі англomовної ракетно-космічної термінології. Увага була зосереджена на аналізі особливостей використання та засобів перекладу ракетно-космічної термінології з англійської мови українською та німецькою. Сьогодні космічна програма відроджується, тому і тема космічної термінології досить актуальна. Зазначено, що під час перекладу науково-технічних текстів з англійської мови українською та німецькою необхідно знати і враховувати всі прийоми перекладу тексту, крім того, володіти спеціальною термінологією в обох мовах. Найбільш частотними з прийомів передачі ракетно-космічних термінів українською мовою є калькування, транскрибування, прийом звуження і розширення. Це пояснюється тим, що більшість термінів області космонавтики є безеквівалентною лексикою. Деякі з прийомів, наприклад калькування, послужили основою для великого числа різного роду запозичень під час міжкультурної комунікації. Встановлено, що під час передачі термінів українською мовою перекладачеві слід вибрати найоптимальніший прийом, вибір якого зумовлений структурою мови перекладу і стилістично-комунікаційною специфікою тексту. Дослідження англійської, німецької та української ракетно-космічної термінології має велике значення не тільки в теоретичному, але і в практичному аспекті. Це зумовлено гострою нестачею навчальних посібників і словників для фахівців, характер роботи яких пов'язаний із застосуванням космічної термінології досліджуваних мов. У цій статті було проведено аналіз відібраних ракетно-космічних термінів з науково-фантастичного роману "The Martian". У цьому романі 6 астронавтів прибувають на планету Марс, та через нещасний випадок один з них залишається там зовсім один, без зв'язку з Землею. У романі виявлено багато термінологічних одиниць з різних галузей життя і науки, зокрема з астрономії, механіки, фізики, електроніки, комп'ютерної техніки. Деякі з них можна умовно назвати марсіянськими термінами. Також досліджено різні засоби перекладу лексичних та граматичних одиниць і сполучень. Було зроблено спробу оцінити та відзначити закономірні семантичні зміни і перетворення, які відбуваються під час лексико-граматичних та стилістичних трансформацій.

Ключові слова: ракетна термінологія, космічна термінологія, засоби перекладу, науково-фантастичний роман, Марсіанин.

The research deals with the study of translation transformations of English rocket and space terminology. The analysis of translating methods of rocket and space terminology from English into the Ukrainian and German languages was focused. Today the space program is being revived, so the topic of space terminology is quite relevant. It is noted that when translating scientific and technical texts from English into Ukrainian and German, one should take into account all the techniques of the text translation as well as be versed in the most modern and special terminology of both languages. The most frequent methods of translating rocket and space terms into the Ukrainian language are calques, transcription, narrowing and expansion of the meaning. This is explained by the fact that most of the terms in the field of astronautics are non-equivalent terminology. Some of the techniques, such as calques usage, have provided the basis for a large number of different types of borrowing in intercultural communication. It is also stated that when translating the term into Ukrainian, the translator should choose the most optimal method, which is determined by the structure of the language of translation as well as stylistic and communication specificity of the text. The study of English, German and Ukrainian rocket and space

terminology is of great importance not only in theoretical but also in practical terms. It can be explained by the severe shortage of textbooks and dictionaries for professionals who deal with space terminology. The authors analyze the space and rocket terms from 'The Martian', the sci-fi novel published in English. In this novel, 6 astronauts launch on the Mars and, by accident, one of them stays there alone, with no connection to the Earth. There are many terminological units from various fields of life and science, including astronomy, mechanics, physics, electronics, computer technology in the novel. Some of them can be called Martian terms. Different means of translating lexical and grammatical units and phrases have also been studied. An attempt was made to evaluate the regular semantic changes there, where grammar, lexical and stylistic transformations take place.

Key words: rocket terminology, space terminology, translating methods, scientific fiction novel, The Martian.

Постановка проблеми. У зв'язку зі стрімким науково-технологічним прогресом вважається за необхідне приділяти належну увагу термінологічному апарату різних наук. З кожним роком стає все очевидніше необхідність дослідження космосу і ракетно-космічної термінології. Актуальність дослідження особливостей перекладу ракетно-космічної термінології в англо-, україно- та німецькомовному науково-фантастичному дискурсі полягає в тому, що наразі популярними серед читачів є англomовні науково-фантастичні твори, які насичені термінами з різних сфер науки та техніки, зокрема неологізмами, що потребують інтерпретації та засвоєння читачами інших культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою нашого дослідження слугували наукові праці з теорії та практики перекладу науково-технічної термінології таких авторів, як І.С. Алексеева, Л.С. Бархударов, Н.К. Горбовский, І.В. Гредіна, І.В. Корунець, Т.А. Казакова, Ю. І. Кагарлицький, В.М. Лейчик, Я.І. Рецкер, а також Ц.Ю. Тодоров. Незважаючи на все зростаючу значимість у сучасному світі науки про космос і різноманітність сфер її застосування, ракетно-космічна термінологія, як в українській, так і в германських мовах, досліджена недостатньою мірою, зокрема вітчизняними вченими, через відсутність запиту держави на цей сектор розвитку техніки.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні засобів перекладу ракетно-космічної термінології у науково-фантастичному романі «Марсіанин». Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання: визначити специфіку науково-технічної термінології; охарактеризувати англо-, україно- та німецькомовні ракетно-космічні терміни; проаналізувати особливості перекладу ракетно-космічної термінології у науково-фантастичному романі «Марсіанин» [5] з англійської українською та німецькою мовами.

Виклад основного матеріалу. Термінологія представляє собою особливий лексичний пласт, який постійно змінюється, удосконалюється та слугує засобом спілкування фахівців різно-

манітних сфер праці [1]. Залежно від категорії спеціалізації значення терміни можна поділити на: загальнонаукові терміни, сферою вживання яких є майже всі галузеві термінології, наприклад: *випромінювання* – *radiation*, *analyze* – *аналізувати*, *environment* – *оточуюче середовище*, *система* – *das System*, *модуль* – *das Modul*, *формат* – *das Format*, *виконана робота* – *die Leistung* тощо; міжгалузеві терміни, тобто терміни, які зустрічаються або в споріднених, або у віддалених галузях, наприклад: *leader* у гірничій справі має значення – «*направляюча стріла копра*», у слюсарній справі – «*ходовий гвинт*», *der Generator* – *генератор*; *die Mechanik* – *механіка* тощо; вузькогалузеві терміни – це терміни, які вживаються лише в одній галузі науки, наприклад в космонавтиці: *spaceship*, *spaceship* – «*космічний корабель*», *spacefaring* – «*польоти в космос*», *satellite* – «*штучний супутник*», *astronaut* – «*астронавт*». У зв'язку з випробуванням спеціального апарату для пересування в космосі поза космічним кораблем виникли синоніми *space-bike*, *mini-bike* зі значенням «*автоліт*». У німецькій мові ми можемо зустріти такі вузькогалузеві терміни: *die Crewmitglieder* – *члени екіпажу*; *der Landung* – *посадка*; *der Radiator* – *радіатор*; *der Stromwandler* – *трансформатор* тощо.

На цей час космічна програма відроджується, тому і слід приділити увагу космічній термінології. Об'єкт нашої роботи пов'язаний із космонавтикою. Оскільки пріоритет в освоєнні космосу належить СРСР, то не дивно, що в англійській мові першими лексичними одиницями в цій області були запозичення з російської мови, наприклад: *sputnic*, *cosmos*, *cosmonaut*, *Lunokhod*, *planetokhod* тощо. У зв'язку з розвитком американської космонавтики з'явилися терміни, в яких часто використовується морфема *space-*, наприклад: *spaceship*, *spaceship* – «*космічний корабель*», *spacefaring* – «*польоти в космос*» (по аналогії з *seafaring*). З'явилися також і такі, як *satellite* – «*штучний супутник*», *astronaut* – «*астронавт*». У зв'язку з випробуванням спеціального апарату для пересування в космосі поза космічним кораблем виникли синоніми *space-bike*, *mini-bike* зі значенням «*автоліт*».

Під час перекладу текстів, пов'язаних з ракетно-космічною тематикою, доводиться звертатися до широкого кола найрізноманітніших способів перекладу. Перекладацькі трансформації можуть бути *лексичними, граматичними і комплексними (лексико-граматичними)* – все залежить від характеру одиниць вихідної мови. До основних перекладацьких прийомів лексичних трансформацій належать: *транслітерація; транскрибування; калькування; генералізація, конкретизація, модуляція*. До основних типів граматичних трансформацій належать: *дослівний переклад; членування речень; об'єднання речень; граматичні заміни*. До основних видів лексико-граматичних трансформацій належать: *антонімічний переклад; експлікація; компенсація* [2].

У перекладі роману «Марсіянин» з англійської українською мовою у виконанні Віри Назаренко зустрічаємо значний відсоток прикладів, перекладених за допомогою транскрибування. Це пов'язано з тим, що в сучасному світі є велика кількість наукових термінів, які краще перекладати відповідно до мови оригіналу, щоб уникнути перекладацьких помилок. В дослідженому нами романі в перекладі українською мовою транскрипція використовується у двох випадках. У першому випадку – для перекладу власних назв або назв об'єктів, а у другому випадку – для перекладу будь-яких технічних деталей або загальних понять космонавтики.

Наприклад, у реченні зустрічаються назви космічних апаратів *“Hermes”* та місії у космос *“Ares”*, вони названі на честь грецьких богів та позначають їхню силу, це перенесення семантики за принципом подібності, тому під час перекладу цих назв не можна обійтися без транскрипції:

“We got to earth orbit the normal way, through an ordinary ship to Hermes. All the Ares missions use Hermes to get to and from Mars”.

«Ми вийшли на земну орбіту як завжди, на звичайному кораблі. З нього ми пересіли на «Гермес», який використовують усі місії «Арес», щоб дістатися Марса і повернутися назад».

Крім прийому транскрибування, у тексті перекладу ми зустріли й прийом транслітерації. У наступному прикладі ми бачимо застосування чистої транслітерації хімічного елемента *“Argon”*. Крім чистої транслітерації, в тексті перекладу також зустрічаються приклади транслітерації поряд з калькуванням. Сюди ми віднесемо такий приклад:

“Hermes is powered by ion engines. They throw Argon out the back of the ship really fast to get a tiny amount of acceleration”.

«Гермес рухають іонні двигуни. Вони з величезною швидкістю відкидають назад аргон, щоб отримати крихітку прискорення».

З наведеного прикладу ми бачимо, що такі лексичні трансформації, як транскрипція та транслітерація, застосовуються для перекладів технічних пристроїв, хімічних сполук, ракетно-космічних термінів, а також для назв космічних апаратів.

У нашому дослідженні найпоширенішим прийомом перекладацьких трансформацій є калькування. Основними прикладами є переклад термінів та будь-яких технічних деталей або пристроїв.

fuel tanks – паливні баки;

rover pop-tents – намети марсоходів;

the landing struts of the MAV – посадковий механізм АПМ;

satellite dish – супутникова тарілка.

У перекладі роману зустрічається багато прикладів з прийомом конкретизації. У цьому прикладі слово *“get”* набуває значення *«виводити»* на орбіту [3]. Отже, можемо дійти висновку, що контекст у науково-технічному тексті має значну вагу.

“Can you get it to orbit?”.

«На орбіту вивести зможете?».

Переклад роману «Марсіянин» також не обійшовся без такої перекладацької трансформації, як генералізація. У наступному прикладі цей прийом застосовується до словосполучення *“landing sequence”*. Перекладач не перекладає два слова окремо, а дає загальне значення перекладу двох слів разом:

“We’re working on a release mechanism now. During the landing sequence, of course”.

«Ми зараз працюємо над механізмом випуску стрічок під час посадки».

У перекладі досліджуваного нами роману «Марсіянин» також зустрічається модуляція. У наступному реченні модуляції піддається вираз *“unmanned missions”*, яке дослівно ми можемо перекласти як *«некерована місія»* [4]. Важливо відзначити, що такий переклад не відповідає нормам української мови, тому цей вислів перекладач переклав як *«безпілотники»*:

“Once we got to Hermes, four additional unmanned missions brought us fuel and supplies while we prepared for our trip”.

«Коли ми переходимо на «Гермес», чотири безпілотники доставляють нам паливо і припаси, а ми в цей час готуємось до польоту».

Членування та об'єднання речень є найпоширенішою формою граматичних перекладацьких трансформацій науково-технічних текстів. У наступному прикладі у перекладача вийшло

несоюзне речення. Для того, щоб уникнути сухого інформаційного повідомлення, перекладач і вдається до членування.

“The things is huge. I was barely able to drag it. And that’s in Mars gravity”.

«Він велетенський. Я його ледве перетягнув – і це за марсіянської сили тяжіння».

Як ми бачимо, у цьому прикладі об’єднання речень полегшує сприйняття тексту. Навіть більше, зміст окремих речень недостатньо ясний, оскільки не розкрито зв’язок між ними. Таким чином, незначна граматична перебудова робить вирішальний вплив на якість перекладу.

Ми виявили, що лексико-граматичні трансформації у нашому дослідженні є найменш поширеними. Найбільш затребуваним виявився описовий та пояснювальний переклади, тобто експлікація, оскільки в тексті багато термінів, які вимагають додаткового пояснення.

Проаналізувавши ракетно-космічні терміни у перекладі англомовного роману “The Martian” німецькою мовою під видавництвом Вільгельм Хейн Ферлаг (Wilhelm Heyne Verlag), можемо зробити висновок, що перекладацькій прийом транскрипції майже не зустрічається через те, що з середини ХХ століття найбільше віддають перевагу транскрипції, а останніми роками навіть спостерігається тенденція до заміни багатьох транслітерацій транскрипцією, через що можуть виникати перекладацькі дублети (два варіанти для передачі одного і того ж безеквівалента): *Weisgerber – Вейсгербер, Вайсгербер, Holz – Гольц*. Проте у перекладі роману німецькою мовою транслітерація і донині зустрічається часто.

У наступному прикладі ми можемо побачити переклад хімічного елемента “Argon” та назви літального апарату “Hermes” за допомогою транслітерації. Також у цьому прикладі ми можемо побачити переклад терміну “ion engines” за допомогою калькування та складання основ, в результаті чого отримуємо повноскладний композит.

“Hermes is powered by ion engines. They throw Argon out the back of the ship really fast to get a tiny amount of acceleration”.

“Die Hermes hat Ionentriebwerke. Aus dem Heck des Schiffs schleudern sie mit hoher Geschwindigkeit Argon ins Weltall, um einen winzigen Schub zu erzeugen”.

У перекладі англомовного роману “The Martian” німецькою мовою ми можемо зустріти декілька прикладів, переданих за допомогою лексичного додавання.

У наступному реченні ми можемо побачити, що перекладач передав термін “crew” як “die

Crewmitglieder” – «члени екіпажу», тим саме точніше передаючи зміст цього речення.

“The Ares 1 crew did their thing and came back heroes”.

“Ares 1 hat seinen Beitrag geleistet, die Crewmitglieder sind als Helden zurückgekehrt”.

Проаналізувавши граматичні трансформації, можемо зазначити, що дослівний переклад не може застосовуватися у перекладі з англійської мови німецькою, оскільки вони мають різні синтаксичні структури.

Членування та об’єднання речень також входять до граматичних трансформацій. Але можемо зазначити, що членування речень у перекладі з англійської мови німецькою дуже рідке явище. У нашому аналізі ми зустріли багато прикладів перекладу за допомогою об’єднання речень.

“We’re working on a release mechanism now. During the landing sequence, of course”.

“Wir arbeiten jetzt an einem Mechanismus für die Freisetzung, der natürlich erst kurz vor der Landung ansprechen wird”.

Граматичні заміни також доволі часто зустрічаються у перекладі з англійської мови на німецьку. У наступному реченні ми бачимо, що вираз в англійській мові в однині “solar array” замінюється на вираз у німецькій у множині “Sonnenkollektoren”. Також у перекладі ми знов зустрічаємо об’єднання речень.

“That’s good news. Solar array looks good. The rovers are ok too”.

“Das ist gut. Die Sonnenkollektoren sehen gut aus, die Rover ebenfalls”.

Лексико-граматичні трансформації доволі складно знайти у перекладі з англійської мови німецькою, але нам вдалося знайти декілька прикладів. Антонімічний переклад здебільшого нейтральний і не вносить жодних суттєвих смислових змін. У наступному прикладі ми бачимо, що перекладач замінив позитивну конструкцію англійської мови негативною конструкцією німецької мови. Таким чином, за допомогою антонімічного перекладу перекладач акцентує увагу читачів на важливій інформації.

“But remember, we made a lunar lander from scratch in seven years”.

“Aber vergessen Sie nicht, dass wir aus dem Nichts binnen sieben Jahren ein Mondlandemodul gebaut haben”.

Експлікація, тобто описовий та пояснювальний переклади, також як і компенсація, у тексті не є поширеним способом перекладу з англійської мови німецькою через те, що ці мови належать до однієї групи – германської.

Можемо зробити висновок, що найбільш поширеними перекладацькими трансформаціями з англійської німецькою мовою є лексичні (74%), а саме транслітерація (24%), калькування (33%) та складання основ (26%). Проте лексико-граматичні трансформації є найменш поширеними у нашому дослідженні, а саме 5%.

Висновки. Таким чином, у ході дослідження ми проаналізували основні види перекладацьких трансформацій, що використовуються під час перекладу англійської мови українською та німецькою мовою. Найчисельнішими у перекладі з англійської мови українською є лексичні (56%) та граматичні трансформації (28,5%), оскільки в тексті зустрічається безліч термінів і понять космонавтики, що вимагають ретельного вивчення і перекладу. Незначна кількість

прикладів нам зустрічається з лексико-граматичними трансформаціями (15,5%), але найчисленнішою з них є дослівний переклад (3,7%). У перекладі з англійської німецькою мовою найчисленнішими є лексичні трансформації (74%) та граматичні трансформації (21%). Зовсім небагато прикладів зустрічається під час перекладу за допомогою лексико-граматичних трансформацій (5%).

Отже, з кожним роком з'являються нові науково-фантастичні твори англійською мовою та зростає інтерес читачів до такої літератури, це вимагає більше кваліфікованих перекладачів зі знанням ракетно-космічної термінології, що й зумовлює **перспективу** нашої роботи, а саме проведення подібних досліджень на матеріалі інших науково-фантастичних романів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця : «Нова Книга», 2001. 448 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
3. Тягло Л. Іншомовні слова в українській ракетно-космічній термінології. Луцьк, 2016. С. 280.
4. Українське термінознавство : підручник / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. Львів, 1996. 276 с.
5. The Martian. URL: https://archive.org/stream/TheMartian1stEditionAndyWeir2011/The%20Martian%2C%201st%20Edition%20-%20Andy%20Weir%20%282011%29_djvu.txt (дата звернення 07.11.2019).

УДК 81.25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.38>

НЕОЛОГІЗМИ В АСПЕКТІ УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

NEOLOGISMS IN THE ASPECT OF UKRAINIAN-ENGLISH TRANSLATION

Старух В.О.,

orcid.org/0000-0002-3194-2389

*старший викладач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

Постійна зміна та оновлення мови, що зумовлено потребами суспільства позначати нові явища, призводить до виникнення неологізмів. Саме тому неологія є перспективною галуззю мовознавства. Вона привертає до себе увагу лінгвістів низкою невирішених питань. Так, досі немає єдиного визначення поняття «неологізм», недостатньо вивченими є способи перекладу неологізмів.

Події, які відбуваються на території України з 2014 р., стали приводом для виникнення досить великої кількості неологізмів. Деякі слова актуалізувались у зв'язку з конфліктом. Стаття присвячена виявленню особливостей українсько-англійського перекладу неологізмів. Матеріалом для дослідження слугували онлайн видання, з яких були відібрані неологізми періоду Майдану, пост-Майдану, анексії Криму та військових дій на Донбасі та Луганську.

У дослідженні автор притримується широкого підходу до визначення поняття «неологізм». Відповідно до цього неологізмами можуть бути новоутворені слова, запозичені з інших мов, слова з обмеженим використанням, а також слова, які після зникнення на деякий час поновили своє використання. Варто також зазначити, що неологізми мають чотири критерії, серед яких критерій часу, критерій мовного простору, критерій новизни та критерій встановлення структурних ознак новизни.

У процесі перекладу неологізмів важливу роль посідає прагматичний аспект. Адекватній передачі прагматичного змісту сприяють фонові знання, які містять інформацію про культурний контекст та етномовний код мовця. Процес перекладу прагматичного значення неологізмів передбачає взаємодію трьох компонентів значення слова, а саме прагматичний компонент адресанта, адресата та перекладача.

У результаті нашого дослідження був здійснений переклад українських неологізмів англійською мовою. Серед способів перекладу найбільш розповсюдженим є калькування, але зустрічається також описовий переклад, транслітерація, генералізація та модуляція.

Перспективою подальшого дослідження є виявлення особливостей англо-українського перекладу неологізмів.

Ключові слова: неологізм, чотири критерії, переклад, прагматичний аспект, Євромайдан.

Constant changes and language updating, which are caused by the needs of a society to name new phenomena, lead to the creation of neologisms. Consequently, neology is rather productive branch of linguistics. It attracts attention of linguists because it poses a range of unsolved issues. Thus, there is not a single definition of a neologism, the ways how to translate neologisms are not examined enough.

The events which have taken place on the territory of Ukraine since 2014 have been a reason for the creation of rather a large number of neologisms. Some of them have become actual again due to the conflict. The article is devoted to the research of the peculiarities of Ukrainian-English translation of neologisms. To achieve the aim of the research the author addresses the Internet publications from which the neologisms of different periods such as Maidan, post-Maidan, Crimea annexation and the military actions in Donbas and Luhansk have been studied.

The broad approach to determine a notion of neologism is taken in the research. According to it, neologisms can be newly-created words, borrowed words, words of limited use and also words which, after being absent for some time, are used again. It is worth to say that neologisms have four criteria such as a criterion of time, a criterion of language area, a criterion of novelty and a criterion of structural characteristics of novelty.

The pragmatic aspect plays an important role for the translation of neologisms. Background knowledge, which contains the information about cultural context and ethno-lingual pattern of a speaker, benefits the adequate transmission of pragmatic content. The process of translation of neologism pragmatic meaning involves the interaction of three components of a word meaning, that is a pragmatic component of an addresser, an addressee and a translator.

The Ukrainian-English translation of the neologisms has been performed in the framework of the research. In the majority of cases calque has been used to translate the neologisms. Other ways of translation are descriptive translation, transliteration, generalization, modulation.

The prospect for the further research is to identify the peculiarities of the English-Ukrainian translation of neologisms.

Key words: neologism, four criteria, translation, pragmatic aspect, Euromaidan.

Постановка проблеми. Мова постійно змінюється та оновлюється для того, щоб відповідати потребам суспільства, закріплювати результати пізнання дійсності, збагачувати культуру народів. Антропоцентричний підхід до вивчення мови, метою якого є дослідження взаємодії між процесом створення нових слів та їх використанням у певному комунікативному акті, привертає до себе інтерес лінгвістів, які своєю чергою досліджують мовні явища з точки зору їх функцій у мовленнєвій діяльності.

Неологія є перспективною галуззю мовознавства, в якій є низка не вирішених питань. Серед них – відсутність чіткої термінологічної бази, в тому числі і єдиного визначення об'єкту неології – неологізму, що спричинене різноманітністю критеріїв його характеристики, та самого процесу неологізації. Також нагальним постає питання про недостатню вивченість способів і прийомів перекладу неологізмів. Вищезазначене свідчить про **актуальність** теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед лінгвістів, які виокремлюють в якості основної ознаки неологізму його абсолютну новизну, Р.О. Будагов, О.В. Калінін, Є.В. Розен, М.М. Шанський. Такі дослідники, як В.В. Виноградов, Б.М. Головін, М.М. Золотарьова, вважають часовий критерій головним у тлумаченні терміна «неологізм». Проте варто зазначити, що більшість

лінгвістів, серед яких К.В. Брітікова, Д.І. Ганич, Д.В. Мазурик, І.С. Олійник та інші, вважають головною ознакою неологізмів новизну лексичної одиниці в суспільній свідомості в межах певного часового проміжку.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення особливостей українсько-англійського перекладу неологізмів.

Матеріалом для дослідження слугували онлайн видання [2; 3; 4; 5; 6].

Виклад основного матеріалу. В межах нашого дослідження ми беремо за основу визначення неологізмів, яке належить Н.З. Котеловій. Відповідно до нього неологізми визначаються як нові, вперше утворені або запозичені з інших мов слова, так і слова, які відомі в мові і раніше, але їх використання обмежено, за межами літературної мови, або слова, що зникли з повсякденного вжитку на деякий час, а сьогодні широко стали використовуватись [1].

Також дослідниця вважає, що термін «неологізм» охоплює чотири критерії. Першим є критерій часу, відповідно до якого неологізми є словами, що відображають реалії того чи іншого часового простору. Наступним є критерій мовного простору: переміщення слів з однієї сфери вжитку в іншу, взаємодія між літературною мовою і мовою наук, діалектів, усним мовленням. Третім критерієм є новизна. Він здебільшого є важливішим для визначення типу неологізму. І останній

критерій пов'язаний із встановленням структурних ознак новизни самого слова.

Будь-які військові дії, а тим більше національні трагедії, впливають на мову, спонукають народ до активного оновлення мови, бурхливої словотворчості. Так, після Євромайдану та зміни політичної влади відбулися деякі драматичні зміни в історії України. Російська Федерація приєднала Крим, і на сході України спалахнула війна. Ці події стали поштовхом для виникнення неологізмів.

Неологізми можуть викликати певні труднощі у розумінні, адже відрізняються експресивністю. Крім того, з'ясування значення нового слова є також важливим для правильного перекладу. Тому важливо володіти фоновими знаннями, адже недостатня соціокультурна компетенція перекладача знижує ефективність комунікації або навіть призводить до її припинення.

Наразі перейдемо до особливостей українсько-англійського перекладу неологізмів. Ми відібрали неологізми періоду Майдану, пост-Майдану, анексії Криму та військових дій на Донбасі та Луганську. До кожного з них ми додаємо також пояснювальний коментар.

Антимайдан – назва мітингів, які організувала влада на противагу Євромайдану [2]. Цей неологізм перекладаємо транслітерацією – *Antymaidan*.

АТО (антитерористична операція) – комплекс силових дій українських збройних формувань, спрямованих на боротьбу з сепаратистами на сході України. Для перекладу цього неологізму застосовуємо калькування – *antiterroristic operation* [4]. Проте цей неологізм наразі використовується не так активно. Новий вираз для позначення військових дій на сході України – *операція Об'єднаних сил* – *Joint forces operations*.

Беркутята – представники спецпідрозділу «Беркут» [5]. Перекладаємо способом транслітерації – *Berkuts*.

Ватник – людина з (пост)радянською ментальністю. В Україну слово прийшло разом із російською інтервенцією в березні 2014 р. [5]. Походить від однойменної назви популярного теплого одягу бідних радянських людей. Переклад здійснюємо за допомогою описового перекладу – *a quilted jacket*.

Гібридна війна – війна із поєднанням принципів різних типів і способів ведення війни, які скоординовано застосовуються задля досягнення спільних цілей [5]. В результаті калькування отримуємо переклад – *hybrid war*.

Двохсотий або Вантаж-200 – умовне кодоване позначення в армії цинкової труни з тілом

загиблого солдата. Застосовується в якості кодового слова з часів військового конфлікту в Афганістані [5]. Перекладаємо способом калькування – *load-200*.

Диванна сотня – учасники руху протесту, активність яких обмежувалась інтернетом [5]. Для перекладу цього неологізму беремо фразеологічний вислів *coach potato*, який перекладається як *лежебока*, і додаємо числівник. Отримуємо *100 coach potatoes*.

Євробляхи – так в Україні називають автомобілі на європейських номерах, які не пройшли процес розмитнення. Це також є символом безпорадності влади [3]. Поєднуємо першу частину лексичного відповідника *Європи* – *Europe* з лексичним відповідником, який добираємо за допомогою модуляції: *Europlates*.

Євромайдан – масова акція прихильників євроінтеграції та противників режиму В. Януковича у Києві та інших містах, яка стала результатом революції [4]. Переклад цього неологізму поєднує два способи: калькування і транслітерацію – *Euromaidan*.

Зелені чоловічки – російські військові без знаків розпізнавання, які приймали участь в окупації Криму у лютому 2014 р. [4]. Перекладаємо цей неологізм також способом калькування – *green men*.

Зеленка – ввійшло у використання з часів війни в Афганістані і асоціюється зі скупченням чагарників та лісонасаджень, де дуже зручно приховуватися [5]. Перекладаємо як *green camouflage*, описовим способом.

Золотий батон – символ жадібності попередньої влади. Цей предмет був нібито знайдений в резиденції В. Януковича у Межигір'ї [3]. В перекладі добираємо лексичний відповідник для *золотий* способом калькування, а *батон* генералізуємо та перекладаємо як *буханка хлібу* – *golden loaf of bread*.

Кіборг – захисник Донецького аеропорту. Це слово виникло у вересні 2014 р., коли проросійський бойовик намагався пояснити, чому передові загони російсько-терористичних військ в повній екіпіровці не можуть відвоювати Донецький аеропорт, який захищають декілька десятків українських військових із стрілковою зброєю [4]. Перекладаємо способом транслітерації – *kiborgh*.

Колорад – термін на позначення усіх прихильників сепаратизму в Україні. Виник на основі схожості кольорів Георгіївської стрічки з кольорами колорадських жуків, а також схожої паразитичної функції цих організмів у природі [3]. Переклад цього неологізму здійснюємо за допомогою описового перекладу – *separatist*.

ЛНР, ДНР і Новоросія – самопроголошені республіки на території Луганської і Донецької областей України [3]. Пропонуємо переклад способом калькування, окрім географічних назв, які перекладаємо транслітерацією: *LNR (Luhansk National Republic), DNR (Donetsk National Republic), Newrussia*.

Майданути, майдауні – образливі назви прихильників Євромайдану, які активно поширює російська пропаганда [5]. Здійснюємо переклад за допомогою транслітерації слова, від якого цей вираз похідний – Майдан, а також додаємо переклад лексичної одиниці *божевільні*, таким чином застосовуючи модуляцію: *Maidan crazies*.

Небесна сотня – список із понад 100 учасників Євромайдану, загиблих під час сутичок із силовиками в січні – лютому 2014 р. Також використовується по аналогії з сотнями, на які були поділені активні прибічники Євромайдану [4]. Ми обрали спосіб калькування для перекладу цього неологізму – *heaven's hundred*.

Няш-мяш – фраза, яка використовується для характеристики чогось милого, симпатичного. А взагалі це прізвисько незаконно призначеного прокурора Криму Н. Поклонської [5]. Беручи до уваги, що *няш* походить від *няшний*, добираємо відповідник в англійській мові саме до цієї лексичної одиниці, використовуючи модуляцію – *nyan*.

Ополченці, або захисники Донбасу – військові, які, згідно з російською пропагандою, воюють за Новоросію проти українських «карatelів» і «фашистів» [5]. Добираємо лексичний відповідник за допомогою модуляції *pro-Russian fighter*.

Сепаратизм – намагання порушити цілісність країни [5]. До цього неологізму добираємо відповідник шляхом калькування – *separatism*.

Скримити – це дієслово вказує на те, що Росія відібрала Крим у України [6]. Перекладаємо за допомогою описового перекладу: *to seize Crimea*.

Сотник – командир отряду Самооборони Майдану, який нараховував 100 і більше бійців [5]. Пропонуємо переклад за допомогою транслітерації – *sotnyk*.

Спецпризначенець – військовослужбовець спеціального призначення [5]. Для перекладу добираємо лексичний відповідник шляхом калькування – *special appointee*.

Сушка – штурмовий літак Су-17, розроблений Дослідно-конструкторським бюро імені П.О. Сухого [5]. За допомогою описового перекладу маємо наступне – *attack aircraft Su-17*.

Тітушки – походить від українського спортсмена В. Тітушко, який став відомим після нападу на журналістів, які розповідали про події акції опозиційного протесту. Це люди спортивної зовнішності, провокатори з Євромайдану [4]. Можливі два варіанти перекладу: *titushky*, способом транслітерації, та описовим перекладом – *instigators of athletic look*.

Укроп – скорочення від «український патріот». Також позначає «український опір». Пізніше з'явилися шеврони, на яких зображене суцвіття кропу, для батальйонів територіальної оборони [3]. Пропонуємо описовий переклад цього неологізму – *Ukrainian patriot*.

Фашистська (київська) хунта – згідно з російською пропагандою, спочатку уряд А. Яценюка та в. о. президента О. Турчинова у період до виборів глави держави; пізніше українська влада за президентства Петра Порошенка [5]. Добираємо в англійській мові відповідники способом калькування: *fascist (Kyiv) junta*.

Я Волноваха – вислів для вираження солідарності, пам'ять про загиблих у Донецькій області [6]. Перекладаємо за допомогою калькування: *I am Volnovakha*.

Висновки. Отже, під час визначення поняття «неологізм» варто враховувати не лише екстралінгвальні фактори, які зумовлюють появу нових слів, але й внутрішньомовні процеси, такі як метафоризація і метонімізація значення, розширення чи звуження значення, нашарування конотативних і стилістичних відтінків на основне значення слова.

У процесі перекладу неологізмів важливу роль посідає прагматичний аспект. Адекватний передачі прагматичного змісту сприяють фоніві знання, які містять інформацію про культурний контекст та етномовний код мовця. Процес перекладу прагматичного значення неологізмів передбачає взаємодію трьох компонентів значення слова, а саме прагматичний компонент адресанта, адресата та перекладача.

У результаті нашого дослідження був здійснений переклад українських неологізмів англійською мовою. Серед способів перекладу найбільш розповсюдженим є калькування, але зустрічається також описовий переклад, транслітерація, генералізація та модуляція.

Перспективою подальших розвідок вбачаємо у виявленні особливостей англо-українського перекладу неологізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новые слова и словари новых слов / отв. ред. Н.З. Котелова. Ленинград, 1978. С. 5–26.
2. Дацюк С. Вічні Майдан та Антимайдан. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5c90aa48d2e07/> [дата звернення: 19.10.2019]
3. Евробляхи, порохоботы и Минстець. Слова и фразы, которые украинцы не поняли бы в 2013 году. *Новости*. URL: <https://strana.ua/news/172322-novye-slova-kotorye-pojavilis-v-ukraine-posle-majdana.html> (дата звернення: 19.10.2019).
4. Живий словник неологізмів Революції Гідності. URL: <http://tpal.com.ua/spase/osnnapr/uchproekt/doc/uchproekt/15.pdf> (дата звернення: 26.10.2019).
5. Хмеловська О. «Укропи» та «правосеки» проти «ватників» і «сепарів». URL: <http://tyzhden.ua/Society/119971> (дата звернення: 26.10.2019).
6. 10 нових слів року, що минає. *Суспільство*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1929304-10-novih-sliv-roku-scho-inae.html> (дата звернення: 26.10.2019).

РОЗДІЛ 7

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111 = 115 : 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.39>

СПІЛЬНОКОРЕНЕВА ЛЕКСИКА НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

SINGLE-ROOTED VOCABULARY ON THE EXAMPLE OF UKRAINIAN AND GERMAN

Байлюк Н.О.,

orcid.org/0000-0002-0520-6660

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри германських мов і перекладу

Українсько-німецького навчально-наукового інституту

Одеського національного політехнічного університету

Дослідження спільноіндоєвропейської лексики у споріднених, близькоспоріднених та неспоріднених мовах залишається актуальним і потребує її вивчення під новим кутом зору, який буде сприяти легшому і кращому засвоєнню іноземних мов.

У статті порушується питання спільнокореневої лексики в українській та німецькій мовах, що засвоїлась із спільноіндоєвропейської мови та на сучасному етапі розвитку обох мов не сприймається як запозичена лексика. Дана лексика входить в основний словниковий фонд обох мов, що підтверджує актуальність її дослідження. Основною метою представленої роботи є визначення спільнокореневої лексики загального лексичного фонду німецької та української мов, яка безпосередньо успадкована із спільноіндоєвропейської мови-основи і сьогодні виступає в обох мовах як спільнокоренева лексика, яка на мовному ґрунті набула специфічного звукового оформлення, обросла різноманітними варіантами і вже давно не сприймається носіями як запозичення. У дослідженні проводиться порівняльно-типологічний опис основних семантичних і структурних моделей словотворення української і німецької мов. За допомогою лексико-семантичного аналізу було виділено спільнокореневі слова, що повністю збігаються за своєю семантичною структурою (лексика з повною денотативною еквівалентністю) та написанням, наприклад: укр. дах – нім. Dach, укр. борг – нім. Borg, укр. папір – нім. Papier, укр. ґрунт – нім. Grund, укр. Фах – нім. Fach, укр. бант – нім. Band, укр. льох – нім. Loch, та слова, що повністю збігаються за своєю семантичною структурою, але різняться будовою написання, наприклад: укр. фарба – нім. Farbe, укр. ґатунок – нім. Gattung, укр. бляха – нім. Blech, укр. Олія – нім. Öl, укр. рятувати – нім. retten, укр. пропонувати – нім. proponieren.

Ключові слова: спільнокоренева лексика, українська та німецька мови, порівняльно-типологічне дослідження.

The study of the common Indo-European language in related, closely related and unrelated languages remains relevant and needs to be studied from a new perspective, which will facilitate easier and better acquisition of foreign languages.

The article addresses the issue of single-rooted vocabulary in Ukrainian and German, which is learned from the Indo-European language, and at the present stage of development of both languages is not perceived as borrowed vocabulary. This vocabulary is included in the main vocabulary of both languages, which confirms the relevance of her research. The main purpose of the presented work is to define the single-rooted vocabulary of the common lexical stock of German and Ukrainian languages, which is directly inherited from the Indo-European base language and today acts in both languages as a single-rooted vocabulary, which has acquired a specific sound design and has already been delineated on a linguistic basis, perceived by the media as borrowing. The study provides a comparative typological description of the basic semantic and structural models of word formation in Ukrainian and German. By means of lexical-semantic analysis, single-rooted words that are completely identical in their semantic structure (vocabulary with full denotative equivalence) and spelling, for example: ukr. дах – germ. Dach, ukr. борг – germ. Borg, ukr. папір – germ. Papier, ukr. ґрунт – germ. Grund, ukr. Фах – germ. Fach, ukr. бант – germ. Band, ukr. льох – germ. Loch, those words that are completely identical in their semantic structure but differ in the structure of the spelling, for example: ukr. фарба – germ. Farbe, ukr. ґатунок – germ. Gattung, ukr. бляха – germ. Blech, ukr. Олія – germ. Öl, ukr. рятувати – germ. retten, ukr. пропонувати – germ. Proponieren.

Key words: single-rooted vocabulary, Ukrainian and German, comparative typological study.

Постановка проблеми. До числа актуальних проблем сучасного мовознавства відносять виявлення універсальних властивостей мовної структури, типологію мов, проблеми ареальної лінгвіс-

тики і мовних контактів. У рішення цих і інших теоретичних проблем важливий внесок вносить порівняльний (контрастивний) аналіз. Не викликає сумнівів і практична, прикладна цінність

подібних досліджень для викладання іноземних мов, перекладацької діяльності. Неодноразово висловлювалася думка, що ефективному засвоєнню мовного матеріалу сприяє науково-обґрунтоване зіставлення рідної та іноземної мов [5, с. 9; 6, с. 23; 7, с. 214]. У разі значної смислової подібності встановлення семантичних співвідношень між словом і його етимологічним корелятом знижується вплив інтерференції (перенесення закономірностей рідної мови на іноземну), і зокрема – інтерференції лінгвокраїнознавчої [11, с. 87].

Великий інтерес викликає спільнокоренева лексика, яка засвоїлась зі спільноіндоєвропейської мови і функціонує по сьогодні в різних мовах. Спільноіндоєвропейська спільність мов спостерігається у спільнокорених, споріднених, близькоспоріднених та неспоріднених мовах, наприклад слово «око» (див. табл. 1).

Із наведених прикладів бачимо, що спільний корінь **Ок** об'єднує всі мови, включаючи санскрит: aksy. Спільноіндоєвропейська мова, як вважає більшість мовознавців, існувала в V – IV тисячоліттях до н. е. на півдні сучасної України. Звідси носії цієї мови, точніше – її діалектів, поступово розселилися по Європі, Кавказу, Індійському півострові, Середземномор'ї [3].

Таким чином, дослідження спільноіндоєвропейської мови у споріднених, близькоспоріднених та неспоріднених мовах залишається **актуальним** і потребує вивчення під новим кутом зору, який буде сприяти легшому і кращому засвоєнню іноземної мови.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей функціонування спільноіндоєвропейської мови в українській і німецькій мовах, що виступає в обох мовах як спільнокоренева лексика та яка на мовному ґрунті набула специфічного

звукового оформлення, обросла різноманітними варіантами і вже давно сприймається носіями як рідна лексика.

Об'єкт дослідження – спільнокоренева лексика в українській і німецькій мовах.

Предмет дослідження – ідентичні та аналогічні корені в українській та німецькій мовах.

Попри всю різноманітність визначень (контрастивні, конфронтативні, порівняльні, зіставно-типологічні тощо дослідження), в основі контрастивного аналізу лежать загальнонаукові прийоми порівняння, мета яких – встановити специфіку порівнюваних об'єктів шляхом виявлення подібностей і відмінностей між ними. Залежно від того, які мови стають предметом дослідження (близькоспоріднені, далекоспоріднені, неспоріднені), в залежності від завдань дослідження, його методів, прийомів і т.д. – виділяються окремі різновиди порівняльно-історичного, порівняльного і типологічного вивчення мов, засновані на прийоми порівняння [8; 12; 13; 14; 31].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі рівні мовної структури вивчені в порівняльному плані вельми нерівномірно. Так, у зіставному аспекті проведено експериментальні дослідження з порівняльної фонетики на матеріалі німецької та української мов [28], описано явища фоносемантизму в германських і слов'янських мовах [24], з'ясовано власну енергетичність українських та німецьких приголосних у рамках енергетичної теорії мовлення [29], визначено особливості приголосних стандартної німецької мови порівняно із системами приголосних інших мов [18], здійснено фонетичний аналіз компонентів артикуляційного жесту на матеріалі української, російської, англійської, німецької, італійської мов [16], проаналізовано монофонематичність

Таблиця 1

Спільний корінь «Ок» на прикладі слова «око»

№	Мова	приклад	№	Мова	приклад
1	санскрит	aksy	14	румунська	ochi
2	литовська	akis	15	словенська	oči
3	вірменська	achk	16	сербська	ochi
4	латинська	okulis	17	заст. російська	ochi
5	українська	oko	18	італійська	occhio
6	польська	oko	19	португальська	olho
7	македонська	oko	20	французька	œil
8	словацька	oko	21	датська	Øje
9	чеська	oko	22	іспанська	ojo
10	боснійська	oku	23	голандська	oog
11	білоруська	voka	24	шведська	öga
12	болгарська	ochite	25	давньовірхньонімецька	ouga
13	хорватська	oči			

та біфонематичність гемінованих приголосних в українській та в німецькій мовах [1], досліджено зародження та розвиток деяких лексико-граматичних одиниць у німецькій та українській мовах на різних історичних етапах їхнього розвитку [9], зіставлено граматику німецької та російської мов [22], вивчено лінгвістичні аспекти двомовності [17], проведена паралель загального лексичного фонду англійської та української, французької та української мов [25; 19], розглянуто німецькі лексичні запозичення в українській мові [2].

Зазначені роботи містять важливі висновки і узагальнення про специфіку подібних досліджень. Встановлено, що обсяг лексичних відповідностей двох мов досить великий, що свідчить про доцільність їх вивчення. У дисертації Л.Ю. Куштенко провівся всебічний етимологічний, фонетичний і морфологічний аналіз англійських та українських слів у плані синхронії і діахронії. Л.Ю. Куштенко приходять до висновку про більшу семантичну стійкість когнатів у порівнянні з їхньою фонетичною варіативністю. У дослідженні О.А. Коломієць когнати французької та української мов аналізуються головним чином в історико-етимологічному аспекті. У роботі Юліане Бестерс-Ділгер досліджуються німецькі лексичні запозичення в українській мові, які сьогодні є активними та які є пасивними у сучасній мові, та причини їх зникнення з ужитку.

Таким чином, лексика є найменш вивченою в порівняльному плані на рівні мов. Причинами цьому є численний багатоаспектний лексичний матеріал та відсутність єдиних методів дослідження [10, с. 3; 27, с. 53; 21, с. 5]. У порівняльно-зіставних дослідженнях аналізуються головним чином іменники, що входять у загальний лексичний фонд двох мов. Особливості міжмовних семантичних співвідношень слів інших частин мови вивчені недостатньо. На думку Е.В. Опельбаум, певна частина лексем близькопоріднених мов перебудувала свою семантичну структуру не просто внаслідок звичайного розвитку значень, а під впливом слів інших мов [27, с. 51].

Як бачимо з наведеного вище короткого огляду порівняльно-зіставних досліджень, загальний лексичний фонд німецької та української мов вивчений недостатньо. Також слід зазначити, що не був предметом спеціального порівняльного дослідження і спільноіндоєвропейський шар лексики обох мов. Разом із тим українсько-німецька спільнокоренева лексика досить численна, надзвичайно продуктивна, більшу частину їх відріз-

няє висока частотність вживання, що підвищує **актуальність** їх порівняльного вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність запропонованої роботи визначається також науковою та практичною значимістю порівняльних досліджень окремих підсистем двох мов для виявлення універсальних рис мовної структури, взаємозв'язку внутрішніх і міжмовних явищ. Також слід підкреслити, що тема спільноіндоєвропейської спадщини в германських і слов'янських мовах, завжди цікавила і цікавить вчених [4; 15; 20].

Вивчення спільнокоренових слів німецької та української мов зробить певний внесок у комплексне контрастивне вивчення лексики, що дасть семантичний опис схожих і різних лексичних явищ цих мов, дозволить зробити важливі як практичні, так і теоретичні узагальнення.

Мета і завдання дослідження. Основною метою представленої роботи є визначення спільнокореневої лексики загального лексичного фонду німецької та української мов, яка безпосередньо успадкована із спільноіндоєвропейської мови-основи і сьогодні не розглядається як запозичена лексика.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

1. Встановити міжмовні семантичні кореляції спорідненої лексики німецької та української мов на основі типів відносин між поняттями і видами понять.
2. Визначити особливості семантичної структури слів основних частин мови (іменників, прикметників, дієслів) і екстраполяцію цих особливостей на міжмовному рівні.
3. Вивчити особливості стилістичного функціонування загального німецько-українського лексичного фонду в кожній мові.

Дослідження включало кілька етапів:

1) вибірка генетично пов'язаних лексем двох мов, висхідних до індоєвропейської мовної спільності, шляхом суцільного аналізу етимологічних словників;

2) семантичний аналіз лексичних паралелей проводився на основі тлумачних словників двох мов з опорою на тезу про те, що предметно-логічне значення слова поєднує його денотативне та сигніфікативне значення. Під денотативним аспектом слова звичайно розуміють співвіднесеність мовних одиниць із різного гатунку екстралінгвальними сутностями (денотатами), під сигніфікативним – інформацію, яка певним чином характеризує позначені об'єкти. На основі такого аналізу у складі слів, що мають спільний корінь

та належать до спільного лексичного фонду, можна виділити:

1) слова, що повністю збігаються за своєю семантичною структурою (лексика з повною денотативною еквівалентністю) та написанням, наприклад: *укр. дах – нім. Dach, укр. борг – нім. Borg, укр. папір – нім. Papier, укр. ґрунт – нім. Grund, укр. Факх – нім. Fach, укр. бант – нім. Band, укр. льох – нім. Loch;*

2) слова, що повністю збігаються за своєю семантичною структурою, але різняться будовою написання, а саме: українська мова має флексію, яка змінюється, німецька мова константний суфікс, наприклад: *укр. фарба – нім. Farbe, укр. гатунок – нім. Gattung, укр. бляха – нім. Blech, укр. Олія – нім. Öl, укр. рятувати – нім. retten, укр. пропонувати – нім. proponieren;*

3) визначення сучасної семантичної структури і особливостей вживання аналізованих слів в кожній мові. Із цією метою використовувалися останні видання як одномовних тлумачних, так і двомовних перекладних словників.

4) власне контрастивний аналіз: встановлення міжмовних семантичних і функціонально-стилістичних кореляцій спільнокореневих слів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань залучалися такі методи дослідження:

1) лексикографічний метод, що полягає в аналізі етимологічних і тлумачних словників обох мов із метою найбільш повного визначення обсягу німецько-українського індоєвропейзму і їхньої семантичної структури;

2) порівняльний метод дослідження, що використовувався для виявлення смислових, категоріальних і функціонально-стилістичних кореляцій лексики в інтерлінгвістичному плані;

3) метод компонентного аналізу, що застосовувався для міжмовного зіставлення дієслів;

4) статистичний метод, який залучався для встановлення динаміки розвитку окремих видів кореляцій.

З усіх підходів до вивчення лексики був обраний лексикоцентричний [26, с. 37)]. Слова розглядаються при цьому як віртуальні знаки в системі кожної мови [30]. Семантичні кореляції родинних слів встановлюються на лексико-семантичному (між окремими значеннями багатозначних слів) і на лексематичному рівні. В останньому випадку певний тип смислових співвідношень реалізується між усією структурою (усіма значеннями) одного і іншого слова.

Матеріал дослідження. Матеріалом дослідження послужили пари слів німецької та укра-

їнської мов, пов'язаних безпосередньо індоєвропейською спорідненістю та які на сьогодні не сприймаються носіями як запозичені. Вони позначають найважливіші поняття в житті людини і групуються в такі тематичні групи: позначення водного простору, місцевості, явищ природи; назви рослин і тварин; позначення людини, частин його тіла, відносин між людьми, емоцій; терміни сільськогосподарської та виробничої діяльності, і т. п. наприклад:

Тематична група предметів домашнього вжитку:

укр. дах – нім. Dach, укр. крам – нім. Kram, укр. папір – нім. Papier, укр. друк – нім. Druck, укр. порцеляна – нім. Porzellan, укр. спис – нім. Spies, укр. крейда – нім. Kreide, укр. гума – нім. Gummi, укр. ваги – нім. Waage, укр. крума – нім. Krume, укр. меляса – нім. Melasse, укр. перука – нім. Perücke, укр. келих – нім. Kelch, укр. цукор – нім. Zucker, укр. хата – нім. Hütte, укр. цвях – нім. Zwecke, укр. шибка – нім. Scheibe, укр. пляшка – нім. Flasche;

Тематична група частин тіла:

укр. нирка – нім. Niere, укр. легені – нім. Lungen;

Тематична група професійної та виробничої діяльності:

укр. факх – нім. Fach, укр. ювелір – нім. Juwelier, укр. гешефт – нім. Geschäft, укр. ярмарка – нім. Jahrmarkt, укр. шлюсар – нім. Schlosser, укр. майстер – нім. Meister, укр. люди – нім. Leute, укр. гетьман – нім. Hauptman, укр. варта – нім. Wart, укр. гатунок – нім. Gattung, укр. бавовна – нім. Baumwolle, укр. олія – нім. Öl, укр. діамант – нім. Diamant, укр. перл – нім. Perle, укр. газ – нім. Gas, укр. борг – нім. Borg, укр. рахунок – нім. Rechnung, укр. решта – нім. Rest, укр. бляха – нім. Blech, укр. фарба – нім. Farbe, укр. краватка – нім. Krawatte;

Тематична група будівель:

укр. буда – нім. Bude, укр. палац – нім. Palast, укр. плац – нім. Platz, укр. бурса – нім. Burse,

Тематична група назви рослин і тварин:

укр. цибуля – нім. Zwiebel, укр. персик – нім. Pfirsich, укр. селера – нім. Sellerie, укр. кішка – нім. Katze;

Тематична група відносин між людьми, емоцій:

укр. гумор – нім. Humor, укр. грубіян – нім. Grobian;

Тематична група кольору та ознаки:

укр. файний – нім. fein, укр. блакитний – нім. blau, укр. вартий – нім. wert;

Тематична група предметно-логічних ознак:

укр. едукація – нім. Edukation, укр. лінія – нім.

Linien, укр. цифра – нім. Ziffer, укр. пензель – нім. Pinsel, укр. лінійка – нім. Lineal, укр. криза – нім. Krise, укр. ризик – нім. Risiko, укр. кома – нім. Komma;

Тематична група природи:

укр. шторм – нім. Sturm, укр. ґрунт – нім. Grund; укр. лавина – нім. Lawine

Тематична група частини мови (дієслово)

укр. пакувати – нім. packen, укр. рятувати – нім. retten, укр. коштувати – нім. kosten, укр. рахувати – нім. rechnen, укр. пропонувати – нім. proponieren.

Вже згадана лексика в більшості випадків входить в основний словниковий фонд мов, що підтверджує актуальність її дослідження.

Порівняльно-типологічний опис основних семантичних і структурних моделей словотворення української і німецької мов враховував, що:

1) взаємодія лексичного і граматичного рівнів у галузі словотворення в обох мовах має загалом подібний характер;

2) у порівнюваних мовах представлені здебільшого одні й ті ж словотворчі типи: імпліцитний слововивід, префіксація, суфіксація, що свідчить про типологічну близькість мов;

3) відмінність у будові мов полягає в тому, що українська мова виділяється флективністю, а німецька – аналітичністю, наприклад у словах укр. *фарба* (а – це флексія, яка може змінюватися при відмінюванні), а в нім. *Farbe* (е – це суфікс, який не змінюється). Це зумовлює значні розбіжності між їх словотворчими типами, що є типологічними рисами кожної з цих мов.

Висновки. У роботі робиться вперше спроба синхронно-порівняльного аналізу спільно-кореневої лексики, загальних для таких віддалено споріднених мов, як німецька та українська. Встановлюються різноманітні смислові та функціональні кореляції спільнокорених слів на сучасному етапі. У роботі вперше з послідовно синхронних позицій розглядаються семантичні співвідношення етимологічно еквівалентних слів різних лексико-граматичних розрядів.

Теоретична значимість роботи полягає в подальшому розробленні проблеми відповідностей між значеннями слів в інтерлінгвістичному плані. Запропонована в роботі методика дослідження служить виробленню оптимальних критеріїв синхронного зіставлення семантики спільнокореневої лексики.

Практична значимість дослідження визначається можливістю застосування отриманих результатів, а також методики дослідження під час вивчення споконвічно спільнокореневої лексики інших віддалено споріднених мов. Представляється можливим використання матеріалів дослідження в лексикографічній практиці, під час складання навчальних посібників, на практичних заняттях до вступу в німецьку та українську філологію, з лексикології та історії німецької та української мови.

Необхідно розробити методику викладання спільнокореневої лексики, щоб спрямовувати увагу студентів на знаходження спільного в мовних явищах під час оволодіння іноземною мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bailiuk N. Geminate and Ambisyllabic Consonants in Ukrainian and German. *Theoretical and practical aspects of the development of modern science: the experience of countries of Europe and prospects for Ukraine: monograph / edited by authors*. 1st ed. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2018. 524 p. P. 257–290.
2. Besters-Dilger J. Deutsche lexikalische Entlehnungen im Ukrainischen. Zur Frage der polnischen Vermittlung und heutigen Aktualität, in: *Crossroads of Cultures: Central Europe XI*, 2002, S. 25–51.
3. Gimbutas M. Primary and Secondary Homeland of the Indo-Europeans: Comments on the Gamkrelidze Ivanov Articles. *The Journal of the Indo-European Studies*. 13. 1985. P. 185–202.
4. Hirt H. Die Heimat der indogermanischen Volker und ihre Wanderungen. *Die Urheimat der Indogermanen*. Hrsg. von Scherer A. Darmstadt, 1968. 23 с.
5. Pries Ch. Teaching and Learning English as a Foreign Language. Ann Arbor, 1945. 153 p.
6. Scemeleva E.E. Über einige Verfahrensweisen bei der lexisch-semantischen Konfrontation zwischen Russisch und Deutsch. *Deutsch als Fremdsprache*. 1979. № 1. S. 23–30.
7. Zuckova I. Zu einigen Fragen der Konfrontation. *Deutsch als Fremdsprache*. 1980. № 4. S. 214–215.
8. Аракин. В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. Ленинград : Просвещение, 1979. 259 с.
9. Баркаръ У.Я. Поняття чисел «один» / «два» та їх реалізація в німецькій і українській мовах (семантико-етимологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.17. Одеса, 2014. 20 с.
10. Будагов Р.А. Типы соответствий между значениями слов в родственных языках. *Филологические науки*. 1968. № 5. С. 3–20.
11. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. Москва : Русский язык, 1980. 320 с.

12. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков. Ленинград : Просвещение, 1977. 300 с.
13. Гак В.Г., Ройзенблит Е.Б. Очерки по сопоставительному изучению французского и русского языков. Москва : Высшая школа, 1965. 378 с.
14. Гамкрелидзе Т.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Тбилиси : Изд-во Тбилисск. ун-та, 1984. Ч. 1-2. 428 с.
15. Дрогомирецький П.П. Основи індоєвропейського мовознавства та компаративістики : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2012. 116 с.
16. Дудник З.В. Артикуляторний жест: онтологія і аналіз (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2004. 22 с.
17. Жлуктенко Ю.О. Лингвистические аспекты двуязычия. Київ : Вища школа, 1974. 175 с.
18. Каболова В.Т. Фонологическая интерпретация простых и геминированных согласных осетинского языка в сопоставлении с рус. и нем. согласными : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.19. Санкт-Петербург, 1995. 16 с.
19. Коломиец О.А. Французско-украинские лексические соответствия : дис... канд. филолог. наук ; КГУ. Киев, 1975. 167 с.
20. Конча С.В. Сто років української індоєвропейістики. *Кам'яна доба України*. Вип. 13. Київ : Шлях, 2010. С. 300–314. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/58996/22-Koncha.PDF?sequence=1> (дата звернення: 19.03.2019).
21. Коптелова Г.В. Опыт сопоставительного изучения глаголов речи английского и русского языков : автореф. дис. . канд. филол. наук. Киев, 1973. 27 с.
22. Крушельницкая К.Г. Очерки по сопоставительной грамматике немецкого и русского языков. Москва : Изд-во литературы на иностранных языках, 1961. 265 с.
23. Курилович Е. Заметки о значении слова. В кн.: *Очерки по лингвистике*. Сборник статей. Москва, 1962. С. 237–250.
24. Кушнерик В.І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах. Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2004. 415 с.
25. Куштенко Л.Ю. Англо-украинские лексические соответствия : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. КГУ им. Тараса Шевченко. Киев, 1972. 25 с.
26. Медникова Э.М. К критике некоторых современных методов лингвистической семантики. *Вопросы языкознания*. 1969. № 3. С. 37–46.
27. Опельбаум Е.В. Деякі проблеми контрастивного вивчення лексики далекоспоріднених мов. *Нариси з контрастивної лінгвістики*. Київ : Наукова думка, 1979. С. 50–58.
28. Прокопова Л.І. Приголосні фонемі сучасної української літературної мови. Експериментально-фонетичне дослідження / ред. І.П. Сунцова. Видавництво Київськ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1958. 112 с.
29. Таранец В.Г. Энергетическая теория речи. Киев, Одесса : Вища школа, 1981. 149 с.
30. Уфимцева А.А. Лексика. *Общее языкознание*: (Внутренняя структура языка). Москва, 1972. С. 394–455.
31. Ярцева В.Н. Контрастивная грамматика. Москва : Наука, 1981. 112 с.

SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN BILINGUAL CHILDREN: CASE OF IMMIGRANTS

ОПАНУВАННЯ ДРУГОЇ МОВИ ДІТЬМИ-БІЛІНГВАМИ: НА ПРИКЛАДІ ІМІГРАНТІВ

Devitska A.I.,

orcid.org/0000-0002-7575-5390

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation

Uzhhorod National University

The present study explores the second language acquisition in Slovak immigrant workers' bilingual children from psycholinguistic and sociolinguistic perspective. It explains an acculturation as the process of mastering the knowledge and skills necessary for living in a foreign culture and distinguishes its four strategies. The concept of the second language acquisition is interpreted as the product of a subconscious process very similar to the process children undergo when they acquire their first language. It requires meaningful interaction in the target language – natural communication – in which speakers are concentrated not in the form of their utterances, but in the communicative act.

The paper has argued that enculturation is a process that allows Slovak immigrant workers' children to master a whole system of cultural norms, a system of value orientations and preferences accepted in society; etiquette norms of behavior in different life situations; generally accepted approaches to the interpretation of various phenomena and events; the foundations of the socio-political structure of this society; national traditions, customs; the prevailing morality, as well as worldview; the prevailing fashion, styles, symbols, regalia; national authorities; political and cultural history of the society and main symbols of national dignity, pride.

The review includes the question of factors which may contribute to speech interference in English spoken by Slovak immigrant workers and their children, namely personal problems and program factors. The paper demonstrates that another significant aspect for Slovak immigrant workers' children is the process of awareness of immigrants' ethnic identity therefore, it takes place in different ways, both at the level of individuals and in different situations of interaction, for example, whether they live in a multi-ethnic or mono-ethnic environment. The article also analyzes how minority-language influences on second language acquisition by Slovak immigrant workers' children.

Key words: second language acquisition, labour immigration, bilingual children, assimilation, separation, marginalization, integration.

У статті проаналізовано процес опанування другої мови дітьми-білінгвами на прикладі іммігрантів з психолінгвістичної та соціолінгвістичної точки зору. Водночас пояснено поняття «акультурації» як процес оволодіння знаннями та вміннями, які необхідні для проживання в іноземному соціокультурному середовищі, зокрема виділено чотири стратегії акультурації. Поняття опанування другої мови трактується як підсвідомий процес, який є схожим на процес опанування рідної мови дітьми. Цей процес включає змістовну взаємодію під час іншомовної комунікації, в якій мовці зосереджені не на формі своїх висловлювань, а власне на комунікації.

У статті підкреслено, що інкультурація – це процес, який дозволяє дітям словаків-іммігрантів опанувати цілу систему культурних норм, ціннісних орієнтацій та уподобань, прийнятих в іншомовному суспільстві; етикетні правила поведінки в різних життєвих ситуаціях; загально визнані підходи до трактування різних явищ та подій; основи суспільно-політичної структури цього суспільства; національні традиції, звичаї; мораль, світогляд; стилі, символи, реалії; національні органи влади; політичну та культурну історію суспільства та основні символи національної гідності та гордості.

Схарактеризовано фактори, які можуть здійснювати вплив на мовну інтерференцію в англійському мовленні словаків-іммігрантів та їх дітей, зокрема особисті проблеми та програмні фактори. У статті зазначено про такий важливий аспект для дітей словацьких іммігрантів, як процес усвідомлення етнічної ідентичності іммігрантів, який реалізується по-різному і залежить від багатоетнічного чи моноетнічного середовища. У праці також окреслено вплив рідної мови на процес опанування другої мови дітьми-білінгвами із сімей трудової імміграції.

Ключові слова: опанування другої мови, діти-білінгви, трудова імміграція, діти-білінгви, асиміляція, сепарація, маргіналізація, інтеграція.

Introduction. After years of bilingualism studies, all the facts indicate that it has a positive effect on personality development, regardless of age. That is why educators in many countries emphasize the need to implement a policy of bilingualism in education. The facts show that the governments of most countries are pursuing a policy of monolingualism. Therefore,

only 25% of nearly 200 countries recognize two or three official languages. But despite such a conservative government policy, more and more children are receiving education in several languages, and their numbers are already outnumbered by those who learn only one mother tongue. Pedagogical sources use the terms “bilingual learning” and “bilingual

education”, traditionally considering education as a process and a process result.

Today, bilingual learning is a means of gaining bilingual education and the process of forming a personality open to interaction with the outside world. Since, in the process of bilingual learning, foreign language is considered not only as a means of daily communication, but also as a tool for cognition of the world, special knowledge, they as a result achieve a high integrative level of linguistic and subject competence [3, p. 32]. Bilingual learning contributes to broadening the students’ world-view through comparative analysis of foreign language cultures, forming a tolerant attitude towards alternative views related to the national specificities of different peoples as well as stimulates the need for further education and self-development, which is a prerequisite for professional activity in the modern world. However, achieving these goals is only possible if the right model of bilingual learning is chosen, which should take into account the needs and capabilities of not only society but also students.

Recent Research Analysis. In recent years, the second language acquisition has become a question of great interest in a wide range of fields. Sociolinguistic and sociophonetic works have appeared that describe the second language acquisition of representatives of various age, as well as territorial and gender groups (J. Cummins, B. Jansen, J. Lalleman, P. Muysken, S. Krashen, M. Long, B. Taylor). The focus of modern linguistic research is directed to the study of the role of an acculturation model for the second-language acquisition (R. Scarcella, J. Schumann, S. Krashen, S. G. Herrera, K.G. Murry). A review of theoretical and experimental studies has led to the conclusion that the concept of second language acquisition is to be interpreted as the product of a subconscious process. According to S. Krashen it is very similar to the process children undergo when they acquire their first language. It requires meaningful interaction in the target language – natural communication – in which speakers are concentrated not in the form of their utterances, but in the communicative act [8].

Topicality. Current process of international globalization and integration make the research of ethnic and cultural specifics of bilingual immigrants as first-rate. The studies of intercultural communication today are represented in the scientific works of J. C. Richards, T.S. Rodgers, B. F. Skinner, M. J. Traxler.

In terms of learning the second language acquisition in Slovak immigrant workers’ bilingual children one should consider psycholinguistic and sociolinguistic aspects, which are of high importance. From

the psycholinguistic point of view a bilingual child who acquires the second language becomes an object of study, that means that level of intelligence, age, type of cognition as well as ways of mastering the second language are taken into account. In contrast, the studies on sociolinguistic aspects of second language acquisition in bilingual children focus on socio and socio-psychological aspects that have a strong impact on the ways of mastering the second language.

It has commonly been assumed that, intercultural contacts depend on the ability of the participants to understand each other and reach an agreement [6; 7]. Those factors are defined mostly by ethnic culture of each part that interacts as well as nations’ psychological and cultural values they possess. Therefore, intercultural communication can be observed as native speakers’ contact, which results speech interference on different levels. Thus, mainly phonetic interference causes difficulty in perception and production of bilinguals’ speech.

In terms of intercultural communication there appears an interaction between language maps of the world as well as their part which is national specific one. We consider intercultural communication as the interaction of different cultures, that is conceptualized by different language systems. Finally, intercultural communication is as interaction of national specific part of language maps of the world, in which the citizens share mutual socio-cultural space.

Modern transformational processes in the countries of European Union have contributed to the demand for information on the culture, the strengthening of the communicative positions of English and other European languages, mainly because of rapid labour immigration increase. Thus, bilingual children from Slovak immigrant families have to cope with dynamic adaptation to the joint functioning of the Slovak and English languages in their cognition.

Particular attention should be paid to empathy – the ability to understand other people, their thoughts as well as feelings, especially in second language acquisition. Personality as a subject of communication becomes real and effective only when the community has a developed reflection – the ability to perceive oneself as a self-enhancing personality. The most important component of a communicative culture of intercultural communication is language mastering.

The expediency and principles of using multiple languages in education can be influenced by many factors, such as the linguistic diversity of a country or region, particular social and religious sentiment, or the desire to maintain one’s cultural identity. The

latest language education programs are often aimed at developing skills in languages of international communication, combining them with their mother tongue [6]. The overall portrait of a foreign language education and learning policy in two or more languages is quite complex but at the same time amazing.

Bilingual linguistic behavior is seen as the process of choosing an option for constructing a socially correct expression, so aspects of language are perceived as socially conditioned variation in language. Therefore, scientists are trying to identify mechanisms for selecting socially relevant options, establish selection criteria as well as to find out social factors that influence the choice of variant.

The purpose of socio-linguistic analysis is to identify the social norms that determine the linguistic behavior of speakers. The main social components of bilingual linguistic behavior according to A. Schweitzer are referred to social roles, social statuses, orientation to certain social values and norms [2, p. 40]. However, the researcher E. Vereshchagin believes that when analyzing behavior, it is obligatory to pay attention to the environment in which the communication occurs, whereas the choice of the topic, the use of familiar comparisons, hints, ways to support communication and non-verbal communication are important as well [1, p. 22].

It is necessary here to clarify exactly what is meant by the term “adaptation”. Actually, adaptation means adaptation to changing conditions, to a new environment [9, p. 50]. If this definition is applied to Slovak immigrant workers’ children, then a new environment for them will be a host culture (that is British one) and new social conditions, typical for Great Britain. Therefore, in relation to Slovak immigrant workers and their children the term socio-cultural adaptation can be safely used. If immigrants consider themselves to be of another ethnicity, then a large sector of ethno-confessional adaptation is added to socio-cultural adaptation as a whole. Moreover, in our case, we have labor immigrants, thus, we add one more adaptation, that is professional.

In terms of our research, acculturation is of high importance. The term is usually used to describe the process of mastering a foreign culture as a whole. It is assumed that the basis of this process is the interaction of two cultures (foreign and native) [4, p. 11]. As applied to different social groups, the term acculturation has been used to refer to situations in which we describe the directions of change in the original cultural models of interacting groups [3, p. 42]. At the level of an individual, a Slovak immigrant worker’s child, an acculturation is

understood as the process of mastering the knowledge and skills necessary for living in a foreign culture. Thus, acculturation strategies include the direction vectors of changes in the initial cultural models of both groups and individuals [4].

In our research four strategies of acculturation are distinguished:

1) *assimilation* is a situation when Slovak immigrant workers and their children fully accept the values and norms of a different culture, while abandoning their own norms and values;

2) *separation* is a situation of denial of a foreign (English in our case) culture while maintaining a native one (other names – isolation, autonomy);

3) *marginalization* is a loss of connection with Slovak immigrant workers’ and their children’ own culture as well as lack of connection with the majority culture (this situation often arises due to discrimination);

4) *integration* is a process of maintaining a connection with the old culture and having a connection with a new one.

Therefore, the result of acculturation is a long-term adaptation to life in a foreign culture, including socio-cultural adaptation, the ability to navigate freely in a new culture and society, to solve everyday problems within the family, at home, at work, during studies; psychological comprises well-being, good mental health as well as psychological satisfaction; economic one, that includes satisfaction with work, level of immigrants’ professional achievements, immigrants’ well-being in the new culture (it should be noted that this type of adaptation result has been discussed relatively recently).

While a variety of definitions of the term “enculturation” have been suggested, this paper will use the definition suggested by J. Berry, who saw it as the mastery of a person in the process of socialization of the norms of his own culture, but can, if desired, be used to describe the development of another culture [5, p. 12].

In both cases, when talking about enculturation, they try to focus on training. This emphasis is also reflected in the definitions of enculturation, as the following examples of definitions illustrate well. Enculturation is a gradual development of skills, manners, and behavioral norms by a person that are characteristic of a certain type of culture [5, p. 13]. Enculturation is a long and gradual development by a person of methods, norms, practical recommendations in everyday life as well as the formation of cultural competence in relation to the standards of the society in which a person lives.

Research material. The participants in our linguistic research include both the Slovak immigrant workers and their children, who immigrated to the United Kingdom (Birmingham) and have lived there from 15 to 25 years. The principal aim of the research was to find out the ways of acculturation, adaptation while acquiring a second language and how minority-language influences on second language acquisition by Slovak immigrant workers' children. Furthermore, the research aimed at focusing on the second language acquisition process, mainly on minority language skills on second language acquisition (that is Slovak language influence on English speech of Slovak immigrant workers' children). The age of the Slovak immigrant workers' children varied from 6 to 15. All the Slovak immigrant workers agreed to participate in the research.

Conclusions. Mainly, enculturation is a process that allows Slovak immigrant workers' children to master a whole system of cultural norms, a system of value orientations and preferences accepted in society; etiquette norms of behavior in different life situations; generally accepted approaches to the interpretation of various phenomena and events; the foundations of the socio-political structure of this society; national traditions, customs; the prevailing morality, as well as worldview; the prevailing fashion, styles, symbols, regalia; national authorities; political and cultural history of the society and main symbols of national dignity, pride, etc.

Among the psychological mechanisms, or rather, adaptation tools, there appear two fundamentally different processes: imitation and identification (acceptance by Slovak immigrant workers' children). The first process is more appropriate for temporary Slovak immigrant workers' children, the second one is for those who adapt for a long time to a new culture. Concluding the description of the acculturation process in Slovak immigrant workers' children in the United Kingdom, it should be noted that reaching agreement on understanding of commonly used terms and describing the mechanisms of socio-cultural adaptation is a necessary but not sufficient condition for an effective dialogue. In order for this dialogue to really contribute to improving the adaptation of Slovak immigrant workers' children, it is also necessary to agree on a current number of problems arising in connection with immigration flows.

Therefore, the range of these problems is wide: from the legal status of immigrants to their psychological comfort. Among the most acute

problems we would attribute intolerance and its prevention (in particular, in United Kingdom); legal and economic factors of intercultural communication; prospects for enculturating children from immigrant families (both for their native and host cultures).

Admittedly, the question of factors which may contribute to speech interference in English spoken by Slovak immigrant workers and their children includes the following:

1) personal problems (including low level of self-esteem in combination with no progress in English, family problems as well as lack of support for family culture, age of the immigrants, temporal factor of language learning and daily stress);

2) program factors (namely, lack of ability to succeed in another country and imperfect system for gradual adaptation / integration into a foreign-language culture and society).

Another significant aspect for Slovak immigrant workers' children is the process of awareness of immigrants' ethnic identity therefore, it takes place in different ways, both at the level of individuals and in different situations of interaction, for example, whether they live in a multi-ethnic or mono-ethnic environment. It is obvious, that the multi-ethnic environment develops much faster and gives the individual more opportunities to acquire knowledge about the characteristics and differences of his ethnic group from other groups as well as forms and develops intercultural interaction skills.

Thus, ethnic awareness is formed earlier, ethnic identity is more clearly recognized if socialization took place in a multi-ethnic environment (for example, in United Kingdom). In individuals living in a multi-ethnic environment, ethnic identity is more vivid and represented whereas among individuals living among culturally similar groups, awareness of their own ethnicity does not become a vital problem. Moving on now to consider the features of the formation of ethnic identity, it should be noted that they also depend on which group the individual belongs to, whether the group of the majority or minority one. Likewise, Slovak immigrant workers' children of minority groups tend to identify with the dominant group, which reflects the early awareness of children about the existence of a certain social structure, that in society some groups are rated higher than others. But with age and the development of ethnic identity, members of ethnic minorities usually experience a shift to intergroup orientation.

REFERENCES:

1. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1969. 53 с.
2. Швейцер А.Д. К проблеме социальной дифференциации языка. Вопросы языкознания. Москва : Наука, 1982. № 5. С. 39–48.
3. Appel, R. Immigrant children learning Dutch: sociolinguistic and psycholinguistic aspects of second-language acquisition. Dordrecht, the Netherlands: Foris, 1984. Pp. 198.
4. Berry J. W. Acculturation as Varieties of Adaptation. A. Padilla (ed.), *Acculturation: Theory, Models and Some New Findings*. Boulder: West-view, 1980. P. 9–25.
5. Berry J. W. Conceptual Approaches to Acculturation. In K. Chun, P. Balls-Organista, G. Marin (eds.), *Acculturation: Advances in Theory, Measurement and Applied Research*. Washington: APA Books, 2003. P. 17–37.
6. Brislin R.W., Cushner K., Cherrie C., Yong M. *Intercultural interactions: A practical guide*. Beverly Hills, CA : Sage, 1986, Pp. 384.
7. Jansen, B., Lalleman, J., & Muysken, P. The alternation hypothesis: Acquisition of Dutch word order by Turkish and Moroccan foreign workers, 1981, Pp. 115.
8. Krashen, S., Long, M., & Scarcella, R. Age, rate and eventual attainment in second language acquisition. *TESOL Quarterly*, 13, 1979, P. 573–582.
9. Redfield R., Linton R., Herskovits M. J. Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, 1936, V. 38. P. 149–152.

РОЗДІЛ 8 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2-146.1Ткач09
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.41>

БУКОВИНСЬКІ МАГНІТИ Й АВТОРИТЕТИ МИХАЙЛА ТКАЧА MYKHAILO TKACH'S BUKOVYNIAN MAGNETS AND AUTHORITIES

Гуцуляк С.І.,
orcid.org/0000-0002-8742-5903
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри української літератури
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті простежується драматична колізія життя поета Михайла Ткача, що стала його психологічною драмою й художньо втілилася в мотиві туги за малою батьківщиною – селом Лукачани, що на Чернівецьщині, й Буковиною загалом. Окрім лірики, ця тема часто й болісно звучить в інтерв'ю М. Ткача різних років через сливе поетичні формулювання: «поклик», «зв'язок», «доцентрова сила» тощо. Вимушений переїзд у столицю відкрив перед ним нові професійні перспективи, але водночас став травматичним досвідом. Поезія, що розглядається, не вписується в образ міської поезії. Поодинокі урбаністичні штрихи зазвичай негативно конотовані (невизначний або ж потворний міський ландшафт, хворобливе соціальне тло). Київ оспівується швидше як культурно-символічний простір, патріотично окреслений візитівковими образами Дніпра й каштанів. Потребу в тісному спілкуванні із природою компенсують поїздки на дачу в село Зазим'є під Києвом (характерно, що збірка 1997 року має таку ж, відкриту до гри сенсами, назву – «Зазим'є»).

Тоді як поет перебуває за сотні кілометрів від місць дитинства і юності, його художній світ продовжує вибудовуватися на образах буковинських горбів і гір, гуцулів і лукачанських ясенів, а також образі Марічки з легендарної однойменної пісні, що більшою чи меншою мірою втілюється в низці жіночих образів Ткачевої поезії. Алюзіями стають гірський пейзаж, краса й загадковість дівчини, її невловимість і палке бажання ліричного героя подолати відстань-розлучницю.

Тяжіння до Буковини простежується і в літературному аспекті – як продовження традицій Сидора Воробкевича, Миколи Марфієвича, Володимира Кобилянського та інших. Особливу увагу акцентовано на оприявленні М. Ткачем своїх наставників у творчості через поетичні присвяти. Образи класиків Юрія Федьковича й Ольги Кобилянської постають дещо забронзовілими. Але – що справді промовисто – із часом М. Ткач повертається до них, щоб очистити від ідеологічного намулу і ввести в найповнішу збірку вибраного 2002 року «Струна».

Ключові слова: Михайло Ткач, поезія, Буковина, міське середовище, авторитет.

The article shows the dramatic conflict of poet Mykhailo Tkach's life, which became his psychological drama and was artistically embodied into the motive of longing for the land of his birth – the village of Lukachany in Chernivtsi region, and Bukovyna as a whole. In addition to the lyrics, this theme often and painfully sounds in M. Tkach's interviews over the years through the almost poetic formulation: "calling", "connection", "centripetal power" etc. Forced to move to the capital he found new professional prospects for himself, but at the same time obtained traumatic experience. M. Tkach's poetry does not fit into the image of urban poetry. Very few urban strokes are usually negatively connotated, for example indistinct or ugly urban landscape and sick social environment. Kyiv is described as a cultural and symbolic space, which is patriotically outlined by the postcard images of Dnipro and chestnut trees. The poet fulfilled his need for close communication with nature by the trips to the cottage in Zazimye, the village near Kiev (symbolically, his poetry book has the same name – "Zazymye" (1997), which is open to the game of meanings).

M. Tkach was hundreds of kilometers away from the places of his childhood and youth, but the world of his poetry was still made up of the images of Bukovynian hills and mountains, Hutsuls and Lukachan ash trees, as well as the image of Marichka from the legendary song. The last image is more or less embodied in the plenty of female characters in Tkach's poetry. The mountain landscape, the beauty and mysteriousness of the girl, her elusiveness and lyrical hero's passionate desire to overcome the divorce distance become allusions.

The attraction towards Bukovyna is also evident in the literary aspect, especially in continuation of the traditions of Sydir Vorobkevych, Mykola Marfiyevych, Volodymyr Kobilyansky and others. Particular attention is paid to M. Tkach's poetic dedications to his teachers in literature. The images of the classics Yuriy Fedkovych and Olha Kobylanska are a bit like bronze monuments. But what is truly important is that after a while M. Tkach returned to these images to purify them from the ideological dirt. As a result, we can see them in the most complete collection of M. Tkach's best poetry "String" (2002).

Key words: Mykhailo Tkach, poetry, Bukovyna, urban environment, authority.

Постановка проблеми. У ХХ ст. сільська молодь масово приїжджає у великі міста здобувати освіти, частина її залишається там назавжди, намагаючись чи то підкорити, чи зрозуміти, чи звикнути, а по суті – зробити чужий простір своїм. І лише частина від цієї частини – та, що йменується письменниками, – лишає у спадок наступникам, як генетичну пам'ять, біль від обрізання пуповини, що зв'язує з рідним середовищем, у подорожніх нотатках про нескінченне повернення додому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ліриці Михайла Ткача, в низці нарисів про нього пера Івана Городинського, Анатолія Добрянського, Володимира Дячкова, Василя Фольварочного та в численних інтерв'ю поета Богданові Гурі, Володимир Михайловському, Тетяні Кроп та іншим простежується мотив туги за малою батьківщиною. **Метою** статті є спроба осмислити механізми тяжіння до цього середовища як географічного й літературного простору.

Виклад основного матеріалу. Народжений у буковинських Лукачанах, М. Ткач більшу частину життя провів у Києві. До переїзду в столицю він намагався освоїтися і в компактнішому – Чернівцях, де здобував професію медика, одружився й виховував двох синів, заявив про себе як поет і став першим відповідальним секретарем новоутвореного місцевого осередку Спілки письменників України; а також у Москві, де закінчив дворічні Вищі літературні курси при Літературному інституті ім. О.М. Горького. Після Москви, як стверджує В. Фольварочний, автор роману-хроніки про М. Ткача «Сніг на зеленому листі», «на Буковину не було вороття. Підпоручик від літератури, зайнявши його посаду, колінкував по обкомівських кабінетах, лякаючи чиновників, що, повернувшись на Буковину, Ткач заразить всю творчу інтелігенцію мікробами дисидентства шестидесятників, усякими «ізмами», яких він набрався у столиці. А тому його повернення небажане. І пішли в хід інтриги, доноси, наклепи, плітки, писемні та усні, які й зробили свою справу. Не повернувся. Поїхав до Києва без надії на квартиру та роботу» [1, с. 10].

М. Ткач любив Київ, чому є найдостовірніше підтвердження – вірші: «Тільки в Києві / Цвіт каштанів золотий / І Дніпро, як мрія, голубий. // Тільки в Києві / Молодію серцем я, / Київ мій – любов моя» [2, с. 224]. І вони ж (вірші) переконують, що міським поетом чи то пак – поетом міста М. Ткач так і не став. Оспівуючи місто швидше як культурно-символічний простір, цінності якому додає багаторічний досвід звичайного людського

обживання – побутового, соціального, поет не зчаства, та й то в негативно конотованих образах і лексиці, звертається до зображення міського середовища, урбанізованого ландшафту: «Мов тупочолі тварі одноокі, / Щодня таранянь темінь передрань. // Хребці-вагони хряскають, аж доки / У досвіт блисне передмістя грань» [2, с. 24]. Ось іще одна типово міська замальовка, позначена соціальною проблематикою, із негативним емоційно-експресивним тлом: «Червоний колір світлофорів – / Крихка надія жебраків. // Даремно постріли докорів / Влучають в них з усіх боків. // Поперті часом на узбіччя / Хистке, як милиць опертя, / Вони – як зрима протиріччя / Жорсткої сутності життя. // Мораль відкинувши на креса, / Воліє вижити душа. // Лягти готові під колеса / Заради мідного гроша...» [2, с. 23]. Лише тоді, коли романтичний образ пом'якшує грубий міський пейзаж («В місті, там, де гомін суєти, / Стрілись я і ти, стрілись я і ти. // Раптом на асфальті, де ти йшла, / Мальва ніжним цвітом зацвіла [...] // Місто наче скинуло літа, – Мальва в кожному серці розквіта» [2, с. 43]), слово М. Ткача теж м'якшає, ліризується настільки, що стає піснею.

Географічно найближчим оазисом для душі поета було Зазим'є – село під Києвом, у якому мав дачу. Звідси – щасливі фото у стилі М. Рильського: з вудочками, відрами і, звісно, уловом. Звідси й натхнення, що втілилося у збірку віршів 1997 року з промовистою і, як виявилось, багатосенсовою назвою – «Зазим'є». Рідні М. Ткача згадують, що він «обожнював виходити на терасу другого поверху своєї дачі й поверх дерев, що схиляли могутні крони до землі, дивитися на протилежний берег Десни, де інші дерева колихали крони, ніби вітаючи його» [3, с. 414]. Без сумніву, поет виглядав лукачанські ясени, що вирости в наскрізний образ його художнього Всесвіту – «маминого світу», ототожнюваний із самим ліричним героем: «Я – дерево, що виростило край поля» [2, с. 247]. Відомий український поет із пісенним талантом А. Малишко обезсмертив свою малу батьківщину в образі дороги під яворами, а його сучасник М. Ткач залишив для вічності не менш чарівливий образ ясенів: «Ясени, ясени, / Бачу вас за селом край дороги, / Бачу вас у красі, коли світиться ранок в росі. // Ви приходите в сни, / Як дитинство моє босоноге, / Ви приходите в сни, / Кучеряві мої ясени» [2, с. 374].

18 жовтня 1989 року, перебуваючи в Канаді, поет записав у щоденнику: «Прокинувся з відчуттям, що хочу додому. Тяжко без рідного середовища. Мабуть, на те й життя наше, щоб ство-

рювати це середовище і перебувати під впливом його доцентрової сили» [3, с. 121]. Здається, і в мегаполісі, де М. Ткач опинився якоюсь мірою вимушено, почувався трохи емігрантом, бо жодне місце у світі не володіло такою «доцентровою силою», як Лукачани: «Тут у мене якийсь своєрідний зв'язок із космосом, що тримає постійно під ауру творчості [...]. Повірте, тут відчуття земного і неземного якесь особливе. Отож приїзд у родинне село – це своєрідний поклик, а з роками він все настирливіший. Хоч у Лукачанах буваю часто. Вони ближчі до Києва, ніж до Чернівців» [4, с. 4].

Для ностальгії було безліч найбезневинніших «зачіпок»: «Його кабінет і, власне, письмовий стіл, за яким тато працював, виходив вікнами на бульвар, де через дорогу була гірка, на котрій узимку дітлахи з ближніх осель каталися на санках. Батько із задоволенням інколи також з'їжджав зі мною з цієї гори. Може, та гора нагадувала йому лукачанські пагорби» [3, с. 411], – згадує молодша донька поета Леся Ткач. Відтак думається, що коли М. Ткач змальовує шлях ліричного героя в традиційному ключі: «Я йшов горбами свого часу» [2, с. 198], – не випадає дорікати йому зужитістю образу. Бо то насамперед – лукачанські горби, а вже потім – метафора. Були в поетовій творчості й горби віддаленіші, а точніше – «на горбах зелених місто понад Прутом», де «Марічка хлопцям сниться з юних літ» [2, с. 44]. Але це вже інша історія – про ім'я, що стало алюзією завдяки одній пісні.

Пісня «Марічка» є ключем не лише до слави поета, а й до ще одного життєвого і творчого магніту – буковинських гір. До цього схиляють і назви окремих збірок: «Йдемо на верховини» (1956), «На перевалі» (1957), «На смерекових вітрах» (1965). Власне, жодна поетична книга М. Ткача не обходилася без образів гірських пейзажів, гірських типів, гуцульської культури. У циклі «Висока пора», що відкриває останнє прижиттєве вибране поета «Струна» (2002), є чудові рядки: «У Карпатах туман, впав на гори туман, / Простелився туман, мов гуцульський ліжник. // У тумані твій стан, / Наче скрипка, твій стан, / У тумані твій стан, як у мареві, зник» [2, с. 45]. Хотів того М. Ткач чи ні, але й тут, де, здавалось би, – жодних натяків, уявляється образ Марічки. За «підказки» правлять гори, краса й загадковість дівчини, її невловимість і палке бажання ліричного героя подолати відстань-розлучницю. Географічно «Марічка» родом із путильських гір, де молодий поет-медик відбував практику, зустрів дівчину Марію

Киселицю й присвятив їй поезію. А літературно – з поезії Ю. Федьковича, С. Воробкевича, В. Кобилянського, М. Марфієвича...

М. Ткач, особливо безапеляційно в ранній творчості, був продовжувачем народницької літературної традиції, що завдяки «прокладці» із соцреалізму (а «ген народництва» виявився «найбільш живучим у соціалістичному реалізмі українського формату» [5, с. 411]) дозволяла залучати до поетичного дискурсу класиків: Т. Шевченка, І. Франка, Ю. Федьковича, О. Кобилянську. Об'єктивно наставників було значно більше. Пошук можна розпочинати, приміром, із заявленої в інтерв'ю лектури поета-початківця – молодого П. Тичини і С. Єсеніна [6, с. 6], а тоді або братися вліво за часовою прямою – до С. Воробкевича, або вправо – до М. Вінграновського. Модерні впливи мусили бути приховані до слухного часу – «хрущовської відлиги», розпаду Радянського Союзу. До речі, перша в незалежній Україні збірка поета вийшла аж 1997 року. Рік потому в інтерв'ю М. Ткач розмірковував: «Хіба це не прикро, що поет не має сьогодні можливості у своїй державі видати книгу?...» [6, с. 4]. Хоча можна припустити, що він потребував не лише фінансової допомоги, а й трохи більше часу для того, щоб «повернути собі владу над словом» [7, с. 231]. В. Агєєва помічає, що «ті, хто прийняв соцзамовлення самохіть, у часи відлиги опинилися на маргінесі. Олександр Корнійчук ніколи не ламався, не зрікався себе колишнього, а в 60-ті він, на відміну від Бажана чи Рильського, ніякого ренесансу не переживає» [7, с. 232]. М. Ткач переживає творче піднесення, апогеєм якого стала поема-феєрія «Хата», але не відродження. Він не належить до покоління М. Бажана чи М. Рильського, його покоління – «покоління дальтоніків, що зійшло з конвеєра випрямлення мізків у належному напрямку» [8, с. 153]. Так, В. Базилевський говорить у статті про А. Малишка, якому під час Жовтневої революції було 5 років. М. Ткачу було 6, коли Північна Буковина й Бессарабія ввійшли до складу Радянського Союзу.

Цей історичний сюжет, загорнутий у радянський міф «визволення», був центральним у Ткачевій патріотичній поезії 50-х років і передбачав виконання таких «обов'язкових фігур»: зображення важкого минулого, щасливого сучасного й адресну подяку воїнам-визволителям за разучі зміни. До речі, позитивні зрушення на Буковині після 1940 року, зокрема в мовному питанні, М. Ткач відзначав і в одному з пізніх інтерв'ю. Тоді ж запевняв, що не відмовляється від «патріотики» у своїх творах [6, с. 6].

Зрештою, у щирість ліричного героя ранніх віршів охоче віриться хоча б тому, що М. Ткач не вигадує екзотики, а пише про близьке, про те, що знає. Друге правило для поета-початківця – спиратися на плечі літературних атлантів – виконане так само ретельно й... відповідно до правила першого.

Т. Шевченко, звісно, з буковинської сюжетної схеми випадає, і його образів дістається найменше «бронзи». Вміщена у збірці «На смерекових вітрах» поезія «Останній етап до свободи» (з епіграфом «Ой вітре, вітре, якби ти міг співчувати моєму невсипущому горю...» (Т. Шевченко)) не обходиться без патетичних декорацій («У спрагле серце хлюпає Дніпро, / Бере за руку вбога Україна» [9, с. 36]). Але акцент на конкретній події та її емоційному проживанні дає читачеві шанс, як мінімум, поспівчувати людській драмі.

Натомість І. Франка доля Каменяра не оминає: «Щоб каменярьські удари трошили / З мужністю скелю неправди і зла» [10, с. 12]. На відміну від Т. Шевченка, образ якого, за задумом автора, потребує специфічної обстановки, Каменяр ідеально вписується в улюблений ландшафт («Доли пройшовши, зійди на Карпати» [10, с. 12]) і селянську естетику («Підеш у поле, там вітер відсвіжить / Сповнені віри «Гадки на межі»: / Прийде пора, і навіки розріжуть / Жилаві межі сталні лемеші» [10, с. 12]). Та він практично свій, буковинський авторитет: «З краю у край перейди Буковину, / Стрічному руку хай стисне рука. // Станеш питати як батька, як сина, / В кожному домі тут знають Франка» [10, с. 12].

Постать Ю. Федьковича не могла не зачепити М. Ткача: і значущістю, і путильським корінням, до якого мав сентимент, але насамперед творчістю – близькою ментально й різногранною (із часом і М. Ткач вивчився на «універсального бійця»: поет, автор пісень, прозаїк, сценарист, перекладач, публіцист...). Слова Ю. Федьковича «...Наша правда велика, як сонце» взято за епіграф до «Легенди про правду», вміщеної в дебютній Ткачевій збірці «Йдемо на верховини». Поезія не пережила випробування часом: надто цинічною (дарма що у фольклорних «обладунках») видається експлуатація образу правди в найоблудливішому суспільстві. Сьогодні й смішно,

й гірко читати про радянських «визволителів»: «Щоб ми жили і не тужили, / Вони на порох розтрошили / Для правди зроблену труну» [11, с. 9].

До книги вибраного «Струна» ввійшли дві інші поезії зі збірок «Житній вінок» і «На смерекових вітрах» – «Пісня Соловія» та «Вона і земля». Назви віршів промовисті як щодо дедикації, так і щодо канонічного прочитання цих постатей. Тут же задекларовані основні образи, крім, хіба, згадуваного образу правди: «Приземлилась земля твоя / При смерековім столику [...]. // Над такою схилилась ти / І розплужила правдою» [9, с. 32], «В ній [пісні. – С. Г.] правда, як сонце, надія велика, / І віра в той день, коли згинуть кати» [12, с. 15].

На шляху до вибраного «Пісня Соловія» зазнала низки суттєвих правок: приміром, «орел гострозорий» [12, с. 14]) цілком виправдано (бо ж не орел, а соловій) став «птахом винозорим» [2, с. 279], образна какофонія рядків «Де жах навівали глухі крутояри / В зеленім краю весняної краси» [12, с. 14] була ліквідована: «Розпука вкривала глухі крутояри, / А смерть насміхалася блиском коси» [2, с. 279] тощо. М. Ткач позбувся максималістських висновків, як-от: «І доля заглянула в наше міжгір'я, / І смуток прогнала гуцулам з чола» [12, с. 15]. Також обидві поезії втратили славослівні останні строфи (наче на підтвердження висновку Юрія Шереха про те, що в радянський час «мистецтво і твір кінчаються в передостанніх строфах» [13, с. 168]): «А пісня, яку він по горах посіяв, / Зійшла та сплелася барвінком у май, / І квітне-співає земля Соловія – / Із щастям навіки повінчаний край» [12, с. 15], «... Радуй, краю оновлений, / Землю вистиглим колосом, / Віщим словом, промовленим / Кобилянської голосом» [9, с. 33].

Висновки. Пошуки географічного й літературного центрів тяжіння поета М. Ткача приводять до Буковини, де народився сам і де народилася його легендарна «Марічка». Повертаючи данину пам'яті класикам, серед яких і земляки – Ю. Федькович та О. Кобилянська, він, по суті, звіряється у своїх перших літературних уподобаннях, окреслює коло авторитетів, учителів. Із часом це коло розширюється, поповнюючись іменами поетових сучасників, що заслуговує на окрему розвідку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фольварочний В. На калинових вітрах. Час. 2002. 6 груд. С. 10.
2. Ткач М. Струна : вибране. Київ : Київ. правда, 2002. 488 с.
3. Фольварочний В. Сніг на зеленому листі : Роман-хроніка про Михайла Ткача. Київ, 2013. 495 с.
4. «Нашому возу весь час намагалися причепити п'яте колесо...» : інтерв'ю з М. Ткачем / спілкувався В. Михайловський. Буковина. 1998. 7 лют. С. 4

5. Давидова-Біла Г.В. Альтернатива канону: досвід літератури ХХ ст. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство.* Харків, 2010. Вип. 4. 1. С. 166–173.
6. Поэт Михаил Ткач : «Покойного Билаша убедили, что я работаю на КГБ. Это и стало причиной нашего расставания» : інтерв'ю з М. Ткачем / спілкувалася О. Чередниченко. *Бульвар.* 2003. № 29(403). С. 6–7.
7. Агеева В. Мова підпорядкованих і культурний спротив. *Дороги й середохрестя : есеї.* Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. С. 212–249.
8. Базилевський В. Поет прямої мови: портрет Андрія Малишка у сучасному інтер'єрі. *Березіль.* 2004. № 2. С. 152–175.
9. Ткач М. На смерекових вітрах : лірика. Київ : Рад. письменник, 1965. 112 с.
10. Ткач М. На перевалі : вірші. Київ : Молодь, 1957. 55 с.
11. Ткач М. Йдемо на верховини : поезії. Київ : Молодь, 1956. 79 с.
12. Ткач М. Житній вінок : вірші. Київ : Молодь, 1961. 72 с.
13. Шерех Ю. Правда почуттів і спекуляція на почуттях. *Не для дітей.* Нью-Йорк : Пролог, 1964. С. 168.

УДК 821.161.2:82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.42>

**МІФОЛОГІЧНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ОПОВІДАННЯ
«ВОЛОДИМИРОВЕ СРІБЛО» ЗІ ЗБІРКИ «ЛЕГЕНДИ СТАРОКІЇВСЬКІ»
НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СИМВОЛІЧНИХ ОБРАЗІВ ПЕРІОДУ
СТАНОВЛЕННЯ ХРИСТІАНСТВА В КИЇВСЬКІЙ РУСІ**

**MYTHOLOGICAL AND LITERARY SOURCES OF THE STORY
“VLADIMIR'S SILVER” FROM THE COLLECTION “LEGENDS OF THE ANCIENTS”
BY NATALIA KOROLEVA. INTERPRETATION OF SYMBOLIC IMAGES
OF THE PERIOD OF CHRISTIANITY IN KIEVAN RUS**

Ковальчук Ю.А.,

orcid.org/0000-0002-1327-1358

*аспірант кафедри українського літературознавства та компаративістики
Житомирського державного університету
імені Івана Франка*

У статті на основі тексту оповідання «Володимирове срібло» із циклу оповідань «Легенди старокиївські» Наталени Королевої, враховуючи індивідуальне бачення авторки призначення літератури, з'ясовано міфологічні та літературні джерела написання художнього твору. Досліджено своєрідність трактування авторкою символічних міфологічних і літературних образів. З'ясовано вплив цих образів для інтерпретації давніх текстів на осучаснене літературне тло письменниці. Окреслено віртуозне поєднання античних та історичних образів, що підкреслює глибинність думки та охоплює широкий спектр виділених проблем, які зачіпає весь твір.

Окреслюється інтерес письменниці до античних і міфологічних джерел, образів і їх функціонування у творі. Обґрунтовується тенденція актуальності міфу та легенди не як практичного досвіду, а як інтуїтивного сприйняття світу.

Виокремлено явище впровадження християнства князем Володимиром Великим у Київській Русі. Християнство як спосіб виразитися, утвердитися, увіковічитися. Християнство як символ початку нового життя могутньої держави.

Акцентовано увагу на міфологічних і літературних джерелах, якими послуговувалася Наталена Королева, та їх творчому переосмисленні письменницею, створенні індивідуального літературного світу й особистого «мікрокосмосу», з якого виокремлюється скомплікованість образів.

Стаття розшифровує синтез міфологічних і літературних джерел в оповіданні, що показує глибинність походження українського народу, його велич, незламність та авторитет.

Розкривається сутність використаних письменницею міфологічних елементів. За допомогою підтексту фантастичних міфологічних подій розкрито реальні історичні події, які, зокрема, записані в «Повісті минулих літ» і створюють загальну «символічно-реальну» картину.

В основі статті лежить переосмислення від первинного міфологічного мислення до моделювання художнього матеріалу сьогодення. Античне міфологічне мислення як системотворчий чинник і його зв'язок з іншими засадничими аспектами творчості Наталени Королевої.

Ключові слова: Київська Русь, християнство, Візантія, князь Володимир Великий, «Повість минулих літ», символ, міф, міфологія, легенда, хронограф, інтерпретація.

In the article based on the text of the story "Vladimir's Silver" from the cycle of stories "Legends of the Ancients" by Natalena Koroleva, considering the individual vision of the author about the purpose of literature, the mythological and literary sources of writing a work of art are clarified. The originality of the author's interpretation of symbolic mythological and literary images is investigated. The role of these images for the interpretation of ancient texts on the contemporary literary background of the writer has been clarified. A virtuoso combination of ancient and historical images is emphasized, which emphasizes the depth of thought and covers a wide range of selected issues that affect the whole work.

The author's interest in ancient and mythological sources, images and their functioning in the work is outlined. The tendency of the relevance of myth and legend is proved not as a practical experience, but an intuitive perception of the world.

The phenomenon of the introduction of Christianity by Prince Vladimir the Great in Kievan Rus. Christianity as a way to express, assert, perpetuate. Christianity as a symbol of the beginning of a new life of a powerful state.

Emphasis is placed on the mythological and literary sources used by Natalena Koroleva and their creative rethinking by the writer, the creation of an individual literary world and a personal "microcosm" from which the complex images are separated.

The article decrypts the synthesis of mythological and literary sources in the narrative, showing the depth of origin of the Ukrainian people, their grandeur, invincibility and authority.

The article reveals the essence of the mythological elements used by the writer. Using the subtext of fantastic mythological events, real historical events are revealed, which, in particular, are recorded in the Story of the Past Years and create an overall "symbolically-real" picture.

At the heart of this article is a rethinking from the original mythological thinking to the modeling of artistic material of today. Ancient mythological thinking as a system-forming factor and its relation to other fundamental aspects of Natalena Koroleva's work.

Key words: Kievan Rus, Christianity, Byzantium, Prince Vladimir the Great, "The Tale of Past Years", symbol, myth, mythology, legend, chronograph, interpretation.

Постановка проблеми. Наталена Королева – дивовижна постать української літератури ХХ століття. Як притаманно українським літераторам, що працювали впродовж 20–60-х років ХХ століття, екзотична творчість Наталени Королевої за її життя не стала широко відомою й належно поцінованою. Лише віднедавна спостерігається зростання читацького та наукового інтересу до її неординарної прози. Досить значна частина її спадку залишається неопублікованою й недослідженою.

Наталена Королева почала писати ще зовсім молодою, але як українська письменниця прийшла вже у досить поважному віці. Літературознавці, зокрема І. Набитович, поділяє прозу Наталени Королевої на кілька груп: 1) твори християнської тематики; 2) тексти біблійного походження з виразним елементом сакрального; 3) тематично закорінені в історію античного світу – стародавнього Єгипту, Скіфії, Русі-України; 4) автобіографічні повісті; 5) науково-популярна проза. Загалом проза Наталени Королевої неймовірно цікава, культуротворча й душекорисна.

Художній набуток Наталени Королевої – непересічне явище в історії української літератури. Тривалий час її творчість, вилучена з культурного процесу, перебувала на маргінесі літературознавства. Це визначило потребу комплексного наукового дослідження та новаторських тенденцій як художній експеримент авторки, з іншого – як вплив національної традиції на її оригінальне письмо. Проза письменниці засвідчує жанрові стилістичні особливості її еволюції та модерної трансформації.

Тексти письменниці завжди оперті на достеменні історичні побутові деталі, що робить їх

культурні й духовні концепти ідейно переконливими та естетично красивими.

Варто звернути увагу на збірку оповідань «Легенди старокиївські» Наталени Королевої, що полонить реципієнтів небуденними пригодами, широкими й відкритими інтелектуальними горизонтами, шляхетним натхненням, вишуканим стилем і різнобічним синтезом античного й сучасного світобачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Її прозовий доробок, зокрема «Легенди старокиївські», досліджували літературознавці: Р. Федорів, В. Шевчук, Ф. Погребенник, О. Мишанич, О. Нахлік, В. Антофійчук, С. Андрусів, К. Буслаєва, І. Голубовська, Ю. Мельникова та інші. Здебільшого вони зосереджували увагу на еволюції художнього мислення письменниці, проблемах нарративної системи її текстів, особливостях побудови сюжету. На часі цілісного дослідження збірки й окремо кожного оповідання, їх витоків творення немає.

Постановка завдання. Мета статті – на основі тексту оповідання «Володимирове срібло» із циклу оповідань «Легенди старокиївські» Наталени Королевої, враховуючи індивідуальне бачення авторки призначення літератури, установити міфологічні та літературні джерела написання художнього твору; дослідити своєрідність трактування авторкою символічних міфологічних і літературних образів; з'ясувати вплив цих образів для інтерпретації давніх текстів на осучаснене літературне тло письменниці.

Виклад основного матеріалу. Дослідження прозового спадку Наталени Королевої сприяє розкриттю особливостей її авторської індивіду-

альності, що найвиразніше представлена синтетичним характером, який певною мірою визначає пріоритет оновлення й появи гібридних жанрових форм з експериментальними можливостями відтворення внутрішньої екзистенції особистості, зосередженої на проблемах пошуку власної ідентичності.

Сьогодні назріла необхідність визначення місця й ролі самобутньої спадщини Наталени Королевої в контексті розвитку української літератури першої половини ХХ ст., зокрема, через з'ясування літературних і міфологічних джерел, якими послуговувалася авторка під час написання своїх творів.

Застосування авторкою міфологічних і літературних джерел у циклі «Легенди старокиївські» й, у свою чергу, в оповіданні «Володимирове срібло» дає змогу розкрити нові можливості в літературному процесі.

Міфологічний аналіз тексту передбачає розпізнавання й виявлення в художньому творі міфів або міфологічних структур; ідентифікацію літературного варіанту міфу з інваріантом, їх зіставлення; з'ясування смислів і значень літературного міфологічного образу в загальній структурі художнього твору; визначення контексту літературних чи міфологічних образів чи мотивів; з'ясування художнього колориту, історичної епохи; дослідження мотиву звернення письменника до міфологічних образів [2, с. 46].

На основі цих принципів міфологічної критики й базується стаття.

Сюжет оповідання «Володимирове срібло» із збірки «Легенди старокиївські» Наталени Королевої розпочинається картиною пейзажу: «Під молочно-білим небом нерухомо стерпло Чорне море, немов виріклося назви своєї – лежить, мов далека каламутно-безбарвна. Безсонний паркий день випив фарби та сяйво з неба і з моря, а натомість кинув сіру мерлу спеку... такі омертвленні млавою дні віщують землетрус або злу хуртовину» [7, с. 45].

Картини «спокійного» пейзажу переходять одразу в стан хвилювання та невпевненості перед хрещенням самого князя Володимира й усієї Київської Русі. І тривога гребців марна, адже виходить, що Володимир вирікся всіх язичницьких богів: Перуна, Дажьбог, Велеса. Хоч ще нещодавно сам сприяв возвеличенню Перуна та проголошував його як єдиного Бога. «Чи ж гаразд чинить наш князь? Чи ж гаразд?» [7, с. 45].

Споконвіків було прийнято, що жінка – то слабка істота, «другорядна» від мужів. Стереотипи кардинально стерла велика княгиня Ольга, яка

охрестилася у Візантії, і всі її називали «наймудрішою із жен»!

Немає спокою й князю: хвилювання, що не зміг настояти на своєму народі й мусить плисти по чужу віру, гнітить його.

Авторка короткими картинками в думках Володимирових розповідає й про його шлюб із Рогнідою, і вигідний шлюб з Анною, і завоювання Херсонеса. Наталена Королева інтерпретувала чеканення княжих монет із тризубом і назвою «гривна» у скарб, знайдений на берегах Херсонеса, як посвятну річ, річ, яка вселяла віру князю у правильності дій, віру в перемогу. Скарб – це монети, срібні тетрадрахми з написом «Перисад» і зображенням на щиті голови дівчини з людським обличчям і волоссям-зм'ямми, що породило думку в князя возвеличити себе ще більше, вичеканити монети з власним ликом і написом: «Володимир, а се його сребро».

В епізоді зі скарбом усе символічне: від волфа, який, можливо, символізував самого Перуна, що все-таки дав згоду на прийняття Володимиром чужої віри, до знака тризуба.

Згадані тетрадрахми – монети, вимірні грошова одиниця давньої Греції. Тетрадрахма була широко поширена в античному світі.

Першою з'явилася Афінська тетрадрахма із зображенням богині Афіни. Тетрадрахми карбував у своїй величезній монархії Александр Македонський. Це були монети із зображенням самого Александра в шоломі Геракла на аверсі та Зевса на реверсі. Згодом карбував тетрадрахми й понтійський цар Мітрідат VI Епатор – із зображенням голови царя в діадемі на аверсі та реверсі – зображення оленя, що пасеться [5, с. 26].

В оповіданні Наталени Королевої описуються тетрадрахми: зображення дівчини з волоссям-зм'ямми.

У грецькій міфології це захисниця, повелителька, найбільш відома з трьох сестер-горгон (у давньогрецькій міфології – жахливі потвори). Єдина смертна з горгон.

За міфом, який викладений Овідієм у «Метаморфозах», Медуза була дівчиною з гарним волоссям. Посейдон, перекинувшись у птаха, заволодів Медузою у храмі Афіни. Афіна від злості й ревності не тільки не допомогла дівчині, а й перетворила її волосся в змії.

Горгона-Медуза одним тільки поглядом перетворювала все живе в камінь, так усім мстилася. Персей убив Горгону-Медузу, відрубавши їй голову. Та чари на цьому не припинилися, її голова все ж так само могла перетворювати істот у каміння, а з черева потвори повиходили її

з Посейдоном діти. Кров Медузи з того часу перетворилася на морські корали [3, с. 142].

Лик Горгони-Медузи донині символізує покарання за несправедливість.

Сам напис на монетах «Перисад» символізує велич і вічність, адже Перисад був царем Боспорського царства у 344–310 роках до н.е. з династії Спартокидів, син Левкона I. Перисад був визнаний богом за історичними даними Давньої Греції. Усі його три наступники теж носили ім'я Перисад, що символізує безкінечність і продовження роду. Саме Перисад I викарбував першим свій лик на камені.

Символічно щодо князя Володимира, бо саме він першим із князів у Київській Русі почав чеканити монети зі своїм зображенням.

Сам волф у серці ховає «вкрити думку: «Таж, може, не греки дружину княжу, але він греків в правоті своєї прастарої віри пересвідчить. Сильні боги старовікі!» [7, с. 49].

Далі розкривається таємниця, що старий волф, то є Пан – символ допомоги при спокої, а в час злості – страху й паніки. Сам Пан за князя Володимира [10, с. 201].

Пан розповідає князю свої історії, ділиться історією, як із товаришем, про свою перемогу над персами в Марафонській битві й відречення від життя на Олімпі.

«Знаю, що ти, князю, не з полохливих, – відогнав старець тіні спогадів і поклав свою руку на Володимирову. – Тож нині хочу тобі допомогти... Прихили до тебе херсонесців у бою. Не хочу, щоб ти мав на собі кров, йдучи до святого хрещення» [7, с. 51].

Так і сталося: допоміг Пан князю Херсонес завоювати (у відповідь за невиконання Василем II своїх обов'язків у 989 році перед князем) [4, с. 57].

Наприкінці оповідання сном линули видіння: безмежне, безлюдне поле, Грім-баба кам'яна, переливчасте срібне озерце і «Пракиїв. Розлогий, широкий розкинувся вздовж берега. А храмів у ньому, а храмів!» [7, с. 53].

Після хрещення Київської Русі Володимир кожну десятину віддавав на будівництво храмів, як звелів йому Пан. І карбував князь срібники з ликом своїм на одній стороні і тризубом – на іншій.

«На лицьовій стороні монети зображений князь, на голові шапка з підвісками. У правій руці Хрест на довгому держаку. Біля лівого плеча княжий знак – тризуб. Круговий напис у верхній частині монети та наскрізний отвір. На зворотньому боці знаходиться погрудне зображення Ісуса Христа» [8, с. 72].

Знак тризуба згадується як у грецькій, так і у слов'янській міфологіях.

Наталена Королева взяла в основу давньо-грецькі і скитські легенди, інтерпретувавши їх на український мотив у символі тризуба Посейдона на монетах Володимира Великого. Ця версія кардинально відрізняється від слов'янських версій походження знака.

Князь Володимир походить із роду Рюриковичів. Символ тризуба – це силует сокола в польоті.

Авторський задум Наталени Королевої не розповісти чи зіставити історичні та міфологічні джерела походження символу. Авторка вкотре переконує читача щодо древності походження українського народу, колориту вічності й незламності слов'ян, зокрема українців.

Саме український народ є першовихідцем із русичів, на переконання Наталени Королевої, адже назва грошової одиниці і тризуб від князя Володимира залишилися тільки в нашій державі.

Знак сокола був не тільки на злотниках і срібниках, які почав чеканити князь Володимир, а й на посуді, одязі, зброї тощо.

В археологів і науковців, зокрема А. Кирпичникова, А. Чернова, О. Рапова, С. Білецького, під час археологічних розкопок виникало запитання: «Чому саме сокіл? Чому не орел? Не ворона?.. Яким способом сокіл «залетів» на монети й печаті Рюриковичів, у руські легенди, в «Слово о полку Ігоревім?» [9, с. 54]. Сокіл не був давнім божеством ні у слов'ян, ні в скандинавських народів (за однією з версій, Рюрик походив із скандинавських земель).

З прийняттям християнства жодному язичницькому божеству не залишилося місця, хоча пережитки їх залишалися на руських землях ще довго. Сокіл уважався тотемом, емблемою феодальної верхівки Київської Русі, який уособлював силу, могутність, далекоглядність, досконалість, неперевершеність і неповторність, адже саме будова тіла цього птаха унікальна.

І наостанок розповів ще одну таємницю князю Пан про Посейдона, про зневагу до жінки й про тризуб, який захований ним під боспорським скарбом і символізує нове життя.

Саме пером Наталени Королевої увічнено народження нового світобачення, нового сприйняття, нової віри, держави, а разом із тим й українського народу.

Саме авторська інтерпретація, модель інтерпретації письменниці літературних і міфологічних джерел заглиблює читача в невідані світи, світи, які мусить побачити кожен реципієнт, побачивши щось своє.

Поняття «авторська інтерпретаційна модель» сприймалося би як більш доречне для позначення форми існування твору у свідомості автора, розгорнутого розуміння власного твору, а явище, як ми його визначили за його допомогою, логічніше було б назвати, наприклад, вектором розгортання авторської інтерпретаційної моделі твору, її програмою [1, с. 292].

Авторська інтерпретаційна модель акцентує зв'язок між трансформацією, що відбувається зі словом у процесі художньої творчості, і специфічними якостями літературного твору, які дають підстави розглядати його як нове слово [1, с. 293].

Ми говоримо про механізми створення цілісної картини світу в літературному творі, вже тримаючи цю картину перед внутрішнім поглядом, уже перебуваючи під впливом важелів її формування, що унеможливило їх експериментальне руйнування, небезпечно не лише для літературного твору, а й для тих, хто його відтворює [1, с. 294].

Літературний текст пропонує не готове завершене зображення, а лише нарис образного уявлення, що потрібно розгорнути; контури, які варто конкретизувати й заповнити; сконцентрувати пластичну картину, створивши цілісний зоровий образ [6, с. 320].

Про будь-який художній твір може бути стільки суджень, скільки читачів його прочитають. Ураховуючи специфіку художньої літератури, її сприйняття й розуміння, правомірно вдаватися

до поняття інтерпретації, адже інтерпретація – не одномоментний акт, а послідовний і складний процес пізнання художнього твору [2, с. 25], що яскраво демонструє Наталена Королева під час створення своїх творів, узявши за основу літературні та міфологічні джерела.

В основі оповідання лежить переосмислення первинного міфологічного мислення, моделювання художнього матеріалу сучасності. Мислення як системотворчий чинник і його зв'язок з іншими засадничими аспектами інтерпретованої творчості Наталени Королевої є провідними для сприйняття всієї прози письменниці.

«Легенди старокиївські» – це набуток розшуків, дослідів, розвідок, студій. Як говорить сама авторка, це квітки, виплекані двома садівниками: мрією та любов'ю.

Висновки. Своєю творчістю Наталена Королева зробила вагомий внесок в українську літературу. Там, де досі був культ сірини, ця європейської міри авторка ставить проблеми, індивідуальність, вимагає її і від читача. Тим вона не тільки виховує читача, а й підносить письменство на європейський рівень, рівень західних літератур, що вирости і стоять на ґрунті ясного світогляду.

Філософічність, екзотичність, символічність, психологізм забезпечують прозовій спадщині письменниці особливе місце в українській літературі ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Астрахан Н. Буття літературного твору: аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія. Київ : Академвидав, 2014. 432 с.
2. Білоус П.В. Інтерпретація літературного твору. Житомир : ЖДУ, 2012. 140 с.
3. Героини Овидія / пер. Д. Шестакова. Казань, 1902. 157 с.
4. Губарев В. Історія України. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2005. 624 с.
5. Зварич В. Нумізматичний словник. 4 вид. Львів, 1980. 362 с.
6. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 420 с.
7. Наталена Королева. Легенди старокиївські / ред. Н.В. Сойко. Київ : Школа, 2006. 256 с.
8. Повість врем'яних літ / худ.-оформлювач А.С. Ленчик. Харків : Фоліо, 2005. 317 с.
9. Рюриковичи и Романовы: князья, цари, императоры / сост. И. Левашова. Донецк : ООО «Глория Трейд», 2012. 384 с.
10. Словник античної міфології. Київ : Наукова думка, 1985. 236 с.

**ХУДОЖНЯ ПАРАДИГМА БОРотьБИ У ЗБІРЦІ «БЛОКПОСТ»
БОРИСА ГУМЕНЮКА****THE ARTISTIC PARADIGM OF THE FIGHT IN THE COLLECTION
BY BORIS GUMENYUK'S "BLOCKPOST"****Матвієнко В.Е.,***orcid.org/0000-0002-8907-2427**аспірант кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка*

Статтю присвячено дослідженню парадигми боротьби у збірці «Блокпост» сучасного українського письменника Бориса Гуменюка. Його творчість помітно вирізняється на тлі доробку інших митців, що пишуть про війну насамперед своєю емоційністю, філософським наповненням, правдивістю відтворення воєнної дійсності. Мотив боротьби – один із найголовніших у всій площині тексту. Герой-наратор робить свідомий вибір – боротися за свою країну з агресором-нападником. Такий вибір мотивується підсвідомим прагненням українців захистити те, що завжди їм належало. У творчості Б. Гуменюка прояви свободи, що логічно пов'язані з образом степу, стають знаковим елементом концепту боротьби. Виявлено, що письменник створює новий тип українського героя-воїна, який, попри жорстке ставлення до ворога, не позбавлений гуманності. Суспільно-етичний обов'язок та індивідуальна свобода героя з проекцією на загальнонаціональне – це головна ідея збірки, яка простежується в контексті текстів письменника про війну. Свобода вибору проявляється у внутрішній потребі персонажів боронити свою землю, зберегти її територіальну цілісність. Досліджено, що у творах Б. Гуменюка про війну художньо оприявлюється боротьба не лише зовнішня, а й внутрішня, бо герої, опиняючись у жорстоких умовах російської агресії, щоразу потрапляють у межові ситуації, які їх змінюють до непізнаності. Оскільки герой-наратор та автор тотожні, то слушно констатувати активність автора як один із проявів боротьби. Позиція автора проявляється в активності дій, що в тексті інтерпретується як активність автора-воїна, автора-письменника й автора-громадянина. У збірці «Блокпост» наскрізно простежується чітка громадянська позиція наратора, який активно виступає за незалежність своєї країни.

Ключові слова: мотив свободи, парадигма боротьби, активність, чин героя-наратора, екзистенційний вибір.

The article is devoted to the study of the paradigm of struggle in the collection "Blokpost" by contemporary Ukrainian writer Boris Humeniuk. His work differs markedly against the background of the work of other artists, who write about war primarily because of their emotional, philosophical content, truthful reproduction of military reality. The motive of the fight is one of the most important in the whole plane of the text. The hero-narrator makes a conscious choice – to fight for his country with the aggressor-assailant. This choice is motivated by the subconscious desire of the Ukrainians to protect what has always belonged to them. In the works of B. Humeniuk, the manifestations of freedom, which are logically linked to the image of the steppe, become a significant element of the concept of struggle. It is revealed that the writer creates a new type of Ukrainian hero-warrior, who, despite his tough attitude to the enemy, is not devoid of humanity. The ethical duty and individual freedom of the hero, with the projection of nationwide, is the main idea of the collection, which is traced in the context of the writer's writings about the war. Freedom of choice is manifested in the internal need of the characters to protect their land, to preserve its territorial integrity. It has been researched that in the works of B. Gumenyuk about the war the struggle is artificially presented not only external but also internal, because each time heroes find themselves in the harsh conditions of Russian aggression, they fall into boundary situations that change them beyond recognition. Since the hero-narrator and author are identical, it is reasonable to state the author's activity as one of the manifestations of struggle. The author's position is manifested in the activity of action, which in the text is interpreted as the activity of author-warrior, author-writer and author-citizen. The "Blokpost" collection has a clear civic stance on the narrator, who is an active advocate of his country's independence.

Key words: motive freedoms, paradigm of struggle, activity, active hero-birth, existential choice.

Постановка проблеми. Події Євромайдану та війни на Сході країни викликали появу нової хвилі різножанрових творів, які миттєво стали популярними серед українського читача. Тема війни представлена у творчості Б. Гуменюка, С. Жадана, Є. Положія, Г. Вдовиченко, Олафа Клеменсена, Б. Жолдака, Г. Пагутяк, Л. Якимчук та ін. Письменники тяжіють до правдивого відтворення дійсності, фактографування, намагання зафіксувати напружений момент, зобразити людину в ситуації вибору. Збірка «Блокпост»

сучасного українського письменника Б. Гуменюка помітно вирізняється на тлі творів про війну інших митців. Він свідомо уникає літературщини, акторства, створивши якісно новий тип художнього відтворення дійсності. Тексти письменника визрівали безпосередньо під впливом його емпіричного досвіду на фронті, адже він добровільно пішов захищати нашу країну від агресії Росії. Провідною ідеєю його збірки є збереження самоідентифікації української нації, консолідація сил, боротьба проти зовнішнього агресора, тому кон-

цепт боротьби є одним із головних у його творчості. Українська земля, за яку ведеться російсько-українська війна, стала не лише об'єктом боротьби, а й тією націєтворчою силою, яка об'єднала українців заради захисту *свого*, збереження власної самоідентифікації. Проте концепт боротьби, як засвідчує текст збірки «Блокпост», потребує тлумачення значно глибшого, ніж «війна за територію».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню воєнних текстів Б. Гуменюка присвячена низка праць: Н. Головченко дослідила індивідуальний стиль письменника, Б. Пастух окреслив проблемно-тематичний аспект воєнних творів Б. Гуменюка, Г. Білик розглянула жанрове новаторство збірок, їх мотивне виповнення, Я. Поліщук дослідив збірки Б. Гуменюка у форматі соціальної поезії тощо. Проте специфіка художнього вираження боротьби у збірці «Блокпост» ще не була об'єктом спеціального вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження художньої парадигми боротьби у збірці Бориса Гуменюка «Блокпост».

Мета передбачає розв'язання таких завдань:

- охарактеризувати особливості екзистенційного компонента у світовідчутті героїв;
- проаналізувати образ сучасного українця-воїна;
- визначити множинні інтерпретації активності героя-наратора.

Виклад основного матеріалу. Для Б. Гуменюка макрообраз блокпосту є своєрідним смисловим центром, навколо якого концентруються периферійні зони. Блокпост – це не лише контрольно-пропускний пункт, абсолютна точка відліку часу, локальний центр суб'єктивної війни автора, де переосмислюються цінності й по-іншому сприймається дійсність, це крайня межа між *своїм* і *чужим*. Автор зауважує: «Блокпост – це передовий рубіж, через який ворог не має пройти. Кожен українець, кожен солдат повинен стати ним. Це місце, де ми маємо зупинити ворога, де ми маємо обов'язково вистояти та остаточно сформуватися як нація лицарів і героїв, а не гречкосіїв і свинопасів. Тому «Блокпост». У цьому слові відчувається якась нездоланна сила, щось таке, чого не можна перестрибнути, чого не можна перейти. Тут треба зупинитися» [5, с. 9]. Проте межа між *своїм* і *чужим*, а отже, і локус «блокпост» постійно змінюються, тому герой-наратор часто запитує: «Лінія розмежування. Може, хтось допоможе нарешті нам усім розібратися з термінами? Що воно таке – «лінія розмежування»? Але

«політологів» я просив би помовчати. Питання радше до географів... Це новий кордон? Кордон на кордоні країни, а ось так – серпом по молоту? Ми що – міняємо географію? По той бік лінії розмежування – це вже наша країна? Це – наша земля, на яку прийшли завойовники і відвоювали у нас? І це в XXI столітті?» [4, с. 291]. Таке навантаження тексту риторичними питаннями показує увесь розпач і біль героя, рідну країну якого намагаються знищити.

Для творів Б. Гуменюка, за словами Б. Пастуха, характерна «своєрідна естетика», яка «постає з руйнівної енергії війни». Уже на початку збірки «Блокпост» спостерігаємо поступове наростання бунту, відчуження, нерозуміння суспільства, що простежується в мініатюрах «Досить займатися онанізмом», «Чому ви не б'єтесь?», «Комплекс українського чоловіка», «І хто ми після цього?», «Помсти!!!» тощо.

Війна починається й герой-наратор уже робить свій вибір – боротися за свою родину, дім, землю, країну: «Я людина не військова. Я навіть не можу сказати, що люблю зброю. Але я люблю свою Батьківщину, тож коли над моєю країною нависла смертельна загроза, звідкись із генів, із підсвідомості впливли знання, які накопичували десятки і сотні поколінь моїх пращурів, щоб сьогодні за одну мить перетворити мене з лоха-обивателя на бійця» [4, с. 80]». До вибору, за Ж.-П. Сартром, людину спонукають не християнські радість, мир, любов, а тривога, постійний бунт. Екзистенційний вибір відрізняється від будь-якого вибору тим, що він наближає людину до розуміння себе самого, свого місця в світі, врешті до сенсу свого буття. У героя-наратора такий вибір супроводжується активною боротьбою за рідну країну, «бо це – війна, бо це – статут, бо це на нас напали, бо це ми обороняємося, бо так – правильно» [4, с. 133]. Підкреслимо, що завдяки такому вибору наратора та інших героїв збірки відбувається духовне відродження української нації загалом. Уточнення письменником «звідкись із генів, із підсвідомості» апелює до форм колективного несвідомого, що, за К. Юнгом, є «належністю цілого народу» та яке «ідентичне в усіх людей і утворює наявну в кожному загальну психічну основу надособової природи» [12, с. 7]. Варто додати, що Б. Гуменюк руйнує поширені уявлення про українців як миролюбну націю, терплячість якої не знає меж. Попри миролюбність, у сучасних українців є межа терпіння. Вони спроможні відповісти агресорові, як колись їхні предки-козаки, здатні в максимально стислий час набути чималого вміння у веденні воєнних дій і дати відсіч агресорові.

Герой підсвідомо відчуває нагальну потребу боронити свою Батьківщину: «Щойно в мене запитали: «А навіщо вам цей донецький аеропорт? Чому ви за нього тримаєтесь? Як стратегічний, військовий чи інфраструктурний об'єкт він не існує. Я не можу на це відповісти. Я не можу відповісти, навіщо українцеві Берестечко, навіщо українцеві Лисоня, навіщо українцеві Хортиця, навіщо українцеві місце його доблесті, гідності та слави. Це потрібно відчувати серцем; це не пояснити словами» [4, с. 219]. Цей фрагмент засвідчує чітку громадянську позицію героя-наратора, а через локуси національної пам'яті, що є зв'язком з історичним минулим, герой усвідомлює свою належність до української нації. Б. Гуменюк удається до історичних алюзій з метою показати джерело героїзму, з яким українці боронили рідний край.

Головним постулатом екзистенціалізму, як відомо, є теза, що «людина творить, «будує» сама себе такою, якою вона є, через власний внутрішній вибір, у якому виявляється свобода як властивий атрибут людства» [3, с. 793]. Надаючи свободі онтологічного сенсу, філософи-екзистенціалісти пов'язують це поняття з проблемою автентичного буття людини. Так, Ж.-П. Сартр стверджує: «Якщо людина вільна, то єдиний висновок, який можна зробити про її вчинок (дію, акцію), стосується не стільки її вартості, скільки автентичності (самості)» [7, с. 15].

У творчості Б. Гуменюка прояви свободи стають знаковим елементом концепту боротьби. Тож суспільно-етичний обов'язок та індивідуальна свобода героя з проекцією на загальнонаціональне – це той стрижень, який пронизує контекстуальне тло збірки «Блокпост». Свобода в Б. Гуменюка пов'язана з образом степу, який акумулює особливу енергетику, набуваючи ознак сакрального. Автор ідентифікує себе з конкретним фізичним ландшафтом, який осмислюється ним як націєтворчий елемент: «Козаччина, коліївщина, махновщина – це вияв української душі. Власне, це те, чим ми насправді є за своєю суттю, за своєю природою. Бунт у нас в крові. У нас в степах, у нас в душі немає світлофорів і знаків, які обмежують швидкість» [4, с. 97]. Ототожнення українців зі степом виникає на підсвідомому рівні, адже, як зазначає І. Ткаченко, «відбувається оконтурення його (степу – В. М.) внутрішньо-просторових меж і наповнення сакральним змістом тих чи інших виявів його буття: тоді степ або ліс, море чи гори стають образним втіленням ріднокраю, «мислеформою країни», міфологізуються до рівня надчасової субстанції, якою вимірюється

життя людини і країни, історія і націогенезис» [11, с. 118]. Так, топос степу відіграє у збірці «Блокпост» психомотивну роль, де реалізується живий темперамент стихії та людини, а це сприяє художньому вираженню духовного й психічного впливу степового ландшафту на внутрішній стан героїв. Тому в письменника степ набуває таких семантичних складників: лицарська відвага, прагнення до свободи та волі.

Опиняючись на війні, герой веде постійну внутрішню боротьбу з власним «Я», оскільки йому щоразу доводиться потрапляти в межові ситуації, які збігаються з точками найвищого психологічного й емоційного напруження. Так трапляється з героєм, котрий уперше вбив людину, «відкривши власний рахунок»: «Дивне це відчуття коли відкриваєш рахунок / Другого дня другого місяця своєї персональної війни / Відкриваєш рахунок своїм убитим» [4, с. 142]. Указівка «персональна війна» підсилює ефект трагічності долі однієї людини, яка змушена вбивати задля порятунку власного життя й збереження незалежності своєї країни. Набуття людиною травматичного досвіду та зображення смерті як кінцевого результату травми має прямий стосунок до особистості як суб'єкта переживань. Задля уникнення травми герой навмисне позначає загиблих воїнів цифрами, бо «так наче легше, коли позначаєш цифрами наших загиблих пацанів. Чиїхось синів, чоловіків, батьків. Не можу це коментувати. Хочеться кричати» [4, с. 148]. Саме в таких ситуаціях абсурдність війни досягає свого апогею, адже людське життя знецінюється.

Оскільки герой-наратор та автор тотожні, то слушно говорити про активність автора як один із проявів боротьби. Тобто позиція автора проявляється в активності, яку варто інтерпретувати як активність автора-воїна, автора-письменника та автора-громадянина. Б. Гуменюк-письменник, відчувши загрозу існування своєї держави, іде добровольцем на фронт, вступивши в батальйон «ОУН». «Рішучість відстоювання власного культурного світу або життєвого світу навіть ціною власного життя, – зауважує Є. Бистрицький, – вказує на глибокий екзистенціал ідентичності. Йдеться про апіоризм турботи про власну ідентичність, із втратою котрої втрачається смисл не лише колективного, а й індивідуального буття – власна автентичність» [1, с. 70]. Війна створює свої традиції, обрядодійства, своєрідний військовий ритуал єднання в одну надсилу, що зображено у сповіді сина перед матір'ю: «Ми в Азові вітаємось як римляни / ... Ми простягаємо один одному руки / І перехоплюємо трюхи

вище за зап'ястя / Ми беремо руку товариша мертвою хваткою / Ми сплітаємо наші руки в нерозривний замок» [4, с. 164], «У нашого батька в ОУН / Воїни вітаються ще інакше мамко / Вони вітаються як бандерівці» [4, с. 165]. Як бачимо, серед бійців панує атмосфера братерства, взаємодопомоги та взаєморозуміння. Прикметно, що у збірці «Блокпост» Б. Гуменюка воїни жорстокі у воєнних реаліях, коли перед ними стоїть головне завдання – зберегти свою країну, але вони змінюються, коли йдеться про товариша-солдата.

Письменник зобразив сучасного українця-воїна, якому притаманні лицарство, шляхетність і честь, адже «у давнину українці були лицарями і жили в замках» [4, с. 122]. Шляхетність воїна реалізується у ставленні до ворога: «Ворог. А ворог – живий, а це – мертвий, а з мертвими ми не воюємо... Закрили очі, викопали могилу тут-таки в полі, поклали йому в могилу його зброю, засипали, прочитали «Отче наш». Все. Спочивай з миром» [4, с. 127], «Якщо ти солдат / То не смій думати про загиблого солдата / Ворожою армії наче лайлива баба / Пам'ятай: ти – солдат лицар / Не мародер і не кат / Прокажи над ним молитву / Скажи йому: пробач брате... / Сьогодні ти а завтра я» [4, с. 144]. Як бачимо, воїни-українці поводяться з загиблими солдатами-ворогами відповідно до християнських законів, ушановуючи пам'ять про них. Письменник гуманізує війну, відображаючи етичну позицію людини, що опинилася в жорстоких умовах воєнних дій.

Б. Гуменюк, апелюючи до традиції та досвіду пращурів, створює своєрідну військову етику ХХІ ст., підґрунтя якої вибудовується на поняттях «честь», «шляхетність», «лицарство»: «Якщо хочеш когось убити / Ніколи не стріляй в голову / Це – позерство / Ти не вбивця / Ти солдат» [4, с. 143]. Як відомо, зародження української військової традиції ведення збройної боротьби відбувалося в часи культури Київської Русі, а перші відомості щодо правил і традицій ведення війни відображено в «Руській правді» та інших літописних пам'ятках того часу. Наші пращури створили цілий спектр звичаїв і традицій ведення війни на стадії становлення української державності. Степові племена на початку нової ери репрезентували собою слабо пов'язаний союз споріднених, але часто ворогуючих племен, потреби яких переважно задовольняла війна. У такій ситуації великої ваги набули поняття «честь», «гідність», «милість до переможених», «шанобливе поводження з ворогом» як найвища ціннісна характеристика людини [10]. Отже, війна народжує новий тип українця-воїна, який змушений опанувати

професійне вміння вбивати, проте парадоксальним є те, що він не вбивця, а воїн-лицар – з відповідним кодексом честі й поглядами на життя.

Чин автора-письменника проявляється передусім у тому, що він «у міру свого таланту зміг представити цю війну у слові. Через мовний акт письменник ретранслює цілу гаму переживань» [8, с. 55]. В одному з інтерв'ю Б. Гуменюк зауважує: «Я не писав нічого зумисне, задля книжки. Якщо коротко, то це мій Фейсбук за останні два роки: мої емоції, переживання, думки, суб'єктивне бачення подій, які відбуваються в країні, на Майдані» [6, с. 9]. Зауважимо, що воєнні твори Б. Гуменюка сприймаються реципієнтом не тільки як голос одного з учасників війни, а швидше як колективний голос, що репрезентує всіх українців-патріотів, які опинилися на передовій, щоб відстояти власну державу.

Мова письменника строката, репрезентована верлібром (вільні вірші, без рими) і є близькою до ритмізованої прози, котра зберігає в собі нерівну, пульсуючу ритміку. Б. Гуменюк у вірші «Коли юна дівчина Ліна Костенко» пояснює доцільність вибору саме верлібру для вираження емоцій і почуттів на війні: «Коли юна дівчина Ліна Костенко / Писала свої перші вірші про кохання / Мала клопіт з римою / Вона мимоволі потрапляла в пастку / Яку для кожного молодого поета / приготували рідна мова і серце / Коли любов римується з кров'ю» [4, с. 104]. Такий жанровий вибір письменника (а разом із тим надмірна емоційність, експресивність, напруженість тексту, подекуди безсюжетність тощо) цілком зрозумілий, адже тема російсько-української війни, яку художньо відтворює Б. Гуменюк, ще надто болісна для українських митців, щоб раціонально та ґрунтовно осмислювати події.

Б. Гуменюк створює нову фронтową поезію, що з'явилася як «побічний продукт війни». Воєнні рефлексії виникли в письменника підсвідомо перед обличчям загрози й смерті: «Досі не можу отямитися. Я їхав воювати, а не писати. А тут – ці дивні тексти. А ще дивніша реакція людей» [4, с. 176]. Зрозуміло, що в критичних обставинах війни людський дух проявляється доглибинно: тут не фальшивлять, не вдаються до пафосу й патетики, адже умови фронтového побуту змушують до граничної відвертості та щирості. Порівнюючи поезію ХХ ст. із сучасною поезією війни, письменник вкотре доводить, що його твори в прямому сенсі пропахли порохом і війною: «Де вона (поезія Тичини – В. М.) – з її метафізикою, сонячними кларнетами і музикою сфер, а де ти – з кров'ю поранених товаришів,

з відірваними кінцівками і розпоротими животами співвітчизників, зі свіжими могилами» [4, с. 72]. Художнє відображенні воєнних подій у збірці «Блокпост» немає нічого спільного з канонічним уявленням про поезію. Тому Б. Гуменюк не приховує цієї явної суперечності, а, навпаки, оприявлює її гостро та відверто.

Висновки. Концепт боротьби у збірці Б. Гуменюка «Блокпост» інтерпретується як

активність героя-наратора, котрий ототожнюється з автором. Така активність супроводжується екзистенційним вибором, що призводить героя до розуміння своєї місії на війні. Так, у збірці «Блокпост» постають автор-воїн, автор-письменник та автор-громадянин. Усі ці активні вияви створюють цілісний образ сучасного українця, котрий свідомо обирає шлях боротьби проти агресора, збайдужилого суспільства, зрадників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бистрицький Є. Проект війни: від ідентичності до насильства. *Філософська думка*. 2015. № 1. С. 61–74.
2. Вечоркін І.О. Деякі ментальні ознаки українського художнього тексту другої половини ХХ століття. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. IV. С. 221–229.
3. Головка Б.А. Філософська антропологія : навчальний посібник. Київ, 1997. 239 с.
4. Гуменюк Б. Блокпост: Вірші. Новели. Публіцистика. Київ, 2016. 336 с.
5. Дичко Х. На війні головне – війна. *Культура і життя*. 2016. № 9. С. 9.
6. Мельник Д. Втеча з дому як стратегія здобуття екзистенційної ідентичності. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. 2012. Вип. 9. С. 314–318.
7. Михайловська Н. Трагічні оптимісти. Екзистенційне філософування в українській літературі ХІХ – першої половини ХХ століття. Львів, 1998. 212 с.
8. Пастух Б. Метафізика страждання у «Віршах з війни» Бориса Гуменюк. *Дивослово*. 2016. № 9. С. 55–58.
9. Поліщук Я. Ars Masasrae, або про те, чи є поезія на війні. *Слово і Час*. 2016. № 7. С. 3–11.
10. Стасюк С. Особливості формування в Україні традицій і правил ведення війни. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4 (16). С. 15–21.
11. Ткаченко І.А. «Тільки степом зростемо, тільки степом...»: екзистенційний дискурс степу в романі Любові Голоти «Епізодична пам'ять». *Наукові праці*. 2011. Вип. 154. Т. 166. С. 117–121.
12. Читанка з філософії : у 6 кн. Київ, 1993. Кн. 6 : Зарубіжна філософія ХХ століття. С. 26–29.

РОЗДІЛ 9 РОСІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.1.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.44>

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА М. В. СТАНКЕВИЧА

THE LITERARY HERITAGE OF STANKEVICH

Долга О.О.,

orcid.org/0000-0002-7683-7507

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук

Національного фармацевтичного університету

Філяніна Н.М.,

orcid.org/0000-0002-7439-1986

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри гуманітарних наук

Національного фармацевтичного університету

Сінявіна Л.В.,

orcid.org/0000-0002-3957-1754

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук

Національного фармацевтичного університету

Стаття присвячена вивченню літературної творчості М.В. Станкевича. У ній вирішуються два головні завдання: аналізуються усі твори М.В. Станкевича, доповнюється і уточнюється уявлення про нього як про письменника. Робота базується на джерелах, велика частина яких ніколи не була предметом спеціального дослідження. Уперше систематизований і узагальнений різноманітний матеріал, що міститься в листах Станкевича.

Його поезія відрізняється гуманістичною спрямованістю. Вона обернена, передусім, до опису внутрішнього стану людини. У його віршах відтворений внутрішній духовний світ мислячих людей 1830-х років, у тому числі самого автора. Виражені в його поезії роздуми про життя, призначення людини є вірним і правдивим відображенням сучасної Станкевичу дійсності.

Ідейний задум історичної трагедії «Василь Шуйський» – висловити думку з приводу політичного устрою країни. Ще П.В. Анненков зазначав, що трагедія була для Станкевича плодом прагнення виразити свій погляд на ту або іншу сторону колишнього життя.

Повість Станкевича «Декілька миттєвостей з життя графа Z***», не маючи великих художніх достоїнств, відбила душевний стан автора: його сумніви в можливості досягнення істини, в силі розуму, а також прагнення до любові і щастя, роздуми про своє призначення в житті. Виразником авторських ідей у повісті є її головний герой, граф Z***.

У діалозі «Трьох художників» Станкевич порушує проблему співвідношення трьох споріднених видів мистецтва: музики, живопису і поезії, символічно представлених в образах трьох братів-художників (музиканта, живописця і поета), наділених божественною здатністю творити.

Характерними рисами Станкевича-критика є максималізм і високі моральні вимоги до творів художньої літератури і, відповідно, до літературних діячів. Особливістю його літературно-критичних висловлювань є їх підвищена емоційність, суб'єктивність і упередженість.

Ключові слова: літературна творчість, поезія, трагедія, діалог, літературно-критичне висловлювання.

The literary heritage of Stankevich (1813–1840) is small: 41 poems (including translations from Goethe), the poetic tragedy «Vasily Shuisky» (1830), the dialogue "Three Artists" (1833), the story "A few moments in the life of Earl Z****" (1834). During the period of 1829–1834 he published his works in periodicals, almanacs and newspapers: "Butterfly. Journal of news before education and dormitory", "Athenius", "Northern flowers", "Telescope", "Molva", "Dennitsa", "Literary newspaper". A separate edition of Stankevich's works was undertaken by A.I. Stankevich in 1890 (at present it is the only publication of his works in their entirety). Prior to that, Stankevich's poems had been published in 1857 by P.V. Annenkov as an appendix to the "Biography of N.V. Stankevich". Later on, Stankevich's literary heritage was published in 1964, 1982 and 1988.

Stankevich's literary works are important and interesting as the creation of a man who was one of the intellectual centers of his time. The spiritual significance of his personality stimulates interest in his literary heritage. A comprehensive study of Stankevich's literary work completes and clarifies his vision as a writer. In addition, this research fostered a more

effective picture of the literary process in the 1830s, as the work of Stankevich is considered to be a characteristic page of this period Russian romanticism.

Literary heritage of Stankevich was not the subject of a comprehensive monographic study. It was considered in connection with the intellectual life of Russia in the 1830s, the work of poets Stankevich's circle, the creative activity of V.G. Belinsky. Therefore, the study of Stankevich's literary heritage is relevant and important.

Artistic works by Stankevich are of great interest, because they reflect the trends in literary process of the first half of the nineteenth century in the field of topics, problems and poetics. Stankevich continued the poetry culture of his predecessors and took an appropriate place in Russian literature of the XIX century.

Key words: literary heritage poetry, tragedy, story, dialogue, literary-aesthetic problems.

Літературна спадщина Миколи Володимировича Станкевича (1813–1840) невелика: 41 вірш (у тому числі переклади творів Гете), віршована трагедія «Василь Шуйський» (1830), діалог «Три художника» (1833), повість «Несколько мгновений из жизни графа Z***» (1834). Протягом 1829–1834 років він публікував свої твори в періодичних журналах, альманахах і газетах: «Бабочка. Дневник новостей, относящихся до просвещения и общежития», «Атеней», «Северные цветы», «Телескоп», «Молва», «Денница», «Литературная газета». Окреме видання творів Станкевича було здійснено його племінником Олексієм Івановичем Станкевичем у 1890 році (донині це єдина публікація його творів у зібраному вигляді). До цього вірші Станкевича видав у 1857 році П.В. Анненков як додаток до «Биографии Н.В. Станкевича». Пізніше літературні твори Станкевича видавалися у 1964 [170], 1982 [201] й 1988 [205] роках.

Дослідники творчості Станкевича (від П.В. Анненкова і до Б.Т. Удодова) акцентували на тому, що його значення в російській літературі визначалося не його літературними дослідженнями, а насамперед тим, що він очолював гурток, який був одним із найбільш яскравих, значущих явищ російського громадського життя 1830-х років. Через це у вивченні творчої спадщини Станкевича перевага віддавалася не аналізу його художньої творчості, а питанню про суто моральне значення його особистості.

Літературна творчість Станкевича надзвичайно важлива і цікава як творчість людини, яка була одним із розумових центрів свого часу. Духовна значущість його особистості стимулює інтерес до його літературної спадщини. Цілісне вивчення літературної спадщини Станкевича доповнює та уточнює уявлення про Станкевича як літератора, а також сприяє формуванню більш повного уявлення про літературний процес 1830-х років, оскільки його творчість – характерна сторінка російського романтизму цього періоду. Тому вивчення літературної спадщини Станкевича є актуальним і важливим.

Мета статті – здійснити цілісне дослідження літературної творчості Станкевича.

Зазначається, що поезія Станкевича, його трагедія, прозові твори й літературна творчість загалом не були предметом спеціального вивчення. Творчу спадщину Станкевича дослідники розглядали в контексті його особистого впливу на сучасників, його вкладу в популяризацію німецької ідеалістичної філософії в Росії 1830-х років, а також вивчення творчої спадщини В.Г. Белінського й поетичної творчості членів гуртка Станкевича.

У 1857 році була опублікована книга П.В. Анненкова «Биография Николая Владимировича Станкевича», [1] в якій були не лише подані факти біографії Станкевича, але й описана його духовна еволюція. Літературні твори Станкевича П.В. Анненков розглядав як складник його духовного життя. Цей погляд П.В. Анненкова поділяють інші дослідники літературної творчості Станкевича.

Суттєвий внесок у вивчення творчості поетів гуртка Станкевича зробив С.І. Машинський. У передмові «Кружок Н.В. Станкевича и его поэты» до збірника «Поэты кружка Н.В. Станкевича» (1964) [7] дослідник висвітлив біографічні відомості про поетів гуртка, схарактеризував їх творчість. С.І. Машинський називає Станкевича найменш професійним і найменш цікавим із-поміж поетів гуртка. Разом із тим він підкреслює, що за змістом своєї життєтворчості Станкевич був доволі типовим для гуртка.

Світобаченню Станкевича присвячений розділ VI книги Ю.В. Манна «Русская философская эстетика (1820–1830-е годы)» (1969) [6]. У художніх творах Станкевича, як і в його теоретичних працях, дослідник бачить відбиття найважливіших напрямів загального естетичного розвитку передових людей епохи.

У статтях Г.Г. Єлизаветиної «Духовное наследие Н.В. Станкевича» (1982) [4] та Б.Т. Удодова «Человек должен сам себя создавать» (1988) [13] подається стислий огляд літературної творчості Станкевича. Однак у цих роботах значна увага приділена не аналізу літературної спадщини Станкевича, а проблемі феномена особистості Станкевича, його духовній біографії та життєпису.

Літературознавці, які зверталися до поетичної творчості Станкевича (П.В. Анненков [1],

Л.Я. Гінзбург [3], Ю.В. Манн [6], С.І. Машинський [7], Л.Г. Фрізман [14]), називають його вірші творами другого плану. Разом із тим вони підкреслюють філософічність його поезії, відчутний вплив на неї поезії любоводів (Д.В. Веневітінова, О.С. Хом'якова, С.П. Шевирєва).

Трагедію Станкевича «Василь Шуйський» дослідники (П.В. Анненков [1], Ю.В. Манн [6], М.Я. Поляков [9] та ін.) розглядали як слабкий і недосконалий твір. Хиби трагедії, на їх думку, сягають канонів класицизму. Проте науковці вирізняли у цьому творі декабристські традиції.

Повість Станкевича «Несколько мгновений из жизни графа Z***» визнана вченими відносно слабкою. П.В. Анненков [1], О.Л. Волинський [2], З.А. Каменський [5], П.О. Мезенцев [8], С.І. Машинський [7], М.Я. Поляков [9], Б.Т. Удодов [13] підкреслювали автобіографічність цього твору. Діалог Станкевича «Три художника» до цього часу менше вивчений, ніж його повість. У своїх дослідженнях О.Л. Волинський, Г.Г. Єлизаветина, Ю.В. Манн лише називають його, але не характеризують.

У розглянутих критичних та літературознавчих роботах не наводився цілісний аналіз тематичної та ідейно-стильової своєрідності поезії Станкевича, не була досліджена ідейно-художня своєрідність драматичного та прозових творів Станкевича, не був предметом аналізу його діалог.

Станкевичазнававвпливунімецькихромантиків, зокрема, Шиллера і Гете. Більшість його віршів – романтичні елегії про самотність, несправджені надії, зневіру, відчуженість від суєтного світу, відмову від радостей («Утешение», «Весна», «Два пути», «Раздумье», «Песни», «Слабость», «К месяцу»). Він висвітлює такі характерні для романтичної поезії теми, як тема протиставлення обраної особистості натовпу невігласів («Мгновение», «Отшельник», «Не сожалею»), тема духовного подвигу («Отшельник», «Подвиг жизни»), тема ранньої смерті («На могилу сельской девицы», «На могиле Эмилии»), тема романтичної коханої («Прости!»), тема протиставлення «земного» і «небесного» кохання («Две жизни»).

Станкевич звертався до жанру так званої «нічної поезії» (вірші «Луна», «Элегия», головні герої яких – місяць, зорі, душі померлих), а також до модного у 1830-х роках жанру «фантазій» («Избранный», «Филин», «Ночные духи», «Песнь духов над водами», «Фантазия»).

У поетичній творчості Станкевича чітко не окреслені соціально-політичні проблеми сучасності. Проте на його поетичну творчість певним чином вплинула поезія декабристів з її грама-

дянсько-патріотичною спрямованістю, особливо поезія К.Ф. Рилєєва. Цей вплив відчувається в патріотичних віршах Станкевича – «Надпись к памятнику Пожарского и Минина», «Кремль», «Бой часов на Спасской башне». Ці твори прийняті палкою любов'ю до батьківщини, благоговінням, гордістю за неї, шанобливим ставленням до її пам'яток.

Станкевич був послідовником філософсько-риторичного напрямку, який зародився в гуртку поетів-любоводів. Він – поет-філософ. Його поезія – споглядальна, філософська. Вона прийнята думкою неспокоїною, у вічному пошуку, тривогою за долю людства.

У таких віршах Станкевича, як «Грусть», «Старая негодная фантазия», «На могиле Эмилии», «Песнь духов над водами», «К месяцу», виразно відчувається філософський підтекст, спроба у поетичній формі розв'язати проблеми плінності людського буття, зв'язку людини з природою. Станкевич, із дитинства відчуваючи близький зв'язок із природою, розглядав її як вічне джерело гармонії. Відчуття гармонії всесвіту, притаманне поету, виникло в нього внаслідок філософського сприйняття світу, що сформувався під впливом вчення Шеллінга.

Людина в поезії Станкевича – це епіцентр протистояння фізичного й духовного начал. У цьому полягає одне з джерел її дисонансів, яке неможливо усунути. Незважаючи на трагічну скінченність існування, людина для Станкевича за своїми духовно-творчими можливостями – найвеличніше диво, «земний бог», прообраз всесвіту («На могиле Эмилии», «Вздывают ли бури глубокую душу...»).

Станкевичу, як і В.А. Жуковському, близький пейзаж ночі, що навіює думки про вічне. Споглядаючи на «світи у тиші голубій», ліричний герой Станкевича розмірковував про всесвіт, про проблеми світобудови. Тому «нічна поезія» Станкевича («Луна», «Элегия») набуває філософського звучання.

Станкевич, який освоював традиції російських поетів Є.А. Баратинського, Д.В. Веневітінова, В.А. Жуковського, О.С. Пушкіна та зарубіжних поетів Гете, Шиллера, Шекспіра, зазнав також впливу епігонської романтичної поезії 1830-х років. Тому його стиль – це, як зауважила Л.Я. Гінзбург [53], середньопоетичний стиль, який на той час уже встиг остаточно усталитися й вивітритися.

Станкевич, як і члени його гуртка (поети К.С. Аксаков, І.П. Ключников, В.І. Красов), висвітлив у своїй поетичній творчості трагічні

реалії російської дійсності. У післядекабристський період руйнування високих ідеалів російська передова молодь 1830-х років відчувала душевну скорботу, безмежну тугу, глибоке невдоволення життям. Усе це було відображене у творчості Станкевича. Отже, його творчість стала невід'ємною складовою частиною загального літературного процесу, який, за словами С.І. Машинського, спонукав людей мислити, сприяв пробудженню громадянської самосвідомості.

У написанні трагедії «Василь Шуйський» Станкевич орієнтувався на громадянсько-патріотичну традицію російської драматургії XIX століття. Незважаючи на те, що трагедії не властива безпосередньо виражена алюзійність (героїв твору не можна зіставити з конкретними сучасними Станкевичу особами, а події – з подіями сучасного Станкевичу часу), вона близька по духу до громадянських алюзійних трагедій, створених на історичному сюжеті і покликаних виховувати патріотизм (трагедії С.М. Глинки, О.М. Грузинцева, М.В. Крюковського та ін.).

Фабульна дія трагедії Станкевича «Василь Шуйський» відбувається наприкінці царювання Василя Шуйського. В основі центральної колізії – змова властолюбного Дмитра Шуйського, брата царя, проти талановитого полководця Скопіна-Шуйського.

Кульмінаційний момент – звістка про смерть Михайла Скопіна-Шуйського. Кульмінація готує розв'язку – повалення царя. Проте розв'язка не збігається з кінцівкою трагедії. Як підсумковий момент автор уводить розгорнуті монологи поваленого монарха. Драматична боротьба завершується перемогою ворожого Василю Шуйському угруповання.

У повній відповідності до історичної правди в трагедії не представлений конфлікт ідей. Група заколотників, що виступає проти Василя Шуйського, не висуває нової політичної концепції управління Росією. Бояри, які очолили змову, лояльні до самодержавної влади як такої, крім того, вони обстоюють ідею захоплення російського престолу. Таким чином, мотивацією розвитку фабульної дії й основною темою трагедії Станкевича «Василь Шуйський» є боротьба за владу.

Трагедія Станкевича – перший драматичний твір, головним героєм якого став Василь Шуйський. Пізніше з'являться драми П.Г. Ободовського «Царь Василий Иоаннович Шуйский, или Семейная ненависть» (1842) та О.М. Островського «Дмитрий Самозванец и Василий Шуйский» (1867).

Образи трагедії Станкевича значною мірою умовні, вони (як і образи класицистичних трагедій) ґрунтуються на певній домінантній рисі людського характеру («пристрасті»). Так, визначальним у характері Василя Шуйського є його прагнення зробити свій народ щасливим, у характері Михайла Скопіна-Шуйського – патріотизм, Дмитра Шуйського – честолюбність. Герої Станкевича характеризуються не стільки цілісністю, скільки однолінійністю, схематичністю. Подібно до озеровських героїв, вони позбавлені внутрішнього драматизму і статичні, оскільки залишаються незмінними протягом усієї трагедії.

Драматична дія трагедії розвивається повільно: тематика фабули розкривається в основному в репліках персонажів. У цьому творі, як і в більшості трагедій кінця XVIII – початку XIX століття, монолог виступає композиційним центром трагедії і є провідним засобом розкриття характерів.

У трагедії Станкевича є деякі специфічні компоненти історичної драми, що сягають витоків жанру: віщий сон Марії, пророцтво якогось доброго старця, розповідь про подію, молитва. П'єсі притаманні й ознаки класицистичної трагедії: вибір теми, героїв (цар, князі), схематизм характерів (виявляється в наділенні характерів єдиною всеохопною пристрасною), їх внутрішня статичність, переважання декламації над дією, активне використання форми монологів, декламаційно-ораторський виклад глибоких пристрастей і героїчних почуттів, уведення фігур повірників, піднесена мова з великою кількістю старослов'янізмів.

Крім того, для трагедії «Василь Шуйський» характерні також ознаки романтичної драматургії: інтерес до революційного моменту національної історії, до незвичайних, гострих ситуацій, вибір героя-патріота, який перебуває у специфічній ізоляції, вигадана любовна інтрига, неповне дотримання всіх класицистичних єдиностей, романтична фразеологія. Відчутні у творі і декабристські традиції. Вони виявляються в зображенні Михайла Скопіна-Шуйського, передової людини свого часу, справжнього патріота, який обстоює інтереси простого народу і приносить у жертву своє життя в ім'я звільнення батьківщини, у зображенні народу, роль і значення якого визнають і цар, і бояри, а також у високому патріотичному пафосі, яким пройнята трагедія Станкевича.

Поява повісті «Несколько мгновений из жизни графа Z***» у 1834 році підтвердила надзвичайну популярність жанру повісті у 30-х роках XIX сто-

ліття. Передаючи дух часу, твір Станкевича посідає належне місце з-поміж інших російських романтичних повістей, які розкрили реальний тип героя часу.

Як і передова молодь 30-х років XIX століття (зокрема, члени гуртка Станкевича), граф, щирий і відвертий, унікав суєтного «світу», займався наукою, звертався до мистецтв, болісно відчував дисгармонію світу, готувався до здійснення «подвигу». Але свій «подвиг» він не міг здійснити через неповноцінність скінченного людського духу, що марно прагне до нескінченності. Ця неповноцінність спричинила виникнення у Z*** непевної туги, душевного невдоволення, роздвоєння свідомості. Цей стан свідомості отримав назву «рефлексія». Вона була притаманна самому Станкевичу, а також багатьом передовим людям другої половини 30-х років XIX століття. Рефлексія була для них випробуванням, так званою хворобою зростання, тяжкою, але необхідною. Для Z***, як і для Станкевича, вона була джерелом внутрішнього збагачення.

Відповідно до назви в повісті подані лише кілька епізодів (чи вибраних моментів, які, на думку М.І. Надєждіна, мають бути предметом філософської повісті) із життя головного героя. На перших сторінках повісті розгортається картина життєвого шляху графа Z***. Особливістю кульмінаційного моменту повісті є його епохальна значущість. Адже зустріч із близькою душею і кохання дуже змінили життя Z***, надавши йому смислу і значення. Розв'язкою повісті є смерть головного героя, яка, хоча й не вирішує порушених Станкевичем проблем, сприяє збереженню цілісного образу графа Z***, будучи водночас апофеозом його життя. Особливість сюжету повісті – відсутність конфлікту. Головний герой не займає суперечливої позиції щодо інших персонажів. Нестерпні суперечності жили в його душі, він не сприймав не довілля (хоча воно й було для нього чужим), а самого себе. Душевну рівновагу він віднайшов лише тоді, коли пізнав кохання.

Висвітлені у творі Станкевича ідеї ототожнення Бога з природою, любові як твірного начала життя, а також порушені філософські проблеми пізнання, осягнення істини, сенсу життя (який для головного героя полягає в здійсненні «подвигу» задля щастя усього людства) дають змогу назвати твір філософською повістю.

Твору Станкевича притаманні риси романтичної повісті: її дія концентрується навколо головного героя, натури піднесеної і незвичайної; головний герой повісті сповідує високі моральні принципи; атмосфера повісті – деко-

ративний фон; пафос повісті характеризується святковою піднесеністю. Головний герой твору Станкевича – схильна до рефлексії людина, яка не визнає активної дії. У повісті немає соціально мотивованого конфлікту, зацікавленості соціальним протистоянням, пафосу високої громадянськості. Основна увага Станкевича-прозаїка, як і Станкевича-поета, зосереджена на відображенні внутрішнього духовного світу свого героя.

Станкевич завжди активно цікавився мистецтвом: доказом цього є його діалог «Три художника». Про свої міркування щодо мистецтва він розповів у листі до свого найближчого друга Я.М. Неверова від 24 липня 1833 року. Цей лист допомагає нам визначити дату написання твору, а також зрозуміти ідейний задум автора – висловити думку про спорідненість трьох видів мистецтва (музики, живопису й поезії).

Мала жанрова форма «Трех художников» зближує цей твір з оповіданням, проте у ньому недостатньо розвинута сюжетна лінія. До жанру есе цей твір наближають образний стиль, суб'єктивно забарвлена оповідь, прагнення автора висловитися з конкретного питання (яким є проблема мистецтва). Проте висловлена автором думка не є оригінальною: у «Трех художниках» викладені основні положення «Естетики» Гегеля. Тяжіння до алегорії, дидактичності, а також відсутність розвинутої сюжетної дії зближують цей твір із жанром притчі. Отже, «Три художника», поєднуючи риси усіх названих жанрів, не належать до жодного з них.

Напевно, найбільш правильним і таким, що передає справжню жанрову сутність цього твору, є визначення, яке дав сам Станкевич у вищезгаданому листі до Неверова, назвавши «Трех художников» твором, «подібним до Платонових бесід», тобто діалогом, в якому зазвичай думки автора висвітлюються у вигляді співбесіди-суперечки персонажів.

У «Трех художниках» діалогічне мовлення обмежується двома репліками персонажів, на якусь суперечку між ними не має й натяку. Власне, особливої потреби у веденні діалогу-суперечки немає, оскільки усі персонажі твору розуміють один одного без слів, перебувають у стані гармонійної узгодженості. Отже, розуміючи певну умовність цього визначення, ми вважаємо за доцільне класифікувати цей твір Станкевича як твір, написаний у жанрі діалогу.

У діалозі Станкевича три види мистецтва символічно представлені в образах трьох братів-митців: музиканта, художника і поета. Автор називає їх «обраними» (що цілком відповідає уявленню

романтиків про винятковість особистості митця, вищого за звичайних людей). Їх призначення – творити, втілювати ідеї в реальні образи. Вони живуть у своєму, ідеальному світі, вони можуть розуміти щось потаємне. Передати це потаємне у своїх творах – головна мета їх творчості. Образи трьох митців – це підтвердження розвинутої автором думки про спорідненість мистецтв.

Станкевич не створив чіткої історико-літературної системи. Він не ставив собі цього за мету. Його літературно-критичні висловлювання – переважно безпосередні відгуки про художні твори. Вони сприяють розумінню поглядів письменника на літературу. Станкевич визнавав світове значення Гете, Шиллера та Шекспіра. Він заперечував творчість письменників «псевдовеличної» школи (В.Г. Бенедиктова, Ф.В. Булгаріна, М.О. Польового та ін.) і, якщо й вітав «Димитрія Самозванця» Ф.В. Булгаріна, «Руку Всеvyšнього...» Н.В. Кукольника та історичні романи І.І. Лажечникова, то пояснював це, насамперед, патріотичним духом цих творів. Зовнішній талант Станкевич визнавав у Н.В. Кукольника, О.Ф. Вельтмана, Жан-Поля. Кращим прозаїком сучасної йому російської літератури Станкевич вважав М.В. Гоголя, другим за значущістю прозаїком він називав І.І. Лажечникова.

Оцінка Пушкіна Станкевичем має подвійний характер. З одного боку, він називав Пушкіна справжнім поетом, з іншого – вище за його поезію ставив поезію рефлексивну, тобто насичену свідомою філософською думкою. До цього типу поезії, на думку Станкевича, належала поезія Гете. Аналогом гетевського напряму в російській літературі Станкевич називав поезію Д.В. Веневітінова, заперечуючи поезію Є.А. Баратинського, М.О. Дмитрієва та С.П. Шевирева, які, на його думку, не філософствують, а розмірковують у своїх віршах. У постаті Д.В. Веневітінова Станкевич убачав талант іншого, вищого типу порівняно з пушкінським, який мав би привести письменство до поєднаного, художньо-філософського напряму, а можливо, навіть до чистої філософської думки.

За результатами проведеного дослідження ми дійшли висновку, що творча діяльність Станкевича була предметом лише вузькоспеціальних праць. У загальнолітературній панорамі Станкевич був представлений як постать суто другопланова, яка не заслуговує на увагу. Проте вивчення й усвідомлення літературної спадщини цього письменника сприятиме глибшому пізнанню закономірностей літературного процесу, а також глибинному проникненню у творчий світ

провідних персоналій епохи, який розкривається лише у взаємозв'язку із сучасниками.

Художні й моральні погляди Станкевича ґрунтувалися на вченні Шеллінга. У своїх художніх творах він особливо виразно передав шеллінґіанське розуміння мистецтва: мистецтво – це втілення нескінченного у скінченному.

Аналіз тематичної та ідейно-стильової своєрідності поезії Станкевича дає змогу зазначити, що його поетична творчість належить до філософського романтизму. Поезія Станкевича вибудована на лейтмотивах. У віршах він постійно звертається до таких ключових тем: вибір життєвого шляху, усвідомлення свого призначення, готовність до здійснення духовного подвигу задля людства. Вірші, в яких порушуються ці проблеми («Отшельник», «Два пути», «Подвиг жизни»), мають програмовий характер.

Ліричному герою поетичних творів Станкевича притаманні рефлексія, роздвоєність свідомості, напружений пошук істини, свого призначення, прагнення досягти високої мети. Ліричний герой постає як типово романтичний герой: незвичайний, піднесений, розчарований, протиставлений натовпу. Однак він не ворогує із зовнішнім світом, як лермонтовський ліричний герой, а віддається від нього. Він займається самоспостереженням, самопізнанням, прагне злитися з «абсолютом». Варто додати, що ліричний герой Станкевича наділений як особистісними, так і соціально-узагальненими рисами.

На відміну від епігонської поезії, вірші Станкевича характеризуються відсутністю пишномовної, надлишкової метафоричності, псевдопафосу. Їй притаманні природність, щирість і правдивість у виявленні почуттів, глибокий філософський зміст. Вірші Станкевича спонукають замислитися над одвічними проблемами буття, прагнути до самовдосконалення, повної самопожертви, служіння суспільству.

Трагедія Станкевича «Василий Шуйский» була досліджена в історичному та історико-літературному контексті: дійові особи трагедії співвіднесені з історичними особами, а сама трагедія зіставлена з російськими трагедіями кінця XVIII – початку XIX століття. Трагедія Станкевича, незначна за своєю художньою вагою, не стала помітним явищем у галузі російської драматургії. Проте вона містила «благородну думку» автора, відобразила його погляд на суспільно-політичний устрій країни.

У роботі була проаналізована прозова творчість Станкевича, яка також має риси філософського романтизму. У повісті «Несколько мгновений из

жизни графа Z***» висвітлений образ типового героя сучасного Станкевичу часу. У діалозі «Три художника» висловлені думки автора про мистецтво. Станкевич, естетичні погляди якого були сформовані під впливом Шеллінга та Гегеля, дав у цьому творі типово романтичне уявлення про сутність мистецтва, а також про спорідненість трьох мистецтв: музики, живопису й поезії.

Поетична, драматургічна й прозова спадщина Станкевича характерна для епохи, передає дух часу. Стилїстика Станкевича романтична за своїм характером. Мова його художніх творів – вишукано-піднесена. Вона містить велику кількість старослов'янїзмів, епітетів, метафор, порівнянь.

Систематизовані у статті висловлювання Станкевича про літературу, що містяться в його листах, свідчать про те, що при оцінці художніх творів письменник передусім керувався своїми

мистецькими переконаннями. Згідно з естетичною концепцією Станкевича, необхідною умовою художньої творчості є істинність *почуттів* автора. На думку письменника, твір має бути прийнятий доміантним *почуттям*, оскільки без нього він не буде цілісним. Правдивості почуттів Станкевич протиставляє «холодність», притаманну, наприклад, В.Г. Бенедиктову та Ф.В. Булгаріну. Твір, прийнятий справжнім почуттям, вважав Станкевич, не може бути без глибокої думки.

Твори Станкевича надзвичайно цікаві, оскільки вони відображають тенденції літературного процесу в галузі тем, проблематики та поетики. Станкевич продовжив художньо-поетичні надбання своїх літературних попередників та посів належне місце в російській літературі XIX столїття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анненков П.В. Биография Николая Владимировича Станкевича. *Станкевич Н.В. Переписка его и биография, написанная П.В. Анненковым*. Москва : Типогр. Каткова и К°, 1857. С. 1–237.
2. Вольтинский А.Л. Русские критики. Литературные очерки. Санкт-Петербург : Типогр. М. Меркушева, 1896. 827 с.
3. Гинзбург Л.Я. Русская лирика 1820 – 1830-х годов. *Поэты 1820–1830-х годов*. Ленинград : Сов. писатель, 1961. С. 5–105.
4. Елизаветина Г.Г. Н.В. Станкевич и его духовное наследие. *Станкевич Н.В. Избранное*. Москва : Сов. Россия, 1982. С. 3–24.
5. Каменский З.А. Московский кружок Любомудров. Москва : Наука, 1980. 327 с.
6. Манн Ю.В. Русская философская эстетика (1820–1830-е годы). Москва : Искусство, 1969. 304 с.
7. Машинский С.И. Кружок Н.В. Станкевича и его поэты. *Поэты кружка Н.В. Станкевича*. Москва – Ленинград : Сов. писатель, 1964. С. 5–70.
8. Мезенцев П.А. Н.В. Станкевич и В.Г. Белинский (из истории философской и эстетической мысли в России). *Ученые записки Киевского госуд. ун-та*. 1954. Т. IX. С. 85–101.
9. Поляков М.Я. В кружке Станкевича. *Поляков М.Я. Белинский в Москве. 1829–1839*. Москва : Моск. рабочий, 1948. С. 73–90.
10. Поэты кружка Н.В. Станкевича. Москва – Ленинград : Сов. писатель, 1964. 617 с.
11. Станкевич Н.В. Избранное. Москва: Сов. Россия, 1982. 256 с.
12. Станкевич Н.В. Поэзия. Проза. Статьи. Письма. Воронеж : Центр.-Черноземн. кн. изд-во, 1988. 272 с.
13. Удодов Б.Т. Человек должен сам себя создавать. *Станкевич Н.В. Поэзия. Проза. Статьи. Письма*. Воронеж : Центр.-Черноземн. кн. изд-во, 1988. С. 5–35.
14. Фризман Л.Г. Станкевич Н.В. Краткая литературная энциклопедия. Москва : Сов. энциклопедия, 1972. Т. 7. С. 142–143.

РОЗДІЛ 10 ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 821.162.1– :004].09
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.45>

ЭЛЕКТРОННОЕ ПИСЬМО КАК ЗНАК ВРЕМЕНИ В РАССКАЗЕ ВОЙЦЕХА КУЧОКА «ПРИДИ КО МНЕ»

ЕЛЕКТРОННИЙ ЛИСТ ЯК ЗНАК ЧАСУ В ОПОВІДАННІ ВОЙЦЕХА КУЧОКА «ПРИЙДИ ДО МЕНЕ»

EMAIL AS A SIGN OF TIME IN THE WOJCIECH KUCZOK STORY “COME TO ME”

Рождественская И.Е.,

orcid.org/0000-0003-0572-9362

кандидат филологических наук, доцент,

*доцент кафедры иностранной филологии, перевода и профессиональной языковой подготовки
Университета таможенного дела и финансов*

Варех Н.В.,

orcid.org/0000-0002-2779-9225

кандидат наук по социальным коммуникациям,

*доцент кафедры иностранной филологии, перевода и профессиональной языковой подготовки
Университета таможенного дела и финансов*

В статье на материале рассказа польского писателя Войцеха Кучока «Приди ко мне» проанализирована специфика электронной корреспонденции как модели художественного текста. В аудиовизуальной культуре переписка как общий канал и средство коммуникации обычно существует в форме электронной корреспонденции, его В. Кучок использует как художественную форму. Проблема писателя как медийной личности исследуется с точки зрения возможности непосредственного диалога писателя с читателем в форме электронной переписки. Выявлено, что в современной литературной культуре на фоне переосмысления критериев художественности писательский эпистолярный, даже интимная переписка становятся литературным фактом. Доказано, что автор использует языковую игру, а именно звуковое уподобление (параномазию), как основной способ моделирования мира художественного произведения. Осуществлен анализ функционирования паронимов в субъектной организации текста. Внимание сосредоточено на том, как многозначность слова, фразеологической единицы отражено в структуре художественного произведения. Выявлено, что многозначность слова и фразы актуализируется благодаря параномазии, служит инструментом фабуляризации слов и фраз: авторские неологизмы выступают в функции мотивов. Отмечено, что такая стилистическая функция паронимов, как семантическое переключение, обеспечивает в тексте многоголосие без участия голоса рассказчика, а также является основой сюжетной динамики произведения, в котором происходит трансформация переписки от длинных писем до коротких смс-сообщений. Исследование проводилось в аспекте изучения художественной символики электронного письма как современного средства телекоммуникации с точки зрения когнитивного анализа текста. Перспективой дальнейших исследований представляется сравнительный анализ проблемно-тематического измерения концепта писателя как медийной личности в современной польской, российской, украинской литературе.

Ключевые слова: электронное письмо, параномазия, писатель как медийная личность, польская литература, семиотика средств связи.

У статті на матеріалі оповідання польського письменника Войцеха Кучока «Прийди до мене» проаналізовано специфіку електронної кореспонденції як моделі художнього тексту. В аудіовізуальній культурі листування як загальний канал і засіб комунікації зазвичай існує у формі електронної кореспонденції, що його В. Кучок використовує як художню форму. Проблема письменника як медійної особистості досліджується з погляду можливості безпосереднього діалогу письменника з читачем у формі електронного листування. Виявлено, що в сучасній літературній культурі на тлі переосмислення критеріїв художності письменницький епістолярій, навіть інтимне листування стають літературним фактом. Доведено, що автор використовує мовну гру, а саме звукове уподібнення (параномазію), як основний спосіб моделювання світу художнього твору. Здійснено аналіз функціонування паронімів у суб'єктній організації тексту. Увагу зосереджено на тому, як багатозначність слова, фразеологічної одиниці визначає структуру художнього твору. Виявлено, що багатозначність слова і фрази, що актуалізується завдяки параномазії, слугує інструментом фабуляризації слів і фраз: авторські неологізми виступають у функції мотивів. Відзначено, що така стилістична функція паронімів, як семантичне переключення, забезпечує в тексті багатоголосся без участі голосу оповідача, а також є основою сюжетної динаміки твору, у якому відбувається трансформація листування від

довгих листів до коротких смс-повідомлень. Дослідження проводилося в аспекті вивчення художньої символіки електронного листа як сучасного засобу телекомунікації із застосуванням когнітивного аналізу тексту. Перспектива подальших досліджень – це порівняльний аналіз проблемно-тематичного виміру концепту письменника як медійної особистості в сучасній польській, російській, українській літературі.

Ключові слова: електронний лист, паронимазія, письменник як медійна особистість, польська література, семіотика засобів зв'язку.

This study, based on the story of the Polish writer Wojciech Kuchok "Come to Me", investigates the role of the specifics of electronic correspondence as a model of literary text. In audiovisual culture, correspondence as a common channel and means of communication usually exists in the form of electronic correspondence; which V. Kuchok uses it as an art form. The problem of the writer as a media personality is investigated as the possibility of a direct dialogue between the writer and the reader in the form of electronic correspondence. It has been revealed that in contemporary literary culture, against the background of rethinking the criteria of art, the writer's epistolary, even intimate correspondence, becomes a literary fact. It is proved that the author uses a language game, namely, sound likening (paronomasia) as the main way of modeling the world of a work of art. The analysis of the functioning of paronyms in the subjective organization of the text was done. Attention is focused on how the polysemy of a word, phraseological unit is reflected in the structure of a work of art. It was revealed that the polysemy of a word and phrase is updated thanks to paronomasia, serves as a tool for the fabularization of words and phrases: author's neologisms act as motives. It is noted that such a stylistic function of paronyms as semantic switching provides polyphony in the text without the participation of the narrator's voice, and is also the basis of the plot dynamics of the work in which the correspondence is transformed from long letters to short SMS messages. The study was conducted in the aspect of studying the artistic symbolism of e-mail as a modern means of telecommunication in the context of cognitive text analysis. The study shows that the results of the investigation can be used for the further comparative studies.

Key words: email, paronomasia, writer as a media person, Polish literature, semiotics of communications.

Постановка проблеми. Исследование письма как литературного факта и как художественной формы, соотношения художественных и документальных составляющих, начатое в работе Ю. Тынянова о литературном факте [1], получившее развитие в работах И. Паперно об изучении поэтики письма [2], остается актуальным сегодня по причине трансформации письма в новые формы межличностной коммуникации. Так, в XX веке на смену письму пришел телефон, который, по верному замечанию В. Руднева, «понижил ценность письменной культуры» [3, с. 312] и одновременно вытеснил письмо как «символ любовного текста», став «символом несчастной любви или разлуки» [3, с. 313]. В новом тысячелетии телефон вытеснили новейшие средства коммуникации – электронная почта и смс-сообщения, которые становятся новыми фактами культуры, при этом художественная символика средств телекоммуникации остается актуальной проблемой филологических исследований [4].

Примечателен с точки зрения использования в современной литературе электронной переписки как способа создания любовного дискурса рассказ польского писателя Войцеха Кучока «Приди ко мне». Войцех Кучок – представитель «поколения нулевых», яркая фигура современного литературного процесса. Украинскому читателю он известен как автор повести «Gnój» («Гівнюк» в украинском переводе), за которую в 2004 году удостоен высшей литературной награды Польши – премии «Нике». В монографическом исследовании И. Адельгейм «Поэтика «промежутка»: молодая

польская проза после 1989 года» (2005), посвященном созданию польской литературой нового художественного языка, «адекватного переживаемому времени» [5, с. 7], В. Кучок отмечен как продолжатель традиции лингвистической прозы, основным принципом которой является представление о языке как о герое произведения. В. Кучок бывал в Украине, участвовал в литературных фестивалях [6], но его творчество в отечественном литературоведении не осмыслено, прежде всего, из-за отсутствия переводов на украинский язык. В польских дискуссиях о каноне современной польской литературы В. Кучока называют писателем, обладающим собственным голосом [7], его произведения входят в антологии польской прозы. Принимая во внимание то, что каждое новое произведение писателя вызывает дискуссии критиков и историков литературы, представляется актуальным предпринять специальное исследование его поэтики. В статье предлагается попытка анализа повествовательных приемов в рассказе «Приди ко мне» из сборника «Обсценарий» (Obscenariusz, 2013) [8].

Под повествовательными приемами будем понимать способ субъектной организации произведения (термин Б. Кормана), который обратил внимание на статус субъекта как «соотнесенность всех отрывков текста, образующих данное произведение, с субъектами речи <...> и субъектами сознания» как способ выражения авторской модальности [9].

Анализ последних исследований и публикаций. Виктор Шкловский в «Воскрешении слова» описал прагматический механизм создания

неологизмов: «... мы ... комкаем и ломаем слова, чтобы они задели ухо, чтобы их увидели, а не узнали» [10, с. 40]. Польский писатель Войцех Кучок для создания образов использует оговорки (пол. *przejęzyczenia*) не только строит на их основе фразу, но даже черпает в их образности основу для сюжетов своих произведений. Писатель называет своим творческим методом не только расширение значения фраз, но и возможность их фабуляризации [11].

Художественное творчество Войцеха Кучока с точки зрения стилистической функции неологизмов не было обойдено вниманием исследователей. Так, Петр Соболич указывает, что традиция создания концептов в форме контаминационных неологизмов, начатая польской лингвистической поэзией, обладающая определенной ценностью в масштабе мировой литературы, находит свое продолжение в современной польской прозе, прежде всего в прозе В. Кучока [12]. Войцех Кучок в прозе наследует традицию польского «лингвизма» 70-х–80-х годов: только среди названий его рассказов обнаруживаем неологизмы – паронимические контаминанты: «Mrózg», «Malizm geagiczny», «Chłopowiadanie», «Obscenariusz». Уже в первых критических отзывах на сборник рассказов В. Кучока «Obscenariusz» (2013) отмечалось, что действие здесь разыгрывается главным образом в языке повествования, в форме, звучании и сочетании слов. Особенно изобилует лексемами, напоминающими, по мнению критика, «ретронеологизмы» [13], текст рассказа «Приди ко мне» («Przyjdź do mnie»), где автор в игре со словом заходит настолько далеко, что возникает вопрос о потенциальной непереводаемости этого парадоксально «русского» текста ни на один язык, в том числе на русский [13]. Однако специального исследования языка произведений В. Кучока предпринято не было. Принимая во внимание то, что главным героем произведений автора является языковая игра, представляется актуальным предпринять когнитивное исследование текста, объединяющее методы лингвистики и литературоведения [14].

Постановка задания. Целью исследования является обобщение представлений о различных вариантах стратегии авторского поведения современного писателя как медийной личности на примере использования электронного эпистолярного, выявление способов фабуляризации авторских неологизмов, а также уточнение роли электронного письма как средства моделирования различных систем речи.

Изложение основного материала. В. Кучок определил жанр рассказов, составляющих сборник «Обсценарий» (*Obscenariusz*, 2013), как «Отрывки из нечистых книг». Для автора такая жанровая характеристика является подчеркнута важной и вынесена на обложку книги. Это не просто жанровое определение, но жанровый неологизм, отсылающий читателя к недавно опубликованным любовным письмам Джеймса Джойса к жене Норе Барнакл, в русскоязычных переводах которым сопутствует комментарий: «грязные письма» или «знаменитые эротико-порнографические письма». К. Янчура считает, что выбор темы является симптоматичным, поскольку «буржуазная современность, эпоха неолиберального давления с целью получения прибыли вызывает общее стремление сделать шаг наперекор, разрушив основы всех происков моды, рынка и капитала» [15]. Альтернативой является смех В. Кучока, который критик называет заимствованным у самого Николая Гоголя. Герои В. Кучока называют происходящее нескончаемым карнавалом. В фокусе Кучока-автора оказываются писательские письма, одновременно происходит заимствование документальной формы художественной литературой. Подзаголовок провоцирует читательское ожидание, обещая сборник эротических рассказов. Как свидетельствует критика, автору эротический жанр удался. Как отмечает критик, впервые в польской литературе читатель может наблюдать «довольное собой, приязненное, радостное» [15] тело. В рамках повествования в рассказе, являющимся предметом нашего исследования, удовольствие описано как телесный опыт и опыт, переживаемый в переписке. Рассказ «Приди ко мне» открывает сборник, название которого – «Обсценарий» – авторский неологизм, контаминация *обсценный* + *сценарий*, отсылающий к повествованию, в котором – в любовной переписке героев – он рождается. Повествование представляет собой деконструкцию любовного писательского эпистолярного: русской писательницы Марии Петровны Сахалиной и её партнёра, журналиста Виктора Дарченко. Большую часть девяностостраничного рассказа занимает переписка: электронные письма, смс-сообщения, почтовые открытки, героиня ведет дневник, записи в котором также можно рассматривать как письма к самой себе. Композицию рассказа составляют двенадцать фрагментов – хронологических отрезков, объединенных общей темой – историей описания и написания пятидесяти шести писем, которые существуют в ткани повествования как текст в тексте. В каждом фраг-

менте история предваряется монологом повествователя, иллюстрируется текстами писем и комментируется в диалогах персонажей. Создавая эпистолярный текст в тексте, автор сохраняет такие черты рассказа, как наличие автора, героя, повествователя, предполагаемого читателя.

Говорящими субъектами, представленными в рассказе, являются повествователь с несобственно-прямой речью, «я» персонажа в дневнике, «я» персонажей в письмах. Автор деконструирует любовный эпистолярный писателя, в качестве техники деконструкции используя документальную основу: письма Джеймса Джойса, Владимира Маяковского, Агнешки Осецкой. Некоторые из авторов не названы, но узнаются в тексте благодаря цитатам.

В рассказе «Приди ко мне» («Przyjdź do mnie»), выбранном для решения основной проблемы нашего исследования, автор использует неологию и паронимию как основной прагматический механизм воздействия на читателя. По особенностям своей семантики неологизмы в рассказе В. Кучока являются экспрессивными элементами, нередко обладают стилистической амбивалентностью. Например, один из ключевых неологизмов в тексте, *językodawczyni* – существительное, образованное по непродуктивной словообразовательной модели, благодаря своему старославянскому форманту – *yni* (ср. *bogini*, *gospodyni*) – ассоциируется с лексикой возвышенного стиля. Компонентом значения является «носитель языка, обладающий авторитетом для собеседника, способный научить языку, поскольку мастерски владеет им», как *językoznawca* (в современном языке с тенденцией к феминизации существительных общего рода предполагается и форма женского рода *językoznawczyni*). Такой компонент значения частично отражает истинное положение вещей, поскольку названная героиня – писательница. «Ona ma w języku jakąś nadzwyczajną czułość» [8, с. 12]; «Przejmuję od niej język – słyszysz? Jest moją językodawczynią» [8, с. 20]. Однако контекст указывает на стилистическую амбивалентность неолексемы: «Wiktor Daniłowicz Darczenko nie może się doczekać, <...> kiedy wielka rosyjska powieściopisarka <...> wkłada mu wielki powieściopisarski język do ust» [8, с. 18]. Значение неолексемы расширяется до «способный научить языку любви, научающий», благодаря игре автора со снижением смысла, проявляется замещающая, эвфемистическая функция неологизма. Путем контаминации существительных *językoznawczyni* + *krwiodawczyni* возникает многозначное слово с прямым значением «любовница»

и метафорическим «объект для подражания в речевом поведении». Подобная делексикализация с целью создания новых значений наблюдается и при использовании фразеологических оборотов. Поскольку речь идет о тексте с заявленным непристойным содержанием, многозначность фразеологических единиц часто превращает их в средство эвфемизации, например: *mieć moralność w nosie, mieć serce w piździe, uprawiać mailarstwo erotyczne, pożar w anatomii, rozwiązać problem wspólnego języka językiem rozwiązłym, trzęsienie łędźwi, przykładać się do pisania, pragnąć pani jak dżdż kani*.

Примером расширения значения неологизмов-фразеологизмов служит следующий факт художественной речи. Фразеологический оборот *pragnąć jak kania dżdżu* («жаждать чего-то, как птица дождя») трансформирован в форму *pragnąć (pani) jak dżdż kani*: «Pragnę Pani jak dżdż kani. Zlizałbym z Ciebie pot, moja sauneczka» [8, с. 83]. Разрушение мотивированности отношений между единицами фразеологизма как устойчивого сочетания («дождь жаждет птицу») происходит благодаря использованию в функции подлежащего существительного *dżdż* (*deszcz*), противопоставление категории мужского – женского рода (*kania* – *dżdż*) актуализирует общее («жажда») и частное (противопоставление мужского – женского) в структуре лексического значения фразеологизма, актуализируя значение «взаимная жажда». Образность семантики фразеологизма как «утоление взаимной жажды путем «выпивания» друг друга, слизывания пота» усиливается неологизмом *sauneczka*. Писатель намеренно разрушает значение фразеологизма, трактуя значение исходного фразеологизма буквально, как описание высшей степени потребности в партнере. Наиболее общим компонентом лексического значения нового фразеологизма становится «вживание» в другого человека. Стратегия вживания реализуется в письмах, в любовной переписке героев, основной стратегией которой является интимизация. Исследовавший интимизацию как художественную стратегию А. Житинёв отмечает, что «интимизация – это стратегия подчеркивания тождества адресата и адресанта, попытка строить общение между разными субъектами по модели автокоммуникации» [16, с. 8]. Эта художественная стратегия позволяет «решить целый комплекс проблем коммуникативного плана и, прежде всего, освоить intersубъективное поле, выявить условия продуктивного понимания» [16, с. 9]. В диалоге, осуществляемом в переписке, адресаты достигают абсолютного

тождества, доказательством чего станет невозможность понимания их высказываний сторонним читателем.

Поскольку главная героиня называет происходящее карнавалом, мотив смерти и возрождения реализуется при помощи языковой игры. Так, ассоциирование смерти с мохнатым животным передает предложенная героиней фигура ложной этимологии: *śmierć* – *śmierć* + *sierść* (смерть + шерсть) «<...> *śmierć* – *zawsze* *wolala* *to* *strasławiańskie* *brzmienie* *włochate*» [8, с. 23], в таком словно увиденном в расфокусе образе мохнатой смерти противопоставляется настоящее и будущее, форма и бесформенность, бытие и небытие.

Для характеристики персонажей с точки зрения автора используются неологизмы-эфмеризмы (производные от слов, широко употребляемых в определенные периоды общественного развития). От недавно вошедшего в язык существительного *celebrum* (пол. *celebryta/celebrytka*) образованы существительное *celebryckość*, прилагательное *przedcelebrycki* (*czasy przedcelebryckie*). Такие неологизмы выполняют экспрессивную функцию: формант *-ość*, называющий состояние (ср. *atrakcyjność*, *skamieniałość*), актуализирует компонент значения «популярность», вместе с тем ярко проявляется диагностическая функция неологизма, состояние популярности ради популярности оценивается негативно, и это оценка не только авторская, но читательская. «*Jej popularność jako osobowości telewizyjnej błyskawicznie przyćmiła tę, którą sobie wypracowała jako poczytna autorka, z czasem więc uświadomiła sobie, że pisała książki właściwie po to, by podtrzymać zasadność podpisu pod swoim nazwiskiem na ekranie: «Maria Pietrowna Sachalina – pisarka». Książki kupowane <...> z powodu celebryckości autorki, kupowane, lecz nieczytane od dawna – wierni czytelnicy Sachaliny z czasów przedcelebryckich poczuli się zdradzeni i przestali czytać jej powieści» [8, с. 22]. Экспрессия неологизма усиливается многократным употреблением слов, образованных по той же модели. «*Fani <...> nie mogli już błysnąć oryginalnością, czytanie Sachaliny straciło na wartości» [8, с. 23]. Автор путем использования отмеченных художественных средств демонстрирует разрушающую силу популярности. Формула «писатель-марка», появившаяся в исследовании Д. Антоника [17], художественно переосмыслена в рассказе. Более того, ряд неологизмов, называющих состояние,**

в рассказе В. Кучока выполняет функцию отстранения речи рассказчика, представляющего героиню внешнюю, публичную. Так, в начале повествования мы обнаруживаем Марию Петровну Сахалину – писательницу в период творческого кризиса, которая, будучи вечно на подпитии *przestała się przykładać do pisania* [8, с. 23], свое состояние иронически именует *skapcianałość* («подтопанность») [8, с. 12]. Тема кризиса писателя развивается в созданном В. Кучоком неологизме *przykładać się do pisania* (ср. рус. *прикладываться к бутылке*). Образный потенциал неологизмов направлен на формирование стереотипа – образа писателя, увиденного извне.

Выводы. В прозе языкового эксперимента, с которой мы имели дело в предпринятом исследовании, для создания художественного образа автор использовал паронимию, контаминацию, языковую игру, основанную на звуковой ассоциации, которые часто определяют структуру текста. Авторские неологизмы использовались как знак интимности в речи переписки героев, а также для моделирования системы авторской речи. Как отмечает В. Кучок, ситуация писателя в творческом кризисе – одна из увлекательных драм [18], которые могут стать предметом творческого изучения. Переписка, из которой может родиться роман, сигнализирует о продуктивности жанра эпистолярного. Электронные письма и смс-сообщения, выбранные писателем в качестве художественной формы, отражают ориентированность культуры на диалог, а в случае современного писателя, который одновременно является и медийной личностью, – на диалог с читателем. Электронное письмо является знаком деформации временного и пространственного плана, сокращая время для ожидания и ответа, создает сюжетное напряжение, интенсифицирует диалог. Проблема писателя как медийной личности – один из аспектов кризиса автора. Примечательно, что в новейших исследованиях, посвященных массовой культуре и ситуации чтения, отношениям писателя и читателя, отмечается влияние кризиса автора на предпочтения читательской публики [19]. Личный контакт с писателем определяет читательские предпочтения, поскольку диалог с живым человеком требует от нас меньше усилий, чем диалог с результатом его труда [19, с. 72]. Будучи ограниченными рамками статьи, отметим, что перспективой дальнейших исследований представляется сравнительное изучение писателя как медийной личности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Тынянов Ю.Н. Литературный факт. *Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино*. Москва, 1977. С. 255–270.
2. Паперно И.А. Об изучении поэтики письма. *Ученые записки Тартуского государственного университета*. Тарту, 1977. Вып. 420. С. 105–112.
3. Руднев В.П. Словарь культуры XX века. Москва : Аграф, 1997. 384 с.
4. Киклевич А.К. Стереотипы телекоммуникации и художественная символика телефона. Притяжение языка. Olsztyn : Instytut dziennikarstwa i komunikacji społecznej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2007. Том 1 : Семантика. Лингвистика текста. Коммуникативная лингвистика. С. 201–235.
5. Адельгейм И.Е. Поэтика «промежутка»: молодая польская проза после 1989 года. Москва : Индрик, 2005. 544 с.
6. Матіяш Богдана. Войцех Кучок: «Нагороди дають змогу займатися літературою фахово». *ЛітАкцент*. 22 квітня 2008 р. URL: <http://litakcent.com/2008/04/22/nahorody-dajut-zmohu-zajmatysja-literaturoju-fahovo/>.
7. W naszej literaturze nie ma zboja i barbarzyńcy. URL: <https://kultura.dziennik.pl/artykuly/203240,w-naszej-literaturze-nie-ma-zboja-i-barbarzyncy.html>.
8. Kuczok W. Obscenariusz. Warszawa : W.A.B., 2013. 220 s.
9. Корман Б.О. Опыт описания литературных родов в терминах теории автора: Субъектный уровень. Проблема автора в художественной литературе. Ижевск, 1974. Вып. 1. С. 219–224.
10. Шкловский В.Б. Воскрешение слова. *Шкловский В.Б. Гамбургский счет: Статьи – воспоминания – эссе (1914–1933)*. Москва : Советский писатель, 1990. 544 с. С. 36–74.
11. Wojciech Kuczok: Wszystko przede mną. URL: <http://www.anywhere.pl/article,536,Wojciech-Kuczok-Wszystko-przede-mna>.
12. Sobolczyk P. Neologizmy Białoszewskiego. *Przestrzenie Teorii*, nr 5, 2005. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM. S. 75–91.
13. Poznański Przemysław. Wojciech Kuczok. Obscenariusz. Co mozna zrobic jezykiem. URL: <https://alexkuklov.wordpress.com/2014/03/10/wojciech-kuczok-obsценariusz-co-mozna-zrobic-jezykiem/>.
14. Korwin-Piotrowska D. Powiedzieć świat: kognitywna analiza tekstów literackich na przykładach. Kraków, 2006. 139 s.
15. Janczura Konrad. Jan Andrzej Kuczok, czyli odrodzenie w baroku (Wojciech Kuczok, „Obscenariusz”). *Popmoderna*. 17.06.2013. URL: <http://popmoderna.pl/jan-andrzej-kuczok-czyli-odrodzenie-w-baroku-wojciech-kuczok-obsценariusz/>.
16. Житенев А.А. Интимизация как художественная стратегия: опыт серебряного века. *Вестник Томского государственного университета. Серия «Филология»*. 2010. № 334. С. 7–11.
17. Antonik D. Autor jako marka. *Teksty Drugie*, 2012 nr 6, s. 62–77.
18. Wojciech Kuczok: Dziennik Prokrastynata. URL: <https://www.legalnakultura.pl/pl/czytelnia-kulturalna/rozmowy/news/3331,wojciech-kuczok-dziennik-prokrastynata>.
19. Pawłowska Agnieszka. Celebryci we współczesnej sztuce. Cel uświęca środki czy na odwrót? *Kultura popularna*. 2019. № 60 (2). S. 66–75. URL: <https://kulturopopularna-online.pl/resources/html/article/details?id=193711>.

РОЗДІЛ 11 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.09(410=524):82-343

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.46>

МІФОЛОГЕМА «ДІМ» У ТВОРАХ КАДЗУО ІШІГУРО

THE MYTHOLOGEM OF «HOME» IN THE WORKS OF KAZUO ISHIGURO

Довганич М.В.,*orcid.org/0000-0003-4172-178X**аспірант кафедри теорії та практики перекладу**Ужгородського національного університету*

У статті проаналізовано специфіку художнього втілення міфологеми «дім» на прикладі романів англійського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро, в яких чітко простежується багатозначне й глибоке психологічне трактування ролі домашнього вогнища в житті особистості. Визначено сутність поняття «міфологема»; розглянуто символічне значення в житті людини домівки, що належить до центральних духовно-культурних понять у будь-якому суспільному середовищі; окреслено відмінності трактування міфологеми дому в рамках європейської та японської культур; виявлено особливості індивідуальної інтерпретації міфологеми дому в романах К. Ішігуро, що дає змогу глибше зрозуміти індивідуальний стиль автора. Власне, встановлено, що наявність домашнього затишку – основа людського життя, хоча й не завжди усвідомлена. Домівка є зменшеною моделлю всесвіту, освоєним та «одомашненим» простором, де людина почувається в безпеці. Міфологема дому набуває одне з центральних місць у творчості письменника як архетипний знак із певною семантикою. У романах К. Ішігуро символ дому відіграє важливу роль на різних рівнях: сюжетному, семантичному, образному. Будинок у літературних творах автора виступає сакральним простором окремої особистості чи цілого роду. Образ дому тісно пов'язаний із проблемою ідентичності, оскільки будинок втілює в собі втрачену в результаті еміграції цілісність сприйняття світу і свого місця в ньому. Коли під впливом деструктивних факторів, таких як війна, революція чи соціальна дестабілізація, втрачається або занепадає дім, це призводить до самотності й неприкаяності людської душі. Втрата власного безпечного будинку призводить до відчуття безвихідності й абсурдності існування, а також передає настрій і стан духу сучасної епохи. Особливістю романів Ішігуро є те, що дім як особистий простір існує лише у спогадах героїв. В архетипному образі домівки виникають ознаки антидому. Вимушено залишивши рідні стіни, герої перебувають у тимчасових притулках: готелях, найманих квартирах, хостелах. Мрія віднайти затишок рідного дому – надзвичайно значуща для героїв, але нездійсненна в реальному житті.

Ключові слова: антидім, дім пам'яті, ідентичність, Кадзуо Ішігуро, міфологема дому, міфологема дороги, міфопоетика.

The specifics of artistic representation of the «home» mythology in the novels of a British novelist of Japanese origin Kazuo Ishiguro, in which multidimensional and profound psychological interpretation of the role of home in the life of the individual can be clearly traced, have been analyzed in the article. The essence of the concept of «mythology» has been determined; the symbolic significance of home in the life of a person has been analyzed; the differences between the interpretation of the home mythology in the framework of European and Japanese cultures have been indicated; the role of the house and the peculiarities of the individual interpretation of the home mythology in the novels of K. Ishiguro have been analyzed, which makes it possible to understand the individual style of the author more deeply. Conducted investigation proved that the home mythology occupies one of the central places in literary works of K. Ishiguro as an archetypal symbol with certain semantics. The symbol of the house plays an important role at different levels: plot, semantic and figurative. The image of home belongs to the central spiritual and cultural concepts in any social environment. Home comfort is the dominant of people's life, although not always realized. The house serves as sacred space for an individual or the whole family in the novels of K. Ishiguro. When, under the influence of destructive factors such as war, revolution and social destabilization, one's own safe home is lost, it leads to the feeling of loneliness, hopelessness, absurdity of existence, and also transmits the mood and state of spirit of the modern era. Representation of home is closely linked with the problem of identity, since the house embodies the loss of the unity of perception of the world and one's place in it as a result of emigration. The feature of Ishiguro's novels is that the house personal space exists only in the memories of heroes. Forced to leave their homes, the characters live in temporary shelters: hotels, rented apartments, hostels. The dream of finding the comfort of home is extremely significant for heroes, but infeasible in real life.

Key words: antihome, home of the memory, identity, Kazuo Ishiguro, mythology of home, mythologeme of the road, mythopoetics.

Постановка проблеми. Британський письменник японського походження Кадзуо Ішігуро – один із найбільш успішних сучасних прозаїків англomовного світу. Підтвердженням цього служить той факт, що митець став лауреатом Нобелівської премії з літератури за 2017 рік. К. Ішігуро позиціонує себе як представник «мультикультуралізму», «громадянин світу», «міжнародний» автор [21, с. 19]. У його творах сплітаються воедино англійські та японські традиції, поєднуються різні культури – західна та східна. У часопросторі романів К. Ішігуро проявляється наявність потужного міфопоетичного рівня, що спостерігається, перш за все, в міфологемі дому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість К. Ішігуро – нове явище у світовій літературі, що продовжує викликати беззаперечну зацікавленість серед науковців. Зокрема, літературну спадщину письменника досліджували такі літературознавці, як Е. Діллон [13], О. Джумайло [2], Д. Дроздовський [3], Т. Кушнірова [6], О. Сидорова [9]. Особливості функціонування міфологеми дому у творах К. Ішігуро досліджувала О. Усенко [11]. Однак це питання не є достатньо вивченим на рівні системних досліджень у межах українського літературознавства.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати специфіку художнього втілення міфологеми дому у творчості Кадзуо Ішігуро та розглянути особливості його індивідуальної авторської інтерпретації цього символу в таких романах, як «Прозорій серпанок над горами» (*A Pale View of Hills*, 1982), «Митець плинного світу» (*An Artist of the Floating World*, 1986), «Залишок дня» (*The Remains of the Day*, 1989), «Коли ми були сиротами» (*When We Were Orphans*, 2000), «Не відпускай мене» (*Never Let Me Go*, 2005) та «Похований велетень» (*The Buried Giant*, 2015).

Виклад основного матеріалу. Міфологема «дім», поза всяким сумнівом, є однією зі світових художніх доміант, що мають складну полісемантичну структуру. Слово «дім» асоціюється з основними життєвими цінностями, традиціями, своїм родом, нацією, історією народу і є основою значимості, захищеності та несамотнього існування людини.

Образ домівки виступає в художній свідомості як міфологема. Для того, щоб розкрити духовне значення дому у творчій спадщині К. Ішігуро, необхідно розкрити сутність згаданого поняття.

У сучасному літературознавстві термін «міфологема» є одним із найбільш обговорюваних та складних як у плані осмислення, так і в плані інтерпретації. Назване поняття виникло ще на

початку ХХ століття в Західній Європі та Америці в рамках міфологічної та психологічної шкіл [8, с. 81]. Термін активно використовується в наукових дослідженнях упродовж останніх двох десятиліть. Науковці розрізняють поняття свідомого (міфологема) та несвідомого (архетип). Якщо архетипи – це «постійне схематичне інваріантне ядро, скелет багатообразних міфологічних сюжетів і мотивів», то міфологема – «конкретна модифікація, різне виявлення, видозміна однієї й тієї самої сутності – архетипу» [5, с. 406–407]. Кожна міфологема передає основні ознаки конкретного архетипу, який, своєю чергою, об'єднує в одне культурно-міфологічне поле розкидані в просторі та часі міфологеми, і забезпечує таким чином єдність людської культури. Міфологема визначається міфосоціологами як центральна одиниця неоміфологічного типу художньої свідомості, яка охоплює не тільки всі сфери культури, але й усі аспекти людини як соціокультурного феномена. Йдеться про своєрідну символічну призму, крізь яку автор показує біографічні, соціально-історичні та культурно-історичні реалії, створюючи при цьому особливий цілісний образ. Міфологема як атрибут інтегральної реальності людської культури стала акумулятором сукупного досвіду людства, актуалізуючи процес міфотворчості як певного ключа до розуміння інших культурних явищ [8]. У романах К. Ішігуро символ або міфологема дому відіграє важливу роль на різних рівнях: сюжетному, семантичному, образному.

Символ домівки по-різному позиціонується в західній та східній культурах. Європейські традиції передбачають, що берегинею домашнього вогнища в будинку є жінка-мати. В японській культурі доміантним виступає чоловіче начало. У ранніх творах К. Ішігуро чоловіки постають прибічниками й хранителями традиційного життєвого устрою. Наприклад, до них належать тесть Ецуко Огата-сан у романі «Прозорій серпанок над горами» або ж протагоніст твору «Митець плинного світу» Оно. В Японії було прийнято, щоб старший син унаслідував будинок і все майно. Якщо в сім'ї не було сина, часто були випадки всиновлення хлопчика. Після одруження син приводив дружину у батьківський дім. Батько керував усіма домашніми справами, навіть вибором чоловіка або дружини для членів сім'ї. Водночас трагічні, часто непередбачувані обставини (війна, смерть рідних, як наслідок – переоцінка системи цінностей у суспільстві) змінюють прийнятий у домі порядок [13; 23, с. 156–157]. Розповідаючи дочці Ніккі про життя в Японії з першим чоловіком, Ецуко, героїня роману «Прозорій серпанок

над горами», згадує: її чоловік Дзіро не захотів жити з батьком, а тому про це велося багато осудливих розмов в їхньому оточенні. Ецуко стверджує, що насправді це не такий вже й поганий старовинний японський звичай. У романі також показана розмова героїні зі свекром, коли вона запитує, чи подобається йому новий будинок. Огата-сан відповідає, що старий будинок виявився завеликим для старого чоловіка. Оскільки син із дружиною та дитиною відмовилися жити в сімейному будинку, його довелося продати та купити менший дім. Дзіро та Ецуко жили в новому багатоквартирному будинку, де всі квартири були ідентичними, а ванна кімната та кухня були зроблені в західному стилі.

Конфлікт між традиціями й вимогами нового світу є однією з головних тем першого роману К. Ішігуро «Прозорий серпанок над горами». Огата-сан аналізує вплив американської культури на японців: «Quite extraordinary the things that happen now. But that's what's meant by democracy, I suppose <...> These things we've learnt so eagerly from the Americans, aren't always to the good <...> The Americans, they never understood the way things were in Japan. Not for one moment have they understood. Discipline, loyalty, such things held Japan together once. People were bound by a sense of duty. Towards one's family, towards superiors, towards the country. But now instead there's all this talk of democracy. You hear it whenever people want to be selfish, whenever they want to forget obligations <...> Many fine things were destroyed in our schools. Here was a system we'd nurtured and cherished for years. The Americans came and stripped it, tore it down without a thought. And the Japanese welcomed it all» [14, с. 57–58] / «Дивні речі тепер відбуваються. Але, мабуть, це й мається на увазі під демократією <...> Те, що ми з таким ентузіазмом перейняли від американців, не завжди на краще <...> Американці ніколи не розуміли особливостей Японії. Ні на мить. Дисципліна і вірність – ось що колись об'єднувало Японію. Людей пов'язувало почуття обов'язку стосовно сім'ї, старших і власної країни. А тепер замість всього цього – балачки про демократію. Коли хтось хоче стати егоїстом, забути про свої обов'язки – відразу чуєш про демократію <...> Багато хорошого знищено в наших школах. Існувала система, яку ми роками створювали й плекали. Прийшли американці й знищили її, бездумно все зруйнували. Японці ж усе це схвалювали» (переклад – М.Д.).

На прикладі Оно К. Ішігуро відобразив процес ініціації особистості. У науковій літературі ініціація (від лат. *initiatio* – здійснення таїнств) визна-

чається як «комплекс дій, переважно обрядових, за допомогою яких здійснюється перехід людини на новий ступінь розвитку в рамках якої-небудь соціальної, вікової чи іншої групи, формально закріплюється зміна статусу особи, відбувається здобуття нею певних знань, функцій або повноважень» [4, с. 85; 12, с. 139]. І. Адельгейм дає тлумачення згаданого терміна: «Ініціація – це посвячення в доросле життя; усвідомлення людиною своєї пристосованості чи непристосованості до нього; «ритуал» переходу від дитинства до юності й зрілості; переживання «перших досвідів» <...>; усвідомлення свого місця в світі та власного призначення; розуміння меж між дитинством та дорослим існуванням, собою теперішнім та собою колишнім <...>; відкриття складності й неоднозначності світу загалом» [1, с. 441]. Досягнувши певного етапу розвитку, особистість несвідомо прагне перейти до наступного, більш зрілого й довершеного стану.

Етапи професійного розвитку Оно символізують різні будинки, в яких він жив. Коли молодий чоловік залишає дім батька-торгівця, це стає відправною точкою його професійної кар'єри. Адже покидання рідної домівки є складовою частиною давнього обряду ініціації, що говорить про перехід до стану духовної зрілості. На наступному етапі життя Оно працює в комерційній майстерні Такеда по виготовленню «екзотичних» японських картин для європейців і мешкає в крихітній кімнатці в шість татамі, забризканій фарбою. Відхід від масового «штампування» картин і перехід до божественного способу життя також ознаменований переїздом у новий дім – великий запущений особняк за містом, де молоді митці живуть, як заманеться, і занурюються в нічний світ швидкоплинних захоплень. Від них вимагається лише одне – бути лояльними до вчителя Морі-сана і неухильно наслідувати його творчі установки. Відхилення від художнього стилю наставника призводить до вигнання з будинку і стає початком абсолютно незалежного творчого шляху героя, на якому він може покладатися виключно на себе. На цьому шляху Оно таки досягає успіху та отримує професійне визнання, матеріальним втіленням якого і став будинок.

У романі «Залишок дня» спостерігаємо подібну ситуацію: будинок набуває ознак символу просування кар'єрними сходами. У розповіді головного героя неодноразово акцентується на тому, що саме будинок, в якому служить дворецький, і є мірилом його професійного успіху. При цьому для Стівенса цей будинок є не лише місцем роботи, але й своєрідним притулком від

чужого, зовнішнього світу. Дворецький присвятив Дарлінгтон-холлу та його господарю все своє життя, навіть не припускаючи думки про створення сім'ї чи задоволення яких-небудь власних потреб, як наприклад, облаштування власного будинку чи подорожування по світу. Стівенс завжди був відданим маєтку, там він прожив все життя, особняк став уособленням його ідеалів і виразником його світогляду. Дворецький вже не уявляє свого життя за межами Дарлінгтон-холлу. Відданість господарю, стриманість, відмова від самостійності не дають змоги Стівенсу сформулювати й виразити власну думку стосовно того, що відбувається навколо нього, але певною мірою ці його недоліки постають наслідком професіоналізму і переваг як дворецького. Він ніколи не нарікає, не висловлює критики.

У структурі міфологеми дому в багатьох творах К. Ішігуро константним постає мотив будинку-пам'яті. Цей образ існує в спогадах персонажів і модифікується з конкретної будівлі в узагальнений символ домівки з дитинства. Будинок-пам'яті представлений не лише в матеріальній, але й в духовній площині існування героїв [2, с. 35–36]. Особливо важливий цей образ у романах «Коли ми були сиротами» та «Не відпускай мене». Саме в цих творах безпечний рідний дім чітко протиставляється чужому незатишному антидому.

У детектива Крістофера («Коли ми були сиротами») справжній дім був лише в дитинстві в Шанхаї, коли він ще жив безтурботно й щасливо в ідеальному «маленькому світі» разом із батьками, ні в чому не відчуваючи нестачі. Проте за межами Міжнародного Поселення й сімейного будинку – лабіринт із численних багатолюдних вуличок, що втілюють хаос. Тут Крістофер відчуває себе беззахисним, і саме на цій «чужій» території хлопчика залишає дядя Філіп у день викрадення матері. З того моменту Крістофер остаточно позбавлений затишного дому дитинства. Через багато років чоловік розшукує батьків. Герой поневіряється в пошуках себе та свого місця в житті, власної «ідентичності» й «психологічного» дому.

Міфологема будинку в романі багатofункціональна й тісно пов'язана з міфологемою шляху. Іноді герої проходять численні дороги в пошуках втраченого дому дитинства, а іноді вони поселяються в будинках-зупинках на своєму шляху до цілі [11, с. 147]. В такій оселі деякий час мешкала Ецуко після одруження з першим чоловіком, очікуючи переїзду до «кращого» місця. Вимушено в старому будинку зупиняється Сатіко («Прозорий

серпанок над горами») на шляху до Америки, «обітованої землі». Очікуючи початку виконання свого «професійного» обов'язку як помічників і донорів, Кеті та інші герої роману «Не відпускай мене» живуть у котеджах. Там вони вчаться пристосовуватись до соціуму.

У музиканта Райдера, героя сюрреалістичного роману «Безутішні», взагалі нема дому. Його помешкання – це номер у черговому готелі. Блукаючи незнайомим містом, герой якимось містичним чином завжди повертається в готель, часто через які-небудь двері, наприклад, замиського кафе. З усіх місць і будівель міста та його околиць Райдер неодмінно потрапляє до себе в номер, так наче всі вони з'єднані в одне ціле. Готель, в якому проживає Райдер, – центр його світу. Він стає знаковим у долі героя й символізує відірваність особистості від свого коріння, відсутність будь-якого власного простору. Райдер перебуває наче в тривожному сновидінні. Межі між сном і дійсністю в романі стираються [10; 19]. Міфологема дому у творі тісно переплітається з міфологемою дороги, яка й символізує життєвий шлях головного персонажа.

Затишний, теплий дім існує лише в мріях або спогадах героїв романів К. Ішігуро. Реальність зазвичай представлена, навпаки, міфологічним образом «антидому», який символізують горища й підвали, «кімнати-труни». До таких місць належать: кімната, в якій відокремилася від зовнішнього світу, й навіть рідних людей, Кейко; орендована кімнатка, в якій вона наклала на себе руки; комірчина на горищі, в якій Стівенс-старший провів останні дні свого життя; театральна гримерка, де помер Густав; лікарняні палати, в яких доживали клони після «ввіймок» [11]. У творах Ішігуро зображені будинки, де живуть зруйновані надії й невиправдані очікування. Не в силах витримати їхню гнітючу атмосферу, герої (Нікі, Норіко, Кейко) покидають дім, тоді як господарі цих будинків не можуть їх покинути. Вони залишаються доглядати за старими величезними будинками і садами й водночас заліковують давні душевні рани.

Головні герої роману «Похований велепень» – Беатрис та Аксель, подружжя похилого віку. Чоловік та дружина, хоч і вважають себе частиною громади, водночас не відчувають домашнього затишку. Вони впевнені, що в минулому в них було щасливе життя й домівка, де панувала любов і лунав дитячий сміх. Аксель та Беатрис вирішують піти на пошуки сина, про якого не пам'ятають жодних деталей, але майже переконані, що він живе в одному з сусідніх сіл і чекає

на них. «Дім пам'яті» немолодого подружжя спонукає їх вирушити в небезпечну мандрівку, в невідомість. Аксель та Беатрис вірять, що нарешті знову матимуть омріяну домівку, де вони комусь будуть потрібними. Однак повернення до втраченого щасливого дому так і залишилося лише в мріях героїв, а наприкінці мандрівки їх очікувала розлука.

Висновки. Таким чином, аналіз творчості Кадзуо Ішігуро виявляє особливу міфопоетику його романів, в яких міфологема «дім» набуває різних значень і символів. Проте завжди мова йде не лише про матеріальну, а й про духовну

складову частину життя людини. Герої романів Ішігуро часто живуть у помешканнях, в яких не почувуються так, як вдома. В їхньому житті є лише ілюзія справжньої домівки. Відчуваючи самотність, вони мріють знову віднайти душевний спокій і відчуті тепло домашнього затишку.

Міфологема дому наскрізно проходить через усі твори письменника і є лейтмотивною в досліджуваних романах. Варто зазначити, що образ дому, його втрата і пошук нової домівки, – теми близькі К. Ішігуро, адже і сам автор, як і багато зі створених ним персонажів, свого часу покинув рідний дім – Японію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адельгейм И. Всякое детство есть некая подвижная правда: проза инициации в молодой польской литературе конца XX – начала XXI века. *Славянский вестник*. 2004. Вып. 2. С. 441–453.
2. Джумайло О. За границами игры: английский постмодернистский роман. *Вопросы литературы*. 2007. № 5. С. 7–45.
3. Дроздовський Д. Митець плінного світу. Нобелівська премія з літератури 2017 р. *Вісник НАН України*. 2017. № 12. С. 73–76.
4. Ісаєнко С. Структурно-семантичні елементи обряду ініціації в постмодерністському романі. *Питання літературознавства*. 2003. № 10. С. 83–89.
5. Костюк К. Міфологема: історія поняття в науковому дискурсі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2011. Вип. 22. С. 405–415.
6. Кушнірова Т. Жанрові особливості роману «Не відпускай мене» Кадзуо Ішігуро. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 2. С. 71–73.
7. Москалець М. Міфологема «дім» в українській мовній свідомості. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2014. № 1 (5). С. 6–9.
8. Настасійчук Е. Мифологема «дома» в творческом наследии М. Цветаевой. *Перспективи: соц.-політ. журнал: філософія, політологія, соціологія*. 2014. № 2. С. 81–85.
9. Сидорова О. Кадзуо Ісігуро. Писатель в «зыбком мире». *Вопросы литературы*. 2018. № 4. С. 301–318.
10. Стівба А. Поетика сновидення в романе К. Ісігуро «Безутешные». *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Сер.: Філологія*. 2014. № 70. С. 164–170.
11. Усенко О. Мифологема дома в творчестве Кадзуо Ісігуро. *Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. Сер.: Філологічні науки*. 2012. № 1 (3). С. 146–149.
12. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 640 с.
13. Dillon E. The myth of the English country house in Ishiguro's "The Remains of the Day". *English*. 1997. No 27. С. 23–27.
14. Ishiguro K. A Pale View of Hills. New-York : Vintage International, 1982. 184 p.
15. Ishiguro K. An Artist of the Floating World. New-York : Vintage International, 1989. 210 p.
16. Ishiguro K. Never Let Me Go. L.: Faber and Faber, 2005. 304 p.
17. Ishiguro K. The Buried Giant. L.: Faber and Faber, 2015. 352 p.
18. Ishiguro K. The Remains of the Day. L.: Faber and Faber, 1982. 258 p.
19. Ishiguro K. The Unconsoled. L.: Faber and Faber, 1995. 544 p.
20. Ishiguro K. When We Were Orphans. N New-York : Vintage International, 2001. 313 p.
21. Ishiguro K., Oe K. The novelist in today's world: A conversation. Japan in the world. Duke University Press, 1993. 254 p.
22. Oyabu K. Stevens' Unhomely Home. Profession as Home in Kazuo Ishiguro's The Remains of the Day. *Studies of language and culture*. 2005. No 9. P. 27–40.
23. Sugimoto Y. An Introduction to Japanese Society. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 359 p.

СУБКУЛЬТУРА В КОНЦЕПЦІЇ СТЮАРТА ХОЛЛА

SUBCULTURE IN VIEW OF STUART HALL'S CONCEPTION

Любимова С.А.,

orcid.org/0000-0001-7102-370X

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри англійської філології, перекладу та філософії мови

імені професора О.М. Мороховського

Київського лінгвістичного університету

Стаття присвячена висвітленню концепції субкультури в лінгвокультурному аспекті на основі дослідження відомого соціолога культури й масової комунікації Стюарта Холла. У роботі представлено дослідження субкультури хіпі, чії переконання, погляди на життя й поведінку протилежні загальноприйнятим стандартам середнього класу американського суспільства.

Для субкультури притаманна своя система цінностей, установок, способів як соціальної, так і мовної поведінки. Субкультурні атрибути, ритуали, а також цінності, хоча й пов'язані з панівною культурою, відрізняються від останньої. Мова є тим атрибутом для субкультури, що відокремлює та зберігає межі субкультурних угруповань. Зв'язок між соціальним устроєм і мовою субкультур підкреслював Стюарт Холл. Для розуміння світогляду, що відбивається в мові субкультури, необхідно розкрити й інтерпретувати значення змісту того, що становить їхній спосіб життя. Хіпі протестують проти різного роду зіткнень, політики індивідуалізму й лютої конкуренції, зразкової моделі успішного американця та прагнення американського споживчого суспільства. Мова хіпі є еkleктичним набором фраз, запозичених з ідіоматичної мови богеми, сексуальних меншин і декласованих груп. Ідеологія хіпі відображена в гаслах, що закликають відмовитися від цінностей споживчого суспільства та вибрати індивідуальний життєвий шлях. Дискредитація матеріальних цінностей і відмова від призначеного шляху метафорично представлена в закликах хіпі. Семантика численних зворотів сленгу хіпі, що залишилася в американському варіанті англійської мови, підкреслює зосередженість хіпі на своєму внутрішньому світі. Протидія домінуючій культурі розповсюдженню субкультури не може спинити неминучий вплив субкультури на мову молодого покоління етносу.

Ключові слова: субкультура, домінуюча культура, Стюарт Холл, хіпі, сленг.

The article is devoted to the study of a subculture in its cultural and linguistic manifestations. The study is based on the work of Stuart Hall, a famous sociologist of culture and mass communication, who studied hippie subculture from the position of relativism. In this view, a subculture presents a unique example of historical variability of cultural and linguistic meanings, their situational conditioning. The paper presents a research of a hippie subculture, whose beliefs, views on life and behavior were opposed to ethical and esthetic standards of American middle class. A subculture is determined by its own system of values, attitudes, ways of social and verbal behavior. Subcultural attributes, rituals, and values, although associated with a dominant culture, differ from the latter. The speech acts and language habits, attributed to a subculture, separate a subcultural group from the rest of society and preserve its limits. Stuart Hall emphasized the relationship between the social structure and the language of subcultures. To understand the worldview of members of a subculture, reflected in their language, it is necessary to discover and interpret the meaning of values that constitute their way of life. Hippies protested against all sorts of collisions, the politics of individualism and fierce competition, an exemplary model of a successful American citizen and striving for material values of American consumer society. Hippie's language is an eclectic set of phrases borrowed from declassed groups and sexual minorities. The hippie ideology manifests in slogans calling for abandonment of values of a consumer society and choosing an individual path in life. Discrediting of material values and the refusal from intended life mode is metaphorically represented in hippies' slogans. The semantic meanings of numerous idioms of hippies' slang, left in the American variant of the English language, emphasize the concentration of hippies on their inner world. Confrontation of a dominant culture with a subculture cannot stop the inevitable influence of subcultural values on the language of a young generation.

Key words: subculture, dominant culture, Stuart Hall, hippies, slang.

Постановка проблеми. Скерована принципом антропоцентризму, сучасна лінгвістика встановлює міждисциплінарні зв'язки із суміжними науками задля вирішення глобального питання, яке Е. Бенвеніст виразно позначив «людина в мові» [1, с. 298]. Такий напрям позначився на зростанні інтегративних галузей у мовознавстві, таких як лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, етної соціолінгвістика. Лінгвокультурологія – «інтеграційна галузь знань, що вбирає в себе результати досліджень у культурології та мовознавстві, етно-

лінгвістиці й культурній антропології» [5, с. 32], вивчає функціонування мови в єдності мовного й культурного змісту одиниць дослідження за допомогою системних методів з орієнтацією на сучасні пріоритети, суспільні цінності та норми культури.

Культура в широкому сенсі складається із «цінностей, значень і символів» [7, с. 275], що поділяє суспільство. Культура (від латинського *cultura* – виховання, освіта, розвиток) стає об'єктом дослідження тільки з 19 століття, коли

це слово позначало «загальна станова належність чи звичка розуму». Згодом поняття «культура» стало сприйматися як «спосіб життя, матеріальний, інтелектуальний в духовний світ» [8, с. 14].

Гетерогенність суспільства, яке складається з класів, страт та інших груп, зумовлює різноманітність способів життя й духовних цінностей, що відрізняються від більш широкого поняття культури. Спільність людей, чії переконання, погляди на життя й поведінку відмінні від загальноприйнятих або приховані від широкого загалу, називають субкультурою. Для субкультури притаманна своя система цінностей, установок, способів як соціальної, так і мовної поведінки. Субкультурні атрибути, ритуали, а також цінності, хоча й пов'язані з панівною культурою, відрізняються від останньої. Мова є тим атрибутом для субкультури, що відокремлює та зберігає межі субкультурних угруповань. Сленг, як прийнято називати комунікативні вияви неформальних елементів у мові соціальних, професійних та інших угруповань, відіграє роль визначення належності певній субкультурі та відокремлення від панівної культури більшості. Робота присвячена висвітленню субкультури хіпі в лінгвокультурному аспекті. Теоретичною основою роботи є дослідження відомого соціолога культури й масової комунікації Стюарта Холла (Stuart Hall, 1932–2014).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безперечний зв'язок між мовою, суспільством і культурою відзначено ще в працях В. Гумбольдта, А. Потебні, А. Мейє, Е. Бенвеніста. Натепер існує багато праць, які присвячені опису національної мови, що нерозривно пов'язана з національною ідентичністю і культурою (Н. Арутюнової, А. Вежбицької, С. Воркачова, В. Карасика, Т. Радзівєвської, О. Селіванової). Також з'явилося багато досліджень сленгу, який визнається соціально відокремленою формою існування в суспільстві (О. Білецька, О. Горбач, Л. Ставицька, С. Мартос, С. Пиркало, В. Хімік, В. Хомяков, А. Швейцер). Сленг вважається нестійким розмовним варіантом національної мови, що залежить від популярності угруповання, яке використовує сленг [4, с. 111]. Дослідники зазначають, що субкультура не є абсолютно ізольованим утворенням. Вона проникає і взаємодіє з літературною мовою, впливаючи на останню [2, с. 158]. Молодіжний сленг є одним зі складників процесу розвитку мови, його поповнення й різноманіття. Попри певні здобутки в дослідженні молодіжного сленгу, недостатньо висвітленими залишаються проблеми впливу субкультур

на національну мову та культуру і тривалість використання сленгу наступними поколіннями.

Постановка завдання. Мета роботи – розглянути особливості американської субкультури хіпі, яка була однією з найвідоміших субкультур не тільки в Сполучених Штатах, а й у світі. Сленг як мовний прояв субкультури йде в ногу з часом, швидше реагує на будь-які зміни в житті країни й суспільства, ніж національна мова. Прикладом такого реагування на політичні негаразди в країні є мова та загалом культура хіпі.

Виклад основного матеріалу. Зв'язок між соціальним устроєм і мовою субкультур підкреслював Стюарт Холл. Засновник відомого центру сучасних досліджень із культурології в Бірмінгемі (Centre for Contemporary Cultural Studies) розширив сферу культурологічних досліджень, що спрямовані на висвітлення соціальних проблем. С. Холл підтримував і сприяв поширенню нових ідей, пов'язаних із роботами французьких теоретиків, таких як Фуко й Сартр.

С. Холл наголошував на політичному й ідеологічному характері культури. Він називав культуру виміром усього життя людини. Науковець уважав, що кожна культурна практика існує в матеріальному вигляді, водночас є символом сенсу та цінності в культурі [7, с. 153]. Інтерпретуючи культурну інформацію, людина відчуває вплив з боку домінуючої культури. Найбільш яскраво виражена розбіжність домінуючої культури й субкультур у мові її представників, яка є не тільки засобом, що забезпечує спілкування, а й утіленням самої субкультури.

С. Холл розглядав функціонування мови під впливом інституціональних чинників, таких як політика та економіка. Науковець уважав популярну культуру, суб- і контркультуру засобами дослідження соціальних процесів, які безперервно відбуваються в багатонаціональному суспільстві. Субкультури, такі як хіпі, мають власні символи, цінності, переконання, установки та прагнення, що становлять істотний зміст їхнього буття. Щоб зрозуміти світогляд окремої групи, її мову, необхідно розкрити й інтерпретувати значення змісту того, що становить її спосіб життя [7, с. 147].

Методологічною настановою С. Холла був релятивізм, з погляду якого субкультура є своєрідним прикладом історичної мінливості культурних і мовних систем, їх ситуативної зумовленості й замкнутості. Науковець вивчав культуру хіпі зсередини, з точки зору представників цієї субкультури. Метою С. Холла було описати символічний спосіб самовираження хіпі, що стосується всіх аспектів життя хіпі: їхньої мови, стилю життя

й одягу. Їхній спосіб самовираження суперечив загальноприйнятим стандартам середнього класу американського суспільства, що досі вважається за зразок правильного й законного, а тому підтримується в домінантній культурі. Субкультура хіпі була невеликою часткою «неправильності» в масі слухного американського суспільства: "... an island of deviant meanings within the sea of its society" [7, с. 148]. Міцно об'єднане цінностями й соціальними установками, що забезпечують визнання та схвалення, американське суспільство нерозривно зв'язує індивіда з панівною культурою. Хіпі асоціювали себе з тою групою, яку «нормальне» суспільство таврує як людей із відхиленнями, з тими, що вийшли за межі умовностей суспільної системи. Спільність поглядів і спосіб життя зміцнює їхнє угруповання.

Виникає субкультура хіпі в 60-ті роки минулого століття, в період соціального неспокою, пов'язаного з рухом за громадянські права та протестом війни у В'єтнамі. З 1968 року, що позначений убивством Мартіна Лютера Кінга й партійним з'їздом кандидатів на посаду президента (Democratic Convention in Chicago), субкультура хіпі проникає в моду, музику, стиль життя молоді, стає авангардом молодіжної культури.

Субкультура хіпі вбирає в себе елементи східних культур, їхню філософію, в якій підтримується рішення на користь більшості, пасивне спостереження замість активної життєвої позиції Заходу [7, с. 154–155]. Цінуючи простоту життя, хіпі намагаються поєднати сільську простоту й сучасність. Субкультура хіпі – це протест проти різного роду зіткнень, політики індивідуалізму і лютій конкуренції, зразкової моделі успішного американця та прагнення американського споживчого суспільства [7, с. 157].

Порівнюючи американських і британських хіпі, С. Холл визнає, що бідність американських хіпі удавана. Жебрання хіпі на вулицях забезпеченої Америки справляло сильне враження на представників середнього класу. Стиль амери-

канських хіпі був неохайним, дивакуватим та ексцентричним, але невимушеним. Головні атрибути стилю хіпі – яскраві шалі, штани кльощ, стрічки на голові, мокасини. Зовнішні прояви пов'язують субкультуру хіпі з культурою американських індіців, від яких хіпі перейняли також індійську традицію вживати галюциногени. Для хіпі культура американських індіців символізувала простоту існування в суспільстві, де панує достаток і технологічний прогрес. Індіці належали до незаможної та соціально незахищеної категорії американського суспільства, що позбавлена сприятливих умов проживання. С. Холл вважає хіпі прихованою стороною «американської мрії», що виникла з тієї ж ідеї – бути вільним [7, с. 152–154].

Мова хіпі, як визнає С. Холл, є еkleктичним набором фраз, запозичених у культурі негрів, з джазової культури, ідіоматичної мови богеми, наркоманів, гомосексуальних меншин. С. Холл підкреслює дві основні граматичні риси жаргону хіпі: часте використання прийменників і тривалої форми теперішнього або теперішнього неозначеного часу дієслова, що підкреслює екзистенціальний характер мови хіпі.

Вражаюча несхожість мови хіпі й молоді 60-х років 20 століття більш за все виявляється в семантиці, що зумовлено світоглядом і стилям життя хіпі. Одна й та сама лексична одиниця виражає різні значення в розмовному варіанті молоді 60-х років та у мові хіпі [6, с. 13], що показано в таблиці 1.

Сленг молоді домінуючої культури надзвичайно орієнтований на суспільний статус. Основними темами для розмов були вечірки, музика, мода, досягнення. Сленг сповнений виразами, пов'язаними з матеріальними цінностями і грошима. На відміну від молодіжного сленгу домінуючої культури, сленг хіпі показує повну відсутність ідіом, пов'язаних із матеріальними цінностями [7, с. 108–110]. Сленг хіпі поширювався в усній формі насамперед через нелегальні радіостанції. Основною ознакою сленгу хіпі

Таблиця 1

Молодіжний сленг і сленг хіпі

Лексична одиниця	Значення для молоді 1960-х років	Значення для хіпі
blow your mind	сподобатися (про платівку, людину, річ)	отримати дивний досвід
Bogart	завдавати болю, ранили, ображати	скрутити цигарку з марихуани
digger	лідер	комуна хіпі в Сан-Франциско
happening	гарна вечірка	спонтанне зібрання хіпі
strung out	стривожений, схвилюваний	залежний від наркотиків
taste	зразок, проба	опробування наркотику під час його покупки
turn on	викликати інтерес	уживати наркотики
uptight	дуже гарний	загальмований (про психіку)

був його неясний, невизначений характер, який допускає двояке тлумачення. Іноді значення слів можливо інтерпретувати тільки в певному контексті [6, с. 133].

Як відзначають, багато ідіом зі сленгу хіпі збережено в розмовному стилі американського варіанта англійської мови [6, с. 133]. Наприклад, *bad scene* (неприємності), *bent out of shape* (розлютитися, розпалитися), *bummer* (облом), *uptight* (напружений), *cop out* (никнути відповідальності), *rip off* (обібрати), *space out* (відключитися), *hang-up* (проблема), *freak-out* (нервовий зрив), *flip out* (розлютуватися) використовуються дотепер. Помітна тема емоційного збудження в семантиці цих ідіом.

Виклик хіпі *Do your own things*, що виражає життєве кредо хіпі, визначає вільність від будь-яких забобонів та обмежень. Цей заклик визначав не тільки зовнішні ознаки свободи, як-от: розпущені волоси, пов'язані стрічкою, а й відмову від усіх міщанських забобонів. Він містить нагальне та безкомпромісне рішення хіпі звернутися до глибин своєї душі. *Do your own things* – це метафора подорожі до свого внутрішнього світу, до потаємних бажань і потреб, які хіпі ставили вище за матеріальні потреби [7, с. 167].

Прецедентний заклик хіпі *Tune in, turn on, and drop out* можна перекласти як *Отямся, здригнися й покинь усе* (переклад наш – С. Л.). Автором цієї фрази є Тімоті Лірі (Т. Leary) – американський письменник і психолог, який набув великої популярності за часи хіпі. Цей вираз використався в медійному дискурсі, де він мав значення *налаштуватися* на певний канал комунікації. Кожне словосполучення цієї фрази, як зазначає С. Холл, є певним наказом і прихованою метафорою. *Tune in* використано в значенні *прийти в себе* та приготуватися до нового життя. Мається на увазі, що люди використовують не один канал комунікації й нерідко використовують не той канал, що потрібен для отримання правдивих повідомлень. Якщо людина налаштує свій канал прийому інформації правильно, то зможе отримувати правильні послання зі свого внутрішнього світу. Вираз *turn on* має значення розширити діапазон сприйняття світу. У метафоричному сенсі *turn on* означає переключитися на інше, справжнє життя, безповоротно змінити міщанський життєвий шлях на свій, суто індивідуальний. Значення *drop out* є найскладнішим. У прямому сенсі вираз означає, що хіпі повинні відректися від міщанських цінностей середнього класу, відмовитися від стилю життя, що зумовлений працею та споживанням, спрямований на отримання визнання

й високого становища в суспільстві. Матеріальні цінності споживчого суспільства дискредитовані в системі цінностей субкультури хіпі. Той, хто належить до цієї субкультури, «випадає» із суспільної системи, для якої основними орієнтирами є сім'я, освіта й кар'єрне зростання. Але фраза *drop out* має й інше, більш прозоре, значення. Воно позначає декласовану особистість, людину, яка свідомо поставила себе поза суспільством чи покинула курс навчання, тому що вважає традиційне навчання некорисним і неважливим. Отже, ця фраза ідентифікує хіпі як декласовану соціальну групу, але це ототожнення є символічним, тому що більшість хіпі належали до середнього класу. Якщо вони кидали навчання, то причиною була не відсутність коштів на освіту, ні неможливість опанувати програму навчання, а тільки символічна незгода з культурою того класу, до якого вони належали. «Кинути все» для хіпі має значення символічної відмови від уготованого шляху для їхнього покоління. Деякі хіпі жили не на території університетів, а поодаль від адміністрації та професорів, але продовжували навчання. Інші хіпі були активними супротивниками війни у В'єтнамі та відмовлялися брати участь у цій війні, тому кидали навчання в університетах на знак протесту [7, с. 150–151].

Символічною для субкультури хіпі є метафора *global villige*. Це словосполучення означає, що перша стадія розвитку капіталізму, для якої притаманні уривчасті взаємини та індивідуалізм, закінчилася. Наступна стадія – це розвиток міжкультурних засобів масової інформації, що об'єднує людей незалежно від культури, класової належності, географічної та часової віддаленості. Духовне єднання і прихильність до свого угруповання – це основні риси субкультури хіпі. Поняття любові для хіпі не обмежується сексуальною вседозволеністю, що само по собі є протестом проти репресивних табу середнього класу, які стосуються сексуальних відносин. Любов для хіпі має всеохопний характер, доброту й чуйність, повагу до особистих відносин між людьми, повагу до всіх і кожного, до всього людства. Створений хіпі слоган *Zap them with love* (Убий їх любов'ю – *переклад наш*) заперечує відомий у часи війни у В'єтнамі заклик американських льотчиків убити в'єтнамців (*Zapping the Cong*) [7, с. 158–159].

Хіпі наголошують на відвертості й виразності своїх почуттів і бажань, що протистоять закритості панівної в американській культурі. Так як майбутнє не визначене, хіпі закликають до негайного та невідкладного задоволення своїх потреб

Система культурних опозицій за С. Холлом

Домінуюча культура	Субкультура хіпі
straight	hippie
affluent	poor
advantaged	disadvantaged
white	Indian
urban-industrial	pastoral or urban arcadian
sophisticated	simple
knowing	naive
adult	child
male/female	youth
masculine	feminine
genital	“polymorphous perverse”
work	play
pain	pleasure
postponement of gratification	immediacy, the “existential now”
anxious	relaxed
linear logic	metaphorical or analogical logic
word	image
power	love
individual	communal
force	flower
orderly	spontaneous
planned	unorganized
routine	anarchic
instrumental	expressive
clean	scruffy
society	self
body	mind
reason	empathy
objective	personal

і насолод тут і зараз. Хіпі сприймають життя як спонтанну серію випадків і подій, які потребують негайного втручання й вільно вираженої реакції на ці події [7, с. 160]. Така концепція хіпі збігається з гедоністичними імперативами американського суспільства отримувати задоволення, уникаючи небажаних дій.

С. Холл помічає виборчу спорідненість між стилем мови субкультури хіпі та особистісними проблемами, що виникають в епоху кібернетизації і глобалізації світового суспільства. Стиль хіпі, їхня мова й образи стали символом життєвої сили людини та її чуйності. Глибоко чуттєві, суб’єктивні цінності хіпі вступають у протидію з деперсоналізацією постіндустріального суспільства [7, с. 166–167]. Субкультура хіпі – це культурний бунт проти постіндустріального суспільства.

Висновки. Бажаючи вирватися з оточення американського споживчого суспільства, зв’язаного ідеологією матеріального добробуту, хіпі намагалися протидіяти системі будь-яким методом, іноді незаконним. Хоча, як зазначає С. Холл, протистояння хіпі буржуазним цінностям було утопічним, приклад хіпі показує, що матеріальні блага не замінять потягу людини до волі та свободи самовираження, що помітно в мові хіпі. Семантика численних зворотів сленгу хіпі, що залишилася в американському варіанті англійської мови, підкреслює зосередженість хіпі на своєму внутрішньому світі. Протидія домінуючої культури розповсюдженню субкультури не може спинити неминучий вплив субкультури на мову етносу, насамперед молодого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 448 с.
2. Білецька О.О. Мовні субкультури сучасної молоді України. *Культура народів Причорноморья: научный журнал ТНУ им. В.И. Вернадского*. 2012. № 225. С. 157–162.

3. Левикова С.И. Молодежная субкультура. Москва : Фаир пресс, 2004. 608 с.
4. Мартос С.А. Сленг як складова молодіжної субкультури. *Південний архів. Серія «Філологічні науки»* : збірник наукових праць. 2003. Вип. XXI. Херсон : Вид-во ХДУ. С. 111–114.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
6. Dalzell T. Flappers to Rappers. *American Youth Slang*. Springfield, Massachusetts : Merriam Webster, 1996. P. 256.
7. Hall S. The Hippies: An American 'moment'. *CCCS Selected Working Papers, Vol. 2 (Eds.) Ann Gray, Jan Campbell, Mark Erickson, Stuart Hanson, Helen Wood*. New York : Routledge, 2007. P. 146–168.
8. Williams R. *Culture and Society: 1780–1950*. Anchor Books New York, 1960. 421 p.

УДК 821.111.0(092):811.161.2'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.48>

КОНЦЕПТ «ЇЖА» В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА (НА МАТЕРІАЛІ «РІЗДВЯНОЇ ПІСНІ В ПРОЗІ»)

THE CONCEPT “FOOD” IN CHARLES DICKENS' CREATIVE WORKS (BASED ON THE MATERIALS OF “A CHRISTMAS CAROL IN PROSE”)

Осіпчук Г.В.,

orcid.org/0000-0002-9640-5533

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті досліджено концепт ЇЖА у творчому доробку англійського письменника XIX століття Чарльза Діккенса на матеріалі твору «Різдвяна пісня в прозі». Окреслено коло мовознавців, які займаються питаннями концептуальної лінгвістики, акцентовано увагу на вагомому внеску сучасних зарубіжних і вітчизняних науковців в означену проблему.

Проаналізовано особливості письменницького творчого підходу до підбору лексем на позначення концепту ЇЖА. Досліджено типологію семантичних співвідношень вищеназваного концепту в прозовому тексті. Виокремлено вербальні засоби концепту ЇЖА в художній мові письменника, узагальнено репрезентативні номінації за семантикою. Виділено 7 тематичних груп: найменування продуктів; найменування спецій і солодощів; найменування овочів і фруктів; найменування посуду для їжі, столових приборів та іншого кухонного начиння; найменування напоїв і посуду для напоїв; найменування приміщень, пов'язаних із прийняттям їжі; найменування професій, пов'язаних із приготуванням їжі. Запропоновано авторську класифікацію номінацій концепту ЇЖА.

Доведено, що різні за характером найменування й опис означеного концепту не лише деталізують певні риси характеру літературних персонажів, а і є фоном усіх описаних письменником подій. Лексеми з означеною семантикою переплітаються і взаємодіють одна з одною, що сприяє глибшому розумінню художньої природи літературного твору. Відзначено роль концепту ЇЖА як важливого текстотвірного елемента, що виконує змістову, стилістичну, емоційну й оцінну функції, є ідіостилістичним чинником творчого методу Ч. Діккенса. Результати аналізу художньої мови письменника демонструють особливості традиційної англійської кухні та підкреслюють національну спрямованість твору.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт ЇЖА, концептуальна картина світу, художній твір, художня картина світу, ідіостиль письменника.

The article investigates the concept 'FOOD' based on the materials of the novella "A Christmas Carol in Prose" written by Charles Dickens – English writer of the nineteenth-century. The circle of researchers dealing with the issues of cognitive linguistics was outlined; the significant contribution of modern foreign and domestic scientists has been noted to the identified problem.

The author paid attention to the features of the creative approach to the selection of lexemes for 'FOOD' concept. Investigated the typology of semantic relations of the above-mentioned concept in prose text. The verbal means of the 'FOOD' concept in the artistic language of the writer have been distinguished, and representative nominations in semantics have been generalized. There are 7 thematic groups: names of products and cooked dishes; names of spices, flour, sweets; the name of vegetables and fruits; the name of dishes, cutlery, other kitchen utensils; name of drinks, tableware; the names of the rooms and activities associated with the meal; the names of the professions related to cooking. The author's classification of 'FOOD' concept nominations is offered.

It was proved that the names of the above-mentioned concept, different in nature, not only detail certain character traits of literary characters, but also act as the background of all the events described by the writer. Lexemes with expressed semantics intertwine and interact with each other so that it contributes to a deeper understanding of the artistic nature of a literary work. The role of the concept 'FOOD' as an important textual element performing semantic, stylistic, emotional

and evaluative functions is noted in the article and said that it acts as an idiosyncratic factor of the creative method of Charles Dickens. The results of the analysis of the writer's artistic language demonstrate the features of traditional English cuisine and emphasize the national orientation of the work.

Key words: cognitive linguistics, concept FOOD, the conceptual picture of the world, an artistic work, artistic picture of the world, writer's idiosyncrasy.

Постановка проблеми. Сучасні наукові літературознавчі та лінгвістичні розвідки спрямовані на дослідження світосприймання й мислення суб'єкта, тобто мають антропологічний характер. Антропоцентризм як новий принцип мовознавства сформувався в кінці ХХ століття [2, с. 43], вже кілька десятиліть є визначальним у науці. Об'єктом уваги наукових експериментів стає людина, яка творить мову [13, с. 11]. Іншими словами, в центрі дослідження антропоцентричної лінгвістики є людина, яка оголошена універсальним концептом [5, с. 18].

Однією з характерних тенденцій, що розширює дослідницьке коло сучасних учених, є також зацікавленість сферами діяльності людини, зокрема процесом харчування. На часі також інтерес дослідників, що зростає, до зіставлення різних галузей науки, зокрема до концептуальної лінгвістики. У цьому контексті ЇЖА розглядається не як спосіб задоволення біологічної потреби людини, а як феномен культури, тобто має концептуальний характер. Зацікавленість феноменом їжі як одним із чинників культури певного етносу формується в науці в кінці ХІХ ст. На початку означеного періоду дослідження гастрономії мають фрагментарний характер і використовуються в допоміжних цілях, наприклад, для ілюстрації певної історичної або етнографічної праці. Згодом, у ХХІ столітті, біологічний і фізіологічний аспекти ЇЖІ поглиблюються іншими вагомими характеристиками: об'єктом аналізу науковців є мовні явища, що містять у собі національно-культурну інформацію не лише про якусь особистість, а й про певний народ. Лексеми із семантичним забарвленням ЇЖА набувають концептуального змісту та розширюють значення, поєднуючи в собі два поняття: «людина» – «суспільство». Саме тому вивчення концепту ЇЖА в культурологічному розрізі є сьогодні актуальним і необхідним.

Лексеми із семантичним забарвленням ЇЖА є одним із видів предметної деталізації художнього тексту. Автори у творах вдаються до найменувань продуктів, смаків, страв, щоб детальніше зобразити умови проживання літературних героїв. Чарльз Діккенс – відомий англійський письменник ХІХ століття, прикметним складником творчості якого є багатогранне зображення побуту персонажів, що дає можливість читачеві зрозуміти змістове навантаження художнього

твору. Картини побуту (в тому числі презентанти концепту ЇЖА) спрямовані на глибше та масштабніше розуміння характерів героїв, аналіз їхньої поведінки і вчинків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт як наукове явище є універсальним чинником, що поєднує в собі свідомість, мислення й мову певної особистості, тобто є «визначальною моделлю репрезентації знань та уявлень людини про навколишній світ» [16, с. 93]. Необхідно зазначити, що концепти стали предметом дослідження наукових розвідок багатьох лінгвістів (В. Венжиновича [1], С. Жаботинської [6], В. Іващенко [8], В. Карасика [9], В. Красикова [10], М. Полюжина [14], М. Нікітіна [12], П. Мацьків [11] та інших). Проблема концептуальної національно-мовної картини світу відображена в працях І. Голубовської [3], В. Жайворонка [7], О. Снитко [15] та інших.

Постановка завдання. У ХІХ столітті німецький філософ Людвіг Фейєрбах стверджував, що «людина є те, що вона їсть» [4, с. 1]. Отже, кухня – це один із визначальних чинників людської, в тому числі народної, самобутності. Будь-якій національній кухні властиві певні характерні ознаки: продукти, шляхи їх обробки, посуд, традиції, ритуали тощо. Результати дослідження цієї галузі життєдіяльності людини є актуальними в усіх напрямках (культурознавстві, мовознавстві, соціології, філософії, психолінгвістиці тощо), так як дають змогу аналізувати ту чи іншу національну культуру. У літературознавстві репрезентанти концепту ЇЖА дають можливість деталізувати індивідуальний стиль письменника та сформувати в читача уявлення про особливості культури окремого етносу.

З кулінарними потребами, побажаннями й смаками певного народу можна познайомитися, досліджуючи фольклор, історичні праці, інші наукові статті, однак у нашому полі зору – художня література. Метою наукової розвідки є опис семантичних характеристик представлення концепту ЇЖА, що необхідний у процесі вивчення досвіду, способу життя, національного менталітету й характеру тієї чи іншої людської спільноти. Досягнення мети вимагає виконання таких завдань: проаналізувати стан дослідження концепту в наукових працях зарубіжних і вітчизняних лінгвістів; дослідити семантичні моделі

на позначення концепту ЇЖА в художній прозі Чарльза Діккенса; сформувані класифікацію лексем із тематичним значенням ЇЖА; окреслити функції номінацій, що репрезентують концепт ЇЖА в художньому творі Ч. Діккенса «Різдвяна пісня в прозі» та характеризують індивідуальний авторський стиль.

Виклад основного матеріалу. Концепт ЇЖА в художньому тексті демонструє національну ментальність автора, його власне світобачення та спосіб сприйняття навколишнього світу. Творчість Чарльза Діккенса не є винятком із правил. Усі його твори мають фольклорну основу, пронизані національним колоритом, демонструють визначальні характеристики англійського народу.

Детальний опис процесу приготування їжі як чогось дивовижного та незвичайного є головною ознакою «Різдвяної пісні в прозі». Упродовж двох століть творча спадщина англійського письменника знайомить читача з традиційним різдвяним святковим столом: *Holly, mistletoe, red berries, ivy, turkeys, geese, game, poultry, brawn, meat, pigs, sausages, oysters, pies, puddings, fruit, and punch, all vanished instantly* [17, с. 48], за який уперше в 1843 році сіло сімейство Кретчит. Завдяки детальним описам картин побуту, тонкому окресленню деталей, Ч. Діккенс розкриває історичну епоху, демонструє традиції англійської кухні. Їжа як об'єкт дослідження вказує на важливу сторону культурно-побутового укладу життя героїв. Феномен письменника полягає в умінні водночас показати реалії життя англійців і продемонструвати на весь світ національні традиції.

Кухня англійців – проста й поживна. Національна страва – пудинг: *to-morrow's pudding* [17, с. 14]. До виходу у світ вищеназваного твору різдвяний пудинг був відомий як «плам-пудинг» або сливовий пудинг: *the pudding* [17, с. 54], але після публікації книги сливовий пудинг став називатися «різдвяним»: *with the pudding, like a speckled cannon-ball, so hard and firm, blazing in half of half-a-quarter of ignited brandy, and bedight with Christmas holly stuck into the top* [17, с. 55]. Ч. Діккенс любив Різдво, уважав, що в цей день людина очищається від поганих задумів і вчинків. Письменник був переконаний, що, чим щедріший святковий стіл, тим багатшою буде родина упродовж року, тому на сторінках книги таке різноманіття: і різдвяна індичка, і яблучний соус, й апельсини, і гарячі каштани, і схожий на «рябе гарматне ядро» пудинг: *Holly, mistletoe, red berries, ivy, turkeys, geese, game, poultry, brawn, meat, pigs, sausages, oysters, pies, puddings, fruit, and punch, all vanished instantly* [17, с. 48].

Змальовуючи буденні процеси харчування своїх літературних героїв, митець деталізує проблеми тогочасного суспільства, демонструє типовість долі знедолених. У вічній боротьбі між Добром і Злом, завдяки бажанню автора, усі конфлікти закінчуються щасливо, а сімейний затишок, тепло й добро зводяться до смачної їжі та щедро накритого столу. Герої «Різдвяної пісні в прозі» мають відкритий і зрозумілий характер, який демонструється не лише зовнішніми ознаками та вчинками, а й ставленням до їжі. Неповага до приготовлених страв, викидання продуктів, жадібність, голодні худі діти поруч: *In came the boy from over the way, who was suspected of not having board enough from his mater* [17, с. 36], – усе це розкриває світ жорстоких дорослих, а ніби незначна деталь – голодний дорослий – указує на відсутність у нього будь-яких моральних якостей. Для автора щастя завжди асоціюється зі щедрим застіллям, а щасливі діти ніколи не бувають худими: *the plump sister* [17, с. 63]; *At last the plump sister, falling into a similar state* [17, с. 65]; *the plump sister* [17, с. 90]. Ч. Діккенс показує, що ситість – це право кожної людини, навіть найбіднішої, тому в його маленьких героїв солодкі мрії: *an undigested bit of beef, a blot of mustard, a crumb of cheese* [17, с. 20], *a fragment of an underdone potato* [17, с. 21]. Письменник переконаний, що більшість проблем можна вирішити, якщо є смачна їжа, яка в художньому творі є символом достатку та щедрості. Автор стверджує право кожної людини на: *the goose... basking in luxurious thoughts of sage and onion* [17, с. 53]; насолоду *administered instalments* [17, с. 34] чи *a block of curiously heavy cake* [17, с. 34].

Процес приготування їжі, на думку Ч. Діккенса, є чимось загадковим і втаємниченим. Письменник захоплюється діями своїх героїнь, їхніми здібностями: *Martha dusted the hot plates* [17, с. 54]; *Miss Belinda sweetened up the apple-sauce* [17, с. 54]. До готування їжі автор допускає лише позитивних та усміхнених: *mashed the potatoes* [17, с. 54], які з радістю діляться своєю трапезою: *and when the long expected gush of stuffing issued forth, one murmur of delight arose all round the board* [17, с. 54–55].

Автор емоційно змальовує предмети харчування: *Heaped up on the floor, to form a kind of throne, were turkeys, geese, game, poultry, brawn, great joints of meat, sucking-pigs, long wreaths of sausages, mince-pies, plum-puddings, barrels of oysters, red-hot chestnuts, cherry-cheeked apples, juicy oranges, luscious pears, immense twelfth-cakes, and seething bowls of punch, that made the chamber dim with their delicious steam* [17, с. 46]. Картини

із життя простого народу демонструють різдвяні традиції: *you might have thought a goose the rarest of all birds; a feathered phenomenon, to which a black swan was a matter of course – and in truth it was something very like it in that house* [17, с. 54], не лише мають релігійний зміст, а й виражають життєлюбність англійців. Ч. Діккенс разом із читачем блукає передріздвяними вуличками, захоплюється святковим настроєм, мріє, щоб у цей зимовий вечір у кожній англійській домівці (і заможній, і бідній), запахло печеною індичкою: *smelt the goose* [17, с. 53], нашинкованою цибулею: *onion* [17, с. 55], зі смачною підливою: *the gravy* [17, с. 54]. Найголовнішим є те, щоб за святковим столом зібралася вся родина й приготовленої їжі вистачило на всіх: *Eked out by apple-sauce and mashed potatoes, it was a sufficient dinner for the whole family* [17, с. 55]. Щедрий обідній стіл: *the table (which was spread out in great array)* [17, с. 89] – чи вечірня трапеза (на свята – із засмаженою птицею): *their dinners* [17, с. 51] та *sprinkled incense* [17, с. 51] – обов'язково розпочинаються сімейною молитвою перед застіллям: *At last the dishes were set on, and grace was said* [17, с. 54].

Письменник не лише детально описував у творі рецепти кулінарних страв: *compounded some hot mixture in a jug with gin and lemons* [17, с. 54], а й представив на розсуд читача пишні бенкети: *there was cake, and there was negus, and there was a great piece of Cold Roast, and there was a great piece of Cold Boiled, and there were mince-pies, and plenty of beer* [17, с. 37], після яких обов'язково – музика, розваги й танці: *After tea, they had some music* [136, с. 63], *after the Roast and Boiled... dance* [17, с. 37].

Ще одна традиційна страва англійської кухні – вівсяна каша на сніданок: *to take his gruel* [17, с. 17]; *spoon and basin ready; and the little saucepan of gruel (Scrooge had a cold in his head) upon the hob* [17, с. 17]. Із напоїв – чай, який англійці п'ють і за сніданком, і після обіду, і ввечері: *the hot stuff* [17, с. 56]; *a Christmas bowl of smoking bishop* [17, с. 91]; *The compound in the jug being tasted* [17, с. 55]; *and considered perfect* [17, с. 55–56].

Гурман-естет Ч. Діккенс, окрім кухонних традицій, романтично змальовує саме звичайне місце на землі – ярмарок, де все *everything was good to eat* [17, с. 50]. Письменник милується продуктами, овочами чи фруктами, наділяючи їх «живими» рисами: *ruddy, brown-faced, broad-girthed Spanish Onions, shining in the fatness of their growth like Spanish Friars, and winking from*

their shelves in wanton slyness at the girls as they went by, and glanced demurely at the hung-up mistletoe. There were pears and apples, clustered high in blooming pyramids; there were bunches of grapes, made, in the shopkeepers' benevolence to dangle from conspicuous hooks, that people's mouths might water gratis as they passed; there were piles of filberts, mossy and brown, recalling, in their fragrance, ancient walks among the woods, and pleasant shufflings ankle deep through withered leaves; there were Norfolk Biffins, squat and swarthy, setting off the yellow of the oranges and lemons, and, in the great compactness of their juicy persons, urgently entreating and beseeching to be carried home in paper bags and eaten after dinner. The very gold and silver fish, set forth among these choice fruits in a bowl, though members of a dull and stagnant-blooded race, appeared to know that there was something going on; and, to a fish, went gasping round and round their little world in slow and passionless excitement [17, с. 49–50].

Явище персоніфікації в художньому дискурсі Ч. Діккенса набуває фантастично-казкового характеру: *It was not alone that the scales descending on the counter made a merry sound, or that the twine and roller parted company so briskly, or that the canisters were rattled up and down like juggling tricks* [17, с. 50]. Продукти харчування під пером талановитого митця оживають: *Nor was it that the figs were moist and pulpy, or that the French plums blushed in modest tartness from their highly-decorated boxes* [17, с. 50]; *until the slow potatoes bubbling up, knocked loudly at the saucepan-lid to be let out and peeled* [17, с. 53]. Відзначимо, що антропометафоризація виконує стилістичну, емоційну та оцінну функції. Ч. Діккенс разом із героями, роздумуючи про значення *Plenty's horn* [17, с. 46], із захопленням готується до свята: *In time the bells ceased, and the bakers were shut up; and yet there was a genial shadowing forth of all these dinners and the progress of their cooking, in the thawed blotch of wet above each baker's oven; where the pavement smoked as if its stones were cooking too* [17, с. 51]. А роздуми про вічні цінності: «*Is there a peculiar flavour in what you sprinkle from your torch?*» [17, с. 51], дають можливість зробити філософський висновок: «*Would it apply to any kind of dinner on this day?*» – asked Scrooge. «*To any kindly given. To a poor one most*» [17, с. 51].

Художня мова письменника представлена лексемами в переносному значенні: *Bob had but fifteen «Bob» a-week himself* [17, с. 52] (найменування дрібної монети шилінга («біб»));

фразеологізмами: *he owner of one scant young nose, gnawed and mumbled by the hungry cold as bones are gnawed by dogs* [17, с. 14].

Отже, наукова розвідка дає можливість на матеріалі «Різдвяної пісні в прозі» здійснити класифікацію вербального представлення концепту ЇЖА за семантичним рівнем. Виокремлюємо 7 тематичних груп, окремі з яких поділяються на підгрупи:

1. Найменування продуктів: *the butter* [17, с. 17]; *to buy the been* [17, с. 14].

2. Найменування спецій і солодошів: *even that the blended scents of tea and coffee were so grateful to the nose, or even that the raisins were so plentiful and rare, the almonds so extremely white, the sticks of cinnamon so long and straight, the other spices so delicious, the candied fruits so caked and spotted with molten sugar as to make the coldest lookers-on feel faint and subsequently bilious* [17, с. 50];

3. Найменування овочів і фруктів: *the eggplants* [17, с. 52]; *and apples* [17, с. 56]; *and oranges* [17, с. 56].

4. Найменування посуду для їжі, столових наборів та іншого кухонного начиння: а) найменування посуду, його характеристика: *a wooden platter* [17, с. 42]; *the covers* [17, с. 51]; *into the saucepan* [17, с. 52]; *in a little saucepan* [17, с. 54]; б) найменування столових приборів: *a fork* [17, с. 52]; *Spoons* [17, с. 54]; *the carving-knife* [17, с. 54]; в) найменування іншого кухонного начиння: *Toothpick* [17, с. 21]; *the cloth* [17, с. 52]; г) найменування ємкостей для продуктів: *a pickled salmon keg* [17, с. 18]; *two fish-baskets* [17, с. 17].

5. Найменування напоїв, посуду для напоїв: а) найменування напоїв: *a glass of «something»* [17, с. 34]; *a decanter of curiously light wine* [17, с. 34]; *if it was the same tap as he had tasted before, he had rather not* [17, с. 34]; б) найменування ємкостей для напоїв: *plenty of beer* [17, с. 37]; *the family display of glass. Two tumblers, and a custard-cup without a handle* [17, с. 56]; *golden goblets* [17, с. 56]; *the jug* [17, с. 55].

6. Найменування приміщень, пов'язаних із приготуванням їжі: *Poulterers' and grocers' trades* [17, с. 14]; *to the bakers' shops* [17, с. 51].

7. Найменування професій, пов'язаних із приготуванням їжі: *the baker* [17, с. 36]; *the cook* [17, с. 36]; *the milkman* [17, с. 36]; *The Grocers'* [17, с. 50]; *gave orders to his fifty cooks* [17, с. 14].

Висновки. Установлено, що використання значної кількості лексем на позначення концепту ЇЖА є визначальною ознакою індивідуального письменницького стилю Чарльза Діккенса. Мовна манера англійського письменника XIX століття характеризується багатогранним уживанням тематичних лексем, які узагальнюють людський життєвий досвід, підкреслюють станова належність героїв, демонструють звичаї англійців, що передаються від покоління до покоління вже два століття. Загалом номінації на позначення концепту ЇЖА в «Різдвяній пісні в прозі» Ч. Діккенса є важливими текстотвірними елементами й виконують змістову, стилістичну, емоційну й оцінну функції. Наступні наукові дослідження будуть спрямовані на компаративний аналіз номінативного поля концепту ЇЖА в українській, російській, польській, німецькій та англійській мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Венжинович Н.Ф. Концептуальна і мовна картини світу як похідні етнічних менталітетів. *Лінгвістичні студії*. 2006. Вип. 14. С. 8–12.
2. Ворожбитова А.А. Актуализация философско-лингвистического наследия как отражения «антропоцентрического сдвига» в филологии конца XX века. *Антропоцентрическая парадигма в филологии. Лингвистика. Серия «Филология»*. 2003. Ч. 2. С. 43–48.
3. Голубовська І.О. Етнічні особливості української та національно-мовної картини світу. *Studia Linguistica*. 2010. № 3. С. 400–412.
4. Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений. URL: <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/> (дата звернення: 04.11.2019).
5. Ерошенко А.Р. Концепт «Человек» в антропологической лингвистике: особенности интерпретации. *Антропоцентрическая парадигма в филологии. Лингвистика. Серия «Филология»*. 2003. Ч. 2. С. 18–20.
6. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования. *Лінгвістичні студії*. 1996. Вип. II. С. 4–8.
7. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
8. Іващенко В.Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
9. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
10. Красиков В.И. Концепты в функции философских основоположений. *Язык. Этнос. Картина мира* / отв. ред. М.В. Пименова. Кемерово : Графика, 2003. С. 7–16.

11. Мацьків П. Концептосфера БОГ в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.
12. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С. 53–64.
13. Покровская Е.А. Человек в языке и культуре : новые аспекты изучения. *Антропоцентрическая парадигма в филологии. Лингвистика. Серия «Филология»*. 2003. Ч. 2. С. 11–18.
14. Полюжин М.М. Про синкретичні теорії концепту. *Проблеми романо-германської філології*. 2006. С. 5–20.
15. Снитко О.С. Коди культури у мовній об'єктивації дійсності. *Studialinguistica*. 2008. Вип. 1. С. 115–121.
16. Тараненко О.О. Відображення суспільного сприйняття світу в семантиці мови. *Мова і культура*. Київ : Наукова думка, 1986. С. 91–137.
17. Dickens, Charles. A Christmas carol in prose : being a ghost story of Christmas. *Elegant Ebooks. Book : A Christmas carol in prose, 1812–70*. URL: <http://www.online-literature.com/dickens/christmascarol/> (дата звернення: 04.11.2019).

UDC 821.111-03.09(73):159.954.3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.49>

“THE RAVEN”: A POEM OF MELANCHOLY TONES

«ВОРОН»: ВІРШ МЕЛАНХОЛІЙНИХ ТОНІВ

Slamka K.,

orcid.org/0000-0002-0587-6509

Ph.D. candidate in General Linguistics

Department of British and American Studies

Comenius University in Bratislava

The following paper discusses the poem, *The Raven*, written by Edgar Allan Poe. Since the poem resonates with melancholy tones throughout, the following paper focuses particular attention on stylistic analysis of both melancholy visual imagery and melancholy auditory imagery that melancholy tones materialize themselves through.

Firstly, the following paper provides a general overview of the term melancholia, together with its overall impact on both the life and consequently the literary output of the author, Edgar Allan Poe. The present paper outlines the life of the author incessantly hunted by melancholia as well as the melancholy approach towards poetry adopted by the author correspondingly.

Subsequently, the crux of the paper concentrates on examining melancholy tones of the poem *The Raven*. The paper undertakes a stylistic analysis to demonstrate that melancholy tones manifest themselves through melancholy visual imagery and melancholy auditory imagery. And therefore, the following paper stylistically analyzes the manifestation of melancholy visual imagery. Firstly, melancholy visual imagery materializes itself through the melancholy image of the raven. As the raven subsequently begins to symbolize the grief wafting through the poem, melancholy visual imagery further materializes itself through the melancholy image of the main protagonist and through the melancholy image of Lenore, the deceased beloved woman. Furthermore, melancholy visual imagery also materializes itself through spatiotemporal dimension. More precisely, the present paper stylistically analyzes melancholy portrayal of both spatial and temporal dimension.

The following paper then also stylistically analyzes the manifestation of melancholy auditory imagery. The paper suggests that melancholy auditory imagery materializes itself through stylistic literary devices of consonance and assonance, trochaic octameter and internal rhyme.

Altogether the stylistic analysis of the poem *The Raven* hence addresses not only the existence of melancholy tones per se, but also the intentional formation of melancholy tones.

Key words: auditory imagery, Edgar Allan Poe, melancholia, stylistic analysis, the Raven, visual imagery.

У статті аналізується вірш «Ворон» Едгара Аллана По. Оскільки цей вірш пронизують меланхолійні тони, ця стаття зосереджує увагу на стилістичному аналізі як меланхолійних візуальних образів, так і меланхолійних слухових образів, за допомогою яких матеріалізуються меланхолійні тони.

Подано загальний огляд поняття «меланхолія» з огляду на його загальний вплив на життя, а отже, і на літературну діяльність Едгара Аллана По. Ця стаття висвітлює життя автора, якого невпинно переслідує меланхолія, і як наслідок, розглядається меланхолійний підхід поета до поезії.

Таким чином, визначальна мета – дослідження меланхолійних тонів поеми «Ворон». У статті проводиться стилістичний аналіз, щоб продемонструвати, що меланхолійні тони проявляються через візуальні та слухові меланхолійні образи. Отже, стаття стилістично аналізує прояв меланхолійного слухового образу. І насамперед цей меланхолійний візуальний образ матеріалізується через меланхолійний образ ворона. Оскільки згодом ворон починає символізувати журбу, що відлунює в поемі, меланхолійний образ надалі матеріалізується через меланхолійний образ головного героя, а також через меланхолійний образ Ленори – покійної коханої жінки. Крім того, меланхолійний

візуальний образ матеріалізується також через часо-просторовий вимір. Таким чином, стаття стилістично аналізує меланхолійне зображення як просторового, так і часового виміру.

З статті випливає, що меланхолійний слуховий образ реалізується через стилістично-літературні засоби, такі як: співзвучність та асонанс, трохаїчний октаметр, а також внутрішня рима.

Отже, стилістичний аналіз поеми «Ворон» стосується не лише існування меланхолійних тонів, але й навмисного формування меланхолійних тонів.

Ключові слова: візуальна образність, поема «Ворон», Едгар Аллан По, меланхолія, стилістичний аналіз, слухова образність.

Formulation of the problem. “Poe had soft, mellow voice and a slight Southern accent. He dressed, as always, in mournful raven black and would often be asked to read his famous poem. Adjusting the atmosphere to suit the mood of his work he would turn down the lamps till the room was almost dark, then standing in the center of the apartment he would recite ... in the most melodious of voices...” [13, p. 190]. A listener reminisces on the atmosphere of a private literary gathering that Edgar Allan Poe attended to recite the poem *The Raven*. A narrative poem, *The Raven*, written by Edgar Allan Poe and first published in 1845, portrays a man in a chamber mourning his lost love Lenore. All of a sudden, the man hears tapping on the door. Curious and bewitched throws open the door, however, “darkness there and nothing more” [15, p. 5]. Noises having moved from the chamber door to the window, he then beholds ghastly raven uttering the word *Nevermore* that continues to echo across the chamber. Portraying obsessions of a melancholy man on the edge of madness [13], the poem is hence rightly being referred to as one of the most terrifying pieces of American literature, being praised for its unnerving effect. And the disconcerting impression of horror, melancholy, and enchantment becomes indeed undeniable, as the following, exceptionally rhythmic, opening line opens the door of the poem. “Once upon a midnight dreary, while I pondered weak and weary” [15, p. 5].

As the melancholy tones resonate throughout the poem, thus being immediately palpable, the following paper does not concentrate on the (non)existence of melancholy tones. Instead, the following paper discusses deliberate formation of melancholy tones, stylistically analyzing the manifestation of melancholy tones through visual and auditory imagery. Prior to the stylistic analysis of melancholy tones dominating the poem though, the following paper shall elucidate the term *melancholia*. Chiefly, wider relevance of melancholia for overall poetic meaning as well as considerable impact of melancholia upon the author, Edgar Allan Poe, and hence ultimately presumably upon the poem *The Raven* as well.

Statement of the task is discussion of the poem “*The Raven*” written by Edgar Allan Poe as an a poem of melancholy tones.

Recent Research Analysis. The concept of melancholia does not belong among myths of the modern times, and by contrast, dates back centuries. English language received the loanword melancholia from the language of ancient Greece approximately around the 12th century, initially, having retained its original meaning of “black bile” [1, p. 39]. The denotation of the loanword melancholia subsequently began to change around the 18th century, having acquired introspective connotations. Melancholia had been defined, inter alia, as “a kind of madness, in which the mind is always fixed on one object ... a gloomy, pensive, discontented temper” [7, p. 61]. Alternatively, the following definition had been introduced. “A twilight state ... suffering melts into it and becomes a somber joy. Melancholy is the pleasure of being sad” [6, p. 159]. Gradually, melancholia thus began to be chiefly regarded as a psychological condition known as depression, accompanied by feelings of sadness and hopelessness, and failure to take pleasure in activities [3]. Therefore, contemporary definitions of melancholia rely mostly on psychology and introduce definitions such as the following. “An abnormal mental condition attributed to an excess of black bile <...> characterized by irascibility <...> often accompanied by hallucinations and delusions” [11, p. 723].

Although melancholia may have broader scope of meaning than merely mental health condition, being found in landscapes, seasons and sounds. As Bowring [2] points out, melancholia ranges across fields as diverse as medicine, literature, architecture, design and philosophy. Edgar Allan Poe himself believed that melancholia belongs among essential ingredients of poetry. Although an artwork needs to be first and foremost “universally acceptable” [14, p. 2] to become an authentic artistic expression. And hence beauty, “the sole legitimate province of the poem” [ibid.] therefore needs to be present. However, beauty being “the intense and pure elevation of the soul” [ibid.], instead of being merely a superficial rendition of beauty such as beauty of intellect or beauty of heart. As Edgar Allan Poe [ibid.] states “pleasure, at once the most intense, the most elevating, and the most pure, is found in the contemplation of the beautiful <...> beauty is the atmosphere and the essence of the poem <...> the excitement, or pleasurable ele-

vation, of the soul <...>” [ibid.]. And since melancholia belongs among essential ingredients of poetry, beauty elevating human soul needs to be ultimately accompanied by sadness. “Beauty of whatever kind, in its supreme development, invariably excites sensitive soul to tears. Melancholy is thus the most legitimate of all the poetical tones” [ibid.]. Death being generally regarded as the most melancholy motif might excite sensitive soul to tears. “Death circles the concept of melancholy, bearing with it both an individual and a collective melancholy” [2, p. 72]. According to Edgar Allan Poe [14, p. 4] though, death necessarily accompanied by beauty, and hence “the death, then, of a beautiful woman is, unquestionably, the most poetical topic in the world – equally is beyond doubt that the lips best suited for such topic are those of a bereaved lover.” By illuminating the relevance of melancholia for poetic meaning, conscious and intentional formation of melancholy tones emerges. An enigmatic undercurrent running through the poem. Melancholia being tangible either within a realistic frame of the poem – a student half-awake and half-asleep, dreaming of a woman both loved and lost – or alternatively within an imaginative frame of the poem – a raven flapping its wings against shutters, storming into a chamber, embodying the spirit of the deceased beloved woman.

An ideal subject for poetry being the death of a beautiful woman, the belief held by Edgar Allan Poe, typifies melancholia as such. Both the author, Edgar Allan Poe and the protagonist of the poem, an unnamed scholar, typify melancholy figures after all. Stedman [16, p. 42] maintains that the author “yields to his feelings, while dying falls and cadences most musical, most melancholy, come from him unawares.”

Edgar Allan Poe, a son of impoverished actors the author never really knew, a father having abandoned the family early on and a mother having died the following year, had been taken by a family of John Allan, a successful tobacco merchant, at the age of three. Although the growing tensions caused by constant quarreling over gambling and debts thereof incurred by the author, and the overall preference of the author for poetry over money, propelled the author to leave and return to his homeland, Richmond. Only to discover though that Sarah Elmira Royster, an adolescent sweetheart and a former fiancée of his, had gotten engaged. Edgar Allan Poe, constantly moving to different cities because of his work for literary journals, then met a thirteen-year-old cousin of his, Virginia Clemm, while living in Baltimore, and got married to her soon afterwards. A few years later though, Virginia Clemm burst

a blood vessel and consequently became a bedridden invalid. Fading away and eventually dying of tuberculosis years later, abandoning Edgar Allan Poe. The author, being overcome by grief, struggling financially and suffering from poor health himself, sought solace in alcohol and drugs. On October 7 1849, Edgar Allan Poe died of cerebral congestion, having been found lying unconscious in the street.

Edgar Allan Poe, haunted by death from a very young age – having lost both a mother and a wife early on, and lastly, dying tragically at the young age of forty – could not have possibly escaped melancholy fate. Although not only death but also alcohol, the bane of his existence, along with poor health, poverty, loneliness and inability to build a stable family life contributed to melancholy fate of the author. Griffin [5, p. 330–331] claims that the career of Edgar Allan Poe “may be understood as a sort of prolonged mourning, an artistic brooding-on and assemblage of the fantasies activated by an ever-living past <...> By all accounts, Poe led one of the most distressingly troubled and troubling lives in the whole pantheon of American literature”.

The literary output of the author, grounded in the belief that melancholia belongs among vital attributes of poetry, had been apparently impacted by melancholy fate of the author. And hence the poem *The Raven* being dominated by melancholy tones. Edgar Allan Poe melancholically adhered to beliefs that “the dead are not entirely dead to consciousness, that love could transcend death, and the apprehension of beauty beyond the grave” [13, p. 174]. Although theories regarding an inspiration for melancholy tones of the poem *The Raven* vary. Melancholy tones had been attributed to the difficult life journey of the author as well as the addiction to alcohol and drugs, and most importantly, the dread of losing the loved one, wife of the author that had been already bedridden at the time of the publication, having lived in the shadow of death. And although the actual inspiration for melancholy tones of the poem *The Raven* might never be definitely determined, melancholy tones nevertheless undeniably waft through the poem. Ultimately, Edgar Allan Poe seems to have “found an artistic correlative for his own unhappy life in Romantic poetry” [13, p. 180].

Topicality. The tangible presence of melancholy tones throughout defines the poem *The Raven*. And therefore, as the introductory chapter has stated, a stylistic analysis of the manifestation of melancholy tones through visual and auditory imagery becomes of interest.

As for visual imagery, the raven represents the most fundamental image, typifying the poem

and immediately subduing the recipient. “Raven – the bird of ill omen” [14, p. 4] runs through various mythologies and religions though. Greek mythology depicts a raven as a bearer of bad news, since a raven informed Apollo of the faithlessness of Coronis [9]. Talmud, the central writing of Rabbinic Judaism, portrays a raven as the only creature on the Ark of Noah having been punished for copulating [ibid.]. According to Spanish mythology, ravens were once charged with protecting the corpse of Saint Vincent of Saragossa from being devoured by wild animals [ibid.]. Ultimately, even nowadays ravens reside at the Tower of London that originally used to hold public executions of prisoners. Undoubtedly, a raven thus typifies “an embodied spirit of evil” [13, p. 187], a creature capable of speech that evokes melancholia and gloominess.

As the raven enters the chamber majestically “with many a flirt and flutter ... with mien of lord or lady” [15, p. 5], the recipient immediately learns the raven being a “grim, ungainly, ghastly, gaunt, and ominous bird of yore” [ibid.] though, and the melancholy image of the raven further emphasized by the “croaking ‘Nevermore’” [ibid.]. Soon after the raven enters into the very heart of the poem, another image emerges, that of the origin of the raven. “Ghastly grim and ancient Raven wandering from the Nightly shore – Tell me what thy lordly name is on the Night’s Plutonian shore!” [ibid.]. Overall, the image of night symbolizes a defining characteristic of the poem, i.e., melancholia. However, the image of Plutonian shore adds additional meaning. The term refers to Greek mythology, more precisely, the Greek underworld that dead souls occupy, and the Greek god of the underworld, Pluto. Hence the raven being painted as a melancholy messenger from the afterlife. Additionally, the image of shore also evokes darkness, vast and impalpable, pervading the chamber and epitomizing the hopelessness.

Shortly afterwards, the raven though begins to symbolize the grief of the protagonist mourning the loss of beloved woman, Lenore. “But the Raven, sitting lonely on the placid bust, spoke only That one word, as if his soul in that one word he did outpour” [ibid.]. And thus, the protagonist mundanely remarks “On the morrow *he* will leave me, as my Hopes have flown before” [ibid.], only to receive the infamous response that intensifies the overall melancholy image of the protagonist though. “Then the bird said ‘Nevermore’” [ibid.]. Subsequently, the mundane queries of the protagonist gradually escalate throughout the poem. The author states that the protagonist “startled from his original nonchalance by the melancholy character of the word itself, by its fre-

quent repetition, and by a consideration of the ominous reputation of the fowl that uttered it, becomes excited to superstition at length, and wildly propounds queries of a far different character” [14, p. 4]. Overall tension of the poem consequently increases, as the protagonist enquires “Quaff, oh quaff this kind nepenthe and forget this lost Lenore! Quoth the Raven ‘Nevermore’ <...> Is there – *is* there balm in Gilead? – tell me – tell me, I implore! Quoth the Raven ‘Nevermore’ <...> Tell this soul with sorrow laden if, within the distant Aidenn, It shall clasp a sainted maiden whom the angels name Lenore – Clasp a rare and radiant maiden whom the angels name Lenore. Quoth the Raven ‘Nevermore’” [ibid.]. As the protagonist enquires “Take thy beak from out my heart and take thy form from off my door! Quoth the Raven ‘Nevermore’” [ibid.], the melancholy image of the protagonist, being deprived of hope for salvage, approaches climax. Furthermore, propounding of such enquiries, that clearly further foster grief, suggests that the protagonist indulges himself in agony, and thus amplify the melancholy image of the protagonist even further. The author elucidates that the protagonist propounds queries “in that species of despair which delights in self-torture <...> he experiences a frenzied pleasure in so modeling his questions as to receive from the expected ‘Nevermore’ the most delicious because the most intolerable of sorrow” [14, p. 5]. The concluding enquiry then represents culmination of the melancholy image of the protagonist. “And my soul from out that shadow that lies floating on the floor Shall be lifted – nevermore!” [15, p. 5]. The concluding enquiry becomes a symbol of “the utmost conceivable amount of sorrow and despair” [14, p. 5]. “As grief dominates hope, the deranged speaker demands comforting answer that the monodic bird cannot provide. All his questions are answered negatively, all consolation refused. As his self-torturing anguish intensifies, the hopeless suffering narrator is forced to realize there will be no reunion, after death, with lost Lenore” [13, p. 188].

Besides the Raven, “the non-reasoning creature capable of speech” [14, p. 4], and the protagonist, the poem focuses primarily on the deceased beloved woman throughout. Lost Lenore, the embodiment of affection and sorrow, typifies melancholia *per se*. And thus, melancholy tones materialize themselves through the melancholy image of Lenore from the very beginning of the poem. “<...> vainly I had sought to borrow From my books surcease of sorrow – sorrow for the lost Lenore – For the rare and radiant maiden whom the angels name Lenore – Nameless here for evermore” [15, p. 5].

And hence, further reinforcement of the melancholy image of Lenore gradually emerges, as Lenore begins to transform into a sacred figure, residing in Heaven and being surrounded by angels. "Tell this soul with sorrow laden if, within the distant Aidenn, It shall clasp a sainted maiden whom the angels name Lenore – Clasp a rare and radiant maiden whom the angels name Lenore ... the air grew denser, perfumed from an unseen censer Swung by Seraphim whose foot-falls tinkled on the tufted floor. 'Wretch', I cried, 'thy God hath lent thee – by these angels he hath sent thee <...>'" [ibid.]. And the motif of sacredness being established by the introduction of concepts inherently carrying sacred connotations; such as *Aidenn* referring to the garden of Eden, "garden where, according to the Bible, Adam and Eve lived in great happiness before they rejected God" [12, p. 368], or *Seraphim* referring to "an angelic being, regarded in Christian angelology as belonging to the highest order of the celestial hierarchy" [12, p. 1072].

As Lenore floats around and permeates through an infinite darkness and silence, the melancholy image of Lenore eventually becomes palpable. "Deep into that darkness peering <...> silence was unbroken, and the stillness gave no token, And the only word there spoken was the whispered word, 'Lenore?' This I whispered, and an echo murmured back the word, 'Lenore!' – Merely this and nothing more" [15, p. 5].

Furthermore, melancholy tones of the poem manifest through melancholy visual imagery that additionally materializes itself via spatial dimension. The chamber being portrayed as a place pervaded by memories of Lenore, "I sat divining <...> On the cushion's velvet lining that the lamp-light gloated o'er, But whose velvet-violet lining with the lamp-light gloating o'er, *She* shall press, ah, nevermore!" [ibid.] as well as a place defined by loneliness, "And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain Thrilled me – filled me with fantastic terrors never felt before ... here I opened wide the door; Darkness there and nothing more. <...> this desert land <...> this home by Horror haunted <...> Leave my loneliness unbroken! <...>" [ibid.], and thereby ultimately accentuating melancholy tones of the poem.

Melancholy visual imagery, moreover, materializes itself through temporal dimension. First and foremost, the poem being embedded in the night-time setting universally characterized by melancholy calmness. Additionally, being further intensified by clashing with the restlessness of the protagonist [14]. "Once upon a midnight dreary <...> Presently my soul grew stronger; hesitating then no longer ... all my soul within me burning <...>" [15, p. 5]. And temporal dimension, materializing melancholy visual

imagery, eventually being completed by the following delineation of the night-time setting, "Ah, distinctly I remember it was in the bleak December" [ibid.].

Melancholy visual imagery therefore materializes itself primarily through melancholy images of the raven, the protagonist and Lenore, the deceased beloved woman. Melancholy images, however, necessarily being embedded in corresponding spatiotemporal dimension that accentuates overall melancholy tones of the poem.

Besides melancholy visual imagery, the introductory chapter has already stated that melancholy tones manifest also through melancholy auditory imagery. "Music produced pleasurable sensations and stirred men's deepest feelings – intensified the effect of poetry. <...> Music, the ideal of all art whatever <...> Music, when combined with a pleasurable idea, is poetry" [13, p. 201]. Edgar Allan Poe therefore laid stress on melancholy auditory imagery that materializes itself through a pervading melancholy sound quality of the poem.

Melancholy auditory imagery materializes itself, first and foremost, through a refrain. The refrain reinforces an overall meaning of a poem and thus represents a vitally important element of the poem. The poem, *The Raven*, thus being built around the refrain *Nevermore*. The melancholy of the refrain mainly stemming from the cumulative repetition of the consonant 'r' being combined with the vowel 'o'. As Edgar Allan Poe elucidates "the refrain <...> depends for its impression upon the force of the monotone – both in sound and thought. <...> The refrain itself must be brief <...> forming the close to each stanza. <...> such a close, to have force, must be sonorous and susceptible of protracted emphasis, admitted no doubt <...> the nature of refrain <...> a single word as the best refrain. <...> and as to the character of the word <...> inevitably the long 'o' as the most sonorous vowel in connection with the 'r' as the most producible consonant. ... a word embodying this sound ... and keeping with that melancholy <...> the word 'Nevermore' presented itself" [14, p. 4].

Furthermore, besides the refrain, the repetition of consonant sounds, consonance, occurs throughout the poem, e.g. "While I nodded, nearly napping <...> And each separate dying ember wrought its ghost upon the floor <...> And the silken, sad, uncertain rustling <...> Thrilled me-filled me with fantastic terrors never felt before; So that now, to still the beating of my heart, I stood repeating <...> Deep into that darkness peering, long I stood there wondering, fearing, Doubting, dreaming dreams no mortal ever dared to dream <...> What this grim,

ungainly, ghastly, gaunt, and ominous bird of yore Meant in croaking 'Nevermore' <...> Desolate yet all undaunted, on this desert land enchanted <...>" [15, p. 5]. Similarly, the repetition of vowel sounds, assonance, occurs throughout the poem, e.g. "Once upon a midnight dreary, while I pondered, weak and weary, Over many a quaint and curious volume of forgotten lore <...> rare and radiant maiden whom the angels name Lenore-Nameless *here* for evermore <...>" [ibid.]. Altogether melancholy auditory imagery thus materializes itself through both consonance and assonance that evoke melancholy tones throughout the poem.

Melancholy auditory imagery additionally materializes itself through trochaic octameter, a rarely used rhythmic pattern. Although poems employing trochees occur regularly, poems employing lines consisting of eight trochees, trochaic octameter, occur rather rarely. Edgar Allan Poe claims that "<...> their combination into stanza; nothing even remotely approaching this combination has ever been attempted <...> no man has ever done, or ever seemed to think of doing, an original thing in verse" [14, p. 5]. Trochaic octameter, owing to its metrical structure being based on regular alternation of stressed and unstressed syllables, consequently, further accentuates melancholy tones of the poem. Melancholy tones therefore arising primarily from the regular rhythmic pattern of a stressed syllable followed by an unstressed syllable. Kimmelman et al. [8, p. 250] state that "there was nothing original in the use of trochaic feet, the first syllable accented while the second not accented, except in placing them in lines consisting of octameter, eight of trochaic feet <...> that comes closest to evoking the unchecked sentimentality."

Besides the rhythmic pattern that establishes the gloomy atmosphere throughout, melancholy auditory imagery materializes itself via a rhyme scheme

being based on a regular recurrence of similar sounding words within a line, i.e., an internal rhyme. "An internal rhyme conveys a sense of unabating remembrance of loss <...> principally expresses a longing for remission from the burden of consciousness in a world intersected by supernatural stirrings and soulful longings <...> conveys the sense of unremitting desolation" [4, p. 91–92]. And thus, lastly, the internal rhyme further foregrounds melancholy tones of the poem.

So all things considered, melancholy tones manifest through melancholy auditory imagery that materializes itself through consonance and assonance, trochaic octameter and internal rhyme that together evoke such unforgettably melancholy atmosphere.

Conclusion. Throughout the life, melancholia haunted Edgar Allan Poe, and the literary output of the author correspondingly. Melancholia being such a powerful universal motif though, secured both the author, Edgar Allan Poe, and the poem, *The Raven*, an enduring and privileged place on the literary stage. The poem remaining widely acclaimed, and Edgar Allan Poe remaining central to the literary world.

Melancholia permeating through the poem, *The Raven*, manifests through melancholy visual and auditory imagery. Melancholy visual imagery materializes itself through the melancholy image of the raven, the bereaved unnamed scholar, the protagonist, and lastly, the deceased beloved woman, Lenore. Additionally, the spatiotemporal dimension accentuates melancholy of the poem, correspondingly being pervaded by melancholia. Melancholy auditory imagery materializes itself through consonance and assonance, trochaic octameter and internal rhyme. The poem, *The Raven*, thus being a poem of melancholy tones. As Parini [13, p. 188] states "the Raven portrays the monomaniacal obsession of a melancholy man hovering on the edge of.

REFERENCES:

1. Bell, M. *Melancholia: The Western Malady*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. Pp. 207.
2. Bowering J. *A Field Guide to Melancholy*. Harpenden, the United Kingdom: Oldcastle Books, 2008. Pp. 240.
3. Encyclopaedia Britannica. URL: <http://www.britannica.com/science/melancholia-psychology> (Retrieved 03.10.2019).
4. Engel W. E. *Early Modern Poetics in Melville and Poe: Memory, Melancholy, and the Emblematic Tradition*. England: Ashgate Publishing, 2012. Pp. 208.
5. Griffin G. R. Edgar A. Poe: Mournful and Never-Ending Remembrance. *The New England Quarterly*. 1992, Vol. 65, No. 2. P. 330–333. URL: <http://www.jstor.org/stable/366112> (Retrieved 05.10.2019)
6. Hugo, V. *Toilers of the Sea*. London: Sampson Low, Son, & Marston, Milton House, Ludgate Hill, 1866. Pp. 269.
7. Johnson S. *Dictionary of the English Language*. London: J. F. And C. Rivington, 1785. Pp. 1104.
8. Kimmelman B. et al. *The Facts on File Companion to American Poetry*. New York: Facts on File, 2008. Pp. 696.
9. Leeming D. *The Oxford Companion to World Mythology*. Oxford: Oxford University Press, 2005. Pp. 512.
10. Mabbott T. O. *The Poems of Edgar Allan Poe*. Cambridge: Harvard University Press, 1969. Pp. 495.
11. Merriam Webster's Collegiate Dictionary. 10th ed. Springfield : Merriam-Webster, Inc., 1998. Pp. 1559.

12. Oxford Advanced Learner's Dictionary. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 1997. Pp. 1428.
13. Parini J. The Columbia History of American Poetry. New York : Columbia University Press, 1993. Pp. 928.
14. Poe E. A. The Philosophy of Composition. The Poems of Edgar Allan Poe. London: George Bell & Sons, 1900. P. 3–225.
15. Poe E. A. The Raven. The Works of Edgar Allan Poe. New York : Stone and Kimball, 1895. Vol. 10. P. 5–11.
16. Stedman E. C. Edgar Allan Poe. Pennsylvania : Folcroft Library Editions, 1973. Pp. 95.

УДК 821(100)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.50>

ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ ЯК ЗАСІБ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ У ТВОРЧОСТІ ОСКАРА УАЙЛЬДА

ARTISTIC DETAILS AS A MEANING OF CHARACTERISTICS IN THE CREATIVES OF OSCAR WILDE

Штепа А.Л.,

*orcid.org/0000-0003-1791-6608**аспірант кафедри світової літератури**Полтавського педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

У статті розглянуто роль художньої деталі як засобу характеротворення у творчості Оскара Уайльда. Попри достатню популярність художньої деталі як у англійській, так і в інших національних літературах, аналіз критичних та літературознавчих джерел свідчить про те, що його характеротворчі особливості вивчені недостатньо. У центрі уваги літературознавчих розвідок найчастіше перебувають окремі аспекти художньої деталі. Доведено, що художня деталь є одним із засобів створення образів і має багатозарову семантику. Функції художньої деталі (зокрема портрета) у спадщині О. Уайльда різноманітні. Своєрідне термінологічне окреслення художньої деталі допомагає змалювати психологію персонажа, художній простір, дію, переживання в їх своєрідності й неповторності. Окреслені тематичні сфери наукових розвідок показують дослідницький потенціал проблематизації художньої деталі як на теоретико-методологічному рівні, так і на рівні уважного прочитання художнього твору з його подальшою рецептивно-інтерпретаційною проекцією. Актуальність статті зумовлена потребою конкретизації функціональної структури художньої деталі, необхідністю дослідження елементів твору різного жанру творчості Оскара Уайльда, а саме конструюванню фікційного світу художньої деталі на тлі персонажного характеру. Метою статті є окреслення і осмислення засобу характеротворення у комплексі їх ідіостильових репрезентацій у творчості Оскара Уайльда. Одне з основних завдань полягає у виявленні характеротворчої особливості та дослідженні аспектів утворення і репрезентації художньої деталі в художньому світі окремих творів Оскара Уайльда. Ретельне вивчення творчості Оскара Уайльда дає цілісне уявлення як про сутнісну мозаїку художнього деталювання, так і про своєрідність майстерності зображення деталей у його творчості загалом. Деталь фіксує увагу на найбільш важливому, характерному в природі, людині, або навколишньому предметному просторі.

Ключові слова: Оскар Уайльд, художня деталь, образ, роман, оповідання.

The article considers the role of artistic detail as a means of characterization in the art of Oscar Wilde. Despite the popularity of the artistic detail as in English and other national literature. The analysis of critical and literary sources suggests that its character-building features have not been studied sufficiently. In the center of attention of literary exploration, the most part are the individual aspects of the artistic detail. It is proved that artistic detail is one of the aspects of creating images and has multilayered semantics. Functions of the artistic detail (in the portrait particular) in the legacy of O. Wilde are varied. However, a peculiar terminological definition of the artistic detail helps to characterize the psychology of the character, the artistic space, action and experience in their uniqueness and originality. The thematic areas of scientific research are outlined. Moreover, these areas show the research potential of problematic artistic detail as the theoretical and methodological level. Consequently, at the level of careful reading of the work of art with its subsequent receptive-interpretive projection. The urgency of the article is due to the need to specify the functional structure of the artistic detail. Therefore, the need to study the elements of the work of the different genre of creativity Oscar Wilde, namely, the design of the fictional world of the artistic detail against the background of character. The purpose of the article is to outline and comprehend the means of characterization in the complex of their idiostyle representations in the art of Oscar Wilde. One of the main task is to identify the character-building peculiarities and to study the aspects of the creation and representation of the artistic detail in the artistic world of the individual works of Oscar Wilde. A thorough study of the works of Oscar Wilde gives a holistic view of both the essential mosaic of artistic detailing and the peculiarity of the mastery of the details in his work as a whole. Detail captures the attention of the most important, characteristic of nature, man or the surrounding subject space.

Key words: Oscar Wilde, artistic detail, image, novel, story.

Постановка проблеми. Художня деталь – засіб словесного та малярського мистецтва, якому властива особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, важлива композиційна та характерологічна функція. Через деталь значною мірою виявляється спосіб художнього мислення митця, його здатність вихопити з-поміж безлічі речей чи явищ таке, що у сконцентрованому, спресованому вигляді економно і з великою експресивністю дає змогу виразити авторську ідею твору. Слово «деталь» як науковий термін літературознавства й образотворчий засіб, що заслуговує на увагу вчених, був згаданий ще В. Белінським [1, с. 382]. Однак належним чином про деталь заговорили тільки у ХХ столітті. Російський літературознавець Г. Поспелов одним із перших визначив деталь як один із засобів образотворчого мистецтва; дослідив її різновиди [6, с. 67]; з'ясував, що слово “detael”, будучи французького походження, означає «частину, частку, подробицю, дрібну частину дріб'язку» і як художній засіб виконує важливі функції в літературному творі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження художньої деталі як засобу характеротворення у творчості Оскара Уайльда.

Виклад основного матеріалу. Деталь – художній образ як композиційний елемент художньої неподільності знаходиться у різноманітних взаємовідносинах з іншими складниками тексту. Її ідейно-естетичні характеристики закономірно залежать від всіх інших взаємин, у які вона вступає в образній системі твору. У категорії художньої деталі діалектично поєднані різноманітні особливості художнього образу.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених роману О. Уайльда в Україні та в інших країнах, не всі аспекти твору висвітлені повною мірою. Зокрема, це стосується питання про семантику і функціонування художніх деталей у тексті роману. Деталь художня – один із засобів створення образу, який допомагає уявити втілений характер, картину, предмет, дію, переживання в їх своєрідності і неповторності.

Шляхом деталювання Оскар Уайльд переважно досягає цілісності художнього простору, що віддзеркалюється також у художніх образах. Досліджуючи творчість Оскара Уайльда, ми можемо підкреслити, що він завжди намагається відкрити образ героя на початку художнього простору, не залишати пустий художній вимір у здогадах про нього. «Весь шлях розвитку реалізму як художнього методу – від Шекспіра до Толстого і Чехова – можна собі уявити як все більш зростаючу, все посилювану конкретизацію

та деталізацію у зображенні життя суспільства і людини» [7, с. 174]. І тому цікаві лінійні сюжети, побудовані Оскаром Уайльдом, знайомлять нас із художніми образами, які сприймаються як домінуючі ще на початку твору. Ключові моменти перебігу подій у творі демонструють кореляції художніх деталей, які працюють на процес утворення ними художнього образу. Створена Оскаром Уайльдом оригінальна художня форма перетворює деталь на засіб характеротворення психічної сфери героя.

Завдяки організації художніх деталей у творах Оскара Уайльда особливо зростає їхнє виразне джерело, художній образ стає містким засобом художнього підсумовування, символічного позначення процесів і явищ духовного життя героя. Це досягається шляхом посилення зображально-виразальної якості властивостей одичної і наскрізної деталей, а також поєднання їх у сукупності, що свідчило про визначену тенденцію письменника у використанні унікального світу деталей.

«Деталь прагне бути виділеною на перший план. Зупинити читача, прикути на мить цілком його увагу. Навіть вразити його. Але й для лаконічної деталі притаманний той же потенційний потяг до смислового й образного розширення, що й подробицям. У крихітний простір художнього доробку автор умудряється вмістити не тільки портрет, навіть картину. Ця символічність розтлумачується так, що начебто обмежень немає у написанні літературного вишуку, але хочеться, щоб образ героя був зрозумілий, чіткий. І тому саме за допомогою художніх деталей відбувається характеротворення не тільки особистості як героя, але й його образу у всьому сюжеті загалом. І саме ця родзинка розкриває кожного автора і показує внутрішній, авторський потенціал у творчому світі. Щось подібне може мати місце й у деталі художньої прози. Проблема «безкінечно малих величин» у художній прозі багатогранна. Кожний письменник вирішує її по-своєму» [2, с. 310].

Індивідуальні образи диференціюються неповторністю, своєрідністю, оригінальністю. Вони зазвичай є наслідком витвору фантазії митця. Деталь художня – один із засобів створення образу, який допомагає уявити втілений характер, картину, предмет, дію, переживання в їх своєрідності і неповторності. Популяризація явища художньої деталі в літературі констатує інтенсивний процес їх співдіяння та взаємопроникнення. Варто лише підкреслити, що не зненацька значний діапазон застосування художньої деталі і велике коло наукових проблем, що у зв'язку з цим вини-

кли, зумовили появу захоплюючої та актуальної праці А.О. Чернякова «Художня деталь як об'єкт естетичного аналізу» [8, с. 8]. Процес утворення художньої деталі фактично відображається у зміні стилістичної конституції лексичних одиниць.

Відповідно, витончені конотації мовних одиниць супроводжують виникнення художньої деталі і забезпечують максимальне включення авторського змісту. Відштовхуючись від типологізації художніх деталей щодо виконуваних ними в художньому тексті функцій [3, с. 110–119], ми можемо сказати, що в оповіданні «Злочин Лорда Артура Севайла» О. Уайльда яскраво виражена психологічна функція художньої деталі. У цьому оповіданні місце художньої деталі дає чітку характеристику героїні леді Віндермір через психологічний образ у творі. За допомогою такої психологічної функції ми можемо одразу виявити художню деталь образу героїні, а саме – хист леді Віндермір до непогамовної жадоби до вдовоень. Ось така психологічна деталь особистості супроводжує образ героїні через все оповідання. Леді Віндермін являла собою дивовижний об'єкт психологічного вивчення, бо вже з юних років усвідомила ту важливу істину, що ніщо краще не сприймається за невинність, як нечесність. І за допомогою кількох нерозсудливих витівок, здебільшого невинних, вона набула слави неабиякої особистості. Вона змінила кількох чоловіків (згідно з довідником Дебретта, у неї було їх ніби троє), проте ніколи не міняла свого коханця, і тому всілякі розмови про неї у вищому товаристві давно припинилися. Їй виповнилося сорок років, вона була бездітною і мала велику жагу до насолоди [4, с. 5].

Дослідники В. Чуканцова, Дж. Стоукс, А. Сінфілд, Ф. Вінвар вважають, що на тлі естетичних пошуків кінця XIX століття «Портрет Доріана Грея» – роман-експеримент, який наслідували А. Конан Дойл (в одному з оповідань про Шерлока Холмса), Дж. Джойс у романі «Портрет митця замолоду», П. Акройд у романі «Чаттертон». Функція портрета у творі О. Уайльда не зводиться до вузької характеристики героя, а розширюється, конструюючи сюжет роману [9, с. 72–73]. Розгортання сюжету передбачає причинно-наслідкову появу епізодів (*di' allela*, за Аристотелем), що ґрунтуються на циклічному принципі, тобто один епізод стає причиною наступного, а об'єднуючою ланкою стає портрет. Власне, ще в заголовку твору читаємо – “The Picture of Dorian Gray” («Портрет Доріана Грея»). Роман не названий ім'ям головного героя – «Доріан Грей» або інакше, тож специфіка заголовку відображає постійну наявність

паратекстуальних зв'язків, що позначають не лише зв'язок певного тексту з іншими, а охоплюють й елементи в межах одного тексту, такі як ім'я автора, заголовок, підзаголовок, присвята, передмова, епіграф, післямова тощо, дають змогу дослідити семантичні та прагматичні особливості цього тексту.

Художня деталь відіграє важливу роль в ідейно-художній структурі роману «Портрет Доріана Грея», яка пов'язана із парадоксом як ознакою індивідуального стилю та художнього мислення О. Уайльда. На рівні образної системи твору надто важливою є категорія художньої деталі.

Портрет – речова деталь, але у структурі роману вона набуває не тільки матеріального, а й філософського, й психологічного, й онтологічного змісту, тобто стаючи символом із широким полем для розуміння й функціонування. Саме в цій речовій деталі сконцентровано поняття «гріх», утілено провини і муки сумління головного героя.

Організуючим центром системи художніх деталей роману підпорядковуються подробиці-особливості портрету Доріана. Через них передаються зміни його внутрішнього світу, виразні події розвитку. Саме тому роман названий «Портрет Доріана Грея». Експозиційна частина показує авторитарність розповідача: «Зрідка на довгих шовкових шторах величезного вікна миготіли химерні тіні птахів, утворюючи на мить щось подібного до японського малюнка, і тоді лорд Генрі думав про білолицих художників із Токіо, які засобами мистецтва, з природи своєї статично, намагалися передати відчуття швидкості й руху» [5, с. 7]. Отже, наратор, що організує розповідь, описує не лише візуальні деталі (вікно, те, що за ним), а й внутрішній стан персонажа (думки лорда Генрі), демонструє знання про інший наративний простір (мистецтво Японії), водночас не називаючи себе. Такий наратор є іманентним щодо персонажів, оскільки йому відомо все про їхній внутрішній світ, проте він не ототожнює себе із жодним із них, залишаючись поза дієгезисом. Трохи надмірна софістикованість опису сприяє пізнанню духовного і розумового розвитку Доріана Грея та усвідомленню його мистецьких і життєвих стереотипів, що витворюють цілісний образ героя.

Синтаксичний та лексичний рівні впливають на емоційне наповнення твору, перцепцію читача, тобто відіграють важливу комунікативну функцію. У романі наявні усі форми передачі мовлення: пряма мова, непряма мова, а також невласне пряма мова. Влучні афоризми лорда

Генрі, авторські коментарі та внутрішній монолог Доріана забезпечують змістотворчу функцію. Мова роману наповнена різного роду художніми засобами та стилістичними фігурами, з допомогою яких розповідач показує своє ставлення до того, що відбувається, та створює необхідний настрій.

Уже з перших слів у романі звучить думка про очищення Мистецтва та Краси, які існують трансцендентно, незалежно від моралі чи життя. Далі зміст розкривають репліки лорда Генрі: «А Краса є прояв Генія – ба навіть вище за Генія, і то настільки, що це не потребує пояснення. Краса – одна з великих істин світу, як сонячне світло, як весняна пора, як відбиття в темних водах тої срібної шкарлупи, що ми звемо місяцем. Краса – це поза всякими сумнівами. Їй дано божественне право на верховенство» [5, с. 26]. Під час сварки з актрисою Сібел Вейн (після її невдало виконаної ролі у виставі) Доріан говорить: «Ви ж скалічили мою любов. Як мало ви знаєте про кохання, коли кажете, що воно вбило ваш талант! Адже ви ніщо без свого мистецтва!» [5, с. 90]. Навіть протилежний за поглядами і принципами художник Безіл підтримує

безумовне верховенство Мистецтва: «У світі нема нічого такого, що мистецтво не могло його передати» [5, с. 15]. Художнє вирішення питання звеличення Мистецтва й Краси розповідач знаходить у вкладанні цієї думки не тільки у власні уста, а й позиціонує її як точку зору персонажів (лорда Генрі, Доріана). Лейтмотив Прекрасного, що не підпорядковується будь-чому, не імітує будь-чого і є вираженням тільки себе самого, становить тематичний центр – художня деталь роману.

Висновки. Поглиблення масштабів творчого застосування художньої деталі і все більша її внутрішня наповненість у творах Оскара Уайльда засвідчує поглиблення реалістичного творчого методу за рахунок засобів модернізму й натуралізму. Якщо для персонажів О. Уайльда, розкритих з достатньою повнотою, художня деталь є лише додатковим засобом їх індивідуалізації, то для образів, що не стоять на передньому плані твору, вона є основним ключем до їх особистості. Деталь фіксує увагу читача на тому, що письменникові здається найбільш важливим, характерним в природі, в людині або в навколишньому його предметному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белинский В.И. Полн.собр.соч. Т.ХП. Москва : Госиздат, 1926. 382 с.
2. Добин Е.С. Сюжет и действительность. Искусство детали / Ефим Семенович Добин. Москва : Советский писатель, 1981. 432 с.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.». 2-е изд., перераб. Москва : Просвещение, 1988. 192 с.
4. Вальд, Оскар Злочин лорда Артура Севайла та інші оповідання / Оскар Вайльд ; пер. з англ. Ілька Корунця та Оксани Вергелес. Київ : Знання, 2017. 223 с. (English Library).
5. Вайльд О. Портрет Доріана Грея : роман для ст. шк. віку / пер. з англ. та прим. Р. Доценка. Київ : Школа, 2009. 253 с.
6. Петров С.М. Реализм. Москва : Просвещение, 1964. 490 с.
7. Поспелов Г.Н. Теория литературы. Москва : Высшая школа, 1978. 351 с.
8. Черняков А.А. Художественная деталь как объект эстетического анали за : автореф. дисс. ...канд. филос.наук. Москва : МГУ, 1979. 15 с.
9. Чуканцова В. Проблема интермедиальности в повествовательной прозе Оскара Уайльда : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03 Санкт-Петербург, 2010. 199 с.

РОЗДІЛ 12

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.51>

REINTERPRETING “DAUGHTER” BY E. CALDWELL AND “NOVYNA”/“THE NEWS” BY V. STEFANYK: A COMPARATIVE APPROACH

ПЕРЕЧИТУЮЧИ «ДОЧКУ» Е. КОЛДВЕЛА ТА «НОВИНУ» В. СТЕФАНІКА: КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД

Dolhusheva O.V.,

*orcid.org/0000-0001-9558-5846**Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor of the Department of English and Teaching Methods
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University*

The suggested paper is the first attempt in American and Ukrainian literature study to make a comparative assessment of short stories “Daughter” by Erskine Caldwell and “The News”/“Novyna” by Vasyl Stefanyk. The acuteness of the research topic is defined by a new approach to interpretation of the outstanding writers’ creativity. Their literary heritage has been widely analyzed separately by native and foreign scholars while the typological comparison promotes deeper understanding of their short stories under discussion as well as the fiction worlds of the American and Ukrainian men of letters in general. Thus the research aims at tracing analogous and distinctive literary phenomena manifested in “Daughter” and “The News”/“Novyna”. The given study focuses on establishing similar and distinct features in the mentioned literary pieces within the following parameters: the compositional structure of the stories, the writers’ aesthetic ideal and credo, the implication of the water archetype, the usage and functioning of poetic details and camera-eye effect device as the basic characterization means in both works. Besides, the credit E. Caldwell and V. Stefanyk give to the vernacular languages of their native territories – Southern America and Western Ukraine – is discussed. In the course of the research the author of the article arrives at the conclusion that the considered literary pieces demonstrate typologically similar and diverse features that can be explained by the social and historical conditions that existed in the countries at the turn of the 19–20th centuries as well as by the national philosophies (American Existentialism and Ukrainian Philosophy of the Heart) and traditional imagery creating patterns. The individual writers’ style and the peculiar diction selection outline the uniqueness of the short stories. Summarizing the paper the author states that there exists cultural and aesthetic similarity as well as discrepancy of the two writers’ aesthetic vision.

Key words: typological similarities and differences (discrepancies), aesthetic ideal and credo, compositional structure, poetic detail, camera-eye effect, water archetype, American and Ukrainian national literatures.

Статтю присвячено порівняльному вивченню оповідань «Дочка» Е. Колдвела та «Новина» В. Стефаніка. Наявні дослідження творчості обох авторів зосереджені на вивченні їхнього доробку переважно в межах національних літератур, відповідно, порівняльна розвідка видається актуальною з огляду на можливість реінтерпретації зазначених новел у контексті творчості двох митців слова, американської й української літератур і вихід на подальші міжкультурні студії. Застосований нами типологічний підхід уможливив проведення паралелей між творами американського та українського митців слова, визначення схожостей і відмінностей у параметрах авторського кредо та естетичного ідеалу, композиційної побудови оповідань, образного й архетипного наповнення творів, а також використання художньої деталі та прийому кінокамери для змалювання персонажів обома письменниками. У статті також приділено увагу мовним особливостям оповідань, зокрема використанню локально забарвленої лексики, притаманної західноукраїнським діалектам, і порушенню граматичних норм синтаксичних конструкцій, властивих для мовлення афро-американців, функціонуванню стилістичних прийомів і засобів виразності. Окреслені аналогії й відмінності пояснюються суспільно-історичними факторами України та США, національними філософськими засадами (ідеї американського трансценденталізму, доктрини покладання на себе, української «філософія серця»), універсальними мистецько-літературними аспектами, а також індивідуальним письменницьким стилем Ерскіна Колдвела та Василя Стефаніка. Автор статті доходить висновків про культурно-естетичну спорідненість художнього бачення митців слова та подібність світоглядних гуманістичних позицій і бачить перспективи в подальшому компаративному розгляді інших творів цих письменників.

Ключові слова: типологічні схожості/відмінності, художня деталь, архетип води, прийом кінокамери, композиційна побудова, авторське кредо й естетичний ідеал, національні письменства США та України.

Research territory and the acuteness of the research. Erskine Caldwell and Vasyl Stefanyk are outstanding short prose writers that have contributed

greatly to the national, American and Ukrainian, literatures as well as the world one. Their literary heritage has been widely considered by native and foreign

scholars, though the studies conducted were carried out exclusively within the paradigm of the national literary scopes. Despite a number of critical interpretive approaches, none has focused on a comparative evaluation of E. Caldwell's and V. Stefanyk's writings, the prism that would benefit to identifying new vectors in establishing the artistic world of both men of letters. It outlines the **acuteness** of the present study as the suggested paper is the first attempt in Ukrainian and American literature study to make a comparative assessment of the creativity of the writers, their novellas "Daughter" (E. Caldwell) and "Novyna"/"The News" (V. Stefanyk) in particular.

Research objectives and methods. The **object** of the study is the short stories "Daughter" and "Novyna"; similarities and discrepancies poetically expressed in the given pieces make up the **subject matter** of the present research. So, the **objective** of the paper is to single out similar and distinctive features in the novellas within the following parameters: the authors' aesthetic ideal and credo, the composition of the stories, poetic details, and camera-eye effects. The **typological comparative approach** will enable us to make judgments as for similarities and distinct features in the stories under consideration against the background of national American and Ukrainian histories and philosophies as well as the writers' individual artistic worlds.

Literature review. American and Ukrainian comparative literature study is a relatively new branch of a literary criticism. Despite a great distance that exists between the two national literatures and lack of direct contacts and genetic connections do not make it impossible to employ the comparative method to discuss the typology of definite literary phenomena. American-Ukrainian comparatism has succeeded to get a number of essential achievements ("*Literary Impressionism in Ukraine and the USA (typology and national peculiarities)*" and "*Ukrainian Philosophy of the Heart and American Transcendentalism*" by S. Pryhodi, "*Archetype in the novels by F.S. Fitzgerald and V. Domontovych*" by Yu. Matasova, "*Lyrics by Lesia Ukrainka and E. Dickinson: typology and national peculiarities*" by H. Chesnokova, "*The Typology of Symbolism in fiction by F.S. Fitzgerald and Todos Osmachka*" by V. Zinevych, "*Typology of the Comic in Fiction by I.S. Nechui-Levytskyi and Mark Twain*" by O. Dolgusheva, "*The Self-Other Opposition in Modern Massliterature of Ukraine and the United States (Based on Novels by I. Karpa and L. Weisberger)*" by O. Krushelnyska, "*Archetypes and toposes in post-modern poetry of Ukraine and the USA*" by T. Donii etc.). Unfortunately, none of them interprets the liter-

ary heritage of Erskine Caldwell and Vasyl Stefanyk in a comparative perspective. Recent researches have also evidenced the tendency to discuss the writers' creativity separately within the boundaries of their national literary discourse.

E. Caldwell's fiction received its considerable critical acclaim mostly in the previous century. Nevertheless, in the 21st century in the USA there have appeared a few research works that examine the author's creativity. In the majority of cases it is the writer's long prose fiction that attracted the current studies' attention. The topics considered are not marked by a great variety. Thus, Janet Holtman [10] discusses the questions of poverty-stricken whites in rural regions as presented in Caldwell's novels.

In his PhD dissertation "Clear-cutting eden: representations of nature in Southern fiction, 1930–1950" Christopher Rieger engages the framework of the ecological criticism to interpret the narratives by Erskine Caldwell, Marjorie Kinnan Rawlings, Zora Neale Hurston, and William Faulkner. The emphasis is laid on the writers' perception of nature and the intersection of race, gender, and class with the natural environmental surrounding [13].

Dr. Borni Mahmoud Lafi [11] in the research paper entitled "Erskine Caldwell, Zora Neale Hurston and Life's Lower Elements in the South of the United States: Celebrating Region and Race!" suggests a comparative study of low elements in emotive prose of two American authors. There is an attempt to look at how the South of the USA was celebrated by both artists. The scholar addresses the issues of failure of the writers to satisfy the literary demands of the 1930s as well as the one of the Southern and Harlem Renaissance. The author affirms that "instead of betrayal and of selling out region and race, what Erskine Caldwell and Zora Neale Hurston actually did was claiming or celebrating the South and its people through refiguring and foregrounding what the Southern Renaissance and the Harlem or New Negro Movement sought to exclude and marginalize" [11, p. 76].

Amélie Moisy considers "Daughter" by E. Caldwell in terms of allusions to a number of social and cultural myths [12]. Among them the mythology of American Southerner, the figure of Poverty in Greek mythology, linguistic and ideological implications of mythology are in the focus of the scholar's attention.

As for the critical assessment of V. Stefanyk's emotive prose a few recent studies are worth discussing. Thus, O. Kazanova explores the tendencies to dramatize and lyricize the writer's short prose fiction genres [2]. An attempt to reinterpret V. Stefanyk's fiction is made by S. Yamborko. The scholar considers

stylistic similarities and differences, color symbols including, observed in the works of the Ukrainian author and Polish modernistic literature as well as Vasyl Stefanyk's works in Polish as a productive link of literary, cultural and social interconnection of the two countries [9].

A range of PhD theses in Ukrainian literature selected V. Stefanyk's creativity as the subject of research of various literary phenomena. In O. Bihun's dissertation, for example, the writer's long and short prose fiction pieces serve an experimental material to analyze the genre paradigm of Ukrainian and French literatures at the turn of the 19–20th centuries [1]. Symbols, their meanings and implication attracted the attention of N. Naumenko who interprets a few Stefanyk's fiction in terms of archetypal images, folklore symbolic traditions as well as expressionistic manner of writing [5].

The epistolary heritage of the Ukrainian author became a special research focus for tB. Kyryanchuk [3]. The method undertaken enabled the critic to identify the hermeneutic concepts in V. Stefanyk's letters.

Besides, S. Kovaliv provides a profound discussion the ways the diaspora philologists L. Lutsiv assesses the literary achievements of the writer. The latter ones are viewed from the point of view of various methodological approaches, genre peculiarities, and the polemics with the literary criticism of the Soviet times [5].

The issues of the scholarly publication of Vasyl Stephanyk's belles-lettristic legacy are raised by R. Pikhmanets [7]. The author considers scientific collisions connected with the publication of the writer's short stories and novellas. The scope of the research includes linguistic and orthographic selection as well as the textual commentaries.

S. Kyrylyuk's research addresses the issues of cinematography techniques that were employed by V. Stefanyk in his fiction [4]. The scholar analyzes the role of a person in the black and white "frame" of the Ukrainian prose in the *fin de siècle* period. A special attention is paid to gestures, facial expressions, glances as mean of portraying characters. The scrutinized novellas are viewed through the prism of analytical anthropology, theory and history of cinema development.

As one can see the current studies of E. Caldwell's and V. Stefanyk's prose fiction are carried out mainly within a national literature, while extending the boundaries of the analysis and resorting to an international literary process will make a new perspective of discussion possible. The typological comparison is supposed to benefit in outlining

the individual writers' styles against the background of the world literature.

Findings, discussion and results. To begin with, let us consider the writers' credo and aesthetic ideal as they find their manifestation in the short stories under analysis. The historical and social reality in the USA and Ukraine has produced a noticeable impact on the literary practice in both countries. E. Caldwell widely developed the topics of the American South – the region of the country to be mostly associated with the slavery in earlier centuries and later with the social issues dealing with lives and fates of common black and white people earning their living by hard and ill-paid labor. V. Stefanyk was a witness to acute problems that Ukrainian peasantry faced at the turn of the 19th–20th centuries. Both countries experienced a tragic transition process from slavery to the so called freedom, still full of poverty and deprivation. The latter ones in the works by Caldwell and Stefanyk are viewed not as abstract notions, but as concrete phenomena that involve the fates of individuals as well South American and Western Ukrainian communities. Here one can lay out the central similarity in the authors' aesthetic ideal – to express the condemnation of the current social circumstances and economic conditions without a single direct remark on their part. So, the writers managed to present a very sharp social conflict through the prism of a single event – of a tragedy within a separate family.

With an American writer the conflict becomes intensified by racial issues and by the opposition presented by the law (or law enforcement bodies), on the one hand, and the town dwellers, not well off crop sharers, both black and white, on the other. None of the police officers are introduced in the novelette by V. Stefanyk, but in two stories the reader can easily draw a distinction line between 'the letter of the law' and 'the spirit of the law'. In the case of "Daughter" the letter of the law is represented through the officials (Sheriff, Colonel) while the spirit of the law is manifested by the crowd that gathered in the jail yard. In the Ukrainian story, both legal aspects are connected with the protagonist himself. Here, the narrator's observations followed by the direct speech illustrate the idea: *"Йому стало легше, і він заговорив скоро:*

– Скажу панам, що не було ніякої ради: ані їсти що, ані в хаті затопити, ані віпрати, ані голову змити, ані ніц! Я си кари приймаю, бо-м завинив, та й на шибеницу!" [15, p. 49].

The mentioned difference can be explained by the attitude of the American and Ukrainian people towards the power and authorities. In the USA, the law is a regulation everyone is obliged to follow;

the legal body and its representatives are supposed to be honored and respected by any citizen of the country irrespective of the occupied position or social status. The principle of equal justice under law, determined by the Constitution, is observed *de jure* and *de facto*. In Ukraine, unlike the American states, for long periods of time people expressed their utter disrespect, if not contempt, for the authorities as they embodied the power of suppression and aggression that did not evoke the feelings of trust or reliability. Thus, the social acuteness having typologically similar historical and economic background find in the two prose fiction pieced different personal, psychological and artistic reflections.

If to proceed considering the psychological matter which is highlighted through the protagonists, Jim and Hryts, it is necessary to refer to the national philosophic frameworks. American transcendentalist philosophy (R.W. Emerson, H.D. Thoreau) elaborated the doctrine of self-reliance and that of a self-made man. It is supplemented by the Southerners' high sense in pride when it comes to money matters [11]. Jim that had to keep himself and maintain his daughter had been working by the sweat of his brow, thus, trying not to be dependent on anyone but himself. Even being deprived of all the earnings, Jim was too proud to ask anyone for help since it was beyond his comprehension to realize that back-breaking toil may fail to secure appropriate living conditions for Clara. To intensify the effect, E. Caldwell resorts to a poetic detail, introducing the lexeme *something* (as in the following sentence: "... *me and my wife could have fed her something*" [14, p. 40]). It bears the implication of barbaric conditions and reduced circumstances of all the town dwellers that was the result of the exploitative treatment on the part of the employers. So, the reader comes across a contradictory dichotomy of the ideal and the real which is caused by the violation of central ideas concerning the universal equality of humans for the god and by the discrepancy of material and spiritual values that rises in the particular social and historical circumstances.

Ukrainian philosophy of the heart (H. Skovoroda, P. Yurkevych) in its turn suggests a deeper connotation of V. Stefanyk's poetic details. The image of a stone ("*камінь на грудях*") is one of them. According to P. Yurkevych, the heart of a human is a core of the spiritual and moral life; it is the heart that generates various intentions of a person, be they good or evil [8, p. 75–77]. Thus the stone trope can be interpreted in a way that the decision Hryts had made was a voluntary one; the only intention of his was to give the child a relief, no matter how moral

or immoral it may seem. It was certainly not an easy choice to make. A long way through the hills and valleys – another poetic detail – implies, on the one hand, having extra time to reconsider the resolution and abandon it, an, on the other hand, to postpone the moment of drowning the child. Nevertheless, similar conditions and the crimes committed determine different psychological states of the characters – the state of affect (Jim) and the state of a sensible man (Hryts).

So, the given analysis proves that Erskine Caldwell and Vasyl Stefanyk in their short story pieces expressed similar world vision and moral principles. Through the depicted inhumane deeds the writers exemplify their own humanness that is rendered to the readers by bright artistic and poetic means.

Another aspect that deserves a close scrutiny is the compositional structure of the stories. None does have a conventional plot pattern that originated from G. Freytag's ideas. It suggests the sequence of causally related events that starts with the exposition followed by the rising actions that in their turn lead to the climax. The latter one indicates the turning point of a literary work and is supposed to make the situation stable and the central conflict resolved. Erskine Caldwell and Vasyl Stefanyk arrange their novelettes in a way of making an emphasis on the psychological state of the characters and the readers' response rather than on the development of events. It explains the fact that the Ukrainian story starts with the denouement; the author by means of continuous retrospections lays out the motive of Hryts' crime. The whole story is written in the past tense, though for a Ukrainian reader it is easy to distinguish between the narration proper and the instances of flashbacks. The usage of adverbial modifiers of time (*відколи, а тепер*) as temporal markers of the present and the past provides the key to grasp the differences and to follow the alterations as well as the writer's narrative strategy.

Unlike the Ukrainian man of letters, Caldwell creates an effect of suspense. The exposition does not introduce the crucial event of the narrative. So in the text there is a combination of the narrator's foreshadowing as for the central happening ("*I picked up my shotgun and done it*"; "... *have taken the word*") and retrospection that lay emphasis on the daughter's multiple complaints of being hungry. The effect is achieved through various repetitions, mostly distant syntactical ones (parallel constructions ("*Daughter said she was hungry, and I just couldn't stand it no longer. I just couldn't stand to hear her say it*" [14, p. 39]); "*I made enough working on shares, but they came and took it all away from me. I couldn't*

go around begging after I'd made enough to keep us. They just came and took it all off. Then Daughter woke up again this morning saying she was hungry, and I just couldn't stand it no longer" [14, p. 40]; *"I'd made enough for all of us", Jim said. "I just couldn't stand it no longer. Daughter'd been hungry all the past month"* [ibid].

Scarce intervening indications of the terrible crime that come from the crowd seems to be addressed to the readers for them to experience empathy and the sense of personal presence. The objective narrator leaves the reader partially ignorant of Jim's being imprisoned till the middle of the story – the moment when the reason of Jim's being jailed becomes known.

An interesting case of a typological analogy (and consequently of a difference) can be observed in the writers' portrayal of the characters. Both protagonists are fathers, responsible, loving and caring ones. Jim and Hryts are too sensitive to bear the sufferings of their children that made them arrive at a desperate decision to stop their pain. But if Jim's act looks like an affective one, for it is clear that he is not fully aware of the committed crime and its consequences, Hryts' intention seems to be a conscious one, though the readers would not classify it as a willful murder. Approaching the texts from the emphatic perspective they would rather justify both, as in the personages' opinion depriving the kids of life was the only proper thing to do. It is impossible not to mention the key textual characterizing device – the camera-eye effect. Both writers resort to it, though the device functions with a different degree of frequency and purposes. In "Daughter" close ups aim mostly at portraying Jim's appearance: *"When he saw them, he stuck his chin between the iron and gripped his hands around it"; 'Jim's long thin face looked as if it would come through the bars"; "Jim's face squeezed between the bars until it looked as though only his ears kept his head from coming through"* [15, p. 38–39]. These examples suggest an image of the man who is exhausted by the backbreaking work and fatigue, while the inner state of his remains beyond direct Caldwell's presentation. Neither the visual picture of Clara is created in the text as the readers might be looking forward to discover (as predicted from the novelette's title). Only Jim's constantly repeated utterances and a few mentioning of the daughter by the crowd produce an effect of a virtual girl's presence.

Unlike Caldwell, Stefanyk pays much attention both to the appearance of Hryts and his internal condition combining the camera-eye effect with poetic details. Besides, the girls are also portrayed in

the story as real rather than virtual personages despite the absence of their extended facial and character traits. In fact, it really does not matter. What matters is the way Handzunia and Dotska endure extreme starvation and severe cold and the way they look like in the father's eyes: *"Лише четверо чорних очей, що були живі і що мали вагу. Здавалося, що ті очі важили би так, як олово, а решта тіла, якби не очі, то полетіла би з вітром, як пір'я. Та й тепер, як вони їли сухий хліб, то здавалося, що кістки в лиці потріскають"* [15, p. 48]. Here the readers encounter bright similes and metaphors that intensify the close shots. As for Hryts, himself, the Ukrainian man of letters does not dwell upon his outer portrait, but prefers an emphasis on the perception of reality. For example, rounding off the daughters' portrait, Stefanyk selects a very concise, but exact word *"Мерці"* (*"The dead"*). Hryts repeats the word twice within a paragraph magnifying a terrible implication. Further, the lines *"Почорнів, і очі запали всередину так, що майже не дивилися на світ, лиш на той камінь, що давив груди"* [15, p. 48] metaphorically express utter despondency mixed with fear and helplessness.

In general, the imagery of V. Stefanyk seems to be deeper than the one created by E. Caldwell. First, the name of the younger child sounds like Dotska which literally means 'daughter'. In this respect the similarity between the two stories is transparent. Grammatically, the absence of the article in the American title (*"Daughter"*) endows it with a generalized meaning, deprived of any particular reference to the precedent name or accident. The name of the elder child in the Ukrainian work is the one without any etymological connotation, but its usage in the diminutive variant (Handzunia) implies the father's love and deep sensitivity that become foregrounded against despair and tragedy.

Second, the archetype of water in V. Stefanyk's story allows its polysemantic interpretation since any archetype is known to have a double nature. Water can be treated, on the one hand, as a life giving source, and, at the same time, an element that takes a human life away. Both sides find manifestations in the analyzed novella: the younger daughter gets drowned in the river, while the elder one pleaded dismissal from her father to stay alive. Hryts let Handzunia go and supplemented his decision by the words of care and love. The river itself is not presented as ominous or evil. On the contrary, the writer compares it to a stream of a live silver: *"У місячнім світлі розстелилася на долині ріка, як велика струя живого срібла"* [15, p. 49], though a moment later the sparkling river's waters made Hryts freeze and feel the physical

and moral burden becoming heavier and less bearable (“Гриць здригнувся, бо блискуча ріка заморозила його, а той камінь на грудях став ще тяжчий” [ibid]).

The final point to discuss in the given paper is the writers’ credit to the language of the local communities. E. Caldwell’s story demonstrates the difference between the author’s narration and the speech of the characters. In the majority of cases the readers find a conventional device to present the speech with the help of a-grammatical constructions (Vox Pop) – “*I just couldn’t stand it no longer*” [14, p. 40], “*I wasn’t nowhere around...*” [14, p. 41], “*It don’t seem right ...*” [14, p. 40]. V. Stefanyk’s diction selection is vernacular irrespective of the narrative part. While the American writer uses syntactical structures to reflect the local and ethnic language and speech peculiarities, his counterpart aestheticizes the vocabulary of Western Ukraine. For a long time that territory experienced the influence of many countries, and, naturally, the language also was under the impact of the neighboring tongues. As a result the author’s style suggests quite a number of lacunae for the contemporary readers as well as the ones acquainted with the literary Ukrainian language, not with its dialects or variants. For instance, such lexemes as *бучок, борзенько, пацити, глемедати, мелдуватиси* etc. puzzle the recipients by their meanings and etymology. No wonder then that the collections of V. Stefanyk’s works are very frequently supplemented by explanatory notes and his fiction in general has become an object of particular PhD research studies.

Conclusion and perspectives. To summarize the paper we can state that “*Daughter*” by Erskine Caldwell and “*The News*” by Vasyl Stefanyk demonstrate a number of typological similarities as well as discrepancies. The authors’ credo and aesthetic ideal are analogous due to the writers’ personal involvement in the life of people depicted: Caldwell’s literary career reflected his experience of living in the American South and his observations of hardships

ordinary people had to endure; Stefanyk – a native born Western Ukrainian – presented the tragic misery of peasantry that suffered much from the ruling powers.

Similar (dissimilar) features in the styles of both authors were identified in the compositional structures and the functioning of the camera-eye effect. The Ukrainian writer begins his story with the denouement, turning back in the rest of the piece to the reasons and details of the tragedy. His American counterpart creates the effect of suspense by postponing the introduction of the central event till the middle of the novelette. Both resort to retrospections to explore the root cause of the accidents. The camera-eye effect is a leading textual device of characterization in “*Daughter*” as well as in “*The News*”, though the latter one suggests a wider scope of application combining the outer personages’ image with the inner state.

Considering the artistic nature of the works we can argue that the Ukrainian piece evokes a deeper tropological connotation thanks to a greater number of poetic details as well the archetypal implications. Besides, Erskine Caldwell and Vasyl Stefanyk reflected the local and ethnic uniqueness of language and speech.

So, the scrutinized short stories demonstrate typologically common (different) features. It can be explained by the writers’ similar perception and comprehension of poverty, deprivation and social inequality as universal problems and their implied condemnation as well as by the national philosophies and imagery creating patterns, individual authors’ styles and writing techniques.

The perspectives of further research lay in the scope of comparing longer prose fiction works by Erskine Caldwell and Vasyl Stefanyk to specify the stylistic and poetic means of celebrating the national (American and Ukrainian) spirit and explore cultural and aesthetic similarities (discrepancies) in the writers’ artistic vision.

REFERENCES:

1. Бігун О.А. Типологія жанру поезії в прозі (французька та українська літератури кінця XIX – поч. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Тернопіль, 2008. 22 с.
2. Казанова О.В. Новелістика В. Стефаника і родо-жанрові особливості української малої прози кінця XIX – початку XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Одеса, 2008. 22 с.
3. Кир’янчук Б.М. Герменевтичне наповнення епістолярію Василя Стефаника. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки»*. Київ : Міленіум, 2016. Вип. 257. С. 142–153.
4. Кирилюк С.Д. Людина в чорно-білому «кадрі» прози Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. 2016. № 2 (34). С. 207–216.
5. Ковалів С.В. Василь Стефаник у літературно-критичній рецепції Луки Луціва. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Літературознавство»*. 2016. № 1 (326). С. 135–141.

6. Науменко Н.В. Символіка в образній структурі української новелістики кінця XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2002. 22 с.
7. Піхманець Р.В. Проблеми наукового видання художньої спадщини Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово* / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2016. № 2 (34). С. 122–133.
8. Юркевич П. Серце. *Вибрані твори*. Вінніпег : Колегія Св. Андрія в Вінніпезі, 1984. С. 75–107.
9. Ямборко С.М. Василь Стефаник і польський модернізм: полістилістичні константи творчості : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Київ, 2014. 20 с.
10. Holtman J. "White Trash" in Literary History: The Social Interventions of Erskine Caldwell and James Agee. *American Studies* (00263079). 2014. Vol. 53. Issue 2. P. 31. URL: <http://connection.ebscohost.com/c/literary-criticism/96721878/white-trash-literary-history-social-interventions-erskine-caldwell-james-agee> (Last accessed: 4 July, 2019).
11. Lafi, Borni Mahmoud. Erskine Caldwell, Zora Neale Hurston and Life's Lower Elements in the South of the United States: Celebrating Region and Race! *International Journal of Humanities and Social Science*. 2017. Vol. 7. No. 2. 2017. P. 76–83. URL: http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_7_No_2_February_2017/10.pdf (Last accessed: 25 October, 2019).
12. Moisy A. "Myth for the Masses: Erskine Caldwell's "Daughter", *Journal of the Short Story in English* [Online], 67 | Autumn 2016, Online since 01 December 2018, connection on 03 May 2019. URL: <http://journals.openedition.org/jsse/1759> (Last accessed: 26 October, 2019).
13. Rieger Ch. Clear-cutting eden: representations of nature in Southern fiction, 1930–1950. *A thesis for PhD Degree*. URL: https://digitalcommons.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3904&context=gradschool_dissertations (Last accessed: 20 July, 2019).
14. Caldwell E. Daughter. *Кухаренко В.А. Практикум по інтерпретації тексту*. Москва : Просвещение, 1987. С. 38–42.
15. Стефаник В. Новина. *Твори*. Київ : Дніпро, 1984. С. 48–50.

УДК 821.161.2-1.09+821.112.2-2.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.52>

ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО В ПОЕМІ «ГАЙДАМАКИ» Т. ШЕВЧЕНКА І ДРАМИ «ВІЛЬГЕЛЬМ ТЕЛЛЬ» Ф. ШИЛЛЕРА

ARTISTIC SPACE OF THE HISTORICAL PAST IN THE POEM "HAYDAMAKY" BY T. SHEVCHENKO AND IN THE DRAMATICAL PIECE "WILHELM TELL" BY F. SHILLER

Медвідь Н.О.,

orcid.org/0000-0001-6203-3412

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики їх викладання

Сумського державного педагогічного університету

імені А.С.Макаренка

У статті на основі аналізу поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка і драми «Вільгельм Телль» Ф. Шиллера проілюстровано літературну інтерпретацію історичного минулого різних народів світу, зокрема українського та швейцарського, встановлено спільне й відмінне у світорозумінні та поведінці героїв, зумовлене специфікою національних чинників. У дослідженні доводиться, що роки перебування Швейцарії під гнітом імперської Австрії в XIV ст. співзвучні драматичним подіям в Україні під час національно-визвольного руху XVIII ст., бо характеризувалися кровопролиттям і приниженням людської гідності. Констатується факт соціального, релігійного утиску як українського, так і швейцарського народів, наслідками якого стали збройні виступи гайдамаків і низки швейцарських кантонів. У процесі дослідження встановлено, що об'єднує два твори спільна тема визвольного руху, поетизація боротьби за свободу, справедливість і національну самостійність. Простежено авторську оцінку зображуваних подій обох творів, акцентується як на позитивному ставленні, уславленні патріотизму, так і засудженні надмірної жорстокості та кровопролиття. Увага приділена аналізу героїв, демонструється їхня духовна єдність заради досягнення спільної мети. Водночас наголошується на національній неоднорідності повстанців, доказам чого послугував докладний аналіз низки образів двох творів. Доводиться, що вчинки героїв зумовлені бунтівним протестом проти деспотизму й морального приниження. Попри індивідуалізацію образів, і в Т. Шевченка, і у Ф. Шиллера головним героєм є народ.

Також визначено проблематику аналізованих творів, подано короткий коментар до неї. На основі ідейно-художнього аналізу двох творів різнонаціональних літератур установлено, що спільним для них є авторське визначення ролі видатної особистості в історії своєї країни. На цій основі визначаються прояви романтизму. Спільність між поемою «Гайдамаки» і драмою «Вільгельм Телль» простежується не лише на рівні проблематики, сюжету, образотворення, а й на рівні поетики. Зокрема, вказується на такі художні особливості досліджуваних творів, як гіперболізація зображуваних подій, ліричні відступи, пейзажі в романтичному ключі тощо. Новизна дослідження окреслює спробу провести аналіз художніх текстів із використанням порівняльно-історичного методу.

Ключові слова: гайдамацький рух, козаки, Коліївщина, швейцарські кантони, патріотизм, історичне минуле, «штюрмерство».

In the article, based on the analysis of the poem "Haydamaky" by T. Shevchenko and the drama "Wilhelm Tell" by F. Schiller, the literary interpretation of the historical past of different people of the world, in particular Ukrainian and Swiss, is illustrated. The study shows that the years of Switzerland's imprisonment under imperial Austria in the fourteenth century are consonant with the dramatic events in Ukraine during the national liberation movement of the eighteenth century, because they were characterized by bloodshed and humiliation of human dignity. The article states the fact of a social, religious oppression of both the Ukrainians and the Swiss, the consequence of which were the armed rebellions of the Haydamaks and a number of Swiss cantons. The study has defined that the two works are united by the common theme of the liberation movement, the poetization of the fight for freedom, justice and national independence. The article shows the author's assessment of the portrayed events of both works, emphasizes the positive attitude, the glorification of patriotism, and the condemnation of excessive cruelty and bloodshed as well. Attention is paid to the analysis of the characters, their spiritual unity is demonstrated for the sake of achieving a common goal. At the same time, the author of the article emphasizes the national heterogeneity of the insurgents, as evidenced by a detailed analysis of a number of images of the two works. The study argues that the actions of the characters are caused by a rebellious protest against despotism and moral humiliation. Despite the individualization of the images, the main character of T. Shevchenko's and F. Schiller's works is the nation. The problems of the analyzed works are also defined and a short commentary is given as well. On the basis of the ideological and artistic analysis of two works of different national literatures, it is defined that the author's definition of the role of a prominent personality in the history of his country is common to them. On this basis, the manifestations of romanticism are determined. The common things between the poem "Haydamaky" and the dramatical piece "Wilhelm Tell" are traced not only on the level of problematics, plot, art, but also on the level of poetics. In particular, it is pointed to such artistic features of these works as hyperbolization of the portrayed events, lyrical retreats, landscapes in a romantic way etc. The novelty of this study outlines an attempt to analyze the artistic texts using a comparative-historical method.

Key words: Haidamaky movement, Cossacks, Koliyivshchyna, Swiss cantons, patriotism, historical past, "Sturm und Drang".

Постановка проблеми. У світовій і вітчизняній історії є чимало драматичних сторінок, позначених кровопролиттям, жорстокістю й тиранією. Роки перебування Швейцарії під гнітом імперської Австрії в XIV ст. характеризуються великою кількістю жертв, принижень і знущань. Ситуація, що склалася в Україні під час національно-визвольної боротьби XVIII ст., теж була надзвичайно складною. Художні твори засвідчують це, зокрема драма «Вільгельм Телль» Ф. Шиллера й поема «Гайдамаки» Т. Шевченка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу цих творів (як й інших) двох письменників присвячено численні наукові праці вчених минулого та сьогодення. У цьому аспекті варто згадати шевченкознавців Ю. Барабаша, І. Дзюбу, М. Жулинського, Ю. Івакіна, М. Коцюбинську, Д. Наливайка, Є. Нахліка, Г. Грабовича, О. Забужко та інші. Суттєвий внесок у розкриття сутності і специфіки творчості німецького драматурга XVIII ст. Ф. Шиллера зробили Л. Лозинська, В. Асмус, Г. Логвин, Г. Чечельницька, О. Ніколенко, Б. Шалагінов та інші науковці. Проте у фокусі уваги вчених ще не був компаративний аналіз вищезгаданих творів двох письменників різнонаціональних культур.

Спробуємо порівняти два історичні твори, визначивши їх спільні й відмінні характеристики.

Метою статті є порівняльний аналіз поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка і драми «Вільгельм Телль» Ф. Шиллера.

Виклад основного матеріалу. Історичною основою поеми «Гайдамаки» стали події народного повстання на Україні, спричинені жакливіми соціальними та національно-релігійними умовами життя під час польського панування. Польські поміщики жорстоко ставилися до кріпаків, примушуючи тяжко працювати на панщині, сплачувати великі податки. Українці терпіли не лише соціальне приниження, а й релігійне, бо заборонялася православна віра. Український народ повстав, виступивши проти польського гніту. У травні 1768 р. гайдамаки на чолі із запорожцем Максимом Залізнякам виступили з Мотронинського монастиря в густозаселені райони Правобережжя, підбурюючи селян на повстання. За лічені тижні повстання охопило Київщину, Брацлавщину, Поділля. На початку червня 1768 р. повстанці оточили місто Умань – один із найбільших центрів польського панства в Україні. На бік повсталого люду перейшов уманський сотник Іван Гонта. Російський уряд

був наляканий розмахом Коліївщини й послав військо на допомогу польській армії. Підступні дії російських офіцерів, які запросили в гості ватажків повстання та заарештували їх, призвели до поразки повстання: табір повстанців під Уманню був оточений російськими військами. Гонту й чимало його козаків росіяни передали в руки польського уряду. Після тривалих катувань повстанців знищено. Залізняка та інших його прихильників тавровано й заслано до Сибіру. У поемі «Гайдамаки» Т. Шевченко подав розгорнуту картину гайдамацького руху 1768 р. на Правобережній Україні.

В основу драми «Вільгельм Телль» Ф. Шиллера покладено чи не найдраматичніший період із життя Швейцарії – її боротьбу в XIV ст. за незалежність від австрійських поневолювачів, зокрема повстання кількох швейцарських кантонів під проводом Вільгельма Телля, який власноруч убив імперського намісника. Отже, поему «Гайдамаки» і драму «Вільгельм Телль» об'єднує спільна тема визвольного руху.

Якщо говорити про авторське ставлення до зображуваних подій, то варто зазначити, що, з одного боку, автор позитивно ставиться до подій Коліївщини, зображуючи її в поемі «Гайдамаки» як каральну силу за злочинства конфедератів, але, з іншого боку, засуджує криваву розправу гайдамаків, порівнюючи її з пеклом. Ось як про це сказано в тексті: «Ото Гонта з Залізником / Люльки закурили. / Страшно, страшно закурили! / І в пеклі не вміють / Отак курить. / Гнилий Тікич / Кров'ю червоніє / Шляхетською, жидівською; / А над ним палають / І хатина, і будинок... / Тече кров у воду. / Ні каліка, ані старий, / Ні мала дитина / Не остались, – не вблагали / Лихої години» [8, с. 107–108].

Поет узагальнює: «Отак-то було лихо / По всій Україні! / Гірше пекла... А за віщо, / За що люде гинуть?» [8, с. 104].

Великий Кобзар з боєм сприймає забуття онуками історичного минулого України. Він закликає згадати роки «славного Богдана», Остряниці, Наливайка, Богуна: «Згадайте праведних гетьманів: / Де їх могили? де лежить / Останок славного Богдана? / Де Остряниця стоїть / Хоч би убогая могила? / Де Наливайкова? Нема! / Живого й мертвого спалили. / Де той Богун, де та зима? / Інгул щозиму замерзає – / Богун не встане загатить / Шляхетським трупом. Лях гуляє! / Нема Богдана – червонить / І Жовті Води, й Рось зелену. / Сумує Корсунь староденний: / Нема журбу з ким поділить» [8, с. 95].

У драмі «Вільгельм Телль» автор уславлює патріотизм швейцарців, поетизує їхню боротьбу

за свободу, справедливість і національну самостійність. Створюючи драматичний конфлікт, Ф. Шиллер майстерно демонструє напруження зображенням еволюції у свідомості швейцарців. Спочатку вони лише здатні на самостійні стихійні виступи і протести, як-то селянин Баумгартен, який вимушений із сокирою в руках захищати честь і людську гідність своєї дружини, а потім переховуватися в лісі. Далі автор показує, як наростання народного гніву досягає апогею. Швейцарці не змогли більше терпіти приниження й насилля та вирішили об'єднатися, аби разом протистояти ненависним ланд фогтам.

Т. Шевченко ж, зображуючи народ, показує не лише масовість гайдамацького руху, а й соціальну та національну неоднорідність повстанців. Саме так варто розуміти уривок із пісні кобзаря Волоха: «Ой волохи, волохи, / Вас осталося трохи; / І ви, молдавани, / Тепер ви не пани; / Ваші господарі – / Наймити татарам, / Турецьким султанам. / В кайданах, в кайданах! / Годі ж, не журіться; / Гарно помоліться, / Братайтеся з нами / З нами, козаками...» [8, с. 89].

За зброю взялися багаті й бідні українці, прості козаки й старшина, а ще люди інших національностей (молдавани та волохи). Тим самим автор поєднує підніс непереможну волю народу в боротьбі проти соціального й національного гніту, звеличив його консолідацію, мужність і душевну красу.

Головним героєм п'єси «Вільгельм Телль» є народ. Тут діють землероби й пастухи, мисливці й рибалки, життя й праця яких тісно пов'язана з рідною землею. Автор оспівує давні часи, коли народ жив вільно й незалежно, а вся земля належала справжнім трударям. Головним героєм поєди «Гайдамаки» також є народ, який повстав за правду й свободу. Т. Шевченко вперше в європейському романтизмі поставив у центрі твору не героя-одинака, а народних месників, «громаду в сіряках». Виступи гайдамаків демонструють напруженість народного гніву, яка зростає з кожним розділом твору.

Опис подій на початку п'єси «Вільгельм Телль» засвідчує авторську поетизацію старовини. Події відбуваються на високому скелястому березі Фірвальдштетського озера, де лунає швейцарська пастуша мелодія та чуються гармонійні дзвоники череди. Спів хлопчика-рибалки Єнні в човні, постать пастуха Куоні на гірських пасовиськах, альпійського мисливця Берні на скелі нагадують про усталене минуле. Поетизація старовини виражає ідеал митця про мирну працю на вільній землі, єдність і злагоду між людьми.

У лірико-філософському вступі до поеми «Гайдамаки» автор також згадує минуле, пов'язане зі славним козацьким життям: «Як Січ будували, / Як козаки на байдаках / Пороги минали...» [8, с. 70].

Але разом із тим поет сумує з приводу втраченої слави, розмірковує над швидкоплинністю життя, над змінами в природі й людському існуванні: «Все йде, все минає – і краю немає, / Живе... умирає... одно зацвіло, / А друге зав'яло, навіки зав'яло... / І листя пожовкле вітри рознесли. / А сонечко встане, як перше вставало, / І зорі червоні, як перше пили, / Попливуть і потім, і ти, білолиций, / По синьому небу вийдеш погулять, / Вийдеш подивиться в жолобок, криницю / І в море безкрає, і будеш сіять...» [8, с. 67].

І Т. Шевченко, і Ф. Шиллер демонструють духовну єдність народу, об'єднання заради досягнення спільної мети. Але разом із тим образи представників народу у творах індивідуалізовані. Письменники зображують різні характери. Так, у драмі «Вільгельм Телль» серед представників народу вирізняється образ Вільгельма Телля – легендарного мисливця, вправного стрілка, захисника знедолених. Він є виразником народних прагнень та ідеалів. Автор зображує героя надзвичайно сміливим, рішучим. Телль, не вагаючись, береться рятувати селянина Баумгартена, який утікає від австрійців. До того ж Вільгельм Телль гордий і незалежний, цілком самостійний у прийнятті рішень. На його долю випало нелегке випробування: за наказом Геслера він мав влучити в яблуко, яке лежало на голові його сина. Та батькова рука не здригнулася. Телль влучив прямо в яблуко, продемонструвавши тим самим і мисливську вправність, і силу власного духу.

Серед інших героїв шиллерівської драми звертають на себе увагу розважливий і поміркований заможний селянин Штауффахер, який залишив свій дім, аби захищати народні інтереси; поривчастий та емоційний Мельхталь, який служив народній справі; Вальтер Фюрст, який готовий віддати життя за щастя народу; Берта фон Брунек, котра звинувачує в зраді Ульріха фон Руденца, який засліплений коханням, забув про вітчизну. Образ Берти фон Брунек є прикладом того, як кращі представники швейцарського дворянства, захоплені могутнім народним рухом, під час серйозних випробувань забули про майнову й соціальну нерівність (дівчина була багатою), відчувши себе насамперед швейцарцями. Своєю рукою та серцем Берта готова віддати духовно відродженому Руденцеві, який під впливом дівчини й подій у країні переосмислив свою життєву пози-

цію, обравши служіння народу. Він дарував свободу всім своїм кріпакам. До позитивних образів драми зараховуємо й дядька Руденца, Вальтера фон Атtingаузена, який заповідає племіннику дбати про свій народ.

Типовим представником повсталого маси в поемі «Гайдамаки» є Ярема, образ якого поданий в еволюції його особистості. Раніше він був жидівським попихачем, сиротою-безбатченком, навіть не мав прізвища, але пізніше зростає до народного месника, який «... страшно глянуть – / По три, по чотири / Так і кладе» [8, с. 100]. Він сміливо карає ляхів, визволяє кохану Оксану, ризикуючи життям. Інтереси повсталого народу герой поставив понад усе. Тому відразу після визволення коханої від конфедератів повертається до повстанців. Так само він чинить і після вінчання.

У поемі «Гайдамаки» звертають на себе увагу образи ватажків повстання Залізняка і Гонти. Влучну характеристику Залізняка дає в пісні кобзар Волох, називаючи його козацьким батьком, орлом сизокрилим, найбільшим багатством якого є «степ і море; скрізь битий шлях...», бо «Нема в його ні оселі, / Ні саду, ні ставу...» [8, с. 91].

Не поступається молодецьким завзяттям і Гонта, який карає ляхів, а разом убиває і своїх дітей, залишаючись вірним своїй присязі. Він проголошує перед громадою: «Мої діти – католики... / Щоб не було зради, / Щоб не було поговору, / Панове громадо! / Я присягав, брав свячений / Різати католика» [8, с. 120–121].

Цей епізод у поемі найбільш психологічно напружений. Батько зізнається, як важко йому вбивати власних дітей, але присяга перемагає: «... сини мої! / Горю мені з вами! / Поцілуйте мене, діти, / Бо не я вбиваю, / А присяга» [8, с. 121].

Автор глибоко співчуває герою, змальовуючи його душевні страждання до й після скоєного вбивства. Епізод поховання, коли Гонта накриває очі дітей червоною китайкою, засвідчує любов героя до своїх синів. А слова-прокльони на адресу ляхів, що «з'їли діток», демонструють його розпач. Вчинок Гонти зрозуміти можна, але виправдати ні. Здається, такої ж думки дотримувався й сам поет, глибоко співчуваючи герою, але разом із тим і розуміючи, що жодна мета, якою б піднесеною вона не була, не виправдовує засоби її досягнення. Убивство дітей – це невинуватий гріх героя. Він сам себе прирік на муки і страждання.

Уже епізод убивства дітей Гонти, як і змальовані масові кровопролитні сцени, засвідчують негативне ставлення автора до них. Т. Шевченко глибоко переживав трагізм і наслідки кривавих

розправ, хоча добре розумів фатальну зумовленість їх тогочасним польським пануванням над недавно вільним козацьким народом. Головним своїм завданням поет бачив оспівування духу непокори й вільнолюбства, якого так бракувало його сучасникам-кріпакам, нащадкам героїв-гайдамаків. Добре зрозумілою поетові була й безперспективність збройного, а не мирного вирішення таких конфліктів.

В образах Івана Гонти і Вільгельма Телля є дещо спільне. Обидва героя постали перед украй складним вибором: Гонта – перед убивством власних дітей чи зрадою громаді, якій присягав на вірність, Телль – перед пострілом у яблуко на голові свого сина Вальтера чи смертю. До того ж і Гонта, і Телль є рішучими, сміливими, волелюбними, сповненими бажання жити у своїй країні без ярма. Гонта ладний на все, аби захистити праве діло, залишитися з гайдамаками до кінця й продовжувати знищувати ляхів. Телль не менш відважний і сповнений жаги помсти кривдникові Геслеру, адже той не лише примушував ризикувати життям сина Вальтера, а й бажав смерті героя, кинувши його зв'язаним на власний корабель. Звільнившись, Телль вирішив власноруч помститися Геслеру й учинив це. На відміну від Т. Шевченка, який засуджував будь-які форми та прояви стихійного кривавого насилля, Ф. Шиллер визнавав справедливу помсту в ім'я високих ідеалів. Жорстокість Вільгельма Телля автор виправдовує високою метою героя звільнитися від австрійського ярма, адже він помстився за страждання швейцарського народу, а не лише за власні кривди, приниження й образи. Саме такі погляди автора на виправдані ним форми боротьби підтверджує епізод із Парріцідою, який убив імператора заради власних цілей. Прийшовши в дім Вільгельма Телля, Парріціда сподівався знайти в нього захист, проте мисливець не схотів мати нічого спільного з убивцею. На спробу Парріціди порівняти його з собою Вільгельм Телль відповідає: «І ти посмів криваву честолобність / Рівняти з самозахистом отцевим? / Чи рятував ти голову дитини? / Чи святість вогнища ти захищав? / Від близьких ти одвів кінець жахливий?.. / Помстивсь я за святу природу, ти ж / Зганьбив її, – тут спільності немає: / Ти – вбивця, я ж – захисник прав священних» [9, с. 490–491].

Погляди Ф. Шиллера на роль сильної особистості в історії виникли під впливом часу, просвітительської ідеології. Так, відомо, що на світогляд і ранню творчість митця свого часу наклало відбиток «штюрмерство» (ідейно-естетичний (у тому числі літературний) рух у Німеччині 1770–1780-х

рр. «Буря і натиск» («Sturm und Drang») з його бунтарськими мотивами, пафосом боротьби сильної особистості з усезагальною тиранією). Тому й вчинки Вільгельма Телля можна розглядати в руслі бунтівного протесту проти деспотизму та морального приниження. Суто «штюрмерською» за пафосом є репліка Вільгельма Телля «Й тоді лиш маю втіху від життя, / Коли щодня борюсь і здобуваю» [9, с. 416]. Водночас Ф. Шиллер вустами свого героя проголошує й заклик до об'єднання зусиль з метою консолідованого протесту мас. Це засвідчує еволюцію у світогляді драматурга: від оспівування стихійного протесту одинака (драма «Розбійники») Ф. Шиллер дійшов розуміння уславлення масових виступів народу (драма «Вільгельм Телль»). Тому у фіналі драми селяни проголошують заклик «Свобода! Свобода! Свобода!» [9, с. 495].

Головні проблеми:

«Вільгельм Телль»	«Гайдамаки»
<ul style="list-style-type: none"> • необхідність єднання країни; • уславлення патріотизму; • поетизація боротьби за свободу 	<ul style="list-style-type: none"> • розгортання народно-визвольного руху; • проблема народу як творця історії; • поетизація мужності народу, його потягу до свободи

Короткий коментар до проблематики

1. До драми «Вільгельм Телль».

У драмі «Вільгельм Телль» Ф. Шиллер торкається вирішення суто національного питання, пов'язаного з необхідністю об'єднання країни. Відомо, що німецькі землі у XVIII ст. були роздроблені. Німеччина залежала від інших країн. Тому стояло завдання об'єднання, яке усвідомлює не лише влучний стрілець Вільгельм Телль, а й прості селяни, що довго ворогували один з одним за межу. У сцені на галявині задля звільнення рідної Швейцарії вони сходяться, щоб забути про свої чвари й особисті образи. Ф. Шиллер немов показує німцям приклад Швейцарії: задля блага батьківщини треба забути особисті образи й амбіції, і тоді можна здобути перемогу. Швейцарці перемогли. Автор поетизує їхні вчинки в боротьбі за свободу.

Боротьбу понад усе ставить і Берта, яка гудить Руденца за те, що той веде розмови про кохання у складний для країни час. Дівчина навіть звинувачує хлопця у зраді народу. Вона проголошує: «Та хіба / В людей є щось миліше за вітчизну? / Чи є для серця щирого щось краще, / Ніж бути безневинних оборонцем? / І захищать пригноблених права?» [9, с. 421].

Отже, Берта нагадала Руденцу про обов'язок перед Вітчизною. Вона ж і розбудила в ньому ще

не згасле благородство й готовність долучитися до спільних і рішучих дій.

Не меншим патріотом є один із ватажків повстання Штауффахер, який зображений мудрим і справедливим. Героя поважають земляки, дослухаються до його думки. Саме йому належать слова, які виражають загальне прагнення селян: «Ми вправі вище благо від насильства / Оборонять. Повстаньмо за вітчизну, / За наших жон і за дітей повстаньмо!» [9, с. 407]).

2. До поеми «Гайдамаки».

У поемі «Гайдамаки», як уже зазначалося, головним героєм є повсталий народ, який є творцем ходу історії. Т. Шевченко майстерно зобразив широкий розмах Коліївщини – антифеодалного повстання 1768 р. на Правобережній Україні проти польської шляхти. Узагальнений образ повсталого народу конкретизовано в індивідуальних образах Яреми, Гонти, Залізняка, Волоха та інших. Так, сюжетна лінія наймита Яреми – рядового учасника Коліївщини – це історія того, як народне повстання збудило свідомість пригнобленої людини, в якій в боротьбі за волю «виросли крила». Коліївщина набула загальнонародного характеру, бо участь у повстанні взяли навіть жінки та підлітки. Ось як про це сказано в тексті: «А де ж люде?.. Над Тясмином / У темному гаю / Зібралися; старий, малий, / Убогий, багатий / Поєдналися, – дожидають / Великого свята. / Ото гайдамаки. На гвалт України / Орли налетіли; вони рознесуть / Ляхам, жидам кару; / За кров і пожари / Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть» [8, с. 87].

Увесь повсталий народ змінював хід історії.

Споріднює поему «Гайдамаки» і драму «Вільгельм Телль» і романтична гіперболі-

зація зображуваних подій. Обрана система художнього часу різноманітно співвідноситься з історичним часом подій і сучасністю авторів. Завдяки цьому минуле контрастно протиставляється сучасності, а в поемі «Гайдамаки» ще й відлунює в майбутнє. На історичному матеріалі й Т. Шевченко, і Ф. Шиллер показали життя свого народу та його боротьбу за незалежність.

Оскільки «Гайдамаки» – це велике ліро-епічне полотно, то й розвиток сюжетних ліній у ньому часто переривається ліричними відступами й пейзажами в романтичному дусі. У п'єсі «Вільгельм Телль» також важливу роль відіграє природа, що стає засобом розкриття внутрішнього стану персонажів, їхніх думок і прагнень.

Висновки. І Т. Шевченко, і Ф. Шиллер є майстрами у змалюванні масових сцен, монологів героїв. У двох творах звучить сам голос народу (у поемі «Гайдамаки» дуже часто вустами кобзаря), відображено його волелюбні прагнення та ідеали. І в поемі «Гайдамаки», і в драмі «Вільгельм Телль» у дусі романтизму протиставляються два світи – світ вільного народного життя і світ насильства, стверджується культ стихійного, емоційного начала. Проявами романтизму також є представлення унікальної людської особистості, віра в її можливості, велика сила трагічних моментів і пафос безкомпромісної боротьби.

Подальший напрям дослідження заявленої проблеми передбачає як поглиблення, деталізацію викладених положень, так і залучення до аналізу інших творів історичної тематики на компаративній основі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Історія української літератури ХІХ ст. : у 3 кн. Київ : Либідь, 1996. Кн. 2 : навчальний посібник / за ред. М.Т. Яценка. С. 106–108.
2. Кашуба Є. Художній твір як заклик до об'єднання вітчизни: Система уроків за народною драмою «Вільгельм Телль» Ф. Шіллера. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2011. № 10. С. 43–47.
3. Матюшкіна Т. Матеріали до вивчення драми Ф. Шіллера «Вільгельм Телль». *Зарубіжна література в школах України*. 2009. № 10. С. 23–26.
4. Назарець В. «Благородний адвокат людства». Ф. Шиллер та його драма «Вільгельм Телль». *Зарубіжна література в школах України*. 2009. № 11. С. 16–21.
5. Ніколенко О.М. Бароко, класицизм, просвітництво. Література ХVІІ – ХVІІІ століть : посібник для вчителя. Харків : Веста : Ранок, 2003. С. 170–175.
6. Хаге Р. Мыслитель, поэт, драматург – борец за свободу (Ф. Шиллер). *Зарубіжна література*. 2005. № 39. С. 15–17.
7. Шалагінов Б. «Мужньо й сміло вперед променем світла мчу...»: Філософсько-поетичний спадок Ф. Шіллера і наш час. *Всесвіт*. 2009. № 11–12. С. 155–161.
8. Шевченко Т.Г. Кобзар / вступ. сл. О. Гончара. Київ : Дніпро, 1985. С. 67–130.
9. Шиллер Ф. Лірика. Драми / пер. з нім. ; передмова та примітки К. Шахової. Харків : Фоліо, 2004. 503 с.

РОЗДІЛ 13 ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.111:81'42-065.2):82-31

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.53>

ГЕНЕТИКО-ФІЗІОЛОГІЧНІ Й ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРСОНАЖІВ БРИТАНСЬКИХ ПОСТПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ РОМАНІВ

GENETIC-PHYSIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE CHARACTERS OF THE BRITISH POST-POSTMODERN NOVELS

Дроздовський Д.І.,

orcid.org/0000-0002-2838-6086

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу світової літератури

Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка

Національної академії наук України

У статті досліджено стратегії репрезентації мислення персонажів постпостмодерністських романів Великої Британії. Наголошено на особливій увазі письменників (М. Геддона, М.Дж. Гайленд та ін.) до зображення свідомості персонажів, які мають невралгічні розлади або ж є соціопатами. Визначено, що їх мислення уподібнюється комп'ютерному: йдеться про максимально точну фіксацію дійсності, увагу до дрібниць, аналітичне розкладання проблеми на компоненти, кожен з яких персонажі прагнуть проаналізувати і вийти зі складної ситуації. Досліджено, що увага до зображення розумових процесів є одним із чинників розмежування постмодерністського роману від постпостмодерністського, якому властивий інакший тип світосприйняття. Постпостмодерністське мислення експлікує настанову на аналітичне препарування дійсності, уникнення емоційних суджень і погляд на світ відповідно до природничих законів і закономірностей. Така точка зору унеможливорює вияв емоцій, які часто призводять до викривленого сприйняття дійсності, комунікаційних непорозумінь і соціальних конфліктів. Здійснено компаративний аналіз літературної репрезентації мислення Кристофера в романі М. Геддона та Джона в романі М.Дж. Гайленд. В обох творах, що представляють сучасний літературний процес Великої Британії, йдеться про юнаків з особливим баченням світу, препаруванням реальності, її аналіз відповідно до наукових підходів, які унеможливають вияви неправди. Обидва юнаки ведуть щоденники, в яких максимально точно фіксують дійсність, перетворюючи у такий спосіб наявний у ній хаос на простір чітко впорядкованих сенсів, розуміння яких детерміноване природничими законами. Протагоністи виявляють науково-аналітичне бачення світу, власного тіла, поведінки родичів, об'єктивовано сприймаючи такі феномени, як смерть та ін.

Ключові слова: сучасний британський роман, постпостмодернізм, аутизм, синдром Асперґера, свідомість.

In the paper, I have explored the strategies for representing the thinking of characters in post-postmodern novels in the United Kingdom, and have emphasized the attention of writers (M. Haddon, M.J. Hyland, etc.) to depicting the minds of characters with neuralgic disorders or who are sociopaths. It is determined that their way of thinking is similar to computer: it is about the accurate fixation of reality, attention to details, analytical decomposition of the problem into its basic components, each of which the characters seek to analyze and get out of a difficult situation. It has been investigated that attention to the depiction of thought processes is one of the factors that differentiates the post-postmodern novel from the postmodern characterized by a different type of worldview. Post-postmodern thinking explicates the analytical understanding of reality, the avoidance of emotional judgments, and the worldview in accordance with natural laws. This view makes it impossible to identify emotions that often lead to distorted perceptions of reality, communication misunderstandings and conflicts. A comparative analysis of the literary representation of Christopher's thinking in M. Haddon's novel and John in M. J. Hyland's novel is discussed. Both texts, which represent the contemporary literary process of the UK, are about a teenager with a special vision of the world, reality analysis in accordance with scientific approaches that make it impossible to detect false. Both teenagers write diaries that capture reality as accurately as possible transforming the chaos into a space of well-ordered meanings, the understanding of which is determined by natural laws. The protagonists discover the analytical vision of the world, the behavior of their relatives objectively perceiving such phenomena as death and others.

Key words: contemporary British novel, post-postmodernism, autism, Asperger's syndrome, consciousness.

Постановка проблеми. Важливим компонентом постпостмодерністського художнього світогляду, зокрема представленого в британському романі поч. XXI ст., є посиленна увага до репрезентації персонажів як біохімічного суб'єкта

реальності. Водночас окрема увага приділена зображенню їх психічних станів. У британському постпостмодерністському романі репрезентовано персонажів, які мають ґрунтовні знання про людське тіло й психіку (Генрі в «Суботі»

І. Мак'юена, Кристофер у «Дивному випадкові з собакою вночі» М. Геддона). Протагоністами є або представники професій, що мають стосунк до дослідження людини з медичної точки зору, або ж персонажі, наділені особливим науковим типом мислення, завдяки якому сприймають зовнішній світ і людину як систему, що має закономірності. Такі тенденції посилені постреалістичною основою сучасної англійської літератури, на чому наголошують зарубіжні літературознавці (Е. Вільям-Вонкет [25], М. Бредбері [16] та ін.). Акцентовано на зображенні взаємодії між персонажами, розкриваються комунікативні девіації, соціальні непорозуміння й конфлікти з нейрофізіологічного боку («Дивний випадок з собакою вночі» М. Геддона, «Маленький незнайомиць» С. Вотерс). Автори постпостмодерністських романів розкривають конфліктну взаємодію й непорозуміння між персонажами, які впливають на траєкторію життєвих стратегій героїв («Спокута» І. Мак'юена). У центрі постпостмодерністського роману експліковано увагу до розумового пізнання дійсності, яке уможливило формування комфортного середовища, в якому перебувають персонажі.

Британські романи др. пол. ХХ ст., на яку припадає постмодерністський період, були спробою сконструювати художню реальність, в основі якої реалізовано принцип недовіри до дійсності – як наслідок, піддано сумніву також і концепт «розуму» та «розумності» (Д. Фаулз, Дж. Барнз та ін.). Водночас поруч із цією тенденцією в британській літературі маємо корпус романів, в яких ідеться про важливість спиратися на аналітичні здібності персонажів, котрі б інакше не могли зарадити конфліктній і проблематизованій дійсності навколо себе (в аспекті її адекватного пізнання, розуміння, інтерпретації, встановлення соціальних зв'язків з іншими тощо). Зазначена проблема в літературі 1970–1980-х рр. представлена, зокрема, у творчості Д. Джонстон, В. Голдинга, Г. Гріна та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розмивання кордонів між різними царинами дискурсами (науковим, художнім і медійним) є особливістю др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст., на чому наголошують Б. Латур [17] і А. Менцвель [11]. Медіадискурс перетворює здобутки в царині біології й точних наук на об'єкт сприйняття літературою [11, с. 247].

Художній дискурс сучасного британського роману є формою долучення «форм, категорій і понять» «природної реальності» до гуманістичної парадигми, в якій у результаті симбіозу двох

типів реальності відбувається творення культурної реальності нового типу, рушієм чого є специфічний тип мислення персонажів (Кристофера, Генрі Пероуна та ін.).

Науковий спосіб пізнання світу, властивий персонажам постпостмодерністських романів, дає змогу уникнути негативних впливів суспільства й політичного дискурсу, побудованого відповідно до ніцшеанської концепції волі до влади. Об'єктивоване пізнання дійсності (принаймні, намагання цього) й розуміння людини як особливої біохімічної реакції – ті маркери, що визначають специфіку британських постпостмодерністських романів теперішнього часу. Недоречно зводити згаданий романний дискурс до метамодерністської парадигми, розробленої Т. Вермуленом і Р. Ван ден Аккером [23], натомість аналіз вищезгаданих творів (І. Мак'юена, М. Геддона, С. Вотерс) дає підстави говорити про нові світоглядно-філософські параметри тієї культурно-історичної епохи, що прийшла на зміну постмодернізму у Великій Британії. Нині в зарубіжному літературознавстві наявна критика метамодерністських поглядів на мистецтво й полемічне заперечення окремих теоретичних позицій цієї школи (див.: Abramson S. (2015). Ten Basic Principles of Metamodernism. The Huffington Post: http://www.huffingtonpost.com/seth-abramson/ten-key-principles-inmet_b_7143202.html; James D., & Seshagiri, U. (2014). Metamodernism: Narratives of Continuity and Revolution. PMLA; Nieland, J. (2012). Dirty Media: Tom McCarthy and the Afterlife of Modernism. MFS Modern Fiction Studies, 58(3), 569–599: <https://muse.jhu.edu/article/486397> тощо).

У статті використано набутки сучасної психології [14] для пояснення аутичного мислення, щоб продемонструвати особливості літературної репрезентації персонажів із синдромом Аспергера. Також використано стратегії іманентного літературознавчого аналізу, методи структурного аналізу художніх творів і підходи герменевтики.

Постановка завдання. Завдання статті – схарактеризувати специфіку літературних репрезентацій свідомості й поведінки персонажів (зокрема з різними девіаціями й нейрофізіологічними особливостями) постпостмодерністських романів задля формування світоглядно-філософських маркерів, які позначають відхід від постмодернізму у Великій Британії й розвиток сучасного британського роману в парадигмі постпостмодерного світовідчуття.

Виклад основного матеріалу. У британському постпостмодерністському романі уви-

разнено перебування суб'єкта в кількох вимірах реальності одночасно. Моделі такого перебування можуть бути різні й підпорядковуватися різним авторським концепціям: роман-сповідь із романом у романі («Спокута»); використання науково-фантастичних концепцій «множинності часу», його нелінійної організації відповідно до теорії суперструнної реальності, яка представлена у вигляді кількох одночасних зон, між якими може бути встановлений зв'язок (фізичний або метафізичний) («Хмарний атлас»); конструювання у власній свідомості фіктивної реальності, що постає заміном справжньої дійсності, що має занадто сильний травматичний ефект для суб'єкта (таким чином створена підсвідомістю дійсність витісняє певні фрагменти минулого, які з різних причин не можуть бути проговорені або ж подолані індивідом) («Дивний випадок із собакою вночі»); суб'єкт реальності не може достеменно ідентифікувати для себе, яка з реальностей, в яких він перебуває, справжня, позаяк не існує чітких інструментів для верифікації реальності («Субота», «Спокута»). У постпостмодерністських текстах ідеться про ключову проблему неможливості встановити, яка з множини реальностей справжня, а яка фіктивна (вигадана) («Спокута», «Хмарний атлас»), причому експліковано мотив одночасного перебування людини в кількох реальнісних площинах (одна з яких незалежно від сприйняття персонажами є «істинною»), між якими встановлено специфічний зв'язок («Хмарний атлас»).

Соціальні конфлікти розглядаються в кількох площинах і мають різні пояснення: вплив політичних ідеологій, що сприяють соціальній нерівності та такій стратифікації суспільства, що сприяє виникненню протистоянь; нейробіологічна природа людини, домінування тих чи тих генів, які визначають людську поведінку, а водночас і поведінку певної групи, сформованої на історичній території, залучення антропологічних і біологічних досліджень до пояснення людських конфліктів; вади в людському геномі, психофізіологічні та невралгічні розлади, які формують соціопатичну поведінку. У психологічній літературі наявний корпус досліджень, в яких засвідчено негативний вплив і небезпечність людей-соціопатів. Водночас у постпостмодерністському дискурсі поставлено питання про те, що негативні сторони соціопатичної поведінки можуть бути контрольовані розумом, подеколи вони можуть допомагати людині, сприяючи її соціальній успішності. Із медичної точки зору «основними симптомами соціопатії виступає комплекс

ознак та рис, що їх доцільно поділити задля теоретико-методологічної ефективності в соціальній практиці застосування на дві групи. Перша група форматується згідно із міжособистісними особливостями спілкування. До неї Х.Г. Хауер <...> зараховує: 1) зверхність у комунікації, нестійкість уваги, багатомовність (а іноді – і красномовство) <...>; 2) егоцентризм та претензійність, повна відсутність самокритики <...>; 3) відсутність почуття жалю та вини. Для таких індивідуумів немає ні близьких, ані сторонніх. Усі – лише пішаки у грі по задоволенню власних бажань <...>; 4) повна нездатність до емпатії» [14, с. 4]. Соціопатія, на перший погляд, є антиподом гуманістичного мислення, спрямованого на встановлення позитивних контактів із зовнішнім світом, утвердження людських цінностей тощо. Соціопатія оприявнює стратегію розриву із зовнішнім світом, що постає джерелом травмування особистості. Окремі дослідники [18; 14] наголошують на підступності «соціопатичного розуму». «Емоційність соціопатичних індивідуумів додає їм наснаги для здійснення своїх хитромудрих планів, бо вона має свою специфіку – це той особливий вид істероїдної емоційності, що поєднується з відсутністю емпатії, це абсолютна центрованість на собі в будь-яких міжособистісних стосунках. Соціопати не знають ані сорому, ані жалю, тому будь-які заклики до їх душі є марними, вони просто не розуміють, про що йдеться» [14, с. 5]. Водночас у романі «Дивний випадок із собакою вночі» наголошено на тому, що поведінка, детермінована автичною свідомістю, постає особливою формою соціопатії, яка не спрямована на «здійснення хитромудрих планів». У романі М. Геддона подано спробу деконструювати наявні в клінічній літературі репрезентації соціопатії, показуючи інший бік *соціопатичного гуманізму* персонажа з синдромом Аспергера.

Свідомість соціопата («Дивний випадок...» М. Геддона) в постпостмодерністському романі представлена як своєрідний комп'ютер, який у різні моменти зіткнення з реальністю завантажує різні файли з різних царин знання, аби максимально скрупульозно проаналізувати ситуацію, фокусуючи увагу на найменших деталях. «Батько прийшов додому о 5:48 вечора... На ньому була сорочка в клітинки лаймово-зеленого та небесно-блакитного кольорів, і шнурівки на одному черевуку були зав'язані подвійним вузлом, але на другому – ні» [4, с. 83]. Свідомість соціопата уподібнюється комп'ютеру, який має здатність точно й швидко орієнтуватися в проблемних ситуаціях, коли це стосується інших людей. Попри ще, що

відповідно до класичних медичних уявлень соціопати – люди, які мають проблеми із комунікацією та сприйняттям абстрактних понять, вони наділені дуже аналітичним розумом, який не піддається емоційним хвилюванням, а отже, є невразливим у кризовій ситуації. Роман М. Геддона «Дивний випадок із собакою вночі» розкриває переваги соціопатичного світосприйняття, коли Кристофер здатний працювати як комп'ютер, виявляючи енциклопедичні знання. Брак емоційності є як плюсом, так і мінусом у його поведінці.

М. Геддон конструє персонажа, не здатного виявляти емпатії, водночас його намагання дошукатися правди (у стосунках між батьками, сусідами) й істини (принципи світобудови тощо) детерміноване особливостями розуму, який працює над упорядкуванням дійсності навколо себе, тож будь-яка незрозуміла ситуація для протагоніста апіорі постає тим, що має бути розв'язане, тобто впорядковане у власній свідомості. Така специфіка діяльності мозку набуває особливої значущості в романі М. Геддона. У романі «Угамуйте мене» М.Дж. Гайленд ідеться про хлопця, який переживає такі ситуації і досвід, що і Кристофер у романі М. Геддона. Кристофер не вбачає в батькові людяності, відмовляється контактувати й довіряти йому після того, як той зізнається у вбивстві собаки, а також у приховуванні листів матері. Джон у романі «Угамуйте мене» зневірюється в батьках після того, як дізнається про їх брехню: «В Гоурі вона такою не була. Вона читала книжки, дотепно й цікаво розмовляла, говорила про виготовлення ляльок, а зараз вона сумна й немічна без будь-якої причини» [3, с. 176]. Обидва юнаки наділені гіпертрофованою спостережливістю й уважністю до деталей. Джон зазначає: «Коли тато допиває воду, я бачу, що гудзики в нього на жакеті застібнуті неправильно. Він так робить навмисне, і часто це є ознакою доброго настрою» [3, с. 11]. Джон бачить світ як сукупність причинно-наслідкових взаємодій і тенденцій, отже, підмічаючи нюанси, можна сформувати власну систему, яка допомагатиме розумітися на тому, коли й чому люди кажуть неправду, як виявити неправду в комунікації з іншими, через що виникають конфлікти тощо: «Вони сміються так сильно і так довго, що сам жарт, мабуть, виходить за межі мого розуміння, і мені хочеться знати, в чому він полягав» [3, с. 81].

У сучасному британському романі зображено персонажів, які або свідомо виступають проти неправди («Дивний випадок...»), або ж реагують на неправду на фізіологічному рівні (Джон

в «Угамуйте мене» щоразу переживає нудоту, коли хтось із рідних обманує). Розум персонажів експліковано як інструмент, за допомогою якого потрібно аналізувати реальність, щоб мати змогу раціонально розплутувати складні ситуації, проте в жодному разі не вдаватися до примноження неправди. Більшість персонажів, які оточують протагоністів, не мають потрібної сили, щоб казати правду: обман видається для них найлегшим способом збереження більш-менш прийняттого порядку речей. У такому разі йдеться про те, що неправда постає чинником створення ілюзорного комфортного світу, який у свідомості створюють персонажі, вірячи, що перебування в ілюзії робить їх життя щасливим. Кристофер показує необґрунтованість такої життєвої позиції: обман, до якого вдаються його батьки, є втечею від відповідальності й маніпуляцією, яка все одно розкривається. Гіпертрофовані аналітичні здібності персонажів сучасного британського роману (доктор Фарадей із «Маленького незнайомця» С. Вотерс, Генрі з «Суботи» І. Мак'юена, Кристофер із «Дивного випадку...» М. Геддона, Джон із «Угамуйте мене» М.Дж. Гайленд) допомагають їм взаємодіяти з іншими в побутових життєвих ситуаціях, досягаючи потрібної мети. Часом особливі розумові здібності персонажів перетворюють самих героїв на соціопатичних особистостей, які поводяться аморально (доктор Фарадей). Водночас поведінка Кристофера не спрямована на свідоме порушення моральних норм, позаяк поведінка персонажа підпорядкована особливостям генетичного захворювання, яке складно контролювати за допомогою свідомих настанов. Світоглядні позиції Кристофера є прикладом нового гуманізму: протагоніст роману прагне, щоб створилося суспільство, усі мешканці якого діяли відповідно до принципу «простих чисел», який унеможливує продукування неправди. Просте число дорівнює тільки собі. Ця світоглядна настанова передбачає, що людина говорить лише те, що справді відбувається в дійсності, не маючи змоги свідомо маніпулювати в мовленні фактами. Водночас така настанова не звільняє персонажів від помилки, що виникає в результаті хибної інтерпретації фактів (як стається з Брайоні у «Спокуті» І. Мак'юена). Здатність людини помилятися для Кристофера припустима; найголовніше, аби люди не вдавалися до свідомої неправди. Персонаж розуміється на когнітивних принципах, в яких можливий природний «збій» унаслідок впливу емоцій на здоровий глузд, тому й вивчає математику: дотримання математичної логіки в побутових ситуаціях унеможливує для

персонажа множення неправди. З одного боку, в романі зображено героя, який нагадує машину, позбавлену емоцій. З другого боку, підготування листівки мамі, окремі приклади ставлення до батька (з яким у героя конфліктні стосунки, фігура батька викликає або жах, або ненависть) свідчать про те, що героєві властиві такі риси, як любов, щирість, емоційна теплота тощо. Подібна амбівалентність притаманна й Генрі в «Суботі»: наділений ґрунтовними знаннями про людське тіло, нейрохірург прагне максимально аналітично сприймати зовнішні події, послуговуючись принципами формальної логіки. З другого боку, він із великим пієтетом ставиться до поезії й поетів, наділяючи їх здатністю до особливого бачення світу. Поезія викликає в Генрі щире захоплення й повагу, позаяк у цьому різновиді мистецтва реалізовано здатність людини продукувати нові смисли, які неможливо прорахувати; двоє людей ніколи не напишуть однаковий вірш. Генрі прагне дослідити це явище з позицій нейрофізіології, проте доходить висновку, що нині не існує інструментів для здійснення такого дослідження. Водночас у романі «Хмарний атлас» Д. Мітчелла експліковано ідею, що на якомусь етапі розвитку людства може бути помислене, буде втілене через деякий час. Людське фантазування є важливим чинником цивілізаційного поступу. Те, що існує у мисленні на рівні гіпотези, припущення, фантастичного візуального образу тощо, потенційно може бути втілене в реальності.

Висновки. Інтенсивність представлення в сучасному британському романі медичних знань детермінує особливий світогляд протагоністів: персонажі сприймають людське тіло й такі феномени, як любов, довіра, турбота, смерть тощо з біохімічних позицій, тобто як феномени, спричинені специфікою біонейрохімічної організації людини. Кристофер у «Дивному випадку...» не має страху в сприйнятті смерті, позаяк вона мислиться як біологічний процес і явище, яке невіддільне від функціонування тіла. Смерть не викликає екзистенційного жаху в героїв.

У британському романі після 2000 р. експліковано персонажів, які сприймають *Іншого* як біонейрохімічний феномен, тобто як суб'єкта реальності, чия поведінка, вчинки, мотивації, особливості комунікації тощо детерміновані специфікою геному, генетичними розладами або невралгічними проблемами. Водночас і самі протагоністи романів можуть мати невралгічні захворювання на кшталт аутизму чи синдрому Аспергера.

У постпостмодерністському романі акцентовано на мотиві пізнання людиною навколишньої дійсності та розуміння власних особливостей. Проте специфікою постпостмодерністської репрезентації цього мотиву є медикалізована репрезентація когнітивних процесів: персонажі романів аналізують власні вчинки та поведінку інших, долучаючи до аналізу знання з медицини, які допомагають спрогнозувати дії інших в різних ситуаціях («Субота», «Дивний випадок із собакою вночі», «Угамуйте мене»).

Персонажі сучасного британського роману наділені винятковими аналітичними здібностями, в романах акцентовано на аналітичних здібностях персонажів, позаяк здатність сприймати дійсність за допомогою розуму, а не емоцій, допомагає в побудові комфортного соціального середовища й унеможливує зіткнення героїв. Значна увага до репрезентації розуму дає підстави говорити про реактуалізацію постпросвітницьких тенденцій у сучасному британському романі. Особливості категоризації та систематизації дійсності персонажами, її аналіз відповідно до математичних принципів і з урахуванням невралгічних та біологічних чинників стали важливою частиною тематичного поля сучасних британських романів.

Досліджено, що репрезентований у постпостмодерністському британському романі образ людини полягає у творенні нових сенсів (реальностей), які уможливлені потенційно нескінченною сполучуваністю нейронів у синапсах під час формування досвіду, написання художніх творів. Здатність людини до творчості постає одним з елементів, що ставить під сумнів досягнення науки у плані стовідсоткового пізнання людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандровська О. Модернізм між минулим і майбутнім: антропологічний дискурс англійського роману : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 444 с.
2. Бойніцька О.С. Англійський історіографічний роман кінця ХХ – початку ХХІ ст.: філософія жанру : монографія. Київ : Видавець Карпенко В.М., 2016. 324 с.
3. Гайленд М.Дж. Угамуйте мене / з англ. В. Дмитрук. Львів : Кальварія, 2008. 248 с.
4. Геддон М. Загадковий нічний інцидент із собакою / пер. з англ. А. Рогоза. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 221 с.
5. Джонстон Дж. Далеко ли до Вавилону? Старая шутка ; пер. с англ. Москва : Художественная литература, 1983. 303 с.

6. Лімборський І. Ситуація Пост-Просвітництва: глобалізація versus націоналізм. *Всесвіт*. 2007. № 5-6. С. 188–192.
7. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння. У чотирьох книгах. Кн. 1. Про неприродженість принципів та ідей / з англ. Н. Бордукова. Харків : Акта, 2002. 154 с.
8. Макьюен І. Амстердам. Москва : "ФТМ", "Ексмо", 1998. 140 с.
9. Мак'юен І. Спокута / з англ. В. Дмитрук. Львів : Кальварія, 2008. 344 с.
10. Мак'юен І. Субота / з англ. В. Дмитрук. Львів : Кальварія, 2007. 256 с.
11. Менцвель А. Антропологічна уява / з пол. О.М. Вознюк. Київ : Юніверс, 2012. 380 с.
12. Мірошниченко Л. Проекції скептицизму в сучасному британському романі: генеза, традиція, поетика: монографія. Київ : Генеза, 2015. 384 с.
13. Овчаренко Н. Постколоніальні проекції канадської прози : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 512 с.
14. Титаренко І.О., Лісовська І.В. Явище соціопатичної поведінки як проблема для існування й розвитку сучасного українського суспільства. завдання та можливості соціальної роботи і корекції. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2010. Випуск 4 (8). URL: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/5228/1/10%20-%204%288%29%20-%2032.pdf>
15. Шалагінов Б. Зарубіжна література. Від античності до початку XIX сторіччя: історико-естетичний нарис. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. 355 с.
16. Bradbury, M. *The Modern British Novel*. London : Penguin Books, 1993. 516 p.
17. Latour, B. *We Have Never Been Modern*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1993. 158 p.
18. Lazarus, R.S., Folkman S. *Stress, appraisal and coping*. New York : Springer, 1984. 456 p.
19. Lazarus, R.S. *Psychological Stress and the Coping Process*. McGraw-Hill, 1966. 466 p.
20. Lodge, D. *The Consciousness and the Novel: Connected Essays*. London : Secker & Warburg, 2002. 320 p.
21. Lotfis Freeman S. *Imagining Autism: Fiction and Stereotypes on the Spectrum*. Indiana University Press, 2015. 208 p.
22. Mitchell, D. *Cloud Atlas*. London : Random House, 2004. 528 p.
23. Vermeulen, T., Van Den Akker, R. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics and Culture* 2.0. 2010. P. 1–14.
24. Waters, S. *The Little Stranger*. London-NY : Riverhead Trade, 2009. 528 p.
25. Williams-Wanquet E. Towards Defining "Postrealism" in British Literature. *Journal of Narrative Theory*. 2006. Vol. 36, No. 3. PP. 389–419.

UDC 811

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.54>

MASHADI MUHAMMAD BULBUL'S EPOCH, LIFE AND ART

ЕПОХА, ЖИТТЯ ТА МИСТЕЦТВО МЕШЕДІ МУХАММЕДА БЮЛЬБЮЛЯ

Eminova Gunel,

*Candidate for a Degree of the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli
of National Academy of Sciences of Azerbaijan*

The aim of this article is to acquaint the reader with one of the prominent poets of Karabakh of the XIX century – Mashadi Muhammad Bulbul. Keeping this in mind, the current paper discusses the socio-economic background and literary tendencies of the XIX century which was the arduous period in terms of both literature and history. Further, it describes the well-renowned literary figures that played a crucial role in shaping of Bulbul's literary destiny. The paper proceeds to illustrate the peculiarities of the poet's creative work, his language and literary genres he preferred. Mashadi Muhammad Bulbul is one of the talented representatives of local literary circles of Karabakh of the XIX century. Prior to launching discussion on his biography and power of his art, it is noteworthy to make a short review of the peculiarities of historical background which influenced the poet as well as the socio-economic processes occurring at that specific time interval. Each thinker, poet, writer is a reflection of the demands and desires of a period he lives in; therefore there is a strong necessity to shed the light on the time when he lived and created. The XIX century is considered to mark a significant period in the development of Azerbaijan be it either in terms of political thought or cultural history. Following the signing of the Treaty of Gulustan (1813) and the Treaty of Turkmenchay (1828), which was a severe consequence of two annexation wars and which divided the country into two parts, Azerbaijan witnessed certain alterations in the socio-political sphere. Awakening of national consciousness, nationalism, enlightenment ideas commenced to disseminate progressively. In this vein, it is crucial to draw an attention on several events. The first and the second halves of the XIX century are acknowledged to be challenging and burdensome for history of Azerbaijan. Several

reforms introduced by the Russian Empire in Azerbaijan at that time exerted a huge impact on the populace together with economic and cultural relations.

Key words: Mashadi Muhammad Bulbul, poetry of XIX century, Karabakh, literary assemblies, genres of poetry.

Мета статті – ознайомити читача з одним із видатних поетів Карабаху XIX століття – Мешеді Мухаммедом Бюльбюлем. У статті обговорюються соціально-економічні передумови та літературні тенденції XIX століття, яке було важким періодом як у літературі, так і в історії. Також описуються відомі літературні діячі, які відіграли вирішальну роль у формуванні літературної долі Мешеді Мухаммеда Бюльбюля. У статті йдеться про особливості творчості поета, його мову та літературні жанри, яким він віддавав перевагу. Мешеді Мухаммед Бюльбюль – один із талановитих представників місцевих літературних кіл Карабаху XIX століття. Перш ніж розпочати дискусію про його біографію та силу його мистецтва, варто зробити короткий огляд особливостей передісторії, яка вплинула на поета, а також соціально-економічних процесів, що відбуваються в цей конкретний часовий проміжок. Кожен мислитель, поет, письменник – це відображення запитів і бажань часу, у який він живе, тому є гостра необхідність пролити світло на період, коли жив і творив зазначений Мешеді Мухаммед Бюльбюль. XIX століття вважається вагомим періодом у розвитку Азербайджану з позиції політичної думки або культурної історії. Після підписання Гюлістанського договору (1813 року) та Туркменчайського договору (1828 року), що було серйозним наслідком двох анексійних воєн, які розділили країну на дві частини, Азербайджан зазнав певних змін у соціально-політичній сфері. Розпочалося поступове пробудження національної свідомості, націоналізму, просвітницьких ідей. У цьому напрямі важливо звернути увагу на декілька подій. Перша та друга половини XIX століття визнані складними й обтяжливими для історії Азербайджану. Декілька реформ, запроваджених Російською імперією в Азербайджані в той час, справили величезний вплив на населення разом з економічними й культурними відносинами.

Ключові слова: Мешеді Мухаммед Бюльбюль, поезія XIX століття, Карабах, літературні збірки, жанри поезії.

With the purpose of reinforcing its position here, the Russian Empire undertook series of policies. Hence, “in order to consolidate its position the absolutism gradually substituted the mode of ruling – khanates – by military units called “commandants” [2, p. 7]. Notwithstanding the fact that this kind of policy was conducive to positive repercussions on the whole, it did not unfortunately brought an enduring effect. The economic arrangements ushered in by the Tsarist Russia during 30s – 40s abolished the khanates and unleashed the isolation of feudal patriarchy.

Much to the credit of Russia, Azerbaijan stepped up to the world market [2, p. 10]. This stimulated crafts and trade to flourish. Urban life began thriving as well. Nevertheless, these political innovations did not fulfil the expectations either; on the contrary, the political temperature rose and it led to several upheavals. As a result, in 1840 the Tsarist government passed the law on the administrative reforms in Transcaucasia. It decommissioned commandant method of governing; qazis were established instead of governorates and mahals [5, p. 216]. The laws which came into force afterwards, recovered property rights of feudals and aghalars (lords) over the lands.

Thereby, the XIX century is indeed a contradictory period in the economic and cultural evolution of the Azerbaijanian people. Whereas a feudalistic reminiscence still existed and influenced the cultural segments and enlightenment movement, on the other hand, however, the progressive Russian and European cultural values, democratic tendencies, ideas of freedom commenced widely scattering [7, p. 5]. One of the significant events of this century was establishment of Muslim ecclesiastical schools. The first such school was opened in Tiflis and later on

more schools began their activities in Ganja, Baku, Shamakhi and Shusha. Being first and the only one at the time, the female school was established in 1848 in Shamakhi however, after the earthquake it was relocated to Baku.

It is also worth mentioning the productive activity of the first soldiers of the army of enlighteners. In this aspect, Abbaskulu Aga Bakikhanov, Gasim Bey Zakir, Mirza Shafi Vazeh, Mirza Jafar Topchubashov, Mirza Muhammadali Kazimbey made a huge contribution to the development of the science and culture of this period. In the first half of the century under the positive influence of the advanced Russian science the Azerbaijanian scientists gradually moved away from scholastic tendencies and produced a number of precious works in the field of history, geography, astronomy, natural sciences [2, p. 28]. As the clear-cut examples, one can remember “Kharabakhname” by Mirza Adigozalbey, “History of Karabakh” by Mirza Jamal Javanshir, the works of Karim Aga Fateh and others.

Another phenomenal occurrence of that period was the establishment of the first press in Transcaucasia. In 1832 the newspaper “Tatar news” began to be published in Tiflis. Being an appendix of another newspaper named “Tiflisskiye Vedomosti”, it published predominantly official documents and decrees. However, national press was founded by Hasan bey Zardabi when he established “Ekinchi” (“The Cultivator”) newspaper in 1875. Despite the fact that it existed only two years, it played an irreplaceable role not only in awakening of national consciousness but also it propagated the soil for novel newspapers to grow and, by doing so, prevented the eradication of press traditions of the period. Owing to these tendencies,

a press boom started and the amount of newspapers considerably increased: “Ziya” began its activities in 1879, “Ziyayi-Qafqaziyyə” – in 1880; afterwards, “Keshkul”, then the Russian-language newspapers such “Kaspi” and “Bakinskiye izvestiya”. All of these aforementioned newspapers can be recognised as a true milestone in socio-cultural life.

Along with the literature of the first half of the XIX century which was dominated by the classic traditions, ashik¹ art also began flourishing. One can distinguish performance of Ashiq Ali, Ashiq Alasgar, Ashiq Najafi, and Ashiq Pari as remarkable representatives of “ashik” music art.

Two literary currents manifested themselves in the first half of the XIX century: reactionary romanticism and critical realism. The emergence of critical realism is directly associated with the name of Abbasgulu Aga Bakikhanov. The books such as “Mishkatul-anvar” together with “Kitabi-Asgariyya” are acknowledged to be one of the precious oeuvres of his. One of the eminent figures of this period was Mirza Fatali Akhundov remarkable part of creative life of whose coincides with the second half of XIX century. Taking into the consideration that Mashadi Muhammad Bulbul was born in that period – if being precise, in 1858 – one might need to contemplate this time interval as well.

Second half of XIX century is also commemorated in history with the numerous important events. As shrewdly observed by Mahmud Ismailov, “50s – 60s of the XIX century can be characterized with the collapse of feudalistic socio-economic relations and with the nascent capitalism” [5, p. 225]. After the abolishment of arbitrary law villagers became freer and relatively recovered their rights. These reforms were conducive to the development of capitalism. Majority of cities started reviving. Craftsmanship and trade were widespread. The main trade cities were Baku, Shusha, Nukha and Shamakhi. The size of population in the mentioned cities surpassed the population of others’ several times.

Furthermore, the ranks of the “enlightenment army”, established in the first half of the XIX century carried on expanding. The capitalist efflorescence created an auspicious condition for formation of bourgeoisie nation. For the first time ever, “Azerbaijani nation” was utilized as a notion in “Keshkul” newspaper. The concepts as national consciousness, national identity acquired an enormous importance. There were so called “enlightenment soldiers” concerned about the destiny of the nation, public figures who were attempting to educate the ignorant populace.

Most importantly, one can underline the endeavours of Mirza Fatali Akhundov, Nariman Narimanov, Ahmed bey Agayev, Alimardan Topchubashov and Alibey Huseynzada. However, these enlighteners were not working in a systematic way: one of the main tools of theirs was to excoriate the existing regime. In this period one can contemplate the intensification of progressive-democratic movement in Azerbaijan. The representatives of this movement, including N. Narimanov, J. Mammadquluzadeh, A. Hagverdiyev, N. Vazirov in their essays criticized the obstacles in the way of socio-economic and political life of Azerbaijan [5, p. 246].

One of the turning-point moments the Azerbaijanian cultural life was the establishment of the first mass library by Nariman Narimanov in 1894. In this period a lot of works were dedicated to history especially by Mirza Yusif Karabakhi, Mir Mehdi Khazani and Ahmed bey Javanshir.

The XIX century literature can be considered to be the most contradictory in the vein of its development. Thus, the enlighteners who were not able to liberate themselves from religious worldview did not achieve to become the real representatives of the realistic stream. Feyzulla Gasımozada depicts this period in a following way: “Scholasticism ruled over the science. The certain part of intellectuals who graduated from madrasas² dedicated their works to the topic of religion” [7, p. 16]. Therefore, marsiya³ and religious literature particularly developed in this period. It is not therefore coincidence that it is possible to encounter marsiya genre in Bulbul’s works as well. This period raised the following representatives of marsiya genre such as Raji, Gumri, Shuai, Supehri, Ahi and Mirza Hasib Khudsi.

Based on Firuza Hasanova’s investigations, one can state that Mashadi Muhammad Bulbul was born in Shusha in 1858. He obtained his education at the school of Molla Ibrahim and studied Arab and Farsi as well as recitation of Koran and calligraphy. During the school years he profoundly acquainted himself with the Eastern literature. He expressed a sincere interest to ashik poetry and local literature; he was inspired by folk songs and, by doing so, he cultivated eventually a good artistic taste. Possessing a beautiful voice, he participated in local events, during which he even voluntarily read some of his qoshmas⁴ [4, p. 7]. Nevertheless, due to certain reasons Mashadi Muhammad Bulbul had to cease

¹ Folk music performed by Azerbaijanian bards.

² A Muslim ecclesiastical school.

³ An elegy to commemorate the massacre of Imam Hussein.

⁴ A type of local poetry performed by ashiks.

pursuing the career of *khananda*⁵ and commenced a literary career and became one of the committed cogues of the literary milieu.

Thus, the contemporary of Mashadi Muhammad Bulbul Salman Mumtaz describes the grounds why he deprived himself of the career of *khananda* in the following way. I personally met Bulbul and was astounded by his talent. He was not a superstitious person at all. To the question why he left singing he replied that he could not tolerate mocking of ignorant masses [4, p. 8]. There are, unfortunately, no convincing academic sources elaborating on the reasons behind Mashadi Muhammad's decision to adopt "Bulbul" penname. There is also evidence that in the second half of the XIX century there were several poets who wrote under the name of "Bulbul". Firuza Hasanova – a talented researcher who conducted an earnest investigation on the legacy of Mashadi Muhammad – concludes that there were five poets who wrote under the name of "Bulbul" in the XIX century. One of them was Molla Turab, the second – Mirza Muhammadtagi Tabrizi, the third – Mirza Hasan, the fourth – Molla Saleh Zangilani, the fifth – Mashadi Muhammad [4, p. 7]. It is doubtless that Mashadi Muhammad appeared to have become more famous rather than all his pen-namesakes.

One of the prime mentioning of Mashadi Muhammad Bulbul's name relates to the book of Mir Mohsun Navvab "Tazkireyi-Navvab". Navvab introduces Bulbul briefly and indicates that he comprised his seven poems to his memoirs. Mashadi Muhammad was twenty eight years old when these memoirs were written. The below mentioned poems belong to him and were written by him personally [6, p. 205]. Nasraddin Garayev indicates that Mashadi Bulbul was a member of "Majlisi-Faramushan" – a literary assembly led by Mir Mohsun Navvab. In the XIX century there were three persons famous for Bulbul⁶ and they were granted with this pseudonym due to the fact they wielded a very pleasant voice. Therefore Mashadi Muhammad Bulbul used to be *khananda* in the past. Several of his *ghazals*⁷ were even personally written by Bulbul in the memoirs as an autograph.

In his small *divan*⁸ as well as in the collections of manuscripts and fragments of his *ghazals*, it is conspicuous that he was deeply acquainted with classic literature. His poetry style is very smooth,

plain and descriptive [6, p. 205]. Previously mentioned literary assemblies of the second half of the XIX century were equivalent to literary competitions. The poets rivalled not only amidst one another but also with the members of other societies. Whilst such relations, on the one hand, instigated a group of poets to remain just imitators or resort to a fashionable epigonism, on the other hand, by dint of investigating the classic Azerbaijanian literature it laid a socio-literary foundation for appearance of new original scenarios and was a channel for the poets to better acquaint with one another.

A membership in those literary assemblies played a vital role in Bulbul's literary destiny alike and immensely influenced his outlook. Thus, during these meetings Navvab informed his contemporaries about different events befalling in social life, provided them miscellaneous topics which might kindle their literary imagination and, by doing so, earnestly impacted the further development of the word artists. In her solid investigation Aytan Hajiyeva stresses Navvab's great influence on Bulbul's worldview. She underlines that general ambiance and topics of those literary evenings exerted a huge impact on the formulation of leading tendencies in poets' art. It is additionally worth indicating that Navvab's reputation paved the soil to cultivate some of poets' literary taste: if one may name such young members of those societies as Mashadi Eyyub Baki, Sadi Sani Karabakhi, Muhammad Bulbul Garyagdi [3, p. 75].

Only a small share of the poet's literary legacy reached modern times. One can observe in the manuscript that his heritage embraces substantially the poems written in the Azerbaijanian and Farsi languages. Mashadi Muhammad's work is distinguished by genre diversity. Since *ghazal* is considered to be a crown of poetry, Bulbul gave a preference to this genre. This preference was derived from his engagement with *khananda* art in the past. Though in spite of this, he challenged himself in genres such as *qasidah*⁹, letter in verses, *rubai*¹⁰ and *novkhe*¹¹.

Bulbul's devotion to the traditions of the classic Eastern literature is palpable; particularly, one can accentuate that in his work he was inspired by Fuzuli, which was the characteristic distinctiveness of the poets of his time. However, it is not a mere emulating of Fuzuli's manner: he conveys precisely the same lover's emotions but this time by means of his peerless style of poetry.

⁵ A singer of *mugham* which is a type of folk songs.

⁶ A nightingale.

⁷ A form of amatory poem or ode.

⁸ An almanac.

⁹ A form of writing poetry, which is similar to ode.

¹⁰ A poem consisting of four lines.

¹¹ A genre of mourning song.

As noted above, Bulbul's legacy is distinguished with its genre diversity; albeit what also compels an attention is its linguistic opulence and style. Whereas some of his poems contain plain, well-comprehensible Azerbaijani vernacular, in other parts of his poems one can constantly encounter an overwhelming amount of Arabic and Farsi words which led to the intricacy of his brand of poetry. For example:

*Gözlərin aldı qərarım, bəs baxar ahu kimi,
Dərdi – hicranun əritdi canım, oldu mu kimi*
[1, p. 21].

Translation:

Your eyes bewitched me, you remind me a gazelle
Separation tormented my soul and it became thinner than hair.

In the above mentioned piece of poetry Bulbul illustrates his feelings in a very facile and understandable manner. Although there were some social motifs in his poetry one cannot state explicitly that it was a target of his art. Bulbul is a verily romantic poet: both at his heart and his pen. Nevertheless, he did not eschew himself from relating to social disturbances as well:

*Dövrən və zamanə mənimlə düz gəlmədi,
Bu aləmdə üzüm bir gün belə gülmədi.
Biçin vaxtı çatdı, toxum biçə bilmədim,
Ömrümü dən kimi əcəl quşu dənlədi* [1, p. 198].

Translation:

I cannot reconcile with time and space,
I did not smile even for a day in this world
It is time for harvest but I cannot plant a grain,
My life was pecked by the bird of death.

Thus, the turbulences and injustice he faced in life profoundly touched his heart and moulded his poetry. In his poems where he condemns inequity Bulbul did not address to specific people or events, he attempted to seek for self-consolation and remedy in complaining about temporal and spatial rigids. In works of the poets and other figures that belong to the world of art, religious moods occupy a prominent place, thus this propensity can be traced in Bulbul's creative work alike. He poetically demonstrates his admiration by Allah in minajat¹² written in Farsi:

*Pənah aparənlərin sığınacağı sənsən, ey Xudaya.
Sənin lütfünün sayı-hesabı yoxdur* [1, p. 237].

Translation:

You are the shelter for refugees, oh Lord!
The measure of your mercy cannot be found.

The tragedy of Karbala¹³ traversed the work of poets of the XIX century and the classic Azerbaijani

literature on the whole. Bulbul did not remain apathetic to this theme either and expressed his affection to Imam Hussein and exhibited his sincere lament for the catastrophe in his ghazals.

*Aç, ya Hüseyin gözün, eylə övladıvə nəzər,
Kəm etmə iltifat bu bəxtisiyahidən* [1, p. 150].

Translation:

Open up your eyes, Hussein, take care of your child,

Do not deprive this unfortunate of your support.

Nevertheless the pious and social topics are sporadic to Bulbul's poems. Since he was chiefly imbued from affection, love theme is embedded in his poetry. Bulbul is genuinely a lyric poet from the bottom of his heart and he himself is a main hero of all his poems. He portrays his lyric hero as the one who is deeply in love, totally absorbed by feelings, burning as a candle from his love and tolerating all the miseries. An image of a sad, woeful and mournful enamoured which is common to the classic literature is also detected in Bulbul's lyric hero.

*Nə müddətdi kəsib mehrin nigari-simbər məndən,
Belə keçsə əgər dövrən, dəxi qalmaz əsər məndən*
[1, p. 38].

Translation:

It has been a while that my betrothed deprived me of her love,

If it carries on like this, I will vanish into the thin air.

While examining the poetic peculiarities of Bulbul's creations, one can notice that a special place was allocated for artistic description. Bulbul's jargon is very affluent and his expressions are compelling. He succeeded in the employment of method of artistic depiction. Similar to all the poets who were loyal to Fuzuli's traditions Bulbul interpolates onims¹⁴ into his ghazals. The image of Majnun from Arabic legends which holds a notable place in the classic Azerbaijani literature as an outcast lover was not neglected in Bulbul's creative work either.

Ragub Karimov was the first explorer who not only conducted a research on Bulbul's legacy but also translated and published the compilation of his poems written in Farsi. Although he suggests that Bulbul occasionally manifests the inclination to epigonism, Karimov acknowledges him as a poet with an individualistic approach and innovative soul.

Against the backdrop of a frequent drought and famine in Karabakh at that time Mashadi Muhammad Bulbul in order to maintain his family had to become a merchant. With this in mind, he travelled

¹² Praise to Allah.

¹³ Battle of Karbala is a military incident betwixt the adheres of Imam Hussein -Prophet Muhammad's grandson- and the army of caliph Yazidi I; Imam Hussein was slaughtered together with his supporters.

¹⁴ A word which serves to single out an object from a number of similar ones.

to coarse industrial cities and described everything he witnessed there. Years later, he would return to Shusha however a relentless illness would untimely age him. He passed away in the year of 1918. A gifted

wordsmith descending from Garyagdi generation and a foster-child of the Karabakh literary circles, Mashadi Bulbul left an indelible trace for the history of Azerbaijanian literature.

REFERENCES:

1. Bulbul Mashadi Mahammad. Works / R. Karimov (ed.). Baku : Shusha publishing house, 2008. 400 p.
2. Aliyev R. Socio-economic and cultural development of Azerbaijan in 30s – 50s of XIX century. Baku : Publisher of the Azerbaijan Pedagogical University, 1989. 250 p.
3. Hajiyeva A. Literary legacy of Mir Mohsun Navvab. Baku : Nurlan publishing house, 2004. 340 p.
4. Hasanova F. About one manuscript and its author. *Manuscript reservoir*. Baku, 1976. Vol. IV. P. 6–10.
5. Ismailov M. History of Azerbaijan. Baku : Azerneshr publishing house, 1992. 320 p.
6. Garayev N. The literary assemblies of XIX century. Baku : Nurlan publishing house, 2010. 280 p.
7. Gasimzada F. Literary history of Azerbaijan in XIX century. Baku : Maarif publishing house, 1974. 200 p.

УДК 821.112.2:82.09.-2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.55>

ЧАСОПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ П'ЄСИ КАТРИН РЬОГЛА «WIR SCHLAFEN NICHT» ЯК СПРОБА ОСМИСЛЕННЯ ХРОНОТОПУ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ

CHRONOTOPIC ORGANISATION OF THE KATHRIN RÖGGLA'S PLAY “WIR SCHLAFEN NICHT” AS AN ATTEMPT OF A REAL-TIME CHRONOTOPE COMPREHENSION

Жуковець А.М.,

orcid.org/0000-0002-1273-7734

*аспірант кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

У статті проаналізовано часопростір драматургічного твору сучасної авторки Катрін Рьогла “Wir schlafen nicht” в контексті взаємодії реальний хронотоп – художній хронотоп. Аналіз хронотопу драматургічного твору як такого, що має детерміновані жанром особливості здійснюється із залученням широкого контексту, а саме культурно-історичних чинників. Робиться висновок про вирішальну роль економічних та технологічних чинників 1980-х років, а саме глобалізаційних процесів, інтернаціоналізації економіки, розвитку інтернет-технологій у зміні часопросторових уявлень спільноти. Драма “Wir schlafen nicht” розглядається як спроба художнього осмислення фундаментальних часопросторових змін сучасного життя. У статті стверджується, що часопростір драматургічного твору вибудовується як авторською уявою, так і реальним хронотопом оточуючого його світу. Хронотоп аналізованої п'єси складається із загального, «великого» хронотопу, який є уособленням місця типової ситуації комунікації, є узагальнюючим і статичним, та складним комплексом «дрібних» динамічних хронотопів, калейдоскопічна зміна яких створює атмосферу хаосу та дезорганізованості, відбиваючи стан сучасного суспільства з його наростаючими темпами комунікації, обміну інформацією та швидкими змінами локацій. «Великий» хронотоп є реальним (у межах твору), «дрібні» хронотопи співвідносяться з реальними місцями, але існують на сцені лише в мовленні героїв, постійний рух «нереальних» хронотопів є способом створення ефекту динаміки та хаосу. Важливим висновком до статті є твердження, що комунікація у творі є способом організації його часопростору твору. Для змалювання часопросторових відношень драми також використовуються багаторазові повтори, які створюють ритм мовлення, слугуючи відображенню ритмічності сучасного життя. Істотним засобом структуризації часопростору постанови є авторські ремарки. Мовна репрезентація часових та просторових координат у тексті відбувається на лексико-семантичному рівні – використовуються лексеми із семами часу та локації, зокрема характерні для німецької мови складні іменники, які включають в себе водночас і семи часу, і семи локальності, так і на граматичному – за допомогою часових форм. Часопросторова організація твору уможлиблює втілення художнього замислу митця, відбиваючи зміни в сучасному світі і його часопросторових характеристик та еволюцію часопросторових уявлень суспільства.

Ключові слова: сучасна німецька драматургія, хронотоп, часопростір, реальний хронотоп, художній хронотоп, хронотопічні характеристики, драматургічний твір.

The article deals with the analyzes of the time space of the dramatic work of the contemporary author Kathrin Röggla “Wir schlafen nicht” with reference to the interaction with a real chronotope-artistic chronotope. An analysis of the chronotope of a play as a genre that has genre defined features is carried out with the involvement of a broad context, namely cultural and historical factors. It is made the conclusion about the decisive role of economic and technological factors

of the 1980s, namely globalization processes, internationalization of the economy, development of Internet technologies in changing the temporal representations of the community. The drama "Wir schlafen nicht" is seen as an attempt to artificially comprehend of the fundamental temporal and dramatic changes in modern life. The article argues that the chronotope of the dramatic work is constructed both by the author's imagination and by the real chronotype of the world around him. The chronotope of the play under review consists of a general, "large" chronotope, which is the epitome of a typical communication situation, is generalizable and static, and a complex set of "small" dynamic chronotopes, a kaleidoscopic change of which creates an atmosphere of chaos and disorganized state of society, its increasing pace of communication sharing and rapid change of locations. The "large" chronotope is real (within the work), the "small" chronotopes correlates with the real places, but exist on stage only in the speech of heroes, the constant movement of "unreal" chronotopes is a way to create the effect of dynamics and chaos. An important conclusion to the article is the statement that communication in a play is a way of organizing its chronotope of a work. Multiple repetitions are also used to depict the temporal relations of drama, it creates a rhythm of speech, serving to reflect the rhythm of modern life. An essential tool for structuring the timeframe of the play is a usage of stage directions. The linguistic representation of temporal and spatial coordinates in the text takes place at the lexico-semantic level – lexemes with semes of time and location are used, in particular complex nouns, which include at the same time both semes: time and location, as well as grammatical level – using of the time forms. The chronotopic organization of the work enables the artistic conception to be embodied, reflecting changes in the modern world and its temporal spatial characteristics and the evolution of temporal spatial representations of society.

Key words: contemporary German dramaturgy, chronotope, time-space, real chronotope, artistic chronotope, chronotope characteristics, dramaturgical work.

Постановка проблеми. Світова економічна криза другої половини 1970-х років зумовила зміни технологічного укладу, наслідком чого став бурхливий розвиток електроніки та робототехніки, що, своєю чергою, безповоротно змінило економічну організацію суспільства, і, зрештою, повністю перевернуло життя людства. Глобалізаційні процеси, інтернаціоналізація економіки, розвиток інтернет-технологій [5], а отже, поява на світовій арені глобальних корпорацій з їх власним способом організації простору існування та диктат часових координат життя людей не змогли не відбитися в художній творчості. До однієї зі спроб осмислити фундаментальні часопросторові зміни сучасного життя належить відомий твір драматургії Катрін Рьогла «Wir schlafen nicht» («Ми не спимо»). Роман Рьогла «Wir schlafen nicht» побачив світ у 1971 році, у вигляді ж драматургічної постанови та радіоспектаклю з'явився у 2004 році [11]. Варто зауважити, що цей матеріал стосується більше дев'яностих років, а тема, яку піднімає Катрін Рьогла, все ще актуальна, але тим не менше не є новою, опинившись у центрі уваги широкої спільноти наприкінці 90-х років [11]. П'єса стала відповіддю на шалений ритм життя працівників сфери бізнесу, поглинання особистого корпоративним, втрата себе і свого. Але, на наш погляд, твір також є спробою досягнути стрімкі та лякаючі зміни в навколишньому середовищі людини – зміни звичайного локусу та зміни в ритмі життя, його часовій організації.

У пропонованій статті розглядається хроно-топ у театральній постанові «Wir schlafen nicht» як частина широкого культурно-історичного контексту. І хоча від дати появи твору нас відділяє зовсім невеликий в історичній перспективі проміжок часу, але нині ми знаходимось на новому

витку економічних потрясінь і технологічних проривів, які дещо по-новому ставлять наше покоління перед тими ж проблемами осмислення, в тому числі художніх, часопросторових змін нашого світу та організації життя в умовах, коли наші хронотопічні уявлення випробовуються на міцність у контексті гострих економічних та соціальних потрясінь. Отже, усебічне осмислення вказаних процесів, передусім, на когнітивному та мовному рівнях є перспективним завданням для сучасних розвідників, зокрема філологів, що й зумовлює актуальність цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині не викликає сумнівів той факт, що час і простір є істотними й універсальними властивостями матеріального світу, а поняття хронотопу входить до основних категорій тексту, який є «продуктом і відображенням деяких фрагментів реальної дійсності», а отже, «має категорії часу та простору, які нерозривно існують у тексті і взаємопов'язані один з одним [2, с. 112–113]. Незважаючи на те, що поряд із роботами основоположників дослідження хронотопу О. Ухтомського, М. Бахтіна, та учених, які надалі розробляли проблеми часопростору Ю. Лотмана, Д. Лихачова, Т. Іцкович, Т. Котович, Л. Кушніної, І. Меркулової, І. Нікітиної, Н. Пластїніної, С. Фатїхова, В. Щукіна, П. Тороп, зокрема дослідників саме драматургічного часопростору Р. Козлова, Г. Сагітової, постійно з'являються нові роботи, присвячені цій проблематиці, актуальність вивчення фундаментальних питань часопростору не знижується, а тема не втрачає перспективності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження хронотопу у драматургічному творі Катрін Рьогла «Wir schlafen nicht» як відгуку на культурно-історичні зміни часопросторових уявлень сучасного суспільства.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: окреслити засади вивчення часопростору в драматургічному творі; дати характеристику твору Катрін Рьоггла «Wir schlafen nicht» як елементу творчого доробку драматургії; проаналізувати хронотопічні характеристики п'єси «Wir schlafen nicht» у контексті змін у німецькому суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Дослідники зазначають не лише фундаментальний та всеосяжний характер феномена хронотопу, а й складність та суперечливість багатьох його характеристик [9, с. 1204]. У літературному творі «хронотоп визначає художню єдність у його відношенні до реальної дійсності» [7, с. 43]. Часопростір драматургічної постанови, як і будь-якого художнього твору є, з одного боку, витвором людської уяви, адже «свідомість розвиненої людини формує новий, складніший часопросторовий пласт – вигаданий» [3, с. 233], з іншого ж – художній твір, а отже, і його хронотоп, є елементом широкого контексту, тобто є в певному сенсі продуктом реальності, до якої він включений: «Простір і час мисляться як взаємопов'язані координати єдиного чотирирівимірного континууму, змістовно залежні від описуваної ними реальності» [9, с. 1204]. І роль художнього твору в осмисленні реальних суспільних та культурно-історичних змін важко переоцінити, адже «живе художнє споглядання схоплює хронотоп у всій його цілісності і повноті» [9, с. 1204]. Таким чином, часопростір драматургічного твору вибудовується й авторською уявою, й реальним хронотопом оточуючого його світу.

Зважаючи на те, що «часопростір має певну структуру: на його основі вичленовуються сюжетотвірні мотиви – зустрічі, розставання, пошук, утеча тощо» [1, с. 138], для обмеженого часовими межами театральної постанови та локальними межами сцени драматургічного твору його хронотопічні характеристики мають свої, відмінні від творів інших жанрових форм, особливості, адже жанр драматургії визначається жорсткістю своїх канонів, що зумовлює певну жорсткість організації драматургічного хронотопу [8, с. 106]. Театральний твір, на думку Т. Котович, «представляє собою багатогранну систему узгодження хронотопів різних його рівнів і елементів» [4, с. 133]. Наприклад, з погляду дослідниці, в модерністському хронотопі вільно варіюються простір і час, а в постмодерністському превалює час [4, с. 139]. Знайомство з подіями в драматичному творі відбувається безпосередньо, а не опосередковано, дія здійснюється вербальними діями героїв, а часопросторова інформація вво-

диться через вербальні дії героїв, що накладає певні обмеження на подачу часопросторових даних [10, с. 42–44].

Науковцями розрізняються широкий – «великий» хронотоп та включені до нього «дрібні»: «великі» хронотопи можуть включати в себе необмежену кількість «дрібних», які, своєю чергою, досить складно взаємопов'язані (вони можуть співіснувати один з одним, переплітатися, протиставлятися та ін.)» [6, с. 233]. Зазначимо, що одним з основних лейтмотивів п'єси К. Рьоггла є спілкування, яке водночас є і способом її організації. Дослідники зазначають: «У соціальній психології хронотоп означає типову повторювану ситуацію, в якій відбувається процес спілкування» [9, с. 1204]. Для твору «Wir schlafen nicht» такою типовою, безлікою є ситуація ярмарку – «місцем зустрічей слугує ярмарок десь у Німеччині» [11], один із багатьох, схожий на усі інші. Широкий локус п'єси – збірний образ, чіткої вказівки на конкретну локацію немає. Герої п'єси, яких автор розміщує на бізнес-ярмарку, – це «штат із шести працівників, який складається з ключового менеджера по роботі з ключовими клієнтами, стажерки, онлайн-редактора, працівника інформаційної підтримки, старшого юриста та партнера» [11]. Не може не привернути уваги той факт, що персонажі п'єси не мають власних імен: «Імена осіб не мають значення, оскільки текст розповідає про посилення відчуження та розпадання особистих ідентичностей» [11], оскільки у творі йдеться про «надмірну ідентифікацію із службовою позицією, адже, зрештою, це здається вирішальним для сприйняття людини» [11], як говорить один із героїв твору *wir sind alle nur menschen!* Безіменні персонажі не просто вписані в хронотоп твору, вони розчиняються в ньому, ототожнюються з типовою бізнес-ситуацією.

Своєю чергою, загальний, «великий» хронотоп ярмарку включає в себе безліч «дрібних» хронотопів, які так само, як і широкий хронотоп, детерміновані комунікативними ситуаціями. Герої п'єси створюють хаотичний, «рваний» часопростір, постійно змінюючи теми розмови:

«die online: nein, mit dem reden habe sie auch nie probleme gehabt, d.h. am anfang schon, am anfang habe sie den eindruck gehabt, sie werde nie ihre schüchternheit überwinden, da habe sie einfach viel zu viel respekt gehabt, so vor den leuten so vor den situationen, sie habe gedacht, die merkten ihre unprofessionalität, dabei bemerkten die ihre unprofessionalität überhaupt nicht, weil sie mit ihrer

eigenen unprofessionalität beschäftigt sind, denn so ganz professionell sind ja die wenigsten - aber das habe sie erst später verstanden.

Die key: also sie könne schon sagen, diesen planeten habe sie auch einmal betreten, diesen planeten habe sie sogar bewohnt für eine weile, sie kenne diesen planeten also durchaus, habe aber dann von ihm abstand genommen, denn sie habe festgestellt, er sei nicht ohne bleibende wirkung auf sie gewesen, das habe sie festgestellt und so habe sie diesen planeten eben verlassen müssen».

У наведеному уривку спостерігаємо постійну зміну тем розмови, де репліки виглядають не пов'язаними одна з одною. Часові характеристики, вербалізовані прислівниками часу *am anfang*, *nie*, *erst später* і часовими формами *habe ... gehabt*, *werde ...überwinden*, *habe gedacht*, *bemerkten*, *beschäftigt sind*, та вказівки на локальність *diesen planeten* також калейдоскопічно змінюються. Авторка використовує повторення маркерів часу та локусу, через що створюється враження какофонії. Повтори створюють також певний ритмічний малюнок п'єси:

Часопростір аналізованого твору можна умовно поділити на реальний (мається на увазі реальні для п'єси локація та часові межі, які відтворюються акторами на сцені) та створюваний самими героями в розмові, де час та місце вказуються з надзвичайно високою частотою та безперервно змінюються. Власне реальний хронотоп є одним постійним місцем із заданими координатами і вирізняється статикою, у той час як твірний є витвором самих героїв, хоча і співвідноситься з реальними місцями та реальним часом:

«die key: oder der minutenschlaf!

die online: am bürotisch!

der senior: oder schlafen in geparkten autos, auch schon gemacht: in tiefgaragen, in parkhäusern. die online: vielleicht ein nickerchen zwischendurch?

der it: manche sagen ja, sie schliefen im stehen, doch das hat er noch nie gesehen -

die key: also sie hat sich angewöhnt, sich beim fliegen eine stunde killerschlaf zu holen. und wenn tage superheftig waren, hat sie sich manchmal in irgendein büro zurückgezogen und nur kurz zehn, fünfzehn minuten die augen zugemacht.

der senior: jeder kennt das doch. man sagt dann: ich geh mal frische luft schnappen. in wirklichkeit geht man nur drei räume weiter, setzt sich auf einen leeren bürostuhl und knackt dann einfach mal zehn minuten weg.

die online: klar, wir sind alle nur menschen!

der it: aber sag das mal jemandem auf den kopf zu!»

Створюваний героями твору часопростір від реального відрізняється динамічністю.

Часопросторові координати п'єси створюються також вказівками на положення людини у просторі: *im stehen, beim fliegen*.

Рух локації у репліках, наприклад, де герой вказує на зміну місця, а потім на повернення, утворює відчуття невпевненості, яке є співзвучним характерній для переламних часів невпевненості суспільства: *ja, herr blix in bagdad beispielsweise. oder noch nicht in bagdad. oder schon wieder dort.*

Звернемо увагу також на використовувани авторкою характерні для німецької мови композитні слова, які включають в себе водночас і семи часу, і семи локальності, при чому сему часу в усіх словах актуалізовано лексемою *vergangenheit*:

«die praktikantin: trotzdem: so eine agenturvergangenheit wie frau mertens hätte sie schon gerne gehabt oder zumindest eine medienvergangenheit, aber sie habe keine agenturvergangenheit und schon gar keine medienvergangenheit. sie sei auch erst eben zurückgekommen. sie sei ja eine weile weggewesen, da könne sie auch gar keine vergangenheit haben. sie wäre expo-tauglich, habe man ihr vor drei jahren gesagt, sie solle auf die expo gehen. sie sei aber nicht auf die expo gegangen, sie sei ja nach amerika, was vielleicht ein fehler gewesen sei. denn jetzt renne sie die ganze zeit mit ihrer amerikavergangenheit herum, wo sie die doch nicht brauchen könne, weil praktikumsstellen würden für eine amerikavergangenheit nicht ausgeschrieben, ja, jetzt würde nur eine agenturvergangenheit was zählen oder zumindest eine unspezifische medienvergangenheit. d.h. eine unspezifische medienvergangenheit wäre auch zu wenig, denn heute brauche man schon spezielle skills, nicht nur sogenannte „soft skills“, nein, spezifische und dazu konkrete erfahrungswerte. aber wie die bekommen, wenn es schon schwierig sei, auch nur eine praktikumsstelle zu finden».

Використання цифр для вказування точних часових меж, з одного боку, мало б створювати ефект серйозності, впевненості, проте повністю нівелюється передуючими цифрам протилежними за значеннями прислівниками, обрамляючи репліку персонажа:

«die key: „es ist 16.30!“ das werde man noch aussprechen dürfen - nein? dürfe man nicht? „ist gut.“ sie rede schon von was anderem weiter, sie rede gleich von anderen dingen weiter - nein, sie werde jetzt nicht von den terminen sprechen, die noch zu erledigen seien oder die sie erledigen hätte sollen: den vormittagsterminen, den nachmittagsterminen, nein, damit fange sie nicht an, aber es entspreche nunmal der wahrheit, „daß jetzt 16.30 ist“, das

möchte sie doch sagen dürfen, möchte sie schon mal anmerken dürfen, „aber wenn dem nicht so ist“ (key bricht ab)

Часопросторові межі задаються К. Рьогла також імпліцитно, за допомогою матеріальних предметів: *1. szene: wieder alle bis auf partner. eindeutige gruppenszene. die praktikantin hat sowas wie eine kaffeekanne in der hand.* Реальний предмет у руках персонажа виступає «якорем», потенційним зв'язком із реальністю, і тим іронічнішими виглядають марні намагання персонажа *die praktikantin* «повернути» цей зв'язок героям драми:

«der partner: dann habe sie ihm nicht zugehört, denn er habe ja gar nicht von aufschwung gesprochen, er habe nur gesagt, daß er noch nicht von einem minuswachstum sprechen könne, weil kein minuswachstum vorhanden sei. er sehe es auch gar nicht ein, daß man immer diese negativerwartungen heraufbeschwöre. also er müsse schon mal sagen, daß das was deutschlandtypisches sei, immer von den negativerwartungen auszugehen.

die praktikantin (unterbricht): ob hier jemand kaffee möchte?

der senior: sie hat gefragt, ob hier jemand kaffee möchte.

die key: hat hier jemand was von kaffee gesagt?

die online zur key und zum it: das seien natürlich extreme insider-informationen, aber das unternehmen, für das sie noch bis vor zwei jahren gearbeitet habe, sei praktisch pleite gegangen.....

die praktikantin: ob hier wirklich niemand kaffee möchte?

der senior: kein kaffee? niemand kaffee?

die online: ob sie nicht sieht, daß hier, niemand kaffee möchte?»

До імпліцитних засобів мовлення хронотопу зараховуємо також лексеми, які не виражають значення часу прямо, але мають конотації часу, які в поєднанні з повтором сприяють створенню ефекту динаміки:

«...wisse man doch: man müsse diesbezüglich den mund halten, sich zumindest etwas zurückhalten mit der eigenen meinung. wisse man doch: was dürfe man sagen und was nicht. und immer hübsch darauf achten, eine autoklasse drunter zu sein, sich nie allzu auffällig zu verhalten, habe man ihm nicht lange sagen müssen, das verstehe sich von selbst. „und wenn jemand nur ja-nein-entscheidungen am tisch haben möchte, was machst du dann? wenn jemand nur noch ja-nein-entscheidungen am tisch haben möchte, dann wirst du ihm auch nur ja-nein-entscheidungen auf den tisch legen!“ das verstehe sich von selbst, sonst habe man seinen job nicht gemacht.»

Актуалізація хронотопу у творі здійснюється також за допомогою авторських ремарок: (*key bricht ab*), (*kurze peinliche stille*), (*kurze stille, dann versucht die key auf ein anderes thema zu kommen*), (*kurze peinliche stille, dann erneut rückkehr zum thema*), структуруючи текст постанови.

Висновки. Експлікація часопросторової інформації у драматургічному творі детермінована жанровими канонами, в тому числі визначається часовими межами театральної постанови. Введення в текст хронотопічних даних відбувається через вербальні дії героїв. Хронотоп аналізованої п'єси складається із загального, «великого» хронотопу, що є втіленням місця протікання типової ситуації комунікації, він має ознаки загальності і статичності та складний комплекс «дрібних» динамічних хронотопів, рух яких створює атмосферу хаосу та дезорганізованості, що слугує зображенню стану сучасного суспільства, яке живе в умовах наростаючого темпу спілкування із швидкою зміною партнерів, обміну інформацією та змінами локацій. «Великий» хронотоп є реальним (у межах самого твору), а «дрібні» хронотопи співвідносяться з реальними місцями, проте на сцені вони реальні лише в мовленні героїв, постійний рух «нереальних», вербально створених хронотопів є способом створення ефекту динамізму та хаотичності. В аналізованому творі комунікація є способом організації його хронотопу. Для експлікації часопросторових відношень драми також використовуються багаторазові повтори, які створюють ритмічність мовлення, слугуючи відображенню ритму життя сучасного суспільства. Важливим засобом структурної організації часопростору постанови є ремарки автора. Мовна репрезентація часових та просторових координат у тексті відбувається як на лексико-семантичному рівні: авторкою використовуються лексеми із семами часу та локації, зокрема складні іменники, які включають в себе водночас і сему локальності, і сему часу, так і на граматичному – за допомогою часових форм. Таким чином, часопросторова організація драматичного твору «Wir schlafen nicht» слугує меті втілення художнього замислу авторки, відбиваючи як кардинальні зміни у сучасному світі і зміни його часопросторових характеристик, так і еволюцію часопросторових уявлень суспільства.

До перспектив подальших досліджень можна також зарахувати діахронічні дослідження часопростору німецьких драматургів та порівняльний аналіз хронотопів сучасних драматургічних творів німецькомовних та україномовних авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александрова Г.О. Просторовий континуум історичної прози (на матеріалі повістей В. Будзиновського). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 1. С. 138–144
2. Ицкович Т.В. Категория хронотопа в текстах религиозного стиля (к постановке вопроса). *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. 2011. № 13. С. 112–118.
3. Козлов Р.А. Художній час та простір у драматургії. *Вісник Запорізького державного університету*. 1999. № 1. С. 60–63.
4. Котович Т.В. Развивая теорию хронотопа. *Хронотоп и окрестности* : юбилейн. сборник в честь Николая Панькова. Уфа : Вагант. 2011. С. 130–145.
5. Мельников Н.М. Особенности влияния экономических кризисов на смену парадигм экономической теории. *Дискуссия*. 2012. № 2 (20). С. 67–71.
6. Меркулова И.И. Хронотоп дороги как объект изучения и преподавания. *Интеграция образования*. 2006. № 4. С. 232.
7. Пластинина Н.А. Феномен хронотопа как метод филологического анализа текста. *Вестник Нижневартковского государственного университета*. 2013. № 2. С. 42–46.
8. Сагитова Г.Р. Художественное пространство и время в драматургии А. Гилязева. *Вестник Башкирского университета*. 2007. Т. 12. № 3. С. 106–109.
9. Фатихов С.П. Проблемы пространства и времени в социально-гуманитарном познании: становление понятия хронотопа. Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования : XV Международная конференция памяти профессора Л.Н. Когана, 20–23 марта 2012 г., Екатеринбург. Екатеринбург : УрФУ, 2012. С. 1202–1206.
10. Хализев В.Е. Драма как род литературы (Поэтика, генезис, функционирование). Москва : Изд-во Московского ун-та, 1986. 264 с.
11. Weymann U. Kathrin Röggla: Wir schlafen nicht. Literaturhaus Wien, 2010 URL: <http://www.literaturhaus.at/index.php?id=8633>
12. Röggla K. Wir schlafen nicht. Deutscher Theaterverlag. 22 с.

УДК 821

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.56>

СТУДІЇ ДИЗАБІЛІТІ В ТРАНСАТЛАНТИЧНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПРОСТОРИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

DISABILITY STUDIES IN THE TRANSATLANTIC ENGLISH SPACE OF THE END OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURIES

Маланій Н.І.,

orcid.org/0000-0002-9302-6212

кандидат філологічних наук,

докторант кафедри германських мов і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У контексті сучасних викликів, як-от жертви Революції Гідності й численні втрати й каліцтва під час військової агресії Росії проти України, перед нашою науковою спільнотою актуальним постає питання вивчення дизабіліті з огляду на його поліаспектний характер і міждисциплінарні зв'язки. Цінним у цьому контексті є досвід країн Заходу, які давно застосовують інклюзивний підхід до розв'язання проблем тілесних Інших. Їхні ціннісні орієнтири сформувалися в другій половині ХХ століття під час як складних внутрішніх трансформацій, так і жорсткого протистояння з комуністичними режимами. Тому трансатлантичні держави під натиском громадськості змушені були стати на шлях прогресивного еволюційного розвитку в питаннях прав найбільш незахищених верств населення. У вирі цієї непростой боротьби й закладено фундамент студій дизабіліті.

Гуманітарні дослідження ненормативної тілесності в Україні представлені поодинокими розвідками. У 2011 році за допомоги канадських громадських організацій опубліковано навчальний посібник «Інвалідність та суспільство». У філософській площині Вікторія Суковата прослідкувала спільність і відмінність у вживанні й застосуванні термінів «дизабіліті» та «інвалідність», довівши значеннєву перевагу англійського відповідника. Уперше в літературознавстві іншомовний аналог застосувала Тетяна Свербілова на протиположності більшості, які в межах власних академічних зацікавлень оперують поняттями хвороби та інвалідності (Ольга Бандровська, Тамара Гундорова, Оксана Узлова й інші). Отже, метою статті є виразнення проєкції дизабіліті в теоретичному дискурсі США із залученням британського та європейського контекстів межі тисячоліть.

Ми можемо констатувати тематичну й семантичну різноплановість британського й американського просторів дизабіліті. Досліджувана проблема потребує системного підходу із залученням термінологічних баз багатьох дисциплін. Уважаємо доцільним продовження вивчення здобутків зарубіжних учених задля більш повного розкриття проблеми ненормативної тілесності й розширення обріїв вітчизняного літературознавства.

Ключові слова: студії дизабіліті, ненормативна тілесність, дисмодернізм, постструктуралізм, деконструкція.

In the context of contemporary challenges, such as the victims of the Revolution of Dignity and the numerous losses and mutilations during Russia's military aggression against Ukraine, the issue of studying disability in the light of its multidimensional nature and interdisciplinary links is a key issue for the domestic scientific community. In this context, the experience of Western countries is extremely important because of their long usage of an inclusive approach to corporal Others. Their values were formed in the second half of the twentieth century during both complex internal transformations and violent confrontation with the communist powers. Transatlantic states, being under pressure from the public, were therefore forced to embark on a path of progressive evolution in the rights of the most vulnerable layers of the society. The foundation of disability studies was laid in the vortex of this difficult struggle.

Non-normative corporal humanitarian studies in Ukraine are presented by a small number of works. In 2011, with the assistance of Canadian NGOs, the tutorial "Disability and Society" was published. In the philosophical sphere, Victoria Sukovata pursued the commonality and difference in the use and application of the terms invalidity and disability proving a significant advantage of the second one. For the first time in literature studies, Tetiana Sverbilova used a foreign language counterpart, as opposed to the majority who, within their own academic interests, operate on the concepts of illness and invalidity (Olga Bandrovska, Tamara Gundorova, Oksana Uzlova, and others). Therefore, the purpose of our article is to express the projections of disability in the theoretical discourse of the United States with the involvement of the British and European contexts at the turn of the millennium.

We can state the thematic and semantic diversity of the British and American spaces of disability. The problem under study requires a systematic approach involving the terminological bases of many disciplines. We consider it efficient to continue studying the achievements of foreign scientists in order to reveal more fully the problem of non-normative corporeality and expand the horizons of domestic literary studies.

Key words: disability studies, non-normative corporeality, dismodernism, poststructuralism, deconstruction.

Постановка проблеми. Завершення буремного ХХ століття насичене вікопомними історичними подіями – падінням Берлінської стіни й об'єднанням Німеччини, крахом СРСР, а отже, і тоталітарної комуністичної системи. Відсутність Залізної завіси відкрила шлях до демократизації як для колишніх держав Варшавського договору, так і для пострадянських республік. Нова геополітична реальність у Європі сприяла успішному проникненню західних віянь у всі сфери їхнього життя – економіку, політику, культуру й науку. Проте найціннішим запозиченням став рух за права людини. Щойно утворені країни з різною інтенсивністю долучилися до цього процесу. Одні повернулися до авторитарних практик минулого, інші ж, як-от Україна, скидаючи рабські окови, поступально йдуть уперед задля побудови справедливих суспільств рівних можливостей для всіх, а особливо осіб з обмеженими можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені активно досліджують проблеми антропології, зокрема її інтегральної частини – людської тілесності нормативної та ненормативної природи. Відмінне хворе тіло частково стало предметом праць Ольги Бандровської [1], Тамари Гундорової [2], Тетяни Свербілової [4], Вікторії Суковатої [5], Оксани Узлової [6] та інших. Центральним терміном, що об'єднує більшість цих розвідок, є термін «дизабіліті». Уперше він уведений Вікторією Суковатою на протипагу наявному «інвалідність» у силу звуженого, здебільшого медико-патологічного семан-

тичного наповнення останнього та негативного історичного досвіду, обтяженого державно-інституційними обмежувальними заходами, спрямованими на ексклюзію людей з особливими потребами в тодішньому соціумі. Завдяки ж Тетяні Свербілової, котра проаналізувала мотив подорожі в сучасному сінематексті з позицій соціальної моделі дизабіліті, ми маємо змогу послуговуватися цим поняттям у межах українського літературознавства.

Постановка завдання. Попри значний внесок наших учених в аналіз ненормативної тілесності, їхні розвідки торкаються лише окремих аспектів питання. Отже, через різночитання та контроверсійність питання ми визначаємо метою статті аналіз американського теоретико-методологічного досвіду вивчення дизабіліті в трансатлантичному контексті кінця ХХ – початку ХХІ сторіч, а провідним завданням є ширший розгляд його концепцій і предметних взаємовпливів у працях Майкла Берубе та Леннарда Дж. Девіса.

Виклад основного матеріалу. Дослідження ненормативної тілесності формалізувалося у Великій Британії та Сполучених Штатах Америки на межі тисячоліть в академічну дисципліну під загальною назвою disability studies (студії дизабіліті). Передумовами, що сприяли цьому процесу, були здобутки континентальної європейської філософії ХХ століття, а саме французів: Моріса Мерло-Понті («Феноменологія сприйняття» (1945 р.)), Мішеля Фуко («Психічна хвороба й особистість» (1954 р.)), «Історія безумства

в класичну епоху» (1961 р.), «Народження клініки» (1963 р.), «Психіатрична влада» (1973–1974 рр.), «Ненормальні» (1974–1975 рр.) і «Треба захищати суспільство» (1975–1976 рр.), Жака Лакана («Функція і царина мовлення й мови у психоаналізі» (1953 р.), «Тексти» (1966 р.), «Мова особистості» (1968 р.) і «Семінари 1953–1970 рр.»), Жюльєн Дельоза та П'єр-Фелікс Гваттарі (двотомник «Капіталізм і шизофренія» (1972–1980 рр.) й Жака Дерріда («Про граматологію», «Письмо і відмінність», «Голос і феномен» (1967 р.), «Поля філософії», «Розсіяння» (1972 р.), «Шпори. Стили Ніцше» (1978 р.), «Психея: винахід іншого» (1987 р.)). Представляючи повоєнні світоглядні течії феноменології, екзистенціалізму, структуралізму, постструктуралізму і психоаналізу, мислителі абсорбували, ретранслювали й направляли соціум у напрямі боротьби расових, гендерних, сексуальних і тілесних маргіналізованих груп за свої права. У цьому контексті в 60 роках ХХ століття британці Пол Хант, Вік Фінкелстайн і Майк Олівер пропонують соціальну модель дизабіліті на противагу панівній опресивній медичній. Тобто зміщується наголос у бік трансформації навколишнього зовнішнього простору під потреби людей з обмеженими можливостями та якісної зміни у сприйнятті й ставленні до таких осіб з боку здорової більшості. По іншу сторону Атлантики – у Сполучених Штатах Америки, на тлі невпинних темпів зростання хворих на туберкульоз, рак і СНІД, письменниця й активна громадська активістка Сьюзен Зонтаг у монографіях «Хвороба як метафора» (1978 р.) і «СНІД і його метафори» (1989 р.) прагнула як з історичної, так і тодішньої американської реальності з'ясувати культурно-літературні, художні й нефікційні метафоричні проєкції цих явищ.

Поступовий рух учених уже в 90 роках минулого сторіччя уможливив розширення досліджень дизабіліті в лоні гуманітарних наук і появу перших університетських курсів і програм, метою яких стали заперечення виключно медико-інституційного розв'язання проблем тілесних Інших, із зосередженням на ширшому міждисциплінарному підході з виходом на як діахронічні, так і синхронічні виміри в силу відмінностей у ставленні до людей з особливими потребами в різні часові періоди. Піддаючи критиці односторонній погляд із його концентрацією на порушенні, яке можна усунути тільки за допомогою лікаря чи експертної реабілітації, вчені з Великої Британії, США й Канади прагнули до вивчення соціально-культурних і політично-економічних першопричин у визначенні сутності дизабіліті.

Опрацювання різних моделей і теорій має визначати й розділити особистісні та колективні прояви фізичного чи психічного порушення задля викорінення їхньої стигматизації. Іншим не менш важливим аспектом стало залучення досвіду не тільки національного, а й міжнародного задля максимального розширення досліджуваних контекстів дизабіліті в повноті його взаємопроникнень і впливів.

Останнє десятиліття ХХ століття ознаменувалося появою в Сполучених Штатах низки учених-гуманітаріїв зацікавлених ненормативною тілесністю, серед них – Майкл Берубе та Леннард Дж. Девіс. Майкл Берубе – професор літератури в Пенсільванському державному університеті – публікує в 1994 році есе «Життя, як ми його знаємо: батько, син і генетична доля», яке присвячене його сину Джеймі із синдромом Дауна. Уже через два роки у світ вийшла біографічна книга «Життя, як ми його знаємо: батько, сім'я та виняткова дитина». У ній автор у напрочуд зворушливій манері описує труднощі й радощі виховання незвичного малюка. Дослідника цікавлять взаємовпливи, які його хвороба чинить у межах тетроди: сім'я – родина – друзі – суспільство. Він, звертаючись до здобутків мислителів і митців минулого та сьогодення (Сократа, Платона, Біблії, Августина Блаженного, Вільяма Шекспіра, Декарта, Людвіга Вітгенштайна, Марселя Пруста, Вільяма Фолкнера, Мішеля Фуко, Вілларда Квайна, Ноама Чомскі, Стівена Пінкера та інших), шукає відповіді на питання, пов'язані не тільки з історією та перспективами ставлення до людей із зайвою хромосомою, а й еволюцією системи ціннісних орієнтирів, які сформували моделі соціальної поведінки стосовно тілесних Інших у вигляді інституційних гарантій та індивідуальної готовності їх прийняття чи ігнорування [7].

Літератора цікавить також ширше коло проблем, як-от: права осіб з особливими потребами, стигми, пренатальне тестування, аборти, опанування мовою в ранньому віці, інклюзивне шкільництва, юридичні та економічні вияви дизабіліті. Не дивно, що його розповідь переповнена найрізноманітнішими термінами й численними міждисциплінарними покликаннями, а внутрішньо-особистий дискурс тісно переплетений із науковим. Однією з таких точок дотику є амніоцентез як рання діагностика генетичних відхилень плоду. Здійснення цієї процедури батьками, на думку Майкла Берубе, може призвести до прийняття рішення про аборт у разі виявлення порушень. Літературознавець хоча й наголошує на праві вільного вибору кожної молодої пари, все ж

виступає проти його реалізації. Однак він убачає особливу загрозу також і у «створенні суспільства, яке поєднує євгеніку із суворою фінансовою економією» [7, с. 52]. Політика самозваних моралістів, ідеологів вільного ринку й чиновників окремих державних установ із підтримки переривання вагітності у разі наявності дефектів ДНК задля позірною вдосконалення генофонду не має нічого спільного із загальнолюдськими принципами й продиктована насправді банальною фінансовою доцільністю. Не дивно, що мислителю інколи важко залишатися об'єктивним, тому іноді він удається до надмірно уїдливого риторики на їхню адресу. Проте з рештою, найсоліднішою мрією для вченого як із етичної, естетичної та батьківської перспективи є побачити Джеймі самим собі захисником, автором і найкращим власним представником [7, с. 264]. Реалізація цієї мрії Майкла Берубе показана в розвідці 2016 р. «Життя, як Джеймі знає його: виняткова дитина зростає», у якій він поділився соціальними та академічними досягненнями й невдачами сина за останні двадцять років [8]. Його праці стали цінним надбанням для студій дизабіліті, адже основані на життєвому досвіді й відкривають нові горизонти для побудови суспільства, основаного на повазі та захисті прав осіб із ненормативною тілесністю.

Усесвітньо відомою постаттю американських студій дизабіліті є Леннард Дж. Девіс – професор Іллінойського університету в Чикаго. Його монографія «Нав'язування нормальності: дизабіліті, глухота й тіло», побачила світ у 1994 році, а саме в період, коли питання ненормативної тілесності все ще залишалися на маргінесах американської гуманітаристики. У праці автор опирається на майже трьохсотлітні здобутки західної культури, мистецтва й літератури. Він порушує низку складних і контроверсійних питань, які пов'язані з концептами тіла, норми, ненормальності та дизабіліті на прикладах глухоти. Літературознавець виступає за встановлення термінологічної чіткості, а саме пропонує використовувати більш коректне словосполучення «люди з дизабіліті» (people with disabilities) на протигагу застарілому радянському й архаїчно-рудиментарному сьогодні «інваліди» (the disabled, disabled people, handicapped) [9].

Проаналізувавши панівні світоглядні парадигми від Просвітництва й до кінця ХХ століття, Леннард Дж. Девіс уважає, що дизабіліті постає в очах здорової більшості у двох основних модальностях: функція та зовнішній вигляд. У функціональній модальності дизабіліті розглядається як нездатність щось робити – говорити,

чути, бачити, ходити, маніпулювати тощо. Цей аспект дизабіліті є частиною цілої низки речей, які люди можуть чи не можуть реалізувати в силу різних обставин. Прикладом може слугувати особа, яка неспроможна зрозуміти точні науки, тому й відстає в навчанні. Проте це обмеження навряд чи можна назвати дизабіліті. Інша справа, коли людина втратила кінцівку й носить протез, тобто вона вже бачиться як індивід із дизабіліті [9, с. 11]. Творення ж маргіналізованого образу більшістю здійснюється через його деконструкцію шляхом візуалізації, тому людина з обмеженими можливостями й відповідно сприймається. На перший план висувається здатність здорових членів суспільства контролювати, обмежувати та патрулювати тілесного Іншого, що супроводжується припливом потужних емоційних реакцій, серед яких – жах, страх, жаль, співчуття й уникнення [9, с. 12]. У наступних розділах праці дослідник наводить численні зразки обох модальностей в історичній перспективі XVIII – ХХ сторіч через відтворення глухоти, божевілля чи інших фізично-психічних вад.

Іншою не менш значущою розвідкою Леннарда Дж. Девіса є «Схиляючись назад: дизабіліті, дисмодернізм та інші складні позиції» 2002 року. Ця книга є продовженням його попередніх напрацювань у сфері студій дизабіліті, проте її новаторським елементом стає введення літературознавцем поняття дисмодернізму як «нового виду універсалізму та космополітизму, що реагує на локалізацію ідентичності» й показує глобальний погляд на світ, а основним девізом – «форма, що слідує за дисфункцією» [10, с. 27]. На цих тезах мислитель виділяє три основні сфери дисмодерністської етики: care of the body, care for the body та care about the body. Першу можна перекласти як догляд за тілом, що є неодмінною умовою існування в споживацькому суспільстві. Тілесність кожного тут постає неповною без засобів гігієни, косметики та найрізноманітніших технологічних новинок, як-от: імплантатів, контактних лінз, інсулінових регуляторів тощо. Наступна галузь – це охорона здоров'я або лікування тіла. До цієї індустрії входять лікарні, аптеки, медичні страхові компанії, хоспіси, будинки престарілих, дослідницькі інститути й фармацевтичні компанії. Вони всі є певною мірою індустрією дизабіліті та експлуатують величезні фінансові зобов'язання перед людьми з найрізноманітнішими хворобами. Останню умовно можна йменувати «відстоювання тіла», адже її основною метою є боротьба за громадянські права численних пригноблених верств соціуму. Перші дві сфери продукують

репресивну залежність, а остання приводить до етики визволення [10, с. 27–28].

Виходячи з окресленого, у дисмодернізмі «ідеал не є гіпостазуванням нормального (себто панівного) суб'єкта, а має на меті створити нову категорію на основі часткового, неповного суб'єкта, реалізація якого є не автономією чи самостійністю, а залежністю та взаємозалежністю» [10, с. 30], а отже, «порушення стає правилом, а нормальність – фантазією» [10, с. 31]. Цими тезами Леннард Дж. Девіс робить відмінність універсальним шаблоном у творенні суспільних і політичних конструкцій, що об'єднують осіб з обмеженими можливостями з іншими. Мислитель розширює дизабіліті й на тілесність здорової більшості, оскільки кожна людина сьогодення охоплена потребою довершити свій щоденний вигляд, подолати незавершеність і наблизитися до омріяного ідеалу.

На початку XXI сторіччя британська гуманітаристика досягла значних успіхів у розробленні концепту дизабіліті, в тому числі літературознавчої. Особливою віхою в цьому процесі стало заснування у 2006 році у Великобританії наукового видання «Journal of Literary & Cultural Disability Studies (JLCDS)» («Журналу літературних і культурних досліджень дизабіліті»), метою якого є вироблення міждисциплінарного літературознавчого та культурологічного інструментарію студій дизабіліті. Редколегія журналу налічує близько п'ятдесяти видатних учених. Головою й редактором-засновником є Девід Болт – британський учений і фундатор міжнародної мережі дослідників дизабіліті (International Network of Literary & Cultural Disability Scholars). Дописувачі в статтях як аналізують методологічно-теоретичну основу, так і переосмислюють художню реалізацію дизабіліті в трансатлантичних англійських літературах у діахронічному та синхронному зрізах, роблячи особливий акцент на XIX, XX і XXI століттях. Значну увагу вони приділяють теорії травми та її взаємозв'язку з літературою дизабіліті (Деніел Моррісон) чи його малоймовірності (Джеймс Бергер), феномену божевілля (Браян Браун, Чарлі Бейкер, Рональд Картер, Пол Кроуфорд, Моріс Ліпседж, Бріта Марен Молдерс, Сьюзан Полі, Кейт Рівз, Стелла Розмарі Свен) і кінематографічному прочитанню

фікційних творів про людей з обмеженими можливостями (Алонсо Деларте й Мартін Норден).

Знаними вченими британських студій дизабіліті стали Маріан Коркер і Том Шекспір, котрі, розглядаючи перетин постмодернізму й дизабіліті, вказували на заперечення першим панівних медичної та соціальної моделей останнього як занадто радикальних і таких, що прагнуть до тотальної універсалізації. Глобальний досвід осіб з Іншим тілом напрочуд складний, а отже, потребує комплексного підходу та концентрації на таких тематичних полях: епістемології, яка базується на проблемних метаісторичних наративах і критиці припущень Просвітництва, що стосуються «реальності» та «істини»; онтологічному наголосі на невизначеності, нестабільності, гібридності, непередбачуваності, втіленні та рефлексивності; методологічному акценті на генеалогії, деконструкції та локалізованих знаннях; децентралізації суб'єкта та соціального світу, часто через звернення до мови, дискурсу та культури; включенні психоаналітичних здобутків до соціальної теорії; зміні відносин між знанням і владою; дедиференціації та детериторіалізації; апелювання до пізнання, відчуття й тіла, а також етики та соціальної справедливості [11, с. 1–18].

У другому тисячолітті в межах студій дизабіліті США, Великої Британії та Канади виникли численні концепції (кріп-теорія Роберта МакРуера [13], естетичної нервовості Ато Квайсона [14], теорія дизабіліті Тобіна Зібера [15], еко-кріп теорія [12], постколоніальних вимірів дизабіліті Клер Баркер [6] та інші), що потребують нашого подальшого вивчення.

Висновки. Отже, пунктирно окресливши провідні парадигми дизабіліті кінця XX – початку XXI сторіч, можемо констатувати його тематичну різноманітність, семантичну багатозначність і теоретичну цінність під час аналізу текстів художньої літератури. Досліджувана проблема, на нашу думку, потребує системного підходу з оперттям на терміносистеми низки дисциплін, як-от: філософії, соціології, культурології, медицини, політології тощо. Важливим на цьому шляху розглядаємо залучення напрацювань західних учених як способу методологічного збагачення українського літературознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандровська О.Т. Модернізм між минулим і майбутнім: антропологічний дискурс англійського роману. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 444 с.
2. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : есеї. Київ : Грані-Т, 2012. 548 с.
3. Інвалідність та суспільство : навчальний посібник / Л. Байда та ін. ; за заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової-Енс. Київ : Київ. ун-т, 2011. 185 с.

4. Свербілова Т.Г. Мотив подорожі в сучасному синема-тексті в світлі соціальної моделі дизабіліті (ненормативної тілесності). *Сучасні літературознавчі студії*. 2015. Вип. 12. С. 488–505.
5. Суковата В.А. Теорія «дизабіліті» та конструкції інвалідності в масовій культурі. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2012. № 1. С. 84–98.
6. Barker Clare. *Postcolonial Fiction and Disability : Exceptional Children, Metaphor and Materiality*. London : Palgrave Macmillan UK, 2012. 256 p.
7. Bérubé Michael *Life As We Know It: A Father, A Family, and an Exceptional Child*. New York : Pantheon Books, 1996. 284 p. URL: <https://archive.org/details/lifeaswewknowitfa00br> (дата звернення: 06.11.2019).
8. Bérubé Michael *Life as Jamie Knows It: An Exceptional Child Grows Up*. Boston : Beacon Press, 2016. 224 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=HrcjjwEACAAJ&lpg=PP9&pg=PP1#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 06.11.2019).
9. Davis Lennard J. *Enforcing Normalcy: Disability, Deafness, and the Body*. New York and London : Verso, 1995. 203 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=zMzpCUVell4C&pg=PA5&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 06.11.2019).
10. Davis Lennard J. *Bending Over Backwards: Disability, Dismodernism, and Other Difficult Positions*. New York and London : NYU Press, 2002. 200 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=PWgVCgAAQBAJ&hl=uk&source=gbs_book_other_versions (дата звернення: 06.11.2019).
11. *Disability / Postmodernity : Embodying Disability Theory* / Edited by Mairian Corker, Tom Shakespeare. London : Continuum, 2002. 250 p.
12. *Disability Studies and the Environmental Humanities : Toward an Eco-Crip Theory* / Edited by Sarah Jaquette Ray and Jay Sibara ; foreword by Stacy Alaimo. Lincoln : University of Nebraska Press , 2017. 684 p.
13. McRuer Robert. *Crip Theory: Cultural Signs of Queerness and Disability*. New York and London : New York University Press, 2006. 283 p.
14. Quayson Ato. *Aesthetic Nervousness: Disability and the Crisis of Representation*. New York : Columbia University Press, 2007. 264 p.
15. Siebers Tobin. *Anthony Disability Theory (Corporealities: Discourses Of Disability)*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2008. 238 p.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 12

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Катерина Бараненко*

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 34,41. Замов. № 0120/04. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефон +38 (0552) 39-95-80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.